

**TARPTAUTINĖS STUDENTŲ MOKSLINĖS-PRAKTINĖS
KONFERENCIJOS
EKONOMIKA. VERSLAS. VADYBA – 2018
STRAIPSNIŲ RINKINYS**

**PROCEEDINGS OF THE INTERNATIONAL STUDENT
SCIENTIFIC-PRACTICAL CONFERENCE
*ECONOMICS. BUSINESS. MANAGEMENT – 2018***

Vilnius
11 APRIL 2018

**TARPTAUTINĖS STUDENTŲ MOKSLINĖS-PRAKTINĖS
KONFERENCIJOS
EKONOMIKA. VERSLAS. VADYBA – 2018
STRAIPSNIŲ RINKINYS**

**PROCEEDINGS OF THE INTERNATIONAL STUDENT
SCIENTIFIC-PRACTICAL CONFERENCE
*ECONOMICS. BUSINESS. MANAGEMENT – 2018***

Publisher: Vilniaus kolegija/University of Applied Sciences

ISBN 978-609-436-052-7

Proceedings of the International Student Scientific-Practical Conference Economics. Business. Management – 2018

ISBN 978-609-436-052-7

All rights reserved.

Publisher: Vilniaus kolegija, Saltoniškių st. 58, Vilnius LT-08105, Lithuania.

Publisher website: <http://www.viko.lt>

Published in 2018.

CONTENTS

ACCOUNTING FEATURES, CONTROL AND TAXATION OF FOREIGN TRADE OPERATIONS OF RESIDENTS OF THE REPUBLIC OF BELARUS	
Alina Hudik	8
ANALYSIS OF CARGO TURNOVER IN PORTS OF KLAIPĖDA, RIGA AND TALLINN	
Mantas Bertulis, Anastasija Kostyunina	14
ANALYTICAL SYNOPSIS OF TAX SYSTEMS OF THE REPUBLIC OF BELARUS AND THE REPUBLIC OF LITHUANIA	
Marina Kuchuk, Valeriy Tibets.....	18
ASMENINIŲ FINANSŲ VALDYMAS	
Sabina Kucevič	23
ASSESSMENT OF COMPETITIVE POSITIONS OF TYPES OF CAR INSURANCE UKRAINE	
Julia Kolotiy.....	29
BELARUSIAN TOURISM IN THE POST-CRISIS PERIOD: A BRIEF ANALYSIS OF THE OPPORTUNITIES (2009 - 2017)	
Alexey Putsko	32
COMPARATIVE ANALYSIS OF THE INDEX OF ECONOMIC FREEDOM OF UKRAINE WITH THE POST - SOVIET COUNTRIES	
Valeria Gnidina	37
COMPARISON OF PACKAGING WASTE RECYCLING IN LITHUANIA AND PORTUGAL	
Laura Liutkevičiūtė	42
COMPARISON OF VALUE ADDED TAX IN LITHUANIA AND PORTUGAL	
Karolina Rudokaite	49
CREATING A START-UP: OPPORTUNITIES AND ACTUAL QUESTIONS	
Vita Hoi	56
CROWDFUNDING AS A SOURCE OF FINANCE FOR INNOVATIVE CLUSTER OF POLESSKY STATE UNIVERSITY	
Evgenia Karpik, Maria Malahova	60
CURRENT TRENDS IN THE DE-DOLLARIZATION OF THE WORLD ECONOMY	
Alena Dudkova	64
DARBO ĮSTATYMŲ PAŽEIDIMŲ ANALIZĖ 2009–2016 METAIS	
Irina Chlebopašnikova	69
DARBUOTOJŲ SAUGOS IR SVEIKATOS TEISĖS AKTŲ PAŽEIDIMŲ ANALIZĖ	
Gabija Račkauskaitė, Lijana Suslavičiūtė	73
EMOCIJOS SPRENDIMŲ PRIĖMIME	
Justyna Drozd	77
ENTREPRENEURSHIP AND CREATIVITY PROMOTION AMONG THE YOUTH GENERATION IN LITHUANIA	
Pavel Vistunov	82
ENTREPRENEURSHIP, CREATIVITY EDUCATION AND PROMOTION	
Renata Petuch	85
ERGO INSURANCE SE LIETUVOS FILIALO VEIKLA NE GYVYBĖS DRAUDIMO RINKOJE	
Saulė Buožytė	90
ETIŠKOS LYDERYSTĖS IR PASITIKĖJIMO SANTYKIS	
Lina Digrienė.....	95

FACTORS OF INFLUENCE ON THE FINANCIAL STABILITY OF INSURANCE COMPANIES IN THE REPUBLIC OF BELARUS	
Viktoria Budritsa, Julia Goncharuk	100
GOVERNMENT–BUSINESS PARTNERSHIP IN THE SPHERE OF FEA THROUGH AEO: EAEU EXPERIENCE	
Nikita Zvonov.....	103
„GREITŲJŲ“ KREDITŲ BENDROVIŲ VEIKLA LIETUVOJE	
Gintarė Kurčiūnaitė	107
INTEGRACIJA NAUJOJE DARBO VIETOJE	
Greta Rušėnaitė.....	111
INTEGRATION IN TO LITHUANIA LABOUR MARKET	
Karina Raubo, Goda Vaičytė	115
INVESTICIJOS Į AKCIJAS	
Daumantas Kairys.....	122
YOUTH AND LABOUR MARKETS IN AFRICA	
Abdurahman Luyinda	130
YOUTH UNEMPLOYMENT PROBLEM	
Diana Startaitė, Eglė Venskutė	134
ĮSIPAREIGOJIMŲ APSKAITOS SVARBA ĮMONĖS APSKAITOJE	
Lora Mackevičiūtė	138
JAUNIMO INTEGRAVIMAS Į DARBO RINKĄ	
Jolanta Borel, Agata Fiodorovič.....	144
JAUNIMO NEDARBAS IR UŽIMTUMAS LIETUVOJE	
Gabija Narmontaitė	165
JAUNOSIOS VERSLININKŲ KARTOS NERIZIKINGI SPRENDIMAI	
Marija Rimgailė Lisauskaitė	170
JŪRŲ VERSLO KLAIPĖDOJE RAIDOS BRUOŽAI	
Monika Jotkutė, Akvilė Šemetaitė.....	181
KANADOS AKCIJŲ BIRŽOS VEIKLOS ANALIZĖ	
Aušra Bredelytė, Dovilė Maknytė.....	188
KARJEROS KRYPTIES (NE)PASIRINKIMAS	
Daumantas Kairys.....	192
KARJEROS SĖKMĖ	
Laneda Burbulytė	198
KROVINIŲ SRAUTŲ KLAIPĖDOS IR RYGOS JŪRŲ UOSTUOSE DINAMIKA	
Lukrecija Kavaliauskaitė	203
LANKSTAUS DARBO LAIKO TAIKYMAS ORGANIZACIJOJE IR JŲ POVEIKIS DARBUOTOJŲ ELGSENOS FORMAVIMUI	
Oksana Pavlova.....	210
LAZDIJŲ IR DRUSKININKŲ SAVIVALDYBIŲ PASIRENGIMAS EKSTREMALIOMS SITUACIJOMS	
Justina Gavinavičiūtė.....	216
LENGVŲ NELAIMINGŲ ATSTITIKIMŲ DARBE DINAMIKA 2011-2016 METAIS	
Diana Startaitė, Iveta Steponavičiūtė.....	221
LYDERYSTĖS VAIDMUO ORGANIZUOJANT LAIVO ĮGULOS VEIKLĄ	
Julija Liebaitė	225
LIETUVOS NE GYVYBĖS DRAUDIMO RINKOS ANALIZĖ	
Ingrida Augustaitė	231

METHOD OF CALCULATION OF THE MAXIMUM RAINWATER FLOW IN CENTRAL LATVIA Sergejs Jakovlevs	239
MOTYVACIJA IR SAVIMOTYVACIJA Austa Čebanauskaitė	246
OPPORTUNITIES AND THREATS OF CREATING ONE'S OWN BUSINESS Irina Chlebopašnikova	251
OPPORTUNITIES AND THREATS OF CREATING ONE'S OWN BUSINESS IN UKRAINE Yana Us	254
PERFORMANCE MEASUREMENT IN CUSTOM ADMINISTRATIONS Darya Selezen	260
PERSPECTIVES FOR DEVELOPMENT OF THE EASTERN EUROPE CONSULTANCY MARKET Katsiaryna Miadzvedzeva	265
PLANAVIMO FUNKCIJA Greta Jatkauskaitė	269
POILSIO ZONOS POREIKIS AUKŠTOSIOSE MOKYKLOSE: STUDENTŲ POŽIŪRIS Eligija Bakšaitytė, Augis Bražėnas, Deividas Kurlavičius, Edita Šileikytė	275
POTENTIAL DANGERS OF RECENT AND UPCOMING TECHNOLOGICAL DISRUPTIONS Rūta Malkovaitė	280
PROBLEMS OF ORGANIZATION OF MARKETING POLICY OF BELARUSIAN MANUFACTURERS IN MODERN CONDITIONS Anastasiya Korzun	285
REKONSTRUOJAMO KELIO ALTERNATYVIŲ PRALAIŲ ĮRENGIMO SPRENDIMŲ ANALIZĖ Mantas Žižiūnas	290
SAUSUMOS TRANSPORTO PRIEMONIŲ VALDYTOJŲ CIVILINĖS ATSAKOMYBĖS PRIVALOMOJO DRAUDIMO KAINŲ Palyginamoji analizė Lietuvos ne gyvybės draudimo rinkoje Evelina Dorniak	300
SELECTED PROBLEMS OF YOUTH UNEMPLOYMENT AND EMPLOYMENT Klaudia Rogalska	306
SHARING ECONOMICS Mantas Juknius, Ugnė Grigutytė	311
SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF AGRICULTURAL ORGANIZATIONS AS PART OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF AGRICULTURAL AREAS Yauheni Nikifarau	315
ŠIAULIŲ MIESTO SAVIVALDYBĖS PASIRENGIMAS CIVILINEI SAUGAI Miglė Burneckytė	318
THE CURRENT STATE OF THE LABOUR MARKET IN THE REPUBLIC OF BELARUS Angzhelika Gurinovich, Diana Golovach	322
THE DEVELOPMENT OF INVESTMENT ATTRACTIVENESS OF THE UKRAINIAN REGIONS Alyona Bulka	327
THE HISTORICAL DEVELOPMENT OF ECONOMIC SCIENCE IN THE CONTEXT OF GLOBALIZATION Nikita Zhuravkov	332
THE IMPORTANCE OF HARD AND SOFT SKILLS IN NOWADAYS LABOR MARKET Ieva Čekanskytė	338
THE INFLUENCE OF STATE SUPPORT ON THE BIOTECHNOLOGY DEVELOPMENT Mikhail Zelianouski	343

THE INSTITUTIONAL SPECIALTY OF THE DEVELOPMENT OF POST-SOVIET COUNTRIES	
Artem Potapov	348
THE MAIN ISSUES OF YOUTH EMPLOYMENT IN UKRAINE	
Inna Hula	353
THE PROBLEMS OF YOUTH UNEMPLOYMENT AND EMPLOYMENT IN LITHUANIA	
Adriana Javniškytė	357
THE SHARING ECONOMY	
Laura Zdanevičiūtė	367
THE STRATEGY OF THE RETAIL BANKING SERVICES MARKET DEVELOPMENT IN THE CONDITIONS OF CUSTOMER CONFIDENCE LOSS	
Olena Kuziv	372
THREATS OF CREATION OF BUSINESS IN THE CONTEXT OF THE INTELLECTUAL PROPERTY ACCOUNT	
Viktoriya Labunets	377
THREATS, CHALLENGES AND OPPORTUNITIES OF HAVING YOUR OWN BUSINESS	
Skaistė Ustilaitė, Agnieszka Tomasevic	381
TRENDS AND DEPENDENCE OF TRANSPORT SYSTEMS DEVELOPMENT FROM USING MODERN TECHNOLOGIES IN THE WORLD	
Bohdan Cherniavskiy	385
TRIUKŠMO LYGIO NUSTATYMAS IR PREVENČINĖS PRIEMONĖS JAM SUMAŽINTI PRIVAČIOSE VALDOSE AUTOSTRADOJE KAUNAS – VILNIUS, TIES VIEVIU IR KAIŠIADORIAIS	
Gabija Šilingaitė	389
VALDYMO FUNKCIJOS	
Tomas Debesis	401
VALSTYBĖS SKOLOS VERTYBINIŲ POPIERIŲ PASKIRTIS IR REIKŠMĖ	
Karolina Jasiulytė	406
VIRTUALI VALIUTA BITCOIN: KAS TAI IR KAIP TAI VEIKIA	
Eglė Grušauskaitė, Adriana Javniškytė	415
VISUOMENĖS POŽIŪRIS Į KRIPTOVALIUTĄ	
Austėja Javaišytė	419
VISUOMENINIO PASTATO IŠORINIŲ SIENŲ RACIONALIAUS INŽINERINIO SPRENDIMO NUSTATYMAS	
Agnė Pangonytė	425
WAYS OF IMPROVEMENT ASSESSMENT METHODS OF THE CREDITWORTHINESS OF ENTERPRISE BORROWER IN UKRAINE	
Serhii Ryliev, Olha Shchavinska	434

ACCOUNTING FEATURES, CONTROL AND TAXATION OF FOREIGN TRADE OPERATIONS OF RESIDENTS OF THE REPUBLIC OF BELARUS

Alina Hudik

Scientific supervisor – PhD. Olga Smaliakova

Belarusian State Economic University, Minsk, Belarus

Introduction

On January 1, 2012, a new article 30-1 of the Tax Code of the Republic of Belarus came into effect. Under this article the tax authorities are allowed to examine a taxpayer's prices for compliance with the market prices in foreign trade transactions when the price of the transaction exceeds the amount defined by the Tax Code, and also in real estate transactions (i.e. to elicit facts of transfer pricing used by a taxpayer).

Transfer prices are the prices that differ from transaction prices on market terms than income from sale of goods which could be obtained by parties, but because of such difference was not obtained.

Market prices are the prices for goods (works, services) that have settled as the result of interaction of supply and demand in the market of identical (similar) goods (works, services) under comparable economic conditions.

The tax control for transfer prices aims at identifying the transactions the prices for which deviate by 20% from the market level, provided that the Tax Code does not allow discount/surcharge terms for this particular transaction or the taxpayer has no documentary evidence, by the control authorities with further correction of tax base for profit tax. If the tax authorities determine that the transaction price deviates from the market price by more than 20%, they may adjust the tax base and profits of one of the parties to the transaction to an amount that would have been obtained had the transaction price been set at the market level.

The aim of the article is to gain an understanding of regulation and to study the peculiarities of transfer pricing in the Republic of Belarus.

1. Controlled transactions

Under the current version of Article 30-1 of the Tax Code of the Republic of Belarus effective January 1, 2016 the tax control for transfer prices is required for the following transactions in 2016:

1. Sale or purchase of real estate, including housing bonds and shared construction;
2. Foreign trade transactions:

- when the price of the transaction(s) for the year exceeds 100,000 BYN without taking into account indirect taxes (including denomination), with:

- a related party;
- a resident of offshore zones (according to the list approved by the President of the Republic of Belarus on May 25, 2006, No 353);
- a related party or resident of offshore zones undertaken via a chain of transactions with an intermediary third party who is not a related party to the companies and has no substantial functions, involved in the controlled transactions.

- when the price of the transaction(s) with one party for the year exceeds 1 million BYN, without taking into account indirect taxes (including denomination):

- transactions involving sale or purchase of strategic goods as defined by the Government of the Republic of Belarus (now the list is not available);
- transactions involving sale or purchase goods (works, services) with the parties from the list of large taxpayers.

3. transactions within the Republic of Belarus, when the price of the transaction(s) for one reporting period with one party exceeds 100,000 BYN without taking into account indirect taxes (including denomination), and is carried out with a related party – tax resident of the Republic of Belarus (which includes transactions via a chain of transactions with an intermediary third party) which has the right to corporate income tax exemption inasmuch as the party falls under certain categories of taxpayers not subject to corporate income tax, applies specific taxation regimes and (or) operates in the territories specified by the legislation.

The list of such parties includes among others the following:

- residents of High Technology Park;
- taxpayers using simplified taxation system;
- residents of free economic zones;
- single taxpayers for agricultural producers;
- entities within the scope of Decree No 6 of the President of the Republic of Belarus dated May 7, 2015 and others.

For the purposes of Article 30-1:

Goods (works, services) refer to a good, other property, property rights, work, service;

Sale of goods (works, services) means sale of a good, other property, including property rights (accomplishment of works, rendering services), provision of property for use;

Purchase of goods (works, services) means purchase of a good, other property, including property rights, works, services, acceptance of property for use;

Transaction for the sale of goods (works, services) means a transaction where the price deviates by more than 20% as at the date of recognition of the proceeds from selling;

Transaction for the purchase of goods (works, services) means a transaction where the price deviates by more than 20% as at the date of recognition of the costs from purchase;

Foreign trade (or foreign trade transaction) means:

- a transaction for the sale of goods (works, services) (also based on commission, agency agreements or other similar civil contracts), undertaken with a foreign company and (or) an individual;
- a transaction for the purchase of goods (works, services) (also based on commission, agency agreements or other similar civil contracts), undertaken with a foreign company and (or) an individual;

During 2012 – 2017

- the following types of analysed transactions are used for the purposes of Article 30-1 of the Tax Code of the Republic of Belarus:

2012	2013	2014	2015	2016 – 2017
Sale or purchase of real estate				
Sale of immovable property	Sale of immovable property	Sale of immovable property	Sale of immovable property	Sale or purchase of immovable property, including housing bonds and shared construction
Foreign trade transactions				
Sale of goods to foreign companies and (or) individuals as part of foreign trade	Sale of goods to foreign companies and (or) individuals as part of foreign trade	Sale of goods to foreign companies and (or) individuals as part of foreign trade	Sale of goods (accomplishment of works, rendering services) to foreign companies and (or) individuals as part of foreign trade	Sale of goods, other property, property rights (accomplishment of works, rendering services) to a related party; to a resident of offshore zones (which includes transactions via a chain of transactions with an intermediary third party) as part of foreign trade
			Purchase of goods (works, services) from foreign companies and (or) individuals as part of foreign trade	Purchase of goods, other property, property rights (works, services) from a related party; from a resident of offshore zones

2012	2013	2014	2015	2016 – 2017
				(which includes transactions via a chain of transactions with an intermediary third party) as part of foreign trade
				Sale and (or) purchase of goods (works, services) to (from) the parties from the list of large taxpayers; of strategic goods as defined by the Government of the Republic of Belarus
Transactions within the Republic of Belarus				
				Transactions for the sale or purchase of goods, other property, property rights (works, services) with a related party – tax resident of the Republic of Belarus which has the right to corporate income tax exemption (which includes transactions via a chain of transactions with an intermediary third party)

Transactions are subject to transfer pricing control in case the price of the transaction(s) with one party for the year amounts to:

2012	2013 – 2014	2015	2016 – 2017
20 thousand million BYR	60 thousand million BYR	1 thousand million BYR	100 thousand BYN (after denomination)/ 1 billion BYR (large transactions)

2. Tax control of transfer pricing

Concerning application of Article 30-1 of the Tax Code following the results of 2015 it is necessary to consider the following. If a taxpayer performed foreign trade transactions with one foreign company and (or) individual (hereinafter referred to as ‘the foreign counterparty’) both for

sale and purchase of goods (works, services), the transaction(s) are subject to transfer pricing control under Article 30-1 of the Tax Code which were actually carried out within one tax period with one foreign counterparty in case:

- the price of the transaction(s) for sale of goods (works, services) exceeds 100 thousand BYN;
- the price of the transaction(s) for purchase of goods (works, services) exceeds 100 thousand BYN.

That means, for the purpose of determination of such control criterion as the size of the transaction(s) with one counterparty within a calendar year, the price of transactions for sale of goods (works, services) is not summarized with the cost of transactions for purchase of goods (works, services).

Transactions for the sale of real estate are subject to control regardless of their size.

Article 30-1 of the Tax Code specifies a list of transactions that are excluded from the list of controlled transactions. Particularly, the tax base shall not be adjusted for the transactions with goods where the price for the goods is:

- established by the legislation of the Republic of Belarus or foreign states (of any kind);
- formed by an anti-monopoly authority;
- determined as the results of stock exchange trades performed in accordance with the exchange trade legislation of the Republic of Belarus or a foreign state;
- determined during auction performed in accordance with the legislation of the Republic of Belarus or a foreign state;
- determined by an independent appraiser in cases where appraisal is obligatory under the legislation of the Republic of Belarus or a foreign state.

Concerning other cases, the tax authorities evaluate the validity of a tax base for income tax, comparing for this purpose the price level applied by the taxpayer to the level of market prices for identical (similar) goods, works, services.

Provisions of article 30-1 of the Tax Code effective January 1, 2016 shall not be applied to:

- transactions for sale or purchase of goods (works, services) for which the price is established by international treaties of the Republic of Belarus;
- bank operations (according to the list established by the Bank's Code);
- operations with securities and derivative on the organized securities market;

Since 2016 the comparability of prices to market prices when determining a tax base is checked by the tax authorities following the results of the reporting period (till 2016 – following the results of the tax period) concerning income tax by means of:

- desk audits;
- audits excluding desk audits.

Conclusions

1. We got an understanding of the transfer pricing in the Republic of Belarus, examined the methods of control.
2. In accordance with the provisions of the Tax Code of the Republic of Belarus, the basic methods of transfer pricing for determining market prices is a method of comparable market prices.

References

1. Data (reports) of the National Statistical Committee of the Republic of Belarus (<http://www.belstat.gov.by/>).
2. Overview of exchange commodity wound Belarusian Universal Commodity Exchange (<http://www.butb.by/>), information about prices and quotations of foreign exchanges.
3. The results of the procurement for its own account, placed in the public domain in the information system "Tenders" Online Information republican unitary enterprise "National Center for Marketing and Price Study" (<http://www.icetrade.by/>) (section "Purchases", Subsection "Procurement results").

ACCOUNTING FEATURES, CONTROL AND TAXATION OF FOREIGN TRADE OPERATIONS OF RESIDENTS OF THE REPUBLIC OF BELARUS

Summary

Tax authorities in the Republic of Belarus are allowed to examine a taxpayer's prices for compliance with the market prices in foreign trade transactions. The tax control for transfer prices aims at identifying the transactions the prices for which deviate from the market level.

Tax control for transfer prices is required for the following transactions:

1. Sale or purchase of real estate, including housing bonds and shared construction;
2. Foreign trade transactions;
3. Transactions within the Republic of Belarus, when the price of the transaction(s) for one reporting period with one party exceeds 100,000 BYN without taking into account indirect taxes.

If the tax authorities determine that the transaction price deviates from the market price by more than 20%, they may adjust the tax base and profits of one of the parties to the transaction to an amount that would have been obtained had the transaction price been set at the market level.

ANALYSIS OF CARGO TURNOVER IN PORTS OF KLAIPĖDA, RIGA AND TALLINN

Mantas Bertulis, Anastasija Kostunina

Scientific supervisor – lecturer Jelena Krochina

Lithuanian Maritime Academy

Introduction

The port is one of the most important areas in the country, which promotes significantly higher economic growth, although it does not always have the highest GDP. The ports load and unloaded, making it easier and faster to take loads to other countries. In addition, the maritime sector is becoming more and more interesting as it promotes the choice of maritime professions.

Research object – cargo turnover at the ports.

Research aim – to compare Lithuania's, Latvia's, Estonia's cargo turnover.

Research tasks:

1. To analyse cargo turnover at the ports of Klaipėda, Riga, Tallinn.
2. To compare cargo turnover between ports of Klaipėda, Riga, Tallinn.

Research type – empirical.

Research methods: analysis of scientific literature, statistical literature, comparative analysis, graphical analysis, generalization.

1. Port of Klaipėda analysis

Lithuania is a country located in Northern Europe; it is one of the three Baltic States, situated along the southeastern shore of the Baltic Sea. Lithuania is bordered by Latvia in the north, Belarus in the east and south, Poland in the south and Russia in the southwest. Port of Klaipėda is a seaport located in Klaipėda. It is one of the few ice-free ports in northernmost Europe, and the largest in Lithuania.

Port of Klaipėda is multimodal, universal and deep-water port. Annual cargo turnover in port of Klaipėda is 65 mln. tones. The territorial area of the port of Klaipėda is 552,4619 ha. Port's water area is 884,9 ha. The length of port quays is 24,7 km. Warehousing facilities for general cargo are 99380 m²

It can be noticed that during the period of 2014-2017 total cargo turnover in the port of Klaipėda increased (Fig. 1). In 2014 cargo turnover, which was distributed in the port of Klaipėda reached 36,41 mln. tones. After three years amount of cargo in the port of Klaipėda increased and reached 43,17 mln. tones. It is positive change of around 19 % since 2014 until present.

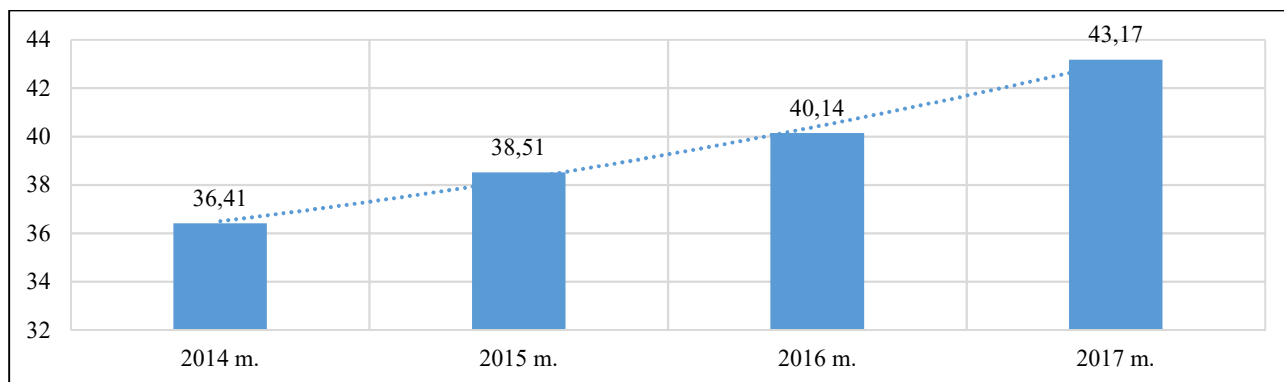

Figure 1. Port of Klaipėda cargo turnover, mln. t
Source: Port statistics, 2018

From the data presented above, the expansion of the port is clear and visible. Annual growth of cargo turnover is a good indicator of positive change and great future expansion potential, which contributes to the country's overall economic level.

2. Port of Riga analysis

Latvia is a country located in Northern Europe. One of three Baltic States, bordered by Estonia in the northern region, Lithuania in the southern, to the east is Russia and Belarus to the southeast. In addition, Latvia shares a maritime border with Sweden to the west. The Freeport of Riga lies on both banks of the river Daugava covering 15 kilometres in length.

Annual cargo turnover in port of Riga is 63,2 mln. t. The territorial area that the port of Riga takes is 6348 ha. Port's water area is 4386 ha. The length of berths is 21 km. and the warehouse area is 407036 m². The total cargo turnover during the period of 2014-2017 in the port of Riga is presented in Figure 2.

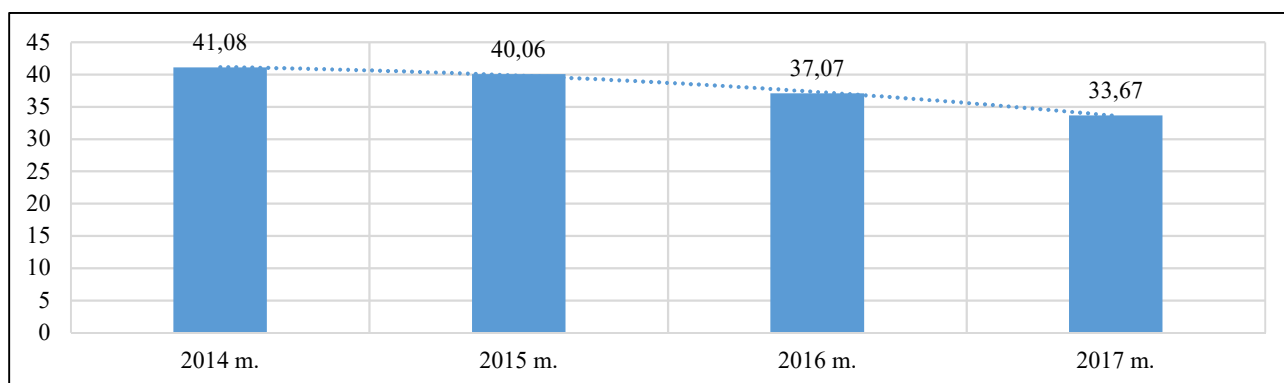

Figure 2. Freeport of Riga cargo turnover, mln. t
Source: Statistics, 2018

In conclusion, the Freeport of Riga total cargo turnover is decreasing, it can be noticed that in 2014 total cargo turnover was 41,08 mln. tons and in 2017 it decreased by 7,41 mln. tons. It is negative change of around 20 % since 2014 until present. These numbers are significant and their influence on Latvia's economy is visible.

3. Port of Tallinn analysis

Estonia is a country located in Northern Europe and is one of the three Baltic States. The country is bordered to the north by the Gulf of Finland with Finland on the other side, to the west by the Baltic Sea, to the south by Latvia, and to the east by Lake Peipus and Russia. Port of Tallinn is a state - owned company managing five constituent ports.

Taking into account both cargo and passenger traffic, it is one of the largest port enterprises of the Baltic Sea. The port territory area that the port of Tallinn takes is 775,4 ha. Port's water area is 1070,6 ha. and the length of berths is 15,5 km. In the port there are 77 berths in total. The total cargo turnover of the port of Tallinn during the period of 2013-2017 is presented in Figure 3.

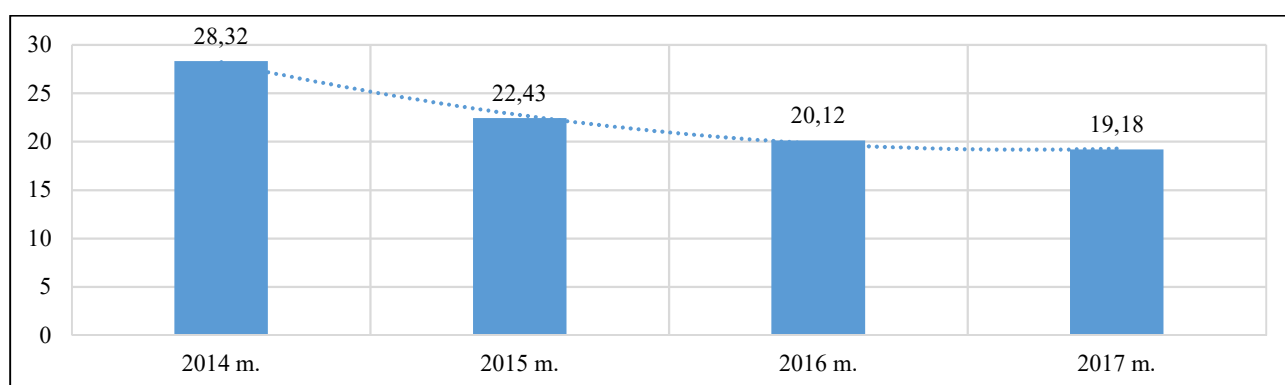

Figure 3. Port of Tallinn cargo turnover, mln. t
Source: Key figures, 2018

In conclusion, the total cargo turnover of the Port of Tallinn is decreasing, it can be noticed that in 2014 total cargo turnover was 28,32 mln. tons and in 2017 it decreased by 9,14 mln. tons. It is negative change of around 32 % since 2014 until present. These numbers are significant and their influence on Estonia's economy is visible.

4. Comparison and Analysis

All of the three ports are situated at the same eastern coast and the examined countries all belong to the European Union. The ports are different in their size and hold different characteristics. It is visible that the transported goods handled in the previously mentioned ports are quite similar in their nature. This makes the analysis process significantly easier as the differences do not have to be taken into account.

Total cargo turnover of the ports of Klaipėda, Riga, Tallinn during the period of 2014-2017. (Figure 4).

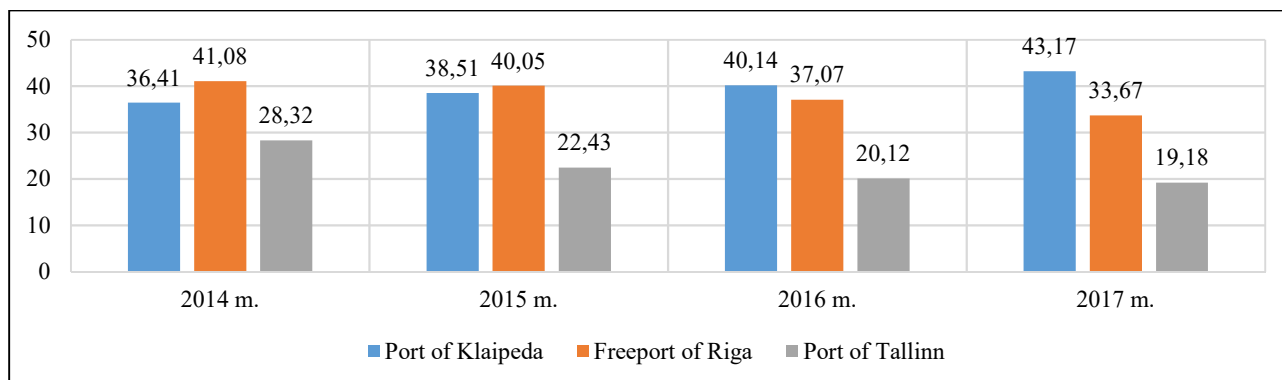

Figure 4. Cargo turnover in ports, mln. t
Sources: Port Statistics; Statistics; Key figures, 2018

From the data analysed above, it was calculated that the port of Klaipėda had achieved 22 % more productivity in terms of cargo handling than the Freeport of Riga. When it comes to the port of Tallinn, the number is 56 %. It can be concluded that the port of Klaipėda is a leading port in Baltic Sea's eastern coast.

Conclusions

1. During the period of 2014-2017 cargo handling in port of Klaipėda increased around 20 %. However, the neighbouring ports of Tallinn and Riga experienced a decrease of 32 % and 20 % accordingly.
2. Port of Klaipėda has 22 % bigger cargo handling productivity than Freeport of Riga and 56 % bigger cargo handling productivity than port of Tallinn. This makes the port of Klaipėda a leading port in the Baltic Sea's eastern coast.

References

1. Key figures. *Port of Tallinn*. [interactive]. 2018 [viewed on 29 March 2018]. Access through internet: <http://www.portoftallinn.com/key-figures>
2. Statistics. *Freeport of Riga* [interactive]. 2018 [viewed on 29 March 2018]. Access through internet: <http://rop.lv/en/about-port/statistics.html>
3. Port statistics. *Port of Klaipėda* [interactive]. 2018 [viewed on 29 March 2018]. Access through internet: <https://www.portofklaipeda.lt/uosto-statistika>

ANALYSIS OF CARGO TURNOVER IN PORTS OF KLAIPĖDA, RIGA AND TALLINN

Summary

The port is one of the most important areas in the country, which promotes significantly higher economic growth, although it does not always have the highest GDP. The ports load and unloaded, making it easier and faster to take loads to other countries. In addition, the maritime sector is becoming more and more interesting as it promotes the choice of maritime professions. All of the three ports are situated at the same eastern coast and the examined countries all belong to the European Union. The ports are different in their size and hold different characteristics. It is visible that the transported goods handled in the previously mentioned ports are quite similar in their nature. This makes the analysis process significantly easier as the differences do not have to be taken into account.

ANALYTICAL SYNOPSIS OF TAX SYSTEMS OF THE REPUBLIC OF BELARUS AND THE REPUBLIC OF LITHUANIA

Marina Kuchuk, Valeriy Tibets

Scientific supervisor – Assoc. prof. Irina Kononchuk

Polessky State University, Pinsk, Belarus

Introduction

Creation of a modern market economy in any country, including the Republic of Belarus and the Republic of Lithuania, is impossible without an effective tax system, because taxes are the main source of revenues of state budget. They influence the conduct of national business, trade and investment attractiveness, foreign economic activity and the level of social and socio-economic development. The objects of the research are the tax systems of the Republic of Belarus and the Republic of Lithuania at the present stage of development.

The purpose of the article is to compare the tax systems of the Republic of Belarus and the Republic of Lithuania in order to identify common features and differences in taxation of various economic entities, and to identify existing problems and propose measures for resolving them.

Tasks of the article:

1. To compare the level of the tax burden of the Republic of Belarus and the Republic of Lithuania during 2013-2016.
2. Analyze the current tax rates of two states on 01.03.2018 and the benefits provided by the state for certain types of businesses.
3. Identify the problems of the tax systems of the countries and determine the ways to solve them.

1. Analysis of the main aspects of taxation of the Republic of Belarus and the Republic of Lithuania

Entering the international capital markets, increasing the country's assets, increasing export volumes are important mechanisms for solving the social and economic problems facing the Republic of Belarus as an open economy. Economic interaction with its closest neighbors, including Lithuania is especially important. According to the results of work for 2016, Lithuania accounts for 3.26% of the total exports of the Republic of Belarus, which has doubled in absolute terms. Expansion of economic cooperation requires taking into account the national peculiarities of the implementation of economic policy which includes the tax policy and the tax system formed under its influence.

Acting as the main source of financing public expenditures, the taxes of the Republic of Belarus and the Republic of Lithuania fulfill their fiscal mission to a large extent, providing 83.6% and 75.5% of the revenue side of the budget respectively, among which indirect payments

predominate, forming half of tax revenues. The structure of tax systems in the context of tax payments is estimated by its similarity, including republican and local taxes (fees, duties). Payers of both states pay VAT, excise tax, profit tax, personal income tax, property payments, payments for nature use, contributions to compulsory social insurance. However, the specificity of the tax base, the orientation of tax incentives governing the taxation aspects have predetermined the differentiation of tax payments at tax rates (Table 1).

Table 1

Comparative characteristics of tax rates of the Republic of Belarus and the Republic of Lithuania as of 01.01.2018, %

	Republic of Belarus	Lithuania
1. VAT	20	21
Preferential rate	10	5; 9
2. Personal income tax	13; 16	15
Preferential rate	9	5
3. Profit tax	18; 25	15
Preferential rate	5; 10;	5
4. Property tax	1; 2; 0,1	0,3 – 3%
5. Deductions for social needs	35	34

Note: own research based on sources [2] and [3]

Thus, in the Republic of Belarus the basic VAT rate is set at 20%, slightly differing from the VAT rate in the Republic of Lithuania (21%). With the aim of smoothing the regressivity of VAT in Belarus, a reduced VAT rate of 10% is applied to individual goods - food, goods for children, crop and livestock products. In Lithuania the reduced rates are 9% (for most books, periodicals and passenger services) and 5% (for pharmaceutical and medical products, social services provided for disabled people).

In Belarus and Lithuania the level of direct taxation differs significantly. For individuals of the Republic of Belarus easier conditions have been created for payment of personal income tax, the rate of which is 13%. As for Lithuania, the rate of the similar tax is 15%. However, with some exceptions Belarusian individual entrepreneurs transfer to the budget 16% of their income received from doing business. As for certain types of business of self-employed persons, the Lithuanian Government has set a tax rate of 5%.

Analyzing the taxation of legal entities, it should be noted that in the Republic of Belarus they are subject to a higher tax burden, which is confirmed by the income tax rate of 18%, unlike the rate of the same tax in Lithuania, which is 15%. Given the fairly high level of profitability in the financial sector, in the current economic conditions with a fiscal focus of the state budget, banks and insurance companies in the Republic of Belarus have been paying an increased rate of profit tax of 25% since 2015 [1]. The Republic of Belarus has chosen an innovative way of development, using tax incentives

as an instrument for stimulating and supporting the development of activities which are the most important for the country. A lower rate of income tax, equal to 10%, is set for profits derived from the sale of innovative and technological products, the activities of scientific and technological parks and their residents, technology transfer centers. As for Lithuanian organizations that implement investment projects profit tax benefits reach 50%.

An equally important aspect of the tax system is the taxation of property. The standard tax rate on real estate for organizations of Belarus is 1% of the residual value of the passive part of fixed assets (buildings, structures, transfer devices). In order to stimulate the timely completion of construction and prevent the "freezing" of capital in the work in process, an increased tax rate on real estate of 2% is provided without the possibility of classifying taxes on expenses that are taken into account in taxation. Individuals have more loyal conditions for this tax, which is confirmed by the rate of 0.1%. In the Republic of Lithuania, the amount of real estate tax is set by local authorities and varies between 0.3-3% of the market value of real estate.

A characteristic feature of the tax systems of both countries is the excessive taxation of salary with social insurance contributions: 35% in the Republic of Belarus and 34% in Lithuania. Belarusian employees in this case pay 1%, and Lithuanian employees pay 3%. Such distribution of the tax burden allows Lithuanian business to reduce the tax component of its costs and increase the effectiveness of its activities. According to the Tax Code of the Republic of Belarus, which is the main normative document regulating taxation, Belarusian payers pay such specific taxes as imputed income tax, tax with simplified taxation system, gambling tax, dog ownership tax, resort fee and others. In Lithuania the law imposes such taxes as the tax on lotteries and gambling, inheritance tax, state natural resource tax, and some taxes in the sugar industry.

2. Influence of the volume of tax revenues on the level of the tax burden in the Republic of Belarus and the Republic of Lithuania

The current composition of tax payments, their characteristics from the point of mandatory elements, the system of tax privileges and preferences is appropriately reflected in the impact of the tax burden on the economy as a qualitative indicator of the tax system of the state, which allows to assess the effectiveness of the tax system, to identify errors in taxation, to take necessary measures the implementation of which will allow to resolve a number of problems, and, as a result, to adjust tax policy.

Correlating the amount of tax revenues of the consolidated budget and the size of GDP for a certain period of time, we have determined the impact of the tax burden on the economies of Belarus and Lithuania (Table 2).

Table 2

Tax burden on the economy of the Republic of Belarus and the Republic of Lithuania for 2013-2016

Indicators	2013	2014	2015	2016
Tax revenues in the consolidated budget of the Republic of Belarus, million roubles	16 490	18 900	22 280	23 852,3
GDP of the Republic of Belarus, million roubles	67 069	80 579	89 910	94 321
Tax burden on the economy of the Republic of Belarus (line 1 / line 2 * 100%)	24,6	23,5	24,8	25,3
Tax revenues to the consolidated budget of Lithuania, million Euros	5 663	6 019	6 440	6 690
GDP of Lithuania, million Euros	34 959,6	36 568,3	37 426,6	38 668,3
Tax burden on the economy of Lithuania (line 3 / line 4 * 100%)	16,2	16,5	17,2	17,3

Note: own research based on sources [3], [4] and [5]

The measures aimed at increasing the competitiveness of the tax system, taken at the state level, did not allow to restrain the magnitude of the tax burden at the macro level: during 2013-2016 the indicator increased by 0.7 pp in the Republic of Belarus, and by 1.1 pp in Lithuania. Despite the lower rates, the tax burden on the economy in the Republic of Belarus in 2016 is much higher (26.6%) than in Lithuania (17.3%). This indicates the presence of a number of problems in the Republic of Belarus which have a negative impact on national business and the efficiency of the functioning of the economy. This fact is confirmed by the World Bank which examines the conditions of doing business. So, according to the rating of the World Bank Doingbusiness - 2018, Belarus ranks 96th in the criterion "Taxation", while Lithuania ranks 18th. According to this rating, Belarusian payers pay 51.8% of their profits, and Lithuanian residents - 42.6%.

3. Determination of existing problems of the tax systems of the Republic of Belarus and the Republic of Lithuania and ways to offer solutions

Comparison of the tax systems of the two countries allowed to pay attention to the existence of common problems:

- high level of tax burden, which hinders the development of business, entrepreneurial activity and investment opportunities;
- the set of differentiated rates and difficult calculations in calculating taxes that complicate the tax system, increase the costs of tax administration;
- the instability of tax legislation, which does not allow to fully take into account the tax factor in planning the business and determining its effectiveness;
- the existence of taxes included in the cost of production (ecological tax, land tax, etc.), which do not meet the economic nature of taxes;
- the dependence of tax payments on each other, as a result a violation in the calculation of one payment causes a multiplicative effect on the amount of the other.

The following measures will contribute to the further development and improvement of tax systems of two countries:

- Strengthening the regulatory function of taxes, which will positively affect the increase in the share of direct taxes in the total amount of tax revenue;
- simplification of the mechanism for calculating the accrual of tax payments;
- revision of the approach to calculating taxes that have a small share in budget revenues (ecological tax, property taxes);
- Improvement of tax administration and information services for payers.

Conclusion

Both States in the process of their development follow a similar economic, political, scientific path of development, which led to the construction of a similar state and budget structure, the choice of an identical economic model, the conduct of close monetary, investment and tax policy. The system of taxation in the countries has a similar structure and a high degree of unification, and the successful implementation of the proposed measures will improve the efficiency of the tax system of the Republic of Belarus and the Republic of Lithuania, to improve trade and investment attractiveness relative to each other and other countries to stimulate the level of socio-economic development of the States.

References

1. Конончук, И.А. Реализация налоговой политики, стимулирующей страхование в Республике Беларусь / И.А. Конончук // Экономика и банки. – 2017. – № 1. – С.2–10.
2. Налоговый кодекс Республики Беларусь: принят Палатой представителей 11 декабря 2009 г.: одобр. Советом Респ. 18 декабря 2009 г.: текст Кодекса по состоянию на 9 янв. 2017 г. – Минск. 2018. – 72 с.
3. Main taxes in the Republic of Lithuania [interactive]. [looked 1 th of March, 2018]. Access through internet: <http://finmin.lrv.lt/en/competence-areas/taxation/main-taxes>
4. Министерство финансов Республики Беларусь [Электронный ресурс] / Налоговая система Республики Беларусь. – Минск, 2018. – Режим доступа: http://www.minfin.gov.by/ru/tax_policy/tax_system/. – Дата доступа: 01.03.2018
5. Eurostat database [interactive]. [looked 1 th of March, 2018]. Access through internet: <http://ec.europa.eu/eurostat/data/database>

ANALYTICAL SYNOPSIS OF TAX SYSTEMS OF THE REPUBLIC OF BELARUS AND THE REPUBLIC OF LITHUANIA

Summary

The article compares the tax systems of the Republic of Belarus and the Republic of Lithuania. The main goal of the research is to study the main aspects of taxation of the two countries. The study covers analysis and assessment of the tax burden of the states during 2013-2016, as well as factors affecting its level. Based on the analysis, the authors identified common problems of the tax systems of the Republic of Belarus and Lithuania, as well as proposed measures to further improve tax systems and, in general, economic development.

Keywords: tax system, the tax burden, taxes, direct and indirect taxes.

ASMENINIŲ FINANSŲ VALDYMAS

Sabina Kucevič

Mokslinė vadovė – lektorė Romualda Urniežienė

Vilniaus kolegija, Ekonomikos fakultetas

Išvadas

Asmeniniai finansai – tai finansų sritis, apimanti namų ūkio lėšas, kitas finansines priemones, jų naudojimą, valdymą ir disponavimą, taip pat kūrimą, planavimą. Tokių išteklių paskirtis – tenkinti asmeninius (žmogaus), namų ūkio poreikius. Asmeniniai finansai taip pat siejami su konkrečiais asmeninio gyvenimo ciklo poreikiais.

Taip pat asmeninius finansus galima apibūdinti kaip visiems aktuali finansų sritis. Dauguma žmonių jau nuo vaikystės pradeda skaičiuoti ir taupyti savo pinigėlius, ir daro tai iki tol, kol sugeba skaičiuoti. Vieni savo pinigų valdymo organizavimui skiria daugiau laiko ir apmąstymų, kiti leidžia gyvenimui tekėti savo vaga.

Nors pagrindiniai sėkmingų asmeninių finansų principai labai paprasti (*kontroliuok išlaidas, atsikratyk brangių skolų, atidėk dalį pajamų taupymui, mokykis investuoti, sukauptas lėšas investuok*), toli gražu ne visiems pavyksta su jais susidoroti.

Straipsnio tikslas – išanalizuoti asmeninių finansų valdymą.

Straipsnio uždaviniai:

1. Atskleisti asmeninių finansų valdymą.
2. Apibrėžti asmeninių finansų strategijas.

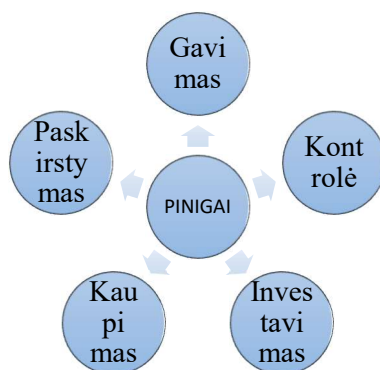
Metodai – mokslinės literatūros analizė, ir kitų informacijos šaltinių analizė, duomenų sisteminimas ir grupavimas.

1. Finansų valdymas

Finansai – tai terminas, apibrėžiantis metodus, kuriais asmenys ar organizacijos įgyja, sukaupia, kontroliuoja ir naudoja piniginius išteklius per laikotarpį, įvertinant patiriamą riziką.

Vladas Jurgutis parašė knygą *Finansų mokslo pagrindai*, kurioje nurodo, kad „finansų mokslas, ypač senesniais laikais, būdavo nusakomas kaip valstybinio ūkio arba viešųjų pajamų ir išlaidų mokslas“. Čia sąvoka „finansai“ suprantama kaip valstybės piniginių lėšų visuma bei šių lėšų surinkimo, paskirstymo ir panaudojimo sistema.

Dabartiniais laikais sąvoka „finansai“ vartojama kalbant ne tik apie valstybės, bet ir apie kitų subjektų (įmonių bei fizinių asmenų) finansus. Todėl šiuo metu yra atsiradę terminai „viešieji“ ir „privatieji“ finansai. Finansus galima apibrėžti kaip pinigų gavimo, kaupimo, paskirstymo, investavimo ir kontrolės sistema (visuma).

1 pav. Pinigų sistemos visuma

Šaltinis: ČERNIUS, Gintaras. Namų ūkio finansų valdymas. Vilnius, 2011. P.13.

Literatūroje dažniausiai pateikiamas su viešaisiais finansais susijusių funkcijų aprašymas, todėl pinigų gavimo funkcija formuluojama kaip „piniginių lėšų įvairių fondų sudarymo“ 5 funkcija. Jei darome prielaidą, kad terminas „finansai“ taikytinas ir privatiesiems finansams, tai išsiplečia ir finansų funkcijų turinys, nors šių funkcijų esmė nepakinta. Taigi nuo subjekto priklauso, kaip pinigų „gavimo“ funkcija gali būti suprantama: kaip pinigų gavimas (asmeniniai finansai), pajamų uždirbimas ir jų vartojimas pinigais (įmonių finansai), biudžeto įplaukos (viešieji finansai).

Finansai atlieka nemažai funkcijų, pirmiausia – pinigų gavimo funkciją, kontrolės, investavimo, kaupimo ir paskirstymo funkcijas (žr. 1 paveikslą). Kad finansų sistema funkcionuotų tinkamai, būtina ją prižiūrėti. Kita vertus, pasikeitus sąlygoms, gali reikėti pakeisti vienus ar kitus sistemos parametrus tam, kad būtų galima pasiekti numatytus finansinius tikslus. Finansus, kaip ir bet kokią sistemą, reikia valdyti, priešingu atveju jie neatliks savo funkcijų arba jas atliks nekokybiškai.

2. Valdymo samprata

Daugybė žmonių planuoja savo veiklą vienai dienai (mėnesiui, metams ir t.t.), vėliau jie organizuoja išteklius, reikalingus planui įgyvendinti. Kopdami toliau, lyginama tai, kas yra padaryta, su tikslais bei uždaviniais, kurių ketinama siekti. Toks kasdienis darbas aprėpia ir visą valdymo procesą. Vadovavimą būtina traktuoti kaip ciklą, susidedantį iš konkrečių vadybininko darbo sričių, vadinamų valdymo funkcijomis. Valdymo funkcija – tai konkreti vadybos veiklos sritis, kuri atliekama specialiomis priemonėmis (žr. 2 paveikslą).

2 pav. Valdymo funkcija

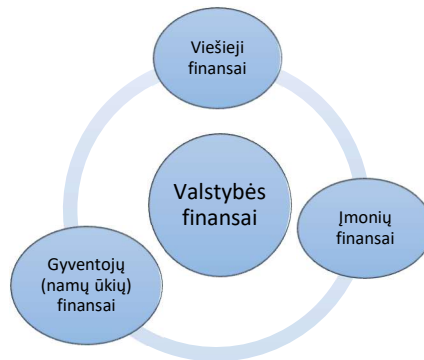
Šaltinis: ČERNIUS, Gintaras. Įmonės finansų valdymo pagrindai. Vilnius, 2014. P.35.

Valdymo funkcijos turi specifinį charakterį, ypatingą turinį ir gali būti atliekamos savarankiškai kaip nesusijusios tarpusavyje, bet ir neatsiejamos viena nuo kitos. Valdymo sistemoje visos valdymo funkcijos sudaro vieningą bendrą procesą (vadybos ciklas). Valdymo funkcijos atskleidžia ir paaiškina valdymo esmę ir turinį įvairiais lygiais. Valdymo funkcijos yra skirtos tikslui pasiekti ir yra viena iš valdymo santykių realizavimo formų.

Valdymo funkcijoje dalyvauja du dalyviai. Vienas dalyvis valdo (*valdymo subjektas*), kitas yra valdomas (*valdymo objektas*). Valdymo subjektas žino tikslą, žino, kaip tą tikslą pasiekti, parenka teisingą veiksmų seką, kurią reikia atlikti, turi reikiamų (vykdytoją, kuris šiuo atveju yra ir valdymo objektas). Taigi valdymą kaip funkciją būtų galima apibūdinti kaip valdančiojo (valdymo subjekto) tikslingą informacinį poveikį valdomajam (valdymo objektui), siekiant nukreipti jo veiksmus norima linkme ir pasiekti pageidaujamo rezultato.

3. Finansų valdymo subjektai

Geriausiai pažįstamas subjektas yra žmogus. Kai subjektas yra konkretus žmogus, jo finansų valdymo tikslai, galimybės ir taisyklės yra palyginti paprastos, nes dažniausiai pats žmogus sprendžia, kiek ir ko jam reikia. Jei kalbama apie šeimą (dar vartojamas ganėtinai tikslus terminas „namų ūkis“) – tai finansų valdymas jau kiek painesnis (žr. 3-ą paveikslą).

3 pav. Valstybės finansų sistema

Šaltinis: ČERNIUS, Gintaras. Namų ūkio finansų valdymas. Vilnius, 2011. P.22.

Keblumų kelia interesų derinimas. Kai finansiniai ištekliai riboti, kai kuriems šeimos nariams gali tekti sumažinti savo finansinius siekius, kad galėtų pasiekti finansinį visos šeimos tikslą. Bet kokio valdymo pradžia yra *tikslo nustatymas*. Finansų valdymas – ne išimtis. Keliant labai didelį tikslą, kartais neįmanoma pritaikyti konkrečių matavimo vienetų, nes tikslas yra visa apimantis. Tokiu atveju turėtų būti išmatuojami tarpiniai tikslai.

4. Asmeniniai finansai

Norint sėkmingai tvarkyti savo finansus reikia sėkmingai derinti pajamas ir išlaidas. Sėkmingai asmeninius finansus tvarkančio žmogaus pajamos bent 10 proc. turi viršyti išlaidas. Jeigu pajamų ir išlaidų derinti nepavyksta, reikia pagalvoti ar kai kurių išlaidų tikrai negalima atsisakyti.

Asmeninių finansų valdymo esmė yra išleisti mažiau pinigų nei uždirba žmogus tam, kad galėtų įgyvendinti savo finansinius tikslus. Finansinio plano įgyvendinimas reikalauja daug kantrybės bei pastangų, nes viskas prasideda nuo taupymo, kuris jus privers atsisakyti daugelio gyvenimo malonumų. Tačiau taupymas yra bene vienintelė nuobodi asmeninių finansų valdymo dalis. Pats asmeninių finansų valdymas gali būti įdomus ir malonumą teikiantis procesas, kurio metu suprasite kiek pinigų iššvaistote niekam, užuot juos atidėjus gyvenimo tikslų įgyvendinimui.

Sužinosite, kaip investicijos paspartins finansinių tikslų įgyvendinimą. Asmeninių finansų plano turėjimas suteiks jums pasitikėjimo savimi, turėdami planą tiksliai žinosite, kuriuos tikslus jūs tikrai įgyvendinsite laiku, o kurių tikslų įgyvendinimas galės ir užtrukti.

5. Asmeninių finansų strategijos

Pinigų srautui palaikyti reikia nuolatinių įplaukų, o pinigų srauto palaikymas susijęs su įplaukų didinimu ir išlaidų mažinimu. Tai leidžia subalansuoti pinigų srautą. Tačiau, nors ir subalansuotas pinigų srautas (kai įplaukos dengia išlaidas) ir yra asmeninių finansų tikslas, kalbama apie specifinę įplaukų rūšį – pasyviąsias įplaukas.

Galima išskirti dvi priešingas asmeninių finansų strategijas. Pirmoji – tai yra situacija, kai žmogus išleidžia visus gautus pinigus tuojau pat, kai tik juos gauna, nesukdamas galvos dėl taupymo ar investavimo. Akivaizdu, kad ši strategija yra susijusi su didele rizika, nes nustojęs gauti pinigų žmogus susiduria su sunkumais, nes neturi atsargų, leidžiančių pragyventi tam tikrą laiką, kol ieškos naujų įplaukų šaltinių.

Kita asmeninių finansų strategija, kai žmogus beveik visus pinigus taupo ir jų neišleidžia normaliam gyvenimui. Pinigai žmogui tampa tiesioginiu tikslu, o ne priemone normaliam gyvenimui ar finansiniam saugumui užtikrinti.

Dvi paminėtos strategijos yra kraštutinės ir kitų lyg ir nebegalėtų būti: arba viską taupai, arba viską išleidi. Atrodytų, kad žmogus negali išleisti daugiau pinigų, negu uždirba. Tačiau gausėjant finansų institucijų teikiamų paslaugų atsirado galimybė taikyti dar vieną ypač rizikingą strategiją, kai žmogus išleidžia dar neuždirbtus pinigus ir iš esmės „parduoda“ savo gyvenimą. Jei šias strategijas rikiuotume į rizikos ateityje susidurti su finansinėmis problemomis eilę, saugiausia būtų taupyti pinigus, todėl labai rizikinga situacija, kai žmogus išleidžia visus pinigus ir galiausiai pati pavojingiausia, kai žmogus išleidžia dar neuždirbtus pinigus strategija.

Asmeninių finansų planavimas – tai savo ar šeimos piniginių pajamų bei išlaidų valdymas, taip pat efektyvus turimo turto valdymas, bei kitų finansinių tikslų metodinis siekimas. Moksliniu požiūriu asmeniniai finansai – itin nesudėtinga tema. Ko gero, tai pati paprasčiausia ir elementariausia finansų sritis, nereikalaujanti ypatingo finansų rinkų bei finansinės inžinerijos išmanymo. Vis tik, daugumai žmonių finansinio plano laikymasis nėra toks jau paprastas. Taip yra dėl to, kad kiekvienas norėdamas griežtai laikytis finansinio plano turi riboti savo išlaidas ir poreikius (ar įgeidžius), ir ko gero, tai būtų galima palyginti su įvairiomis dietomis: ne daug kas gali pasidžiaugti ilgalaikė sėkme...

Kiekvienas asmuo planuoti savo finansus turėtų atsižvelgdamas į savo faktinės finansinės padėties analizę. Tą padarius reikėtų apibrėžti realius bei naudingus finansinius tikslus (*pvz., išmokėti paskolas, sukaupti tam tikram pirkiniui, kaupti lėšas pensijai ir t.t.*), tuomet susidaryti planą, kaip tuos tikslus reikėtų pasiekti. Toliau lieka plano įgyvendinimas ir stebėjimas. Ne visuomet tai paprasta padaryti, ir kartais reikia pagalbos iš šalies.

Išvados

1. Finansinis valdymas – tai nėra tik pinigai, kurie guli piniginėje, kišenėje ar kortelės sąskaitoje arba kurie ką tik buvo išleisti. Tvarkant asmeninius finansus, kasdieninių išlaidų apskaita ir kontrolė yra labai svarbus, tačiau ne vienintelis dalykas. Pagrindiniai sėkmingų finansų valdymo principai labai paprasti (*kontroliuoti išlaidas, atsikratyti brangių skolų, atidėti dalį pajamų taupymui, mokytis investuoti, sukauptas lėšas investuoti*).
2. Finansinis planas yra proporcingas žmogaus tikslams. Jeigu žmogus pakeičia savo tikslus, jis nebegali vadovautis tuo pačiu finansiniu planu. Norint sėkmingai tvarkyti savo finansus reikia sėkmingai derinti pajamas ir išlaidas. Sėkmingai asmeninius finansus tvarkančio žmogaus pajamos bent 10 proc. turi viršyti išlaidas.

Literatūra

1. *Asmeninių finansų planavimas* [interaktyvus]. [žiūrėta 2018 m. kovo 7 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.finansistas.net/asmeniniu-finansu-planavimas.html>
2. CLEMENTS, Jonathan. *Asmeniniai finansai*. [interaktyvus]. [žiūrėta 2018 kovo 24 d.]. Prieiga per internetą: <http://baltic-ebooks.eu/product/finans-valdymas25184> 65 p. ISBN 978-9955-99-742-9
3. ČERNIUS, Ginataras. *Namų ūkio finansų valdymas*. Vilnius, 2011. 10-54 p. ISBN 978-9955-19-279-4
4. HOPONIENĖ, Rimantė; BAGDONIENĖ. Liudmila. Viešoji politika ir administravimas [interaktyvus]. *Symbiosis of Marketing and Publishing Diplomacy in Nations Bandring: Thereotical Insights*, 2013, Nr. 12, p. 363-374. [žiūrėta 2018-03-28]. Prieiga per EBSCO

publishing duomenų bazę: [http://web.b.ebscohost.com/ehost/detail/detail?sid=b3c2266d-94ed-47a7-bf1f-](http://web.b.ebscohost.com/ehost/detail/detail?sid=b3c2266d-94ed-47a7-bf1f-af311fc714ae%40sessionmgr107&vid=0&hid=124&bdata=JnNpdGU9ZW9hZG12ZQ%3d%3d#AN=91579203&db=a9h)

[af311fc714ae%40sessionmgr107&vid=0&hid=124&bdata=JnNpdGU9ZW9hZG12ZQ%3d%3d#AN=91579203&db=a9h](http://web.b.ebscohost.com/ehost/detail/detail?sid=b3c2266d-94ed-47a7-bf1f-af311fc714ae%40sessionmgr107&vid=0&hid=124&bdata=JnNpdGU9ZW9hZG12ZQ%3d%3d#AN=91579203&db=a9h)

5. JUREVIČIENĖ, Daiva. *Asmenninių finansų dimensija*. Vilnius, 2015. 15 p. ISBN 978-9955-19-715-7
6. JUREVIČIENĖ, Daiva. *Asmenninių finansų pagrindai*. Vilnius, 2008. 57 p. ISBN 978-9955-28-262-4
7. KALČINSKAS, Gediminas; ČERNIUS, Gintaras. *Finansinė ir menedžmento apskaita*. Vilnius: Pačiolis.
8. KANCEREVYČIUS, Gitanas. *Finansai ir investicijos*. Kaunas: „Smaltijos“ leidykla, 2006.
9. RUTKAUSKAS, Vytautas; Stankevičius, Petras. *Finansų analizė, valdymas ir prognozavimas*. Vilnius: VPU leidykla, 2004.

PERSONAL FINANCE MANAGEMENT

Summary

This paper tackles different issues related to the development of the system of objectives of corporate financial management that also includes company's sustainability. For the purpose of formulation of the corporate financial management objective it is appropriate to refer not to a single objective or a set of same-level objectives; a much more expedient approach is the creation of the so-called objective tree integrating the requirements of the entity's going concern. The article analyses certain factors affecting financial performance of a company, discusses different ratios indicating the quantitative effect of the factors upon the final results, and shows practical applications for management by means of interference model with a view to ensuring the operations of the company for a sufficiently long period of time.

ASSESSMENT OF COMPETITIVE POSITIONS OF TYPES OF CAR INSURANCE UKRAINE

Julia Kolotiy

Scientific supervisor – Assoc. prof. Lyudmila Shapoval

Kremenchuk Mykhailo Ostrohradskyi National University, Kremenchuk, Ukraine

Introduction

The most common type of property insurance both in the domestic and global financial services market is motor insurance.

In terms of European Integration for Ukraine is important enough to improve the condition of the car insurance market with the purpose of bringing it to the level of European standards. While world practice shows that the insurance market directly affect the economy of the country as a whole and to ensure the social protection of the population.

Therefore, the issue of developing a mechanism for determining competitive position of types auto insurance is very important.

The results of the study

For the purpose of effective activities of insurance companies in the auto insurance market is to determine their competitive position, which involves analysis of the types of motor insurance in terms of effectiveness.

With the aim of a comprehensive assessment of the competitive position of the car insurance market it is reasonable to use the method of multidimensional comparative analysis, which involves the stages of determining the competitive position of the types of auto insurance. This method allows you to calculate the competitive position for individual policy motor insurance comparison between the insurance products through an analysis of a number of interrelated factors.

The first stage was the estimation of performance indicators, which allowed to build the matrix of the original data. So, for each indicator, it was determined the largest value was taken as the standard (table 1).

Table 1

Matrix of the original data on types of car insurance Ukraine

Indicator	Hull insurance	MTPL insurance	«Green card»	Etalon
1	2	3	4	5
The level of non-payment	0,555	0,594	0,659	0,659
Profit, mln UAH	1490,6	1351,9	440,1	1490,6

Table 1 continued

1	2	3	4	5
The profitability of insurance services	0,324	0,390	0,365	0,390
Income for 1 UAH. insurance payments	0,769	0,969	0,706	0,969
The growth rate of the number of contracts	1,137	1,035	0,941	1,137
The level of business activity	0,091	0,069	0,024	0,091
The level of payments	0,445	0,406	0,341	0,445
The growth rate of insurance premiums	1,203	1,145	1,187	1,203

The next step was the construction of the matrix of the competitive positioning of types of insurance (table 2). In this case, all the elements of the matrix of the original data are standardized relative to the benchmarks. The reference value is taken per unit.

Table 2

Matrix of standardized indicators

Indicator	Hull insurance	MTPL insurance	«Green card»	Eta-lon	The weighting factor
The level of non-payment	0,842	0,902	1,0	1,0	0,2
Profit, mln. UAH	1,0	0,907	0,295	1,0	0,2
The profitability of insurance services	0,831	1,0	0,937	1,0	0,2
Income for 1 UAH. insurance payments	0,794	1,0	0,729	1,0	0,2
The growth rate of the number of contracts	1,0	0,911	0,828	1,0	0,2
The level of business activity	1,0	0,753	0,262	1,0	0,2
The level of payments	1,0	0,911	0,766	1,0	0,2
The growth rate of insurance premiums	1,0	0,952	0,987	1,0	0,2

Using equation 1 it was calculated competitive position competitive position (P_i) for each type of insurance:

$$P_i = (k_1(1-X_{1,j})^2 + k_2(1-X_{2,j})^2 + \dots + k_n(1-X_{n,j})^2)^{\frac{1}{2}} \quad (1)$$

where k_n – is the weighting factor that is used when analyzed the different weights of the indicators.

Higher competitive position got car insurance, which had the smallest value of R_i .

The result of the calculation of the competitive position for insurance of Ukraine and position distribution are given in table 3.

Table 3

Results of the comparative competitive position of types of car insurance of Ukraine for 2016

Indicator	Hull insurance	MTPL insurance	«Green card»
Competitive position	0,139	0,140	0,491
Place	I	II	III

Thus, based on the definition of the competitive position of insurance types by the method of multidimensional comparative analysis we can say that the higher the competitive position of motor hull insurance and compulsory insurance of civil liability of owners of vehicles (MTPL), and "Green card" has a much lower competitive position in terms of efficiency.

Conclusion

Thus, by using the method of multidimensional comparative analysis were identified, the competitive position of auto insurance type that will enhance marketing activities in the insurance companies, to investigate the state of the insurance market, to examine the demand for insurance services and to organize an effective system of sales, which in the future will improve the quality of the insurance portfolio. At the same time, one of the main reasons for the improved performance of auto insurance is the introduction of a visa-free regime with Ukraine, which is one of the conditions of European Integration. Therefore, the introduction of assessment of competitive position and their constant monitoring will increase the demand for insurance "Green card" and to organize an effective system of sale.

References

1. Official web site of the Ministry of Finance of Ukraine. [Electronic resource]. – Mode of access: <https://minfin.com.ua>.
2. Official website of Motor transport insurance Bureau of Ukraine. [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.mtsbu.ua>.
3. Official web site of the National Commission, carrying out state regulation in the sphere of financial services markets. [Electronic resource]. – Mode of access: <http://dfp.gov.ua>.
4. Forinsurer: the journal on insurance in Ukraine. [Electronic resource]. – Mode of access: <https://forinsurer.com>.

ASSESSMENT OF COMPETITIVE POSITIONS OF TYPES OF CAR INSURANCE UKRAINE

Summary

In modern conditions Ukraine is a topical issue of improving the state of the market for motor insurance and approaching the level of European countries. This can be done in different ways.

The goal of the article lies in justification and development of methodical approaches to assessment of competitive position the market of insurance of Ukraine. Therefore, the author proposed and substantiated using the method of multidimensional comparative analysis to study the competitive position of the types of auto insurance.

Based on empirical data of the auto insurance market of Ukraine approved the methods of determining the competitive position of the types of auto insurance.

BELARUSIAN TOURISM IN THE POST-CRISIS PERIOD: A BRIEF ANALYSIS OF THE OPPORTUNITIES (2009 - 2017)

Alexey Putsko

Scientific supervisor – assoc. prof. Sergey Donskikh

Yanka Kupala Grodno State University, Grodno, Belarus

Tourism industry is one of the most important sectors of the world economy. This type of activity has a broad focus, in particular - on people's needs for obtaining information related to history, culture, customs, religious rituals, spiritual and material values of different countries and peoples inhabiting them. It is a well-known fact that the development of tourism positively affect the development of other sectors of the economy. Usually such are the hotel industry, transport and communications, construction, agriculture, trade and many others.

Among the factors that have the strongest impact on the development of the tourism industry as a whole, two main groups can be distinguished: macroeconomic (natural and geographical, cultural-historical, economic, demographic, technological, environmental) and microeconomic (organizational, economic). It should also be remembered that the volume of activity in the tourism industry in the Republic of Belarus is largely influenced by the amount of money per capita income. In addition, the degree of urbanization of the population relative to the number of the urban population and the structure of consumer spending by the population have a significant impact on the development of the industry [1, p. 24].

In recent years, the most comfortable conditions for the development of international tourism have been created. In many respects this was achieved through the implementation of the State Program for the Development of Tourism in the Republic of Belarus for 2010-2015. [14].

A number of state programs are implemented in Belarus, which provide for measures and means to create a modern tourism infrastructure in various regions of the country. The state program for 2016-2020 "Hospitable Belarus" is aimed at the formation and development of a modern competitive tourist complex and increasing of the contribution of tourism to the development of the national economy.

In order to create favorable conditions for the development of tourism in the Republic of Belarus and to meet the needs of citizens in rest and rehabilitation, the Head of state adopted decrees of the President of the Republic of Belarus No. 371 "On some measures of state support for the development of tourism in the Republic of Belarus" and №372 "On measures for the development of agro ecotourism in the Republic of Belarus"(02.06.2006) [2, 3] . On January 9, 2017, Decree No. 8 "On the establishment of a visa-free entry and exit procedure for foreign citizens" was adopted. The

document establishes a visa-free entry procedure to Belarus for a period of no more than 5 days upon entry through the National Airport Minsk.

Green routes are actively being developed in Belarus, which are created along natural green corridors, valleys of rivers, historical trade routes and old railways. Among them - a route along the Lepel district of the Vitebsk region under the name "The Edge of Yellow Water Lilies and Gray Boulders", along the Grivda, Shchara and Neman rivers "Water routes of the Grand Duchy of Lithuania" and others.

Green routes are the basis for the implementation of projects related to the preservation of natural landscapes, cultural heritage, with eco-tourism and transport that do not pollute the environment. Now there is an active work on the development of new tourist routes in the territory of each region, the collection of applications of those wishing to engage in the provision of services in the field of agro ecotourism. For owners of rural estates, special educational and training seminars are planned. Today the training of tourist personnel is widely deployed in Belarus. In this area there are 20 higher and 8 secondary educational institutions. The total number of these specialties exceeds 2.1 thousand people [11, p.48].

At the moment, the paramount task is to create a modern tourism infrastructure. In addition, active work is underway to create conjugate objects. These include the creation of transport facilities, the construction of new tourist complexes in small towns, the development of roadside service infrastructure. Along with this, the existing sanatorium and health resorts, as well as protected natural areas, are being modernized.

Currently in our country there are more than 350 hotels and about 120 other complexes for accommodating guests. Hotels in their majority are in different forms of ownership, as well as have different departmental subordination. According to statistics, every tenth hotel in Belarus has a category of stardom. As a rule, these are 3 stars. In the same city of Minsk and the regional centers there are hotels of the level of four and five stars. As it was noted earlier, in recent years modernization of existing hotel complexes has been carried out in Belarus. In addition, new ones were built, including from the world's largest hotel operators Crowne Plaza, Renaissance, as well as Hilton, Marriott [9].

Unfortunately, at the moment a significant number of Belarusian hotels are not certified by the system of stars. However, they have their categories in terms of comfort and maintenance. At the same time, private mini-hotels and roadside hotels that officially do not have a star are actively opening in Belarus. Most often this is due to a small number of numbers [12, p.57].

In recent years, attention has gradually shifted to the development of inbound tourism and agro ecotourism. The ratio of inbound, outbound and domestic tourism on the recommendations of the World Tourism Organization should be 1: 1: 4 [5]. In our country, organized outbound tourism is

3.5 times higher than inbound, the number of citizens of the Republic of Bashkortostan who have left abroad is 1.5 times more than foreign citizens. In 2010, 4 million foreign citizens visited the Republic of Belarus with business, tourist and service purposes. In 2015. - 6.5 million. The number of organized tourists who visited the Republic of Belarus in 2010 amounted to 120 thousand, in 2015 - 190 thousand. Export of tourist services in 2010 amounted to 146 million US dollars, and in 2015, - 510 million dollars. Revenue from the provision of tourism services by entities tourism activities in 2010 amounted to 2 million dollars, in 2015. - 4 million dollars. These figures indicate the presence of positive dynamics. However, tourism revenues in the GDP structure of Belarus do not yet occupy a significant share and amount to 0.3%. In developed European countries, this indicator is about 7% [6].

Despite the fact that Belarus has no resources for tourism, such as the sea and mountains, it has a number of significant advantages in comparison with other countries. Among them:

- Approximation to the countries of Western Europe and the Scandinavian region (a market with very high financial potential);
- borders with the Baltic countries, Russia, Poland (prospects for the development of cross-border tourism);
- Ancient enough original culture (in territory of the state it is located about 15 thousand significant objects of a historical and cultural heritage);
- Presence of a part of the oldest forest in the world (Belovezhskaya Pushcha).

However, along with the factors stimulating the development of tourism, there are also certain economic and managerial problems in this area. In particular, they include:

- imperfection of the accounting system; It is manifested in the absence of a stable information base capable of reflecting the economic state of the tourism industry and its contribution to the national economy;
- Lack of information on the volume of servicing and indicators of economic efficiency;
- Slow pace of adoption of international quality standards;
- imperfection of the system of public administration and regulation;
- imperfection of the mechanism for attracting investments;
- Low share of tourism in GDP, employment of population, investments, budget revenues [4, p. 34].

Based on the above facts, it can be concluded that Belarus has unique resources for organizing ecological tourism. Numerous natural monuments of our country correspond and even surpass similar natural objects of the countries of Europe. To date, the State Cadastre of tourism resources includes more than 900 territories and facilities. Among them there are national parks "Belovezhskaya Pushcha", "Narochansky", "Braslav Lakes", "Pripyatsky", Berezinsky Biosphere Reserve,

"Nalibokskaya Pushcha" and "Blue Lakes" reserves, which for many years are popular tourist destinations. On their territory, favorable conditions have been created for organizing various types of tourist trips, as well as recreation and recreation in the natural environment. In addition, at the moment, more than 30 hunting farms provide their services in organizing hunting tours.

With regard to the young type of tourism, which is actively developing in Belarus, agro ecotourism. According to the Ministry of Taxes and Duties, at the end of 2015, 2263 subjects of agro ecotourism were registered in Belarus. The number of tourists who used the services of agro-fairs in 2015 amounted to 294.3 thousand people. Byelorussians in the total number of agro eco tourists - 88.1% [8]. In particular, on October 9, 2017, Presidential Decree No. 365 "On the Development of Agro ecotourism" was issued, which removes barriers to the development of agro-tourism in the country [10]. For example, now in agrarian events it will be possible to hold mass events: seminars, anniversaries, weddings. Clearly defined the concept of personal subsidiary farming. Also there was an opportunity to build guest houses, as well as removed problems with resort areas - before there it was impossible to engage in agro ecotourism [13].

Another promising direction of tourism development in the Republic of Belarus is health tourism. To date, the level of development of domestic medical technologies and a rich sanatorium base attract foreign clients to the republic. According to the Ministry of Health of the Republic of Belarus, at the moment foreign citizens are especially in demand for dentistry. In addition, in this area there is a promising direction - reproductive medicine, corresponding to the current world standards. Foreign plastic surgery, gynecology and obstetrics, cardiosurgery, oncological diseases treatment, diagnostic examinations, preventive treatment, recovery from illness [7].

Thus, it can be concluded that the development of the tourism industry in the Republic of Belarus can play an important role in solving the social and economic problems of territorial development. At the same time, the inclusion of tourism as such in the long-term development programs adopted by the republican and local authorities becomes particularly topical. To date, the Republic of Belarus has the necessary resource base and a sufficiently high level of infrastructure for the development of both domestic and inbound tourism. Analyzing current economic indicators and perspective directions of development, it is possible to say with confidence that our country is able to effectively develop the tourism industry.

References

1. Alexandrova A.Yu. 2002. The structure of the tourist market. Moscow: Press Solo.
2. Decree of the President of the Republic of Belarus No. 371 of June 2, 2006 "On some measures of state support for the development of tourism in the Republic of Belarus" [Electronic resource]. - Access mode: <http://pravo.levonevsky.org/bazaby11/republic25/text255.htm>. - Date of access: 03.02.1018.

3. Decree of the President of the Republic of Belarus of 02.06.2006 № 372 "On measures for the development of agro ecotourism in the Republic of Belarus" [Electronic resource]. - Access mode: <http://pravo.levonevsky.org/bazaby11/republic25/text254.htm>. - Date of access: 03.02.1018.

4. Geography of international tourism: the countries of the CIS and the Baltic States / avt.-sost. L.M. Gaidukevich [and others]. - Mn., 2004.

5. Official site of the World Tourism Organization [Electronic resource]. - Access mode: <http://www2.unwto.org/en/home>. - Date of access: 03.02.1018.

6. Official site of the National Statistical Committee of the Republic of Belarus [Electronic resource]. - Access mode: <http://belstat.gov.by>. - Date of access: 02/02/2018.

7. Official website of the Ministry of Health of the Republic of Belarus [Electronic resource]. - Access mode: <http://minzdrav.gov.by/>. - Date of access: 02/06/2018.

8. Official website of the Ministry of Taxes and Duties of the Republic of Belarus [Electronic resource]. - Access mode: <http://nalog.gov.by/ru/>. - Date of access: 02/05/2018.

9. Official website of the Republic of Belarus [Electronic resource]. - Access mode: <http://www.belarus.by/ru/travel/hotels>. - Date of access: 02.02.1018.

10. Resolution of the Council of Ministers of the Republic of Belarus of July 18, 2004, No. 730 [Electronic resource]. - Access mode: http://bel-kodeksy.com/o_turizme/9.htm. - Date of access: 02/05/2018.

11. Rusak I.II. 2014. Assessment of the level of competitiveness of regions of the Republic of Belarus. Minsk: Encyclopedists.

12. Shutilin V.Yu. 2014. Competitive potential of the economic system: genesis, problems of formation and implementation. Belarusian economic journal. № 3. P. 45-64.

13. State news agency BELTA [Electronic resource]. - Access mode: <http://www.belta.by/society/view/chislo-agrousadeb-v-belarusi-budet-rasti-ekspert-279875-2017/>. - Date of access: 04/02/2018.

14. The State Program for the Development of Tourism in the Republic of Belarus for 2010-2015. // Officer. site of the Ministry of Sports and Tourism of the Republic of Resp. Belarus [Electronic resource]. - Access mode: <http://mst.gov.by/en/programma-razvitiya-turizma>. - Date of access: 02.29.2018.

BELARUSIAN TOURISM IN THE POST-CRISIS PERIOD: A BRIEF ANALYSIS OF THE OPPORTUNITIES (2009 - 2017)

Summary

Belarusian tourism in the post-Crisis period: a Brief analysis of the prospects of development (2009 - 2017). In this article author describes the current state of the tourism industry in the Republic of Belarus. In this article described the perspective directions of development and the strong and weak points of Belarusian tourism.

COMPARATIVE ANALYSIS OF THE INDEX OF ECONOMIC FREEDOM OF UKRAINE WITH THE POST - SOVIET COUNTRIES

Valeria Gnidina

Scientific supervisor – PhD. Christina Mityushkina

Mariupol State University, Mariupol, Ukraine

Introduction

At the present stage of development of the world economy, the index of economic freedom is one of the most important composite indicators. Over the past two decades, it has been published annually by the Heritage Foundation in 186 countries.

The index of economic freedom (IEF) is a combined indicator and accompanying rating that measures the level of economic freedom (EF) in the countries of the world. The analysis of EF is carried out annually, since 1995, and gives the chance to define problem moments in development of any country. That is why the calculation and analysis of the IEF is relevant for Ukraine. But now the IEF of Ukraine is 48.1 points out of 100 possible, which attests, unfortunately, to the depressed state of the country.

Therefore, this article is devoted to the definition of concept of index of economic freedom and the comparative analysis of the IEF of Ukraine with other countries of the post-Soviet space. This analysis will be carried out in order to identify acceptable ways of transforming Ukraine's economy, which would contribute to its rise to a higher place in the ranking of the IEF. Thus, the article is organized as follows: Chapter 1 is devoted to the essence of the IEF and a description of the components of the index of economic freedom. Chapter 2 is devoted to the analysis of the IEF of Ukraine and comparison of its results with other countries of the post-Soviet space to identify the problematic aspects of economic development in Ukraine.

1. Index of Economic Freedom: the concept and its components

First of all, it is to be noted that the index of economic freedom compares the restrictions and barriers to economic activity that create governments in different countries. The concept of economic freedom is based on the ideas of Scottish economist Adam Smith (Adam Smith), put forward by him in the well-known work «The Wealth of Nations» (1776). The drafters of the Index believe that there is a relationship between the economy freedom and the success of its development, which can be observed thanks to the IES.

Heritage Foundation experts define economic freedom as «the absence of government intervention or obstruction of the production, distribution and consumption of goods and services,

with the exception of the necessary protection and support for freedom for citizens as such". It should be noted that the IEF is based on 10 indices, measured on a scale from 0 to 100, with the figure 100 corresponds to the maximum freedom, and 0, respectively, minimum. The 10 measured aspects of economic freedom may be grouped into four broad categories: [1]:

1. Rule of law (property rights, freedom from corruption);
2. Government size (fiscal freedom, government spending);
3. Regulatory efficiency (business freedom, labor freedom, monetary freedom);
4. Markets openness (trade freedom, investment freedom, financial freedom).

The IEF combines quantitative and qualitative indicators and is calculated as the arithmetic mean of the 10 aforementioned economic freedoms.

In turn, the ranking of economic freedom of countries is based on the IEF and compares up to 186 countries. The evaluation of the country fall into 5 groups [2]: free — with the rate of 80-100; mostly free — index 70-79,9; moderately free — index 60-69,9; mostly unfree — a measure of 50-59,9; repressed (proprietary) with an index of 0-49,9.

Every aspect of freedom plays an important role in maintaining personal and national prosperity. They all complement each other, and progress in one area often strengthens or even stimulates progress in the other. Similarly, repressed economic freedom in one area, such as property rights, can make economic freedom difficult to achieve in other categories.

Thus, the main importance of the calculation and analysis of the IEF in determining the barriers and the main problems that the state creates and which, limiting the freedom of economic activity, restrain economic growth in the country.

2. Analysis of the index of economic freedom of Ukraine and its comparison with the indicators of the post-Soviet countries

Each country chooses its own path of development, preferring either personal freedom with a high degree of economic risk, or economic security with a high degree of non-freedom, which is typical for countries with administrative and command economies.

Ukraine, having inherited the command economy, during the independent existence began the process of transformation of the economy in the direction of the mixed economy. The depth of the crisis shocks of the economy of Ukraine (as well as other countries of the former USSR), which fell on the second half of the '80s-early '90s, is due not only to deformations of the command and control system. These economic shocks were related to the need for a fundamental technological rearmament of production caused by the new stage of the scientific and technological revolution.

The search for the most appropriate ways to transform the economy of Ukraine is based on international experience, which proves that the main condition for the prosperity of countries and

Nations is to increase the level of economic freedom. That is why the calculation and detailed analysis of the index of economic freedom is of paramount importance for Ukraine.

According to the report «Level of economic freedom in the world 2017» [2] Ukraine ranks 166 out of 180 countries. IEF of Ukraine is of 48.1 out of a possible 100. According to the categories of economic freedom (EF), the largest decline occurred in the category of monetary freedom in the amount of 19.5 points, and the largest increase in the category of property rights – 16.4 points. In order to compare these indices, a comparative analysis of the UPS of Ukraine with the indicators of such post-Soviet countries was carried out: the Russian Federation, Belarus, Kazakhstan (CIS member States and the Customs Union), Latvia and Estonia (EU member States), Georgia (withdrew from the CIS in 2009, an associate member of the EU). The results of comparative analysis are presented in table. 1. [1,2].

Table 1

ANALYSIS OF THE INDEX OF ECONOMIC FREEDOM OF UKRAINE AND THE POST - SOVIET COUNTRIES
(2017 r.)

Economic Freedom	Ukraine	Russia	Belarus	Kazakhstan	Lithuania	Estonia	Georgia
Property rights	41,4	47,6	50,9	56,1	73,0	82,6	55,1
Freedom from corruption	29,2	38,2	37,6	38,0	69,7	69,9	65,0
Fiscal freedom	78,6	81,8	89,8	93,3	86,9	81,2	87,3
Government spending	38,2	61,5	48,7	85,7	64,1	55,8	74,4
Business freedom	62,1	74,8	71,3	74,5	93,6	77,0	87,2
Labor freedom	48,8	50,8	74,6	82,5	79,1	56,9	75,9
Monetary freedom	47,4	57,3	60,4	73,9	63,6	85,7	78,2
Trade freedom	85,9	75,2	80,6	78,5	90,0	87,0	88,6
Investment freedom	25,0	30,0	30,0	40,0	70,0	90,0	80,0
Financial freedom	30,0	30,0	10,0	50,0	70,0	80,0	60,0
Overall IEF (2017)	48,1	57,1	58,6	69,0	75,8	79,1	76,0
World Rank (2017)	166	114	104	42	16	6	13
World Rank (2016)	162	143	153	69	13	9	22
Type of country	Repressed	Mostly unfree	Mostly unfree	Moderately free	Mostly free	Mostly free	Mostly free

As can be seen from the table.1, in 2017, Ukraine has increased its rate from 46.8 to 48.1 points out of a possible 100, but overall has dropped from 162 to 166 place out of 180 countries-participants (last year – 178). Also it should be noted that over the 26 year period of formation of Ukraine the IEF increased from 39.9 points (1992) to 48.1 points (2017), and in the period 1995 - 2002 Ukraine was in the group of countries with «unfree economy», from 2003 to 2008 Ukraine has improved its ranking and moved up in the group of countries with «mostly unfree» economy with a high level of economic freedom in 2005 – 55.8 points. However, since 2009, the IEF has been below

50 points, which refers Ukraine to a group of countries where economic freedom is limited and repressive, that is, to countries with depressed economies, as evidenced by table 1.

It should be noted that the foundations of economic freedom in Ukraine are quite unstable and vulnerable, because the indicators of investment, financial freedom and property rights remain at the same level for several years in a row, and they are significantly lower than the global average.

Of the ten criteria IEF, in 2017 Ukraine has high scores in only two sectors: trade freedom (85.9 points), and fiscal freedom (78.6 points). The lowest scores are on investment freedom (25 points), freedom from corruption (29.2 points), public spending (38.2 points), and financial freedom (30 points). Low positions in terms of regulatory efficiency are due to political instability, outdated norms of the labor Code, and the influence of the government on prices through state-owned companies. It should also be noted that in 2017 Ukraine ranks 166th in the rating of the IEF in comparison with 162th in 2016, that is, Ukraine fall in the ranking by 4 positions. The main reasons for the downgrade are the inefficiency of public spending and corruption, which are closely linked.

For a detailed analysis of the IEF in Ukraine we used a comparative analysis with the countries of the post-Soviet space, the results of which were presented above in the table 1. According to the results, three countries (Lithuania, Georgia and Estonia) received the status of «mostly free» country, Kazakhstan – «moderately free», Belarus and Russia – «mostly not free», and Ukraine – «non-free (repressed) country». These indicators attest a very low level of economic freedom in Ukraine. Of all the analyzed countries, only Ukraine in the overall ranking decreased its position, while the rest of the countries increased in the ranking of the IEF (Estonia and Lithuania rose by 3 positions, Georgia – by 9, Kazakhstan - by 27, Belarus – by 49 and Russia – by 29 positions).

It should be noted that only two indicators of the IEF in Ukraine – freedom of trade and financial freedom – exceed the values of other post-Soviet countries. Thus, the value of freedom of trade (85.9 points) higher than in Russia by 10.7 points, in Belarus by 5,3 points and in Kazakhstan by 7.4 points. This is due to the fact that Ukraine is an export-oriented country. The value of financial freedom, though equal to 30 points, is higher than in Belarus by 20 points.

From the above, it becomes clear that the financial system of Ukraine is weak, and its banking and financial sector are ineffective. This is due to active state interference not only in the functioning of the financial sector, but also in the economy as a whole, which hinders the development of a free market economy and prevents market pricing and competition.

Conclusions

1. The aim of this article was to highlight the concept of the index of economic freedom, the analysis of the main components of the IEF of Ukraine and compare with the results of other post-Soviet countries. Thus, the analysis of the UPS of Ukraine in the context of its 10 components shows

that the values of only two components – «freedom of trade» and «fiscal freedom» are high. Components such as «public spending», «freedom from corruption», «financial freedom» and «freedom of investment» have been relatively low compared to other countries. The reason is the underdeveloped financial sector, the weakness of the financial system as a whole, which in fact does not perform its direct functions.

2. The comparative analysis of the index of economic freedom (2017) showed one of the worst conditions for economic development in Ukraine among the post-Soviet countries. The experience of other post-Soviet countries analyzed in the article shows a clear distinction between the powers of the state and the free market, which ensured the achievement of stable development for these countries. In Ukraine, economic freedoms are of a formal nature. This leads to quite negative consequences: the growth of the shadow economy, the growth of economic crime, bureaucracy. That is why the significant problems of Ukraine regarding economic freedom require a proper solution and the speedy implementation of the necessary economic and political reforms.

References

1. The Heritage Foundation. 2016 INDEX OF Economic Freedom: Promoting Economic Opportunity and Prosperity [Electronic resource] – Mode of access: https://www.heritage.org/index/pdf/2016/book/index_2016.pdf – Date of access: 04.03.2018.
2. The Heritage Foundation. 2017 INDEX OF Economic Freedom: Institute for economic freedom [Electronic resource] – Mode of access: http://www.iberglobal.com/files/2017/index_2017.pdf – Date of access: 04.03.2018.

COMPARATIVE ANALYSIS OF THE INDEX OF ECONOMIC FREEDOM OF UKRAINE WITH THE POST - SOVIET COUNTRIES

Summary

In the article «COMPARATIVE ANALYSIS OF THE INDEX OF ECONOMIC FREEDOM OF UKRAINE WITH THE POST - SOVIET COUNTRIES» the author Valeria Gnidina defines and explains the significance of the index of economic freedom (IEF), which is the main tool for deep analysis of the economies of countries. In CHAPTER 1 the author defines the role and importance of IEF and also noted that based on the categories of economic freedom and its quantitative significance, a state can be attributed to one of the five groups of countries – from completely free to repressed economy. In CHAPTER 2, a comparative analysis of the UPS of Ukraine with the countries of the post-Soviet space was carried out, which made it possible to classify Ukraine as «repressed (proprietary)» economies. At the end of the article the author concludes that the problem of economic freedom in Ukraine requires the speedy implementation of effective economic and political reforms.

COMPARISON OF PACKAGING WASTE RECYCLING IN LITHUANIA AND IN PORTUGAL

Laura Liutkevičiūtė

Scientific supervisors – Laima Šapalienė (Lithuania) and Tania Jesus (Portugal)

Vilniaus kolegija/University of Applied Sciences, Instituto Superior de Contabilidade e Administração de Lisboa (ISCAL)

Introduction

Human has been active in nature since ancient times, when he began to use the most primitive tools of work. Due to the development of production, the uncontrolled use of natural resources degrades the quality of the environment, violates the natural metabolism, environmental pollution by harmful substances disrupts natural processes of nature. There are ecological problems that limit the public's ability to preserve the surrounding environment. Taxes as an environmental pollution-reducing and resource-efficient instrument are one of the most important for fiscal policies that promote the green economy, improve social protection, protect the environment from excessive consumption of natural resources and pollution. The pollution tax on packaging waste (hereinafter referred to as packaging tax) is a priority for the prevention of packaging waste, and one of the main principles is the re-use of packaging, recycling and other forms of packaging waste utilization. Both Lithuania and Portugal economic entities pay this tax, but the more waste is recycled, the amount of tax payable decreases.

Research object: packaging waste recycle in Lithuania and in Portugal

The aim of research: to analyze packaging waste recycling in 2013 – 2015 in Lithuania and in Portugal.

Research tasks:

1. To find out what prevention is used in order to reduce pollution;
2. To introduce the packaging processing tasks;
3. To compare the fulfillment of Lithuania and Portugal packaging recycling tasks.

1. Packaging waste prevention

Packaging and packaging waste management is an activity that involves the collection, transport, sorting, processing or other use of packaging and packaging waste in order to reduce the environmental impact of such waste. As environmental pollution packaging waste is relevant to many countries, there is a need to control the release of packaging waste on the market and to minimize the impact on the environment. The countries shall adopt various laws to ensure pollution prevention.

One of the most important legislation is the Directive of the European Parliament and the Council on *Packaging and packaging waste*, which applies throughout Europe. One of the objectives is to identify the right measures to avoid packaging waste and to keep the basic principles: reuse of packaging, recycling and other forms of packaging waste disposal in order to minimize the final emissions of such pollutants.

In waste management, the *polluter pays* principle applies in **Lithuania**, which means that the waste management costs are to be paid by the original waste collector or the producer or importer of the waste generating waste. However, pollution is not reduced by paying the tax of packaging waste – as a result, a sorting infrastructure has been developed in Lithuania: in order to minimize contamination of packaging, containers for sorting them were created, which are emptied, packages are grouped and used, and therefore do not enter landfills. Packaging waste management organizations cares this infrastructure and represents businesses.

Management of household waste and recycling in **Portugal** is under the responsibility of the municipality. Two types of systems are used for packaging. In the consignment system, the consumer pays a deposit on the packaging, which is reimbursed when the used package is returned, for example on bottles. The integrated waste management system consists of non-reusable packaging. These are marked with the Green Dot symbol to indicate how it should be recycled. The Green Dot system is managed by *Sociedade Ponto Verde* (see 1-st table).

Table 1

The main organizations in Lithuania and Portugal, who are responsible for packaging recovery and recycling

Company logo		
Date of foundation	2003 year	1996 year
Obligated packaging	All packaging	Household packaging

Activity	• participating in the development of waste collection infrastructure • consulting clients • offering free seminars and environmental audits • implementing national educational environmental projects.	• funding municipal councils' waste collection and maintenance of recycling drop-off containers • guaranteeing the recycling of separated waste, selling used packaging (paper/cardboard, glass, plastic, wood, steel and aluminium) to recyclers • overseeing the routing of packaging to the most appropriate end use: recycling or energy production • promoting environmental education and awareness-raising for consumers via media campaigns and support for local authorities • supporting research programmes to foster the market for recycled products and materials.

Waste is collected on alternate days of recycled material and residual waste. The local municipality can provide a schedule of collection times and dates.

2. Types of packaging and processing tasks

Waste management is an exclusive area, because it involves practically every person. We are all consumers generating a wide range of waste. Different types of containers are built in order to be able to discard waste. Containers are unloaded by waste collectors – part of the waste goes to landfills, and secondary raw materials are regenerated, recycled and used to generate energy. Waste management also involves various organizations, associations, political representatives and a large number of companies operating in Lithuania who are committed to manage the packaging waste generated after the consumption of goods.

According to the directive on *Packaging and packaging waste*, the minimum packaging recycling targets are set. Depending on the type of packaging the different tasks are made (see 2-nd table).

Table 2

Comparison of packaging recycling tasks in Lithuania and Portugal in 2015

Material of package	Recovery/recycling target (by weight)	Recovery/recycling target (by weight)
Paper and board	80% / 76%	60%
PET and other plastics	32% / 27%	-
Plastic	27%	60% / 22,5%
Metal	54%	60% / 50%
Wood	22%	60% / 15%

Glass	70%	60%
Composites	25% / 25%	-
Other packaging including wood	45% / 22%	-

Packaging waste management tasks published in directive on *Packaging and packaging waste*, Portugal is fully in line with the minimum target, but Lithuania' goals are set much higher. The figures are higher in all columns; therefore we can assume that Lithuania is more concerned about environmental protection.

3. Comparison of packaging waste recycling tasks in Lithuania and Portugal in 2013 – 2015

A study was conducted to find out and compare how each type of waste is recycled in Lithuania and Portugal in 2013-2015.

Almost all tasks were completed, except PET and combined packaging in 2013. The figure shows that the tasks performed annually increased, the best recycled - paper and board (see 1-st figure).

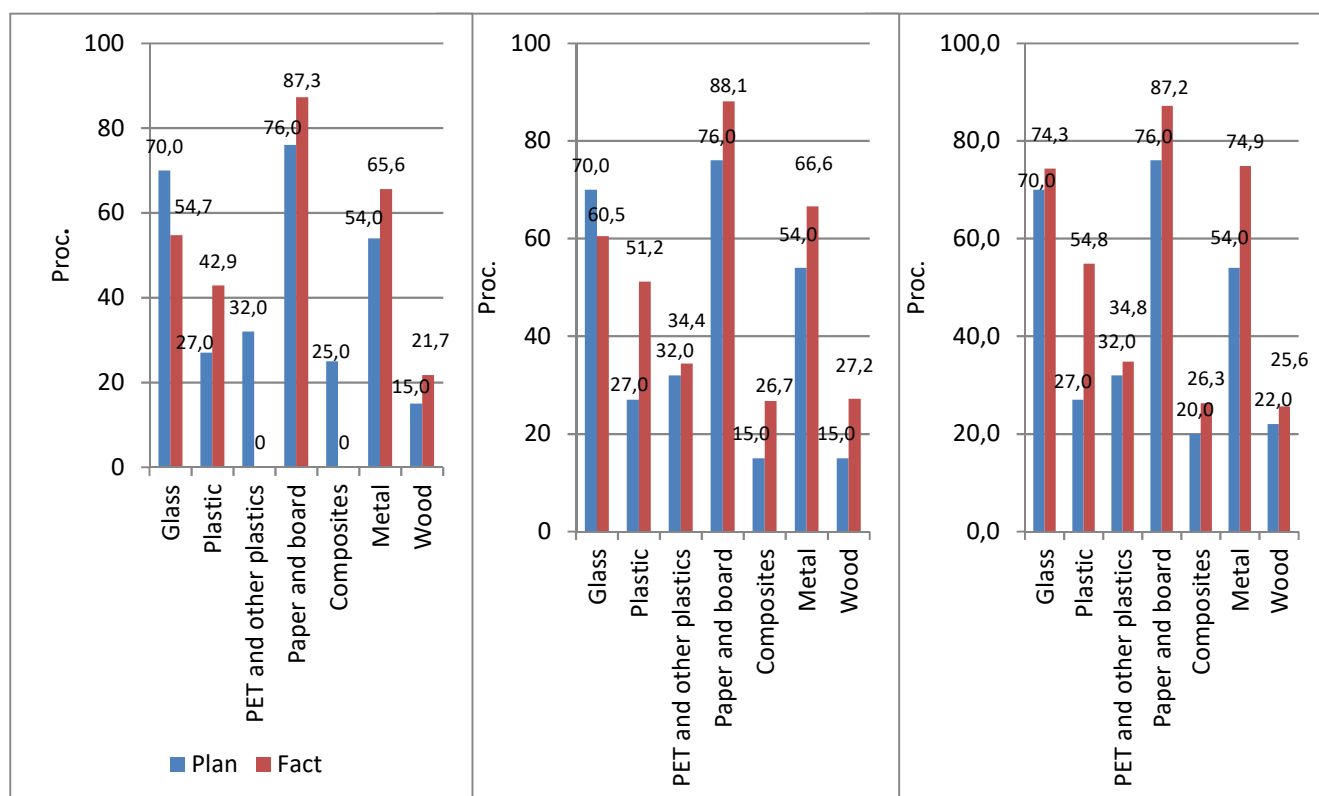

Figure 1. Recycled packaging waste in 2013 - 2015 in Lithuania

Analyzing Portugal's data shows that the packaging waste recycling plan is lower than in Lithuania. In Portugal, the minimum recycling rate for packaging is set, like at EU countries.

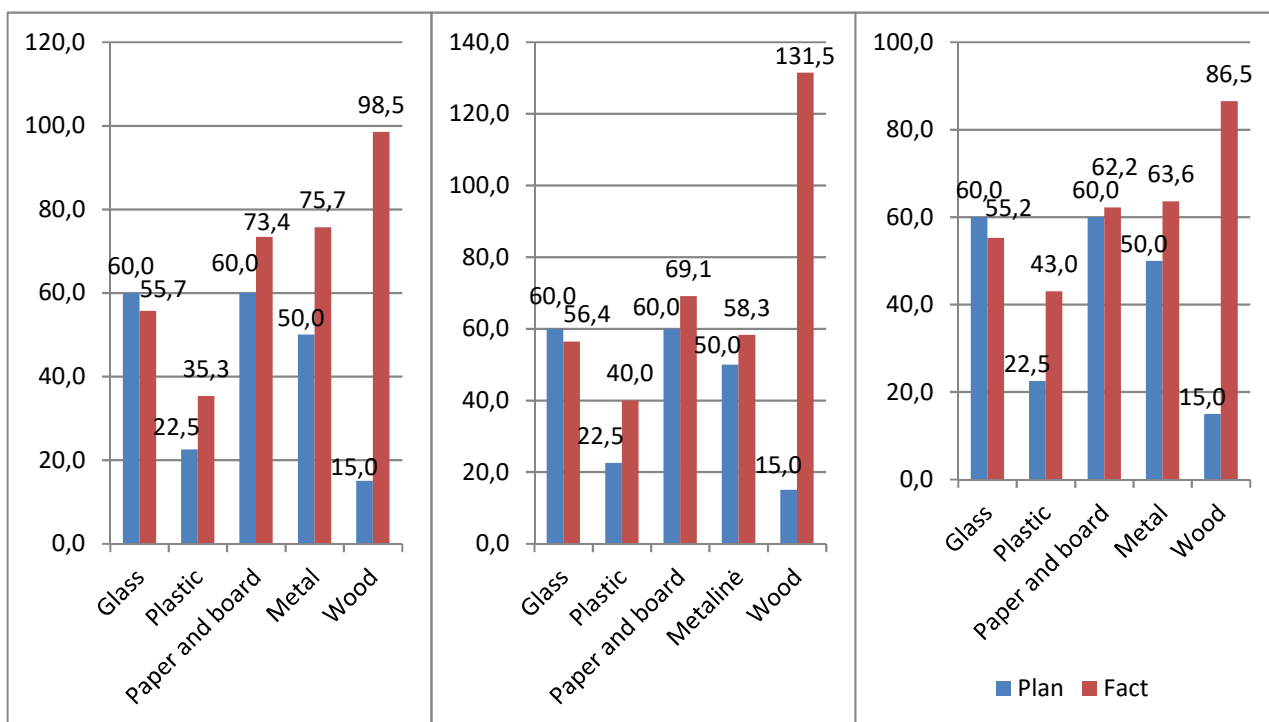

Figure 2. Recycled packaging waste in 2013 – 2015 in Portugal

However, the percentage of recycled packaging waste is higher in comparison with Lithuania. The most recycled packaging is a wooden packaging type – in 2014 wood packaging was recycled almost 9 times more than planned. The least processed – plastic. In 2015 all types of packaging have been processed more than 40%, and in Lithuania – over 20%

Conclusions

1. Taxes on environmental pollution are important for our society, as it is a kind of prevention of packaging waste. This tax has been introduced in order to minimize the volume of waste discharged into the domestic market, as pollution has risen over time. Those who do not want to pay a tax on environmental pollution by packaging waste must comply with government-approved tasks. In this way, each EU country contributes to environmental requirements. When sorting waste, it does not fall into landfills, but is recycled or used to extract energy, which is less polluting our environment.
2. Comparing these two countries according to the waste collection data, it can be seen that paper and board are the most recycled in Lithuania, but the types of glass and PET packaging are much more problematic. In Portugal, one of the best recycled packaging is wood. The weakest and least recyclable type of packaging is glass. The plan has not reached in 2013-2015. However, I think that the Portugal municipality, along with the population, will pay more attention to these data and will take appropriate measures.

3. In countries to take care of waste there is organizations such as Green Point (Lithuania) and Sociedade Ponto Verde (Portugal), which operate as one large organization in the world, using a special recycling badge (green closed wheel arrows). Thus, each of us has a very important contribution, and as much waste can be recycled as possible with our help. It is important for the next generations to leave clean nature and air, which will be achieved only by recycling waste.

References

1. *Atliekų tvarkymas Lietuvoje* [interactive]. [Looked 18th of March in 2018]. Access through internet: <http://www.zaliasistaskas.lt/atlieku-tvarkymas-lietuvoje.html>
2. *Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 94/62/EB 1994 m. gruodžio 20 d. dėl pakuočių ir pakuočių atliekų* [interactive]. [Looked 18th of March in 2018]. Access through internet: <https://publications.europa.eu/lt/publication-detail/-/publication/4882db50-0621-4f83-9956-1caea557734d/language-lt>
3. *Lithuania* [interactive]. [Looked 12th of March in 2018]. Access through internet: <http://www.wikiwasteschemes.com/lithuania>
4. *Packaging waste by waste operations and waste flow* [interactive]. [Looked 18th of March in 2018]. Access through internet: <http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/submitViewTableAction.do>
5. *Pakuočių atliekos* [interactive]. [Looked 19th of March in 2018]. Access through internet: http://www.am.lt/VI/article.php3?article_id=11288
6. *Portugal* [interactive]. [Looked 12th of March in 2018]. Access through internet: <http://www.wikiwasteschemes.com/portugal>
7. *Refuse Collection and Recycling in Portugal* [interactive]. [Looked 18th of March in 2018]. Access through internet: <https://www.angloinfo.com/how-to/portugal/housing/setting-up-home/recycling>
8. *Sociedade Ponto Verde* [interactive]. [Looked 18th of March in 2018]. Access through internet: <http://www.pro-e.org/country/1059/portugal>
9. *Who We Are* [interactive]. [Looked 18th of March in 2018]. Access through internet: https://www.pontoverde.pt/en/quem_somos.php

COMPARISON OF PACKAGING WASTE RECYCLING IN LITHUANIA AND PORTUGAL

Summary

This article is about how the tax of packaging waste used to protect the environment from packaging waste. In order to avoid this tax, the companies must complete the packaging recycling or reuse tasks published in the Directive of the European Parliament and the Council on *Packaging and packaging waste*. This directive is used by many European countries that want to minimize packaging waste. The study found that Portugal fulfills the minimum requirements, while Lithuania - above the minimum requirements. Therefore, it can be assumed that the issue of nature conservation in Lithuania is quite topical and it is desirable that not only companies but also all the inhabitants should be attached to nature conservation.

COMPARISON OF VALUE ADDED TAX IN LITHUANIA AND PORTUGAL

Karolina Rudokaitė

Scientific supervisors – Laima Šapalienė (Lithuania), Tania Jesus (Portugal)

Vilniaus kolegija/University of Applied Sciences, Lithuania

Instituto Superior de Contabilidade e Administração de Lisboa (ISCAL), Portugal

Introduction

Taxes are the main source of state revenue. It is especially important to have an effective tax system policy for the state, as it determines the financial situation of economic entities, and changes the rates of the country's economy. The largest part of tax structure consists of value added tax (VAT). This tax applies to all countries of the European Union, but each of them has a different tax rate depending on the country's economic situation. This very popular and widespread tax is changing over the years, increasing in some countries, decreasing in others. Preferential rates are also fluctuating. The article will examine and compare the value added tax of two European Union countries, Lithuania and Portugal, and the fiscal implication of this tax.

Research object – Comparison Lithuanian and Portuguese VAT.

The aim of survey – to analyze the VAT of Lithuania and Portugal and its variation in the budgets of the countries.

Survey methodology – collection of scientific theoretical literature and other data, determination, grouping and sharing of value added tax.

Research tasks:

1. Assess the theoretical aspects of VAT.
2. Compare Lithuania and Portugal key elements.
3. Analyze the collection of VAT in Lithuania and Portugal.

1. Demographic and financial indicators of Lithuania and Portugal

Lithuania and Portugal are two European Union (EU) countries. Portugal's accession to the European Union was 1986. Trough stable government efforts it has begun to modernize the economy. Significant economic growth was achieved. The main industries are oil refining, cement production, wood and paper industry, textiles, footwear, cork manufacturing, and tourism, especially in the Azores and Madeira.

Lithuania became a member of the EU in 2004. The country's economy is based on free market principles. In 2000-2008 strong gross domestic product (GDP) growth prevailed and a severe

downturn was felt due to the economic crisis. Since 2010 the economy started to rise again. Currently, Lithuanian export of goods is growing both to the West and East world sides. Exports of services, the largest part of which is transport services, is also expanding. The demographic and financial indicators of both countries can be seen in the table.

1 table

Demographic and financial indicators of Lithuania and Portugal

Indicators	Lithuania 	Portugal
Geographical position	The State is located in the eastern part of the Baltic sea	Southwest Europe state, it is the most distant from the Lithuania country. Owns Azores and Madeira
Area	65 299 km ²	92 212 km ²
Population	2,8 million.	10,8 million
National currency	Euro (€)	Euro (€)
Government revenues	2,12 billion Eur.	3,28 billion Eur.
Government debt	16,17 billion Eur.	249,11 billion Eur.
GDP	41,8 billion Eur.	218,2 billion Eur.
VAT	21 percent	23 percent

Comparison of the above data shows that Lithuanian area is bigger about 30 percent than Portugal. Population in Portugal is also more than 3 times higher. The currency of both countries is Euro (€). There is a clear difference in Portugal government debt, which is almost 16 times higher than in Lithuania, despite the fact that the government's income gap is only 1,16 billion, and this represents 36 percent. There is also a big difference between gross domestic product (GDP) of both countries, which is 5 times higher in Portugal than in Lithuania.

2. Theoretical aspects of value-added tax (VAT)

Value-added tax (VAT) is one of the consumption taxes. Consumption taxes in foreign countries may be general (for example VAT, turnover taxes) and taxes for individual types of goods and services (excise duties, license fees, etc.). Many foreign theorists believe that value-added tax is an effective tax. It helps to collect a lot of budget revenues at low rates for the government.

VAT is an indirect gross consumption tax. It has the highest fiscal importance as in Lithuania as in other European Union countries. This tax takes the first place. according to the funds collected in the state budget,

Payers of VAT. Lithuanian and foreign natural and legal persons who carry out any kind of economic activities in Lithuania. Also undertakings for collective investment that do not have a status of legal person and whose form of activity is an investment fund. In certain case even a person who does not carry out economic activity can be treated as a tax payer.

Subject to tax. VAT is levied on taxable person's supply of services and goods for consideration if such supply according to Law on VAT is considered as made in Lithuania. VAT might be levied and on the acquisition of goods and services for consideration within Lithuania from another member state. Import VAT is levied on importation of goods if the importation is made in Lithuania.

The tax period. The tax period is one calendar month, however, in some cases it can be a calendar half-year period or another period. If one calendar month has been set as the tax period, VAT returns for the tax period must be filed and the VAT amount payable must be paid by the 25th day of the subsequent month in Lithuania. It must be paid by 10th day of the subsequent month in Portugal.

3. Value Added Tax in Lithuania

The main value-added tax (VAT) rate in Lithuania is 21 percent (2018). This rate applies to all goods or services sold in the territory of the country. They can't be a subject to a reduced rate, and these goods must be sold by the value-added tax (VAT) payer (such is the absolute majority of companies, since VAT is required for a certain turnover).

The 21 percent value added tax rate was introduced in 2009 (after a financial crisis with a sharp increase in the budget deficit), increasing it from 19 percent. So far, changes to the tax rate are not foreseen, although politicians' opinions on this issue are frequent. Some of the goods/services categories are subject to a reduced rate of value added tax:

- VAT rate of 9 percent applies to hotels, central heating, books, newspapers, other informational publications (with exceptions), carriage of route customers.
- The 5 percent VAT rate applies to people with disabilities, state-compensated medicines, as well as all prescription medicines and medical devices.

Portuguese and Lithuanian economics experienced a dramatic period in 2008 -2012. Gross domestic product (GDP) dropped by about 10 percent in Portugal. Unemployment increased by 8 percent and reached 16.7 percent until the end of 2012. These factors were influenced by the global financial crisis.

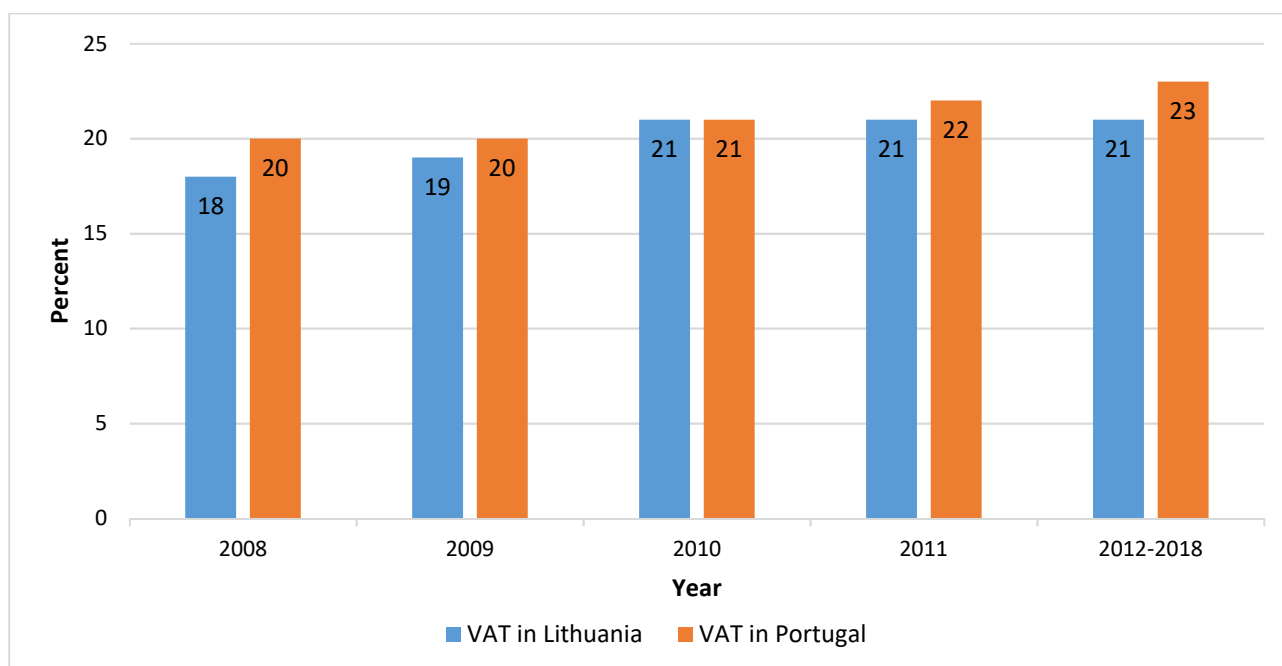

Figure 1. Lithuanian and Portuguese value added tax in 2008-2018

Portuguese government has submitted a request for international financial assistance, agreed with the European Union Fund and the International Monetary Fund (IMF) in 2011. These factors led to an increase in the value-added tax (VAT) rate for 1 percent and reached 21 percent in 2010. It has grown to 22 percent in 2011. Compared 2011 to 2009, the value-added tax (VAT) rate has increased by 9 percent over 2 years in Portugal. Since then this indicator remained stable till nowadays.

It was decided to increase value-added tax rate from 18 percent up to 19 percent in Lithuania in 2008. Due to the financial crisis this fee was raised from 19 percent to 21 percent in 2009. The flat rate of 21 percent is applied also in Latvia, the Netherlands, Spain, Belgium and the Czech Republic. Since 2010 the value-added tax (VAT) rate did not change and remained stable.

Special Portugal rates apply to the autonomous region of the Azores and Madeira. Islands' economy is largely based on tourism, and agriculture (grapes, citrus fruits, corn, wheat, livestock) and fisheries. The exact rates for Portugal and Lithuania are shown in the 2 table.

2 table

Value Added Tax in Lithuania and Portugal in 2018

Rate	Lithuania	Portugal (part of the continent)	Madeira	Azores
Standart	21 %	23 %	22 %	18 %
Intermediate	9 %	13 %	12 %	9 %
Reduced	5 %	6 %	5 %	4 %

The reduced rate (6 percent) applies to the supply of some of the most important food products, periodicals, books, pharmaceutical products and passenger transport in Portugal.

The average (intermediate, 9 percent) rate applies to the supply of some foods, some food types and drinks, pre-prepared meals, and concerts, shows, theaters, cinemas, circuses and bullfights.

Comparing the Lithuanian and Portuguese value-added tax, one can conclude, that the rate in Lithuania is 2 percentage points or 8.7 percent lower than in the main part of the Portugal.

4. Comparison of Value-Added tax revenue in Lithuania and Portugal

2014-2016

Effective collection of VAT is one of the most important conditions for the country's economic development. The figures for the implementation of the VAT in budget of Lithuania and Portugal in 2014-2016 are presented in Figure 2.

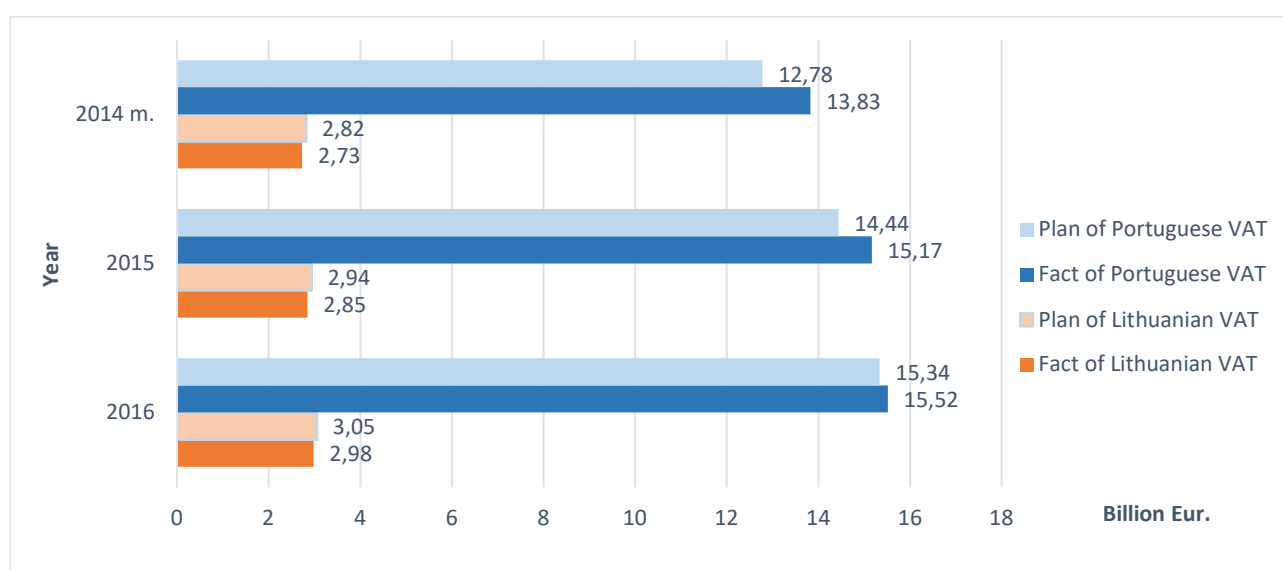

Figure 2. Lithuanian and Portuguese VAT revenues for 2014-2016

The value added tax collection plan was completed and exceeded throughout the year under review in Portugal. There was collected 8 percent more actual income from value added tax than it was planned in 2014. The same year for Lithuania was less successful, when the plan was fulfilled 96,7 percent. It means that government received almost 93 million Eur. less than it was planned in state budget.

VAT has been increasing steadily in Lithuania every year compared in 2014-2016. Though, the state of the VAT collection plan has not fulfilled any of them. The largest part of the state budget revenue took value added tax, which amounted to 2989.6 million. Eur. (40 percent of total income) in 2016. But up to 3049,6 million Eur. there was a shortage of 60 million euros. Compared to 2015, in 2016 VAT was received 135.2 million Eur. more, which represents 4.7 percent.

VAT has a very wide tax base. It is counted from all business transactions with some exceptions, so even at a relatively small rate, this tax gives huge revenues to the budget. As a result of the zero rate of taxation on exported goods, VAT determines the very high increase in export goods. Each country's government is trying to get more revenue to the budget and VAT is very handy in this way.

Conclusions

1. VAT is an indirect general tax on consumption, which imposes the full value added created during the supply of goods or services, as well as imported goods and services.
2. The consumption tax rate of 21 percent is globally comparatively high, but compared to other EU countries where there are particularly high taxes, it is in line with the average. Meanwhile, the Portuguese rate is higher than the EU average of almost 2 percentage points. After analyzing the Lithuanian and Portuguese 2008-2018 value added tax, it has shown that the rate has increased by 15 percent over 10 years in Lithuania. while 13 percent in Portugal at the same time. Both countries had a fixed 21 percent equal value added tax rate only in 2010. Meanwhile, in 2018, the amount of value added tax between the two countries varies by 9 percent.
3. About 2.85 billion Eur. on average was collected to the national budget in 2014-2016. However, the VAT collection plan has averaged 3% over the past three years in Lithuania, while the real value added tax revenue in the same year was exceeded by 4.6 percent on average in Portugal.

References

1. Analysis for the Draft State Budget 2016 m. [interactive]. Portugal, 2016. [looked 29th of March, 2018]. Access through internet: <http://www.cfp.pt/wp-content/uploads/2016/03/CFPREL-02-2016-EN.pdf>
2. *Lietuvos Respublikos pridėtinės vertės mokesčio įstatymas*. [interactive]. Vilnius, 2017. [looked 23th of March, 2018]. Access through internet: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.163423>
3. *Lithuania government budget*. Eurostat. [interactive]. [looked 25th of March, 2018]. Access through internet: <https://tradingeconomics.com/lithuania/government-budget>.
4. Portugal sales tax rate – VAT. Portugal, 2018. [looked 23th of March, 2018]. Access through internet: <https://tradingeconomics.com/portugal/sales-tax-rate>.
5. *PVM tarifai ES šalyse* [interactive]. Vilnius, 2017. [looked 24th of March, 2018]. Access through internet: <http://pvmdeklaracija.lt/pvmd/pvm-es/49-pvm-tarifai-es-salyse.html>.
6. *VAT* [interactive]. Portugal, 2017. [looked 25th of March, 2018]. Access through internet: <https://www.pwc.pt/en/pwcinfiscos/tax-guide/2017/vat.html>.

COMPARISON OF VALUE ADDED TAX IN LITHUANIA AND PORTUGAL

Summary

Taxes are the main source of state revenue. It is especially important to have an effective tax system policy for the state, as it determines the financial situation of economic entities, and changes the rates of the country's economy. This very popular and widespread tax is changing over the years, increasing in some countries, decreasing in others, and preferential rates are also fluctuating. The main rate of value-added tax is 21 percent in Lithuania and 23 percent in Portugal. Both countries' economics experienced a dramatic period in 2008 -2012. After that VAT started to grow. VAT has been increasing steadily in Lithuania every year compared in 2014-2016. Though, the state of the VAT collection plan has not fulfilled any of them. The value added tax collection plan was completed and exceeded throughout the year in Portugal. There was collected 8 percent more actual income from value added tax than it was planned in 2014. VAT has a very wide tax base. It is counted from all business transactions with some exceptions, so even at a relatively small rate, this tax gives huge revenues to the budget.

CREATING A START-UP: OPPORTUNITIES AND ACTUAL QUESTIONS

Vita Hoi

Scientific supervisor – Dr.Sc., Prof. Nataliia Marynenko

Ternopil Ivan Puluj National Technical University, Ternopil, Ukraine

Introduction

Creating an own business is one of the best ways of earning money. But usually it is hard, long, investments and time consuming, risky. One of the modern trends is a start-up. Many of us often hear this word – on TV, Internet, social networks etc. A startup is a young company that is just beginning to develop. Startups are usually small and one or several founders finance and manage it. These companies offer a special product or service that is not currently being offered elsewhere in the market, or this product is better than the competitor's one.

Many people don't wish to be an employee. They want to have a free schedule, decide what to do on their own. The cherished dream of many of them is to start their own businesses and become profitable. Furthermore, it is an opportunity for self-realization and finding of one's vocation. Doing business is very difficult, especially starting it.

Here there are some of the most actual problems. Nowadays, in all countries, even with developed economy, it is challenging to find the funds to set up a business. A lot of entrepreneurs do not succeed because they don't conduct a market research before entering the market. It is very important to have an idea of what you want to produce and sell, or, at first, to decide what market you will enter and serve. Also, it is a task for future businessmen to choose the best type of ownership of business for their one's. You need to hire professional employees to develop company and to choose reliable vendors. The most up-to-date way is to create the startup.

Creating the startup seems a good idea for many people. But they do not know where to start from and have a lot of questions, for example: "What is the startup?", "What do I have to do?", "How can I start?", "Which idea is the best and suitable?" etc.

The startup company (startup or start-up) is an entrepreneurial venture which is typically a newly emerged, fast-growing business that aims to meet a marketplace need by developing a viable business model around an innovative product, service, process or a platform. The startup is usually a company designed to effectively develop and validate a scalable business model [4].

According to statistics, a large amount of start-ups fail, and only some companies have chances to become large and successful. There are no fixed standards on what type of company we

can call the startup, but usually it applies to high-tech companies creating products that offer something new or do some tasks in the new way. But not all new companies are startups. We can't call this way companies that have limited growth potential in terms of their customer base, revenue and product. For example, a new cafe, dishwasher or professional services firm can't be called startups.

If one wishes to create the startup, first of all, he/she/they must think about what they want to produce, sell or what kind of service to provide, and whether it will be demanded on the market. There are a lot of business ideas and they are everywhere, but only a few can be realized and developed to a maximum, and the rest will fail.

A quick search for existing companies in the chosen industry is to be done. Learn what current brand leaders are doing, and figure out how you can do it better. If you think your business can deliver something other companies don't (or deliver the same thing, but faster and cheaper), you've got a solid idea and are ready to create a business plan [3].

The second step is to write a business plan. It must be clearly and competently drawn up both from a legal and an economic points of view. It helps to find out what future will your company have, which potential difficulties may occur and what is needed to maintain it. The basic targets of the business plan are to properly budget the business, evaluate its potential profitability, analyze the potential risks, and ultimately answer the question: is it worthwhile to start such an activity, or will it bring the desired results?

The main component of the qualitative business plan is complete and reliable information on the:

- amount of initial investments and their correct expenditure, estimation of the necessary amount of financing and possible sources of its receipt;
- analysis of the market environment, which will allow not only to estimate potential sales volumes, but also to choose a competitive price, possible channels of sales, to analyze competitors;
- evaluation and selection of the necessary suppliers of raw materials, materials and services, as well as other counterparties;
- analysis of the regulatory field (permit documentation, peculiarities of taxation, etc.);
- marketing strategy with taking into account not only the type of business, but also the goals set, as well as the expected scale of the enterprise, etc.

If one wants to get money from lenders, he/she/they must be able to show them a detailed business plan. It uncovers the opportunities being identified in the market that will bring profits – if funded. Additionally, in the business plan, you should indicate measurable goals that will convince lenders to support your idea [2].

Every startup needs seed capital, so one must decide how to pay for that. There are some ways to do that and he/she/they can choose one or some of them. A lot of start-upers ideas are funded with

their own savings. One can go their way or can ask for help from family and friends. They cover part of needed amount of money.

The next way is taking loans in banks and credit unions. But banks are not always easy to crack when it comes to small business lending. It goes without saying that you'll need a firm business plan and a squeaky-clean credit record to get approved [1]. Banks don't want to give a big credit to entrepreneurs-beginners without any guarantees. There are a range of development loan programs out there. It is a real chance to get money for realizing your business idea. There are many organizations where entrepreneurs can win start-up capital to realize their idea.

If your startup requires much more money, cooperation with an investor will be the best solution of the problem. Investors usually provide a large amount of money, even millions euros or dollars to a new and perspective company, but the investors will have a leadership role in developing that business. If one doesn't agree with it, he/she/they can launch a crowdfunding campaign on special sites to get not very big amounts of money from a lot of backers. One of the best crowdfunding services is Kickstarter. Start of it is very easy. It is needed to post on its site a sketch of the project with a video, target dollar amount and the deadline. The platform helped to finance almost 115 thousand projects totaling \$2.7 billion, according to official statistics.

Two constituents of success include a great product and a great marketing. Marketing is the tool for building the brand's image and providing of messaging to customers and prospects in a relevant, proper way, but most importantly, it helps to grow the sales volumes.

To have a profitable company, one has to think up about brand and how people will recognize the products and the firm. A logo should be created so that people can easily remember and identify the brand, and it will be used in all the platforms, including advertising banners and a website of the company. Social networks mass and media are perfect ways to inform people and to spread the word about the new idea. Some promotional tools should be used when the business is started. It can offer special proposals and sales to customers. It is really important to develop successful and effective marketing strategy for succeeding.

Conclusion

Startup is one of the best opportunities for people who want to create their own businesses. Everyone can create it having a desire and working on it. The most important thing is a unique idea. There are enough ways to get money for funding the startup. The chance to be successful is determined by the detailed business plan and effective marketing strategy.

References

1. Kerry Hannon, (2014). “11 Places To Find Money To Start A Business” [online]. – Available at: <https://www.forbes.com/sites/nextavenue/2014/04/10/11-places-to-find-money-to-start-a-business/#85403bc151d8> [Accessed March 10, 2018].
2. Kimberly de Silva, (2017). “5 Tips for Financing Your Startup” [online]. – Available at: <https://www.entrepreneur.com/article/303518> [Accessed February 25, 2018].
3. Nicole Fallon, (2017). “How to Start a Business: A Step-by-Step Guide” [online]. – Available at: <https://www.businessnewsdaily.com/4686-how-to-start-a-business.html> [Accessed February 10, 2018].
4. Robehmed, Natalie, (2013). ”What Is A Startup?” [online]. – Available at: <https://www.forbes.com/sites/natalierobehmed/2013/12/16/what-is-a-startup/#b575dc40440c> [Accessed January 30, 2018].

CREATING A START-UP: OPPORTUNITIES AND ACTUAL QUESTIONS

Summary

The definition of startup company (startup or start-up) is provided in the article. Some of the most actual problems of starting up a new business are discussed. Steps for creating the startup are identified. The main components of the qualitative business plan are listed. The possible sources of the startup funding are presented.

CROWDFUNDING AS A SOURCE OF FINANCE FOR INNOVATIVE CLUSTER OF POLESSKY STATE UNIVERSITY

Evgenia Karpik, Maria Malahova

Scientific supervisor – Assoc. prof. Oksana Telyak

Polessky State University, Pinsk, Belarus

Introduction

Nowadays, many social projects cease to exist at the stage of business planning. The reason for this is the lack of support from the state for many projects. The way out of this situation for start-up entrepreneurs are sites on public financing-crowdfunding [1].

The first crowdfunding projects were implemented in the sphere of show business and cinema. In the late 90's and early 2000-ies activists organized several online campaigns to raise funds for the promotion of musical groups and movies. After this crowdfunding activities have become more popular: special websites dedicated to a particular project are being created, the scope of activities is expanding, an increasing number of participants is involved.

Today crowdfunding works in different areas. This is charity, politics, support of scientific and medical research, projects in the field of culture, sports, urban development, infrastructure, environmental protection, etc. Crowdfunding is the practice of funding a project or venture by raising many small amounts of money from a large number of people, typically via the Internet.

Crowdfunding is a form of crowdsourcing and of alternative finance. In 2015, it was estimated that worldwide over US\$34 billion was raised this way [2].

Although similar concepts can also be executed through mail-order subscriptions, benefit events, and other methods, the term crowdfunding refers to Internet-mediated registries [3]. This modern crowdfunding model is generally based on three types of actors: the project initiator who proposes the idea and/or project to be funded, individuals or groups who support the idea, and a moderating organization (the "platform") that brings the parties together to launch the idea.

Research object – crowdfunding as a source of finance for innovative cluster of polessky state university.

The aim of article – analyze crowdfunding as a form of crowdsourcing and of alternative finance.

1. The Benefits of Crowdfunding

From tapping into a wider investor pool to enjoying more flexible fundraising options, there are a number of benefits to crowdfunding over traditional methods. Here are just a few of the many possible advantages:

Reach – By using a crowdfunding platform like Fundable, you have access to thousands of accredited investors who can see, interact with, and share your fundraising campaign.

Presentation – By creating a crowdfunding campaign, you go through the invaluable process of looking at your business from the top level – its history, traction, offerings, addressable market, value proposition.

PR & Marketing – From launch to close, you can share and promote your campaign through social media, email newsletters, and other online marketing tactics.

Validation of Concept – Presenting your concept or business to the masses affords an excellent opportunity to validate and refine your offering.

Efficiency – One of the best things about online crowdfunding is its ability to centralize and streamline your fundraising efforts. By building a single, comprehensive profile to which you can funnel all your prospects and potential investors, you eliminate the need to pursue each of them individually. So instead of duplicating efforts by printing documents, compiling binders, and manually updating each one when there's an update, you can present everything online in a much more accessible format, leaving you with more time to run your business instead of fundraising.

2. Disadvantages of crowdfunding

- it will not necessarily be an easier process to go through compared to the more traditional ways of raising finance – not all projects that apply to crowdfunding platforms get onto them;
- when you are on your chosen platform, you need to do a lot of work in building up interest before the project launches – significant resources (money and/or time) may be required;
- if you don't reach your funding target, any finance that has been pledged will usually be returned to your investors and you will receive nothing
- failed projects risk damage to the reputation of your business and people who have pledged money to you;
- if you haven't protected your business idea with a patent or copyright, someone may see it on a crowdfunding site and steal your concept;
- getting the rewards or returns wrong can mean giving away too much of the business to investors.

A cluster created at the biotechnological faculty in Polessky State University by means of crowdfunding mobilizes money for the funding of enterprises established on the basis of this cluster,

with the participation of representatives of the Ministry of economy, Brest regional Executive Committee, the Pinsk city Executive Committee and science and technopark "Polesie". At present, work with the concept of creating an innovative industrial cluster in the field of biotechnology and the "green economy" is being completed in Polessky State University. The concept is based on modern scientific approaches, advanced foreign and domestic practices. The technological Platform of the cluster is based on the original scientific developments of scientists of Polessky State University. A distinctive feature of the cluster operation is the widespread use of some instruments of equity crowdfunding and other financial technologies. The cluster includes 50 high-tech companies at the first stage, which involves the creation of more than 1,500 new jobs.

There are eight directions within the framework of this project. One of them is organic agriculture. The developers of the innovation and industrial cluster have a number of projects to create berry plantations by small enterprises and farms. There are scientific and technological solutions for laying plantations of blueberry, honeysuckle, actinidia, sea buckthorn, quince.

The main component of the project is biotechnology. However, it is socially significant, as young people will have the opportunity to become entrepreneurs in new high-tech areas of activity. This is entrepreneurship of a different level. Economic and environmental outcomes are also important, because the scheme proposed by the cluster will reduce the harmful effects on the environment [4].

Conclusion

Thus, the issues of crowdfunding organization were considered in this article, as well as the use of such practice in Polessky State University. Such advantages like providing access to capital, hedging of risk, introduction of prospective loyal customers, providing of the opportunity of pre-selling and so on allow to consider crowdfunding one of the most effective ways of financing.

References

1. Grakhov A.A. Crowdfunding technologies as a way of implementation of social projects / A.A. Grakhov, E.I.Zhirova; scient. adv. E. A. Grakhova // Information technologies in science, management, social sphere and medicine : a collection of scientific papers of the III International Scientific Conference, May, 23-26 2016 y., Tomsk : in 2 p. — Tomsk : Publishing office TPU, 2016. — S. 2. — [P. 373-377].
2. "Cambridge Judge Business School [Electronic resource]: Cambridge Centre for Alternative Finance". Jbs.cam.ac.uk. — Mode of access: https://www.jbs.cam.ac.uk/programmes/mba/?gclid=EAIaIQobChMI_7Xg0YWM2gIVVT8bCh2SIACMEAAYASAAEgKksvD_BWE//. — Date of access: 16.03.2018.

3. "Oxford Dictionary Definition of Crowdfunding" [Electronic resource]: The Merriam Webster Dictionary defines crowdfunding as "the practice of soliciting financial contributions from a large number of people especially from the online community" "Merriam Webster Dictionary Definition of Crowdfunding".. – Mode of access: <https://infogalactic.com/info/Crowdfunding>. – Date of access: 16.03.2018.
5. Belarusian Telegraph Agency [Electronic resource] / Polessky State University developed the project of innovative-industrial cluster in the field of green economy. – Mode of access: <http://www.belta.by/interview/view/polesgu-razrabotal-proekt-innovatsionno-promyshlennogo-klastera-v-sfere-zelenoj-ekonomiki-5914/>. – Date of access: 16.03.2018.

CROWDFUNDING AS A SOURCE OF FINANCE FOR INNOVATIVE CLUSTER OF POLESSKY STATE UNIVERSITY

Summary

Nowadays, many social projects cease to exist at the stage of business planning. The reason for this is the lack of support from the state for many projects. The way out of this situation for start - up entrepreneurs are sites on public financing-crowdfunding. Thus, the issues of crowdfunding organization were considered in this article, as well as the use of such practice in Polessky State University. Such advantages like providing access to capital, introduction of prospective loyal customers, providing of the opportunity of pre-selling and so on allow to consider crowdfunding one of the most effective ways of financing.

CURRENT TRENDS IN THE DE-DOLLARIZATION OF THE WORLD ECONOMY

Alena Dudkova

Scientific supervisor – prof. PhD. Yelena Semak

Belarusian State University, Minsk, Belarus

Introduction

The collapse of the Bretton Woods monetary system has been unable to permanently eliminate the dominant position of the dollar in the world. The use of foreign currency (particularly the US dollar) by the majority of the countries around the world, mainly before the national currency not only in international transactions, but also within the country, poses serious problems to the world economy. This is manifested in: reducing the state's revenue from the exchange rate, making it difficult to implement effective monetary policy, preventing monetary methods of controlling inflation, increasing the volatility of the exchange rate and stimulating the shadow economy. This requires an effective strategy to implement the de-dollarization of the world economy.

1. General measures of de-dollarization

De-dollarization is a set of measures and methods aimed at weakening dollarization of the economy and building confidence in the national currency.

The launch of mechanisms for de-dollarization of the national economy involves the implementation of a number of measures, which include:

- Market measure;
- Administrative measure.

Market-based measures include measures to promote the development of the domestic financial sector of economy, the regulation of the state debt, the liberalization of financial relations in the implementation of international settlements with other States, as well as the coordination of requirements for foreign currency reserves. Mainly, the range of these measures is aimed at promoting the attractiveness of assets in the national currency by regulating interest rates and tightening the requirement for the treatment of funds denominated in foreign currency.

Administrative measures, on the other hand, are coercive measures taken by the government against assets in a foreign currency, an increase in tax rates on income or transactions conducted in a foreign currency. However, these measures can lead to capital outflow from the country or development of the shadow economy sector.

2. Levels of de-dollarization of the world economy

The starting point for the de-dollarization of world economy is the implementation of a number of measures at national level:

- Administrative prohibition or partial restriction of foreign currency operations in the domestic market;
- Mutual settlement agreements with trading partners in national currencies;
- Decrease in the volume of foreign currency (us dollar) and its nominated assets in the structure of foreign exchange reserves of the country;
- Use of national Bank payment systems alternative to American ones.

This can be seen on the example of China. The people's Bank of China, for its part, took measures to tighten the outflow of capital and stabilize the Renminbi against the backdrop of weakening of the us dollar. And in its foreign economic practice, China uses currency swaps: more than 20 agreements have been signed with Central banks of other countries.

Subsequently, agreements are concluded between countries to implement mutual settlements in national currencies. A promising strategy that could boost the de-dollarization process was the announcement by China of the transition in the calculations for oil in yuan, i.e. the transition from oil dollars to "oil refineries" is quite likely: it plans to carry out trade in oil futures on the stock exchange, where participants will receive the right to hedge currency risks. To implement such measures, China actively imports oil for the purpose of its further re-export: it surpassed the US on annual gross imports of crude oil in 2017. At the same time, contracts for gold in yuan are available on the exchange, which makes it possible for bidders to make calculations not only directly in yuan, but also to convert them into such an equivalent as gold, and then to pay for oil contracts. In any case, the need to use the dollar in operations is eliminated.

De-dollarization of calculations, in turn, leads to de-dollarization of world markets, when the countries participating in an integration Association or regional Union seek to minimize the presence of the dollar in domestic calculations. The reasons for this are the need to minimize transaction costs associated with the forced conversion of national currencies into a third-party currency that does not participate in transactions, and to remove the barrier to the formation of a single currency payment space.

This trend is proved by the example of BRICS countries as countries with dynamically developing economies. Brazil, Russia, India, China and South Africa already in 2011-2012 adopted a number of agreements on a contractual basis on the use of national currencies in mutual settlements on foreign trade transactions.

Close integration between the BRICS countries is proved by statistics on the currency structure of payments for foreign trade transactions. For example, from January to September 2017,

according to the data of the Central Bank of the Russian Federation, the share of the Russian ruble in mutual settlements with the BRICS countries amounted to 12 % (for comparison: in 2103 this figure was only 1.3%), while operations in dollar equivalent accounted for 77.9%, decreasing from 2013 by 19.3 %. Data on the situation clearly indicate that the dollar has ceased to be an indispensable currency in foreign economic transactions between countries.

3. De-dollarization in the EAEU

In the post-Soviet space in the framework of the EAEU also observed a de-dollarization of the integration market. Dollarization in the countries of the Union is decreasing (figure 1), due to the implementation of a number of measures both at the national level and due to the signing of agreements on mutual settlements within the Association in national currencies, while the predominance of the Russian ruble among payments within the Union (figure 2).

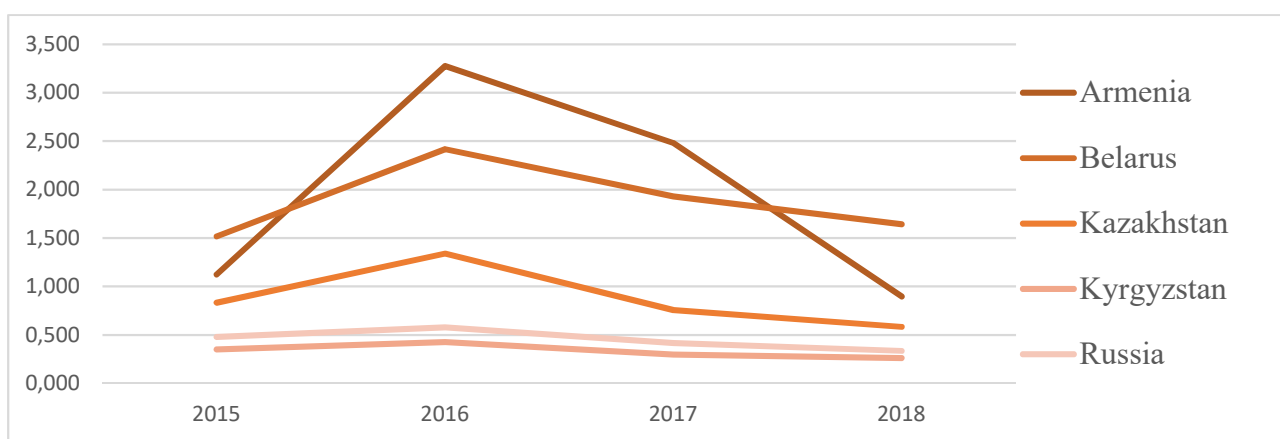

Figure 1. The level of dollarization (the level of substitution assets) in the countries of the EAEU in the period 2015-2018, in January of each year

Note: calculated by the author on the basis of [6, 7, 8, 9, 10]

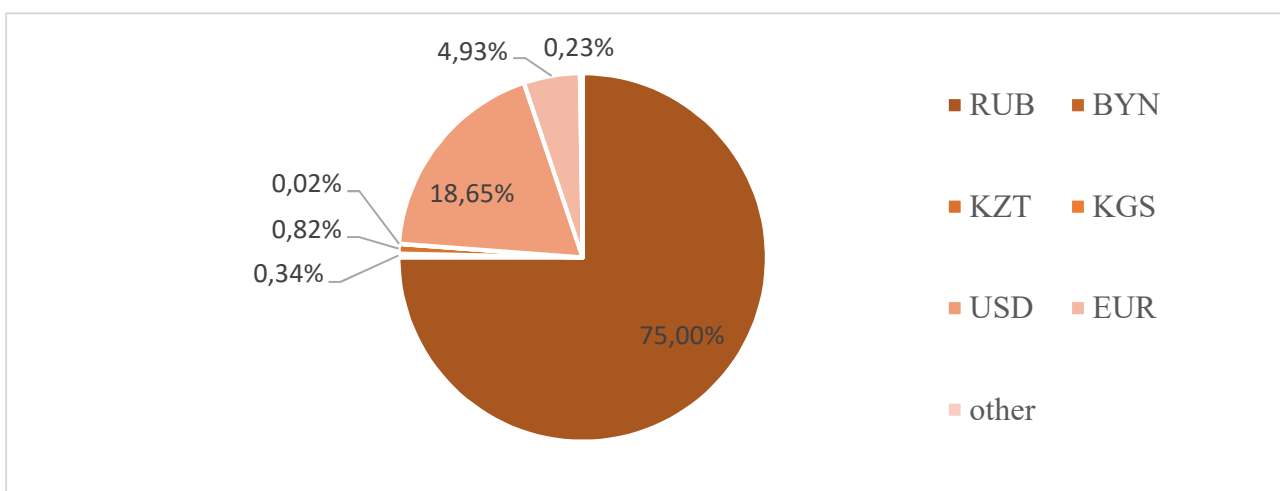

Figure 2. To and received payments between the countries of the EAEU for the currencies in 2016

Note: source [4]

The de-dollarization of settlements within the Eurasian economic Union to date has led mainly to the strengthening of the influence and expansion of the use of the Russian ruble in the integration space due to the coordination of foreign trade and economic activities and partnership between Russia and the Union countries. In any case, the role of the dollar in the calculations is significantly reduced.

Conclusion

In conclusion, the policy of de-dollarization appears to be rather complicated when it comes to develop mechanisms to overcome the dollar dependence. However, a clear consistency and coherence between the actions of the Government and those of the Central Bank will yield positive results. The process of de-dollarization of the world economy can be divided into the following stages:

- The first stage of de-dollarization in the world economy is the implementation of measures to improve the status of the national currency within the country at the national level, that is the elimination of binding prices, rates, taxes and duties to foreign currency (us dollar);
- The next step is to implement settlements in the national currencies of the countries directly involved in the transaction;
- The most significant and significant stage is the de-dollarization of world markets, when the cooperation of countries within the framework of unions and integration groupings contributes to the elimination of dollar hegemony and the expansion of the use of their national currencies.

As a result, de-dollarization of the world economy is a multi-stage process, the ultimate goal of which is the elimination of dollar hegemony and the liberalization of the use of national currencies of countries not only within the country but also on the international market.

References

1. China surpassed the United States as the world's largest crude oil importer in 2017 [Electronic resource]. — Access mode: <https://www.eia.gov/todayinenergy/detail.php?id=34812> . — Date of access: 21.02.2018.
2. Балюк И. А. Использование национальных валют во внешнеторговых расчетах, И. А. Балюк // Вестник финансового университета. — 2015. — № 5. — с. 127-133.
3. Круглый стол: дедолларизация отечественной экономики // Валютное регулирование и ВЭД. — 2016. — № 4 (172). — с. 10-19.
4. Межгосударственный банк [Электронный ресурс]. — Режим доступа: www.isbnk.org . — Дата доступа: 02.03.2018.

6. Михальчук Н. А., Кузавка И. А., Политика дедолларизации в зарубежных странах / Н. А. Михальчук, И. А. Кузавка // Экономика и управление. — 2016. — № 1(45). — с.68-72.
7. Национальный банк Казахстана [Электронный ресурс]. — Режим доступа: www.nationalbank.kz . — Дата доступа: 02.03.2018.
8. Национальный банк Кыргызской Республики [Электронный ресурс]. — Дата доступа: 02.03.2018.
9. Национальный банк Республики Беларусь [Электронный ресурс]. — Режим доступа: www.nbrb.by . — Дата доступа: 02.03.2018.
10. Центральный банк Республики Армения [Электронный ресурс]. — Режим доступа: www.cba.am . — Дата доступа: 02.03.2018.
11. Центральный банк Российской Федерации [Электронный ресурс]. — Режим доступа: www.cbr.ru . — Дата доступа: 24.02.2018.

CURRENT TRENDS IN THE DE-DOLLARIZATION OF THE WORLD ECONOMY

Summary

The use of foreign currency (particularly the US dollar) by the majority of the countries around the world, mainly before the national currency not only in international transactions, but also within the country, poses serious problems to the world economy. This is manifested in: reducing the state's revenue from the exchange rate, making it difficult to implement effective monetary policy, preventing monetary methods of controlling inflation, increasing the volatility of the exchange rate and stimulating the shadow economy. This requires an effective strategy to implement the de-dollarization of the world economy.

DARBO ĮSTATYMŲ PAŽEIDIMŲ ANALIZĖ 2009–2016 METAIS

Irina Chlebopašnikova

Mokslinis vadovas – lektorius Ramutis Buckiūnas

Vilniaus kolegija, Ekonomikos fakultetas

Įvadas

Įstatymais siekiama reguliuoti darbuotojų ir darbdavių darbo santykius, padėti didinti darbo našumą bei visuomeninės gamybos efektyvumą ir tuo pagrindu kelti materialinį ir kultūrinį darbo žmonių gyvenimo lygį, stiprinti darbo drausmę. Kiekviena įmonė neatsižvelgiant į jos dydį ar ekonominę veiklą turi laikytis visų darbo įstatymų normų. Darbo įstatymais siekiama gerinti teisinę bei ekonominę verslo aplinką. Deja, šiais laikais įvairiuose darbo srityse aptinkama daug darbo įstatymų pažeidimų, todėl galima panagrinėti pačius didžiausius pažeidimus įmonėse nuo 2009 iki 2016 metų.

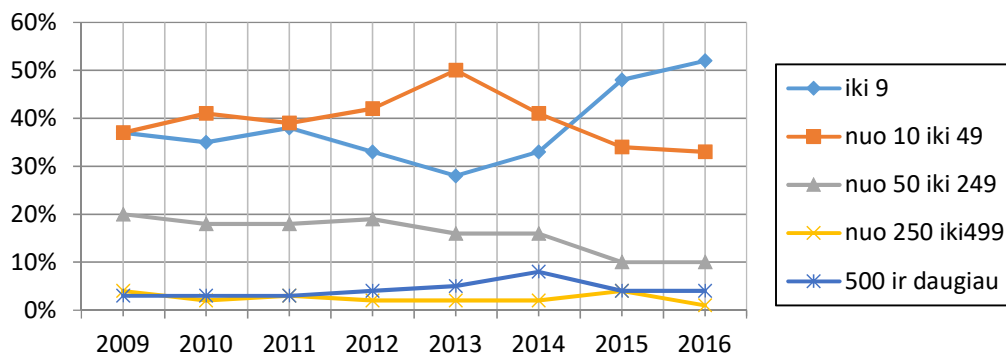
Straipsnio tikslas: ištirti darbo įstatymų pažeidimus įmonėse nuo 2009 iki 2016 metų.

Straipsnio uždaviniai:

1. Išanalizuoti darbo įstatymų pažeidimus pagal įmonių dydį.
2. Ištirti darbo įstatymų pažeidimus pagal įmonių ekonominės veiklos rūšis.
3. Darbo įstatymų pažeidimai pagal pobūdį.

1. Darbo įstatymų vykdymo pažeidimai pagal įmonių dydį

2016 metais daugiausiai darbo įstatymų (toliau DĮ) pažeidimų nustatyta įmonėse, kuriuose dirba iki 9 darbuotojų ir tai sudarė 52 proc. visų nustatytų DĮ pažeidimų skaičių. Tai susiję su tuo, kad veikiančių įmonių, kuriose dirba 0–9 darbuotojai, skaičius išaugo nuo 71,8 tūkst. (2013 m.) iki 84,3 tūkst. (2016 m.)[1], t. y. padidėjo 17 procentų.

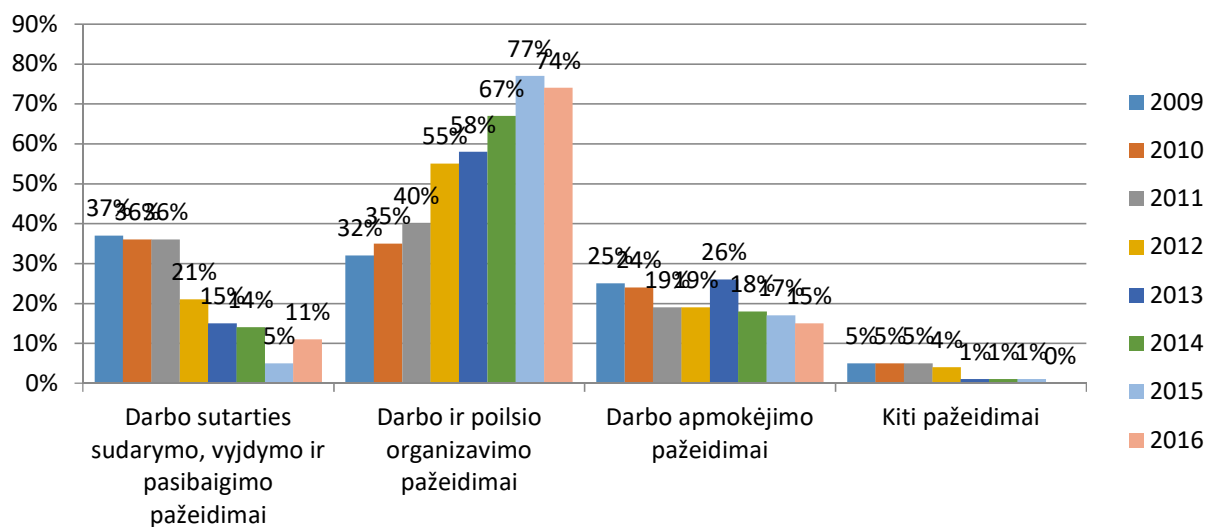

1 pav. Darbo įstatymų pažeidimai pagal įmonių dydį

Atkreiptinas dėmesys, kad 2013 m. įmonėse, kuriose dirba iki 9 darbuotojų, DĮ pažeidimų buvo nustatoma mažiau negu tose, kuriose dirbo nuo 10 iki 49 darbuotojų. Tačiau nuo 2014 m. nustatomų DĮ pažeidimų skaičius mažėjo vidutinio ir stambiaus dydžio įmonėse.

2. Darbo įstatymų vykdymo pažeidimai pagal pobūdį

Nuo 2012 metų turėjo tendenciją didėti darbo ir poilsio laiko režimo pažeidimai. 2016 m. darbo ir poilsio laiko režimo pažeidimai sudarė 74% nustatytų DĮ pažeidimų ir, lyginant su 2015 m., sumažėjo, bet labai neženkliai – 3%. Tuo tarpu darbo sutarties sudarymo, vykdymo ir pasibaigimo pažeidimai turėjo tendenciją mažėti – nuo 37% (2009 m.), 36% (2010-2011 m.), 21% (2012 m.), 19% (2013 m.), 12% (2014 m.) iki 5% 2015 metais tačiau 2016 m. padidėjo ir sudarė 11% nustatytų DĮ pažeidimų. Darbo apmokėjimo pažeidimai (neteisingo viršvalandinio ir nakties darbo bei už darbą poilsio ir švenčių dienomis apmokėjimo) 2016 m. sudarė 15%, taip pat turėjo tendenciją mažėti (2011-2012 m. – 19%, 2013 m. – 26% ir 2014 m. – 18%, 2015 m. – 17%) [2]. Tą sąlygojo tai, kad nelegalus darbas yra keičiamas įvairiomis nedeklaruoto darbo formomis – darbuotojai įdarbinami darbui tariamai ne visą darbo dieną, nežymimas dirbtas darbo laikas, neapskaitomas viršvalandinis ir naktinis darbas, darbai organizuojami poilsio dienomis, neįforminant to nustatyta tvarka, nesilaikoma darbo ir poilsio laiko reikalavimų, netinkamai įforminamos darbo sutarties sąlygos, tuo pačiu neapmokama darbuotojui už darbą bei nesumokami nustatyti mokesčiai. Darbo apmokėjimo pažeidimų mažėjimui turėjo įtakos ir Darbo ginčų komisijų instituto įsteigimas, kurio vienas iš sukūrimo tikslų buvo efektyvus, greitas, paprastas ir nemokamas darbuotojų teisių gynimo procesas.

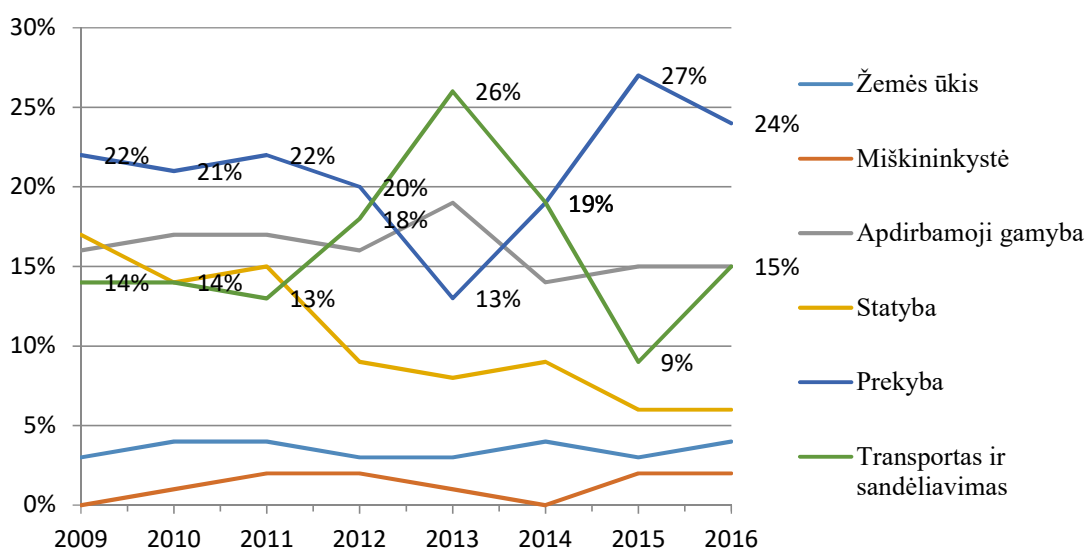
2 pav. Darbo įstatymų vykdymo pažeidimai pagal pobūdį

3. Nustatyti DĮ vykdymo pažeidimai pagal įmonių ekonominės veiklos rūšis

DĮ pažeidimų daugiausia yra nustatoma prekybos sektoriuje ir nuo 2009 m. tokia situacija beveik nekinta (išskyrus 2013 m.). 2016 m. DĮ pažeidimai prekybos sektoriuje, lyginant su 2015 m.,

neženkliai sumažėjo ir sudarė 24% nustatytų DĮ pažeidimų, 2015 m. – 27%, 2014 m. – 19%, 2013 m. – 13%, 2012 m. – 20%, 2011 m. – 22%. 2010 m. – 21%, 2009 m. – 22% [1;2]. Tokią tendenciją galima paaiškinti tuo, kad prekybos sektoriaus ir su paslaugų teikimu susijusios įmonės turi galimybes neapskaityti visų gaunamų pajamų ir jas naudoti darbo užmokesčiui „vokeliuose“, o siekiant išvengti su darbo santykiais susijusių mokesčių, mokėti minimalų arba mažesnę darbo užmokesčių, nežymėti viso dirbto darbo laiko, neapskaityti viršvalandinio ir naktinio darbo, darbą organizuoti poilsio dienomis ir pan., t. y. nelegalų darbą keisti įvairiomis nedeklaruoto darbo formomis.

Tuo tarpu DĮ pažeidimų mažiausia yra nustatoma žemės ūkio ir miškininkystės sektoriuose. Statybos sektoriuje nustatomų DĮ pažeidimų skaičius turi tendenciją mažėti – nuo 17 proc. (2009 m.) iki 6 proc. (2016 m.). Statybos, miškininkystės, žemės ūkio, apdirbamosios pramonės, transporto ir saugojimo sektoriuose nustatoma mažiau DĮ pažeidimų, nes atsigauinant ekonomikai ir trūkstant aukštos kvalifikacijos darbuotojų, darbuotojai ir juos atstovaujanti profesinės sąjungos įgavo didesnius svetus ginti darbuotojų teises, reikalauti darbdavių gerinti darbo sąlygas, kelti darbo kultūrą ir pan. Žemės ir miškininkystės ūkyje šių pažeidimų skaičiaus mažėjimui galimai turėjo įtakos nuo 2013 m. balandžio 1 d. įsigaliojęs Lietuvos Respublikos žemės ūkio ir miškininkystės paslaugų teikimo pagal paslaugų kvitą įstatymas. Lyginant su 2015 m., padidėjo nustatytų DĮ pažeidimų transporto ir sandėliavimo sektoriuje – nuo 9% 2015 m. iki 15% 2016 metais.

3 pav. Darbo įstatymų vykdymo pažeidimai pagal įmonių ekonominės veiklos rūšis
Šaltinis: Lietuvos Respublikos valstybės darbo inspekcijos duomenys

Išvados

1. Iš šių duomenų galime daryti išvadą, kad daugiausiai pažeidimų būna mažose įmonėse, kur dirba iki 9 žmonių. Tai atsitinka dėl to, kad jos turi mažesnę ekonominę atsakomybę. Skaičius tokių pažeidimų yra padidėjęs dėl to, kad mažų įmonių skaičius išaugo nuo 71,8 tūkst. (2013 m.) iki 84,3 tūkst. (2016 m.).

2. Iš gautų duomenų galima teigti, kad dažniausi pažeidimai būna darbo ir poilsio organizavimo srityje. Netaisingai apskaičiuojamas viršvalandinio ir nakties darbo, bei už darbą poilsio ir švenčių dienomis apmokėjimas. Taip įmonių vadovai siekia sutaupyti daugiau lėšų. Šis rodiklis pradėdant nuo 2009 metų kilo kasmet, kol 2015 metais nepasiekė pačio didžiausio skaičiaus t.y. 77% visų pažeidimų, 2016 metais šis skaičius neženkiai sumažėjo iki 74%.
4. Pagal įmonių ekonomines veiklos rūšis daugiausiai pažeidimų aptikama prekybos sektoriuje. Tai atsitinka dėl to, kad šioje veikloje įmonės turi galimybes nuslėpti kaikurias savo pajamas siekiant išvengti mokesčių. Nuo 2009 metų pažeidimų skaičius šiame sektoriuje palaipsiui mažėjo, kol 2013 metais nepradėjo sparčiai augti ir per dvejus metus pakilo nuo 13% iki 27% taip tapus daugiausiai pažeidimų turinčiu sektoriumi.

Literatūra

1. Darbuotojų saugos ir sveikatos bei darbo įstatymų vykdymo būklė. Valstybės darbo inspekcija. 2016 metais. Tendencijų 2011-2016 m. apibendrinimas. Prieiga per internetą: <https://www.vdi.lt/PdfUploads/Ataskaita2016.pdf> (Žiūrėta: 2018.03.17)
2. Darbuotojų saugos ir sveikatos bei darbo įstatymų vykdymo būklė. Valstybės darbo inspekcija. 2015 metais. Tendencijų 2009-2015 m. apibendrinimas. Prieiga per internetą: <https://www.vdi.lt/PdfUploads/Ataskaita2015.pdf> (Žiūrėta: 2018.03.18)
3. Darbo kodeksas. Priėmimo data: 2016-09-14. Priėmė: Lietuvos Respublikos Seimas. Prieiga per internetą: <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/f6d686707e7011e6b969d7ae07280e89> (Žiūrėta: 2018.03.21)

ANALYST OF VIOLATIONS OF LABOUR LAWS 2009-2016

Summary

The article deals with violations of labour laws from 2009 till 2016 years. We analysed examples of labour laws violations in different areas. By size of company most violations are in the smallest companies where work less than 9 person and it takes 52 percent of all violations. Another big area of violations is due to types. Most offenses comes on work and rest time, annually from 2009 this number become bigger and bigger. Only in 2016 this number decrease in 3 percent and became 74 percent of all violations. The last area where we see big number of violations is trade. In this area entrepreneurs can hide some incomes and pay less taxes. It is very important to control how companies follow the rules to make good conditions for clear business.

DARBUOTOJŲ SAUGOS IR SVEIKATOS TEISĖS AKTŲ PAŽEIDIMŲ ANALIZĖ

Gabija Račkauskaitė, Lijana Suslavičiūtė

Mokslinis vadovas – lektorius Ramutis Buckiūnas

Vilniaus kolegija, Ekonomikos fakultetas

Išvadas

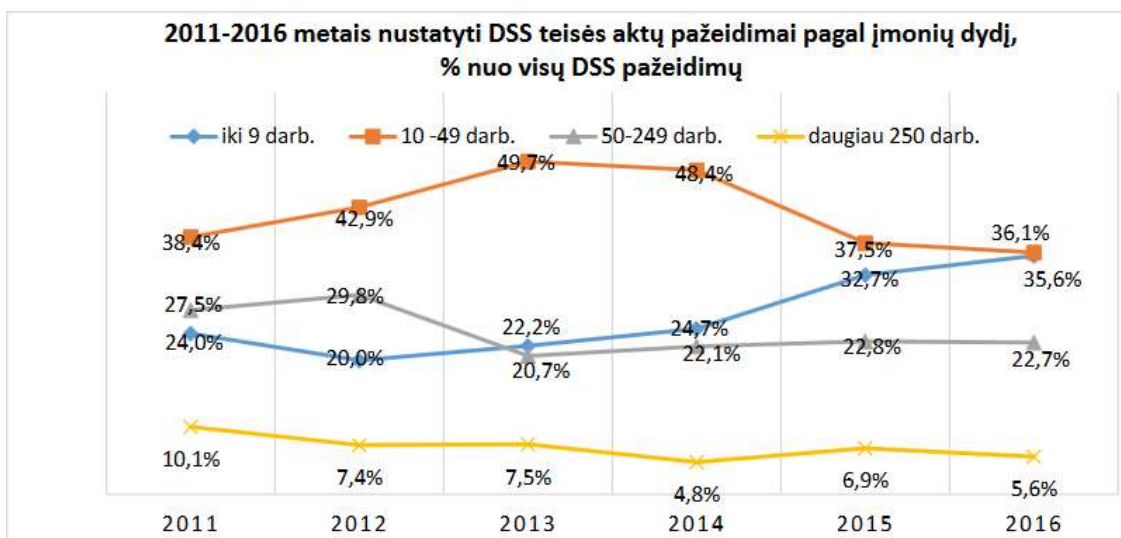
Lietuvos Respublikos Darbuotojų saugos ir sveikatos įstatyme įtvirtinta teisė į tinkamas, saugias bei sveikas darbo sąlygas yra viena iš svarbiausių darbuotojo teisių. Kai pažeidžiama darbuotojo teisė saugiai ir sveikai dirbti gali kilti pavojus ne tik pačiam darbuotojui, bet ir kitiems asmenims. Todėl ES ir LR teisės aktai nustato labai daug pareigų darbdaviui darbuotojų saugos ir sveikatos srityje. Kasmet didėjant dirbančių asmenų skaičiui, didėja ir darbuotojų saugos ir sveikatos teisės aktų pažeidimų skaičius. Dažniausiai 2011-2016 metų laikotarpiu įmonėse buvo nustatomi darbuotojų saugos ir sveikatos (toliau DSS) teisės aktų pažeidimai, kurie 2016 m. sudarė 79,2% Valstybinės Darbo inspekcijos patikrinimo metu nustatytų pažeidimų. [1;3]

Straipsnio tikslas – išanalizuoti 2011-2016 metų darbuotojų saugos ir sveikatos teisės aktų pažeidimus.

Straipsnio uždaviniai:

1. DSS teisės aktų pažeidimai pagal įmonių dydį 2011-2016 metais.
2. DSS teisės aktų pažeidimai pagal įmonių ekonomines veiklos rūšis 2011-2016 metais.
3. Darbų stabdymo 2011-2016 metais priežastys.

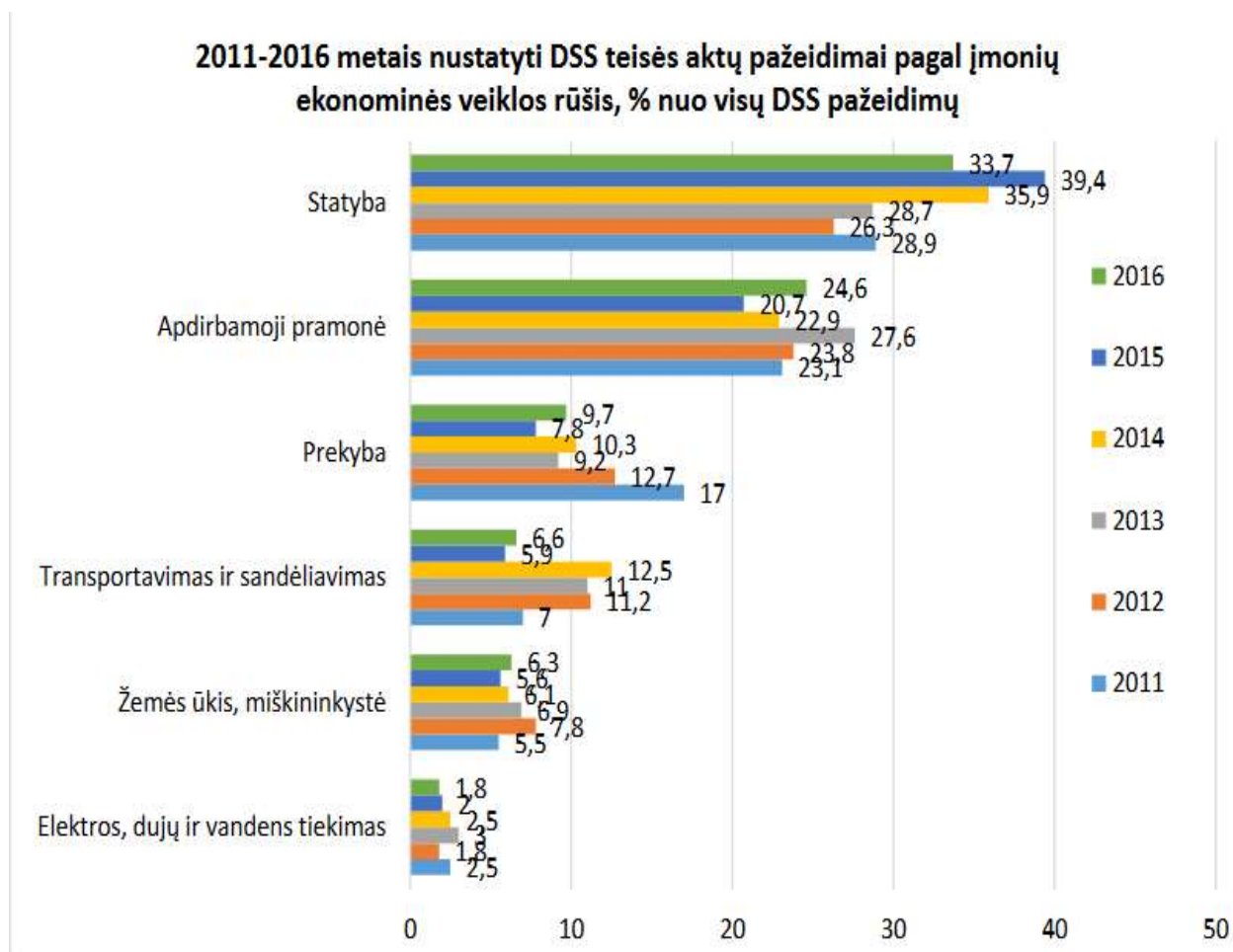
1. DSS pažeidimai pagal įmonių dydį 2011-2016 metais

1 pav. DSS teisės aktų pažeidimai pagal įmonių dydį 2011-2016 m.

Lietuvos Respublikos valstybinės darbo inspekcijos duomenimis, daugiausia DSS teisės aktų pažeidimų 2011-2016 metais buvo nustatoma labai mažose ir mažose įmonėse, kuriose dirba iki 49 darbuotojų (pažeidimų skaičius išaugo 9,3%). Tuo tarpu mažiausiai pažeidimų buvo nustatoma didelėse įmonėse, kuriose dirba daugiau nei 250 darbuotojų. Šiose įmonėse pažeidimų skaičius nagrinėjamu laikotarpiu sumažėjo 4,5%. [1]

DSS pažeidimai pagal įmonių ekonomines veiklos rūšis 2011-2016 metais

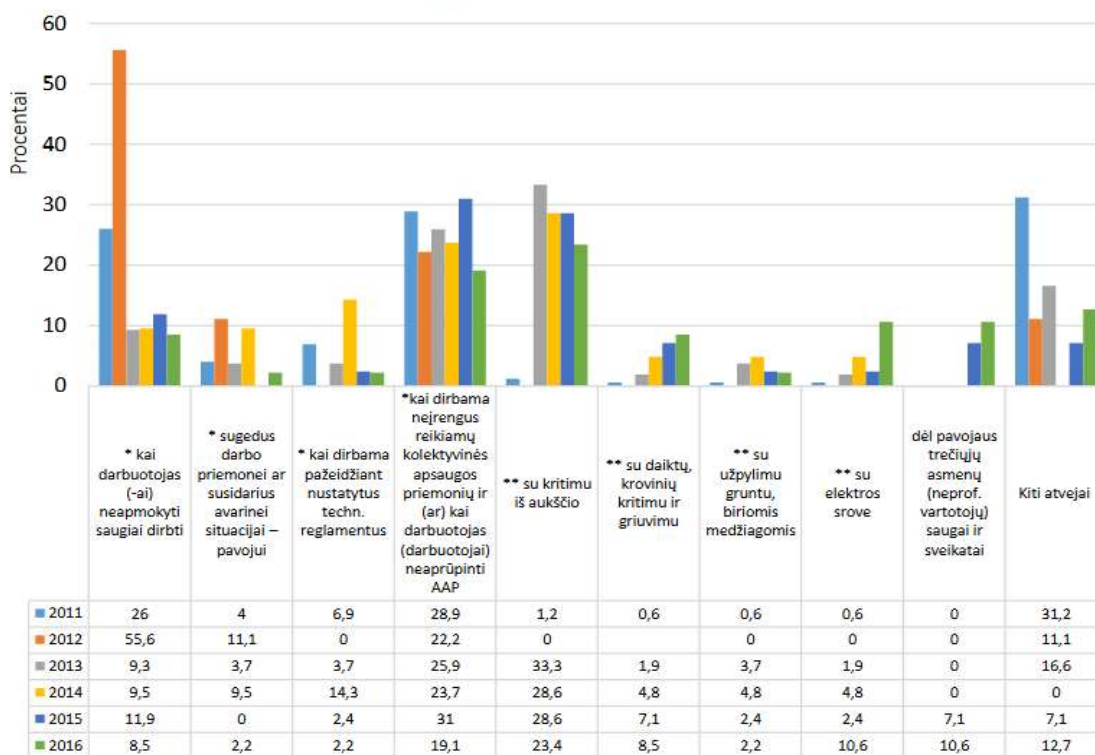

2 pav. DSS teisės aktų pažeidimai pagal įmonių ekonominės veiklos rūšis 2011-2016 m.

Lietuvos Respublikos valstybinės darbo inspekcijos duomenimis, daugiausiai DSS teisės aktų pažeidimų 2011-2016 metais buvo nustatyta statybos sektoriuje bei apdirbamojoje pramonėje. Statybos sektoriuje daugiausia DSS teisės aktų pažeidimų buvo nustatyta 2015 metais, tai sudarė 39,4% visų tais metais nustatytų DSS teisės aktų pažeidimų. Apdirbamojoje pramonėje daugiausia DSS teisės aktų pažeidimų buvo nustatyta 2013 metais (27,6% visų tais metais nustatytų pažeidimų), o mažiausia – 2015 metais (20,7%). Tuo tarpu mažiausiai pažeidimų buvo nustatyta žemės ūkio, miškininkystės sektoriuje bei elektros, dujų ir vandens tiekimo sektoriuje. Elektros, dujų ir vandens tiekimo sektoriuje 2011-2016 metais nustatyti pažeidimai vidutiniškai sudarė 2,12% visų kiekvienais metais nustatomų pažeidimų. [1]

Darbų stabdymo 2011-2016 metais priežastys

Darbų stabdymo 2011-2016 metais priežastys, % nuo visų priežasčių, dėl kurių buvo stabdomi darbai

* Pavojus įvykti sunkiam ar mirtinam nelaimingam atsitikimui darbe ar darbuotojui susirgti profesine liga

** Darbo aplinka tampa pavojinga sveikatai ar gyvybei dėl rizikos įvykti nelaimingam atsitikimui, susijusiam

3 pav. Darbų stabdymo priežastys 2011-2016 m.

Dažniausiai 2011-2016 metų laikotarpiu darbai buvo stabdomi dėl rizikos įvykti nelaimingam atsitikimui, susijusiam su kritimu iš aukščio (2013 m. tokių darbų stabdymų atvejų buvo 33,3%, 2014 m. – 28,6%, 2015 m. – 28,6%, 2016 m. – 23,4% nuo visų priežasčių, dėl kurių buvo stabdomi darbai). Darbai aukštyje yra pavojingiausia veiklos sritis, kurioje nelaimingų atsitikimų darbe pasekmės būna skaudžiausios – sunkiai susižaloja arba žūsta darbuotojai. Iš pateiktų duomenų galime spręsti, kad darbų stabdymo dėl pavojaus trečiųjų asmenų (neprofesionalių vartotojų) saugai ir sveikatai 2011-2014 m. nebuvo nustatyta, o 2015 m. prasidėjus daugiabučių namų renovacijai darbų stabdymas dėl šios priežasties išaugo 7,1%. [1;2]. Pagal Valstybinės darbo inspekcijos pateiktus duomenis, dažniausiai DSS teisės aktų pažeidimai įvyksta dėl darbuotojo pareigų nesilaikymo (darbuotojas pažeidė vidaus tvarkos taisykles – dirbo neblaivus, nedėvėjo ir nenaudojo darbdavio išduotų asmeninės apsaugos priemonių), darbdavio pareigų nesilaikymo (netinkamai organizavo pavojingus darbus, neįrengė kolektyvinių ar asmeninių apsaugos priemonių, kur galima rizika susižaloti, neorganizavo arba neatnaujino profesinės rizikos vertinimo), darbuotojų instruktavimo ir mokymo nebuvimo (darbuotojams buvo leista dirbti jų neapmokius, neinstruktavus, neinformavus apie rizikos veiksnius). [2;3]

Išvados

1. Daugiausia DSS teisės aktų pažeidimų 2011-2016 metais nustatyta įmonėse, kuriose dirba iki 49 darbuotojų. Šiose įmonėse daugiausia pažeidimų buvo nustatyta 2013 metais (49,7%). Mažiausia pažeidimų 2011-2016 metais buvo nustatyta didelėse įmonėse (7%).
2. Daugiausia DSS teisės aktų pažeidimų 2011-2016 metais buvo nustatyta statybų sektoriuje. 2015 metais pažeidimai šiame sektoriuje sudarė 39,4% visų DSS nustatytų pažeidimų. Mažiausia DSS pažeidimų 2011-2016 metais buvo nustatyta elektros, dujų ir vandens tiekimo sektoriuje – vidutiniškai 2,12% visų kiekvienais metais nustatomų pažeidimų.
3. Dažniausia 2011-2016 metais pasitaikiusi darbų stabdymo priežastis buvo rizika įvykti nelaimingam atsitikimu, susijusiam su kritimu iš aukščio (2013 m. tokių darbų stabdymų atvejų buvo 33,3%, 2014 m. – 28,6%, 2015 m. – 28,6%, 2016 m. – 23,4% nuo visų priežasčių, dėl kurių buvo stabdomi darbai).

Literatūra

1. *Ataskaita apie darbuotojų saugos ir sveikatos būklę bei darbo įstatymo vykdymą Lietuvos Respublikos įmonėse, įstaigose ir organizacijose 2011-2016 metais*. Valstybinė darbo inspekcija, 2017-05-31. [žiūrėta 2018 m. kovo 27 d.]. Prieiga per internetą: <https://www.vdi.lt/PdfUploads/Ataskaita2016.pdf>
2. *Darbuotojų saugą ir sveikatą reglamentuojančių teisės aktų pažeidimai, sąlygojantys sunkius ir mirtinus nelaimingus atsitikimus darbe*. Valstybinė darbo inspekcija, 2014-12-18. [žiūrėta 2018 m. kovo 27 d.]. Prieiga per internetą: <https://www.vdi.lt/PdfUploads/NateisesAktuPazeidimai2014.12.18.pdf>
3. *Lietuvos Respublikos Darbuotojų saugos ir sveikatos įstatymas*. Vilnius: Lietuvos Respublikos Seimas, 2003-07-01. [žiūrėta 2018 m. kovo 27 d.]. Prieiga per internetą: <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.95C79D036AA4>

THE ANALYSIS OF OCCUPATIONAL SAFETY AND HEALTH REGULATORY REQUIREMENTS VIOLATIONS

Summary

The Constitution of the Republic of Lithuania provides the right to adequate, safe and healthy occupational working conditions. This is one of the most important human rights. If the constitutional right to occupational safe and healthy work is violated it may endanger not only one person but other people too. Therefore, the EU and Lithuanian legislation provides a lot of responsibilities for the employer in occupational safety and health areas. Most occupational safety and health regulatory requirements were violated in 2011-2016 in companies which have less than 50 people. Most violations in said companies were found in 2013 and they were in 49,7% of them. The least violations in 2011-2016 were discovered in large companies. In addition, the most occupational safety and health regulatory requirements violations in the years 2011-2016 were in the construction section and in 2015 they were 39,4% of all the violations. While the least number of violations were in electricity, gasses and water delivery sections. Talking about the cause of work stoppage, the most common cause in 2011-2016 was the risk of accident related to the fall from height. To sum up, we can state that we need to follow occupational safety and health regulatory requirements and it will help us to avoid violations.

EMOCIJOS SPRENDIMŲ PRIĖMIME

Justyna Drozd

Mokslinė vadovė – lektorė Nijolė Kašėtienė

Vilniaus kolegija, Ekonomikos fakultetas

Išvadas

Žmogaus matymas, logika priklauso nuo jo emocinės būklės. Emocijos - tai dvasinė būklė žmogaus, kuri sukelia jausmus kuri įtakoja žmogaus sprendimus, ir kitus veiksmus. Svarbūs dalykai žmogui sukuria emocijas, todėl emocijos yra svarbi gyvenimo dalis žmonėms. Emocijos daro didelę įtaką žmogaus elgsenai, nes nuo jo emocinės būklės priklauso kaip jis pasielgs. Žinoma, žmonių charakteriai yra skirtingi, todėl net būdami panašios emocinės būklės jų poelgiai gali būti skirtingi.

Emocijos valdo žmogų, kartais priimdamas sprendimą žmogus vadovaujasi jausmais, o ne protu. Negatyvios emocijos gali būti priežastimi nesėkmės, nes žmogus būdamas sunkioje emocinėje būklėje priėmė neteisingą sprendimą. Net jai žmogaus sprendimas nesukėlė rimtesniu pasekmių, jis beprasmiškai iššvaistė savo laiką, dėmesį, pastangas ir nepriartėjo prie tikslo. Dažniausiai emocijos būna pagrindinė priežastis nesėkmės.

Teigiamos emocijos gerai veikia žmogų. Suteikia žmogui energijos, taip motyvuoja veikti, siekti tikslų, nesustoti, nepalūžti, todėl žmogus jaučiasi stiprus, pasitikintis savimi, savo jėgomis ir tai lemia jo teisingus sprendimus. Geras rezultatas daro žmogų laimingesnių, sukelia teigiamas emocijas ir sustiprina jo emocinę būklę, žmogus jaučiasi drąsus, tai skatina jį vystyti savo intuiciją.

Straipsnio tikslas – išnagrinėti emocijų įtaką sprendimų priėmime

Straipsnio uždaviniai :

1. Apibūdinti teigiamų emocijų įtaką sprendimams.
2. Apibėžti neigiamų emocijų svarbą.
4. Charakterizuoti emocinio intelekto (EQ) esmę.

1. Teigiamų emocijų įtaka sprendimui

Teigiamos emocijos priklauso nuo žmogaus socialinės aplinkos, artimųjų žmonių palaikymo. Žmogus jausdamas artimųjų palaikymą jaučiasi saugus, tvirtesnis, pasitiki savimi, turi motyvacijos siekti užsibrėžtų tikslų. Priimdamas teisingą sprendimą žmogus jaučiausi laimingesnis, motyvuotas. Iškelto tikslų pasiekimas tai sėkmė, o sėkmė duoda galios vystyti savo intuiciją. Emocijos daro stiprią įtaką žmogaus būsenai. Bet ne galima pasitikėti vien tik jausmais, logika ir intuicija yra labai svarbi priimant sprendimus.(1,43) Daugelis psichologų teigia, kad nedidelė dalis žmonių, tai būtų apie 10-20 %, yra iš tikrųjų laimingi. Apklausą žmonių rodo, kad pagal 10 balų sistemą statistiškai buvo

apskaičiuota, kad žmonės laimė vertina 6,75 balo. Tai yra gana daug. Daugeliui laimės atneša pinigai, tai yra maistas, drabužiai, materialiniai daiktai, tai rodo, kad pasaulis yra gana sumaterialėjęs. Žinoma, ne visiems žmonės pinigai yra didžiausia gyvenimo vertybė. Kitiems žmonėms laimės atneša artimi žmonės, asmeniniai pasiekimai. Daugiausia laimės suteikia žmogui, kai jis nugalė savo baimės, taip pat gebėjimas planuoti, žmonės džiaugėsi kažką planuodami ypač kai jų planai duoda gerų rezultatų.(1,44)

Emocinė būklė darbe yra labai svarbi, nes nuo jos priklauso darbo rezultatas. Žinoma darbe ne gali būti įtampos, nes tai pablogins darbo kokybę. Emocijos organizacijoje turi būti pozityvios, tai sukurs komfortišką, šiltą darbo aplinką, o draugiškas kolektyvas palengvins darbą ir padės adaptuotis.[3] Tarpusavio pasitikėjimas skatina organizacijos darbo efektyvumą, tai lemia, kas įmonė galės vystytis ir augti.

2. Neigiamų emocijų svarba

Neigiamos emocijos gali būti priežastimi klaidingai priimto sprendimo. Žmonės tik iššvaisto savo laiką ir dėmesį nenaudingai. Tuo pačių negaunami jokių rezultatų ir ne prisiartindami prie savo tikslų. Daugelis žmonių patyrę nesėkmę jaučiasi nevykėliais, praranda motyvaciją, gyvenimo tikslą. Jausmų pasidavęs žmogus gali neklausyti savo vidinio balso ir prieštarauti loginėms argumentams, dėl to sprendimas gali būti neapgalvotas ir pasekmės gali nuvilti. Daugelis žmonių patyrė nesėkmę kaltina aplinką, ieško kaltininkų arba nusivilia savimi, praranda pasitikėjimą, viltį ir daugiau nieko nedaro, kad pasiektų tikslo, nes bijo vėl suklysti.[5]

Negatyvios emocijos organizacijoje stiprina įtampą darbe. Silpnina darbo efektyvumą, nes tarp žmonių trūksta pasitikėjimo. Žmogui trūksta motyvacijos, jis pradeda nemėgti savo darbo. Tokioje aplinkoje sunku susikaupti ir dirbti sąžiningai, žmogus jaučia nuovargį, jam trūksta nuoširdaus bendravimo dėl to organizacijos rezultatai gali nuvilti. [2] Priežastis dėl kurios žmonės gali patirti nesėkmę tai yra išsiblaškymas. Išsiblaškęs žmogus negali susikonscentruoti konkrečiam dalykui, blaškosi tarp kitų minčių tokiame žmogui sunku priimti teisingą sprendimą, nes jis ne buvo jo tinkamai apgalvojęs, tikrai sugaišo savo laiką. Besiblaškantis žmogus retai gali pasigirti savo pasiekimais. Tačiau sėkmingi verslininkai į nesėkmės žiūri kitaip. Nesėkmė jiems tai pamoka, jie nenusivilia savimi kaip daugelis žmonių jie suranda priežastį ir stengiasi ne kartoti tų pačių klaidų. Nelsonas Mandela teigia, kad niekada nepralošia, bet laimi arba pasimoka.

3. Emocinis intelektas (EQ)

Emocinis intelektas (EQ) nusako gebėjimą kontroliuoti, analizuoti emocijas. Žmonės turintys aukštą EQ supranta, ką jaučia ir gali tai suvaldyti, konflikto metų greitai suranda išeitį. Emocinį

intelektą galima ugdyti nuo vaikystės, jeigu suaugęs žmogus nori išmokti valdyti emocijas, tai jam gali padėti psichologai. Turintis aukštą EQ žmonės dažniausiai priima geresnius sprendimus.

10 savybių, kurie turi žmonės aukšto EQ:

1. Smalsumas – tokie žmonės užduoda daug klausimų domisi naujovėmis. Jų pagrindinė savybė, tai yra noras tyrinėti, daugiau sužinoti, taip pat laisvai priima naujovės.

2. Savęs pažinėjimas – tokie asmenys yra atviri, stengėsi pažinti save, kuo jie iš tikrųjų yra. Tokie žmonės žino savo stiprybės ir trūkumus. Jie žino kas jiems iš tiesų tinkama ir sukuria veiksmo planą, pagal savo charakterį, išnaudoja ne tik savo stiprybės, bet ir žino, kaip panaudoti savo silpnybės savo labui.

3. Gebėjimas socializuotis – tai gebėjimas prisitaikyti prie žmonių. Toks žmogus gali prisitaikyti prie pašnekovo būdo, manierų, stiliaus, žino, kaip bendrauti, kad neįžeisti žmogaus.

4. Noras būti geram ir moraliu – tai vieną iš svarbiausių savybių išlikti žmogui. Tokie žmonės yra mandagūs, rūpestingi, turi stiprų sąžinės balsą.

5. Motyvuotas žmogus – tai žmogus, kuris priima teisingą sprendimą atsižvelgdamas į savo emocinę būklę. Toks žmogus moka susidoroti su stresinėmis situacijomis, siekia savo tikslų, linkę apgalvoti sprendimus ir nėra impulsyvūs.

6. Susidorojimas su spaudimu – tokie žmonės greitai nepuola į paniką, dažnai tampa geriausiai patarėjais, nes jie sugeba išlikti racionalūs, net sudėtingose situacijose.

7. Pozityvumas – tokie žmonės ne ignoruoja blogų žinių (dalykų), bet nesigilina į tai. Ieško sprendimų kaip tą problemą galima išspręsti arba kaip su tuo galima kovoti.

8. Atsakingumas – labai svarbūs bruožas – priimti atsakomybę už savo gyvenimą. Jie supranta, kad priimtas sprendimas turės kažkokį rezultatą. Net jei jų sprendimas bus neteisingas, jie nepuls kaltinti kitų, jie į tai žiūri kaip į gyvenimo pamoką.

9. Lyriškumas – tai žmonės, kurie rodo pavyzdį kitiems, kelia susižavėjimą. Jų sprendimai yra racionalūs, jie moka suvaldyti savo emocijas ir atsiradusią įtampą tarp žmonių.

10. Supratingumas – tai žmonės, kurie pasitiki savimi ir gali suprasti kitų žmonių neapgalvotus poelgius, todėl įžeisti juos nebūna taip lengva. Jie stengiasi suprasti žmogų, tikrąją priežastį dėl ko taip nutiko. Taip pat, tokie žmonės gali pasijuokti iš savęs, bet puikiai žino ir griežtai brėžia ribą tarp humoro ir žeminimo.[4]

Dabartiniai tyrimai rodo, kad būtent EQ yra labai svarbus siekiant sėkmės ir gyvenimo pasisiekimo gyvenime. Emocinis intelektas yra labai svarbus priimant teisingą sprendimą. Mokėjimas valdyti savo emocijas yra labai svarbus dalykas žmogaus gyvenime. Pagrindiniai emocinio intelekto požymiai yra savitvarda, entuziazmas, atkaklumas, gebėjimas pagrįsti savo veiksmus. Žmogus turintis aukštą EQ lengviau supras artimojo poreikius, neviltį ar kitus jausmus ir bus linkę padėti. Toks žmogus taip pat pasižymės savitvarda bei nuosekliai, apgalvotu elgesiu.

Išvados

1. Teigiamos emocijos pozityviai nuteikia žmogų. Žmogus būdamas geros nuotaikos priims geriausią sprendimą, kuris atneš jam naudos. Darbas organizacijoje vyks efektyviau jai tarp žmonių bus geri santykiai, tai sukurs draugišką kolektyvą ir sustiprins pasitikėjimą tarp žmonių. Toks darbas lems tikrai gerus rezultatus. Todėl labai svarbų, kad tarp bendradarbių santykiai būtų geri, tai pagerins darbo našumą.
2. Neigiamos emocijos turi negatyvią įtaką žmogaus sprendimams. Žmogus būdamas nemotyvuotas ar blogos nuotaikos gali priimti neapgalvotą sprendimą, kurio rezultatas gali nuliūdinti dar labiau, tokių avėjų žmonės praranda pasitikėjimą savimi, jaučiasi nevykėliais arba ieško kaltininkų. Kartais žmonių reakcija į nesėkmes būna skirtinga. Sėkmingi verslininkai į nesėkmes žiūri kitaip, kiekviena nesėkmė jiems nėra staigmena, jie į tai žiūri kaip į pamoką ir iš to pasimoko. Tokie žmonės motyvuoja nenusivilti ir stengtis toliau siekti užsibrėžtų tikslų.
3. Emocinis intelektas (EQ) padeda žmonėms valdyti jų emocijas. Tokie žmonės valdo savo emocijas, žino kaip su kuo kalbėti, žino humoro ribą, yra pakankamai motyvuoti, pasitiki savimi, moką dirbti komandoje, yra pavyzdys kitiems. Taip pat motyvuoja kitus, supranta kitų žmonių poreikius, nesėkmes ir yra linkę padėti kitiems. Tokių žmonių sprendimai yra racionalūs, teisingi.

Literatūra

1. JASINAVIČIUS, Nerius. Šventoji trejybė: emocijos, intuicija, logika. Verslo klasė. 2017 birželis. P 42-45. ISSN 1648-6374
2. GUEL, Vinod, VARTANIAN, Oshin. Negative emotions can attenuate the influence of beliefs on logical reasoning . [interaktyvus] ,Cognition & Emotion. 2011 m. Sausis. P 121-131. ISSN 1464.[žiūrėta 2017 m. gruodžio 1 d.]. Prieiga per EBSCO publishing duomenų bazę < <http://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/02699931003593942?needAccess=true> >
3. GOSWAMI, Ashita, NAIR, Prakash, BERHR, Terry, ,GROSSENBACHER, Michael . The relationship of leaders , humor and employees‘ work engagement mediated by positive emotions. [interaktyvus], Leadership & Organization Development Journal, 2016 m. lapkritis. P 1083-1099 ISSN 1472-5347 [žiūrėta gruodžio 5 d.]. Prieiga per EBSCO publishing duomenų bazę <http://www.emeraldinsight.com/doi/pdfplus/10.1108/LODJ-01-2015-0001>
4. NOVICKAITĖ, Dominyka. 15 savybių, kurias turi aukšto EQ asmenys. [Interaktyvus]. [žiūrėta 2017 m. lapkričio 30 d.] Prieiga per internetą < <http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2015-07-15-15-savybiu-kurias-turi-auksto-eq-savininkai/132958> >
5. PARADKINĖ, Kristina. Apie emocijas. 2016, gruodžio, [žiūrėta gruodžio 2 d.] Prieiga per internetą: <http://www.psykologas.lt/emocijas/apie-emocijas/>

EMOTIONS IN THE DECISION-MAKING PROCESS

Summary

Emotions are one of the most important skills in making decisions. They function to reduce and bound people reasoning which then creates the opportunity to reason more fully. If people can identify which decisions can be addressed emotionally, they generate the opportunity to make more complex decisions rationally. Negative emotions are dangerous for a good decision. A worker in bad mood can make a decision which has negative effect in work results. Emotions also impact teamwork. Emotional intelligence is one of the strongest predictors of success at work. And the biggest problems arise when team decision making and emotions collide. So emotional intelligence helps people manage their emotions. Such people manage their emotions they know how to speak with someone, know the limit of humor, have enough motivation and trust themselves. It also motivates others, understands the needs of others, failures and tends to help others. The decisions of such people are rational and correct.

ENTREPRENEURSHIP AND CREATIVITY PROMOTION AMONG THE YOUTH GENERATION IN LITHUANIA

Pavel Vistunov

Scientific supervisor – lecturer Ingrida Galkauskienė

Vilniaus kolegija/ University of Applied Sciences, Faculty of Economics

Introduction

For young people who intends to try themselves into the business the business angel Mr. Antanas Guoga has advised to not give up, if the firsts projects will disappoint you. Regarding him, nobody boast about failures, but often almost all successful people has been facing their own struggles. Also do not stay at the same step for all the time – if during the year in that sphere where you have started to work the development possibilities is not opened – it is time to look for a new opportunities. For those who still hesitate to stay here in Lithuania or to move into another country A. Guoga recommends do not rush. It is much more harder to start a new business abroad than to begin here in Lithuania. In Lithuania we need less start capital. But do not forget that business does not begins from money – you must have the idea, people. If you have it – you can do everything.

The aim of work – to analyze entrepreneurship and creativity possibilities of young generation in Lithuania.

The tasks of work:

1. To describe concept and the meaning of entrepreneurship.
2. To figure out promotion possibilities of entrepreneurship and creativity among Lithuania's young businessmen's generation.
3. To show perspective of entrepreneurship and creativity in Lithuania among young generation.

Methods of work – scientific literature and others information resources analysis.

1. The meaning and concept of Entrepreneurship

It is very important to be able to distinguish concept of entrepreneurship, business. Entrepreneurship involves decision making, innovation, implementation, forecasting of the future, independency, and success first and this is how entrepreneurship developed.

The capacity and willingness to develop, organize and manage a business venture along with any of its risks in order to make a profit. The most obvious example of entrepreneurship is the starting of new business.

In economics, entrepreneurship combined with land, labor, natural resources and capital can produce profit. Entrepreneurship spirit is characterized by innovation and risk taking, and is an essential part of a nation's ability to succeed in an ever changing and increasingly competitive global market.

Entrepreneurship is a discipline with a knowledge base theory. It is an outcome of complex socio-economic, psychological, technological, legal and other factors. It is a dynamic and risky process. For those reasons entrepreneurship is often incorrectly, compared with business. The main difference between entrepreneurship and business creates circumstances in which it is used shaped skills, behavior rates and characteristics. Businessmans, always uses mentioned skills in their business, although it can be used and even during casual or different situations; at work, in free time, rising the kids or elsewhere.

2. Promotion possibilities of entrepreneurship and creativity among Lithuania's young businessmans generation

At the very first time in Lithuania since 2018 big national and international enterprise's leaders have started to put the best efforts for youth in Lithuania, for letting them grow economically. And it is not only familiarizing with incubators support, but diving deeper into creativity of business. As the result we have established even three amazing promoting projects relating to the youth, such as new economics solutions like "Fintech" or having big popularity "Blockchain Center" which is growing rapidly.

However, the biggest experience comes only from intensive work, so at this time in Lithuania has already started "Futurepreneurs" international project. Because lots of young people from 18 to 29 needs help most, specially for establishing their business plans, marketing specifications, finance planning... As controversial action was suggested to use lucky entrepreneurs and mentors experiences and support. You are never know when you will rise a new Elon Musk or Mark Zuckerberg.

Entrepreneurship and creativity promotion goal – to create better possibilities for very small and small enterprises, legal entities to start their own business, also for social companies to develop their companies by using finance support. In case of promoting entrepreneurship and independent activity as well decreasing unemployment rate. Promotion variations: (full loan support and partly loans interest compensation, subsidies for employer's salary payment) of course business angels or labour office together with EU structural funds attempts to adjust with beginners business training and counselling. Offers the help for preparing and implementing business plans.

3. Perspectives of entrepreneurship and creativity in Lithuania among young generation

The new entrepreneurs encouragement or development in business opportunities depends on economy structure and whole business cycle. Economic circumstances in Lithuania are quiet positive, on the other side, there are still some factors which slows down the progress in all business world. Rapidly growing salary level increase household expenditures, according this situation it is clear to see the enterprise's productions demand growth. So regularly increasing export, also promotes entrepreneurship development for reaching greater results.

However, comparing with 2016 year, in entrepreneurship sphere there are some changes. Enterprises liabilities growth calms down; it slows companies profit's rise. Probable it was affected by salary growth in Lithuania's market and business expenditures. And some rapidly earnings growth leads us into the labor force structure problems – lack of right qualification employees.

That type of struggles are not welcome for new entrepreneurship development nor for existing business. Regarding, Lithuania's enterprise representatives the non right qualification labor force lack becomes very important issue for expanding economy growth and wealth, but with the all willingness we can try to change into the better way.

References

1. "Versli Lietuva" - VERSLUMO TENDENCIJOS LIETUVOJE 2016 M. IR 2017 M. PRADŽIOJE | apžvalga <https://www.verslilietuva.lt/wp-content/uploads/2017/12/Verslumo-tendencijos-Lietuvoje-2016-m.-ir-2017-m.-prad%C5%BEioje.pdf>
2. ČIULADA, Paulius. Pernai Lietuvoje licenzijuotos 32 "Fintech" įmonės - Paulius Čiulada <https://www.vz.lt/rinkos/2018/01/29/pernai-lietuvoje-licencijuotos-32-fintech-imones>
3. VERSECKAS, Darius. Vilniuje atidarytas "Blockchain" centras. <https://www.vz.lt/informacines-technologijos-telekomunikacijos/2018/01/27/vilniuje-atsidare-blockchain-centras>
<http://ssmtp.lt/projects/futurepreneurs/>
<http://www.jrd.lt/informacija-jaunimui/jaunimo-verslumas>

ENTREPRENEURSHIP AND CREATIVITY PROMOTION AMONG THE YOUTH GENERATION IN LITHUANIA

Summary

For successful business and economy wealth, we have to work together and maybe harder than we might thought. To achieve the best results in Lithuania we are trying to get help all possible support from our wealth people. And we need to face our failures to be able to move on. Otherwise, the entrepreneurship and creativity goes ahead of the business. Because for strong business development we have to have sharp entrepreneurship values just to realize how to be involved in whole economy circumstances together on creating new opportunities. Among all quickly changing needs we have to think about the future which is built on young generation in Lithuania. With all good economics entrances we are not capable to defeat all problems, but we atleast can avoid them by preparing right people for certain situations in good speed.

ENTREPRENEURSHIP, CREATIVITY EDUCATION AND PROMOTION

Renata Petuch

Scientific supervisor – lecturer Jūratė Merkienė

Vilniaus kolegija/University of Applied Sciences, Faculty of Economics

Introduction

Relevance of the topic. Nowadays constantly changing environment dictates their conditions. Modern person must be creative and entrepreneurial in order to maintain its competitiveness. In the near future, many job offers will be related to the business sector, and in order to adapt to this situation, entrepreneurship needs to be developed now.

Research object – entrepreneurship and creativity education.

Objective – find out if it is possible to cultivate entrepreneurship.

Work tasks:

1. To find out the concepts of entrepreneurship and creativity;
2. To provide incentives for entrepreneurship and obstacles of entrepreneurship;
3. To summarize the results of “Spinter tyrimai“ survey.

Methods: analysis of scientific literature, survey analysis.

1. The concept of entrepreneurship and creativity

Before starting to examine entrepreneurship, first of all you need to find out who business and entrepreneur are. From an economists point of view, business is:

- economic activity aimed at profit;
- pursuit, work, small-scale production, craft;
- long-term professional and non-professional activities related to duties and rights for earnings;
- production, purchase, sale or supply activities carried out for money.

Entrepreneur – from an economists point of view, is a person who relates funds, work, materials seeking to increase their total value. From a macroeconomic point of view, entrepreneur is person who increases not only its own but also the national assets using resources correctly, reducing losses, creating new workplaces.

Entrepreneurship – production factor which consists of the ability of the person to link capital, work and natural resources, to organize business, to innovate, to risk assets for profit.

Entrepreneurship is understood and defined in two ways: in a narrow sense and widely.

In a narrow sense. Entrepreneurship is understood as possession of following skills which create an economic value. They are presented below.

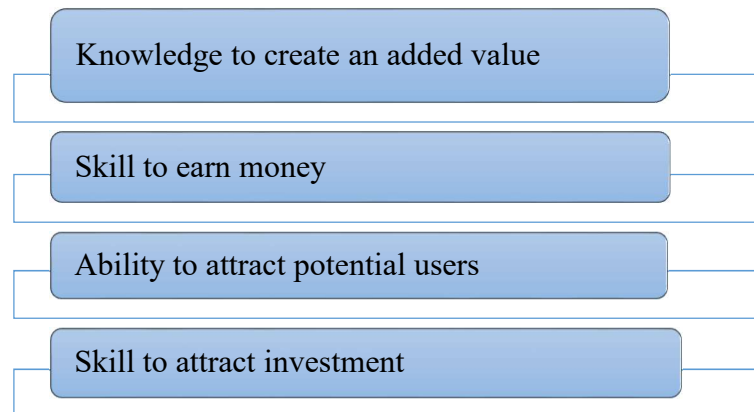

Figure 1. Entrepreneurship in a narrow sense

Widely. It is understood like knowledge to create a social value. This way is attributed to the creation of new workplaces, full employment. In comparison with previous way, wide approach creates a social business. Social business is not designed to make money for owners or shareholders. The main aim of non-profit organizations is a public gain increase.

The definitions mentioned before consist particular skills like organize business, earn money, increase total value and so on. However, some scientists look at entrepreneurship as a personality trait. Some of them are: high motivation, initiative, the need to strive and grow, orientation towards goals and opportunities, responsibility. Thus, the question arises as to is possible to learn people entrepreneurship skills if they do not have particular qualities.

Nowadays entrepreneurship is indissoluble connected to creativity. The last one is characterized people individual skills to create new and unique things.

2. Analysis of scientific literature

The modern definition of entrepreneurship is connected to three names: Richard Cantillon, Jean-Baptiste Say, Joseph Alois Schumpeter. Cantillon was a venture capitalist looking for investment which means that he associated an entrepreneurship with a risk and unknown. According to his view, risk as personal quality is a core aspect if you want to be an entrepreneur. Nearly a century later, J.B Say identified the element of innovation as being most characteristic of the entrepreneur. Also, he stressed the importance of increasing added value. In Say point of view, entrepreneur should be not only innovative but also have certain skill as knowledge to create an added value. Schumpeter revealed a similar approach. In his words, “the essence of entrepreneurship lies in the perception and exploitation of new opportunities” (Schumpeter: 1928).

Chigunta perceived an entrepreneurship as practical application of certain qualities (such as: initiative, innovation, creativity, assumption of risk), using the appropriate skills necessary to succeed in a particular environment and culture. It means that entrepreneurship includes qualities and skills. Without certain qualities it is impossible to become an entrepreneur.

According to the Schultz entrepreneurship is a human capital – education, experience, skills, health which is the most important key in achieving economic development. He stated that entrepreneurship comes from education and experience which means that everyone can learn it and create his own business.

Jasinavicius states that entrepreneurship is the ability to effectively transform the available human and material resources into productive and valuable other people's products. In his view, entrepreneurship depends on personal skills.

In order to become a successful entrepreneur, it is necessary to determine which abilities and personality traits make the most impact on entrepreneurship. Most researchers associate entrepreneurship with the following aspects.

Table 1

Skills and personality traits which entrepreneurship includes

Skills	Personality traits
Management	Initiative
Marketing	Self confidence
Law	Critical thinking and evaluation
Accounting	Propensity to take risk
Organizational culture	Need for achievements
Negotiation skills	Locus of control
	Creativity and innovativeness
	Desire for autonomy
	Persistence
	Leadership
	Deviancy
	Intuition
	Tolerance of ambiguity (a person who considers the obscure situations a challenge)

Creativity plays the most important role in entrepreneurship. Without creativity, there will be no entrepreneurship. Scientists states that creativity is not just a ability to create something new but also it is a key in providing productive work. According to the Grudzinskyte, Norviliene and Grudzinskiene, creativity is “the ability to independently, non-stereotypically think, lift new ideas, quick orientation in problem situations and finding the right ones atypical solutions. It is the expression of personality through which a person strengthens his own sensation, accelerates puberty”. Jovaisa states that creativity “is a complex of personality traits that enables productive work to

achieve original, socially significant, qualitatively new performance results”. In the psychology dictionary, the concept of creativity is described as “the ability to raise new ideas, to think independently, non-stereotyped, quick orientation in problem situations, easy to find atypical ones solutions”. The Lithuanian Innovation Development Program 2014-2020 states that creativity is “personality traits that allow productive work to achieve original, socially significant, qualitatively new performance results”.

3. Promotion of entrepreneurship

Entrepreneurship promotion depends on the education of entrepreneurship. One of the goals of entrepreneurship education is to form a personality "human capital" enabling personality to become and always be a necessary and appreciated member of the public and to lay the groundwork for her to live free and happy life. Modern entrepreneurship promotion programs offer entrepreneurship education from an early age. Business can be developed in a family, kindergarten, school, university, but there is a list of certain motives that have a significant impact on entrepreneurship education. Based on the results of the Lauzikas study (2014), the main motives for business creation are greater independence, the desire to increase personal income or simply support them. The government must also encourage entrepreneurship by financing young people's projects. Nowadays in Lithuania is valid the following document which promote entrepreneurship.

1. “Entrepreneurship 2020”

Purpose – to create an environment for business prosperity.

Promotion measures:

- funding opportunities;
- the first five-year State support;
- new business opportunities at digital age;
- easier transfer of ownership;
- new opportunity for bankrupt honest entrepreneurs;
- simplification of administrative procedures;
- women's, older citizens, migrants, unemployed entrepreneurship potential.

4. Obstacles to the development of entrepreneurship

According to the last “Spinter tyrimai“ survey every second Lithuanian is convinced that he is not going to become an entrepreneur. The most influential factor to do business is fear. It is indicated by every fourth respondent and it is more than fear to lose money. Every fifth person feels the fear of financial insecurity. This survey reveals that the most scary point why people afraid to start business is skills shortage. It makes 36% of all answers.

Conclusion

To sum up, entrepreneurship is a phenomenon which is inseparable from creativity. After analyzing different authors definitions about entrepreneurship it is possible to state that everyone can develop it. The last survey result show that State should to promote entrepreneurship. Nowadays in Lithuania an entrepreneurial plan “Entrepreneurship 2020“ is valid. It promotes entrepreneurship in schools, universities and gives some promotions measures such as funding opportunity, State support, women’s and unemployed entrepreneurship potential and other.

References

1. JAKUBAVIČIUS Artūras, STRAZDIENĖ Gražina, VILYS Mantas, BURINSKIENĖ Aurelija, ŽEMAITIS Eimantas, PIPRIENĖ Vida. *Žiniomis grįsto verslumo skatinimas: metodai ir taikymo praktika*.. educational book. Vilnius: Technika, 2014. 219 p. eISBN 978-609-457-695-9
2. Dr. LAUŽIKAS, Mindaugas Dr. Erika VAIGINIENĖ, Aistė MILIŪTĖ, Skaistė VARNIENĖ. *Verslumo dinamikos ir verslo plėtros tvarumo užtikrinimas, diegiant inovacijas* [interactive] Monografija, 2015 [see 30 March]. Access through internet: http://www.gileexperts.com/wp-content/uploads/2015/11/monografija_rankrastis.pdf
3. Louis Jacques Filion. *Defining the Entrepreneur Complexity and Multi-Dimensional Systems Some Reflections* [interactive] 2008 [see 28 March]. Access through internet: http://expertise.hec.ca/chair_entrepreneurship/wp-content/uploads/2008-03-Defining-the-Entrepreneur-Complexity-and-Multi-Dimensional-Systems-Some-Reflections.pdf
4. *Every second Lithuanian is convinced that he is not going to become an entrepreneur* [interactive, see 30 March]. Access through internet: <https://www.seb.lt/infobankas/kuriantiems-versla/kas-antras-lietuvis-isitikines-kad-jam-nelemta-tapti-verslininku>

ENTREPRENEURSHIP, CREATIVITY EDUCATION AND PROMOTION

Summary

In recent times are more talking about entrepreneurship and creativity education. It's been tried to promote since childhood. Our country also fosters entrepreneurship. This shows that Lithuania is implementing plans aimed at promoting entrepreneurship. This article presents information about definition of “entrepreneurship“ and “creativity” and correlation between them. Also in this article, the results of the last survey on entrepreneurship will be presented. The most important question – is the entrepreneurship a personality trait or acquired skill. Many people do not want to be a business people because they feel that business it is not their sphere. However, some scholars argue that entrepreneurship can be taught, only certain skills are needed.

ERGO INSURANCE SE LIETUVOS FILIALO VEIKLA NE GYVYBĖS DRAUDIMO RINKOJE

Saulė Buožytė

Mokslinė vadovė – lektorė Daiva Malakaitė

Vilniaus kolegija, Ekonomikos fakultetas

Draudimas – tai komercinė veikla, kurios metu draudikas už mokestį perima kito asmens nuostolių riziką tam, kad asmens interesai ir jo turtas būtų apsaugotas įvykus įvykiui. Tai yra įteisinama draudimo sutartimi, kurią pasirašydamas draudikas pasižada draudžiamojo įvykio atveju išmokėti sutartyje numatyto dydžio išmoką, o už tai draudėjas turi sumokėti draudimo įmokas – draudiminės apsaugos kainą. Draudimo veikla yra neatsiejama nuo paslaugų, tokių kaip klientų konsultavimas sudarant draudimo sutartis, draudimo produktų pardavimas, sutarčių apdorojimas, draudžiamųjų įvykių tyrimas, kompensacijų išmokėjimas ir kt. Draudimo paslaugų teikimas šalies ekonomikai turi keleriopą poveikį, t.y. užtikrina finansinį stabilumą verslo įmonėms ir fiziniams asmenims, didina gyventojų taupymo normą, o tai savo ruožtu didina investicijas, mažina biudžeto lėšas, skiriamas socialinei apsaugai, visuomenė supažindinama su galimomis rizikomis ir būdais, kaip jas valdyti. Visus šiuos pokyčius lėmė šalies integracija į Europos Sąjungos vidaus rinką ir besikeičiantis požiūris į finansų institucijų veiklą. Pamažu įsigali vartotojų polinkis reikalauti kokybiškų paslaugų, didėja gyventojų pasitikėjimas draudimo įmonėmis, keičiasi jų elgsena draudimo paslaugų pirkimo požiūriu.

Straipsnio tikslas – išanalizuoti ERGO Insurance SE Lietuvos filialo veiklą ne gyvybės draudimo rinkoje.

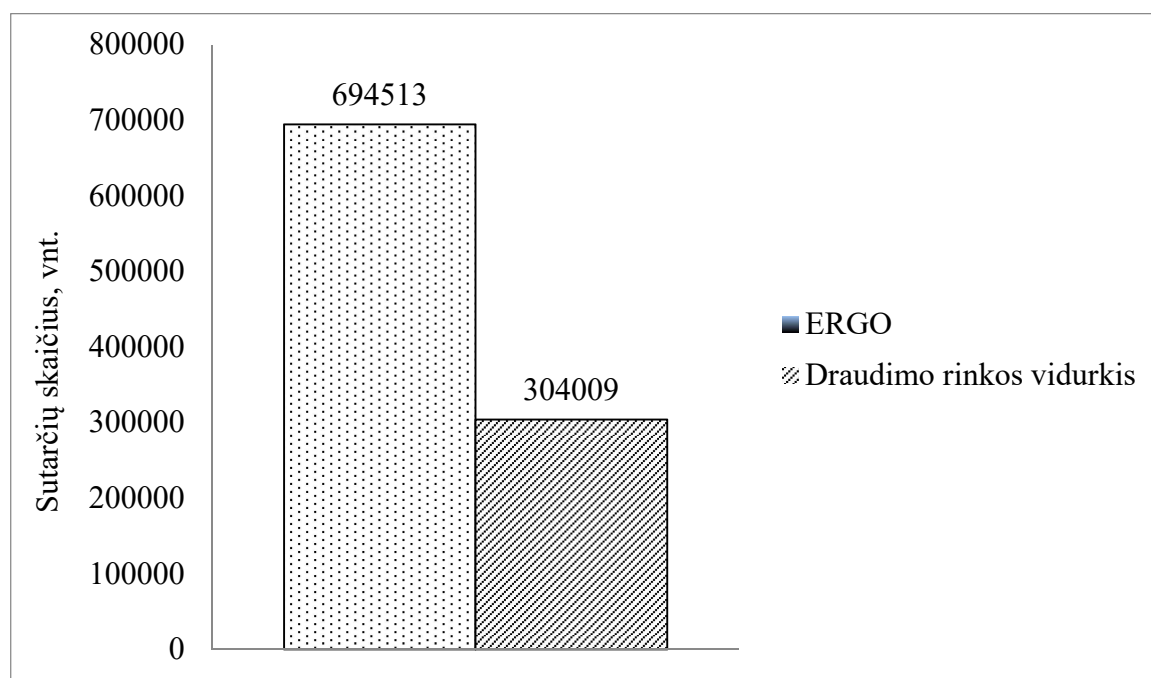
Straipsnio uždaviniai:

1. Apibūdinti ERGO finansinės grupės veiklos raidą draudimo rinkoje.
2. Išnagrinėti pagrindinius ERGO Insurance SE Lietuvos filialo veiklos rodiklius.

ERGO draudimo įmonė yra viena iš pirmaujančių draudimo įmonių Lietuvoje. Įmonė savo veiklą Lietuvoje pradėjo nuo 1991 metų. ERGO finansinė grupė, veikdama daugiau nei 30 šalių visame pasaulyje, daugiausia dėmesio skiria Europos ir Azijos regionams. Pastaraisiais metais tarptautinis verslas tapo svarbiu grupės pagrindu ir turi didelį augimo potencialą. Europoje grupė yra orientuota į įmonės augimą Rytų ir Pietų Europoje. ERGO grupės veikla pasirinktose Azijos rinkose yra vienas iš pagrindinių grupės tarptautinės augimo strategijos kelių. Dėl savo plataus produktų asortimento ir pardavimo praktinės patirties, grupė gali pateikti verslo modelius konkreitiems individualių rinkų poreikiams.

Augant draudimo rinkai bei gyventojų pasitikėjimui privačiomis draudimo įmonėmis, informacijos poreikis nuolat auga, vis didesnis dėmesys yra skiriamas analizei, kuri leidžia įvertinti draudimo įmonių metų veiklos pokyčius, jų finansinę būklę bei vietą draudimo rinkoje. Analizuojant draudimo įmonių veiklą rinkoje pasitelkiami draudimo tokie rodikliai kaip sudarytų draudimo sutarčių skaičius, draudimo įmokų suma bei draudimo išmokų žaloms padengti skaičius ir suma.

Draudimo sutartis – tai pagrindinis dokumentas, patvirtinantis draudimo sandorio veiksmingumą. Draudimo sutartis sudaroma tarp draudėjo ir draudiko. Pagal sudarytų draudimo sutarčių kiekį teoriškai galima nusakyti draudimo išsivystymo lygį šalyje.

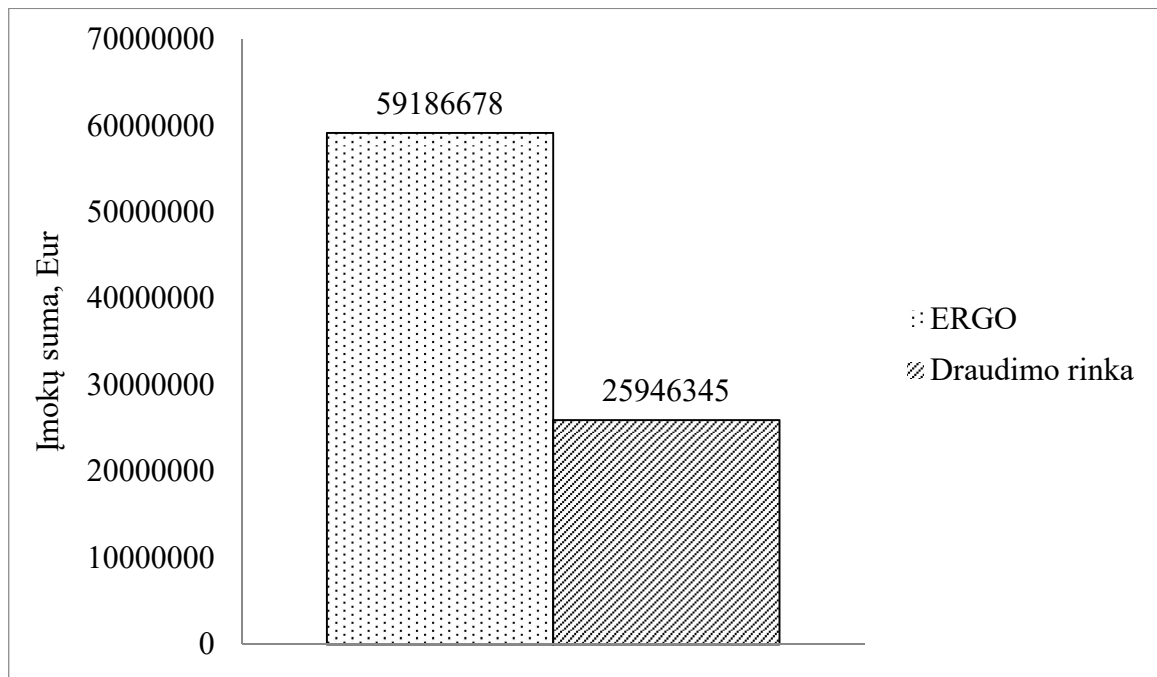

1 pav. ERGO Insurance SE Lietuvos filialo sudarytų draudimo sutarčių skaičius 2017 m.

Šaltinis: sudaryta autorės, remiantis Lietuvos banko statistiniais duomenimis

Per analizuojamąjį laikotarpį draudimo įmonė ženkliai viršijo draudimo rinkos vidurkį pagal sudarytų draudimo sutarčių skaičių. Tai sudarė net 128 procentus (390 405 vnt.) lyginant su rinkos vidurkiu. Nors Lietuvoje gyventojų kasmet mažėja, tačiau mėnesinis vidutinis darbo užmokestis palaipsniui auga, o tai turi įtakos ir draudimo paslaugų pirkimui. Galima teigti, kad ERGO Insurance SE Lietuvos filialo sudarytų draudimo sutarčių skaičius augo dėl patikimo kompanijos darbo, dėl jos žinomumo draudimo rinkoje ir patrauklių draudimo paslaugų kainų.

Draudimo įmoka – tai piniginis įnašas, kurį nustato draudikas, atsižvelgdamas į prisiimamą draudimo riziką ir draudimo sutarties terminą.

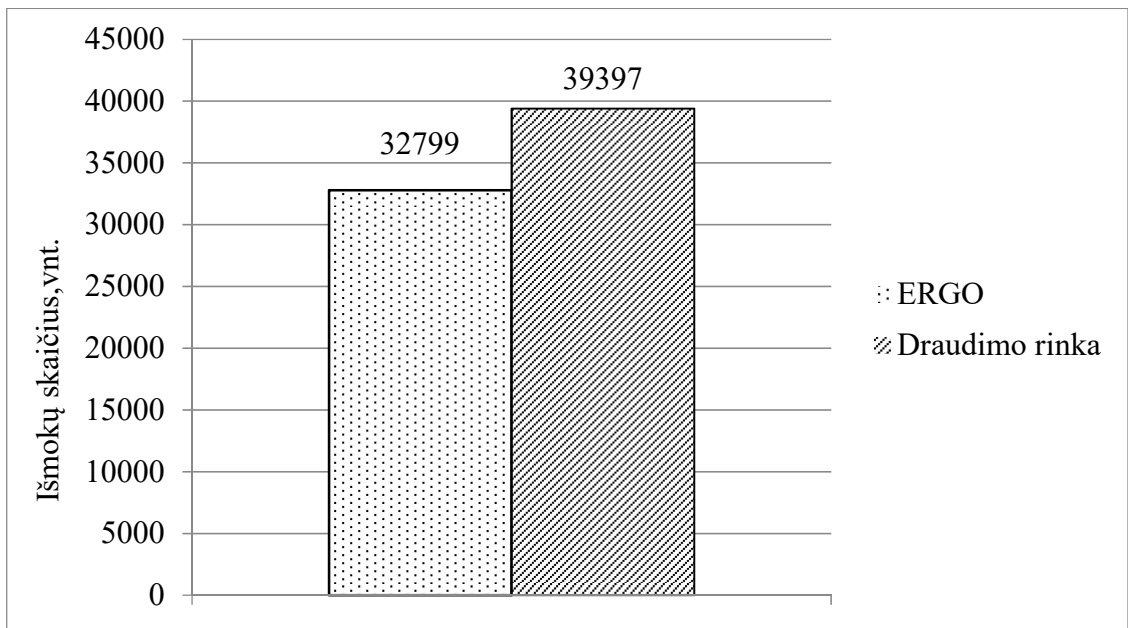
2 pav. ERGO Insurance SE Lietuvos filialo pasirašytos draudimo įmokos 2017 m.

Šaltinis: sudaryta autorės, remiantis Lietuvos banko statistiniais duomenimis

2017 m. draudimo įmonė pasirašė virš 59 milijonų eurų draudimo įmokų. Lyginant su ne gyvybės draudimo rinkos vidurkiu ERGO draudimo įmonės pasirašytų draudimo įmokų suma buvo 128 procentais didesnė. Didėjantis žmonių sąmoningumas didina draudimo apimtį. Arši konkurencija lemia teikiamų paslaugų atpigimą ir kokybinius pokyčius, kas sąlygoja ir didesnę draudimo paslaugų vartojimą. Draudimo įmokų suma taip pat tiesiogiai priklauso nuo sudarytų draudimo sutarčių skaičiaus.

Draudimo išmoka – tai pinigų suma, kurią įvykus draudimo sutartyje nurodytiems draudžiamiesiems įvykiams draudimo bendrovė, vadovaudamasi įvykį ir žalą patvirtinančiais dokumentais, privalo išmokėti draudėjui, apdraustajam, naudos gavėjui ar nukentėjusiam trečiajam asmeniui.

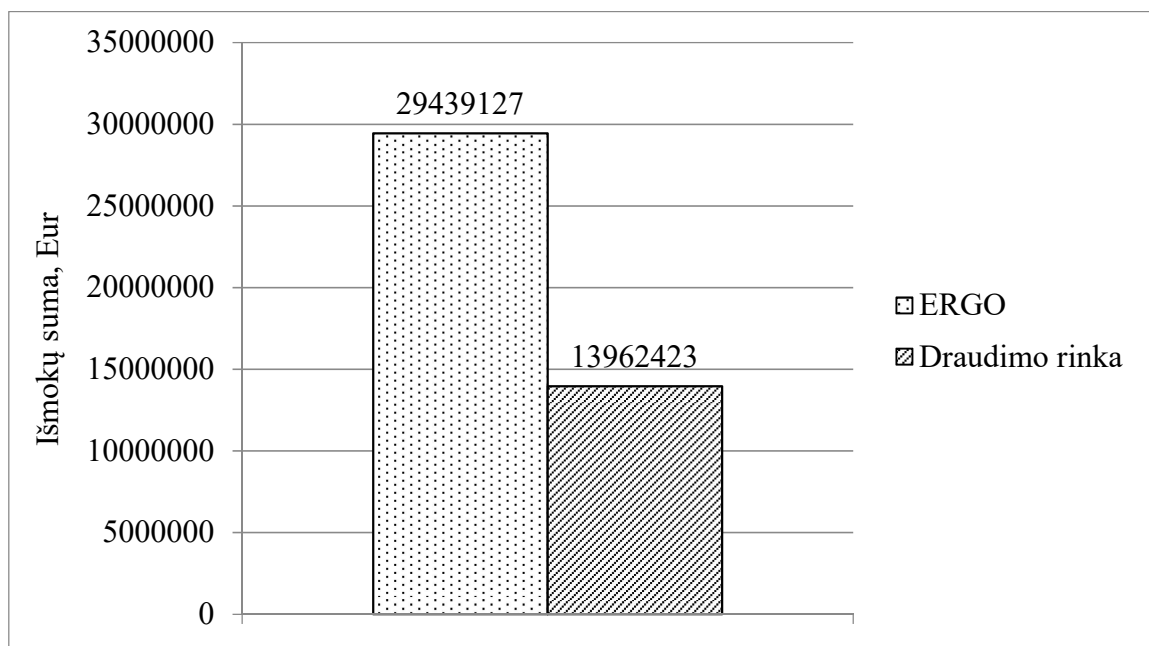
Analizuojamu laikotarpiu ERGO draudimo įmonė išmokėjo 17 procentų mažiau išmokų lyginant su bendru draudimo rinkos vidurkiu. Galima teigti, jog ERGO draudimo įmonė geriau valdo savo rizikų portfelį, taip sumažindama draudimo išmokų skaičių.

3 pav. ERGO Insurance SE Lietuvos filialo draudimo išmokų skaičius 2017 m.

Šaltinis: sudaryta autorės, remiantis Lietuvos banko statistiniais duomenimis

Draudimo išmokų sumos parodo draudimo įmonės patirtus nuostolius iš draudimo veiklos.

4 pav. ERGO Insurance SE Lietuvos filialo draudimo išmokų suma 2017 m.

Šaltinis: sudaryta autorės, remiantis Lietuvos banko statistiniais duomenimis

Lietuvos draudimo rinkoje analizuojamu laikotarpiu vidutinė draudimo bendrovių išmokų suma buvo ženkliai mažesnė negu ERGO draudimo bendrovės. Remiantis anksčiau pateiktais draudimo išmokų skaičių duomenimis, galima teigti, jog ERGO draudimo įmonė nors ir išmokėjo mažesnę kiekį žalų, tačiau išmokėtų žalų sumos buvo kur kas didesnės negu Lietuvos draudimo rinkos vidurkis.

Išvados

1. ERGO draudimo įmonė yra viena iš pirmaujančių draudimo įmonių Lietuvoje. Įmonė savo veiklą Lietuvoje pradėjo nuo 1991 metų. ERGO finansinė grupė, veikdama daugiau nei 30 šalių visame pasaulyje, daugiausia dėmesio skiria Europos ir Azijos regionams. Pastaraisiais metais tarptautinis verslas tapo svarbiu grupės pagrindu ir turi didelį augimo potencialą. Europoje grupė yra orientuota į įmonės augimą Rytų ir Pietų Europoje.
2. ERGO Insurance SE Lietuvos filialas 2017 m. pasiekė gana aukštus rezultatus. Įmonė sugebėjo padvigubinti Lietuvos rinkoje parduodamų draudimo sutarčių skaičių, taip išplėsdama savo rinkos dalį bei ženkliai viršijo pasirašytų draudimo įmokų sumą lyginant su Lietuvos ne gyvybės draudimo rinkos vidurkiu. ERGO draudimo įmonės išmokėtų draudimo išmokų skaičius draudimo žaloms padengti buvo mažesnis negu draudimo rinkos vidurkis. Nors draudimo įmonė išmokėjo mažiau draudimo išmokų, tačiau patyrė ženkliai didesnius draudimo išmokų kaštus, kurie viršijo draudimo rinkos vidurkį.

Literatūra

1. LEZGOVKO, Aleksandra. *Draudimo ekonomikos pagrindai*. Klaipėda. 2010. 262 p. ISBN 9789955184683
2. *Lietuvos bankas. Mėnesio statistika*. Vilnius [žiūrėta 2018 m. kovo 16 d.]. Prieiga per internetą: <https://www.lb.lt/lt/draudikai-veiklos-rodikliai>.
3. *Draudimo terminų žodynas*. Vilnius [žiūrėta 2018 m. kovo 16 d.]. Prieiga per internetą: <https://www.draudimas.lt/pages/duk/draudimo-terminu-zodynas>.
4. *ERGO*. Vilnius [žiūrėta 2018 m. kovo 16 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.ergo.com/en/Unternehmen/ERGO-International>.
5. *Oficialios statistikos portalas*. Vilnius [žiūrėta 2018 m. kovo 17 d.]. Prieiga per internetą: <https://osp.stat.gov.lt/pagrindiniai-salies-rodikliai>.
6. *Draudikų biuras*. Vilnius [žiūrėta 2018 m. kovo 15 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.draudikai.lt/lt/draudimas>

ERGO INSURANCE SE LITHUANIAN FILIAL ACTIVITIES IN LIFE INSURANCE MARKET

Summary

The insurance company ERGO has achieved very good results from January 2017 until September. The company managed to double the number of policies sold by the Lithuanian market, thus expanding its market share. It also significantly exceeded the amount of contributions received in comparison with the overall results of Lithuania. The company's good results also contributed to the amount of disbursements to cover insurance losses, as it was lower in this case than in the insurance market. Although ERGO had to pay a smaller amount of claims to cover insurance losses, the company had significantly higher costs, which indicates that the company insures high risk insurance objects and entities. Despite the large claims paid, it can be concluded that the insurance company is one of the leading insurance companies in Lithuania. Both by entering into new contracts and by professionally managing risks, an insurance company can easily expand its market not only by attracting new customers, but also by retaining loyal customers.

ETIŠKOS LYDERYSTĖS IR PASITIKĖJIMO SANTYKIS

Lina Digrienė

Mokslinė vadovė – prof. Asta Mikalauskienė

Vilniaus universitetas, Kauno fakultetas

Ivadas

Lyderystė yra nuolatinis mokslinių diskusijų objektas, apie ją parašyta nemažai straipsnių ir knygų, tačiau tai viena iš sąvokų, kurią, dėl nevienareikšmiško traktavimo, labai sunku apibūdinti. Darbo aplinkoje pasitikėjimas yra siejamas su aukštesnio lygmens organizaciniu atlikimu bei kompetencijomis. Todėl organizacijos nuolat ieško būdų, kaip didinti pasitikėjimą ir skatinti darbuotojų bendradarbiavimą, ypač kolektyvinėje darbo aplinkoje, kurioje veiksmai ir komandinis darbas yra gyvybiškai svarbūs.

Straipsnio tikslas – išaiškinti, koks yra etiškos lyderystės ir pasitikėjimo santykis.

Straipsnio uždaviniai:

1. Apžvelgti etiškos lyderystės ir pasitikėjimo sampratą;
2. Išanalizuoti atliktus empirinius tyrimus etiškos lyderystės ir pasitikėjimo santykio tema.

3. Literatūros apžvalga

Lyderystė be etikos bei integralumo gali būti žalinga organizacijos suinteresuotosioms šalims bei visuomenei, etika ir integralumas yra lyderystės širdis (Ahmad, Gao, Hali, 2017). Etiška lyderystė yra apibrėžiama kaip normatiškai tinkamas asmeninio elgesio ir tarpasmeninių santykių valdymas (pvz., sąžiningumas, pasitikėjimas, teisingumas, apsvartymas), kad skatintų dvišalį bendravimą, nustatytų etikos standartus, ištaisyty pavaldinių klaidas ir priimtų teisingus sprendimus (Yunchoi, 2014). Anot R. Hooijberg, N. Lane (2005), sąžiningumas - tai lyderio tikroviškumas ir gebėjimas žodžius ar pažadus paversti veiksmais, realiais poelgiais, tai buvimas moraliu ir sąžiningu vadovu, visada norintis daryti teisingus dalykus, tvirtai besilaikantis darbo etikos kodekso, procedūrų bei tvarkos.

Etiška lyderystė daro įtaką organizaciniam įsipareigojimui per organizacinį pasitikėjimą. Jis yra labai svarbus tiek asmenims, tiek grupėms, kad organizacija galėtų sėkmingai veikti (Khuong, Dung, 2015). Lyginant etišką ir neetišką lyderystę, galima išskirti kelis esminius skirtumus (1 lentelė).

1 lentelė

Etiškos ir neetiškos lyderystės skirtumai

<i>Kriterijai</i>	<i>Etiška lyderystė</i>	<i>Neetiška lyderystė</i>
<i>Vadovo galios ir įtakos panaudojimas</i>	Palaikomi pasiekėjai ir organizacija	Tenkinami asmeniniai poreikiai ir karjeros siekiai

<i>Skirtingų interesų tvarkymas</i>	Stengiamasi subalansuoti ir juos integruoti	Palaikomi tie partneriai, kurie siūlo daugiausia asmeninės naudos
<i>Vizijos kūrimas</i>	Kuriama vizija atsižvelgiant į pasekėjų poreikius, vertybes ir idėjas	Bandoma parduoti savo asmeninį požiūrį kaip vienintelį būdą organizacijai sulaukti sėkmės
<i>Lyderio elgesio integralumas</i>	Lyderio veiksmai atitinka lyderio palaikomas vertybes	Lyderio veiksmai tokie, kad būtų pasiekta asmeninė nauda
<i>Rizika sprendimų priėmimo bei veiksmuose</i>	Lyderis prisiima asmeninę riziką ir padaro reikiamus sprendimus	Lyderis vengia atsakomybės, kuomet reikia priimti sprendimą ir asmeninę riziką
<i>Komunikacija</i>	Lyderis išsamiai bei laiku atskleidžia informaciją apie įvykius, problemas bei veiksmus	Lyderis naudoja apgaulę bei iškraipymus, kad suklaidintų informantus
<i>Reakcija į kritiką</i>	Skatinamas kritinį vertinimas, kad būtų rastas tinkamas sprendimas	Neskatinamas bei slopinama kritika arba nepasitenkinimas
<i>Pasekėjų įgūdžių bei pasitikėjimo savimi ugdymas</i>	Lyderis naudoja intsruktavimą, mokymą, siekiant suburti daugiau pasekėjų	Lyderis nesiekia suburti pasekėjų, nori juos padaryti silpnus bei priklausomus nuo lyderio

Šaltinis: sudaryti autorės pagal YUKL, G, A.; YUKL (2013)

Pasitikėjimas yra jėga, kuri įkvepia bei skatina našumą. Žmonės nori pasitikėti: jie atsako į pasitikėjimą ir daro viską, kad būtų patikimi. Nepriklausomai nuo aplinkos, turi būti sukurta ir išlaikyta pasitikėjimo atmosfera, kuris yra pats veiksmingiausias bendravimo būdas, siekiant pasiekimų visose srityse (Adamonienė, Ruibytė, 2014). Pasitikėjimas yra daugialypis ir daugiadisciplininis klausimas, kuris buvo plačiai nagrinėjamas įvairiose mokslo srityse, jis vaidina svarbų vaidmenį tarp etiškos lyderystės bei organizacinio įsipareigojimo, o jo trūkumas yra indeksuojamas kaip pirmoji problema, su kuria susiduria lyderiai (Shalid, 2013. Anot P. D. McCosh (2012), tie lyderiai, kurie nepasitiki savimi, gali būti mažiau nuolankūs savo pavaldiniams. Taip pat pagal lyderio pasitikėjimo savimi lygį gali būti apsprendžiami lyderio tikslai, planai ir kelias į sėkmę.

Anot J. O. Paliszkievics (2011) (cit. pagal Sztompka, 1999), pasitikėjimas - tai lūkesčiai, kad kiti žmonės, grupės ar institucijos su su kuriais mes turėsime kontaktą - bendrauti, bendradarbiauti - veiks taip, kaip vadovaujantis mūsų gerovei. Tai yra rizika dėl ateities, kitų galimų veiksmų. Anot A. S. Chathury (2008), pasitikėjimas - tai polinkis tikėti, kad žmonės turi gerus ketinimus ir kiti gali tikėti jų žodžiais bei veiksmais. A. Kritsonis (2004) (cit. pagal Galford, Drapeu, 2001) išskyrė, jog pasitikėjimas gali būti trijų lygmenų: strateginis pasitikėjimas, organizacinis pasitikėjimas ir asmeninis pasitikėjimas. Pasitikėjimas yra patirties ir sąveikos funkcija bei yra svarbi jo tarpasmeninių santykių sudedamoji dalis, kuris yra apibūtinamas procesas tarp vadovų, lyderių ir darbuotojų organizacijoje (Demir, 2011).

Verslo santykių pasitikėjimas gali būti išnagrinėtas iš skirtingų perspektyvų ir įvairiose situacijose tai apima ne smurtinius veiksmus ir savanorišką privalomą įvairovę. Pasitikėjimas yra pagrindinis bet kokių teigiamų žmogaus santykių elementas, nes sukuria bendradarbiavimo aplinką ir suteikia žmonėms saugumo jausmą bei ryšį (Alajmi, 2017).

2. Empirinis ištyrimo lygis

S. D. Hansen, B. B. Dunford, B. J. Alge, C. L. Jackson (2015) tyrinėjo įmonių socialinės atsakomybės, etiškos lyderystės ir polinkį pasitikėjimui ryšį. Tyrimo rezultatai atskleidė, kad darbuotojai, kurie turi didelę tendenciją pasitikėti kitais, yra labiau linkę sudaryti teigiamų atsiliepimų apie geriausią vadovybės etišką lyderystę, kaip įmonių socialinės atsakomybės rezultata. Kiek vėliau E. Praselia, H. K. Tjahjono, Fauziyah ir M. Palupi (2017) taip pat plačiau tyrinėjo etišką lyderystę ir atliko tyrimą, siekdami išsiaiškinti, kokią įtaką daro etiškas vadovavimas. Tyrimo rezultatai parodė, kad generalinio direktoriaus ir vadovo etiškas vadovavimas yra labai svarbus ir pastebėtas stiprus koreliacinis ryšys su organizciniu pasitikėjimu arba pasitikėjimu vadovu. Vadovo pasitikėjimas stipriai koreliuoja su organizaciniais įsipareigojimais. Tyrimo rezultatai taip pat atskleidė, kad generalinio direktoriaus ir vadovo etiškas vadovavimas turi koreliacinį ryšį su organizaciniais įsipareigojimais bei vadovo pasitikėjimu. Kuomet lyderis savo darbą atlieka vadovaudamasis etiškais lyderystės principais, jo prievolė yra paremta organizacinėmis ir socialinėmis vertybėmis, šis teigiamas lyderio požiūris formuoja darbuotojų pasitikėjimą, kadangi jis rūpinasi tiek materialine, tiek nematerialine darbuotojų gerove.

M. B. Gaji kartu su R.M. Kassim (2017) atliktas tyrimas tik patvirtino prieš tai buvusių autorių atrastą koreliacinį ryšį tarp lyderystės, vadovaujantis etiškais principais, ir pasitikėjimo. Tyrimo rezultatai atskleidė, kad etiškais principais besivadovaujantys vadovai skatina darbuotojų dalyvavimą darbe, kadangi vadovai išreiškia savo pasitikėjimą darbuotojais, atsižvelgdami į darbuotojų interesus ir elgdamiesi sąžiningai etikos požiūriu, kuomet verslo aplinka yra nerami, ypač finansų srityje.

Taigi, apibendrinant šiuos empirinių tyrimų rezultatus, galima daryti išvadą, kad egzistuoja stiprus koreliacinis ryšys tarp etiškos lyderystės ir pasitikėjimo. Etiška lyderystės formuoja darbuotojų pasitikėjimą. Pasitikėjimas yra pagrindinis bet kokių teigiamų žmogaus santykių elementas, nes sukuria bendradarbiavimo aplinką ir suteikia žmonėms saugumo jausmą bei ryšį.

Išvados

1. Etiška lyderystė daro įtaką organizaciniam įsipareigojimui per organizacinį pasitikėjimą. Jis yra labai svarbus tiek asmenims, tiek grupėms, kad organizacija galėtų sėkmingai veikti.
2. Empirinių tyrimų analizė parodė, kad egzistuoja stiprus koreliacinis ryšys tarp etiškos lyderystės ir pasitikėjimo, organizacinių įsipareigojimų. Etiška lyderystė formuoja darbuotojų pasitikėjimą.

Literatūra

1. ADAMONIENĖ, R.; RUIBYTĖ, L. (2014) *Organizational Values: Trust and Characteristics of its Dimension in Police Organization* [interaktyvus], [žiūrėta 2018m. kovo 25d.]. Prieiga per internetą: <https://repository.mruni.eu/bitstream/handle/007/14962/Adamonien%C4%97.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
2. AHMAD, I.; GAO, Y.; HALI, S., M. (2017) *A Review of Ethical Leadership and Other Ethics Related Leadership Theories* [interaktyvus], [žiūrėta 2018m. kovo 9d.]. Prieiga per internetą: <http://eujournal.org/index.php/esj/article/view/10018/9508>
3. ALAMJI, A. S. (2017) *Organizational Trust: A Gateway to Psychological Empowerment* [žiūrėta 2018m. kovo 10d.]. Prieiga per internetą: <file:///C:/Users/Lina/Downloads/10382-38652-1-PB.pdf>
4. CHANTHURY A.S. (2008) *Servant Leadership in a Large South African Business Organization* [interaktyvus], [žiūrėta 2018m. kovo 22d.]. Prieiga per internetą: <http://uir.unisa.ac.za/bitstream/handle/10500/3142/2008%20MBL%203%20Research%20Report%20AS%20%20Chathury.pdf;jsessionid=87A6B713586221796664EECA23208E88?sequence=1>
5. DEMIR, M. (2011) *Effects of organizational justice, trust and commitment on employees' deviant behavior* [interaktyvus], [žiūrėta 2018m. kovo 22d.]. Prieiga per internetą: https://www.researchgate.net/profile/Mahmut_Demir3/publication/233215964_Effects_of_organizational_justice_trust_and_commitment_on_employees_deviant_behavior/links/56ae5bed08ae43a3980e7e34/Effects-of-organizational-justice-trust-and-commitment-on-employees-deviant-behavior.pdf
6. GAJI, M, B.; KASSIM, R, K. (2017) *Ethical Leadership of Bank Employee: Does Employee Engage?* [interaktyvus], [žiūrėta 2018m. kovo 30d.]. Prieiga per internetą: https://www.wjrr.org/download_data/WJRR0405012.pdf
7. HANSEN, S, D.; DUNFORD, B, B.; ALGE, B, J.; JACKSON, C, L (2015) *Corporate Social Responsibility, Ethical Leadership, and Trust Propensity: A Multi-Experience Model of Perceived Ethical Climate* [interaktyvus], [žiūrėta 2018m. kovo 29d.]. Prieiga per internetą: <https://pdfs.semanticscholar.org/cd5d/66705f44f763a2d42f832f6838ae3ee5f05d.pdf>
8. HOOIJBERG, R.; LANE, N. (2005) *Leader effectiveness and Integrity: wishful Thinking?* [interaktyvus], [žiūrėta 2017m. gegužės 5d.]. Prieiga per internetą: https://www.imd.org/research/publications/upload/Hooijberg_Lane_WP_2005_1_Level_1.pdf
9. YOZGUT, U; MESECIRAN, G. (2016) *The Impact of Perceived Ethical Leadership and Trust in Leader on Job Satisfaction* [interaktyvus], [žiūrėta 2018m. kovo 9d.]. Prieiga per internetą: <http://www.joebm.com/vol4/378-ET00031.pdf>

10. YUKL, G. (2013) *An Improved Measure of Ethical Leadership* [interaktyvus], [žiūrėta 2018m. kovo 26d.]. Prieiga per internetą: <http://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/1548051811429352>
11. YUNCHOI, S. (2014) *The Effects of Ethical Leadership on Social Worker's Trust in Organization and Organizational Commitment* [interaktyvus], [žiūrėta 2018m. kovo 9d.]. Prieiga per internetą: http://onlinepresent.org/proceedings/vol57_2014/6.pdf
12. KHUONG, M., N; DUNG, D, T, T. (2015) *The Effect of Ethical Leadership and Organizational Justice on Employee Engagement — The Mediating Role of Employee Trust* [interaktyvus], [žiūrėta 2018m. kovo 10d.]. Prieiga per internetą: <http://www.ijtef.org/vol6/475-BT0011.pdf>
13. KRITSONIS, A. (2004) *Leadership In Organizations: National Implications* [interaktyvus], [žiūrėta 2018m. kovo 28d.]. Prieiga per internetą: <http://www.nationalforum.com/Electronic%20Journal%20Volumes/Kritsonis,%20Alicia%20Leadership%20In%20Organization%20IJSaid%20V7%20N1%202004.pdf>
14. MCCOSH, P, D. (2012) *Self-confidence, Humility, and Effectiveness Among Seminary Leaders: a Study of Perceptions* [interaktyvus], [žiūrėta 2017m. gegužės 10d.]. Prieiga per internetą: <http://www.tntemple.edu/application/files/Academics/DMin/D.McCosh.pdf>
15. PALISZKIEWICS, J, O. (2011) *Trust Management: Literature Review* [interaktyvus], [žiūrėta 2018m. kovo 22d.]. Prieiga per internetą: http://www.fm-kp.si/zalozba/ISSN/1854-4231/6_315-331.pdf
16. PRASETIA, E.; TJAHJONO, H, K.; FAUZIYAH; PALUPI, M. (2017) *The Effect of CEO Ethical and Supervisor Ethical Leadership towards Organizational Commitment with Organizational Trust and Supervisor Trust as Mediators* [interaktyvus], [žiūrėta 2018m. kovo 29d.]. Prieiga per internetą: goo.gl/NGNkZH
17. SHALID, A (2013) *Integrity & Trust: The Defining Principles of Great Workplaces* [interaktyvus], [žiūrėta 2018m. kovo 25d.]. Prieiga per internetą: [http://pakacademicsearch.com/pdf-files/ech/127/64-75%20Vol%205,%20No%204%20\(2013\).pdf](http://pakacademicsearch.com/pdf-files/ech/127/64-75%20Vol%205,%20No%204%20(2013).pdf)

THE LINK BETWEEN ETHICAL LEADERSHIP AND TRUST

Summary

The paper presents findings of the research on ethical leadership and trust in organisation. Leadership is a permanent subject of scientific discussion with a large number of articles and books written about it, but it is one of the concepts that, due to ambiguous treatment, is very difficult to describe. In the working environment, trust is associated with higher levels of organizational performance and competencies. As a result, organizations are constantly looking for ways to increase trust and promote employee collaboration, especially in a collective work environment where actions and teamwork are vital.

FACTORS OF INFLUENCE ON THE FINANCIAL STABILITY OF INSURANCE COMPANIES IN THE REPUBLIC OF BELARUS

Viktoria Budritsa, Julia Goncharuk

Scientific supervisor – lecturer Svetlana Chernoruk

Polessky State University, Pinsk, Belarus

Introduction

The financial stability of insurance organizations plays an important role for the effective functioning of the economy; it implements economic security and continuity of reproduction, protection of the population, etc.

In the period of a difficult economic situation, the need of economic entities and the population for insurance protection increases substantially. Ensuring the financial stability of insurance organizations becomes a strategic factor in the growth of business activity, improving the investment climate. Taking into account the increasing role of insurance in public reproduction, the problem of managing the financial stability of insurance organizations acquires a priority character.

Research object – insurance companies of the Republic of Belarus

The purpose of the article – analyze the change in the data of 2015-2017 on insurance premiums.

Tasks of the article:

1. Compare the indicators of insurance premiums in 2015-2017.
2. List the problems that the insurance companies of the Republic of Belarus face.
3. Propose methods to combat problems.

1. Theoretical foundations of financial stability of insurance companies

Scientists-economists in different ways define the essence of the concept of "financial stability of the insurer." Identifying common features from each concept, we can say that the financial stability of the insurer is understood as its ability to fulfill the obligations assumed under insurance contracts when the state of the economy changes, i.e. under the influence of both favorable and unfavorable factors.

Factors affecting the financial stability of the insurance organization are divided into 2 groups: external (on which the insurer is able to influence).

To external factors affecting the financial stability of an insurance organization: the level of inflation; dynamics of bank interest; level of economic development of the country; the national currency rate; legislation of the state; system of taxation; state of the stock market, etc.

To internal factors: tariff, investment policy; availability of insurance reserves; use of the reinsurance system; the amount of the authorized capital of the organization; volume of insurance portfolio, etc.

Financial sustainability is characterized by the effective formation, distribution, use and management of financial resources of the organization that meet the market requirements and the development needs of the organization itself.

2. Insurance premiums (2015-2017)

In 2017, the amount of insurance premiums amounted to 1,050.8 million rubles, which is 93.8% higher than the level of the same period in 2016, including 605.6 million rubles for voluntary types (+ 41.3%), compulsory – 445.2 million rubles (+13.0%). As a result of outstripping growth rates of insurance premiums by type of voluntary insurance, their share in the total portfolio for the past year grew by 5.5 percentage points (57.6%).

Improved and such an important macroeconomic indicator (characterizing the state and development of the industry), as the ratio of insurance premiums to GDP. As a result of the current dynamics, this indicator increased from 0.9% in 2015 to 1.03% in 2017, respectively.

In addition, insurers transferred to the budget and non-budgetary funds 137.7 million rubles (-4.9%, in 2015 – 144.8 million rubles in 2016 – 111.7 million rubles), of which 88.6 million rubles - taxes and non-tax payments to the budget, 49.1 million rubles - payments to extra-budgetary funds (-7.7% and 0.6%, in 2015 – 96.0 million rubles and 48.8 million rubles respectively).

3. Ways to improve the functioning of insurance companies

These risks include insurance fraud, which is both an external and an internal factor. This can be explained by the fact that negative actions may follow from both the insurer of the company - the external factor and the insurer - the internal factor (the transfer of particularly important information to the competitive companies, i.e. the disclosure of trade secrets).

To combat this problem, it is necessary to create a "black list" of insurers and insurers, as well as to exchange information on insurance payments, indicate doubtful payments and the circumstances of insured events, which will enable each insurer to analyze past hazards and get over new ones.

Both positive and negative impact can bring such a factor as the reliability of partners. On the one hand, the establishment of partnerships with large, reliable, well-known reinsurers, banks, non-bank financial institutions can lead to an increase in the client base of the insurance company, and, consequently, an increase in the organization's capital. On the other hand, financial problems of partners or bankruptcy can lead to negative consequences in the organization itself.

The modern Belarusian insurance market needs a self-regulation mechanism that will weed out insecure and unscrupulous insurers at the stage of choosing an insurance partner company.

Such an instrument can be a comprehensive assessment of the financial stability of an insurance organization, obtained on the basis of an integral measure of financial stability assessment, taking into account the influence of direct and indirect factors on the level of financial stability of the insurer.

Change in the approaches to calculating the capital of an insurance organization in the Republic of Belarus on the basis of the international standard Solvency II. In accordance with this standard, new capital requirements will be introduced to ensure the company's solvency, which involves the calculation of capital by various risk categories (operational risk, counterparty insolvency risk, insurance risk, etc.).

Conclusions

1. The results of the work of insurance organizations in 2017 testify to the insignificant exposure of the national insurance market to various kinds of risks.
2. At present, insurance companies in the Republic of Belarus face such problems as: insurance fraud, financial problems of partners, unscrupulous insurers.

References

1. Зайцева М. А. Страховое дело: учеб. пособие / М. А. Зайцева [и др.]. – Мн.: БГЭУ, 2001. – 286 с.
2. Грищенко, Н.Б. Основы страховой деятельности: учеб. пособие / Н.Б. Грищенко. – М. : Финансы и статистика, 2008. – 352 с.
3. О Республиканской программе развития страховой деятельности на 2016—2020 гг.: постановление Совета Министров Республики Беларусь, 15 ноября 2016 г., № 922 // Консультант Плюс: Беларусь. Технология 3000 [Электронный ресурс] / ООО «ЮрСпектр», Нац. центр правовой информ. Респ. Беларусь. — Минск, 2018.
4. Палкин, А.В. Функциональная взаимосвязь показателей и факторов финансовой устойчивости страховой организации / А.В. Палкин // Финансы. – 2008. – №12. – С. 45–48

FACTORS OF INFLUENCE ON THE FINANCIAL STABILITY OF INSURANCE COMPANIES IN THE REPUBLIC OF BELARUS

Summary

The financial stability of insurance organizations plays an important role for the effective functioning of the economy. Compared to 2015, insurance today has almost doubled (+ 93.8%). However, insurance companies are subject to influence from undesirable factors. These problems are insurance fraud, financial problems of partners, unscrupulous insurers. It is necessary to create a "black list" of insurers and insurers. The modern Belarusian insurance market needs a self-regulation mechanism that will weed out insecure and unscrupulous insurers at the stage of choosing an insurance partner company. It should be emphasized that in the process of strengthening the processes of globalization, only by ensuring its own financial stability, the insurer can use indicators of quantitative and qualitative changes, to raise financial potential.

GOVERNMENT–BUSINESS PARTNERSHIP IN THE SPHERE OF FEA THROUGH AEO: EAEU EXPERIENCE

Nikita Zvonov

Scientific supervisor – Assoc. Prof. Olga Veremeychik

Belarusian National Technical University, Minsk, Belarus

Introduction

It is undeniable that every country relies on international trade for economic growth and prosperity. Foreign trade by widening the extent of the market generally enables the trading country to enjoy increasing returns and economic development. And thanks to the progressive reduction of tariffs and quotas through successive rounds of multilateral trade liberalization, international trade has grown rapidly in recent years and is going to increase within next years [4, p. 172].

Customs administrations, playing a paramount role in international trade, are mandated to control the cross-border movement of merchandise. So, they must constantly bear in mind how their work impacts businesses that trade across borders, and how they can become more effective and efficient to minimise regulatory impact and encourage international trade. In this case Customs administrations around the world have recognised the importance of a partnership with business to be able to hear the views of business and ensure that its instruments are shaped with business needs in mind.

Customs in the 21st Century strategic policy, adopted at the Council sessions in June 2008, positions the Customs–Trade partnership as a building block for modern Customs administrations. The communication and collaboration between Customs and business is fundamental to achieving mutually beneficial outcomes. Many administrations have found that close collaboration with the private sector has numerous strategic benefits – not only for Customs authorities and businesses, but for nations as a whole [1].

Cooperation and collaboration with business takes a number of different forms, one of which is the trusted trader or Authorised Economic Operator programmes. Through these programmes Customs has begun a new chapter in its partnership with trade. By working together these two international trade protagonists are able to improve supply chain security with benefits that go beyond those that accrue to the trusted trader and which actually result in benefits for individual nations and the world through safer, more secure trade.

1. EAEU's AEO Programme

Eurasian Economic Union (EAEU) is one of the world's largest trading hubs, mainly as a result of its geographical location between the European Union and China, but also due to accelerated and extensive modernization initiatives in recent years and a genuine drive to achieve its main objectives.

Approximately 5 million customs declarations are processed by the Customs authorities of EAEU member-states annually and their number is going to increase in the next years [3]. Managing this increasing flow of goods requires smart working methods to achieve more results with the same or even less resources. An AEO programme provides Customs with a control strategy based on a strong partnership with legitimate and compliant stakeholders in the global supply chain, marking a shift from transaction-based controls to systembased controls.

The introduction of AEO programme in EAEU dates back to 2010, when Customs Union of Russia, Belarus and Kazakhstan was established and the Customs Code of the Customs Union was adopted. One of the Customs Union's legislative innovations is the establishment of the AEO, which has been up and running since 2012.

A primary benefit of AEO status at that time was the use of special simplified procedures, such as the reduction of time for carrying out customs operations and temporary storage of goods in the warehouses of AEO. These procedures help to accelerate the customs clearance of goods, improve its efficiency and reduce the related costs.

To keep abreast with a constantly changing trade environment and to meet the needs of trade community in EAEU there was a need to alter existing AEO programme. The necessary changes in AEO programme were introduced with the introduction of Customs Code of EAEU in 2018 with the help of worldclass best practices' requirements and standards, such as the practices of EU, China and member-states of Asia-Pacific Economic Cooperation (APEC).

The EAEU new AEO programme takes a modern and holistic approach by including both compliance and security, along with all modes of transport and Customs procedures. Any actor in the supply chain that has a relationship with Customs may apply for AEO status.

There are no tiers or levels in the EAEU AEO programme, as is the case with some of the established AEO programmes that, among other things, differentiate between traders with differing security compliance levels, thereby offering different baskets of facilitation measures. But at the same time companies applying for AEO status will be thoroughly validated and assessed to ensure that their level of compliance and security meet AEO requirements.

The EAEU AEO Programme includes 13 facilitation measures, which are divided into three types according to the Customs Code of EAEU:

- Type 1 - includes measures for expedited release of goods, priority treatment to AEO in cases where controls are necessary, priority rights to participate in pilot projects implemented by Customs and etc.;

- Type 2 - includes provisions to temporary store the goods in the warehouses of AEO, to carry out inspections in the warehouses of AEO, to request a specific place for customs controls within the territory of each EAEU member-states and etc.;

- Type 3 - comprises measures provided for Type 1 and 2;

These simplification measures are intended to motivate companies to join the programme and maintain the status. Without clear and tangible benefits companies will be reluctant to join the AEO programme, and, once in it, may elect to withdraw due to the fact that the additional costs sustained by them in meeting prescribed AEO requirements may become greater than the benefits realized.

The direct benefits (benefits with explicit government participation) include:

- faster clearance through prioritization and lower risks, etc;
- financial benefits, such as the provision of self-guarantees and possible penalty mitigation;

- recognition as a secure and safe business partner;

- improved relations with Customs and other government authorities.

Indirect benefits (benefits without direct government participation) include:

- increased marketing opportunities, as companies may choose to rather buy products and services from AEO certified parties;

- decreased number of negative incidents and disruptions in the supply chain, thanks to an adequate set of security measures;

The Customs Code of EAEU provides an opportunity to sign mutual recognition arrangements (MRAs) with other national and regional AEO programmes to promote trade and provide benefits to local and foreign AEO traders. To achieve this goal, an MRA strategy and a national MRA model have been developed using a comprehensive set of criteria (e.g. trade volume, diplomatic relations, and more) to methodologically prioritize prospective MRA partners. Currently there is a discussion about MRA with China [2].

Conclusion

As the new AEO Programme is relatively new, it is still being perfected, so we need to constantly think about how to improve these partnership mechanism. Developing and improving the EAEU AEO programme as a model of Government – Business relationships is a major

preoccupation of EAC forward-looking policy initiatives – which will require and imply an even greater role for the input and perspective of business.

That's why Eurasian Economic Commission (EAC) obliges the right to supplement the existing list of special simplifications and requirements. But companies are already getting tangible benefits from this form of Government – Business Partnership. For example, some have reduced transaction operating times and saved trading costs, which leads not only to increased competitiveness and interest for business to maintain this form of Government – Business Partnership, but demonstrates the positive side of Government – Business Partnership in the sphere of foreign economic activities in EAEU. And so the EAC – business dialogue continues...

References

1. Customs and Business Partnerships: combining our talents for better performance [Electronic resource] : WCO News №61. – Mode of access: http://www.wcoomd.org/-/media/wco/public/global/pdf/media/wco-news-magazines/wco_news_61.pdf . – Date of access: 20.03.2018.
2. EAEU and China discuss the possibility of simplifying customs procedures [Electronic resource] : Eurasian Economic Commission News. – Mode of access: <http://www.eurasiancommission.org/ru/nae/news/Pages/19-03-2018-1.aspx> . – Date of access: 20.03.2018.
3. WCO Member Profiles [Electronic resource] : WCO Annual Report 2016-2017. – Mode of access: http://www.wcoomd.org/-/media/wco/public/global/pdf/media/annual-reports/wco_ar_2016_2017_en.pdf . – Date of access: 20.03.2018.
4. Веремейчик, О.В. Английский для таможенников = English for customs officers : учебное пособие для студентов учреждений высшего образования по специальности "Таможенное дело" / О.В. Веремейчик ; кол. авт. Белорусский национальный технический университет, Кафедра "Иностранные языки" . - Минск : БНТУ, 2016. - 389, с.

GOVERNMENT–BUSINESS PARTNERSHIP IN THE SPHERE OF FEA THROUGH AEO: EAEU EXPERIENCE

Summary

This article examines the government–business partnership through the institution of an authorized economic operator or trusted trader as a trend of the economic development in the EAEU's member-states. The article reveals the process of formation, development and the current status of the participants AEO Programme in the EAEU. It's also reveals direct and indirect benefits granted for participants of AEO Programme, as well as prospects for the development of AEO Programme in EAEU for better government–business cooperation.

„GREITŲJŲ“ KREDITŲ BENDROVIŲ VEIKLA LIETUVOJE

Gintarė Kurčiūnaitė

Mokslinė vadovė – lektorė Jūratė Aksomitienė

Utenos kolegija

Įvadas

Straipsnio tikslas – išsiaiškinti greitųjų kreditų bendrovių veiklą Lietuvoje.

Straipsnio uždaviniai:

1. Pateikti greitųjų kreditų bendrovių veiklos Lietuvoje teorinius aspektus.
2. Išanalizuoti greitųjų kreditų veiklą 2012 m. - 2016 m.
3. Palyginti greituosius kreditus su vartojimo kreditais.

1. „Greitųjų“ kreditų samprata ir atsiradimas

Greitasis kreditas suprantamas kaip be didelių formalumų prieinamas kreditas, kuomet vartotojui yra skolinama nedidelė pinigų suma trumpam laikotarpiui, tačiau skolinama už didelę metinių palūkanų normą. Šio kredito atsiradimas siejamas su 1990 metais JAV pasiūlytu skolinimosi būdu, kuomet skolininkas galėjo perleisti kreditoriui savo būsimą atlyginimą už tam tikrą mokestį, kadangi paskolos laikotarpis buvo trumpas, o suma maža, tai palūkanų norma, mokama už mažą sumą trumpam laikotarpiui, buvo santykinai didelė - vidutiniškai nuo 391 – 521% per metus. Kadangi paskolos grąžinimo terminas siejosi su atlyginimo diena, toks skolinimo mechanizmas netruko įgyti „atlyginimo dienos“ (angl. payday) paskolos vardo. Dėl mažųjų vartojimo kreditų prieinamumo paprastumo ir operatyvumo bei galimybės pinigus pasiskolinti nuotoliniu būdu (internetu, telefonu), Lietuvoje ši kreditavimo rūšis įgijo „greitųjų kreditų“ pavadinimą.

2. „Greitųjų“ kreditų apribojimai

Nuo 2016 m. vasario 1 d. įsigaliojo greitųjų kreditų rinką suvaržiusios įstatymų pataisos. Kai kurių taisyklių, kurios pateikiamos kaip naujovė, kreditų bendrovės paisė jau ir iki šiol, pavyzdžiui, jaunesniems nei 18 metų asmenims kreditai nebūdavo suteikiami. Viena iš džiugiausių naujovių besiskolinantiesiems yra tai, kad palūkanų lubos nuleistos nuo 200 % iki 75 % metinių kredito palūkanų. Siekiant, jog kreditų bendrovės kompensuodamos palūkanos neįvestų aukštų administravimo mokesčių, įvesta 0,04 % nuo paskolos sumos viršutinė administravimo išlaidų riba. Bendra suteiktos paskolos kaina negalės viršyti bendros paskolos sumos, o delspinigių mokėjimas apribotas 6 mėn. Taip pat įvedamas laikotarpis, per kurį galima greitąjį kreditą grąžinti be jokių baudų. Nustatyta riba – dvi dienos nuo faktinio pinigų gavimo laiko, per jį bus galima

grąžinti visą paimtą kreditą ir už tai nemokėti papildomai. Įvestas reikalavimas tikrinti pateiktus duomenis registruose ir informacinėse sistemose, pabrėžiamas reikalavimas neskolinti jaunesniems nei 18 metų asmenims, taip pat negalima suteikti kredito neblaiviems ar neveiksniems asmenims, uždrausta pinigus išmokėti nakties metu (nuo 22 iki 7 val.). Greitųjų kreditų reklamose privalo būti aiškiai nurodomos su kreditu susijusios išlaidos, įskaitant palūkanų normą, bendrą greitojo kredito sumą, kredito kainos metinę normą, sutarties trukmę, kredito gavėjo mokamą sumą. Kreditų reklamavimas yra draudžiamas ugdymo įstaigose, kuriose ugdomi nepilnamečiai asmenys (mokyklos, profesinio ugdymo įstaigose, darželiuose), koncertų, sporto ar kitų renginių metu, kurie yra skirti 18 metų nesulaukusiems asmenims ir kitose erdvėse, kurios orientuotos į nepilnamečius. Be to kreditai nesuteikiami asmenims, esantiems skolininkų sąrašuose, turintiems blogą kredito istoriją (daug negrąžintų skolų, pradelstų mokėjimų ir t.t.), neturintiems nuolatinio darbo. Kreditų įmokos negali viršyti 40 % asmens pajamų, šis reikalavimas nekito ir pakeitus įstatymą, nes manoma, jog tai padeda mažinti negrąžintų paskolų kiekį.

3. „Greitųjų“ kreditų bendrovės ir jų veikla Lietuvoje

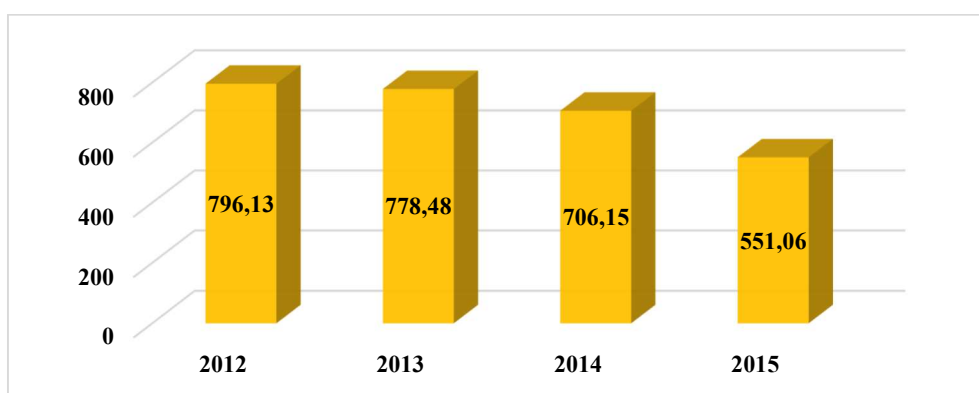
Lietuvoje nuo 2007 metų itin sparčiai pradėjo populiarėti greitųjų kreditų bendrovių teikiamos paskolos trumpiems laikotarpiais. Šių bendrovių intensyvi reklama įtikino žmones skolintis trumpam laikui, kai tik pritrūksta pinigų. Tai yra itin populiarus, tačiau pavojingas žmonėms dėl didelių palūkanų skolinimosi produktas. **Vartojimo kreditų rinką prižiūri ir kontroliuoja Lietuvos centrinis bankas.** Šiuo metu greituosius kreditus teikia apie 40 aktyviai veikiančių greitųjų kreditų bendrovių Lietuvoje. Dauguma Lietuvoje veikiančių kredito bendrovių priklauso Latvijos, Lietuvos, Lenkijos ar Skandinavijos didelėms finansinėms grupėms. Rinkoje bendrovės aktyviai konkuruoja ir išleidžia milžiniškus reklaminius biudžetus norėdamos pritraukti kuo daugiau klientų.

1 lentelė

„Greitųjų“ kreditų palyginimas

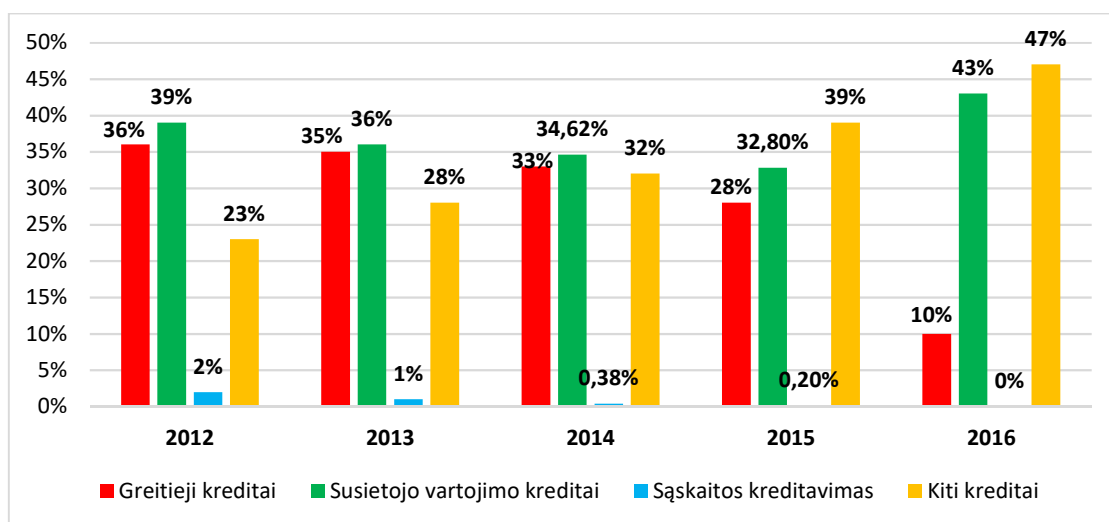
„Greitojo“ kredito ženklas	Metinės palūkanos	Laikotarpis	Kredito suma
Credit24	48,87 % - 73,97 %	3 mėn. - 36 mėn.	100 € - 3000 €
Moment credit	Iki 88,8 %	2 mėn. - 36 mėn.	50 € - 3000 €
Bobutės paskola	33,06 % - 75 %	2 d. - 48 d.	50 € - 4000 €
POPkreditas	36 % - 75 %	2 mėn. - 36 mėn.	50 € - 3000 €
Smspinigai.lt	38,32 % - 75 %	15 d. - 48 mėn.	100 € - 1000 €
Pinigine.lt	39 % - 75 %	2 mėn. - 48 mėn.	50 € - 3000 €
Paskolos.lt	39,19 % - 75 %	3 mėn. - 48 mėn.	500 € - 3000 €
Provident	57,5 % - 75 %	45 sav. - 21 mėn.	100 € - 2100 €
Manokreditas.lt	111 % - 114 %	10 d. - 1 mėn.	50 € - 500 €
SOHO credit	107,07 % - 121,67 %	1 mėn.	70 € - 500 €
Perlo kreditai	71,23 % - 115,04 %	1 mėn. - 35 mėn.	75 € - 3000 €

Lyginant greitųjų kreditų bendroves (1 lentelė) galima pastebėti, kad daugelio Lietuvoje veikiančių greitųjų kreditų bendrovių nustatyta metinės palūkanos svyruoja nuo 33 % iki 75 %, tačiau yra nemažai greitųjų kreditų bendrovių, kurių palūkanos siekia net 121 %. Verta paminėti, kad greitojo kredito suma gali siekti iki 4000 EUR, o minimali suma yra 50 EUR, be to greitis kreditas gali būti suteiktas tik dviems dienoms, o ilgiausias laikotarpis, kuri dažniausiai nurodo greitųjų kreditų bendrovės yra 48 mėnesiai. Be to „greitųjų“ kreditų metinės palūkanos gali svyruoti nuo 33 iki 121 procento, laikotarpis nuo 2 dienų iki 48 mėnesių, o imamo kredito suma gali būti nuo 50 iki 4000 eurų. Be to greitųjų kreditų bendrovės išlieka paklausios, nors ir teikiamų kreditų palūkanos yra labai aukštos, o daugiausiai jų išduoda UAB „4finance“ greitųjų kreditų bendrovė, tačiau, kai 2015 m. gruodžio 15 d. iš vartojimo kredito davėjų sąrašo pastaroji buvo išbraukta, išduotų kreditų skaičius 2015 metais itin sumažėjo (1 paveikslas).

1 pav. Išmokėtų kreditų skaičius 2012 – 2015 m.

Lyginant greituosius kreditus (2 paveikslas) su kitais vartojimo kreditais paaiškėjo, kad greitųjų kreditų paklausa augo tik iki 2014 metų, o jau 2015 metais staigiai sumažėjo, tam įtakos galėjo turėti tiek politiniai, tiek ekonominiai veiksniai, taip pat valiutos keitimasis.

2 pav. Kreditų palyginimas 2012 – 2016 m.

Išvados

1. Greitieji kreditai išpopuliarėjo 1990 metais, kai skolinama pinigų suma buvo maža, o už ją imamos aukštos palūkanos, kadangi šiuos kreditus buvo galima lengvai gauti, jie netruko išpopuliarėti Lietuvoje, kur įgijo „greitojo“ kredito pavadinimą. Nuo 2016 m. vasario 1 d. greitųjų kreditų palūkanos sumažintos nuo 200 % iki 75 % metinių palūkanų. Įvestas reikalavimas tikrinti pateiktus duomenis registruose ir informacinėse sistemose, neskolinti jaunesniems nei 18 metų, neblaiviems ar neveiksniems asmenims, uždrausta pinigus išmokėti nakties metu (nuo 22 iki 7 val.). Vartojimo kreditų rinką prižiūri ir kontroliuoja Lietuvos centrinis bankas.
3. Šiuo metu greituosius kreditus teikia apie 40 aktyviai veikiančių greitųjų kreditų bendrovių Lietuvoje. Dauguma Lietuvoje veikiančių kredito bendrovių priklauso: Latvijos, Lietuvos, Lenkijos ar Skandinavijos didelėms finansinėms grupėms. Daugelio Lietuvoje veikiančių greitųjų kreditų bendrovių nustatyta metinės palūkanos svyruoja nuo 33 % iki 75% kredito suma gali siekti iki 4000 EUR, o minimali suma yra 50 EUR.
4. Lyginant greituosius kreditus su kitais vartojimo kreditais paaiškėjo, kad greitųjų kreditų paklausa augo tik iki 2014 metų, o jau 2015 metais staigiai sumažėjo, tam įtakos galėjo turėti tiek politiniai, tiek ekonominiai veiksniai, taip pat valiutos keitimas.

Literatūra

1. <http://www.rastija.lt/LBTZ/Lietuvos-banko-terminų-bazė/mažasis-vartojimo-kreditas>
2. <https://www.bankai.lt/paskolos/greitieji-kreditai>
3. <https://www.lb.lt/lt/leidiniai/vartojimo-kredito-rinkos-apzvalga-2015>
4. <https://www.lb.lt/lt/leidiniai/vartojimo-kredito-rinkos-apzvalga-2014>
5. <https://www.lb.lt/lt/leidiniai/vartojimo-kredito-rinkos-apzvalga-2013>
6. <https://www.lb.lt/lt/leidiniai/vartojimo-kredito-rinkos-apzvalga-2011>
7. <https://www.kreditus.lt/straipsniai/46-nauja-greituju-kreditu-isdavimo-tvarka>

"QUICK" CREDIT COMPANIES ACTIVITY IN LITHUANIA

Summary

Quick loans became popular in 1990, when lending money amount was small and behind it a high interest rate, as these loans were made easily available, they are soon popular in Lithuania, where it was "rapid" credit name. Since 2016 1 February high interest credit reduced from 200 % to 75 % annual interest. A requirement to verify the data registers and information systems, loan younger than 18 years old, intoxicated or unfit persons prohibited the payment of money during the night (from 22 to 7 pm.). Consumer credit market supervises and controls the Lithuanian central bank. At present, the rapid credit provides about 40 are active high credit companies in Lithuania. Most credit companies operating in Lithuania include: Latvia, Lithuania, Poland or Scandinavia for large financial groups. Many of Lithuania operating in high credit companies in the annual interest rate ranges from 33 % to 75 %, the amount of credit can reach up to 4,000 euros, and a minimum amount of 50 euros, in addition to high-speed credit may be granted only two days and the maximum period is 48 months. Compared with other fast loans, consumer credit showed that high credit demand grew only by 2014 and already in 2015 sharply decreased in may have been influenced by political and economic factors, including currency exchange.

INTEGRACIJA NAUJOJE DARBO VIETOJE

Greta Rušėnaitė

Mokslinė vadovė – lektorė Rasa Bražulienė

Utenos kolegija

Ivadas

Įsidarbinimas ir integracija yra svarbi tema daugeliui mūsų – vieni siekia rasti pirmąjį darbą ir išbandyti save, antri nori pagerinti darbo sąlygas ir pereiti į kitą darbovietę, tretieji yra paaugstinami ir reikia priprasti naujoje darbo vietoje. Tačiau turbūt sunkiausia – darbinantis pirmą kartą, neturint jokios patirties nei darbe, nei darbo pokalbiuose.

Straipsnio tikslas – išanalizuoti, kaip į įmonės darbą integruojami nauji darbuotojai įmonėje MB „IT Girnos“.

Straipsnio uždaviniai:

1. Apžvelgti darbo pokalbio svarbą įsidarbinant.
2. Išanalizuoti pirmąjį darbo dieną MB „IT Girnos“.
3. Apžvelgti reikalavimus darbo aplinkai.
4. Aprašyti nusistovėjusias ir nerašytas MB „IT Girnos“ taisykles.

Darbo metodai – asmeninės patirties, įsidarbinus MB „IT Girnos“ analizė, interneto šaltinių, bendradarbių pasakojimų, Lietuvos higienos normų analizė.

1. Darbo pokalbio svarba įsidarbinant

Dažniausiai pasitaikantis atrankos į naują darbo vietą būdas – pokalbis. Nors darbo pokalbių esu mačiusi filmuose, spektakliuose, apie juos daug rašoma ir kalbama visuomenėje – darbo pokalbyje dalyvavau pirmą kartą. Ir nors iš šalies žvelgiant atrodo viskas paprasta, iš tiesų per gana trumpą laiką parodyti visas savo geriausias savybes yra nelengva. Svarbu ir nepervertinti savo jėgų. Galima labai greitai sugriauti darbdarvio pasitikėjimą, darbo pokalbio metu pripasakojus apie darbus bei savybes, kurių nei mokate, nei galite atlikti. Svarbiausia yra išlikti savimi ir neleisti stresui bei jauduliui „pakišti koją“. Be abejonės, norint palikti gerą įspūdį apie save, didelę įtaką turi išvaizda. Nors išvaizda ir nebūtinai gali parodyti išsilavinimo lygį, tačiau išvaizda padės sukurti gerą pirmąjį įspūdį apie save. Tvarkinga išvaizda – nuvalyti ir nenunešioti batai, oficialus kostiumas ar dalykinis kostiumėlis, sutvarkyti rankų ir kojų nagai, neiššaukiantis makiažas, šukuosena. Be abejonės, išvaizda gali būti kitaip suvokiama skirtingų tipų įmonėse. Pavyzdžiui, kandidatui į lakūnus ir kandidatui į tatuiruočių meistro vietą.

Darbo pokalbis įvyko MB „IT Girnos“ susitikimų kambaryje. Į pokalbį važiauvau automobiliu iš Utenos į Vilnių. Pripažinsiu, buvo šiek tiek neramu, nes pirmąjį kartą važiauvau

sostinės gatvėmis viena. Atvykau pusvalandžiu anksčiau, nei man buvo paskirtas laikas. Suradusi vietą automobiliui dar šiek tiek palaukiau automobilyje ir patraukiau link įmonės ofiso. Ten mane šiltai ir maloniai sutiko. Pokalbis įvyko tarp manęs, įmonės direktoriaus ir projektų vadovės. Pasirodo, tiek daug jaudinausi visai be reikalo. Atsakiau į visus pateiktus klausimus, stengiausi išlikti rami. Be klausimų, gavau ir vieną praktinę užduotį. Viskas truko apie pusvalandį.

2. Pirmoji darbo diena

Mano pirmoji darbo diena prabėgo labai greitai. Vos įžengus pirmąją darbo dieną į ofisą, buvau šiltai sutikta kolektyvo. Čia manęs jau laukė paruošta darbo vieta. Vos spėjau nusirengti, o su manimi jau skubėjo susipažinti nauji bendradarbiai. Šauniame kolektyve kartu su manimi dirba trys programuotojai, projektų vadovė, pardavimų vadybininkė ir „freelanceriai“, dirbantys pagal individualų darbo grafiką. Po susipažinimo reikėjo atlikti visus privalomus formalumus, pradedant dirbti – pasirašyti į žurnalus, išklaudyti saugos instruktažą. Likusi darbo dienos dalis prabėgo susipažįstant su darbe naudojama programine įranga.

www.visalietuva.lt straipsnyje „Pirma diena darbe: ką naudinga žinoti darbdaviui ir darbuotojui?“ yra teigiama, jog tiek darbdavys, tiek naujas darbuotojas turi atlikti „namų darbus“. Įmonė turėtų pasirūpinti, jog atvykusiam darbuotojui būtų aprodytos įmonės patalpos, jis būtų supažindintas su kolegomis, jų funkcijomis. Darbo pradžioje nederėtų priskirti daug, ar sudėtingų užduočių. Taip pat – jei reikia, paskirti žmogų, kuris galėtų padėti naujam darbuotojui. Galiausiai, nepamiršti pasiteirauti, kaip praėjo diena, ar turi kokių nors klausimų.

Pasiruošti turėtų ne tik įmonė, bet ir darbuotojas. Pirmiausia – gerai išsimiegoti. Nepailsėjus, bus galima gana lengvai įžvelgti nuovargį, bus sunku susikaupti, susikonscentruoti. Antra – pasirinkti tinkamą aprangą. Juk išvaizda nemažai išduoda apie žmogų, todėl svarbu pasirinkti tinkamą aprangą, kuri leis gerai jaustis, nevaržys judesių. Trečia – būti savimi! Kiekvienas žmogus yra išskirtinis savo charakteriu, elgesio ypatumais. Galbūt šios savybės ir sužavėjo Jūsų naująjį darbdavį? Todėl reikėtų dirbant pasistengti būti laisvu tiek, kiek nevaržytumėte ir nepriverstumėte blogai jaustis aplinkinių, nebijokite klausti. Pirmosiomis dienomis gali kilti daug neaiškumų. Dėl to net nedidelė užduotis gali būti sunkiai įveikiama. Patarčiau nebijoti išsiaiškinti ir judėti pirmyn.

3. Darbo aplinka

Įmonėje kiekvienam darbuotojui skiriamas ypatingas dėmesys darbo aplinkai. Kiekvienas turi po ergonomišką ir komfortišką biuro kėdę, platų stalą ir kompiuterizuotą darbo vietą. Pagal darbo pobūdį yra pritaikyti monitoriai. Darbuotojai aprūpinami reikalinga programine ir technine įranga. Įsitikinau, jog darbo aplinka įmonėje atitinka Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministerijos priimto įsakymo „Dėl Lietuvos higienos normos HN 32:2004 „Darbas su videoterminalais. Saugos ir sveikatos reikalavimai“ patvirtinimo“ reikalavimus. Svarbu žinoti:

- 21.6. Atstumas nuo operatoriaus akių iki vaizduoklio turi būti ne mažesnis kaip 40 cm.
- 15. Dirbant 8 val. darbo dieną, reglamentuotos (specialios) 5 (10) min. trukmės pertraukos nustatomos po 1 val. nuo darbo su videoterminalu pradžios [5.3]
- 14. Nepertraukiamai dirbti prie videoterminalo galima ne daugiau kaip 1 val.
- 16. Dirbant 12 valandų darbo dieną (40 val. darbo savaitę), reglamentuotos (specialios) pertraukos pirmosioms 8 val. nustatomos pagal 8 val. darbo pamainos režimą, likusias 4 val. po kiekvienos darbo valandos daroma 15 min. pertrauka.
- 20. Jei atsiranda regėjimo sutrikimų, kurie gali būti susiję su darbu prie videoterminalo, darbdavys privalo darbuotojui suteikti galimybę atlikti atitinkamą akių ir regėjimo ištyrimą (oftalmologiniai tyrimai).
- 23.1. Darbo stalas ir darbo stalo paviršius turi būti pakankamai didelis, kad būtų galima patogiai išdėstyti vaizduoklį, klaviatūrą, dokumentus ir kitus būtinus įrenginius. Darbo stalo paviršius turi būti mažai atspindintis.
- 24.2. Darbo kėdės konstrukcija turi atitikti ergonominius reikalavimus: kėdė turi būti su kėlimo ir sukimo mechanizmu, leidžiančiu keisti kėdės aukštį bei atlošo atlenkimo kampą; turėti porankius. Porankiai turi būti reguliuojami.
- 25.2. Atstumas tarp vaizduoklio su katodinių spindulių kineskopu užpakalinio paviršiaus ir kito vaizduoklio ekrano turi būti ne mažesnis kaip 2 m, tarp vaizduoklių ekranų šoninių paviršių – ne mažesnis kaip 1,2 m.

4. Nusistovėjusios nerašytos taisyklės

Visuomenėje yra nusistovėjusi nuostata, kad darbas ofise yra nuobodus – visiškai neatitinka realybės (bent jau įmonėje, kurioje dirbu). Čia darbuotojai ne tik dirba nustatytas darbo valandas, bet ir turi nusistovėjusių ir nerašytų taisyklių.

Pirma taisyklė. Pietų pertrauka yra skirta pailsėti. Pietų pertraukos metu visi einame pietauti į tame pačiame aukšte esančią virtuvę. Dažniausiai valgome savo atsineštą maistą. Čia jį galima laikyti šaldytuve, o per pietus – pasišildyti mikrobangų krosnelėje. Galima atsinešti ir turėti savo indus bei įrankius.

Antra taisyklė. Sotūs ir laimingi prie darbų dar negrižtame. Burtų pagalba išsiaiškiname, kurie keturi patenka į komandą ir žaidžiame stalo futbolą. Nors namuose ir turime mažesnę stalo futbolą, tačiau žaisti komandomis yra daug smagiau. Taip, mano nuomone, darbuotojai geriau pažįsta vieni kitus, susibendruoja, kovoja vardan tikslo – pergalės.

Trečia taisyklė. Penktadienio pietus valgome ne ofiso virtuvėje, o mieste. Tai turbūt sunkiausias klausimas penktadienio ryte, kuomet prieš darbą reikia nuspręsti, kur vyksime pavalgyti. Nors ofisas yra netoli gausybės kavinių ir restoranų, kartais vykstame ir į toliau

esančias vietas. Buvimas ne darbo aplinkoje padeda labiau pažinti kitus, susibendrauti, atrasti bendrų pomėgių, patiekalų.

Ketvirta taisyklė. Jubilatas, gimtadienio dieną turi atsinešti namuose keptą pyragą/tortą. Ši taisyklė dar kartą įrodo, jog darbas ofise nėra monotoniškas ir nuobodus.

Skirtingose įmonėse galioja ir skirtingos taisyklės. Pavyzdžiui, dirbant gamybinėje įmonėje Vičiūnai Group - „6.1.5. Darbo vietoje privaloma dėvėti darbo drabužius, avalynę ir turėti asmenines saugos priemones tai darbo vietai ir pareigybei. Baigus darbą, darbo drabužius, avalynę privaloma palikti tam skirtoje spintelėje. Iš Bendrovės teritorijos draudžiama išsinešti darbo drabužius, avalynę bei su jais išeiti iš Bendrovės teritorijos.“. Kūrybiškose įmonėse darbo drabužiai visiškai nėra privalomi. Čia kūrybinė laisvė duoda apčiuopiamų rezultatų. Pavyzdžiui, Utenos viešosios įstaigos „Taip kitaip“ savanoriai save išreiškia per kūrybišką aprangą ir netradicinius renginius Utenos bendruomenei. Pavyzdžiui, šiltuoju metų laiku veikiantis blusų turgus, sekmadieniais į miesto centrą pritraukiantis daug miesto gyventojų ir svečių.

Išvados

1. Darbo pokalbis yra labai svarbus, norint ne tik sėkmingai įsidarbinti, bet ir atskleisti daugelį savo gerųjų savybių, sudaryti gerą įspūdį apie save ilgam laikui.
2. Pirmoji darbo diena gali įtakoti visą darbo laiką įmonėje.
3. Darbo aplinka yra proporcinga atliekamo darbo kokybei.
4. Nusistovėjusios ir nerašytos taisyklės įmonėje padeda geriau pažinti kolektyvą ir formuoti puikius santykius.

Literatūra

1. „Lietuvos higienos norma HN 32:2004 „Darbas su videoterminalais. Saugos ir sveikatos reikalavimai“. Peržiūrėta 2017-11-02, <https://www.etar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.73FAFA28349E/HEMVKFIImYB>.
2. Straipsnis „Pirma diena darbe: ką naudinga žinoti darbdaviui ir darbuotojui?“. Peržiūrėta 2017-11-02, <http://www.visalietuva.lt/straipsniai/pirma-diena-darbe-ka-naudinga-zinoti-darbdaviui-ir-darbuotojui>.
3. „Vičiūnai Group“ darbo tvarkos taisyklės. Peržiūrėta 2017-11-02, <http://www.viciunagroup.eu/apie-mus/darbo-tvarkos-taisykles>.

INTEGRATION IN A NEW WORKPLACE

Summary

Nowadays a lot of young people have a difficult task – to find a perfect workplace. Also, not just a young people wants to find a new workplace. People want to change their jobs, they want to improve their work environment, others are promoted. But the most difficult task is to adapt in a new workplace, especially for those, who are employed for the first time.

INTEGRATION IN TO LITHUANIA LABOUR MARKET

Karina Raubo, Goda Vaičytė

Scientific supervisor – lecturer Viktorija Prapraitė

Vilniaus kolegija/University of Applied Sciences, Faculty of Economics

Introduction

Nowadays every young student wants to find a good job after graduating by it speciality. But sometimes it is a big challenge of finding the right job. Although it can be struggling. What is more, you need to put a lot of effort into finding a good labor.

Problem of the article: Is it hard to find a job after graduating study program?

Aim of the work: To analyze integration in to Lithuania job market

Research goals: To analyze everything about integration in job market

Research methods: Online survey

Research methods

In order to figure out is it hard to find a job after graduating was made an online survey. Online survey contain these questions:

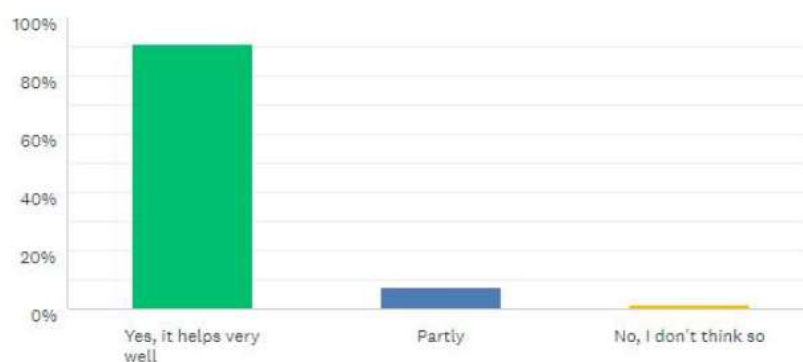
1. Do knowledge of various languages helps to find job? (Yes, it helps very well) (No, I don't think so) (Partly)
2. Was it hard to find a job after graduating college or university? (Yes, it was hard) (No, I easily found a job) (I can't tell because I am a student right now) (I am looking for a job right now)
3. Does field of study provide a full-time job? (Of course) (Not really)
4. Do you agree that employer pays attention not only to the field of study but also to the name of university or college? (Yes) (No) (Partly)
5. Do companies wanted to hire you with no experience? (Yes) (No) (Depends on the employer)
6. Do companies hire people without basic education? (Yes) (No) (Sometimes)
7. Did you struggle finding a job by your speciality in market? (Yes) (No) (I am not looking for a job) (I am not working by my speciality)
8. How many job interviews you had to go through until you got an offer? (1-2) (3-5) (More than 5) (I don't know)
9. How long did it take to find a job according to your occupation? (A few weeks) (A month) (More than month) (I don't know)

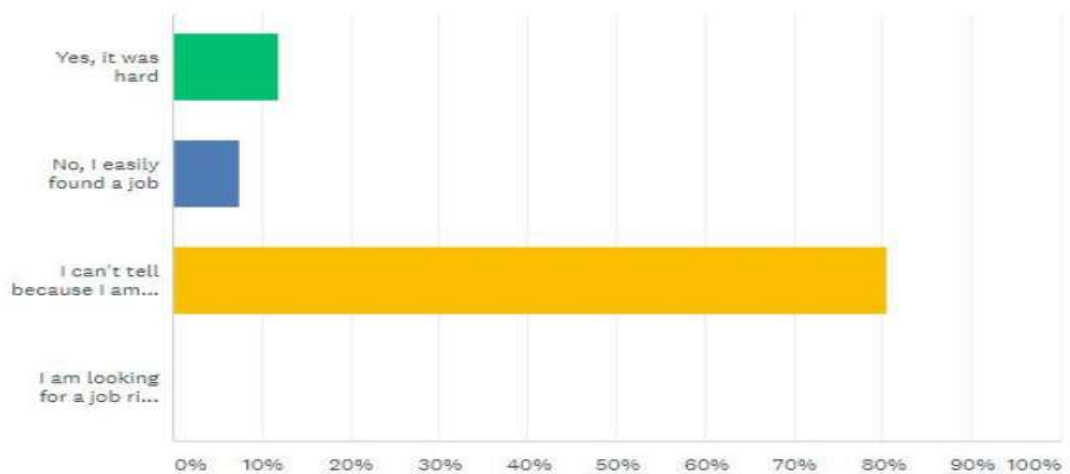
10. Do you think that Lithuania accepts more foreigners to work than Lithuanians? (Yes)
(No) (Maybe)

Youth employment is one of the public authorities' key priorities. The involved challenges include reducing numbers of young jobseekers, in particular by reducing existing disparities between young people with few qualifications, those from disadvantaged urban districts and young graduates. By taking prior action the aim to remove the obstacles of professional integration met with along school and university pathways. Young people have difficult time to integrate in to the job market. Without a proper experience it is time consuming, psychologically and financially exhausting.

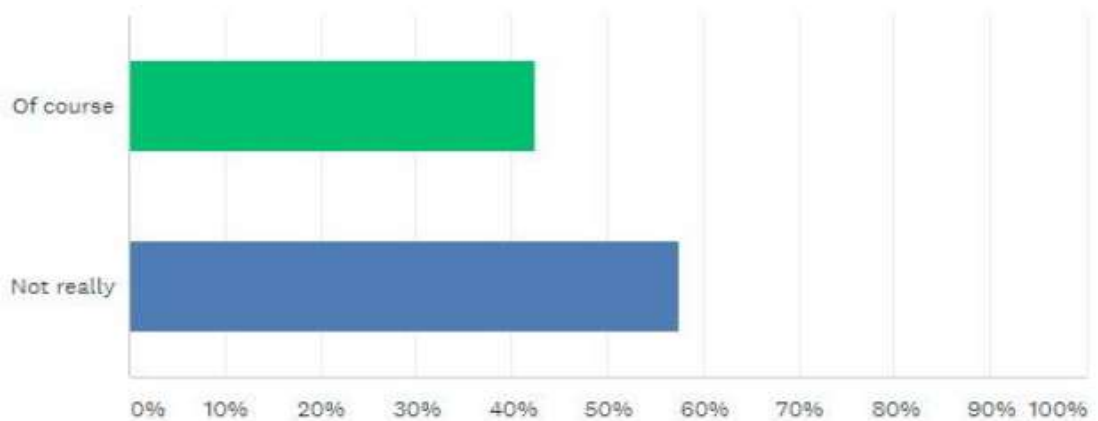
A survey was created where young people answered simple questions about labour market in Lithuania.

First question that was asked "Do knowledge of various languages help to find a job?" Most people (91,04%) said yes. In their opinion other languages for example Polish, Russian or English help. The number of people said partly or no is significantly smaller just 8,96 percent. Moreover, it is extremely obvious that languages do matter. Furthermore, surveyors were asked if it was hard to find a job after graduating college or university. To this question fourth fifths (80,6%) answered that they cannot tell that because they are still study and they have not experienced job seeking. Number of young people that answered yes, it was hard is significantly lower just 11,94 percent. There were some people that said no, they easily found a job. From these answers it is impossible to say If it is hard to find a proper job because most of the surveyors are still students. To make any conclusions would be irrelevant.

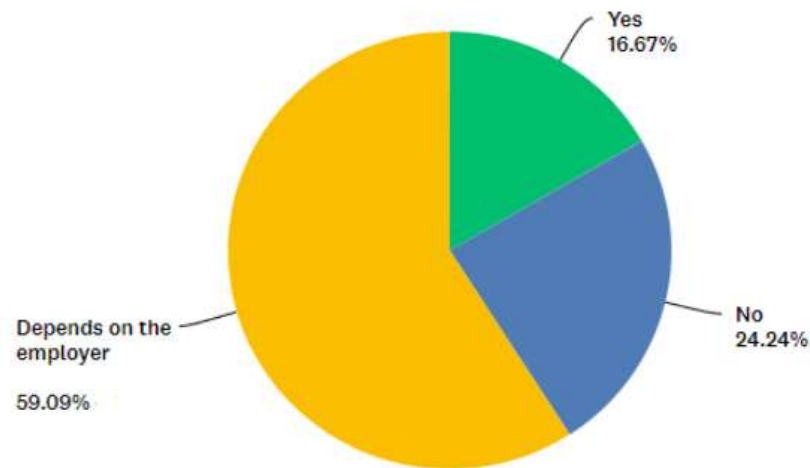

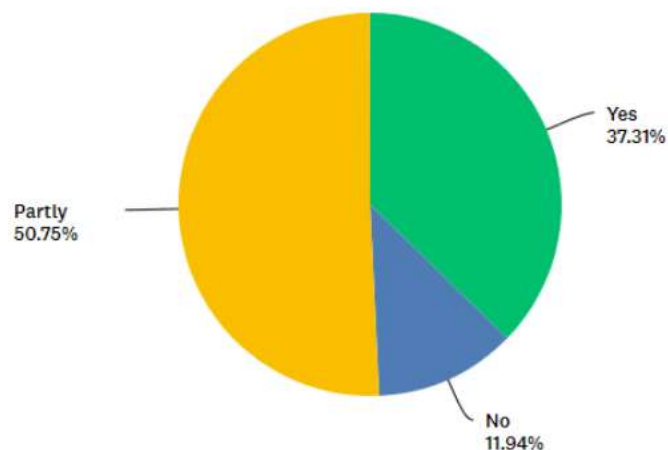
Subsequently, there was a question about quality of studies. If field of study provide a full-time job. This questions' answers divided. Just approximately about 9 percent more people said that field of study do not provide a normal job. That means that number of people who said that field of study provide a job is slightly smaller. Again, the difference between percentage points is inconspicuous. According to statics it is unreasonable to make a conclusion because the difference between these answers is not noticeable as much as it should be to make any strong statements. Many people usually say that it is extremely hard to find a job If you never worked before and you are unexperienced. Unfortunately, there is a possibility that this statement can be wrong. Especially If you have to make conclusions depending on surveyors' answers.

Fourth and maybe one of the main questions that young people were asked “Do companies wanted to hire with no experience”. Depending on logic people would say that it is undoubtedly difficult. Surprisingly just 24,24 percent agreed to this statement. This is a big number but it is just a quarter. The most popular opinion was that it always depends on the employer. Even 59,09 percent uphold this opinion that not every boss pays attention to the experience. Sadly, a small amount of people was accepted in to a company without any experience. From this graph it is fair to say that it is hard to find a job without experience, you just have to believe that employer will see your potential.

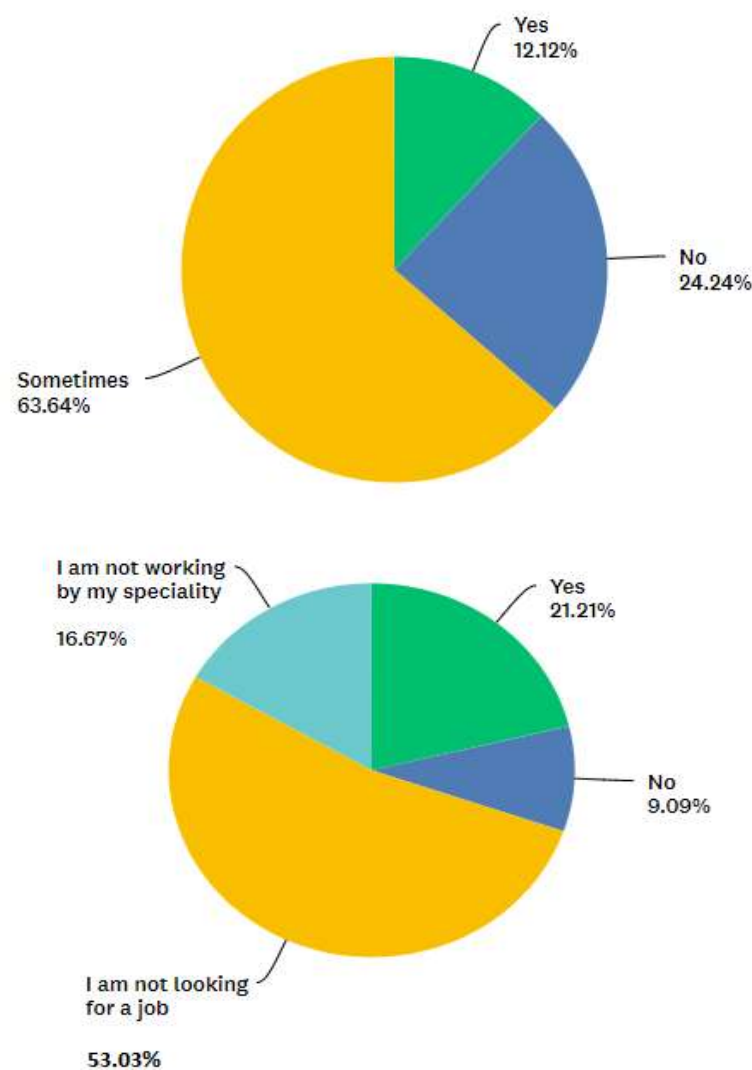

Young people usually search for job after finishing studies. So, it was interesting to ask people if they agree that employer pays attention not only to the field of study but also to the name of university or college. This question answers were expected. A half of surveyed people said that employer partly pays attention. Another 37,31 percent agrees with this question. That means almost 90 percent partly or completely agrees to this statement. The information that chart shows is crucial. Only 11,94 percent disagreed and said that employer does not pay attention to the name of university or college. It seems that employers pay attention to the name of university or college because they believe that it says if the field of study was qualitative.

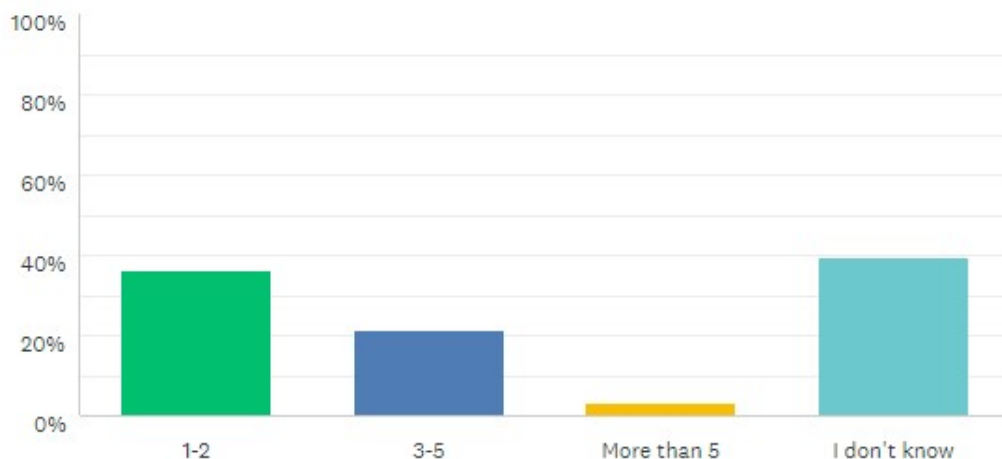

This pie chart shows students' answer to survey which asked them "Do companies hire people without basic education?". As you can see, approximately about 64 percent of students answer that companies sometimes hire people without basic education. According to the data, 24,24 percent of respondents thinking that employer does not hire people for working without education. This can be explained by the fact that employees could be in trouble if they hire people which does not have any basic education and skills. A small number of respondents (12,12%)

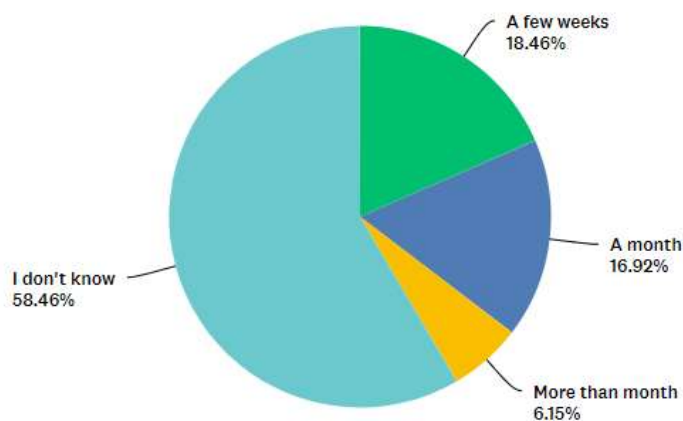
answered that employer hire people with no education. What is more, we asked young people If they were struggling while looking for a job by their specialty. Most of them (53,03%) answered that they are not looking for a job. For some people (21,21%) it was a struggle. Approximately 17 percent of respondents answered that they are not working by specialty. It may mean that for people it is the main obstacle due to fact that there are job offers but suggested areas of activity have nothing to do with their occupation. And just 9 percent of respondents said that they did not struggle getting in to the job market.

This bar chart shows a survey question “How many job interviews you had to go through until you got an offer?”. To this question about 40% of students answered that they do not know, it can be explained that not every surveyor is working right now and does not have an experience of working. Slightly less than 40 percent answered that job seeker must go through 1 or 2 interviews until he will get a job offer.

Be realistic, it is hard to find a job but it is much more difficult to find a job according to your occupation. So, people were asked about how long it takes to find a job according to occupation. There were a lot of options to answer. Previous question showed that not everyone is working, so a lot of respondents to this question answered (58.46%) that they do not know how long it takes to find a job by occupation. For some people (18.46%) took a few weeks to find a job by their occupation, approximately about 2 percent less people said that it took a month. But there were some unlucky people (6,15%) who searched for a job by occupation more than month.

To summarize, searching for a job in the Lithuania market may be a difficult task. Young people must know foreign languages not only a mother tongue. If you know other languages you can travel around the world. Also, people who know languages have much better opportunity to be noticed by employers. In addition, sometimes it is hard to find a job after graduating college or university. It can be very stressful and a lot of struggle. Job seeker must go through job interviews and be very patient. From time to time job seeker needs to look for the right job for a long period of time. You just have to try not to be self-sufficient because your occupation will not give you 100% full-time job by your occupation.

Conclusion

To summarize, searching for a job in the Lithuania market may be a difficult task. Young people must know foreign languages not only a mother tongue. If you know other languages you can travel around the world. Also, people who know languages have much better opportunity to be noticed by employers. In addition, sometimes it is hard to find a job after graduating college or university. It can be very stressful and a lot of struggle. Job seeker must go through job interviews and be very patient. From time to time job seeker needs to look for the right job for a long period of time. You just have to try not to be self-sufficient because your occupation will not give you 100% full-time job by your occupation.

References

1. ALIAGA, Christel. Integration of young people into the job market: most of those with the highest diplomas are in employment, inactivity predominates for those who are unqualified. November 22, 2016. [20 March, 2018]: <https://www.insee.fr/en/statistiques/2551664?sommaire=2552217>
2. BORTZ, Daniel. How to find a job after college. [20 March, 2018]: <https://www.monster.com/career-advice/article/how-to-find-a-job-after-college>
3. SEAGER, Charlotte. Graduate careers: six ways to get a job after university. April 2, 2015. [20 March, 2018]: <https://www.theguardian.com/careers/careers-blog/graduate-careers-six-ways-get-job-after-university>

INTEGRATION IN TO LITHUANIA LABOUR MARKET

Summary

The employment is one of the public authorities' key priorities. The involved challenges include reducing numbers of young jobseekers, in particular by reducing existing disparities between young people with few qualifications, those from disadvantaged urban districts and young graduates. By taking prior action the aim to remove the obstacles of professional integration met with along school and university pathways. Young people have difficult time to integrate in to the labour market. Without a proper experience it is time consuming, psychologically and financially exhausting.

INVESTICIJOS Į AKCIJAS

Daumantas Kairys

Mokslinė vadovė – lektorė Olga Buckiūnienė

Vilniaus kolegija, Ekonomikos fakultetas

Įvadas

Akcijos – tai vertybiniai popieriai, patvirtinantys jų savininko (akcininko) teisę dalyvauti valdant bendrovę, jeigu įstatymai nenustato kitaip, teisę gauti dividendą, teisę į dalį bendrovės turto, likusio po jos likvidavimo, ir kitas įstatymų nustatytas teises.

Akcijos yra klasifikuojamos pagal įvairius požymius, t.y. pagal disponavimo būdą (vardinės ir pareikštinės), pagal suteikiamas teises (paprastosios akcijos, kurios pagal riziką ir laukiamas pajamas gali būti: pirmos rūšies, pajamų, augimo ir spekuliacinės), pagal ekonomikos ciklų reakciją į kainas akcijos gali būti (ciklinės ir stabilios). Privilegiuotosios akcijos (su kaupiamuoju dividendu ir be kaupiamojo dividendo), pagal išleidimo formą akcijos gali būti: materialios ir nematerialios.

Vieni mano, kad investavimas tai azartinis žaidimas, tačiau patyrę investuotojai atlieka savo namų darbus ir uždirba pelną atlikdami rinkos, įmonės kurių akcijas perkama, bei ekonominio ciklo analizę. Norint sėkmingai prekiauti betkokioje rinkoje, reikia gebėti prognozuoti ateities kainų judėjimą. Investavimas yra sudėtingas procesas atimantis daug laiko, o prognozavimas atrodo kaip orų spėliojimas, tačiau tinkamai pasiruošus galima sumažinti šansus suklysti.

Straipsnio tikslas: išanalizuoti sėkmingus investavimo į akcijas principus.

Straipsnio uždaviniai:

1. Atskleisti fundamentalios analizės atlikimo būdus.
2. Atskleisti techninės analizės atlikimo svarbą.
3. Išanalizuoti ekonominio ciklo įtaką investicinei gražai.

1. Fundamentali analizė

Kiekvienas ilgalaikis investuotojas turi atlikti fundamentalią analizę. Ir visai nesvarbu kokias akcijų pirkimo pardavimo gaires jis taiko: vertės, augimo ar dividendinio pajamingumo. Nežinant kompanijos finansinės būklės, investavimas tampa paprasčiausiu lošimu, kuris neveda prie sėkmės.

Yra begalė investavimo strategijų, tačiau jų šalininkai dažniausiai skirstomi pagal tai ką jie renkasi – techninę ar fundamentalią analizę. Fundamentali analizė dažniausiai gali taikytis į augimo, vertės arba dividendinio pajamingumo akcijas. Esmė ta, jog nėra pergalingos investavimo

į akcijas strategijos ar formulės. Visos investavimo strategijos turi savo privalumus ir trūkumus. Investavimo strategija laikoma sėkminga tada, kai jos generuojama graža viršija populiarių tos srities akcijų indeksą.

Fundamentalios analizės tikslas yra nustatyti kompanijos vertę. Kompanijos vertė nustatoma naudojant diskontuotų grynąjų pinigų srautų metodą. Deja, neužtenka perskaityti diskontuotų pinigų srautų ataskaitą, kad nustatytumėte kompanijos vertę. Reikia būti geru ekonomistu ir įvertinti tiek kiekybinius, tiek kokybinius parametrus.

Kiekybinius parametrus galima išreikšti skaičiais, tad juos nesunku palyginti. Kokybinius kriterijus galima rasti kompanijos balanso, pelno nuostolio ir pinigų srautų ataskaitose. Kokybinius kriterijus, tokius kaip kompanijos vadyba, konkurencingumas ir prekės ženklo žinomumas yra kur kas sunkiau įvertinti. Tiek kiekybinių, tiek kokybinių kriterijų vertinimas reikalingas tam, kad būtų galima prognozuoti kompanijos ateities perspektyvas.

Vertės investavimo į akcijas strategijos šalininkai ieško kompanijų su stipriais finansiniais rodikliais. Jie didelį dėmesį skiria pajamoms, dividendams, buhalterinei kompanijos vertei ir pinigų srautams. Vertės investavimo filosofija remiasi prielaida, kad kiekviena kompanija turi savo tikrąją vertę, nuo kurios rinka dėl įvairių priežasčių trumpam nuolatos nukrypsta, tačiau ilguoju laikotarpiu rinka pripažįsta savo klaidas ir akcijos vertė priartėja iki tikrosios kompanijos vertės. Kadangi pinigai nuolatos nuvertėja, tai kompanijos ateities pelnas yra mažiau vertas, nei pelnas, kurį kompanija uždirba šiandien. Naudojant diskontuotų pinigų srautų metodą, apskaičiuojama kokia kompanijos ateities pelno šiandienė vertė. Taip yra nustatoma kompanijos tikroji vertė. Jeigu kompanijos tikroji vertė yra didesnė nei akcijos kaina rinkoje, tuomet akcijas tikslinga pirkti, nes kompanija nėra pakankamai įvertinta. Kompanija yra verta tiek, kiek per savo veiklos istoriją galės uždirbti pelno arba kitaip sakant kiek ji ateityje išmokės dividendų. Tad kompanijos vertė pagal diskontuotus ateities dividendus, apskaičiuojama pagal šią formulę:

$$\hat{P}_0 = \frac{D_1}{(1+k_a)^1} + \frac{D_2}{(1+k_a)^2} + \dots + \sum_{n=1}^{\infty} \frac{D_n}{(1+k_a)^n} \quad (1)$$

kur:

k_a – pageidaujamas pelningumas;

D – dividendai vienai akcijai

Žymiausias šios investavimo strategijos šalininkai Benjamin'as Graham'as ir jo mokinys Warren'as Buffet'as, kurio dabartinė asmeninio turto vertė siekia 86,9 mlrd. ir jis yra vienas turtingiausių pasaulio žmonių. Jų akcijų atrankos ideologijos remiasi keletu pagrindinių aspektų:

1. Įmonės dydis. Įmonės pardavimai turėtų siekti bent 100 mln. tuometinių JAV dolerių (USD) pramonės sektoriuje ar 50 mln. USD valdomo turto komunalinių paslaugų sektoriuje.
2. Stipri finansinė padėtis. Šis kriterijus reiškia, kad įmonės turtas turėtų bent dvigubai viršyti įsipareigojimus.
3. Ilgalaikis pelnas. Investicijoms rinktis reikėtų bent 10 m. pelningai dirbančią įmonę.
4. Nuoseklūs dividendai. Bent 20 m. įmonė turėtų laikytis nuoseklios dividendų politikos.
5. Didėjantis pelnas. Įmonės pelnas per 10 m. turėtų būti išaugęs bent trečdaliu.
6. Akcijos kaina ir pelnas. Pasirinktos investicijoms akcijos kainos ir vidutinio 3 m. pelno santykis (P/E rodiklis) neturėtų viršyti 15.

Dauguma didelių dividendus mokančių kompanijų įprastai yra didelės ir išgyvena brandos etapą, kadangi nebeturi kur plėstis ir perinvestuoti pelną, tad jį išmoka akcininkams. Dividendinis pajamingumas (investicinė graža) nustatomas pagal šią formulę:

Dividendinis pajamingumas = dividendai akcijai / akcijos kaina (2)

Augimo akcijos yra visiškai priešingybė vertės akcijoms. Augimo akcijų investavimo strategijos šalininkai nežiūri kas vyksta dabar, jie žiūri toli į priekį ir ieško didelį augimo potencialą turinčių kompanijų. Jie tiki, kad dėl sparčios plėtos tikroji kompanijos vertė ateityje augs ir viršys esamą kompanijos vertę. Taigi augimo investavimo šalininkams kompanijos dabartinė vertė nėra toki svarbi, kaip jos potencialas brangti. Kitaip tariant, jie perka potencialą, o ne vertę. Investuojantys į augimo akcijas ieško sparčia plėtra pasižyminčių akcijų, kurios turi didelę pelno maržą, gauna didelį pelną ir jį reinvestuoja į tolimesnę plėtrą tam, kad užtikrintų sparčią tolimesnę plėtrą. Augimo akcijų investavimo strategijos šalininkai visuomet moka daugiau, nei akcijos yra vertos šiandien todėl, kad tikisi kompanijos vertė augimo ateityje. Pagrindiniai kriterijai renkantis augimo akcijas:

1. Ar kompanijos pelnas per pastaruosius kelis metus tendencingai augo?
2. Svarbu atsižvelgti į analitikų ar pačios kompanijos skelbiamas ateities pelno prognozes.
3. Nuosavybės grąža turi išlikti aukšta ir stabilus penkerius metus. Ją patartina lyginti su konkurentais ir rinkos vidurkiu.
4. Numatyti, kuriame plėtos etape yra kompanija, kiek ji turi erdvės plėstis, kokie faktoriai gali neigiamai įtakoti plėtrą
5. Reiktų nepersistengti perkant akcijas su aukštu PE rodikliu, kas rodo jog iš šių akcijų daug tikimasi, nes jų vertė rinkoje didelė, o pelnas tenkantis vienos akcijos vertei yra gan mažas. PE rodiklis virš 15 rodo, kad akcijų vertė pernelyg išpūsta. PE rodiklio apskaičiavimo formulė:

$P/E = \text{Akcijos kaina} / \text{EPS} (3)$

kur:

EPS – pelnas tenkantis vienai akcijai

Vienas labiausiai žinomų akcijų augimo strategijos šalininkų yra Peter'is Lynch'as, vadovavęs Fidelity Investments investiciniam fondui, per 13 darbo metų pasiekė 29,2% metinę gražą. Su tokia graža per šį laikotarpį jis padidino atstovaujamos kompanijos turtą 2739%, t.y. 27 kartus.

Apibendrinant galima teigti, kad visos išvardintos investavimo strategijos yra kardinaliai skirtingos. Dividendinei strategijai užtenka žinoti, jog kompanija patikima ir toliau juos išmokės, tad ji teikia mažiausią gražą ir sukelia mažiausiai rizikos. Vertės strategijos šalininkai ieško spragų tarp nustatytos akcijų vertės rinkoje ir tikrosios buhalterinės vertės, ieškodami galimybių brangesnes akcijas nusipirkti pigiau. Augimo strategijos šalininkai ieško neatsiskleidusių įmonių, kurios turi didžiulį potencialą ir jie yra pasiryžę už jas mokėti daugiau.

2. Techninė analizė

Techninė analizė – rinkos būsenos analizė, pagrįsta praeities kainų istorija. Šioje analizėje naudojami grafikai, vaizduojantys kainų dinamiką per tam tikrus laikotarpius. Techninė analizė remiasi tuo, kad kainoje atsispindi visi rinką įtakojantys veiksniai – ekonominiai, politiniai, psichologiniai ir kiti – visi jie sudaro bendrą kainos judesį. Pagrindiniai analizuojami duomenys yra grafike matomi kainos kitimai ir prekybos apyvarta. Nors techninė analizė neturi prasmės ilgajame laikotarpyje, tačiau ji praverčia ne tik spekuliantams. Atlikus tinkamą fundamentalią analizę ir nusprendus jog akcija nepakankamai įvertinta ir ji turi kilti, techninė analizė atskleidžia ar tai gali įvykti greitu metu. Į techninę analizę įeina ir apyvartos dydžio įvertinimas, t.y. kiek žmonių prekiauja tam tikromis akcijomis ir parodo kiek susidomėjimo jos turi. Maža apyvarta galėtų reikšti, kad akcijomis niekas nesidomi ir greitu metu jų vertė tikriausiai nepasikeis, taigi, kad koks didesnis investuotojas pastebės jog akcijos nepakankamai įvertintos ir pirkdamas iškels jų vertę, praeis nemažai laiko.

1 lentelė

Techninės analizės privalumai ir trūkumai

Privalumai	Trūkumai
Visą reikiamą informaciją techninis prekiautojas gali gauti iš grafiko, kainos ir prekybos apimtys	Dauguma grafikų padeda lengviau suprasti grafikus, tačiau neturi ekonominės prasmės.
Naudodamasis technine analize, lengviau pamatyti, kada atidaryti poziciją.	Mažas indikatorių patikimumas

Šaltinis: Sudaryta darbo autoriaus.

Trendas arba tendencija – kainos judėjimas viena ar kita kryptimi. Nei viena rinka neturi vienodos ir nekintančios tendencijos, kuri judėtų tiesią liniją. Tendencija nuolat keičiasi. Rinkoje egzistuoja trys tendencijų tipai: krentanti tendencija, horizontali tendencija ir kylanti tendencija.

1 pav. Tendencijų tipai

Šaltinis: <https://investologija.lt/investavimas/forex-prekyba/palaikymo-ir-pasipriesinimo-lygiai/>

1. Krentanti tendencija - situacija, kuomet kiekvienas maksimumas ir minimumas yra žemesni, nei prieš tai buvę. Rinka krenta vis atšokdama į viršų.
2. Horizontali tendencija - situacija, kuomet kiekvienas maksimumas ir minimumas nekinta. Susiformuoja palaikymo ir pasipriešinimo linijos kurių kursas nepramuša.
3. Kylanti tendencija - situacija, kuomet kiekvienas sekantis maksimumas ir minimumas yra aukštesni, nei prieš tai buvę. Rinka kyla, kas kažkiek laiko atsimušdama į lubas ir atkrisdama žemyn.

Pasipriešinimo linijos: jungia svarbius rinkos maksimumus. Susiformuoja tada, kai pirkėjai negali arba nenori pirkti rinkos akcijų aukštesnėmis kainomis. Pardavėjų spaudimas viršija pirkėjų spaudimą, rezultate kurso augimas sustoja ir pasikeičia į kritimą. **Kanalas** – tai kainų svyravimo diapazonas, susiformuojantis tarp palaikymo ir pasipriešinimo lygių. Kanalai, kaip ir tendencijos, gali būti kylantys, krentantys ir horizontalūs.

Techninės analizės procese ieškomi panašūs kainos judėjimo modeliai praeityje, ir priimant sprendimus tikėsi, kad valiutos kaina elgsis panašiai ir dabar. Renkantis praeities kainų judėjimo panašumus daugiausiai naudojami grafikai ir prekiavimo platformose jiems realizuoti sukurti įrankiai, leidžiantys pasižymėti pastebėjimus, dėsningumus, bei braižyti modelius. Kaip bebūtų modelių veiksmas gali skirtis, nes vienas spekuliantas gali pastebėti vienokius modelius, o kitas visiškai kitokius, todėl niekada nėra vieno teisingo pasirinkimo, tačiau šioje srityje sakoma, jog sėkmės akcijų rinkoje paslaptis nereiškia, kad visą laiką turite būti teisi. Vienas žymiausių praėjusio amžiaus biržos prekiautojų William'as O'Neil'as teigia, jog pirmoji akcijų biržoje išmokta pamoka, kaip pasiekti geriausių rezultatų, buvo tokia: pirkti akcijas reikia ne tada, kai jos yra netoli savo žemumų, o tada, kai akcijos kyla iš plačios bazės ir artėja prie naujos aukštumos.

Pačia bendriausia prasme prekybos sėkmei reikia trijų esminių dedamųjų: veiksmingo akcijų atrankos proceso, rizikos valdymo ir drausmės laikantis pirmų dviejų.

Apibendrinant, galima teigti kad techninė analizė yra pagrindinis įrankis, kuriuo patogu nustatyti tinkamą metą pirkti. Pažvelgę į praeities kainų svyravimus, galima prognozuoti netolimos ateities akcijos kainos judėjimo kryptį. Pagrindiniai analizuojami duomenys yra kainos kitimo grafikas ir prekybos apyvarta. Kainos kinta pagal tam tikras tendencijas, kurias galima atpažinti ir taip susikurti progas pasipelnėti. Kainos dinamika yra istoriškai pasikartojanti.

3. Ekonominio ciklo įtaka investicinei grąžai

Naujienos yra akcijų biržos variklis: žmonės reaguoja į naujienas ir priima investicinius sprendimus. Makroekonominiai rodikliai kurie išsiubuoja rinką galima vardinti ir vardinti – jų yra begalė, tačiau investuotojui nebūtina žinoti ir gebėti analizuoti visų, tik keletas iš jų yra privalomi. Interneto amžius panaikino tuos laikus kai privilegijuotieji investuotojai turėjo daugiau informacijos ir galėjo priimti geresnius sprendimus, tačiau internetas šias sąlygas beveik panaikino – kiekvienas mokantis naudotis internetu gali susidaryti bendrą vaizdą, net apie besivystančios šalies ekonomiką, perspektyvias pramonės šakas ir rasti patogesnę laiką investavimui. Naujienos skatina investuotojus reaguoti į pasikeitusią situaciją ir priimti naujus investicinius sprendimus. Akcijų biržose įprastai apie savaitę iki svarbių ekonomikos rodiklių paskelbimo, naujienose pasirodo žymių ekonomistų, analitikų prognozės, spekuliacijos ir investuotojai pagla tokias prielaidas priima sprendimus. Jeigu nebūtų naujienų nei apie šalies ekonomiką, nei apie konkrečius verslus, prekyba vertybiniais popieriais tikriausiai palaipsniui visiškai sustotų, nes nebūtų kas skatina rinką. Po svarbių žinių paskelbimo, rinkai ypatingai nesujudėjus, reiškia, kad prognozės buvo gan tikslios ir rezultatai nieko nenustebimo. Atsiradus daugiau nei 3 % rinkos svyravumui, reikštų jog investuotojai tikėjosi visai ne tokių rezultatų ir jie buvo priversti greitai keisti savo pasirinkimus.

2 lentelė

Makroekonominių veiksnių poveikis akcijoms

Makroekonominis veiksnys:	Poveikis akcijoms:
BVP augimas	Teigiamas
Palūkanų normos augimas	Neigiamas
Ekonomikos augimas	Teigiamas
Infliacijos augimas	Neutralus/Neigiamas
Vartojimo augimas	Teigiamas
Rizikos premijos augimas	Neigiamas
Darbo užmokestis	Neigiamas

Šaltinis: sudaryta darbo autoriaus remiantis GRAHAM, Benjamin, D. DOOD, David. Vertybinių popierių analizė.

Dažnai investavimas apsiriboja gimtąją šalimi įkuriant ten verslą ar perkant vertybinius popierius vietinėje rinkoje, nes ji geriausiai išmanoma, tačiau jei sprendimas investuoti nukeliamas į kitą šalį, pirmiausia būtina pasidomėti jų ekonomine padėtimi. Jeigu valstybės finansai šlubuoja – rizika investicijoms yra didesnė dėl nepalankių sąlygų verslui. Bendras vidaus produktas (BVP) yra svarbiausias ekonomikos rodiklis, nusakantis bendrą valstybės augimą. BVP nusako visos ekonomikos prekių ir paslaugų sukuriamą vertę. BVP augimas prognozuoja apie bazinių palūkanų normų didinimą. Mažos palūkanų normos skirtos ekonomikos skatinimui, dėl ko žmonės daugiau skolinasi, vartoja bei investuoja ir atvirkščiai, didindamas bazines palūkanų normas, centrinis bankas apsaugo ekonomiką nuo perkaitimo bei reguliuoja infliacijos lygį. Didelis vartojimas, bei mažas nedarbo lygis taip pat yra geri ekonominiai rodikliai, kurie byloja apie sveiką ekonomiką. Ekonomikos ciklo stadija tiesiogiai daro įtaką investicijų grąžai, tad nepatartina eiti prieš rinką ir jai priešintis.

Išvados

1. Dividendinei strategijai užtenka žinoti, jog kompanija patikima ir toliau išmokės dividendus, tad ji teikia mažiausią grąžą ir sukelia mažiausiai rizikos. Vertės strategijos šalininkai ieško spragų tarp nustatytos akcijų vertės rinkoje ir tikrosios buhalterinės vertės, ieškodami galimybių brangesnes akcijas nusipirkti pigiau. Augimo strategijos šalininkai ieško neatsiskleidusių įmonių, kurios turi didžiulį potencialą ir jie yra pasiryžę už jas mokėti daugiau. Visų šių strategijų analizei reikalingi panašūs duomenys, bet perkama su skirtingais rodikliais.
2. Techninė analizė yra pagrindinis įrankis, kuriuo patogiu nustatyti tinkamą metą pirkti. Pažvelgus į praeities kainų svyravimus, galima prognozuoti netolimos ateities akcijos kainos judėjimo kryptį. Renkantis praeities kainų judėjimo panašumus daugiausiai naudojami grafikai ir prekiavimo platformose jiems realizuoti sukurti įrankiai, leidžiantys pasižymėti pastebėjimus, dėsningumus, bei braižyti modelius. Prekiaujant remiantis technine analize, nebūtina visada būti teisiu, svarbu būti teisiu bent 6 kartus iš 10. Pačia bendriausia prasme prekybos sėkmei reikia trijų esminių dedamųjų: veiksmingo akcijų atrankos proceso, rizikos valdymo ir drausmės laikantis pirmų dviejų.
4. Prieš investuojant betkokioje rinkoje, būtina pasidomėti tos šalies ekonomine padėtimi. Jeigu valstybės finansai šlubuoja – rizika investicijoms yra didesnė dėl nepalankių sąlygų verslui. Bendras vidaus produktas (BVP) yra svarbiausias ekonomikos rodiklis nusakantis bendrą valstybės augimą, visos ekonomikos prekių ir paslaugų sukuriamą vertę. BVP augimas prognozuoja apie bazinių palūkanų normų didinimą. Mažos palūkanų normos skirtos vartojimui ir ekonomikai įsivažiuoti, tad investicijos ir jų grąža taip pat kyla. Didelis vartojimas, bei mažas nedarbingumo lygis taip pat liudija apie tinkamą ekonominę būklę investavimui.

Literatūra

1. BALSYTĖ, Donata, TVERIJONIEŅ, Evelina (2011). *Investavimo alternatyvos sudarant optimalų vertybinių popierių portfelį*. [interaktyvus]. Magistro baigiamasis darbas. Šiaulių universitetas, Šiauliai [žiūrėta 2018 m. vasario 22 d.]. Prieiga internetu: [talpykla.elaba.lt/elabafedora/objects/elaba:1771859/datastreams/...1771864/content \](http://talpykla.elaba.lt/elabafedora/objects/elaba:1771859/datastreams/...1771864/content)
2. BUCKIŪNIEŅ, Olga. *Akcijos. Akcijų vertės nustatymas* [interaktyvus]. Įmonių finansai, 2001, p. 40-42. ISBN ar kodas: 9955-9418-7-1. [žiūrėta 2018 m. vasario 24 d.]. Prieiga internetu: <https://www.scribd.com/document/181680237/O-Bucki%C5%ABnien%C4%99-%C4%AEmoni%C5%B3-finansai-pdf>
3. D. SCHWAGER, Jack. *Akcijų atrankos menas*. Rinkos burtininkai, 2017, p. 250-254. ISBN 978-609-8013-39-9.
4. GRAHAM, Benjamin, D. DOOD, David. *Vertybinių popierių analizė*, 2017, ISBN: 9786098013351.
5. J., Justinas, ADOMAVIČIUS, Simonas. *Fundamentali ir techninė analizė* [interaktyvus]. Investologija, 2016 m. balandžio 26 d. [žiūrėta 2018 m. vasario 22 d.]. Prieiga per internetą: <https://investologija.lt/investavimas/forex-prekyba/fundamentali-ir-technine-analize/>
6. J., Justinas. *Įmonės akcijų vertinimas, santykinų rodiklių lyginamoji analizė* [interaktyvus]. Investologija [žiūrėta 2018 m. vasario 22 d.]. Prieiga per internetą: <https://investologija.lt/investavimas/i-akcijas/imones-akciju-vertinimas-santykinu-rodikliu-lyginamoji-analize/>
7. J. Justinas. *Investavimo į akcijas strategijos* [interaktyvus]. Investologija [žiūrėta 2018 m. vasario 22 d.]. Prieiga per internetą: <https://investologija.lt/investavimas/i-akcijas/investavimo-i-akcijas-strategijos/>
8. J., Justinas. *Investicijos ir ekonominiai rodikliai* [interaktyvus]. Investologija [žiūrėta 2018 m. vasario 22 d.]. Prieiga per internetą: <https://investologija.lt/investavimas/kur-investuoti/investicijos-ekonomikos-rodikliai/>

INVESTMENTS IN SHARES

Summary

For dividend strategy there is enough to know, company is safe and will pay dividends constantly, so this strategy generates low return with low risk. The essence of value strategy is to find discrepancy between price in the market and real stock price and use a chance to buy expensive stocks for cheaper price. Growth strategy is based on stocks with huge potencial to grow and these stocks are used to be bought for higher price. All of these strategies require similar data to analyze, but purchase is based on different indicators. Technical analyzis is a common tool, which helps to find a proper time to buy. Price fluctuation in the past can be used to predict near future price movement of the stock. By analysing past stock price graphs in the market platform, there are ability to use tools helping to note notices, dignities and draw patterns. Trading with this strategy, basically requires to be right at least 6 times of 10. To be successful this strategy requires 3 essential things: effective stocks selection process, risk management and discipline to use first two points. Before investing in any market, it's necessary to concern about country economic position. If state finances are in a bad shape – risk for investment is higher, because of disadvantageous conditions for business. Gross domestic product (GDP) is most important economic indicator, which describes growth of the country. GDP growth, predicts increase of base rate. Low base rate is intended to raise consumption and economy, so investments return raises too. High consumption and incidence rate also speaks about healthy economic conditions for investments.

YOUTH AND LABOUR MARKETS IN AFRICA

Abdurahman Luyinda

Scientific supervisor – Ass. Prof. Dr. Arzu Akpınar Bayizit

Uludağ University Bursa, Turkey

1. Youth unemployment in Africa

Youth unemployment is a hot issue in the political agenda of most African countries. In spite of this common feature, existing empirical evidence and research shows that the nature of the problem changes with the economic development in the country. While in developed countries the youth's difficulties to get a job are related to lack of minimum professional skills required in the context of sophisticated production environments, in the case of developing countries, unemployment is generally found to rise with education levels. Today, the transition of the youth from school to the job market has continuously affected the labour market not only in Africa but the whole world at large. This is due to the failure to produce the expected fertility and relevant skills. However the young generation is striving to attain an economic structure that is less dependent on the background of weakening family and community structures as well as educational systems that often do not equip them with skills demanded in the labour market.

Youths continue to constitute the majority of the population in all countries, carrying most of the unemployment burden. However, African economies are heterogeneous, with varying demographic paths, economic structures and youth development policies. This implies that youth policies should be context specific in order to achieve an impregnable youth employment outcomes that are both timely and sustainable. In 2014 the African Union Commission underscored that, at 60% of the continent's 1.03 billion population, those under the age of 35 constitute a valuable resource. If equipped with the right skills and given the right opportunities, this demographic group could help propel Africa onto a higher growth path. Young people experience a diverse set of challenges across socio-economic, geographical, political and cultural divides during their transition from adolescence to adulthood.

2. Youth labour force participation

Youth participation rates everywhere are found to be less than those of the adult population. According to ILO's Global Employment Trends for Youth 2004, youth labour force participation rates decreased in the world as a whole by almost four percentage points between 1993 and 2003. This trend is mainly the result of lack of entrepreneurship and lifeskills education, access to capital

vs. In SSA, however, the youth labour force participation rate is found to have increased over the period even though it was already one of the highest in 1993. According to the report, this increase could be the result of an overall trend of women participating more in the labour market.

3. The impact of youth on African labour market

The situation of youth on African labour markets has many psychological, social and political consequences: first of all, the absence or weakness of labour income negatively affects the welfare of the youth in a broad sense, while their vulnerability to negative shocks increases their probability of becoming or staying poor. According to ILO (2006), the number of youth working poor in Africa (near 60 percent of total youth employment) is increasing. However, this issue does not seem to have been studied in depth yet in the economic literature. Other consequences include: a delayed social integration and modification of their demographic behaviour; disruptive social behaviour and participation to armed conflicts; migrations. We review hereafter existing evidence and studies on these three other types of consequences.

3.1. Migration

McKenzie (2006) shows that, generally, people around 20 years old have a higher propensity to migrate (in the case of the United States, the distribution curve of male immigrants' age peaks at 20); but that skill immigration criteria, like those applied by Canada, tend to increase the age of immigrants. Moreover, he finds that young people represent a higher proportion of the flow of international migrants than the stock. In other words, the average youth immigrant is much more likely to have recently arrived in the host country than older migrants.

Narayan and Petesch (2006) show that, in Morocco, the difficulty of obtaining good jobs locally feeds emigration. Facing poor job prospects, young men and women see migration overseas as the best way to have a better life, and regularly save money to emigrate legally or illegally abroad. This positive view of migration is shared by adults who consider migration as one of the main factors helping the best-off households, and as a way out of poverty.

3.2. Disruptive social behaviour and armed conflict

Social behaviours that have negative externalities on the economy are also frequently cited as a consequence of the situation of young people on the labour market. The combination of poverty and reduced social contacts faced by unemployed young people, especially urban migrants, may lead them to engage in criminal activities, drug addiction or prostitution. Apart from the fact that they increase health hazard, these activities further take young people away from the "normal" labour market. According to Nattrass (2002b), crime and violence have been increasing

in many parts of SSA among unemployed young people. Youth gangs typically satisfy the economic and social needs of unemployed young people through violence. Sustained unemployment could cause young people to be hostile to the world of work and more receptive to drugs and crime. This has also been documented in the case of Rwanda before the civil war by Maton (1994).

While it would certainly be an exaggeration to claim that youth unemployment is directly responsible for the high prevalence of civil conflicts on the African continent, it is likely that the availability of young unemployed men, possibly involved in criminal activities or addicted to drugs, fuels these conflicts. In the context of the current age profile of African populations, the quite widespread shortages of opportunities for regular productive employment or self-employment create conditions in which it is hardly surprising if many youths do not need to be coerced to join in civil war (Austin, 1999). This fact has been mainly documented in the academic discussion of the Liberian and the Sierra Leonean wars which has focused on the role of the poor, socially marginal young males (see for instance Peters and Richards, 1998). In a recent study on Sierra Leone, Richards, Bah and Vincent (2004) show that the conflict was fought primarily by unemployed marginalized young men coming mainly from rural areas.

3.3. Delayed social integration

Several recent studies provide evidence on the relationship between youth unemployment (or, more broadly, access to employment) and social integration. The problem of delayed social integration has been analysed in the case of three African cities by Antoine et al. (2001). Using biographical data from surveys of inhabitants of Dakar, Yaoundé and Antananarivo, they show that social integration has been delayed for urban young adults with regard to three main events: access to the first job, marriage, and residential autonomy. The researchers put forward the hypothesis that difficult access to the first job and the lengthening of studies lead young men to put off their marriages by between 5-10 years. Because, contrary to many European countries, residential autonomy is the last step to be taken for young people before their independence, the percentage of those who have left the parental household at the age of twenty five is falling sharply (only one fourth for the younger generation in Dakar).

In South Africa, Klasen and Woolard (2005) provide some evidence of similar mechanisms. Analysing household surveys conducted in 1993, 1995 and 1998, they find that the household formation response of the unemployed is the critical way by which the unemployed assure access to resources. In particular, unemployment delays the setting up of an individual household by young persons, in some cases by decades. It also leads to the dissolution of existing households and a return of constituent members to parents and other relatives and friends.

Conclusion

This publication analysed various challenges and opportunities faced by youth in the labour market. Given the projected growth of Africa's youth population, as well as the dynamics of rural-urban migration and intraregional migration, it is essential that governments and regional institutions engage with matters concerning the youth. In order to understand why formal labour markets are not able to absorb the increased labour supply, most studies focus mainly on the supply side and pay little attention to the links between supply and demand. In this objective, systematic use of data linking information on production units and their workers – matched employer-employee – is essential. Policy responses should, therefore, be context specific, but should in all instances deal with both the demand- and supply-side aspects of youth unemployment.

References

1. AUSTIN G. (1999), "Background Note on Civil Strife and Poverty in Sub-Saharan Africa", Background paper for the World Development Report 2000/2001", Washington, DC: The World Bank.
2. BURGER R. and I. WOOLARD (2005), "The State of the Labour Market in South Africa after the First Decade of Democracy", *CSSR Working Paper*, 133, Cape Town: Centre for Social Science Research,.
3. CASERO, P.A. and G. SESHAN (2006), "Public-Private Sector Wage Differentials and Returns to Education in Djibouti", World Bank Policy Research Working Paper, 3923, Washington, DC: The World Bank. Promoting better labour market outcomes for youth – OECD and ILO background paper for the G20 Labour and Employment Ministerial meeting, Melbourne, 10-11 September, 2014

YOUTH AND LABOUR MARKETS IN AFRICA

Summary

The youth labour market in Africa being influenced by economic development in the continent, currently professionalism, adequate entrepreneurship skills, high education and life skills are the determining factors in the job market leaving a big percentage of youth unemployed. Since the youth constitute majority of the population in all countries, taking the less portion in the job market, unemployment is a great burden to most African countries. This results to psychological and social problems such as increased vulnerability to negative shocks, poverty, delayed social integration, participation in armed conflicts, migrations and disruptive social behaviour.

Keywords: Youth, Unemployment, Employment, Africa, Labour market.

YOUTH UNEMPLOYMENT PROBLEM

Diana Startaitė, Eglė Venskutė

Scientific supervisors – lecturer Jūratė Merkienė, assoc. prof. Erstida Ulvidienė

Vilniaus kolegija/University of Applied Sciences, Faculty of Economics

Introduction

Article problem: Youth unemployment issues the modern world.

Objective: The growth of youth unemployment rate

Work tasks:

1. To describe what is unemployment and why this rate is important.
2. To analyse what influences the growth of unemployment among youth.
3. To represent statistic date of youth unemployment.

1. Theoretical Framework of Unemployment

Unemployment is one of the topics which is widely discussed nowadays. Although economists work on assessing what factors cause unemployment and try to help improve the public policies that affect the unemployed its rate is still vastly high (MANKWIN, N. G., TAYLOR, M. P., *Macroeconomics European edition*, 2008.). According to the International Labour Organization definition unemployed are people from 15 to 74 who do not have a constant job that provides money. *The unemployment rate among demographic groups differ substantially. In particular, the unemployment rate for younger workers are much higher than for older workers in most countries.* (MARKIW, N. G., TAYLOR, M. P., *Macroeconomics European edition*, 2008.). Due to the rising numbers of unemployed young people this issue is becoming more and more relevant each year.

2. Youth Unemployment Problem

The unemployment problem is weighty to all world's countries both developing and emerging ones. It is significant to all age groups (these groups include people from 15 to 74) especially to the group which includes all young people (definition of youth varies widely from country to country depending on cultural, institutional and political factors so the age of young people is approximately from 15 to 29). One of the reasons why the rates of unemployment are so high among youth is that young people do not have life purpose. The statistics reveal that in 2016 in Lithuania 16.8 per cent of 20-24 year-old men and 12.9 per cent of 20-24 year-old women were not in employment, education or training (OECD data base, 2016). It means that a lot of young

men and women nowadays do not know how to realize themselves and what path of career they should choose, therefore in many cases after school graduation youngsters do not seek higher education neither in university nor in vocational schools. Lack of education develops into one of the main problems why young people do not have a constant job. There are not many employers who agree to hire employees without any qualification, knowledge or experience. This issue related to the shortage of education can be illustrated by some statistics: according to the OECD data in 2017 in Sweden unemployment rate due to lack of education was 17.88 per cent, in Spain-38.67 per cent, in Greece-47.35 per cent, in Italy-37.75 per cent and in South Africa-53.34 per cent. (OECD data base, 2017). But of course there are some more problems which also have an impact on youth unemployment. For instance, in the modern world the majority of young people have a low rate of motivation and do not tend to work hard in order to achieve goals. Young men and women desire to earn “easy and quick money” and when it comes to the point where they have to put effort and invest some time in order to earn cash they do not produce the best they can do. But of course the unemployment question depends not only on the attitude of a young person it also relies upon the approach of the employer. Nowadays, employers are not willing to pay a decent salary for people without any long term experience. The paradox is that directors require experience from young people but do not give the opportunity to gain proficiency. Taking everything into consideration, both: youngsters who look for a job, and those who hire young employees have an equal impact on the growing rate of youth unemployment.

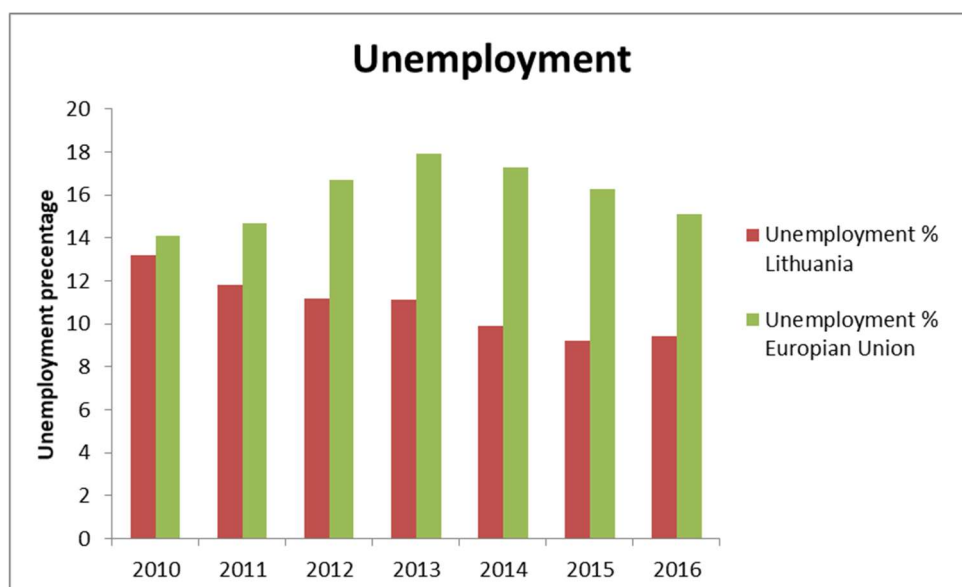
3. The Statistical Data of Youth Unemployment in Lithuania and the European Union

The growing numbers of young unemployed people across Europe are noteworthy. The statistic reveals that in 2010 the unemployment rate of youngsters in European Union was 14.1 per cent, in 2011 the rate of this index increased on 0.6 per cent, and kept increasing each year till 2013: in 2012 this rate jumped to 16,7 per cent and in 2013 reached 17.9 per cent. But luckily, in 2014 it went down by 0.6 per cent, and in 2015 it decreased to 16.3 per cent.

In Lithuania the unemployment rate is a little bit lower compared to all European Union rate. In 2010 the index in Lithuania was 13.2 per cent, in 2011-11.8 per cent, in 2012-11.2 per cent, in 2013-11.1 per cent, in 2014-9.9 per cent, in 2015-9.2 per cent, and in 2016-9.4 per cent. Although this index is decreasing in Lithuania, youth unemployment still remains one of the biggest problems in this country because a lot of young people who do not have constant job in Lithuania emigrate to other European Union countries looking for better paid jobs.

Unemployment rate in Lithuania and Europe, year 2010-2016

Unemployment %		
Period	Lithuania	European Union
2010	13,2	14,1
2011	11,8	14,7
2012	11,2	16,7
2013	11,1	17,9
2014	9,9	17,3
2015	9,2	16,3
2016	9,4	15,1

1 figure. Youth unemployment in Lithuania and European Union.

Conclusions

1. Unemployment is one of the main macroeconomic problems which have the impact not only on older people but on young people as well.
2. Unemployment rate is largely influenced not only by lack of motivation of young people, but by the approach of employers as well.
3. The index of unemployment in Lithuania since 2010 started decreasing, but on a small per cent rate and it still remains one of the most discussed question.

References

1. MANKIW, Gregory N., TAYLOR, P.Mark, ‘‘*Macroeconomics European Edition*‘‘.
2. MILES David, SCOTT Andrew, ‘‘*Macroeconomics Understanding the wealth of nations*‘‘ England 2005.
3. *Unemployment rates of the population* [interaktyvus] Vilnius [žiūrėta 2018 m. kovo 12 d.] Prieiga per internetą:
<http://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&init=1&language=en&pcode=tps00066&plugin=1>
4. *Young people neither in employment nor in education and training* [interaktyvus] Vilnius [žiūrėta 2018 m. kovo 12 d.] Prieiga per internetą:
<http://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&plugin=1&language=en&pcode=tipslm90>
5. *Youth employment* [interaktyvus] Vilnius [žiūrėta 2018 m. kovo 13 d.] Prieiga per internetą <http://www.ilo.org/global/topics/youth-employment/lang--en/index.htm>
6. *Labour standards* [interaktyvus] Vilnius [žiūrėta 2018 m. kovo 13 d.] Prieiga per internetą <http://www.ilo.org/global/standards/lang--en/index.htm>

YOUTH UNEMPLOYMENT PROBLEM

Summary

Unemployment is one of the main macroeconomic problems which have the impact not only on older people but on young people as well. Unemployment rate is largely influenced not only by lack of motivation of young people, but by the approach of employers as well. The index of unemployment in Lithuania since 2010 started decreasing.

ĮSIPAREIGOJIMŲ APSKAITOS SVARBA ĮMONĖS APSKAITOJE

Lora Mackevičiūtė

Mokslinė vadovė – lektorė Romantė Bučienė

Vilniaus kolegija, Ekonomikos fakultetas

Įvadas

Kiekviena šiuolaikinė įmonė stengiasi siekti kuo didesnio pelno. Tai reikalauja iš verslo pasaulio supratingumo, o iš darbuotojo – kruopštumo bei atsakingumo. Nuo darbuotojų darbo, indelio į įmonės veiklą priklauso ir jos gerovė. Vienas iš svarbiausių konkurencingos ir ekonomiškai stiprios bendrovės kriterijų yra įmonės apskaita. Ji nulemia klientų ir tiekėjų požiūrį, įmonės vardą, yra tamptariai susijusi su valstybės mokesčių sistema.

Daugelis įmonių susiduria su valdymo problemomis, lėšų stoka verslui plėtoti. Tuomet dažniausiai ieškoma įvairiausių būdų – skiriami asmeniniai ištekliai, ieškoma akcininkų, investuotojų ar bandoma gauti paramą iš valstybės. Dar vienas būdas gauti papildomų lėšų – jų skolinimasis įsipareigojant kitiems. Pavyzdžiui, tam tikram laikui gauti paskolą ir taip ją panaudoti įmonės veiklai. Taip pat galima pirkti prekes ir paslaugas skolon iš kitų įmonių, įsipareigojant sumokėti vėliau. Vis dėl to, vykdančią įmonės veiklą pasikliaujant įsipareigojimais gana rizikinga. Niekada negalima visiškai garantuoti, kad įmonės klientai visada apmokės skolas laiku, ar pati įmonė suėjęs skolos grąžinimo terminui turės lėšų įvykdyti įsipareigojimą. Tokioje situacijoje daugelis įmonių turi gerą finansininką ir vadovą, kurie rūpinasi įsipareigojimų vykdymo klausimais, įvertina galimą riziką bei stengiasi išspręsti iškilusias problemas.

Straipsnio tikslas – išnagrinėti įsipareigojimų apskaitos svarbą įmonės veiklai.

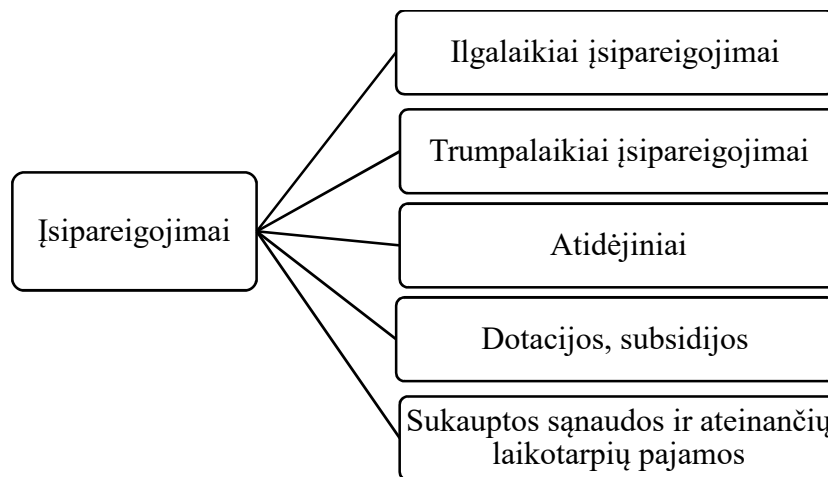
Straipsnio uždaviniai:

1. Apibūdinti įsipareigojimų apskaitą ir jos naudą įmonės veiklai.
2. Įvertinti riziką, tvarkant įmonės įsipareigojimų apskaitą.

1. Įsipareigojimų apskaita ir jos nauda įmonei

Įsipareigojimas buhalterinėje apskaitoje reiškia prievolę ar pareigą kitiems. Ji atsiranda dėl atliktų ūkinių operacijų, kurių dydį įmanoma objektyviai įvertinti. Kitaip apibūdinant, įsipareigojimai – tai įmonės skolos tretiesiems asmenims. *Šalys, kurios yra suteikusių skolą, vadinamos kreditoriais* [4]. Tuo tarpu skolingų tapęs subjektas vadinamas debitoriumi.

Vienas iš svarbesnių įsipareigojimų požymių – jų įvairovė, todėl negalima visų apskaityti bendrai, jie apskaitoje klasifikuojami (žr. 1-ą paveikslą).

1 pav. Įsipareigojimų klasifikavimas

Šaltinis: sudaryta darbo autorės pagal *Įsakymą dėl pavyzdinio sąskaitų plano patvirtinimo* [interaktyvus]

Kaip nustatyta 18 –ajame verslo apskaitos standarte (toliau – VAS) „Finansinis turtas ir finansiniai įsipareigojimai“ *Ilgalaikiams finansiniams įsipareigojimams priskiriami įsipareigojimai, už kuriuos įmonė privalės atsiskaityti vėliau kaip po vieno metų nuo paskutinės ataskaitinio laikotarpio dienos* [5]. Ilgalaikiams įsipareigojimams priskiriamos skolos kredito įstaigoms, paskolos sudarytos pagal lizingo sutartis, gauti avansai, skolos tiekėjams ir kita. Prie trumpalaikių įsipareigojimų priskiriama taip pat skolos kredito įstaigoms, gauti avansai, skolos kredito įstaigoms, tik skirtumas tas, kad už šiuos įsipareigojimus įmonė privalo atsiskaityti per vienus metus nuo paskutinės ataskaitinio laikotarpio dienos. Be to, prie trumpalaikių įsipareigojimų dar priskiriami pelno mokesčio ir su darbo santykiais susiję įsipareigojimai.

Atidėjiniai – tai vienas iš įsipareigojimų, kurio tikslaus įvykio laiko neįmanoma nustatyti, bet galima jį įvertinti. *Atidėjiniai paprastai skiriami laukiamiesiems nuostoliams bei sąnaudoms kompensuoti, jeigu įmanoma, kad jie pasireikš įmonės įsipareigojimais, kuriuos reikės padengti atitinkamomis išlaidomis ateinančiais laikotarpiais* (1,204). Įsipareigojimai pripažįstami atidėjiniais tik tada, kai nepriklausomai nuo įmonės veiklos ateityje, būsimųjų išlaidų išvengti neįmanoma. Dotacija yra trečiųjų asmenų materialinė ir finansinė parama konkrečiai įmonės užsiimamai veiklai. Prie jų priskiriamas ir nemokamai gautas turtas. Subsidija - trečiųjų asmenų parama, skirta plataus vartojimo prekių ar paslaugų kainoms išlaikyti ar sumažinti arba šių prekių gamybos (paslaugų teikimo) mastui išlaikyti. 21–ajame verslo apskaitos standarte dotacijos ir subsidijos bendrai pavadintos dotacijomis. Dotacija pripažįstama ir rodoma balanse tik tuo atveju, jeigu dotacijos gavėjas atitinka dotacijos suteikimo sąlygas, bei yra įrodymų, kad dotacija bus gauta.

Paskutinė įsipareigojimų dalis - sukauptos sąnaudos – tai per ataskaitinį ar ankstesnį laikotarpį už gautas paslaugas įmonės sąnaudomis pripažintos sumos, kurias įmonė įsipareigojo

sumokėti ateinančiais ataskaitiniais laikotarpiais. Pavyzdžiui, už įrangos nuomą įmonė įsipareigoja sumokėti sutarties laikotarpio pabaigoje. Jei įmonė klientams teikia paslaugas, pavyzdžiui nuomos ar apsaugos, už kurias pajamos bus gautos tik tada, kai paslauga bus pilnai suteikta, tokiu atveju įmonė pajamas registruoja ateinančių laikotarpių pajamų sąskaitoje 492.

Įsipareigojimai yra puiki galimybė plėsti įmonės veiklą. Skolinantis iš trečiųjų asmenų bendrovė gauna papildomų lėšų produkcijos, gamybos priemonių pirkimui ar jų atnaujinimui. Kartais netgi pasiėmus paskolą įmonė išplečia savo veiklą taip, kad užima dar didesnę rinkos dalį nei prieš tai ir taip padidina bendrovės pelną, pagerina vardą, įdirbį ir lengviau konkuruoja su konkurentais. Kitas teigiamas įsipareigojimų poveikis įmonei – už prekybos skolas tiekėjams nesikaupia palūkanos. Tai tarsi beprocentis kreditas, kas yra visiškai priešinga bankų kreditų sistemai. Be to, tai puiki galimybė lengviau plėsti įmonės veiklą neįsipareigojant kredito įstaigoms. Įsipareigojimų apskaitos nauda yra aprašoma verslo apskaitos standartuose (19 ir 21), ekonominėje literatūroje (1,318) (žr. 1 -ą lentelę).

1 lentelė

Įsipareigojimų apskaitos nauda įmonės veiklai

Įsipareigojimai	Nauda įmonei
Ilgalaikiai įsipareigojimai	Paimamos paskolos iš kredito įstaigų, perkamos prekės skolon, gaunami avansai įmonės veiklai gerinti ir plėstis. Įsipareigojimai įvykdomi po vienerių metų.
Trumpalaikiai įsipareigojimai	Paimamos paskolos iš kredito įstaigų, perkamos prekės skolon, gaunami avansai įmonės veiklai gerinti ir plėstis. Įsipareigojimai įvykdomi per vienerius metus.
Atidėjiniai	Atidėjinius galima formuoti norint sumokėti tikėtinas baudas, vykdyti suteiktas garantijas, kompensuoti žalą gamtai, kompensuoti restruktūrizavimo sąnaudas. Taip pat galima sudaryti atidėjinius būsimoms išlaidoms, kurias gali tekti patirti dėl teisinių reikalavimų.
Dotacijos	Dotacijos gali būti gaunamos ilgalaikio turto forma arba ilgalaikiam turtui įsigyti, taip pat ataskaitinio ar praėjusio laikotarpio išlaidoms ir negautoms pajamoms kompensuoti.
Sukauptos sąnaudos ir ateinančių laikotarpių pajamos	Kad sumažėtų kasmetinių sutarties mokėjimų, galima sąnaudas kaupti ir už paslaugas tiekėjų susitarimu susimokėti sutarties laikotarpio pabaigoje. Tokia pat situacija galima įmonėms, kurios teikia paslaugas ir savo klientams leidžia įsipareigojimą įvykdyti sutarties pabaigoje. Šiuo atveju kaupiamos ateinančių laikotarpių pajamos.

Įsipareigojimų apskaita įmonei gali būti naudinga verslui, tačiau taip pat gali pridaryti nemažai žalos. Įmonėje finansininko darbas nėra lengvas, kaip teigė Dave Sukert – *specialistams labai sunku išlaikyti turimas žinias, ypač dirbant mažose įmonėse* [3]. Taip yra todėl, kad mažų įmonių investicija į darbuotojų kvalifikaciją dažniausiai būna mažesnė nei didesnių bendrovių.

Buhalteris turi atlikti labai daug svarbių darbų pasikliaudamas savo patirtimi, žiniomis bei galiojančiais teisės aktais.

2. Rizika tvarkant įsipareigojimų apskaitą

Yra svarbu, kad bet koku atveju įmonės įsipareigojimų apskaita privalo būti tvarkoma teisingai, tvarkingai ir be jokių klaidų. Didžiausia buhalterio pareiga – atidžiai sekti kiekvieną sutartį, sąskaitą faktūrą ar kitą dokumentą susijusį su įsipareigojimais. Praleistas bent vienas skaičius ar įvesta neteisinga data, privels klaidų ne tik įmonės, bet ir kliento ar tiekėjo dokumentuose. Tokiu atveju nepatenkinti kontrahentai gali nutraukti bendradarbiavimą su įmone, kas gali neigiamai paveikti bendrovės finansinę situaciją bei patikimumą. Ypač svarbu atidžiai sekti skolos dokumentus, kad jie nepasimestų, kad būtų apmokėti laiku, nesikauptų skola ar delspinigiai. Be to, aktualu stebėti su darbo užmokesčiu susijusius įsipareigojimus tam, kad užtektų lėšų išmokėti darbuotojams atlyginimus, jie nevėluotų ar netgi nesikauptų į skolą.

Labai svarbi buhalterio funkcija – sekti ir domėtis buhalterijos žinių naujovėmis ir valstybės naujienomis. Pirmiausiai reikia domėtis naujai išleidžiamais įstatymais bei jų pakeitimais. Dažnai žiniasklaidoje teigiama, kad keičiasi įvairūs įstatymai, mokestinių deklaracijų pildymo tvarka, mokesčių normos, lengvatos ir kita. Nesekant naujienų gali įsivelti klaidų įmonės apskaitoje, o jos pakartotinis tvarkymas atims daugiau laiko ar lėšų, kas gali pristabdyti bendrovės veiklą. Tvarkant apskaitą ir nepastebėjus pasikeitimų ar visai nesilaikius galiojančių teisės aktų įmonės apskaita gali būti neteisinga. Pavyzdžiui, pasikeitus darbo kodeksui, įmonės apskaitą toliau tvarko pagal seną darbo kodeksą, todėl galimas darbuotojų nepasitenkinimas ar net streikas dėl darbo kodekso nesilaikymo, duomenų neatitikimo.

Vienas iš įsipareigojimų apskaitos rizikos veiksnių, kad kuo didesnis yra įmonės įsiskolinimas, tuo sunkesnis tampa veiklos vystymasis. *Pavėluoti atsiskaitymai su tiekėjais kaip ir su pirkėjais, gali ne tik sutrikdyti normalią įmonės veiklą, bet ir padaryti jai didelių nuostolių, kurie iš karto gali pasireikšti pinigų trūkumu* (2, 308). Taip didėja rizika negauti kito kredito, mažėja pasitikėjimas tokia įmone, pablogėja bendradarbiavimas su kitais kontrahентаis. Be to, situacija gali dar labiau pablogėti, jei daugelis kreditorių paprašo skolą grąžinti tuo pačiu metu. Tvarkant įsipareigojimų apskaitą rizikos veiksnių yra nė vienas. Riziką sukelia buhalterio ar apskaitą prižiūrinčio asmens kompetencija, kvalifikacija bei nesidomėjimas su darbu susijusiomis naujienomis. Kitas veiksnys – įsipareigojimų apskaita rizikinga, nes susijusi su pačios įmonės darbuotojais, klientais, tiekėjais, kredito įstaigomis bei valstybinėmis institucijomis. Įsivėlusios klaidos gali sukelti daug nemalonių situacijų tarp visų šių šalių.

Išvados

1. Įsipareigojimai vertinami nevienareikšmiškai, nes gali sukelti tiek teigiamą poveikį įmonės veiklai, tačiau gali ir atvirkščiai – viską pabloginti. Įsipareigojimai teikia naudą įmonei pirkimų skolon atveju, kadangi šis veikia kaip beprocentinis kreditas, o paskolos, paimtos iš kredito įstaigų, leidžia įmonei išnaudoti daugiau lėšų plėtrai nei ji pati gali išleisti. Bendrovės ekonominę veiklą palengvina atidėjiniai ar subsidijos. Sukauptos sąnaudos ir ateinančių laikotarpių pajamos palengvina apskaitos procesą bei gerina bendradarbiavimą su kontrahentais.
2. Vis dėl to, vykdant įmonės veiklą pasikliaujant įsipareigojimais gana rizikinga. Niekada negalima visiškai garantuoti, kad įmonės klientai visada apmokės skolas laiku, ar pati įmonė atėjęs skolos grąžinimo terminui turės lėšų įvykdyti įsipareigojimą. Tokioje situacijoje daugelio įmonių finansininkai ar vadovai, įvertina galimą riziką bei stengiasi išspręsti iškilusias problemas. Be galo svarbu, kad buhalteris ar finansininkas domėtųsi buhalterijos naujienomis, atidžiai sektų kiekvieną ūkinį įvykį ar operaciją, susijusią su įsipareigojimais tam, kad apskaitoje viskas būtų teisingai užregistruojama, ir jokia skola nebūtų užmiršta ar pamesta. Nuo to priklauso įmonės įvaizdis, kitų kontrahentų požiūris, bendrovės vidinė aplinka bei ekonominė plėtra.

Literatūra

1. BUKEVIČIUS, Jonas; BURKŠAITIENĖ, Daiva; PULIUS, Kazimieras Narimantas; ŽAPTORIUS, Jonas. *Apskaita vadybininkams*. Vilnius, 2009. 318 p. ISBN 978-9955-28-330-0
2. ŽAPTORIUS, Jonas. *Finansinė apskaita*. Vilnius, 2015. 428 p. ISBN 978-6094-57-710-9
3. RUSSELL, Roger. Don't expose yourself! The liability risks for accountants are changing daily [interaktyvus]. *Accounting today*, 2017, Nr. 9, p 2. [žiūrėta 2018 m. vasario 17 d.]. Prieiga per EBSCO publishing duomenų bazę: <<http://web.b.ebscohost.com/bsi/detail/detail?vid=0&sid=ec67d19e-2911-4474-b445-3c6c7302038c%40pdc-v-sessmgr01&bdata=JnNpdGU9YnNpLWxpdmU%3d#AN=124964977&db=bth>>
4. *What is a creditor?* [interaktyvus] Accounting coach. [žiūrėta 2018 m. sausio 10 d.]. Prieiga per internetą: <<https://www.accountingcoach.com/blog/what-is-a-creditor>>
5. *18 – ojo verslo apskaitos standarto „Finansinis turtas ir finansiniai įsipareigojimai“ metodinės rekomendacijos* [interaktyvus]. Audito, apskaitos, turto vertinimo ir nemokumo valdymo tarnyba, 2016. [žiūrėta 2018 m. sausio 10 d.]. Prieiga per internetą:

- <<http://www.avnt.lt/assets/Veiklos-sritys/Apskaita/VAS/Metodines-rekomendacijos/2016/18VASmetodgalutinispatvirtintas-003.pdf>>
6. *19 - tasis verslo apskaitos standartas „Atidėjiniai, neapibrėžtiniai įsipareigojimai ir turtas bei poataskaitiniai įvykiai“ metodinės rekomendacijos* [interaktyvus]. Audito, apskaitos, turto vertinimo ir nemokumo valdymo tarnyba, 2015. [žiūrėta 2018 m. sausio 29 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.avnt.lt/assets/Veiklos-sritys/Apskaita/VAS/Metodines-rekomendacijos/2016/19-VASMRpagal-6-redakcijanuo-20160101-patikslinta.pdf>>
7. *21 – asis verslo apskaitos standartas „Dotacijos ir subsidijos“* [interaktyvus]. Audito ir apskaitos tarnyba. [žiūrėta 2018 m. sausio 27 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.bankrotodep.lt/assets/Veiklos-sritys/Apskaita/VAS/Priimti-standartai/21-VAS-4-redakcija.pdf>>
8. *Įsakymas dėl pavyzdinio sąskaitų plano patvirtinimo* [interaktyvus]. Audito ir apskaitos tarnyba, 2015. [žiūrėta 2018 m. sausio 27 d.]. Prieiga per internetą: <<https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/edddfdc0082c11e588da8908dfa91cac>>

IMPORTANCE OF LIABILITIES ACCOUNTING

Summary

Each modern enterprise trying to achieve the biggest profit. One of the most important criteria for a competitive and economically strong company is accounting. Accounting determines the attitude of the customers and suppliers, the respect of the company. Many companies collide management problems, deficit of money for business development. One way to get extra resources is liabilities accounting. Liabilities can have a positive effect on the company activity, they provide advantage because the company can buy for debt. Furthermore, a loan taken from credit institutions allows an enterprise to use more funds for development than it can spend itself.

Nevertheless, liabilities accounting have few disadvantages. The company can't be sure that its customers will always pay their debts on time. As well as, company never knows whether she will be able to refund its commitment on time. It is important to keep in mind, that accountant would be interested in accounting news, carefully follow each transaction and trade. Accountant should ensure that everything is recorded correctly and that no debt is forgotten. Company's reputation, the attitude of other contractors, also the company's internal environment and economic development depends on the the quality of an accountant's works.

JAUNIMO INTEGRAVIMAS Į DARBO RINKĄ

Jolanta Borel, Agata Fiodorovič

Mokslinė vadovė – lektorė Laima Steiblienė

Vilniaus kolegija, Ekonomikos fakultetas

Įvadas

Darbo rinka – darbo jėgos pardavimo ir pirkimo ekonominių santykių sistema, kurioje formuojasi darbo pasiūla ir paklausa bei jo kaina – darbo užmokestis. Taip darbo rinka apibūdinama kaip rinkos ekonomikos sudedamoji dalis.

Jaunimas – tai socialinė grupė, kuri užtikrina pereinamumą ir raidą visuomenėje.

Straipsnio tikslas – išanalizuoti jaunimo įsidarbinimo problematiką darbo rinkoje.

Straipsnio uždaviniai:

1. Apibūdinti darbo rinkos ir jaunimo sąvokas.
2. Apžvelgti literatūros analizę susijusią su jaunimo įdarbinimo galimybėmis ir šios problemos sprendimo būdus.
3. Išanalizuoti pagrindines Lietuvos darbo rinkos problemas, vyraujančias joje tendencijas bei specifines problemas, būdingas jaunimo amžiaus grupei.
4. Išanalizuoti anketinės apklausos duomenis.

Metodai: mokslinės teorinės literatūros ir kitų informacijos šaltinių analizė, anketinės apklausos analizė.

1. Darbo rinka

Darbo rinka – darbo jėgos pardavimo ir pirkimo ekonominių santykių sistema, kurioje formuojasi darbo pasiūla ir paklausa bei jo kaina – darbo užmokestis.

Yra išskiriami 3 darbo rinkos tipai:

1. Subalansuotas – kai nedarbas yra 3-4 proc., kurie skaičiuojami nuo ekonomiškai aktyvių gyventojų, t. y. bendro dirbančiųjų ir bedarbių skaičius;
2. Perteikimas – darbo rinka, kurioje gana ilgą laikotarpį yra aukštas nedarbo lygis ir darbo pasiūla gerokai viršija paklausą.
3. Nulinis – darbo vietų pasiūla viršija darbo jėgos pasiūlą, kuri turi įtakos šalies ekonomikos plėtrai.

Darbo rinka skirstoma į penkias klasifikacijas:

- Nekvalifikuotas darbas;

- Pusiau kvalifikuotas darbas;
- Kvalifikuotas darbas (amatai);
- Pusiau profesionalus darbas (verslas)
- Profesionalus darbas (moksliniai vadovai).

Šios klasifikacijos nusako pasirinktos darbo veiklos pranašumus ir trūkumus, pajamų dydį, profesijos prestižą, atsakomybės laipsnį bei išsilavinimo (kompetencijos) ir socialinę padėtį visuomenėje.

2. Jaunimas kaip atskira socialinė grupė

Jaunimas – tai socialinė grupė, kuri užtikrina pereinamumą ir raidą visuomenėje. Ši socialinė grupė skiriasi nuo kitų amžiaus grupių pagal savo socialines bei politines nuostatas, padėtį darbo rinkoje ir aišku pagal aktyvumo lygį. Jaunimas yra liberalesnių pažiūrų, socialiai ir geografiškai mobilesni bei imlesni pokyčiams nei vyresni žmonės. Jaunimas nėra linkęs indentifikuotis su vyresniųjų karta, nes jis yra ne tik socializacijos įtakų objektas ir santykių visuomenės struktūroje produktas, bet ir aktyvus socialinių pokyčių veiksnys. Kiekviena jaunimo karta turi tik jai būdingus bruožus, kuriais ji skiriasi nuo savo tėvų kartos ar kitų kartų, išplėtodama tik jai būdingas raiškos formas, priklausomai nuo ekonominių, socialinių ir politinių to meto gyvenimo ypatumų. Iš tikrųjų tai yra ypatinga visuomenės dalis, turinti savo tam tikrą problematiką, savybes, interesus ir kuriai reikalingas valstybės bei kitų visuomenės institucijų dėmesys.

Jaunimo išskirtinumas yra siejamas su žmogaus gyvenimo laikotarpiu, kuomet yra integruojamas į visuomenę, bręstama ir tampama nepriklausomais, bandoma įsitvirtinti darbo rinkoje, pradedama kurti savo šeimą bei materialinė gerovė.

Jaunystė tai kiekvieno žmogaus puikus amžiaus tarpsnis, kai formuojasi žmogaus asmenybė. Šiuo laikotarpiu žmonėms iškyla be galo daug problemų, kurių dėja jie dažnai negali įveikti savo jėgomis. Galima išskirti daug problemų, kurie vyrauja pasaulyje, bet svarbiausios problemos, o ypač žmonių problemos yra jaunimo nusikalstamumas, kuris kiekviena diena daugėja, nedarbas, būsto problemos, užimtumo ir pan. Kai kurie jauni žmonės yra nepatenkinti mokykla, jie prastai mokosi ir neįgyja profesijos, tarp jų yra daug bedarbių, piktnaudžiaujančiųjų narkotikais ir alkoholiu, daug benamių bei gaunančių mažas pajamas. Taigi jauno žmogaus ir jo aplinkinių nesugebėjimas spręsti kylančias problemas dažnai sukelia tiek atskiriems asmenims, tiek visai visuomenei sunkių pasekmių.

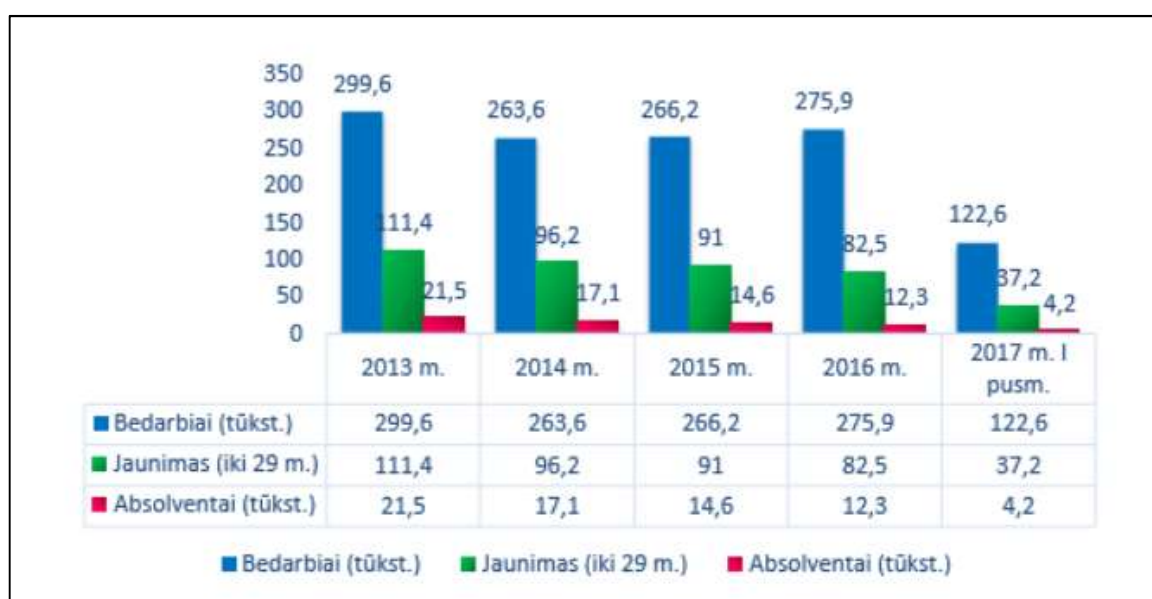
Būtent nesėkmingas integravimas į darbo rinką, užimtumo stoka yra vieni svarbiausių neigiamų veiksnių, sąlygojančių daugelį kitų jaunimo problemų atsiradimą – negalėjimą užsimokėti už mokslą bei įsigyti būstą, žalingų įpročių plitimą. Todėl vis didesnė dalis jaunimo

Lietuvoje mokosi ir dirba tuo pat metu, nes jie nori ir įgyti išsilavinimą, ir tuo pačiu reikia turėti pinigų, kad galima būtų išgyventi, kad būtų ką pavalgyti, kur gyventi ir pan. Taip pat yra ir kita dalis jaunų žmonių, kurie pradeda anksti dirbti, siekdami kuo greitesnės karjeros, patirties. Jaunimo, kuris jau studijų metu nori pradėti ir pradeda dirbti, dalies augimas – tai vis dažnesnis reiškinys mūsų visuomenėje.

Kaip bebūtų, bet jaunimas yra neįkainojimas valstybės išteklius ir klestėjimo šaltinis, kuris užtikrina valstybės ir tautos tęstinumą, dvasinių bei materialinių vertybių perdavimą. Jaunimo kaip atskiros socialinės grupės išskyrimas yra labai aktualus dabartiniu laikotarpiu. Jaunimas yra dėmesio centre sprendžiant visuomenėje kylančias problemas.

3. Jaunimo įsidarbinimo galimybės Lietuvoje

Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos duomenimis, Lietuvoje 2017 m. I pusm. Sumažėjo darbo biržoje registruoto jaunimo. Į darbo biržą dėl darbo paieškos kreipėsi 37,2 tūkst. jaunų 16-29 m. asmenų, 2016 m. II ketv. jų buvo 39,0 tūkst. 2017 m. I pusm. jauni bedarbiai sudarė mažesnę bedarbių dalį nei prieš metus, 30,3 proc. visų bedarbių buvo jaunesni nei 30 m. (per tą patį laikotarpį prieš metus – 31,4 proc.). (žr. 1 pav.)

1 pav. Bedarbių skaičius, tūkst.

Šaltinis: Socialinės apsaugos ir darbo ministerija. <https://socmin.lrv.lt/lt/veiklos-sritys/darbo-rinka-uzimtumas/uzimtumo-ir-darbo-rinkos-politika/jaunimo-uzimtumo-skatinimas/jaunimo-situacija-darbo-rinkoje>

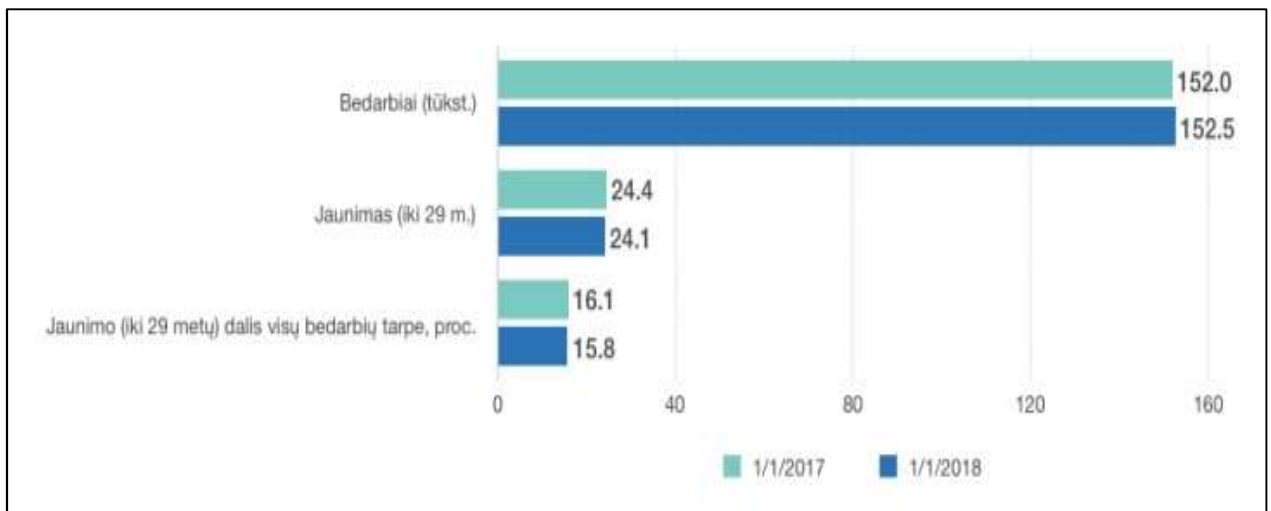
Taigi, galima teigti, kad jaunimo nedarbas yra aktualiausia jaunimo socialinė problema. Įdarbinant jauno amžiaus žmones darbdaviai atsižvelgia ne tik į įgytą jų išsilavinimą, bet ir į kitas savybes į tokias kaip: gebėjimas bendrauti, organizuoti, kurti ir dirbti komandoje. Šitoje vietoje

išsiskiria darbdavio ir jaunuolio požiūris į šiuos gebėjimus, nes jaunuoliai dažniausiai mano esą puikiai tai įvaldę studijų metu, o dauguma darbdavių į tai žiūri priešingai ir yra įsitikinę, kad mokslas remiasi teorinėmis žiniomis nesuteikdami jaunuoliams užtekčiai praktinių įgūdžių. Yra plačiai priimta, kad dauguma įgūdžių yra įgyjama dirbant darbą tik realiose situacijose. Tuo labiau, kad jaunuoliai dažnai praleidžia paminėti faktą, kad gerai išmano informacines technologijas, kas yra plačiai būdinga šiai kartai. Be viso ko, informacinės technologijos ir paslaugų sektorius yra neatsiejamas dalys ir nepaminėtas, atrodytų, nelabai reikšmingas faktas gali daug ką nulemti. Tai darbdavio akimis yra rizikingas žingsnis priimant tokį darbuotoją, ypač kriziniu laikotarpiu, nes didžioji dalis paslaugų įmonių Lietuvoje buvo priverstos mažinti darbo etatus, ko pasakoje darbo biržoje netrūksta įvairių kvalifikaciją ir išsilavinimą įgijusių darbo ieškančių žmonių, todėl jaunimas yra nustumiamas į šalį. Todėl kyla problema, kad jaunimas gali atsidurti socialinėje atskirtyje ilgai nesusiradęs darbo. Skirtingais laikais skirtingose šalyse socialinės atskirties sąvoka įvairių autorių interpretuojama vis kitaip (Littlewood and Herkommer, 1999; Saith, 2001; Biggin, 2004 ir kiti). Anot prancūzų tyrinėtojo S. Paugamo (1996, p. 4), „sociologai pirmiausia turi pripažinti, kad neįmanoma suformuluoti išsamių skurdo ir socialinės atskirties apibrėžimų. Šios sąvokos yra santykinės ir įvairuoja, tai priklauso nuo laiko ir aplinkybių“. Vieni socialinės atskirties sąvoką supranta iš individo tapatumo pozicijų, kiti vertina kaip individo tam tikrą būklę arba padėtį (Zaleskienė, 1998); vieni socialinę atskirtį priima kaip individo gyvenimo dinaminį procesą (Abrahamsen, 1998; Room, 1999), kiti – kaip socialinėje organizacijoje įtvirtintą ir jos nulemtą visuomenės raidos padarinį. Kitaip sakant, „socialinė atskirtis – nesavanoriškas nutolimas nuo ekonominių ir visuomeninių vertybių“.

„Eurostat“ duomenimis, Europos Sąjungoje (ES) 2016 m. 117,5 mln. asmenų, arba 23,4 proc. ES gyventojų, grėsė skurdas arba socialinė atskirtis. Tai reiškia, kad jie gyveno namų ūkiuose, pasižyminčiuose bent viena iš šių sąlygų: skurdo grėsmė po socialinių išmokų (skurdas dėl pajamų), sunkus materialinis nepriteklius arba labai mažas užimtumas. 2009-2012 m. procentas asmenų ES, kuriems gresia skurdas arba socialinė atskirtis, augo ir sudarė 25 proc., vėliau ėmė laipsniškai mažėti ir 2016 metais sudarė 23,4 proc., vos 0,1 proc. punkto viršydamas žemiausią 2009 m. lygį.

4. Jaunimo integracija į darbo rinką

2018 m. sausio 1 d. buvo registruoti 24,1 tūkst. 16 - 29 m. jaunuolių, tai 0,3 tūkst. mažiau nei prieš metus (2017 m. sausio 1d. jų buvo 24,4 tūkst.). 2018 m. sausio 1d. 16 - 29 m. jaunimas sudarė 15,8 proc. visų bedarbių (2017 m. sausio 1d. - 16,1 proc.). (žr. 2 pav.)

2 pav. Bedarbių skaičius, tūkst.

Šaltinis: Jaunimo garantijos. <https://jaunimogarantijos.lt/lt/statistika/jaunimo-situacija-darbo-rinkoje/101>

Taigi, siekiant mažinti jaunimo nedarbą, svarbu skatinti jaunų bedarbių integravimąsi į darbo rinką. Integracija – tai dalių sujungimas į visumą, atkūrimas, atsinaujinimas. Integracija gali būti apibūdinama kaip kiekvieno individo prigimtinė teisė visapusiškai dalyvauti visuomeniniame gyvenime (Gudžinskienė, Jurgutienė, 2010: 18). Prie jaunimo integracijos į darbo rinką prisideda ir Lietuvos darbo birža, kuri teikia įvairias paslaugas ir priemones, padedančias įsidarbinti. Jauniems bedarbiams integruoti į darbo rinką naudojamos įvairios priemonės, jas galima suskirstyti į dvi grupes. Pirmajai grupei priskiriamas nuolatinis arba terminuotas įdarbinimas, o antrajai grupei priskiriamos aktyvios darbo rinkos priemonės, kurios apima remiamą įdarbinimą (t. y. Darbo įgūdžių įgijimas, viešieji darbai), profesinį mokymą, darbo rotaciją, darbo vietų steigimą. A. Kriščiūnienės (2011) atliktas tyrimas patvirtino, kad asmenys, siekiantys integruotis į darbo rinką, vis dažniau domisi galimybe įsidarbinti laikinai, pasinaudodami įdarbinimo agentūrų paslaugomis. Tačiau D. Jong ir R. Witte (2008) pabrėžė, kad laikinasis įdarbinimas nėra tinkama integracijos į darbo rinką priemonė, nes ilginiui tokia įdarbinimo forma gali turėti neigiamą poveikį tolesnėms asmens įsidarbinimo galimybėms. Daugumoje mokslinėje literatūroje yra išskiriamos pagrindinės problemos ir kliūtis, kurios neleidžia jaunimui įsitvirtinti darbo rinkoje. (Karamessini, 2010; Semboja, 2007; Ryan, 1999) įskirdami pagrindines jaunimo galimybes įsidarbinti pabrėžia, kad vertėtų skatinti jaunimo susidomėjimą profesinio rengimo įstaigomis, nes darbdaviai iš jaunimo tikisi praktinių, o ne teorinių įgūdžių. Taip pat mokslininkai (Hannan et al., 1996) teigia, kad prie jaunimo įsidarbinimo problemų prisideda ir pačios valstybės sunkmetis, atėjus ekonominei krizei dauguma darbdavių stengiasi išlaikyti ilgamečius darbuotojus, o jaunimas lieka neįvertinti dėl patirties ir stažo trūkumo. Tačiau kyla kitas klausimas kaip jaunimui įgauti patirties jei niekas nenori jų įdarbinti. Minėtų autorių atlikti tyrimai rodo, kad Europos sąjungos šalyse taip pat ir Lietuvoje vyrauja struktūrinis nedarbas, kuris teorinėje apibrėžtyje

apibūdinamas kaip darbo paklausos neatitikimas darbo pasiūlai. Todėl ir kyla problemos jaunimo įdarbinimo galimybėms. Argumentuotai galime teigti, kad būtent neatitikimas darbo pasiūlai ir lemia, kad daugelis jaunų žmonių šiuo metu neturi darbo ir negali įsitvirtinti rinkoje. Dauguma iš jų rinkosi ne itin paklausias specialybes arba kaip tik rinkosi labai paklausios, kurių specialistų darbo vietos Lietuvoje jau senai yra užpildytos. Jaunimo nedarbo priežastimis gali būti tiek įvairūs šalies socialiniai veiksniai, taip pat ir šalies ekonominis kontekstas - ekonominė krizė Lietuvoje. Kitos galimybės, kurios galėtų paskatinti palankesnes jaunimo įdarbinimo sąlygas: švietimo ir įdarbinimo institucijų tarpusavio sąveika (Beresnevičiūtė, Poviliūnas, 2007), studijų ir darbo suderinimo galimybės, taip pat darbo užmokesčio reguliavimo priemonės motyvuojančios jaunus specialistus ieškoti darbo pagal savo specialybę.

Jaunimo integraciją į darbo rinką veikia daugybė įvairaus pobūdžio veiksnių: paslaugų ir gamybos sferos plėtojimas, išsimokslinimas, darbo motyvacija, sveikata, šeimos narių pragyvenimo šaltiniai bei gyvenimo lygis. Veiksniai gali būti grupuojami remiantis įvairiais kriterijais. Veiksnius, įtakančius jaunimo integracijos į darbo rinką procesus, galima sugrupuoti i **egzogeninius** (išorinius) ir **endogeninius** (vidinius).

Egzogeniniai – nuo konkretaus asmens nepriklausantys veiksniai, kurių jis tiesiogiai negali reguliuoti. Jie apima bendraekonominis, socialinius, demografinius, geografinius, politinius veiksnis, kurie tiek teigiamai, tiek neigiamai įtakoja jaunimo užimtumo lygį. Jaunimo aktyvumo ir užimtumo lygius kelia jaunų darbininkų ir specialistų sugebėjimas prisitaikyti prie sparčiai kintančių darbo rinkos sąlygų. Tačiau, visgi, dauguma darbdavių mano, kad jauni darbuotojai dažnai stokoja profesinio pasirengimo, neturi reikiamos patirties.

Žiūrint iš socialinės pusės ir aptariant socialinius veiksnis, galime pastebėti, kad socialinis gyvenimas yra labai įvairus ir sudėtingas. Šeima yra pirmas institutas, kuris auklėja ir „paleidžia“ jaunuolį į tolimą gyvenimą. Tėvai yra vieni iš svarbiausių žmonių lemiančių jaunos asmenybės formavimąsi, jie perduoda socialines vertybes, moko dorovės, moralės ir kitų asmeniui svarbių dalykų. Taigi, vis dėlto didelę įtaką daro tėvai būtent nuo jų padėties jiems sudaromos galimybės siekti aukštojo mokslo. Kuo šeimos sunkesnė socialinė padėtis, tuo jaunuoliui sunkiau integruotis tiek į visuomenę, tiek į pacią darbo rinką.

Jaunimo norą mokytis, gauti tam tikrų žinių, kopti karjeros laiptais sąlygoja mokslo svarbos supratimas, materialinės gerovės siekimas. Norinčių studijuoti jaunuolių skaičius kasmet vis didėja. Kiekvienas gali pasirinkti aukštąją ar kitokią mokyklą pagal savo poreikius, norus ir galimybes. Daugelį jaunimo noras mokytis verčia tuo pat metu ieškoti ir darbinės veiklos. Norėdami susimokėti už studijas, jaunuoliai dažniausiai susiranda darba ne pagal įgyjamą specialybę, o ten, kur galima pasirinkti laisvesnį grafiką. Taip pat ir patys darbdaviai nereikalauja aukštojo mokslo diplomo ir atitinkamai moka mažesnę atlyginimą.

Jaunimui integruojantis į darbo rinką įtakos taip pat turi demografiniai veiksniai, tokie kaip *amžius* ir *lytis*. Pagal statistikos departamento pateikiamus duomenis užimtų jaunų vyrų yra kur kas daugiau nei moterų ir ši tendencija bėgant metams praktiškai nesikeičia. Galime pasvarstyti ar moterys pačios nenori dirbti, ar jos tampa namų šeimininkėmis ir siekia mokslo aukštumų, kadangi, pagal pateikiamus statistinius duomenis, besimokančių moterų skaičius aukštesiose mokyklose smarkiai viršija besimokančių vyrų skaičių.

Taip pat yra dar vienas svarbus veiksnys įtakojantis jaunimo integraciją į darbo rinką yra *geografinė padėtis*. Lengviau darbą susiranda jaunimas gyvenantis didžiuosiuose šalies miestuose, nei tas, kuris gyvena kaimuose. Atitinkamai mieste gyvenančio jaunimo profesinis pasirengimas yra žymiai geresnis nei kaime gyvenančių jaunuolių, nes jie turi palankesnes galimybes mokytis, kelti kvalifikaciją, bei susirasti darbą pagal įgytą specialybę.

Endogeniniai veiksniai – tai nuo konkretaus individo priklausantys veiksniai, kuriuos jis pats gali kontroliuoti. Jiems priskiriami *psichologiniai veiksniai* bei *kokybinės gyventojų charakteristikos*. Jaunimo integracijos į darbo rinką procesą nulemia šių grupių veiksmų sąveika. Padėtis darbo rinkoje priklauso nuo bendros ekonominės situacijos.

Analizuojant jaunimo integracijos į darbo rinką tendencijas Lietuvoje, svarbu paminėti, jog šiuo atveju svarbi jaunų specialistų parengimo ne tik kokybė, bet ir kiekybė. Tai didelė valstybės problema paruošti tiek specialistų kiek tuo metu reikalauja pati rinka, ir tokių specialistų, kurie iškart galėtų pradėti darbinę veiklą. Dirbantiesiems šiuolaikinės postindustrinės visuomenės sąlygomis reikalinga universalaus pobūdžio kvalifikacija ir kompetencija, kuri leistų greitai prisitaikyti prie kintančių gamybos bei ūkio sąlygų ir mokėti atitinkamai reaguoti į pokyčius, padėtų nuolat mokytis, savišvietos būdu papildyti žinias, kurios naujų technologijų eroje labai greitai kinta ir atsinaujina. Nesugebėjimas savarankiškai tobulinti savo žinių ir kompetencijos sumažina darbuotojų darbo našumą ir konkurentiškumą darbo rinkoje.

Galima daryti išvadą jog jaunimo integracija į darbo rinką priklauso tiek nuo jų pačių veiksmų, pastangų, požiūrio į gyvenimą, nusiteikimo, tiek nuo rinkos sąlygų.

5. Jaunimo integracijos į darbo rinką problemos

Jaunimo nedarbo problema aktuali visame pasaulyje, neaplenkia ir Lietuvos. Nors pastaraisiais metais įvairių vyriausybinių bei nevyriausybinių organizacijų pastangų dėka jaunimo nedarbas turi tendenciją mažėti, tačiau jis per visus Lietuvos nepriklausomybės metus buvo aukštesnis nei bendras nedarbo lygis šalyje. Jaunimo nedarbo visuomeniniai kaštai yra labai dideli. Jaunimo nedarbas šiandien - tai augančios socialinės problemos rytoj.

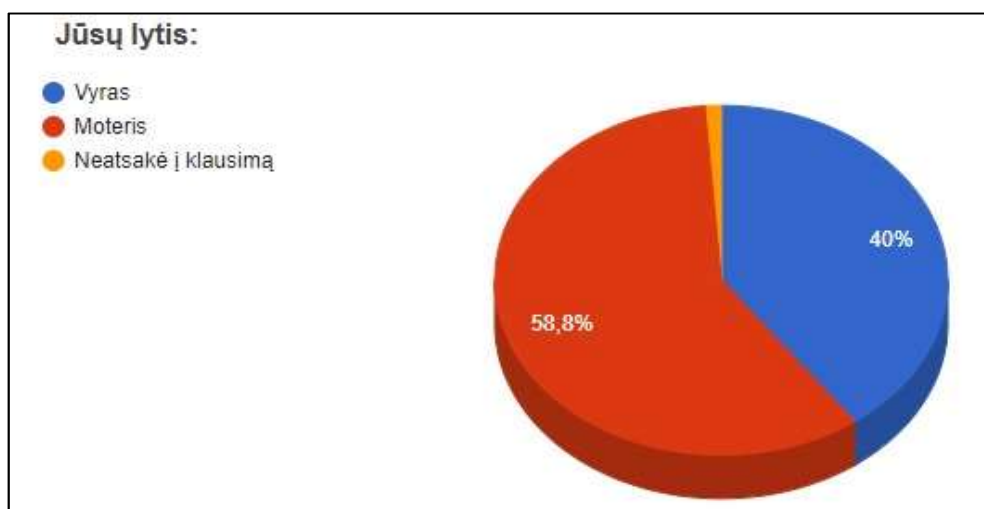
Jaunuolių elgsena darbo rinkoje priklauso nuo daugelio socialinių, ekonominių, demografinių ir kitų tarpusavyje glaudžiai susijusių veiksnių. Jaunimo nedarbas, kaip socialinis –

ekonominis reiškiny, yra ypač nepalankus šių veiksnių sąveikos rezultatas. Jaunimo nedarbo problema aktuali visame pasaulyje. Beveik visose Europos valstybėse, išskyrus Austriją ir Vokietiją, jaunimo nedarbo lygis yra dvigubai aukštesnis už bendrą nedarbo lygį. Būtina nagrinėti nedarbo atsiradimo ir didėjimo priežastis ir sukurti priemonių sistemą, didinančią jaunimo integracijos į darbo rinką galimybes.

6. Jaunimo įsidarbinimo tyrimas

Apklausos tikslas – išanalizuoti jaunimo įsidarbinimo problematiką darbo rinkoje.

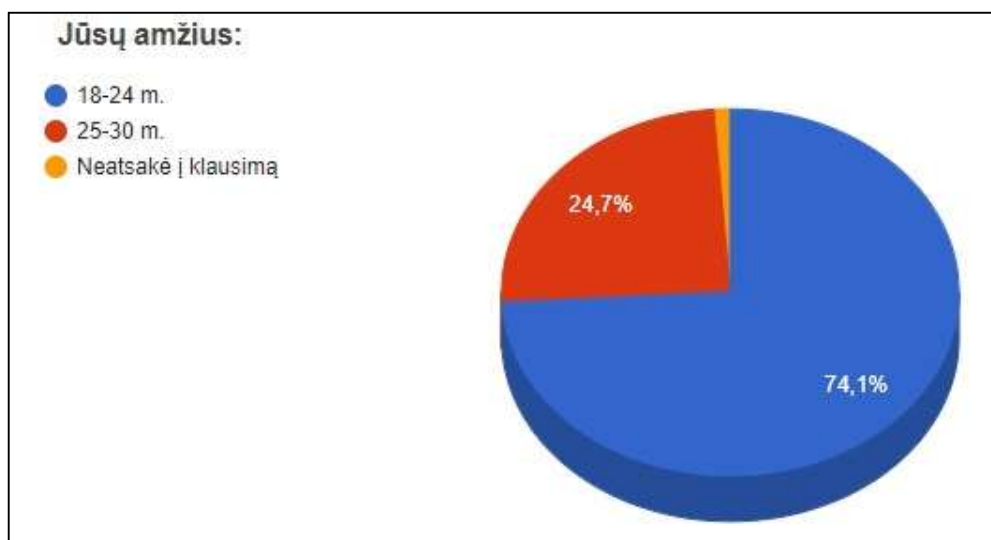
Anketoje buvo pateikta 22 klausimų, kuriais siekiama išsiaiškinti respondentų nuomonę apie jaunimo integravimą į darbo rinką galimybes bei esamas problemas. Detalūs šių žmonių vertinimai pateikiami iliustruojant grafiškai.

3 pav. Respondentų pasiskirstymas pagal lytį, proc.

Šaltinis: sudaryta darbo autorių remiantis anketos rezultatų duomenimis.

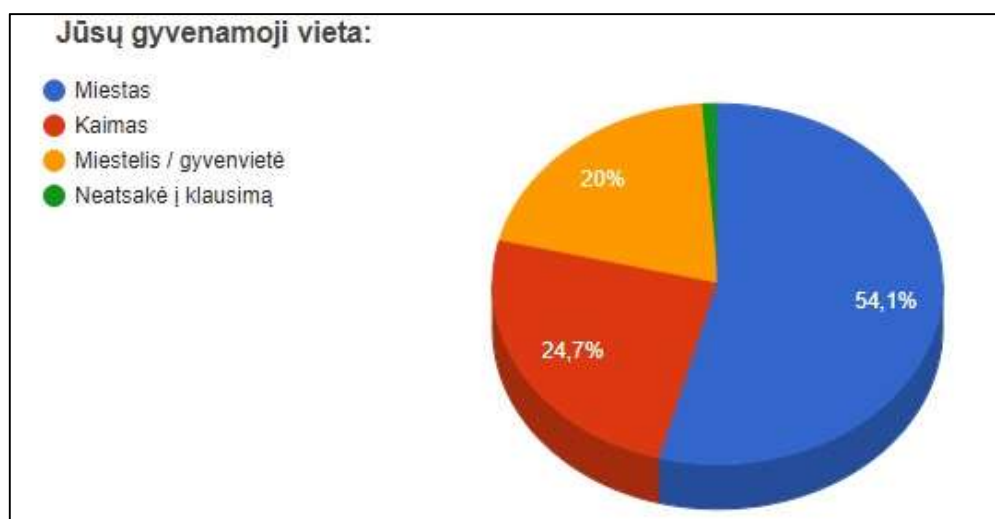
Apklausos metu siekta išsiaiškinti respondentų lytį. Gauti rezultatai parodė, kad į anketą daugiausiai atsakė moterys nei vyrai. (žr. 3 pav.)

4 pav. Respondentų pasiskirstymas pagal amžių, proc.

Šaltinis: sudaryta darbo autorių remiantis anketos rezultatų duomenimis.

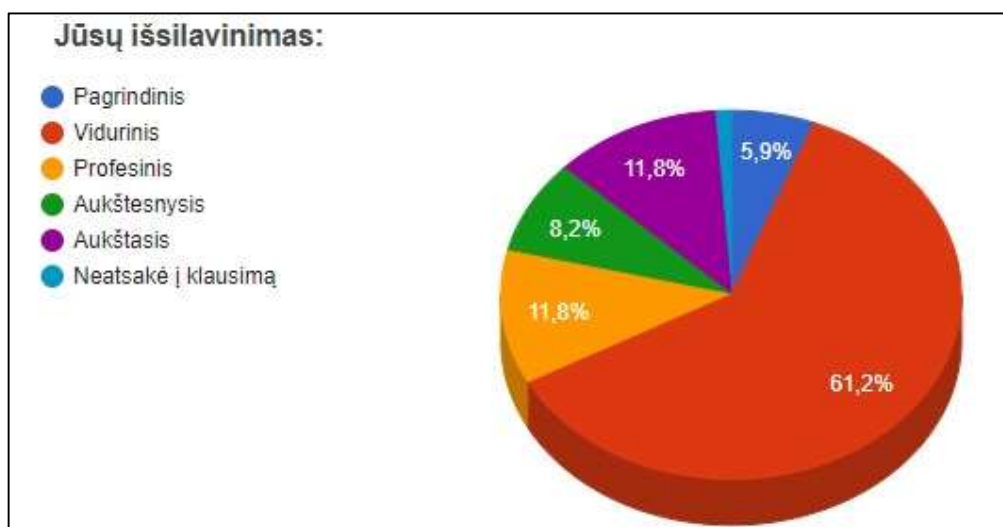
Daugiau negu pusės respondentų, kurie sudalyvavo apklausoje, amžius siekė nuo 18 iki 24 m. Taip pat nemažai atsakiusių buvo nuo 25 iki 30 m. (žr. 4 pav.)

5 pav. Respondentų pasiskirstymas pagal gyvenamąją vietą, proc.

Šaltinis: sudaryta darbo autorių remiantis anketos rezultatų duomenimis.

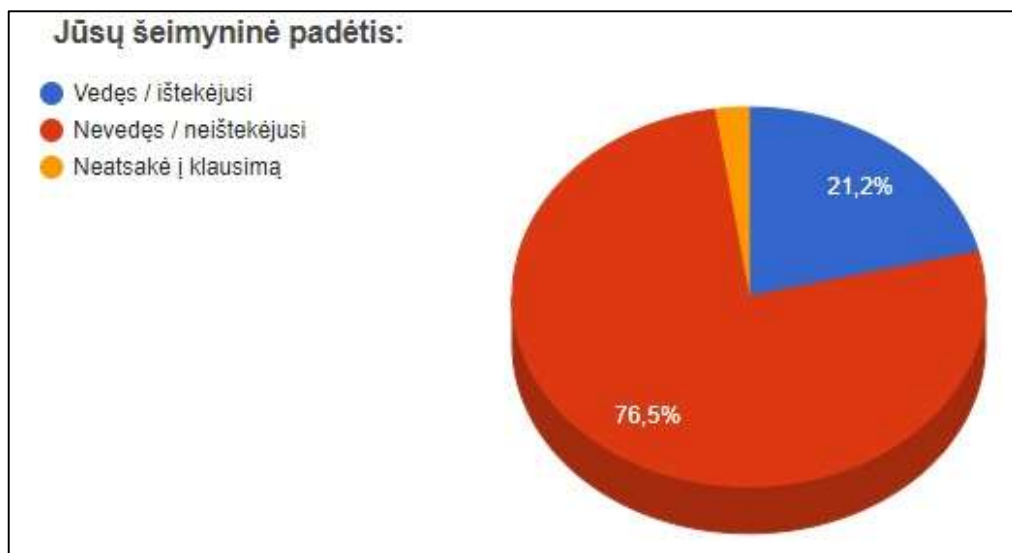
Pusė respondentų, kurie sudalyvavo apklausoje, gyvenamoji vieta yra miestas. Taip pat nemažai atsakiusių yra iš kaimo arba miestelio / gyvenvietės. (žr. 5 pav.)

6 pav. Respondentų pasiskirstymas pagal išsilavinimą, proc.

Šaltinis: sudaryta darbo autorių remiantis anketos rezultatų duomenimis.

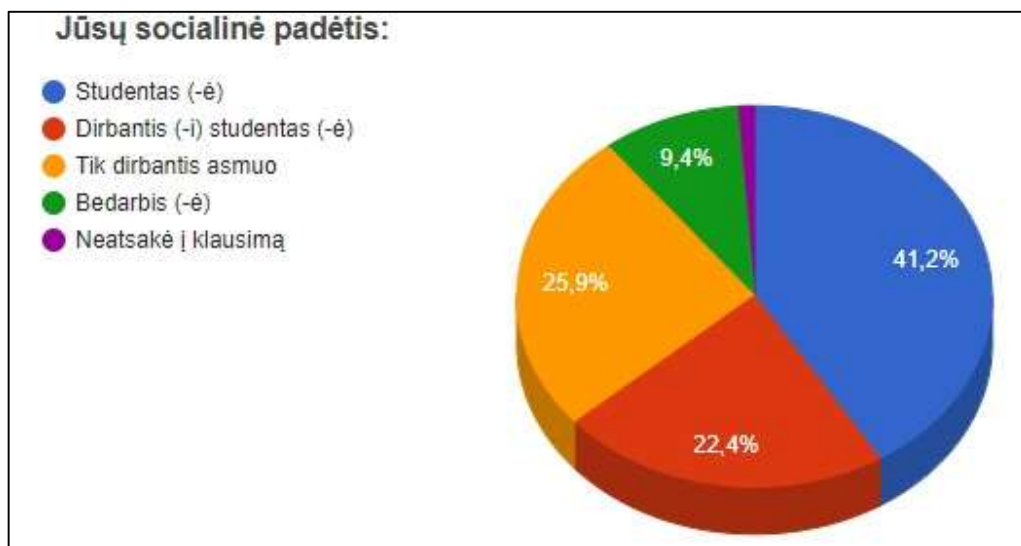
Daugiau negu pusės respondentų išsilavinimas yra vidurinis. Taip pat lygiai pasiskirstė respondentai, kurių išsilavinimas yra aukštasis arba profesinis. (žr. 6 pav.)

7 pav. Respondentų pasiskirstymas pagal šeimyninę padėtį, proc.

Šaltinis: sudaryta darbo autorių remiantis anketos rezultatų duomenimis.

Iš 7 pav. matome, kad daugiau negu pusė respondentų yra nevedę arba neištekęjusios. (žr. 7 pav.)

8 pav. Respondentų pasiskirstymas pagal socialinę padėtį, proc.

Šaltinis: sudaryta darbo autorių remiantis anketos rezultatų duomenimis.

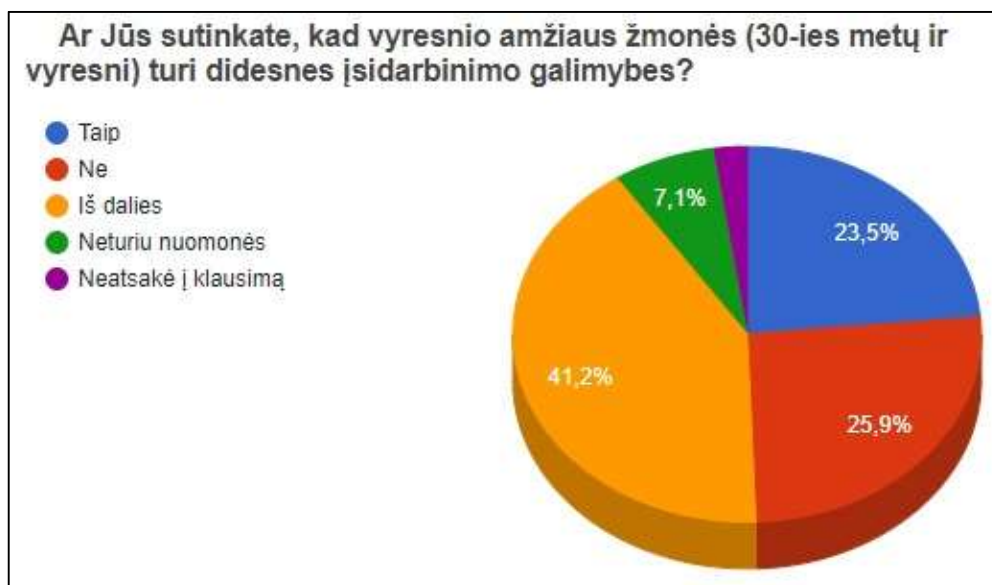
Pagal šį klausimą respondentai pasiskirstė taip: 41,2 proc. yra studentai, 25,9 proc. yra tik dirbantys asmenys, 22,4 proc. yra dirbantys studentai ir 9,4 proc. yra bedarbiai. (žr. 8 pav.)

9 pav. Respondentų pasiskirstymas pagal klausimą „Ar esate kada nors patyrę darbdavio diskriminaciją dėl savo amžiaus?“, proc.

Šaltinis: sudaryta darbo autorių remiantis anketos rezultatų duomenimis.

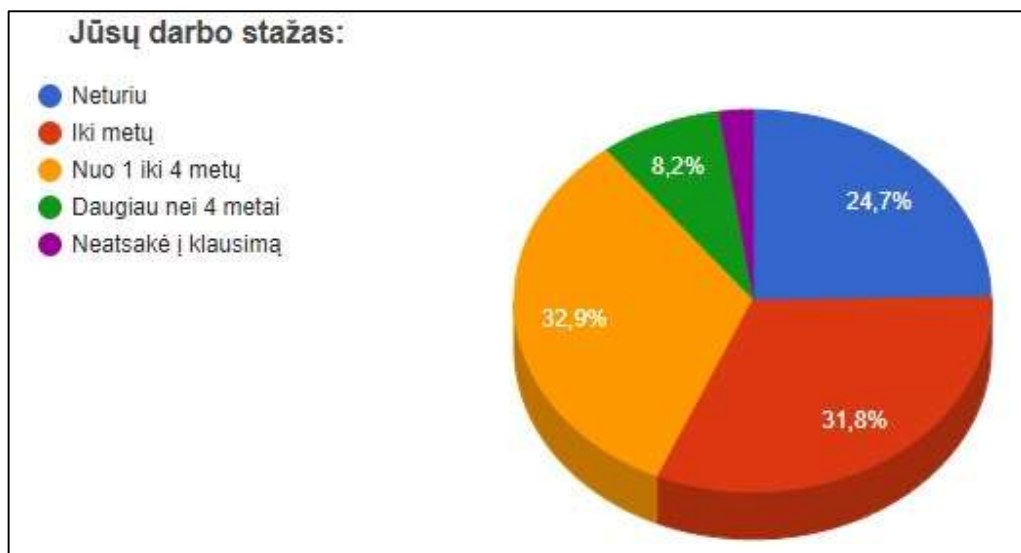
Dauguma respondentų nepatyrę darbdavio diskriminacijos dėl savo amžiaus, bet buvo ir tokių respondentų, kurie iš dalies yra patyrę ir buvo tokių, kurie patyrę diskriminaciją dėl savo amžiaus. (žr. 9 pav.)

10 pav. Respondentų pasiskirstymas pagal klausimą „Ar Jūs sutinkate, kad vyresnio amžiaus žmonės (30-ies metų ir vyresni) turi didesnes įsidarbinimo galimybes?“, proc.

Šaltinis: sudaryta darbo autorių remiantis anketos rezultatų duomenimis.

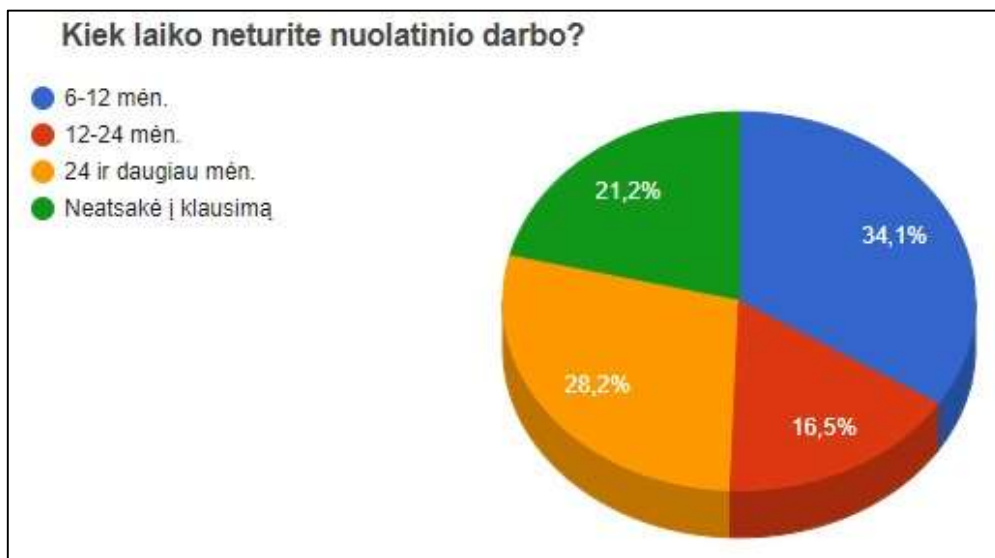
Mažiau negu pusė respondentų sutinka, kad vyresnio amžiaus žmonės turi didesnes įsidarbinimo galimybes. Taip pat 25,9 proc. respondentų nesutinka su šia nuomone ir 23,5 proc. visiškai sutinka, kad vyresnio amžiaus žmonės turi didesnes įsidarbinimo galimybes. (žr. 10 pav.)

11 pav. Respondentų pasiskirstymas pagal darbo stažą proc.

Šaltinis: sudaryta darbo autorių remiantis anketos rezultatų duomenimis.

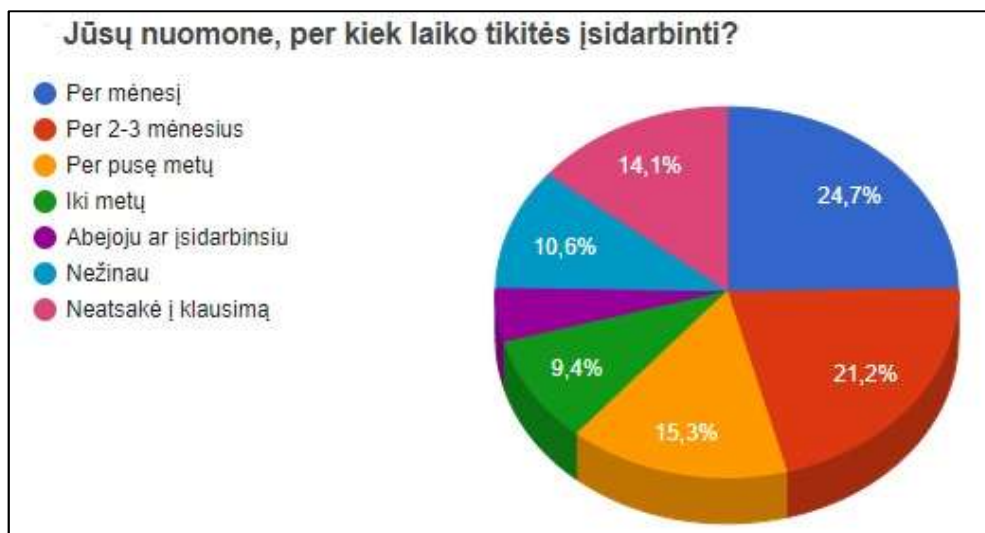
32,9 proc. respondentų darbo stažas yra nuo 1 iki 4 metų, 31,8 proc. yra iki metų darbo stažas ir buvo tokių respondentų, kurie darbo stažo neturi. (žr. 11 pav.)

12 pav. Respondentų pasiskirstymas pagal klausimą „Kiek laiko neturite nuolatinio darbo?“, proc.

Šaltinis: sudaryta darbo autorių remiantis anketos rezultatų duomenimis.

Pagal šį klausimą respondentai pasiskirstė taip: trečdalis respondentų nuolatinio darbo neturi 6-12 mėn., 28,2 proc. nuolatinio darbo neturi 24 ir daugiau mėn. ir 21,2 proc. respondentų neatsakė į šį klausimą. (žr. 12 pav.)

13 pav. Respondentų pasiskirstymas pagal klausimą „Per kiek laiko tikėtės įsidarbinti?“, proc.

Šaltinis: sudaryta darbo autorių remiantis anketos rezultatų duomenimis.

Trečdalis respondentų atsakė, jog ketina įsidarbinti per mėnesį. Šiek tiek mažiau atsakiusiųjų planuoja įsidarbinti per 2-3 mėn. ir 15 proc. planuoja rasti darbą per pusę metų. (žr. 13 pav.)

14 pav. Respondentų pasiskirstymas pagal klausimą: „Jei po studijų neįsidarbinote, tai kuo užsiimate?“, proc.

Šaltinis: sudaryta darbo autorių remiantis anketos rezultatų duomenimis.

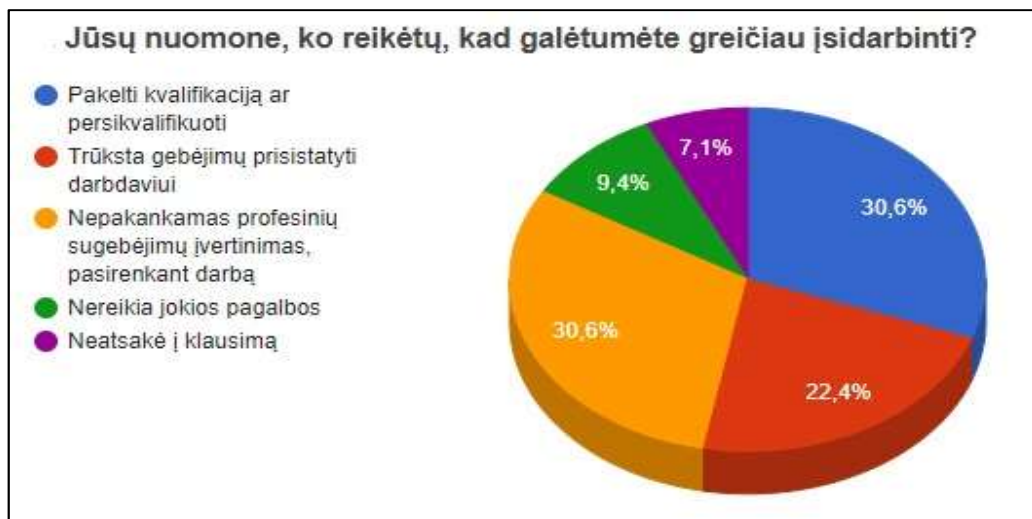
Dauguma respondentų atsakė, jog mokosi toliau ir taip pat daugelis pasirinko, jog uždirba pragyvenimui visai kita veikla. (žr. 14 pav.)

15 pav. Respondentų pasiskirstymas pagal klausimą „Kokios, Jūsų nuomone, yra neįsidarbinimo priežastys?“, proc.

Šaltinis: sudaryta darbo autorių remiantis anketos rezultatų duomenimis.

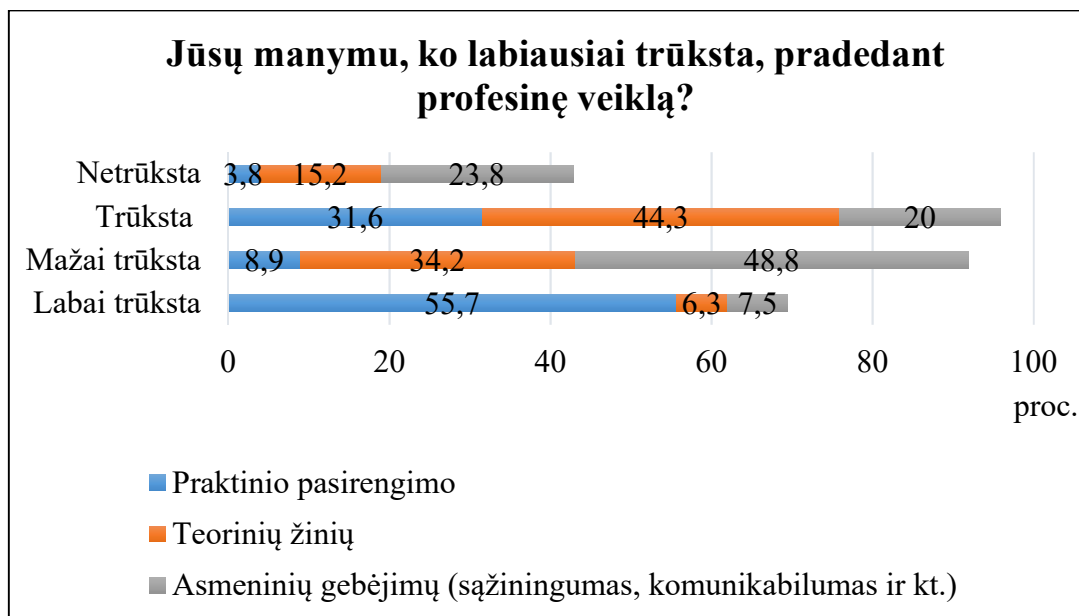
Dažniausias neįsidarbinimo priežastis respondentai įvardino šias: netenkina darbo užmokestis, nepakankama darbo patirtis ir dar viena iš pagrindinių priežasčių tai dėl papildomai keliamų darbdavio reikalavimų. Būtent šios priežastis respondentams atrodo svarbiausios dėl ko jaunimui sunku rasti darbą. (žr. 15 pav.)

16 pav. Respondentų pasiskirstymas pagal klausimą: „Jūsų nuomone, ko reikėtų, kad galėtumėte greičiau įsidarbinti?“, proc.

Šaltinis: sudaryta darbo autorių remiantis anketos rezultatų duomenimis.

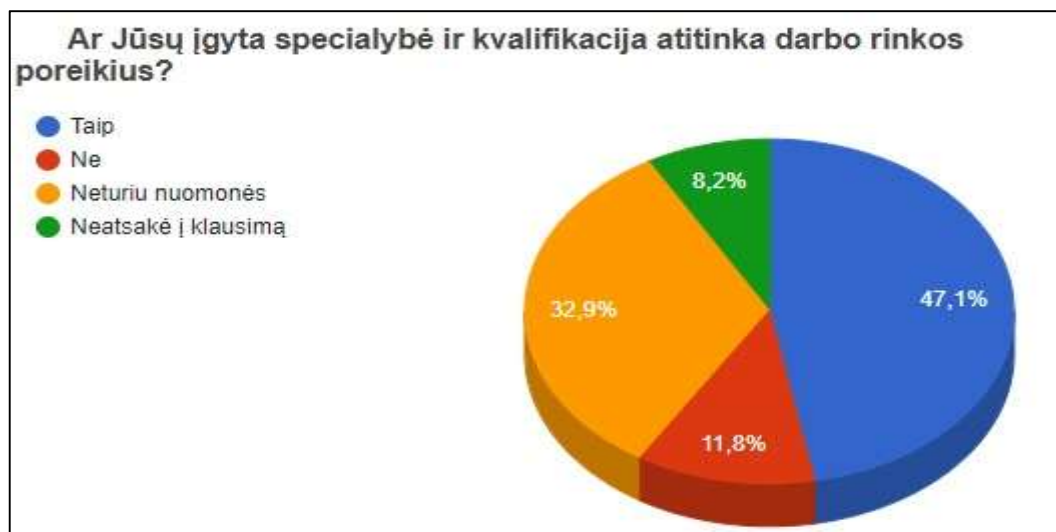
Ties šiuo klausimu respondentų nuomonės išsiskyrė. Vieni mano, jog reikia pakelti kvalifikaciją ar persikvalifikuoti, kiti, jog nesugeba tinkamai įvertinti profesinių sugebėjimų pasirenkant darbą ir tai reikėtų pakeisti. (žr. 16 pav.)

17 pav. Respondentų pasiskirstymas pagal klausimą „Jūsų manymu, ko labiausiai trūksta, pradedant profesinę veiklą?“, proc.

Šaltinis: sudaryta darbo autorių remiantis anketos rezultatų duomenimis.

Pateikti duomenis rodo, jog pradedant profesinę veiklą jaunimui trūksta dažniausiai teorinių žinių, o labiausiai trūksta praktinių žinių. (žr. 17 pav.)

18 pav. Respondentų pasiskirstymas pagal klausimą „Ar Jūsų įgyta specialybė ir kvalifikacija atitinka darbo rinkos poreikius?“, proc.

Šaltinis: sudaryta darbo autorių remiantis anketos rezultatų duomenimis.

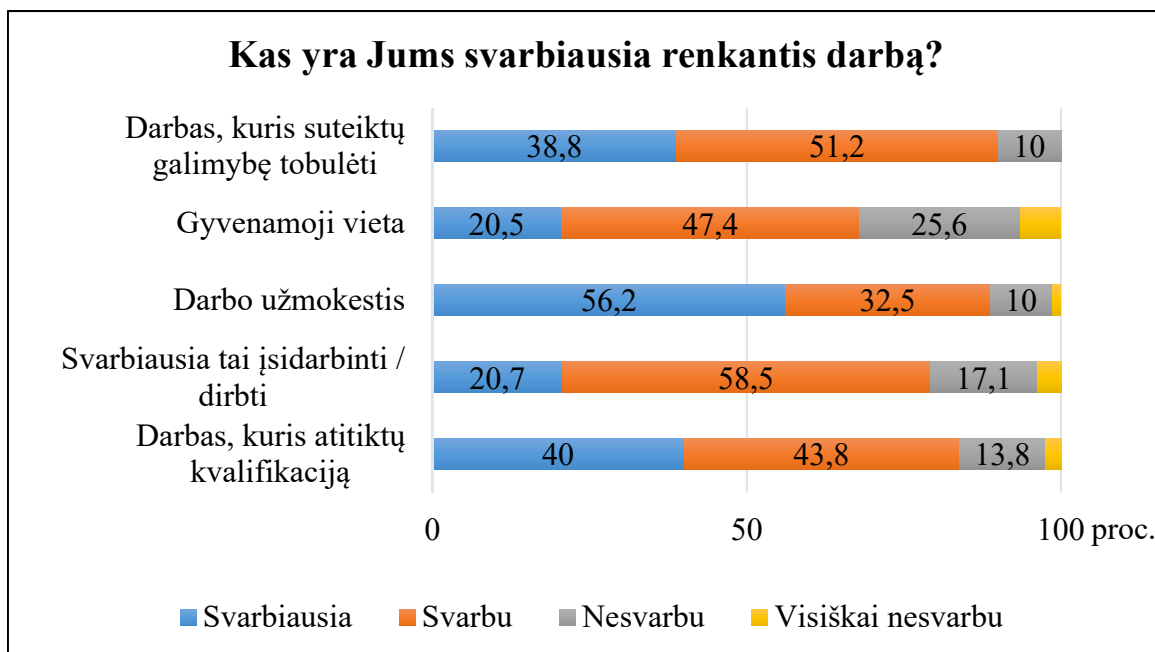
Beveik pusė respondentų atsakė, jog jų įgyta specialybė ar kvalifikacija atitinka darbo rinkos poreikius. Trečdalis atsakiusiųjų neturi nuomonės šiuo klausimu. (žr. 18 pav.)

19 pav. Respondentų pasiskirstymas pagal klausimą „Kokia neatitikimo darbo rinkos poreikiams priežastis?“, proc.

Šaltinis: sudaryta darbo autorių remiantis anketos rezultatų duomenimis.

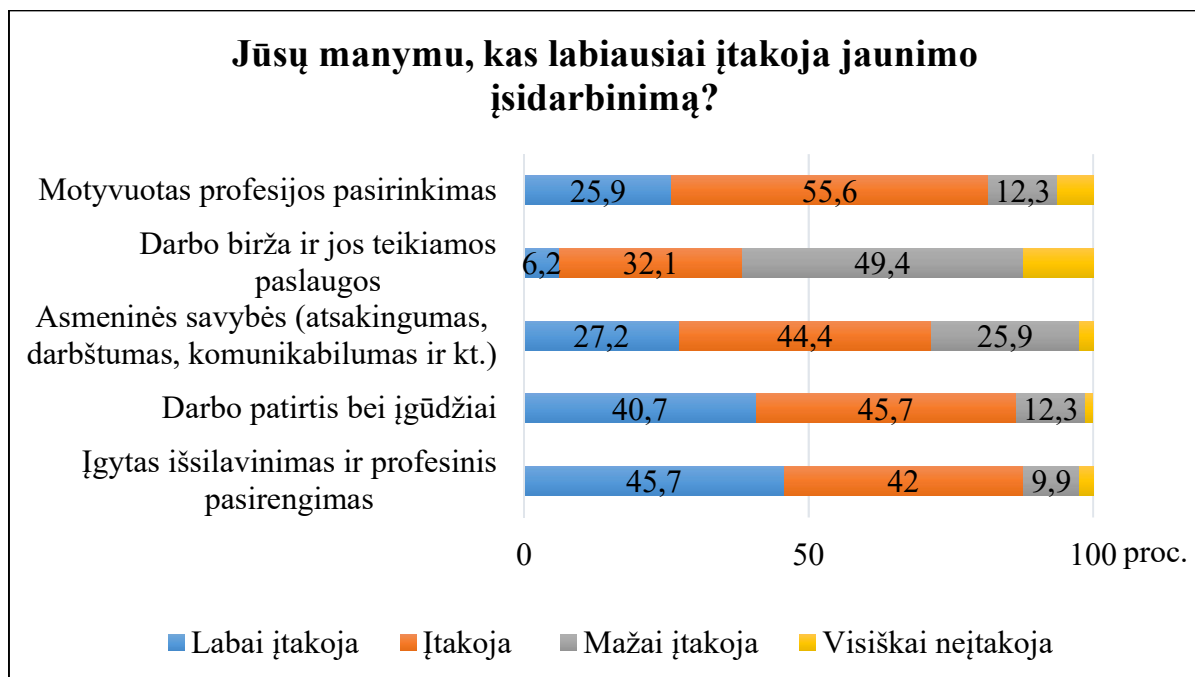
Dažniausia priežastimi dėl ko yra neatitikimas darbo rinkos poreikiams respondentai įvardino nenorą priimti jaunos specialistus. Trečdalis teigia, jog specialistų yra per daug. (žr. 19 pav.)

20 pav. Respondentų pasiskirstymas pagal klausimą „Kas yra Jums svarbiausia renkantis darbą?“, proc.

Šaltinis: sudaryta darbo autorių remiantis anketos rezultatų duomenimis.

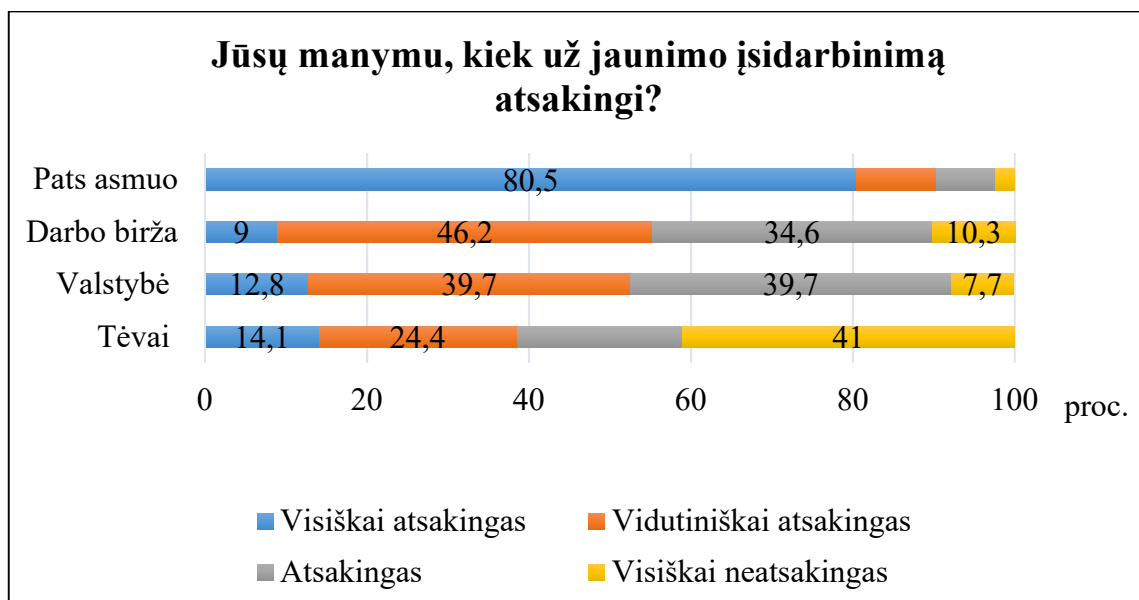
Respondentai įvardino, jog svarbiausia renkantis darbą yra mokamas darbo užmokestis ir taip pat ne mažiau svarbu yra įsidarbinti ir dirbti. (žr. 20 pav.)

21 pav. Respondentų pasiskirstymas pagal klausimą „Jūsų manymu, kas labiausiai įtakoja jaunimo įsidarbinimą?“, proc.

Šaltinis: sudaryta darbo autorių remiantis anketos rezultatų duomenimis.

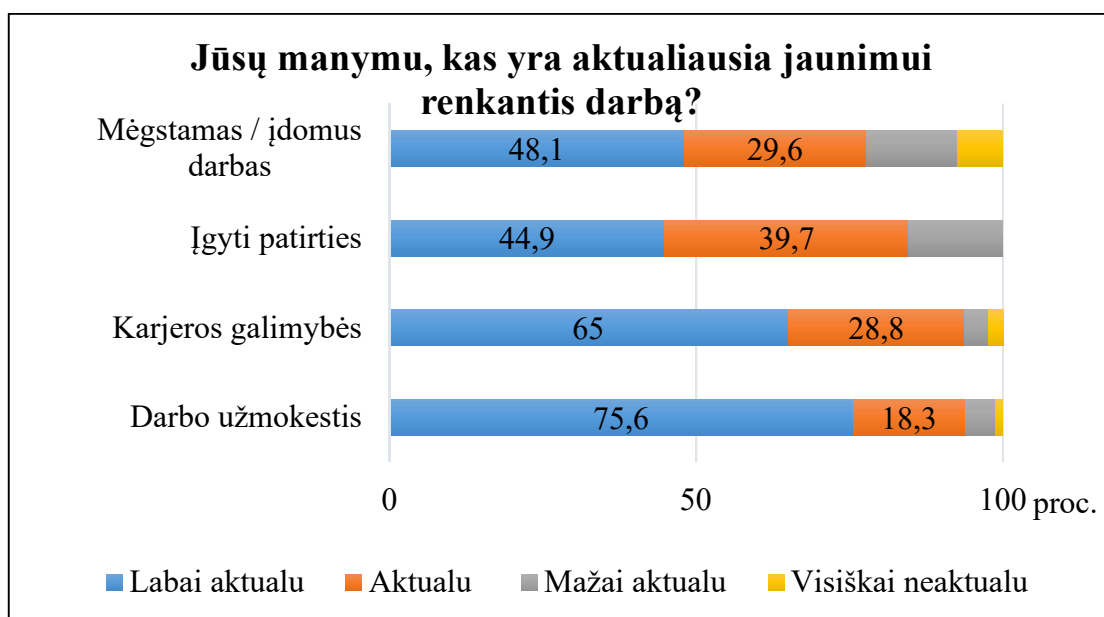
Beveik pusė respondentų atsakė, jog labiausiai jaunimo įsidarbinimą įtakoja įgytas išsilavinimas ir specialybė. Taip pat įsidarbinimą įtakoja ir darbo patirtis bei turimi įgūdžiai ir nemažai įtakos turi asmeninės savybės tokios kaip: darbštumas, komunikabilumas, atsakingumas ir pan., o mažiausiai įtakoja darbo birža ir jos teikiamos paslaugos (žr. 21 pav.)

22 pav. Respondentų pasiskirstymas pagal klausimą „Jūsų manymu, kiek už jaunimo įsidarbinimą atsakingi?“, proc.

Šaltinis: sudaryta darbo autorių remiantis anketos rezultatų duomenimis.

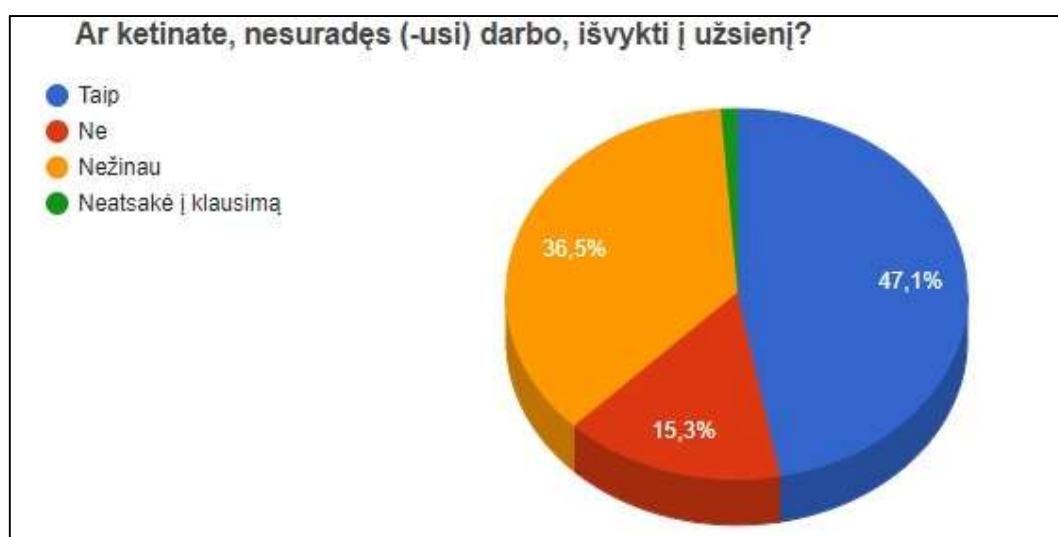
Beveik visi atsakiusieji teigia, jog už jauno asmens įsidarbinimą yra atsakingas jis pats. Vidutiniškai atsakingi yra tėvai ir valstybė. (žr. 22 pav.)

23 pav. Respondentų pasiskirstymas pagal klausimą „Jūsų manymu, kas yra aktualiausia jaunimui renkantis darbą?“, proc.

Šaltinis: sudaryta darbo autorių remiantis anketos rezultatų duomenimis.

Respondentų nuomone, jaunam žmogui prieš įsidarbinant labai aktualu yra mokamas darbo užmokestis ir taip pat aktualu tai suteikiamos karjeros galimybės, o visiškai neaktualu jaunimui yra dirbti mėgstamą ir įdomų darbą. (žr. 23 pav.)

24 pav. Respondentų pasiskirstymas pagal klausimą: „Ar ketinate, nesuradęs (-usi) darbo, išvykti į užsienį?“, proc.

Šaltinis: sudaryta darbo autorių remiantis anketos rezultatų duomenimis.

Beveik pusė respondentų atsakė, jog ketina išvykti į užsienį jeigu jiems nepavyks rasti darbo. Trečdalis atsakiusiųjų nežino ar liks, ar vis dėlto išvyks. (žr. 24 pav.)

Išvados

1. Darbo rinka – darbo jėgos pardavimo ir pirkimo ekonominių santykių sistema, kurioje formuojasi darbo pasiūla ir paklausa bei jo kaina – darbo užmokestis. Taip darbo rinka apibūdinama kaip rinkos ekonomikos sudedamoji dalis. Jaunimas – tai socialinė grupė, kuri užtikrina pereinamumą ir raidą visuomenėje.
2. Jaunimo įsidarbinimo galimybių procesas susideda iš tam tikrų socialinių ir ekonominių padarinių nuo kurių ir priklauso jaunimo integracija į darbo rinką. Tačiau, bendrąja prasme jaunimo integracija į darbo rinką siejamas su jaunimo užimtumu, siekiant susirasti ilgalaikių darbo perspektyvų. Pagrindinės jaunimo neįsidarbinimo priežastys yra susijusios su išsilavinimo / profesijos neturėjimu arba jo neatitikimu darbo rinkos poreikiams.
3. Lietuvos darbo rinkoje vis dar yra nemažai problemų. Aukštas darbo jėgos apmokestinimas, darbo jėgos emigracija (tai savo ruožtu veda prie to, kad darbo jėgos perteklių keičia jos trūkumas), profesinio rengimo struktūros nesuderinamumas, personalo valdymo tradicijų trūkumas, žemas vidutinis darbo užmokestis (ES kontekste), neatitinkantis pragyvenimo lygio, nepakankamas socialinis dialogas – visa tai apsunkina jaunimo integracijos į darbo rinką procesus. Sunkumus jaunimui įsitvirtinti darbo rinkoje lemia darbo rinkos poreikių neatitinkantis išsilavinimas – nepakankamas švietimo ir mokymo sistemų reagavimas į darbo rinkos reikalavimų pokyčius. Įtakos taip pat turi darbo patirties, praktikos stoka, kokybiškų darbo vietų jauniems žmonėms trūkumas, motyvacijos dirbti stoka.
4. Remiantis anketiniais duomenimis matyti, jaunimo integravimo į darbo rinką esama situacija ir vyraujančias problemas:
 - 4.1 Tikslinė rinka – moterys – studentės, kurių amžius yra nuo 18 iki 24 metų, kurios gyvena mieste, jų išsilavinimas yra vidurinis, neištekėjusios, jų darbo stažas yra nuo 1 iki 4 metų.
 - 4.2 Respondentai atsakydami į klausimą „Kiek laiko neturite nuolatinio darbo?“ dauguma pasirinko atsakymą 6-12 mėn. Jie tikisi įsidarbinti per mėnesį. Apklaustieji mano, kad neįsidarbinimo priežastys yra: nepakankama darbo patirtis, netenkina darbo užmokestis ir dar viena priežastis tai papildomai keliama darbdavių reikalavimai.
 - 4.3 Pagal klausimą „Ko reikėtų, kad galėtumėte greičiau įsidarbinti?“ trečdalis respondentų atsakė, kad reikėtų pakelti kvalifikaciją arba persikvalifikuoti, taip pat yra nepakankamas profesinių sugebėjimų įvertinimas, pasirenkant darbą.
 - 4.4 Daugiau negu pusė respondentų atsakė, kad labiausiai trūksta, pradedant profesinę veiklą tai praktinio pasirengimo ir taip pat nemažai trūksta asmeninių gebėjimų.

- 4.5 Respondentų įgyta specialybė ir kvalifikacija atitinka darbo rinkos poreikius. Taip pat jie mano, jog neatitikimo darbo rinkos poreikiams priežastis yra nenoras priimti jaunos specialistus. Apklaustieji renkantis darbą atsižvelgia į darbo užmokestį ir, kad darbas atitiktų kvalifikaciją.
- 4.6 Jaunimo įsidarbinimą labiausiai įtakoja įgytas išsilavinimas ir profesinis pasirengimas, darbo patirtis bei įgūdžiai, o mažiausiai įtakoja darbo birža ir jos teikiamos paslaugos. Taip pat renkantis darbą jaunimui aktualiausia yra darbo užmokestis, karjeros galimybės, o visiškai neaktualu jaunimui yra dirbti mėgstamą ir įdomų darbą. Tyrimas parodė, kad jeigu artimu metu respondentai neįsidarbina, jie ketina išvažiuoti į užsienį.

Literatūra

1. ANUŽIENĖ, B., KUČINSKIENĖ, R., PEVCEVIČIŪTĖ, S. *Darbo paieškos vadovas*. Klaipėda, KU, 2000.
2. *Darbo rinka* [interaktyvus]. E. terminai. lt [žiūrėta 2018 m. vasario 26 d.]. Prieiga per internetą: <http://e-terminai.lt/ekonomika/darbo-rinka>
3. *Darbo jėga ir darbo jėgos aktyvumo lygis* [interaktyvus]. Lietuvos statistikos departamentas [žiūrėta 2018 m. vasario 26 d.]. Prieiga per internetą: https://osp.stat.gov.lt/web/guest/statistiniu-rodikliu-analize?portletFormName=visualization&hash=db1cd79c-cb40-424f-b289-d4589d9bd2dd#
4. *Jaunimo situacija darbo rinkoje* [interaktyvus]. Jaunimo garantijos [žiūrėta 2018 m. vasario 26 d.]. Prieiga per internetą: <https://jaunimogarantijos.lt/lt/statistika/jaunimo-situacija-darbo-rinkoje/101>
5. *Jaunimo situacija darbo rinkoje* [interaktyvus]. Socialinės apsaugos ir darbo ministerija [žiūrėta 2018 m. vasario 26 d.]. Prieiga per internetą: <https://socmin.lrv.lt/lt/veiklos-sritys/darbo-rinka-uzimtumas/uzimtumo-ir-darbo-rinkos-politika/jaunimo-uzimtumo-skatinimas/jaunimo-situacija-darbo-rinkoje>
6. *Jaunų bedarbių integracijos į darbo rinką ypatumai* [interaktyvus]. Šiaulių universitetas [žiūrėta 2018 m. vasario 26 d.]. Prieiga per internetą <http://www.zurnalai.vu.lt/files/journals/180/articles/1396/public/24.pdf>
7. *Pranešimas apie žmogaus socialinę raidą Lietuvoje* [interaktyvus]. Ališauskienė R., Žilinskienė L. Jaunimas ir visuomenė [žiūrėta 2018 m. vasario 26 d.]. Prieiga per internetą: http://www.smm.lt/old/old/Bendr_info/statistika/pranesimas2001/s_p2001_1.htm.
8. *Socialinės problemos* [interaktyvus]. Social work. Research journal [žiūrėta 2018 m. vasario 26 d.]. Prieiga per internetą: <https://www3.mruni.eu/ojs/social-work/article/view/2116/1923>

INTEGRATING YOUTH IN THE LABOR MARKET

Summary

Young people are a social group that ensures transition and development in society. This social group is different from other age groups in terms of its social and political situation, the situation in the labor market and clearly according to the level of activity. Young people are more liberal, socially and geographically more mobile and more responsive to change than older people. They do not tend to identify with the elder generation, as it is not only the object of socialization's influence and the product of a relationship in the structure of society, but also an active factor in social change. Therefore, process of youth employment opportunities consists of certain social and economic consequences of which depends youth integration into the labor market. However, in general, the integration of young people into the labor market is linked to youth employment and finding a long-term job prospects. The main reasons for non-employment of young people are related to lack of education / vocation or lack of conformity with labor market needs. According to the data of the Ministry of Social Security and Labor, in 2017, I half Reduced youth registered with the labor exchange. 37.2 thousand people applied to the labor exchange for job search. young people aged 16-29 persons in 2016 II quarter they were 39,0 thousand 2017 I half young unemployed made up a smaller share of the unemployed than a year ago, 30.3%. all unemployed were under 30 years of age. (during the same period a year ago - 31.4%). There are still a lot of problems in the Lithuanian labor market. High labor tax, labor emigration which in turn leads to a shortage of labor shortages, incompatibility of vocational education and training structures, lack of staff management traditions, low average wages (in the EU context), inadequate living standards, insufficient social dialogue - all this complicates the processes of integration of young people into the labor market. Difficulties for young people to enter the labor market are determined by the lack of education in the labor market - inadequate response of education and training systems to changes in labor market requirements. There is also a lack of work experience, lack of practice, lack of quality jobs for young people, lack of motivation to work. In conclusion there is still a lack of cooperation between educational institutions, employers and the state, which could be useful in solving the problems of integration of young people.

JAUNIMO NEDARBAS IR UŽIMTUMAS LIETUVOJE

Gabija Narmonaitė

Mokslinė vadovė – lektorė Romantė Bučienė

Vilniaus kolegija, Ekonomikos fakultetas

Išvadas

Viena svarbiausių makroekonominių problemų yra nedarbas. Dažnai vertinant ekonomikos būklę ir ekonominės politikos efektyvumą, ekonomistai nedarbo lygį vertina kaip vieną svarbiausių ekonomikos rodiklių. Daugelis žmonių, netekę darbo, praranda pajamų šaltinį bei gyvenimo džiaugsmą. Bedarbiai - tai nedirbantys, darbingo amžiaus asmenys, nesimokantys dieninėse mokymo įstaigose, užsiregistravę gyvenamosios vietos valstybinėje darbo biržoje kaip ieškantys darbo. Lietuvoje darbo rinkos politikos požiūriu jaunimui priskiriami 16 -24 metų amžiaus asmenys. Nedarbo lygis – bedarbių santykio su visa darbo jėga procentinė išraiška. Užimtumas – teisėta darbinė žmonių veikla, kuriant materialines vertybes ir teikiant paslaugas siekiant patenkinti visuomenės poreikius.

Straipsnio tikslas – išnagrinėti jaunimo nedarbo ir užimtumo teorinius aspektus ir pateikti jaunimo nedarbo ir užimtumo situaciją 2006-2013 m.

Straipsnio uždaviniai:

1. Išanalizuoti jaunimo nedarbo esmę, jo tipus ir veiksnius, lemiančius jaunimo nedarbą.
2. Išanalizuoti užimtumą Lietuvoje.
3. Atlikti užimtumo ir aktyvumo lygio rodiklių analizę.

Metodai: mokslinės teorinės literatūros ir kitų informacijos šaltinių analizė.

1. Nedarbas ir jo priežastys

Nedarbas yra viena didžiausių makroekonominių problemų. Nedarbo terminas vartojamas nuo antikos laikų, tačiau iki šių dienų pati kategorija neatpažįstamai pakitusi.

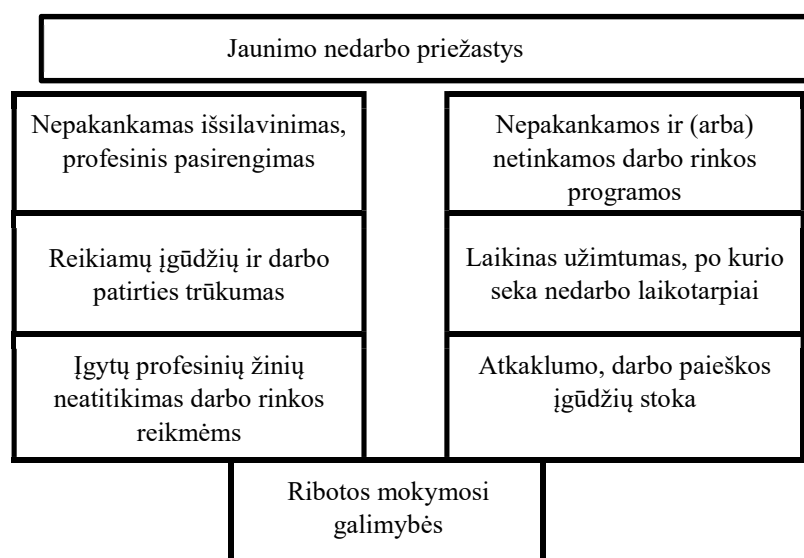
Nedarbo lygis yra ekonominis rodiklis, rodantis, kokia darbo jėgos dalis yra neužimta; tai asmenų, galinčių ir norinčių dirbti, tačiau neturinčių tinkamo darbo, santykio su visa darbo jėga procentinė išraiška. Nedarbo problemą privalo spręsti kiekvienos šalies vyriausybė ir įvairios Europos Sąjungos institucijos. Priežasčių, dėl kurių tampama bedarbiais, yra labai įvairių, pirmiausia, tai mažėja tam tikrų specialybių darbuotojų poreikis, atitinkamai šios problemos lygis kiekvienoje šalyje skiriasi.

Nedarbo tipai

Nedarbo rūšis	Apibūdinimas
Struktūrinis	Tai nedarbo forma, kurią sąlygoja gamybos techninio lygio augimas. Dėl tokių pokyčių, kai kurių profesijų paklausa arba sumažėja arba išnyksta, o tuo tarpu kitų profesijų paklausa išauga. Nedarbas atsiranda todėl, nes darbo rinka į šiuos pokyčius reaguoja per lėtai, o darbo jėgos struktūra neatitinka naujos darbo vietų struktūros.
Tekamasis - frikcinis	Sąlygoja nelanksti darbo rinka, kada darbo metų skaičius neatitinka norinčių dirbti žmonių skaičiaus. Tai neišvengiamas reiškinys, būdingas tol, kol nusistovi prekių, paslaugų pasiūla ir paklausa. Atsiranda darbo paieškos procese, kai darbuotojai keičia darbo vietą dėl įvairiausių aplinkybių.
Ciklinis	Tai nedarbas, sąlygojamas bendro ekonomikos nuosmukio. Ciklinį nedarbą sukelia tos ūkinės veiklos ciklo fazė, kuriai būdingas bendrųjų išlaidų nepakankamumas. Gamybos mažinimo ir nuosmukio laikotarpiu, kai visuminė paklausa prekėms ir paslaugoms sumažėja ir didėja nedarbas. Susidaro esant bendrajam nacionaliniam produktui.
Paslėptinė nedarbo forma	Apimanti darbuotojus, kurie priversti dirbti ne visą darbo dieną, arba nėra įtraukti į oficialią nedarbo statistiką.
Sustingusi nedarbo forma	Jai priklauso ta darbingo amžiaus gyventojų dalis, kuriai būdingas didelis darbo nereguliarumas ir ilga nedarbo trukmė. Jiems priskiriama: sezoniniai darbininkai, nusivylę bedarbiai, degradavę ir asocialūs visuomenės nariai.

Šaltinis: D. Beržinskienė, B. Martinkus (2001), *Nedarbas ir ekonominės bei socialinės jo pasekmės*.

Veiksniai, lemiantys jaunimo nedarbą, yra nepakankamas išsilavinimas bei profesinis pasirengimas, reikiamų įgūdžių ir darbo patirties trūkumas, įgytų profesinių žinių neatitikimas darbo rinkos poreikiams.

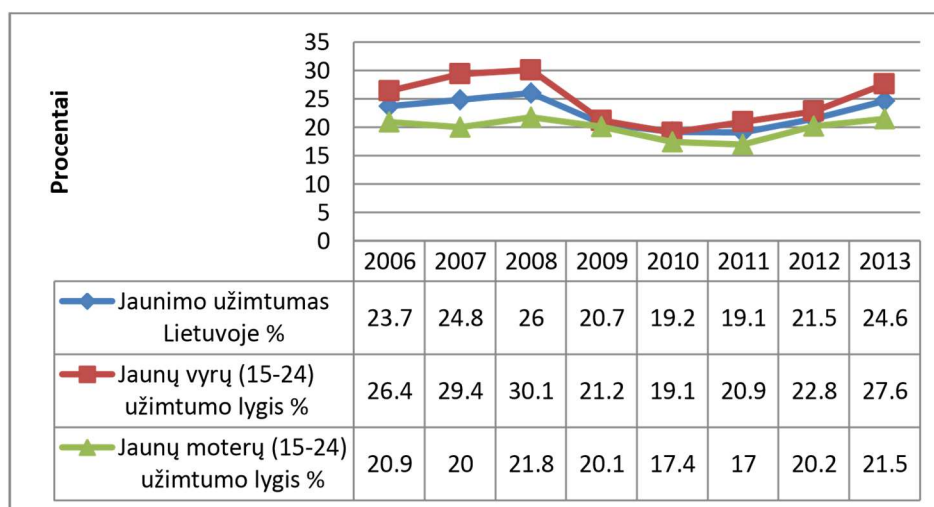
1 pav. Pagrindinės jaunimo nedarbo priežastys

Šaltinis: sudarytas remiantis Lietuvos darbo birža

2. Užimtumas ir jį lemiantys veiksniai

Darbo rinkos sistemoje vienas svarbiausių reiškinių - užimtumas yra ne tik veikla, bet ir ekonominiai bei teisiniai santykiai tarp žmonių, dalyvaujančių darbo procese. Žmogus laikomas užimtu ir tuomet, kai jis laikinai nedirba: atostogauja, gydosi ir pan., svarbu, kad jis tam tikru būdu yra susijęs su konkrečia darbo vieta įmonėje, įstaigoje, savo versle ir pan. Užimtumo kaip ekonominio reiškinių problemos sprendimas yra gana sudėtingas ir priklauso nuo daugelio politinių ir socialinių problemų, kurios turėtų būti sprendžiamos tiek kiekvienos šalies, tiek ir tarptautiniu lygiu. Patys aktualiausi klausimai – lanksti darbo rinka, mažų įmonių steigimas ir plėtra, visų užimtumo formų skatinimas, darbo laiko trukmės mažinimas, valstybės investicijų į infrastruktūrą didinimas, privačios iniciatyvos ir vartojimo skatinimas. Užimtumo lygis yra labai svarbus makroekonominis rodiklis, kuris padeda spręsti apie šalies ekonominę būklę. Kuo daugiau darbuotojų yra užimti, tuo efektyviau išnaudojami darbo jėgos ir kiti gamybos ištekliai, pasiekiamas potencialusis nacionalinis produktas. Užimtumą lemia šie veiksniai: geografiniai, demografiniai, socialiniai–psichologiniai ir ekonominiai.

3. Jaunimo užimtumo ir aktyvumo lygio rodiklių analizė 2006-2013 metais

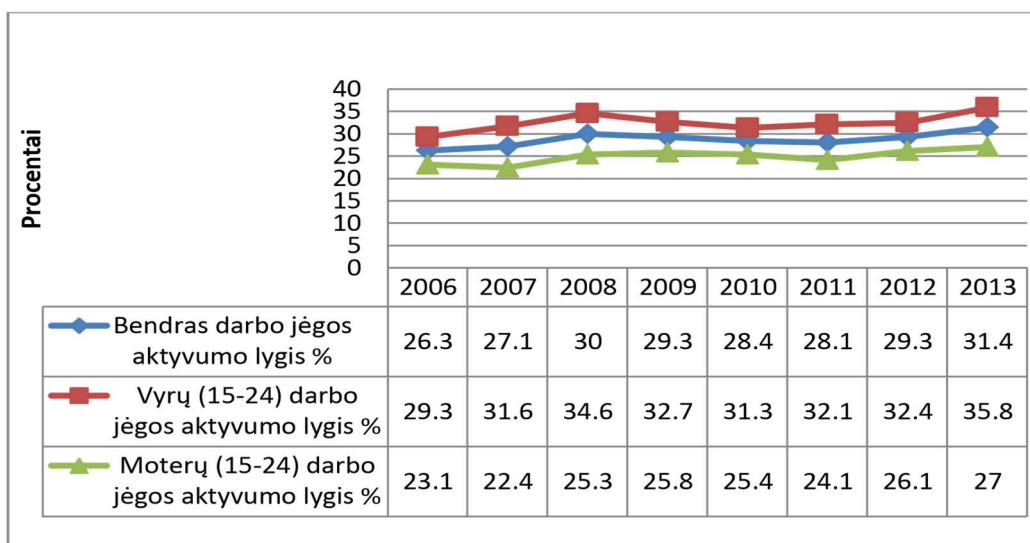

2 pav. Jaunimo (16 – 24) užimtumo lygio kitimas pagal lytį

Šaltinis: sudarytas pagal Lietuvos Statistikos Departamento duomenis

2010 - 2011 metais užimtumo lygis buvo pats žemiausias, jaunų vyrų užimtumo lygis sumažėjo 27.7 procentais ir siekė 19.1 procentą, kai tuo tarpu jaunų moterų užimtumo lygis sumažėjo 16.7 procentais ir siekė 17.4 procentus. Pasibaigus ekonominiam nuosmukiui, mažėjant nedarbo lygiui ir didėjant užimtumui, iki 2013 metų užimtumas jaunų vyrų tarpe išaugo 44.5 procentais ir pasiekė 27.6 procentus, o moterų užimtumo lygio augimas per tą laikotarpį išaugo 23.6 procentais ir pasiekė 21.5 procentų dydį. Galima pastebėti, kad jaunų vyrų užimtumo lygis

kur kas didesnis nei jaunų moterų. Per analizuojamą laikotarpį jaunimo užimtumas išaugo 3.8 procentais, jaunų vyrų užimtumas išaugo 4.5 procentais, tuo tarpu jaunų moterų tik 2.9 procentais.

3 pav. Jaunų vyrų ir moterų aktyvumo lygio pokytis pagal lytį

Šaltinis: sudarytas pagal Lietuvos Statistikos Departamento duomenis

Nagrinėjant jaunimo (16-24) metų amžiaus grupės darbo jėgos aktyvumo lygio pasiskirstymą, matyti, kad jaunimo aktyvumo lygis daug mažesnis lyginant jį su (16-64) metų amžiaus grupe. 2006 metais šis rodiklis vyrų tarpe siekė 29.3 procentus, tuo tarpu jaunų moterų buvo mažesnis ir siekė 23.1 procentą. Per pirmąjį darbo jėgos aktyvumo lygio augimo etapą iki 2008 metų, šis rodiklis sumažėjo, jaunų vyrų aktyvumo lygis išaugo ir siekė 34.6 procentus, jaunų moterų tarpe išaugo mažiau ir siekė 25.3 procentų lygį. Atsigavus ekonomikai darbo jėgos aktyvumo lygis iki 2013 metų išaugo 31.5 procentais, iš jų vyrų – iki 35.8 procentų, moterų – iki 26 procentų.

Nagrinėjant darbo jėgos aktyvumo lygio pasiskirstymą tarp (16-24) metų amžiaus žmonių pagal lytį, galima teigti, jog jaunų moterų darbo jėgos aktyvumo rodiklis buvo kur kas žemesnis nei vyrų. Per visą analizuojamą laikotarpį bendras vyrų ir moterų darbo jėgos aktyvumo lygis padidėjo 19.8 procentais. Galima teigti, kad rodiklio reikšmė padidėjo dėl lankstesnių darbo santykių, terminuotų darbo sutarčių sudarymo galimybių. Labai svarbu yra tai, kad buvo stiprinamas profesinis mokymas, didinamos jaunų žmonių galimybės įgyti praktinių darbo įgūdžių, sudarant darbdavio ir praktikanto mokymo sutartis, stiprinama parama aktyvioms darbo rinkos priemonėms, numatoma skirti daugiau dėmesio paramos teikimui pirmajam darbui.

Išvados

1. Nedarbas yra viena skaudžiausių makroekonominių problemų, o jo priežastys yra švietimo sistemos spragos, emigracija, iškreiptas visuomenės požiūris į jauną žmogų ir neigiamas požiūris į verslo plėtrą.
2. Užimtumo kaip makroekonominės problemos sprendimas yra gana sudėtingas. Jo kitimą sąlygoja palankesnių darbo sąlygų sudarymas bei darbo jėgos aktyvumo lygio didėjimas.
3. Jaunimo užimtumo lygis nuo 2006 m. iki 2011 m. mažėjo, o nuo 2011 m. iki 2013 m. – didėjo. Jaunimo užimtumo lygio didėjimas ir nedarbo lygio mažėjimas priklauso nuo šalies ūkio sistemoje esančių darbo vietų, o naujos atsiranda dėl gamybos bei paslaugų plėtros.

Literatūra

1. BERŽINSKIENĖ, Daiva.; MARTINKUS, Bronislovas. Nedarbas ir ekonominės bei socialinės jo pasekmės. [žiūrėta 2013-11-12]. Prieiga per internetą: <http://etalpykla.lituanistikadb.lt/fedora/objects/LTLDB0001:J.04~2001~1367185759935/datastreams/DS.002.0.01.ARTIC/content>.
2. Lietuvos darbo birža. (2010). Darbo rinkos prognozė ir apžvalga.
3. Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministerija. Užimtumo ir nedarbo pagrindiniai rodikliai. [žiūrėta 2015-03-20]. Prieiga per internetą: <http://www.socmin.lt/lt/darborinka-uzimtumas/uzimtumo-ir-darbo-z6qc/uzimtumas-ir-nedarbas.html>.
4. Makroekonomika. Sudarytojas Vytautas SNIEŠKA ir kt. Kaunas: Technologija, 2001. 615 p. ISBN 9986-13-573-3
5. Statistikos departamentas. Jaunimo nedarbo lygis Lietuvoje. [žiūrėta 2015-03-20]. Prieiga per internetą: <https://osp.stat.gov.lt/statistiniu-rodikliu-analize>
6. VALENTINAVIČIUS, Stasys. Užimtumą ir nedarbą lemiantys ekonominiai veiksniai. [žiūrėta 2013-11-04]. Prieiga per internetą: <http://etalpykla.lituanistikadb.lt/fedora/objects/LTLDB0001:J.04~2001~1367180551291/datastreams/DS.002.0.01.ARTIC/content>

YOUTH UNEMPLOYMENT AND EMPLOYMENT IN LITHUANIA

Summary

In conclusion, it can be concluded that the unemployment rate is an economic indicator showing what part of the workforce is unprofitable; this is the percentage of the proportion of persons who can and wish to work, but not having decent work, in relation to the total working population. Increasing the employment of the country's population and reducing unemployment depends on jobs on the farm. Their number determines the level of production, service development, and technical progress. Finally, job creation occurs independently of the place of employment of job seekers.

JAUNOSIOS VERSLININKŲ KARTOS NERIZIKINGI SPRENDIMAI

Marija Rimgailė Lisauskaitė

Mokslinė vadovė – lektorė Regina Čenienė

Vilniaus kolegija, Elektronikos ir informatikos fakultetas

Ivadas

Vadinamoji „tūkstantmečio karta“ (t.y. dabartinis jaunimas nuo 18 iki 27 metų) nuo pat mažens buvo laikoma būsimųjų verslininkų karta. Tačiau šis paveikslas, kurį taip palaiko žiniasklaida, yra klaidingas, nes mano atlikta nedidelė apklausa parodo visiškai kitokią realybę. Mano kartos jaunimas visada buvo laikomas kaip rizikų nevengiantys būsimi verslininkai, siekiantys išnaudoti savo begalinį potencialą kurdami darbo vietas, o iš tiesų jis tenori rasti stabilius darbus, kurie leistų neatitrūkti nuo jų šeimų Lietuvoje, jei tik tam būtų palankios ekonominės sąlygos jų darbdaviams. Dabartiniai verslininkai (t.y. darbdaviai), kita vertus, teigia, jog įstatymai smulkiems bei pradedantiems verslams Lietuvoje yra visai patenkinami, kas reiškia, jog „tūkstantmečio kartos“ įsitikinimai, jog Lietuvos ekonomika yra pernelyg nestabili siekti karjeros tėvynėje, yra faktiškai neteisingai ir ši situacija ypač neigiamai veikia visuomenę.

Tyrimo problema: Plačiai paplitęs įsitikinimas apie Lietuvos „tūkstantmečio kartą“ yra netikslus ir trukdantis išspręsti ekonomines problemas, su kuriomis jaunimas jau susiduria. Dėmesio sutelkimas į šios kartos vakarietišką požiūrį sudaro sąlygas ignoruoti faktą, jog ši karta yra vis dar ekonomiškai neraštinga ir todėl negebanti objektyviai įvertinti finansinių problemų bei priimti tinkamų ilgalaikių sprendimų.

Tyrimo tikslas: Kuo tiksliau reprezentuoti modernaus Lietuvos jaunimo karjerų pasirinkimus ir taip išskirti problemas, kylančias iš išsilavinimo stokos.

Hipotezė: Lietuvos jaunimas renkasi emigraciją dėl priežasčių, kurių žiniasklaida nesugeba ar nenori tiksliai atskleisti. Pagrindinė objektyvi priežastis: ekonominis neraštingumas.

Tyrimo metodai:

1. Apklausa, atlikta atrinkus studentus iš skirtingų Lietuvos aukštojo išsilavinimo įstaigų.
2. Apklausa analizė, grindžianti bei lyginant su tokiais informaciniais šaltiniais, kaip Lietuvos verslininkų apklausa, bei Amerikos jaunimo apklausa.

1. Žiniasklaidos reprezentacija ir realybė

Pasak Forbes žurnalo 2014-ais metais, „tūkstantmečio karta“ turėtų būti tikroji verslininkų karta. Leidinys teigė: „Jei praėjusios kartos svajojo apie prestižą ir privilegijas, kurios gaunamos turint savo kabinetą viename iš vykdomųjų biurų, tai „tūkstantmečio karta“ (taip pat žinoma kaip

karta Y), yra kitokia.“ [1] Tai yra labai populiarė nuomonė apie šiuolaikinį jaunimą: tai žmonės, teikiantys pirmenybę savo verslo kūrimui, ne taip kaip bet kuri karta prieš juos. Žinoma, toks kartos aprašymas nėra lietuviškos kilmės – Forbes žurnalas, savaime suprantama, kalba apie JAV jaunimą, tačiau turint omenyje didelę Vakarų įtaką kultūriniu aspektu, mūsų žiniasklaida sėmėsi įkvėpimo ir kartos Y atžvilgiu. Todėl šis lūkesčių kupinas požiūris yra lietuviškų žurnalų bei tinklaraščių skatinamas su kiekvienu straipsniu apie dar vieną aštuoniolikmetį, sukūrusį sėkmingą verslą Didžiojoje Britanijoje, spausdinant vieną po kito interviu su jaunais sėkmingais verslininkais, pasiekusius savo tikslų emigravus. [2] Toks pažadėtojo potencialo vaikymasis pražudė objektyvų realybės suvokimą, jog yra fiziškai neįmanoma, jog didžioji dalis jaunų žmonių sukurtų sėkmingus verslus, nes kiekvienas verslas reikalauja daugiau ar mažiau samdomų darbuotojų. Todėl šis požiūris, jog karta Y visgi kurs darbo vietas, o ne jų ieškos, yra taip įsišaknijęs mūsų mąstyme, jog pagrindinė priežastis jaunimo emigracijoje dažniausiai ir įvardijama kaip „prastos sąlygos Lietuvoje jauniems verslininkams“.

Tačiau nauji duomenys vis dėlto rodo, jog ši reprezentacija yra mažų mažiausiai netiksli, ir ne tik lietuvių atžvilgiu. Net ir užsienio žiniasklaida ima pamažu suprasti, jog pasaulio jaunimas, nors ir kuria verslą statistiškai jaunesnio amžiaus nei jų tėvai ar seneliai [3], jis vis tiek yra kur kas labiau linkęs siekti kur kas stabilesnių karjerų samdomose pozicijose, nei būti „save samdančiu“. [4] Pasirodo, jog šis bruožas nemažiau būdingas ir lietuviams.

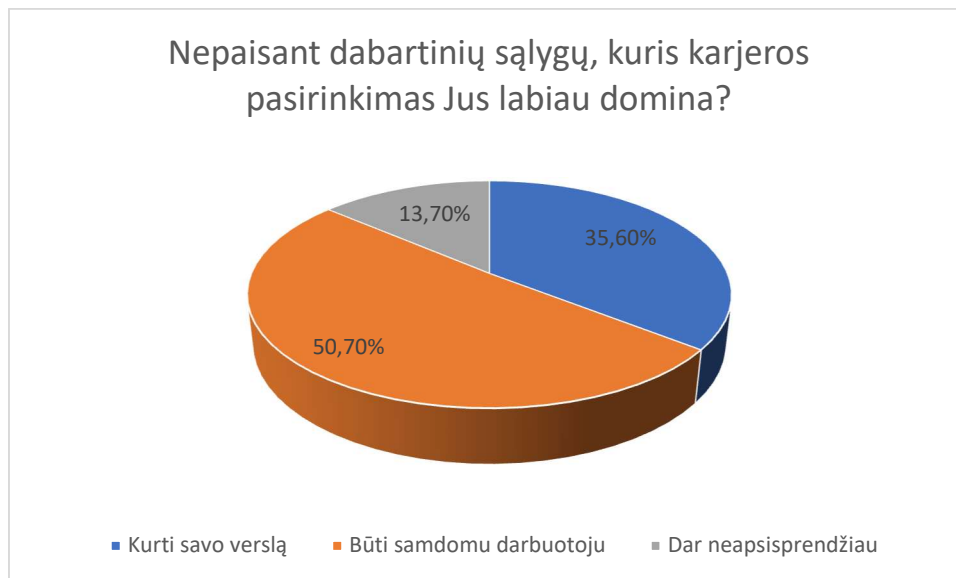
Kurdama savo anketą taikiausi į kuo platesnį žmonių ratą, todėl apklausą atliko ne tik studentai iš Vilniaus Kolegijos, bet ir iš Vilniaus Universiteto bei Mykolo Romerio Universiteto, taip pat šiuo metu nestudijuojantys, bet turintys vidurinio išsilavinimo diplomą žmonės. Apklaustos dėka surinkau duomenis apie jaunimo lūkesčių jų karjerų atžvilgiu, taip pat ir jų nuomonę apie dabartinius įstatymus, aktualius verslui, Lietuvoje, bei tų įstatymų įtaką jaunimo emigracijai. Nors respondentų skaičius yra mažas (iš viso apklausą atliko 73 žmonės), jų atsakymai prieštaravo medijos kuriamam portretui.

Apklaustos respondentus suskirsčiau į pagrindines keturias kategorijas:

- Verslo kūrėjai Lietuvoje;
- Samdomi darbuotojai Lietuvoje;
- Verslo kūrėjai užsienyje;
- Samdomi darbuotojai užsienyje.

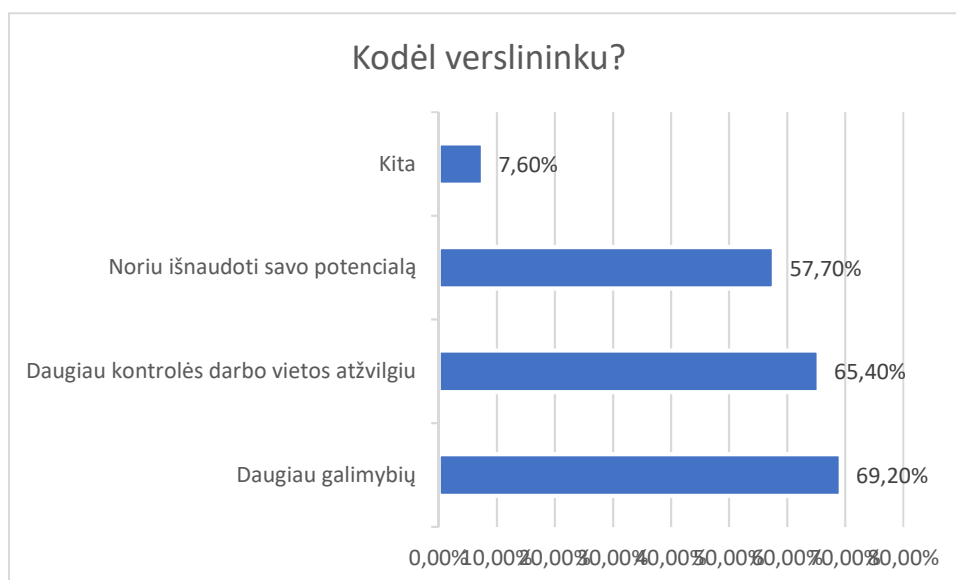
Apklausoje buvo ir pasirinkimas dar nenusprendusiems (taip sukuriant penktą grupę), tačiau turint omenyje, kad amžius svyravo nuo 18 iki net 27-erių metų, nenuostabu, jog daugelis apklaustųjų jau kūrė ateities planus, kas atsispindėjo ir jų atsakymuose – neapsisprendusių tebuvo 13,7% (arba 10 respondentų). Likusieji 63 respondentai pirmiausiai buvo išskirstyti į dvi grupes:

samdomi darbuotojai bei verslo kūrėjai. Šioje apklausoje tik 35,6% visų apklaustųjų pasirinko darbo vietų kūrimą, o ne jų ieškojimą. 50,7% respondentų atsakė, jog nori būti darbo jėga.

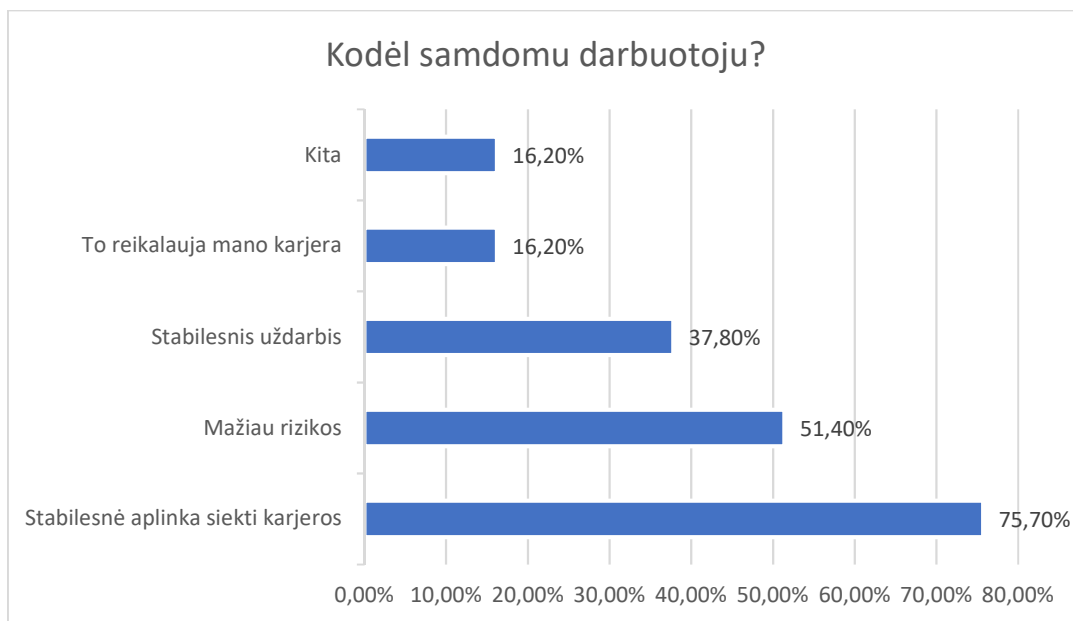

1 pav. Karjerų pasirinkimai

Abi grupės toliau buvo paprašytos paaiškinti savo pasirinkimus ir davė nestebinančius atsakymus. Būsimieji verslininkai norėjo daugiau nepriklausomybės savo darbo vietos atžvilgiu, o samdomi darbuotojai teikė pirmenybę darbo vietoms, kurios automatiškai siūlė mažesnes rizikas pajamų atžvilgiu bei stabilesnes aplinkybes lipant karjeros laiptais.

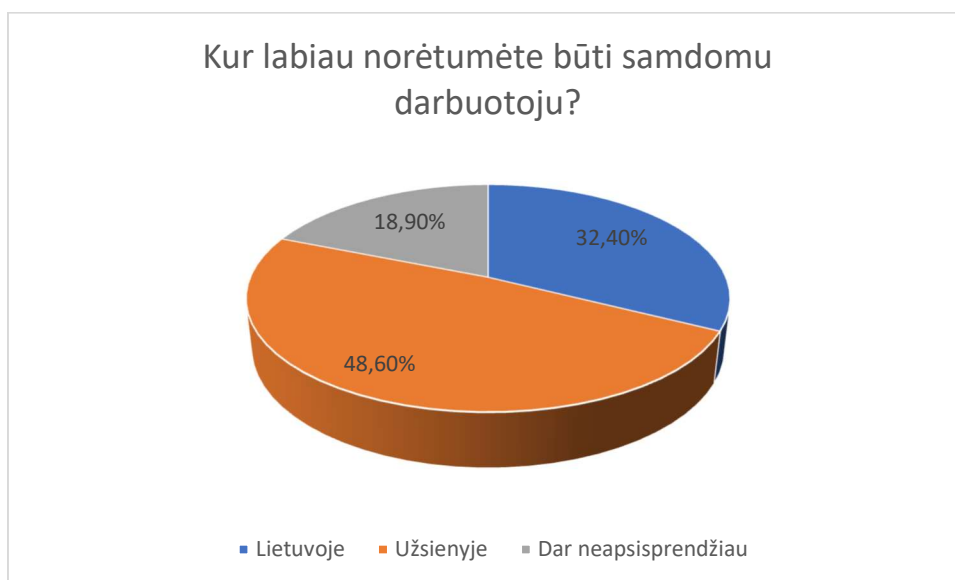

2 pav. Priežastys kurti verslą

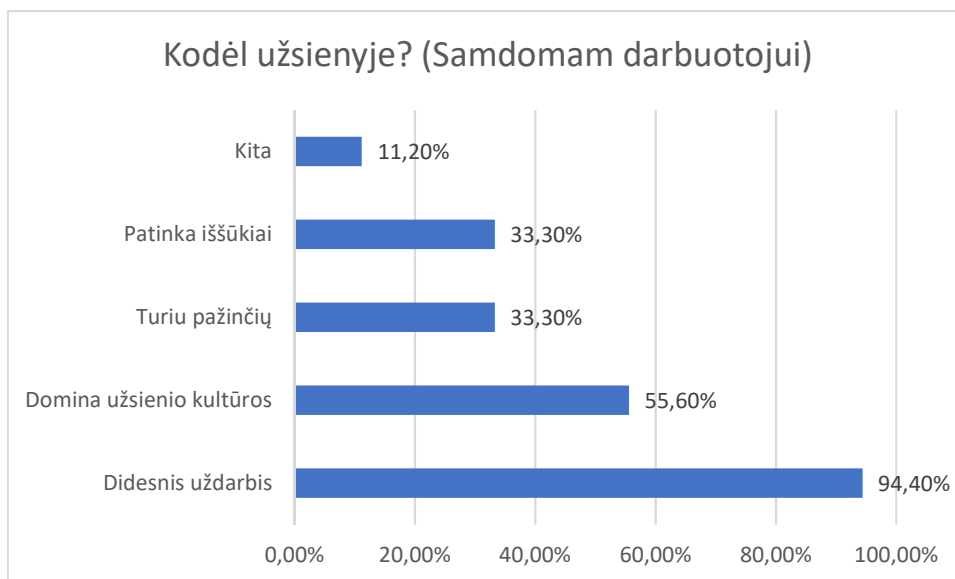
3 pav. Priežastys būti samdomu darbuotoju

Vėliau šios dvi grupės buvo padalintos į jau įvardintas keturias grupes, kai atsakė į klausimą, kur norėtų siekti pasirinktos karjeros – Lietuvoje ar užsienyje. Atsakymai į šį klausimą pademonstravo visišką nesutapimą su žiniasklaidos brukamomis idėjomis, nes pasak duomenų, tai būtent samdomi darbuotojai yra labiau linkę emigruoti (net 48,6%).

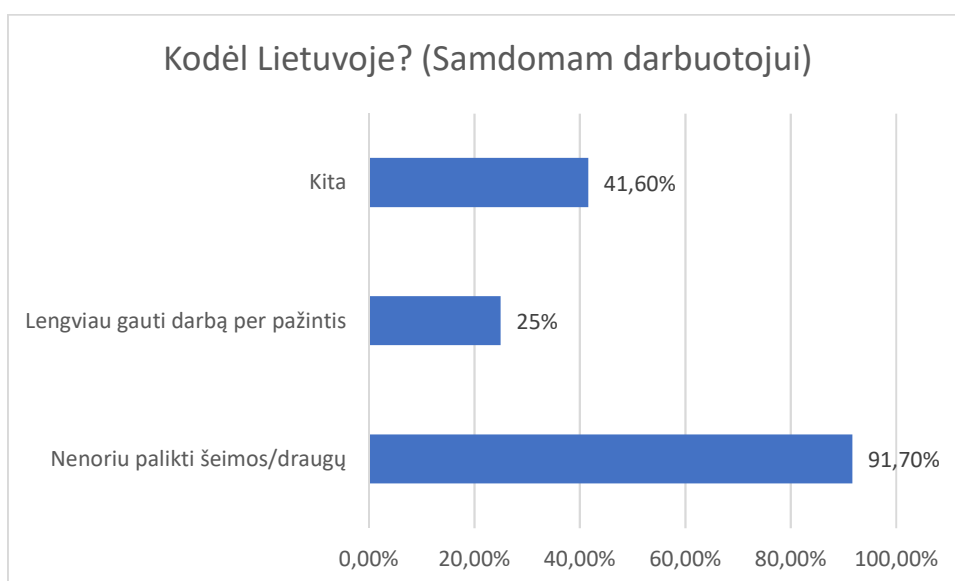

4 pav. Samdomos pozicijos vietos pasirinkimas

Kaip pagrindines priežastis, respondentai įvardino didesnius atlyginimus, nei Lietuvoje, už tą patį darbą, bei norą pažinti kitas kultūras užsienyje.

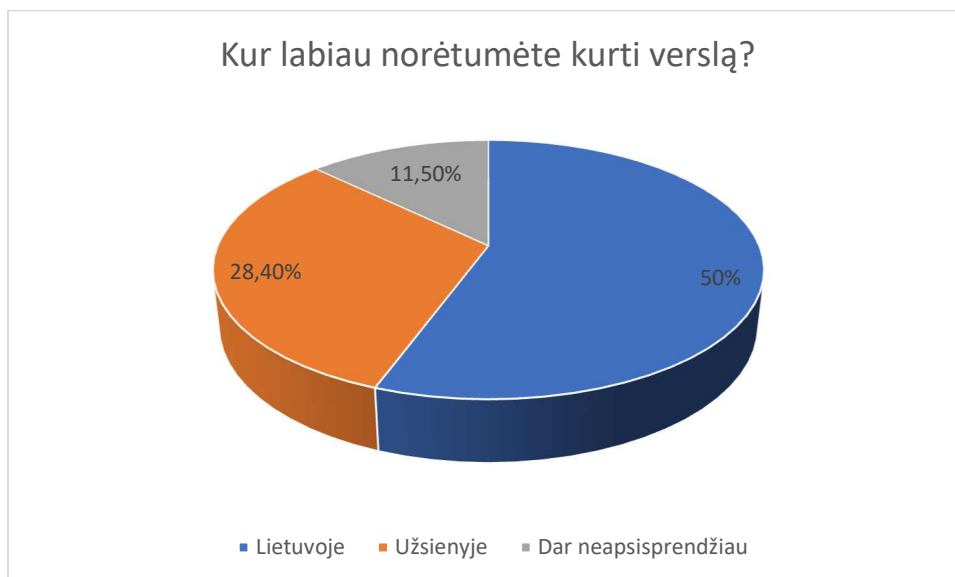

5 pav. Priežastys ieškoti darbo vietos užsienyje

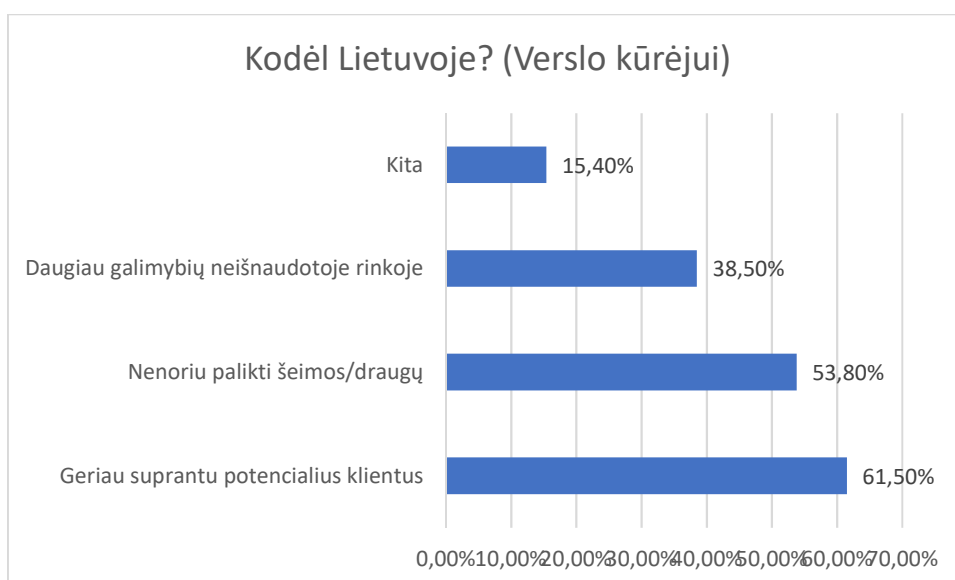

6 pav. Priežastys ieškoti darbo Lietuvoje

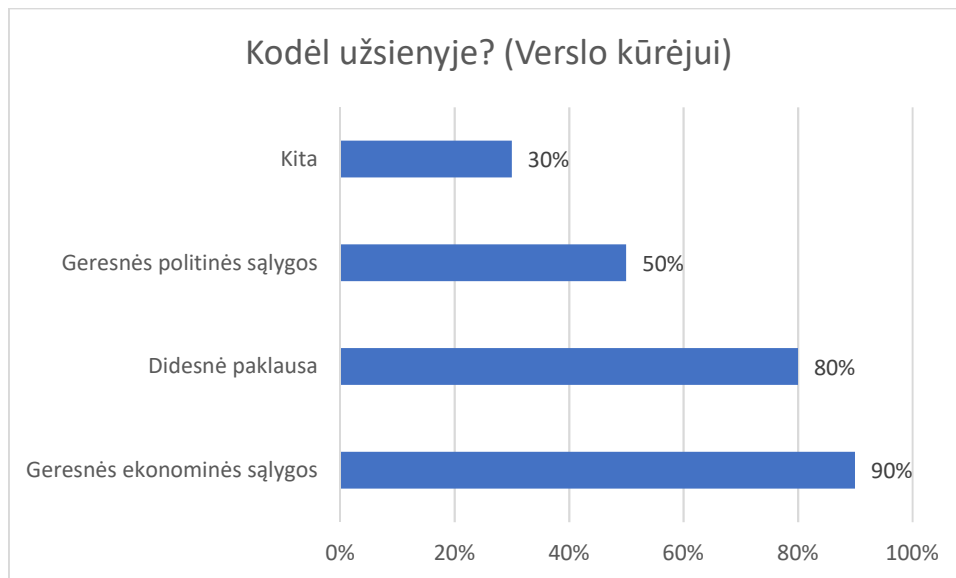
Verslo kūrėjai, kita vertus, pareiškė preferenciją likti Lietuvoje (50%). Pasak apklausos, jie labiau linkę likti savo tėvynėje, nes čia jie kur kas geriau supranta potencialią demografiją ir jos poreikius. Taip pat Lietuvoje kur kas lengviau sukurti verslą, kuris čia atrodytų originalus, kai užsienyje ta pati verslo idėja jau turėtų nemažai konkurentų.

7 pav. Verslo kūrimo vietos pasirinkimas

8 pav. Priežastys kurti verslą Lietuvoje

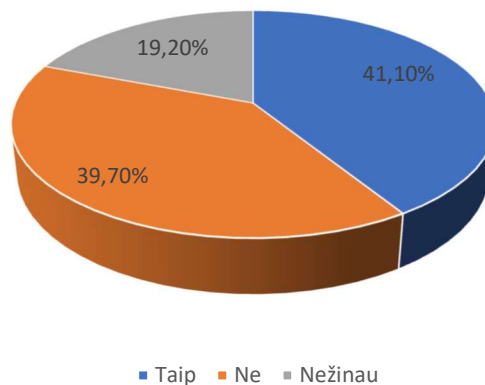
9 pav. Priežastys kurti verslą užsienyje

Šie duomenys parodo, jog žmonės, kurie iš tiesų yra potencialūs darbo vietų kūrėjai, nenusigręžė nuo Lietuvos rinkos, bet verčiau atsigręžia į ją. Problema, kaip matome diagramose, yra ne darbo vietų nebuvimas, bet darbo jėgos išvykimas. Verslininkai turi samdyti vis labiau nekvalifikuotus darbuotojus, nes jų vis labiau trūksta, o šis stygius atsiranda kai kvalifikuoti darbuotojai verčiau renkasi savo talentus išnaudoti užsienyje. Akivaizdu, kad Lietuvą palieka ne darbo vietos, bet darbo jėga.

2. Verslo kūrimo sąlygos ir jų įtaka

Turint omenyje emigracijos mastus (2017-ais metais iš Lietuvos išvyko 57,2 tūkstančiai žmonių [5]), respondentai taip pat buvo paprašyti atsakyti į keletą klausimų, skirtų suprasti jų nuomonę apie dabartinės verslo kūrimo ir išlaikymo sąlygas Lietuvoje bei jų įtaką žmonių, ypač jaunimo, emigracijai. Pasak apklausos, 41,1% respondentų mano, jog dabartinės sąlygos yra išties palankios ir verslą pradėti verta. Tačiau nors 39,7% respondentų su šiuo teiginiu nesutinka, neapsisprendžiančių procentas taip pat nėra mažas (19,2%).

Ar Jūsų nuomone dabar apsimoka kurti verslą Lietuvoje?

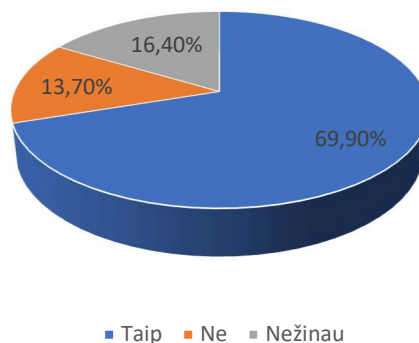

10 pav. Nuomonė apie verslo kūrimą Lietuvoje dabartinėmis sąlygomis

Šie skaičiai beveik atitinka kitos apklausos rezultatus. 2017-ą metų vasarį buvo įvykdyta dabartinių Lietuvos verslininkų apklausa tuo pačiu klausimu, 49% apklaustųjų atsakė, jog sąlygos verslo kūrimui yra geros, nors 38% su tuo nesutiko. [6]

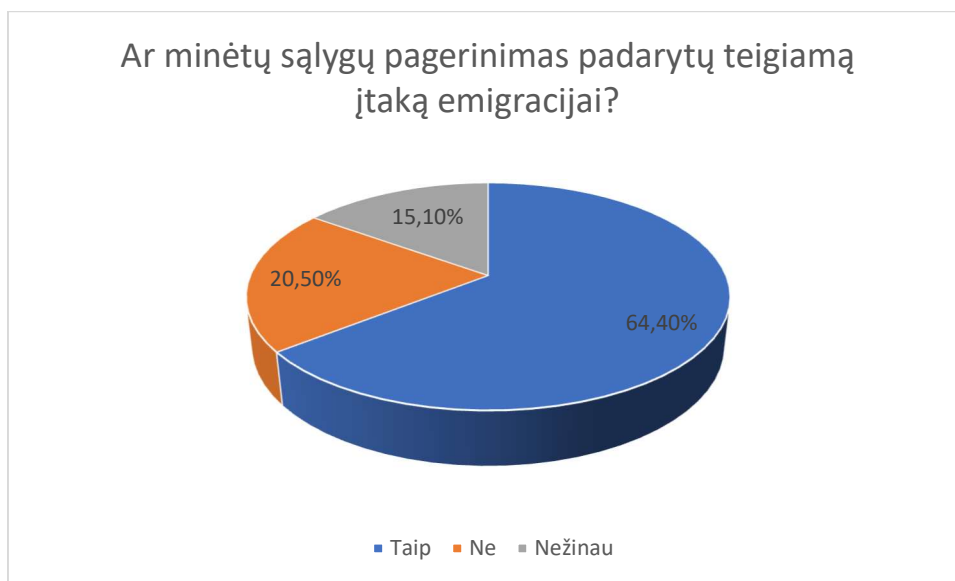
Tačiau nepaisant panašumų tarp būsimų ir esamų verslininkų nuomonių dėl ekonominių sąlygų Lietuvoje, sekančių klausimų mano sukurtoje apklausoje atsakymai gali pasirodyti nevisai logiški. Taip gali pasirodyti todėl, kad net daugumai manant, jog ekonominis klimatas yra tinkamas kurti verslą Lietuvoje, net 69,9% visų respondentų mano, jog tas pats klimatas yra rimta priežastis emigracijai.

Ar dabartinės sąlygos mažiems, pradedantiems verslam Lietuvoje yra rimta priežastis emigracijai?

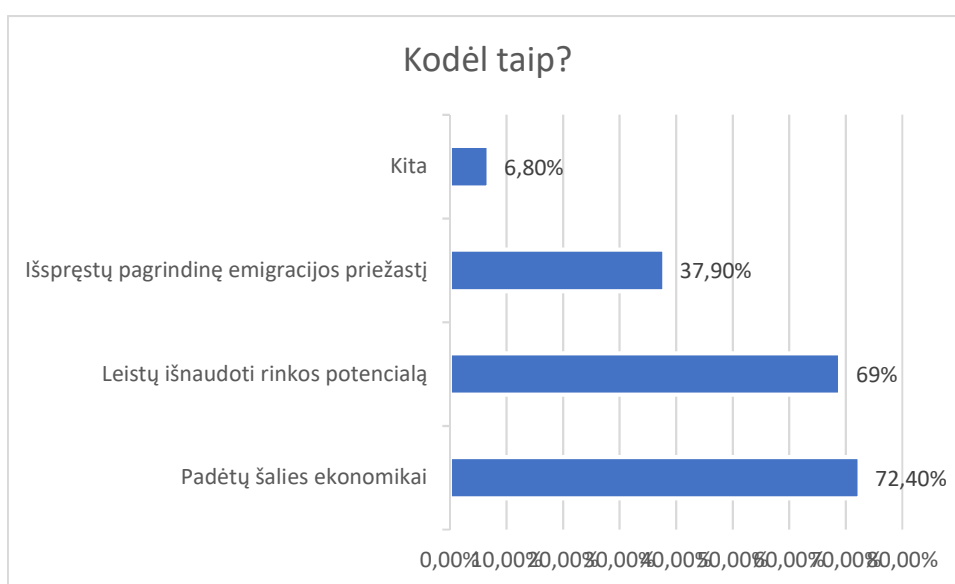

11 pav. Nuomonė apie verslo kūrimo sąlygų įtaką emigracijai

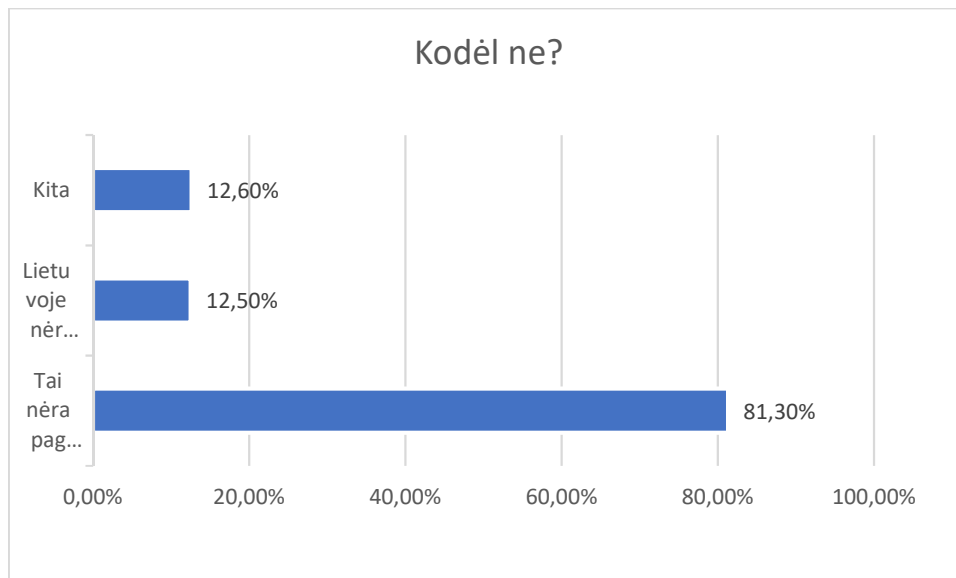
Taip pat 64,4% visų respondentų mano, jog minėtų ekonominių sąlygų pagerinimas Lietuvoje padarytų teigiamą įtaką emigracijai, nes padarytų teigiamą įtaką Lietuvos ekonomikai. Nors priežastis ir skamba logiškai, tačiau toks didelis šuolis skaičiuose verčia daryti išvadą, jog karta Y paprasčiausiai neskiria sąlygų verslui nuo darbo užmokesčio. Tai reiškia, jog jauni žmonės vis dėlto nežino, kaip įvardyti gerą ekonominį klimatą verslumui, vertindami jį iš paties primityviausio, nors jiems asmeniškai ir aktualiausio, aspekto. Toks primityvus požiūris yra ekonominio neraštingumo pasekmė, o tai reiškia, jog didelę dalį emigracijos problemos sudaro išsilavinimo stoka. Jaunimas negali objektyviai vertinti situacijos, nes neturi tam reikiamų žinių, todėl verčiau renkasi emigraciją, nors ir nebūtų linkęs priimti tokio sprendimo.

12 pav. Nuomonė apie sąlygų pagerinimo įtaką emigracijai

13 pav. Teigiamos nuomonės priežastys

14 pav. Neigiamos nuomonės priežastys

Tik 20,5% apklaustųjų mano, jog emigracijai kur kas didesnę įtaką turi kitos priežastys.

Išvados

1. Analizuojant mano apklausos duomenis bei lyginant juos su anksčiau minėtais informacijos šaltiniais tampa akivaizdu, kad lietuviams trūksta žinių ekonomikoje: jaunimas nesupranta kas yra geros ekonominės sąlygos, ar kas jos išvis yra. Išsilavinimo šioje srityje neturėjimas trukdo jauniems žmonėms priimti tinkamus ilgalaikius sprendimus karjeros atžvilgiu, siekiant patenkinti jų lūkesčius. Neturėdami tinkamos informacijos, kartos Y atstovai, tenorėdami saugios pozicijos samdomoje darbo vietoje, verčiau rinksis emigraciją, nes jaunam žmogui ji tereiškia finansiškai mažiau rizikingą alternatyvą užsidirbti savęs išlaikymui. Darbo jėgos praradimas yra rimta problema, nes tai reiškia ne tik mokesčių mokėtojų praradimą valstybei bei kvalifikuotų darbuotojų praradimą darbdaviams, bet tai taip pat sukuria uždarą ratą: ekonominių sąlygų išgąsdinti žmonės emigruoja, o jų pagerinti neįmanoma, nes mokesčių didinimas likusiems tėvynėje atstums tik dar daugiau minėtų mokesčių mokėtojų ir darbo jėgos, taip dar labiau prastinant situaciją.
2. Ar galima šia situacija kaltinti žiniasklaidą? Iš dalies, taip. Primygtinai darydama spaudimą siekti daugumai nepriimtinių idealų, medija neišsilavinusiam ir lengvai paveikiamam jaunimui sudaro įspūdį, jog emigracija yra vienintelis būdas pasiekti norimų tikslų. Tačiau jau padarytos žalos nebepadengs žurnalistų tono pakeitimas. Kadangi „tūkstantmečio karta“ yra ne pažadėtoji verslininkų, o saugumo siekiančių žmonių karta, jei mes turime išspręsti emigracijos problemą, mums reikia turėti tinkamą išsilavinimą tą padaryti. Žinoma, vidurinio išsilavinimo programos pokyčiai reikalaus lėšų, tačiau tai būtina investicija, jei norime įtikinti jauną žmogų likti tėvynėje.

Literatūra

3. „Study: Millenials are the true Entrepreneur generation“ [interaktyvus]. JAV, 2014 11 11 [citos data – 2018 03 22]. Nuoroda: <https://www.forbes.com/sites/robasghar/2014/11/11/study-millennials-are-the-true-entrepreneur-generation/#1d68686d73dc>
4. „24 metų emigrantas verslu paverčia ir savo silpnybes“ [interaktyvus]. Lietuva, 2013 05 09 [citos data – 2018 03 22]. Nuoroda: <https://verslas.lrytas.lt/rinkos-pulsas/24-metu-emigrantas-verslu-pavercia-ir-savo-silpnybes.htm>
5. „BNP Paribas Global entrepreneurs report 2016“ [interaktyvus]. Prancūzija, 2016 [citos data – 2018 03 22]. Nuoroda: <https://group.bnpparibas/en/news/bnp-paribas-global-entrepreneurs-report-2016>
6. „Endangered Species: Youngs U.S. Entrepreneurs“ [interaktyvus]. JAV, 2015 [citos data – 2018 03 22]. Nuoroda: <https://www.wsj.com/articles/endangered-species-young-u-s-entrepreneurs-1420246116>
7. „Suskaiciavo kiek lietuvių emigravo pernai: skaičiai atėmė žadą“ [interaktyvus]. Lietuva, 2018 01 11 [citos data – 2018 03 22]. Nuoroda: <https://verslas.lrytas.lt/rinkos-pulsas/2018/01/11/news/suskaiciavo-kiek-is-viso-lietuviu-emigravo-pernai-skaiciai-stulbina-4196042/>
8. „Kas trečias verslininkas nepatenkintas verslo kūrimo sąlygomis Lietuvoje“ [interaktyvus]. Vilnius, 2018 02 21 [citos data – 2018 03 22]. Link: <https://www.15min.lt/verslas/naujiena/finansai/kas-trecias-verslininkas-nepatenkintas-verslo-kurimo-salygomis-lietuvoje-662-929408>

RISK-FREE DECISIONS OF THE YOUNG ENTREPRENEURIAL GENERATION

Summary

In this article main aspects of Lithuanian youth's career preferences from entrepreneurship to an employee as well, as a choice between emmigration and pursuing career in Lithuania are examined. The research showed that, contradicting media's portrayal of the Millenial generation, young people are more keen on choosing the path of employment rather than becoming entrepreneurs. Statistical data also shows that even though many agree that current laws for bussinesses in Lithuania might be a reason for emigration, it's not the future entrepreneurs but rather employees who would pursue their risk-free careers in a foreign country.

JŪRŲ VERSLO KLAIPĖDOJE RAIDOS BRUOŽAI

Monika Jotkutė, Akvilė Šemetaitė

Mokslinis vadovas – doc. dr. Saulius Lileikis

Lietuvos aukštoji jūrėivystės mokykla

Ivadas

Verslo kūrimas reikalauja tinkamos susisiekimo vietos, kuri jūrų verslo atveju nuo seno būdavo šalia vandens. Čia didžiausios ir galingiausios civilizacijos kūrėsi ir klestėjo, nes jūros ar vandenyno aplinka sudarė palankias susisiekimo ir prekybos sąlygas. Vandens transportas – seniausia ir pagrindinė transporto rūšis, sąlygojusi tiek Europos, tiek pasaulio valstybių ekonominę raidą (Bazaras, Markšaitis, Sapragonas, 1999).

Vandens kelias kaip svarbus susisiekimo pagrindas išliko ir šiais laikais. Lietuva – jūrinė valstybė, turinti priėjimą prie Baltijos jūros. Jūrų verslas Lietuvoje pradėjo kurtis nuo XIII a. Klaipėdos uostas seniau buvo natūrali uostavietė prie jūros pakraščio, kur atplaukę laivai iškraudavo prekes tiesiai ant kranto (Baublys, Vasilis Vasiliauskas, 2005). Vėliau, klestint prekybai ir padaugėjus laivų skaičiui bei padidėjus jų dydžiui, buvo pradėta plėtoti uosto infrastruktūra.

Klaipėdos uosto raida tirama (Baltuška, 2009; Baublys, Vasiliauskas, 2005; Paulauskas, 2000, 2015 ir kt.). Klaipėdos miesto raida tiesiogiai siejasi su Klaipėdos valstybinio jūrų uosto plėtra.

Tyrimo objektas – jūrų verslas Klaipėdoje.

Tyrimo tikslas – išryškinti svarbesnius jūrų verslo Klaipėdoje raidos bruožus.

Uždaviniai:

1. Apibūdinti Klaipėdos uosto atsiradimo istoriją.
2. Atskleisti Klaipėdos uosto raidos tendencijas jūrų verslo požiūriu.
3. Charakterizuoti šių laikų jūrų verslo įmonių naudą Klaipėdos uostui.

Tyrimo tipas – teorinis aprašomasis.

Tyrimo metodai: mokslinės literatūros analizė, lyginamoji analizė, retrospektyvinė analizė, interpretacija, sistemimas.

1. Klaipėdos uosto atsiradimo istorija

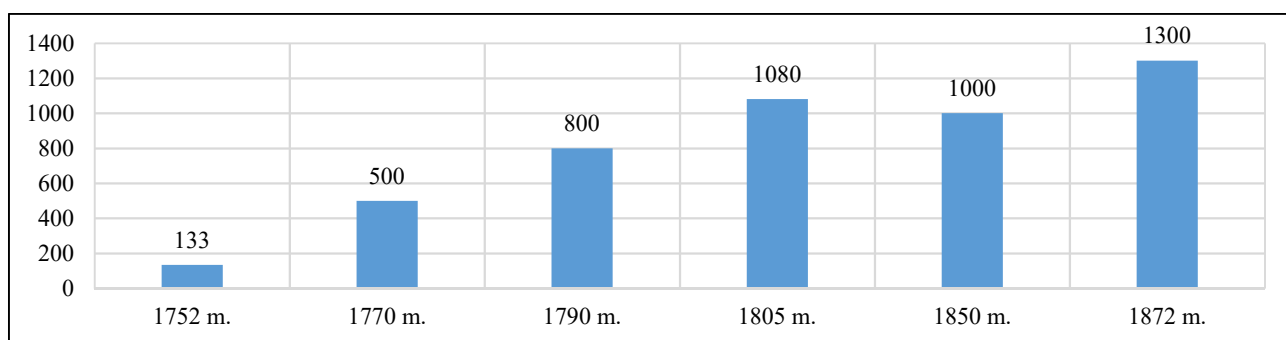
Klaipėdos miestas, seniau vadintas Mėmeliu, įkurtas labai patogioje vietoje – Lietuvos vakaruose, trijų svarbių kelių sandūroje. Pirmasis – sausumos kelias, eįs Baltijos jūros pakrante

bei jungęs Livoniją su senuoju Europos kelių tinklu. Kiti du – vandens keliai. Vienas iš jų veda Nemunu aukštyn į Lietuvos gilumą, o kitas jungia Klaipėdą su Baltijos prekybos centrais (Demereckas, 2007).

Pirmą kartą Klaipėdos vardas minimas aprašant Klaipėdos pilį (Visuotinė lietuvių enciklopedija, 2006), kurią pastatė Livonijos ordinas XIII a. vid. Tai buvo ne tik Klaipėdos miesto (Enciklopedija Lietuva, 2008), o taip pat ir Klaipėdos uosto – Danės uosto – kūrimosi pradžia (Tatoris, 1994).

Klaipėdos uostas buvo vienas patraukliausių uostų Baltijos jūros pakrantėje, todėl konkurentai siekė užgrobti arba sunaikinti jį. Blogiausi Klaipėdos uostui buvo 1520 metai. Dancigo (Gdansko) pirkliai, pastebėję suintensyvėjusią laivybą, laivais atgabeno didelių akmenų ir užvertė Danės žiotis bei padegė miestą. Klaipėdos uosto veikla buvo sustabdyta, o akmenys trukdė laivybai beveik 200 metų (Demereckas, 2007). Situacijos nelengvino ir migruojantis smėlis, dėl kurio krantinės buvo žemos ir nepatogios. Danės vaga prieš užvertimą buvo vos 6 pėdų gylio (pėda – 0,314 m), o valant akmenis buvo pagilinta iki 11 pėdų. Kad nesusidarytų smėlio seklumų, prie Danės žiočių buvo statomi molai (Tatoris, 1994).

XIX a. vid. uostas perkeltas iš Danės upės į Klaipėdos sąsiaurį (Visuotinė lietuvių enciklopedija, 2006). Per laivybos sezoną uoste darėsi ankšta – prasidėjo uosto gilinimo darbai, tam buvo naudotos garinės kasimo mašinos, o sąsiauris pagilintas iki 7 m gylio. XVIII – XIX a. uosto reikšmė didėjo, atplaukdavo vis daugiau laivų iš Anglijos, Prancūzijos, Danijos ir Švedijos (1 pav.).

1 pav. Atplaukusių laivų skaičius 1752-1872 m., vnt.

Per daugiau nei šimto metų laikotarpį buvo nustatyta atplaukiančių laivų didėjimo tendencija. Lyginant 1752 ir 1872 metus atplaukusių laivų skaičius padidėjo beveik 10 kartų. Uosto veikla pagyvėjo, buvo panaikinti Nemuno vandens kelio muitinių barjerai (Visuotinė lietuvių enciklopedija, 2006).

Klaipėdos uosto raida tęsėsi ilgai (daugiau nei 700 metų) ir buvo sudėtinga, bet naujausios technologijos leido pagilinti uosto vidinį kanalą iki 15 m ir dėl to uostas priima apie 6572 laivus per metus (Klaipėdos valstybinė jūrų uosto direkcija, 2018).

2. Klaipėdos uosto plėtros tendencijos jūrų verslo požiūriu

Klaipėdos prekybos ryšiai išaugo tik XVI a. antrojoje pusėje. Laivų prieplauka, sandėliai ir svarstyklės buvo prie tilto kairiajame Danės krante. Toks infrastruktūros išdėstymas leido greičiau aptarnauti laivus ir gauti didesnes pajamas, kurios buvo skiriamos miesto labui. To meto pagrindinės Klaipėdos prekės buvo javai, linai, kanapės, sėmenys, odos, kurios buvo gabenamos į Švediją, Daniją, Olandiją ir Vokietiją (Liubeką) (Demereckas, 2007).

XVI a. Klaipėdos uostas pradėjo labiau plėstis kaip uostamiestis. Nuo 1549 m. pradėti statyti jūriniai laivai, burlaiviai. Šie laivai plaukdavo net į Ispaniją. Uosto plėtrą stabdė konkurencija su Karaliaučiumi ir Liepoja bei su šia konkurencija susiję prekybos apribojimai (Visuotinė lietuvių enciklopedija, 2006). Karaliaučiaus pirkliai apskundė Klaipėdą, kad ši pradėjusi verstis jūrine prekyba. Nors Klaipėdai klasta buvo atimta sankrovos teisė, ji to nepaisė ir išsireikalavo draudimus atšaukti (Demereckas, 2007). Nuo XVI a. vid. kūrėsi amatininkų cechai, o miesto plėtrą skatino stiprėjanti prekyba su vakarų šalimis (Visuotinė lietuvių enciklopedija, 2006).

XVIII a. Klaipėdos jūrų prekybos suklestėjimą lėmė naujų krovinių eksportas – medienos ir jos gaminių (tiekiama buvo Nemuno upe). Tai lėmė pirmosios savarankiškos prekybos mediena kontoros įsikūrimą 1743 m. Klaipėdos medienos uostai buvo labai patogūs tuo, kad iš jų medieną buvo galima pakrauti tiesiai į laivus (Demereckas, 2001). Klaipėda tapo žymiausiu medienos prekybos uostu Baltijos jūros pakrantėje. Prekyba mediena pakilo Anglijos su Prancūzija karo metu (1756 m.), vėliau ir Amerikos karo (1775–1783 m.) (Demereckas, 2007). Dėl aukštos kokybės per Klaipėdą vežama mediena pelnė gerą vardą Europoje ir XVIII a. pabaigoje Klaipėda tapo stambiausia sijų (balkių) eksportuotoja visame Baltijos jūros baseine (Safronovas, 2013).

XIX a. jūrų prekybos intensyvumas smarkiai viršijo ankstesnių laikų apimtis. Ekonominis augimas skatino laivybos ir uostų technikos progresą. 1804 m. britų duomenimis, į Klaipėdos uostą, kurio atšaka Dangėje buvo apibūdinta kaip ypač tinkama grūdų, linų sėmenų ir kitų prekių krovai, atplaukė 475 Britanijos laivai ir 356 kitų valstybių laivai (Safronovas, 2013).

Klaipėdos sąsiauris iki 1857 m. buvo didelis išorinis uostas, kuriame niekas netrukdė prekių iškrauti ir pakrauti į laivus, tačiau po 18 metų Klaipėdos medienos prekyba staiga pasibaigė – nebeliko paklausos. Tačiau prasidėjo tikroji (prekybinė) jūrinė žvejyba. Buvo įkurtas Bomelsvitės žvejų uostas (Demereckas, 2001). Nuo XVIII a. pab. iki Pirmojo pasaulinio karo pradžios Klaipėdos uostas pateko į aktyvaus tranzito zoną (Safronovas, 2013).

Po Pirmojo pasaulinio karo Klaipėdos uosto funkcija neišvengiamai keitėsi, kito ir tranzitinių krovinių aptarnavimo sąlygos. Nutrūkęs miško medžiagų tiekimas Nemunu buvo didelis nuostolis Klaipėdos uostui, o ir nepriklausomos Lietuvos Respublikos ūkyje miško prekyba neužėmė pirmos vietos. 1919 m. senosios medinių burlaivių ir žvejų katerių statyklos vietoje įkurta laivų statykla (Baltuška, 2009), o po 5 metų įsteigtas ir kiek vėliau rekonstruotas žuvų perdirbimo ir konservų fabrikas.

1938 m. miško tranzitas Nemunu pasiekė didžiausią kiekį iki Antrojo pasaulinio karo. Šis pakilimas siejamas su konvencija dėl plaukiojimo ir prekių plukdymo vidaus vandens keliais tarp Lietuvos ir Lenkijos (Safronovas, 2013).

1939 metais Klaipėdos uosto įplauka buvo pagilinta 10 metrų, todėl Klaipėda galėjo konkuruoti su rytų Baltijos uostais. Buvo pastatyti įvairūs sandėliai: grūdams, apdirbtoms miško medžiagoms, celiuliozei, ažuolinėms lentoms, rąstams, faneroms, linų sėmenims bei įrengtos saugyklos naftai (Baltuška, 2009).

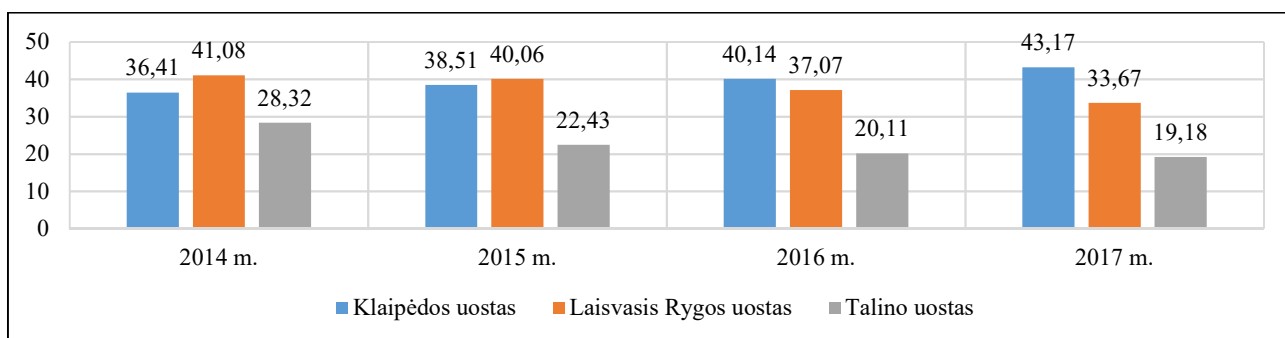
1947 m. pastatyta Baltijos laivų statykla, tačiau jai neužteko turimos teritorijos – buvo griaujami gyvenamieji pastatai, nugriaujami arba perimami kitų įmonių pastatai. 1966 m. pradėta milžiniškos Vakarų laivų remonto įmonės statyba.

Vis dėlto geografinė Klaipėdos padėtis, jos gamtinio uosto sąlygos įgalina maksimaliai išnaudoti kiekvieną pakrantės juostos metrą. Be to, jau nuo senovės visoje šioje juostoje įsikūrė įmonės, kurias perkelti nėra nei prasmės, nei reikalo (Butkus, Safronovas, Petrulis, 2015).

3. Šių laikų jūrų verslo įmonių nauda Klaipėdos uostui

Lietuvai pasukus nepriklausomybės link, nuo 1989 m. krovinių srautas bei struktūra pradėjo kisti. Krovos darbų apimtys ėmė nesuvaldomai kristi žemyn, t. y. sumažėjo eksportinio metalo krovinių srautas, grūdų iš vakarų Europos srautas. Po Lietuvos nepriklausomybės paskelbimo, uosto įmonėms buvo liepta persiregistruoti Lietuvos jurisdikcijon. 1991 m. įregistruota įmonė „Klaipėdos valstybinis jūrų uostas“. Tais pačiais metais susisiekimo ministerijos įsakymu įkuriamą Klaipėdos valstybinio jūrų uosto direkcija (Demereckas, 2001). Šiandieninis Klaipėdos uostas – tipinis kontinentinės Europos uostas, kuris vykdo pagrindines funkcijas, t. y. į jį įplaukia ir išplaukia laivai, vykdomi laivų ir kitų transporto sistemų krovos darbai, uoste saugiai stovi laivai, sandėliuojami kroviniai, vyksta laivų statyba ir remontas, atliekamos laivų agentavimo ir krovinių ekspedijavimo, laivų vilkimo bei kitos paslaugos. Taip pat, papildomai vykdo ir daug administracijos funkcijų, pavyzdžiui, žmonių gelbėjimo, laivų registravimo, jūrinių dokumentų išdavimo, navigacinių įrenginių eksploatavimo ir vystymo bei kitas funkcijas (Paulauskas, 2000).

Klaipėdos uoste veikia 324 tiesiogiai su jūra susijusios įmonės (Uosto statistika, 2018). Įmonės galima skirstyti pagal teritorijos dydį, darbuotojų skaičių, gaunamas pajamas, taip pat ir pagal veiklos sritis: agentavimas, ekspedijavimas, krovos darbų kompanijos, Ro-Ro terminalai, laivybos kompanijos, muitinės ir t. t. Klaipėdos uosto pagrindinė funkcija (veikla) – krovos darbai, todėl svarbiausią vietą užima krovos darbų kompanijos arba kitos kompanijos, kurios be pagrindinės veiklos užsiima krovinių krova. Bendra Klaipėdos uosto 2017 m. krovinių apyvarta yra 43,17 mln. t (Uosto statistika, 2018). Tokia apyvarta pasiekta jūrų verslo, t. y. jūrinių krovos kompanijų dėka, kurių yra 14, pavyzdžiui, KJKK „Bega“, AB KJKK „KLASCO“, UAB „Centrinis Klaipėdos terminalas“, UAB „Birių krovinių terminalas“ ir t. t. Jūrų verslo įmonės skatina uosto krovos apyvartos didėjimo tendenciją. Didėjant krovos apyvartai atsiranda ir kitų jūrų verslo įmonių svarba, daugėja uosto operacijų, uosto veikla plečiasi. Taip pat galima teigti, kad krovinių apyvarta didina konkurenciją tarp kitų Baltijos jūros rytinės pakrantės uostų (pavyzdžiui, Laisvasis Rygos ir Talino uostai), todėl tai skatina verslumą, įmonių tobulėjimą (2 pav.).

2 pav. Krovinių apyvarta Klaipėdos, Laisvosios Rygos ir Talino uostuose, mln. t

Analizuojant 2 paveikslą galima teigti, kad tik Klaipėdos uosto krovinių apyvarta 2014–2017 m. turi didėjančią tendenciją lyginant su Laisvosios Rygos ir Talino uostais. 2017 m. Klaipėdos uostas perkrovė 22 % daugiau krovinių nei Laisvasis Rygos uostas ir 56 % daugiau nei Talino uostas.

Išvados

1. Klaipėdos uosto atsiradimo istorijai būdinga, kad pirmą kartą Klaipėdos vardas minimas aprašant Klaipėdos pilį XIII a. Buvo sudarytos adekvačios prielaidos vystytis uostui. Per daugiau nei šimto metų laikotarpį buvo nustatyta atplaukiančių laivų didėjimo tendencija. Lyginant 1752 ir 1872 metus atplaukusių laivų skaičius padidėjo beveik 10 kartų.
2. Klaipėdos uosto raidos tendencijos jūrų verslo požiūriu labiausiai pasižymi medienos eksportu. Iki XVIII a. Klaipėdos uoste buvo eksportuojamos tik importuotos prekės, o nuo to amžiaus

medienos eksportas buvo lyg atgaiva Klaipėdos uostui. Populiariausi pirkėjai buvo Anglija, Prancūzija ir Amerika politinių nesutarimų laikotarpiu. Tik po Antrojo pasaulinio karo pradėjo kurtis įmonės – laivų statybos – Baltijos bei Vakarų laivų gamykla.

3. Šių laikų jūrų verslo įmonių naudą Klaipėdos uostui ryškiausiai atskleidžia krovinių apyvarta uoste, kuri 2017 metais siekė 43,17 mln. tonų. Kad šie skaičiai būtų pasiekti, kūrėsi krovos kompanijos. Jūrų verslo įmonės skatina uosto plėtrą, veiklos augimą bei didina jo konkurencingumą.

Literatūra

1. BALTUŠKA, Raimundas. *Baltijos jūra ir Lietuvos laivynas*. Vilnius, 2009. 231 p. ISBN 978-9955-23-276-6
2. BAUBLYS, Adolfas; VASILIS VASILIAUSKAS, Aidas. *Transporto infrastruktūra*. Vilnius, 2011. 304 p. ISBN 978-9955-28-865-7
3. BAZARAS, Žilvinas; MARKŠTAITIS, Donatas; SAPRAGONAS, Jonas. *Europos transporto sistemos: mokomoji knyga*. Kaunas, 1999. 159 p. ISBN 9986-13-697-0
4. BUTKUS, Tomas; SAFRONOVAS, Vasilijus; PETRULIS, Vaidas. *Klaipėdos urbanistinė raida 1945-1990 m.* Vilnius, 2015. 382 p. ISBN 978-609-95464-6-9
5. DEMERECKAS, Kęstutis. *Klaipėdos jūrų krovinių kompanijos istorija*. Klaipėda, 2001. 222 p. ISBN 9955-9436-1-0
6. DEMERECKAS, Kęstutis. *Klaipėdos uostas*. Klaipėda, 2007. 144 p. ISBN 978-9955-544-57-9
7. Enciklopedija Lietuva. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos inst., 2008. T 1. 1279 p. ISBN 9785-4200-16-39-8
8. Key figures. *Port of Tallin*. [interaktyvus]. 2018 [žiūrėta 2018 kovo 29 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.portoftallinn.com/key-figures>
9. PAULAUSKAS, Vytautas. *Jūrų transporto plėtra*. Klaipėda, 2015. 239 p. ISBN 978-9955-18-826-1.
10. PAULAUSKAS, Vytautas. *Uostų plėtra*. Klaipėda, 2000. 284 p. ISBN 9955-456-01-9
11. SAFRONOVAS, Vasilijus. *Klaipėda Europos istorijos kontekstuose*. Klaipėda, 2013. 255 p. ISBN 978-9955-18-721-9
12. Statistics. *Freeport of Riga* [interaktyvus]. 2018 [žiūrėta 2018 kovo 29 d.]. Prieiga per internetą: <http://rop.lv/en/about-port/statistics.html>
13. TATORIS, Jonas. *Senoji Klaipėda. Urbanistinė raida ir architektūra iki 1939 metų*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1994. 334 p. ISBN 5-420-00510-7.

14. TIJŪNĖLIS, Romas; BEKĖŽA, Petras. *Laivynas, jūra ir tauta*. Klaipėda, 1999. 241 p. ISBN 9986-505-90-9
15. Uosto statistika. *Klaipėdos valstybinė jūrų uosto direkcija* [interaktyvus]. 2018 [žiūrėta 2018 kovo 9 d.]. Prieiga per internetą: <https://www.portofklaipeda.lt/uosto-statistika>
16. *Visuotinė lietuvių enciklopedija*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos inst., 2006. T 10: Khmerai – Krelle. 831 p. ISBN 5-420-01600-1

FEATURES OF DEVELOPMENT OF THE SEA BUSINESS IN KLAIPEDA

Summary

Creating a business requires a good place connection, which in the case of maritime business has long been near water. Lithuania is a maritime state, which is situated along the southeastern shore of the Baltic Sea. Maritime business in Lithuania started to develop in the 13th century. With the prosperity of trade, as the number of vessels increased and their size started to be bigger, port infrastructure was expanded. The aim of the research is to highlight the main features of the development of maritime business in Klaipėda. Research tasks are: 1) describe the history of the emergence of Klaipėda port; 2) to reveal tendencies of development of Klaipėda port in terms of maritime business; 3) to characterize the benefits of today's maritime business to Klaipėda port. The object of the research is maritime business in Klaipėda. Methods such as scientific literature analysis, comparative analysis, retrospective analysis, interpretation and systemization were used in the research.

KANADOS AKCIJŲ BIRŽOS VEIKLOS ANALIZĖ

Aušra Bredelytė, Dovilė Maknytė

Mokslinė vadovė – lektorė Gitana Mečėjienė

Vilniaus kolegija, Ekonomikos fakultetas

Išvadas

Vertybinių popierių rinka yra neatsiejamą rinkos ekonomikos dalis, atliekanti ypatingą vaidmenį ekonominėje sistemoje, kuri nėra centralizuotai valdoma ir, kurioje vyriausybės vaidmuo ekonomikoje paskirstant finansinius bei materialinius išteklius yra ribotas. Šiuolaikinėje ekonomikoje vertybinių popierių rinka kartu su bankų sektoriumi, yra pagrindinė finansų sistemos dalis. O šios rinkos plėtimasis yra vienas svarbiausių tinkamos finansinės sistemos dalių. Vertybinių popierių rinkos plėtra yra svarbi pasaulinei ekonomikai bei finansams. Juk vertybinių popierių rinkos, būdamos likvidžios, tai vertybinio popieriaus ar kitos rūšies turto savybė, parodanti kaip greit tas turtas gali būti realizuotas ir paverstas į pinigus, parduodant jį už kainą lygią tuometinei rinkos vertei, įgalina įmones greitai įgyti reikiamo kapitalo, taip palengvindamos kapitalo paskirstymą.

Kaip ir kiekvienai šaliai taip ir Kanados ekonomikai yra svarbu vertybiniai popieriai ir tai kas su jais vyksta šių dienų rinkoje. Viena iš didesnių vertybinių popierių biržų Kanadoje yra TMX grupė, kuri atlieka vertybinių popierių biržos funkcijas. Ši turi savus rodiklius vertinti vertybinius popierius, kurie skiriasi nuo Baltijos šalių vertybinių popierių biržos rodilių. Taip pat ji yra didesnė už Baltijos šalių vertybinę popierių biržą. Todėl šiame darbe bus analizuojama kokiais rodikliais vadovaujasi TMX grupė.

Tyrimo objektas – TMX grupės veikla.

Tyrimo tikslas – išanalizuoti TMX grupės veiklą.

Tyrimo metodika – duomenų surinkimas, analizė, apibendrinimas.

Tyrimo uždaviniai:

1. Pateikti TMX group trumpą charakteristiką;
2. Padaryti išvadas;
3. Pateikti įmonių listingavimo metodus.

TMX Group – tai Kanadoje įkurta daugialypė organizacija, kurios pagrindinė veikla – operacijos finansinėmis lėšomis ir išvestinių finansinių priemonių rinka, tai yra išvestiniai vertybiniai popieriai, kuriuos dažniausiai sudaro ateities, išankstiniai sandoriai, obligacijos

susietos su indeksais ir kita. Taip pat organizacija bendradarbiauja su tarptautinėmis finansų įmonėmis siekiant tobulėti.

Organizaciją sudaro 11 atskirų dalių, kurios atlieka skirtingas funkcijas – biržos, maklerių, duomenų teikimo, analitinių duomenų paruošimo ir analizavimo paslaugas (žr. 1 pav.).

1 pav. TMX group sudėtis

Pasaulio ekonomikos forumas devynerius metus iš eilės Kanados finansinę sistemą pripažino ir įvertino kaip viena iš patikimiausių pasaulyje, dėl jų gebėjimo valdyti turtą ir suteikti kokybiškas paslaugas savo klientams.

TSX Venture Exchange ir Toronto akcijų birža (Toronto Stock Exchange) sudaro Kanados vertybinių popierių rinkos pagrindą. Visos įmonės, kurios priklauso TSXV ir TSX turi prieigą prie Šiaurės Amerikos rinkos, kuri yra viena didžiausių pasaulinės rinkos vietų. TSXV ir TSX suteikia kitoms institucijoms, organizacijoms galimybę surinkti reikalingą nuosavą kapitalą bei padeda joms tobulėti, būti likvidžioms, vientisoms, pirmaujančioms ir daug žadančioms.

2017 metais TSX Venture Exchange ir Toronto akcijų biržos nuosavas kapitalas siekė 55 milijonus JAV dolerių. Nors ir nuosavas kapitalas sumažėjo palyginus su praėjusiais metais bei akcijos nežymiai krito, įmonė sėkmingai vysto savo veiklą.

Toronto akcijų birža pasižymi ivairiapusiška reguliuojamąja vidaus politika ir operacijomis, kurių pagalba yra išlaikoma įmonės kompetencija, atsakomybė kitiems ir pavyzdingas organizacijos vadovavimas. TSX savo klientams pažada skaidrumą, sprendžiant svarbius finansinius sandorius, teikiant kitas paslaugas ir sprendžiant realius interesų konfliktus.

TMX Group įmonės TSX Venture Exchange pagrindinis tikslas yra suteikti rizikingoms įmonėms finansinę pagalbą ir apsaugoti investuotojus.

Įmonių listingavimas

Yra keletas būdų, kuriais įmonė gali būti listinguojama TSX arba TSXV. Kai nusprendžiama, kuri birža yra tinkama bendrovei, tada yra pasirenkamas geriausias būdas, kuriuo kompanija galėtų būti sąraše (žr. 2 pav.).

2 pav. Įmonių listingavimo metodai TMX group

Initial public offering (IPO)

IPO yra tada, kai privati kompanija pirmą kartą siūlo savo akcijas parduoti akcijas biržoje. IPO metode dažniausiai rengia prospektą¹, kurį užpildo ir patvirtina atitinkamos vertybinių popierių saugumo komisija (-os). Prospektas potencialiems investuotojams pateikia visą išsamią informaciją, reikalingą priimti pagrįstą investicinį sprendimą. Prospekto reikalavimai yra išsamiai aprašyti Kanados vertybinių popierių įstatymuose ir taisyklėse.

Reverse takeover (RTO)/Reverse merger

Kitas būdas listinguoti įmonę yra reverse takeover (RTO)/Reverse merger emitentui, kuris jau yra įtrauktas į TSX, TSXV arba NEX (NEX yra atskira "TSX Venture Exchange" platforma. Ji suteikia prekybos sąrašą biržoje listinguojamoms bendrovėms, kurios nukrito žemiau TSX listingavimo standartų). RTO leidžia privačioms kompanijoms pirkti listinguojamą bendrovę su mažesniu verslu, o kitais atvejais nesėkmingu verslu.

Direct listing/Dual-listing

Kai įmonė yra jau įtraukta į kitą vertybinių popierių biržą, įmonė gali sudaryti dual-list TSX arba TSXV. Bendrovės naudoja dvigubą listingavimą, tai yra įsirašo listinguotis į dvi vertybinių popierių biržas. Tai daro dėl teikiamos naudos, kaip pavyzdžiui: papildomas likvidumas, galimybė padidinti kapitalą ir šansas prekiauti akcijomis ilgesniu laikotarpiu.

¹Dokumentas, kuriame pateikiama išsami informacija apie naujos vertybinių popierių emisijos išleidimą. Prospekte pateikiama išplėstinė emitento finansinė ataskaita, veiklos planai ir kitokia investuotojams svarbi informacija, padedanti priimti sprendimą investuoti.

Išvados

1. Kanadoje įkurta TMX grupė, kurią sudaro vienuolika skirtingas paslaugas teikiančios įmonės, teikia operacijų finansinėmis lėšomis paslaugas, bendradarbiauja su kitomis finansų rinkos dalyvėmis bei dalyvauja įvairiuose projektuose, remiančiuose ir skatinančiuose tobulėti. Dvi šios grupės įmonės atlieka Kanados akcijos biržos vaidmenį – tai TSX Venture Exchange (TSXV) ir Toronto akcijų birža (TSX). Abi įmonės dirba ypač sėkmingai ir tai įrodo nuolat augantis nuosavas kapitalas, kurį 2017 pabaigoje sudarė 55 bilijonų JAV dolerių.
2. TSX Venture Exchange ir Toronto akcijų birža norėdamos į savo sąrašą įtraukti įmones pirmiausiai jas listinguoja, tai yra tikrina jų privalumus bei trūkumus. Tam naudojami metodai, kurie padeda nuspręsti įmonės tinkamumą. TSX ir TSXV naudoja trijų tipų listingavimą: Initial public offering (IPO), Reverse takeover (RTO)/Reverse merger ir Direct listing/Dual-listing.

Literatūra

1. *Kanados ekonomika ir investicinės galimybės* [interaktyvus]. UAB „Verslo žinios“ [žiūrėta 2018 m. kovo 19 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.vz.lt/verslo-aplinka/ekonomika/2015/08/06/kanados-ekonomika-ir-investicines-galimybes>.
2. *2018 guide to listing* [interaktyvus]. TMX [žiūrėta 2018 m. kovo 20 d.]. Prieiga per internetą: <https://tsx.com/ebooks/en/2018-guide-to-listing/10/>.
3. *Išvestinės priemonės* [interaktyvus]. [žiūrėta 2018 m. kovo 22 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.finansistas.net/isvestines-priemones.html>.
4. *TSX venture exchange regulatory policies and procedures* [interaktyvus]. TMX [žiūrėta 2018 m. kovo 22d.]. Prieiga per internetą: <https://www.tmx.com/tmx-group/regulatory-policies/tsx-venture-exchange-regulatory-policies-and-procedures>.

THE ANALYSIS OF CANADA'S STOCK EXCHANGE MARKET

Summary

According World Economic forum Canada's stock exchange company TMX group is one of the most reliable in finances market. It's a multi-asset class exchange group, which main activity is to operate cash and derivative markets for multiple asset classes. The group consists of eleven individual companies, which provide stock exchange, brokerage, data provision, analytical data retrieval and analysis and other services. Two of them, TSX Venture Exchange (TSXV) and Toronto Stock Exchange (TSX) are the base of Canada's stock exchange market. As the TSXV and TSX claims, they both provides access to financing for companies at various stages of growth. The total equity capital raised of TSXV and TSX reached 55 billions JAV dollars in the end of 2017. Both companies also are supporting another activities in mining, energy sector. About 50 proc. of the world's public mining companies are listed on TSXV and TSX. Also about 308 companie comprise 602 bilion dollar total market in energy sector. It proves that TSXV and TSX are multi-active.

KARJEROS KRYPTIES (NE)PASIRINKIMAS

Daumantas Kairys

Mokslinė vadovė – lektorė Nijolė Kašėtienė

Vilniaus kolegija, Ekonomikos fakultetas

Įvadas

Karjera – tai asmens tobulėjimas pasirinktoje veikloje ir tos veiklos įvertinimas artimoje aplinkoje. Karjera apibūdina veiklos sėkmę, gyvenimo pasiekimus ir taip pat atspindi asmenybės gyvenimo stilių bei viziją.

Šiame technologijų ir permainų pilname amžiuje, smarkiai didėjant populiacijai, kiekvienam individui darosi nelengva išsikovoti sau vietą šioje visuomenėje. Kylant žmonių skaičiui didėja, smarkiai didėja ir konkurencija, tad nors kasdienis gyvenimas darosi vis moderniškesnis ir patogesnis, įrodyti savo vertę šiomis dienomis tampa vis sunkiau. Keičiantis pasauliui, atsirado ne vienas sėkmingos karjeros siekiamybės tipas kurių siluetai neatrodo kaip nepertraukiamas kilimas karjeros laiptais, tačiau egzistuoja vienas esminis jungiamasis elementas, kuris sieja visas šias karjeros kryptis – tai kompetencijos, kurios įgyjamos per savo patirtį darbe. Būtent darbuotojų patirtys ir yra kertinis akcentas, galvojant apie karjerą šiais laikais. Svarbu ne tai, kiek karjeros laiptelių buvo užlipta, svarbu tai, kiek skirtingų kompetencijų pavyko sukaupti, nes sėkmingos karjeros esmė yra nuolatinis tobulėjimas.

Straipsnio tikslas - išanalizuoti karjeros sėkmės siekimo metodus.

Straipsnio uždaviniai:

1. Atskleisti karjeros krypties pasirinkimo svarbą.
2. Išanalizuoti motyvacijos stygiaus priežastis.
3. Apibūdinti karjeros sėkmės siekimo metodus

1. Karjeros krypties pasirinkimas

Profesinis pasirinkimas yra svarbus žingsnis karjeros raidoje. Tačiau dažnai profesijos pasirinkimas, jau nekalbant apie būsimos karjeros pasirinkimą, yra nepakankamai racionalus, nemotyvuotas ar atsitiktinai priimtas sprendimas. [1] Darbuotojai yra linkę dirbti tose srityse ir pareigose, kurios yra vertinamos visuomenėje, o ne tai, kas priimtina ir patrauklu jiems patiems, tačiau karjera iš tiesų bus sėkminga tik tada, kai visi patys įsisąmonins savo norus, ir ją rinksis būtent remdamiesi savo gebėjimais ir poreikiais. [2]

Vienos profesijos laikomos perspektyviomis bei daug žadančiomis, o štai kitos – turinčiomis grėsmę tapti nebeaktualiomis, ar netgi ateityje visai išnykti. Ieškant profesijų paklausos prognozių ateityje, pasitarnauja tokie tyrimai kaip Eurostatas, kurio duomenimis pakankamai aukštas išliks biotechnologų, energetikų bei ekologų poreikis. Užtikrintai augs programuotojų, elektroninės komercijos vadybininkų, socialinių tinklų, inžinerijos ir pardavimų specialistų poreikis. Atsižvelgiant į smarkiai senėjančią Lietuvos visuomenę, su socialiniu darbu, slauga, socialinėmis paslaugomis susijusių specialybių poreikis taip pat augs užtikrintai, tačiau manoma, kad šioje srityje karjeros galimybės gan ribotos.

Deja, dažnai jaunų asmenų profesijos pasirinkimą nulemia tokie veiksniai kaip profesijos populiarumas, jos prestižas visuomenėje, nuomonė, kad tai yra gerai apmokama profesija ar netgi pasirenkama ta pati sritis kurią renkasi draugai. Neretai pasitaiko ir tokių atvejų kai įtaką asmeniniam pasirinkimui daro artima aplinka: tėvai ar kiti artimi žmonės bando įpiršti sau įdomius amatus ar profesijas, o kartais net siūloma perimti šeimos verslą ar tradicijas. Sprendžiant tokias problemas jaunam žmogui padėtų atsakymas į tris klausimus: ką galiu? Ko noriu? Ko reikia visuomenei? Pavykus suderinti šias tris sferas, pasirinkimas beveik garantuotai bus tinkamas.

Apibendrinant galima teigti, kad karjeros planavimas prasideda labai ankstyvoje jaunystėje, būtent dėl to laiku neatlikus „namų darbų“ vėliau veikiausiai nepadės jokios savęs motyvavimo ir tobulinimo priemonės, nes tai tėra tik žibalas kuris neveikia jei akyse nėra ugnelės, tad teisingas pasirinkimas yra visos karjeros pagrindas. Svarbu neįprasti kęsti klaidingo pasirinkimo ir laiku pasirinkti kitą kelią, tam, kad būtų išvengta laiko švaistymo netinkamoje profesijoje, nes pasirinkimas visada yra.

2. Motyvacijos stygiaus priežastys

Posakis apie tai, kad Roma nebuvo pastatyta per vieną dieną naudojamas betkokiaje situacijoje kur pasiekti tikslą, užtrunka daug laiko. Sėkminga karjera yra vienas iš tokių tikslų, tačiau tuo pačiu šis tikslas yra begalo slidus, nes jis negali nutrūkti pasiekus tam tikrą lygį, kadangi tai nepertraukiamas tobulėjimas iki pat nedarbingo amžiaus. Taigi jei apsidairius aplinkui atrodo, kad viskas einasi pagal planą kaip ir anksčiau tačiau viskas atrodo lyg sustoję ir nėra noro judėti į priekį, reikėtų susimastyti ar tai ne sumažėjusios motyvacijos kaltė ir kur ji galėjo dingti.

Dažniausiai įvardijamos motyvacijos išsekimo priežastys ir jos atstatymo būdai:

1. Dirbama sunkiai, o ne protingai.

Visi žmonės bent kartą yra girdėję, kad sunkus darbas duoda daugiausiai rezultatų, tačiau nevieni žino, jog neįjungus į darbą proto, jokių rezultatų gali ir nesimatyti. Taip atsitinka, kai išsikeltas tikslas nudirbti visus mažus ir didelius darbus yra laikomas sunkiu darbu ir neskirstomi jokie prioritetai.

Šiai problemai spręsti galima naudoti Pareto taisyklę, dar vadinamą 20/80 principu, kuri reiškia jog 20% darbų duoda 80% rezultatų, o likę 80% darbų, tik 20% rezultatų. Šios taisyklės esmė yra padaryti svarbiausius darbus kurie duos daugiausiai rezultatų, t.y. susidėlioti prioritetus, o kitus, mažiau svarbius darbus perleisti kam nors kitam.

2. Susikurta netinkama aplinka.

Bandant pakilti į dangų visada bus kas laiko prie žemės. Deja, dažniausiai tai bus aplinkiniai žmonės – draugai bei šeima. Sakoma, kad žmogus yra 5-ųjų artimiausių draugų vidurkis, nes žmonės yra tarsi kempinės, kurios sugeria viską kas yra aplink juos. Jie priima visą informaciją, net jeigu ji nėra jiems į naudą. Jeigu jie yra apsupti žmonių, kurie valgo sveikai ir sportuoja, tai labai tikėtina, kad jie pradės keltis rytais ir bėgti 5 kilometrus. Jei jie yra apsupti žmonių, kurių pajamos dešimtį kartų didesnės nei jų, tai labai tikėtina, kad ir jų pačių mėnesinės įplaukos padidės.

Visi žmonės yra kardinaliai skirtingi, ir ne visi palaikys vieni kitų siekius. Aplinkiniai žmonės vieni kitiems daro įtaką, bet tik pats žmogus pasirenka savo draugus ir su kuo nori bendrauti. Tai priklauso tik nuo jų pačių. [6] Žvelgiant į viską iš logiškos pusės, santykių su šeima dėl tokių dalykų nutraukti nederėtų, tačiau reikėtų vengti neigiamos ar nenaudingos veiklos su draugais, jei draugai su tuo susitaiko, tai gerai, jei ne, vadinasi jų draugų rate niekada ir neturėjo būti.

Apibendrinant galima teigti, jog visi žmonės yra kažkiek panašūs, nes savo darbo jėgą parduoda toje pačioje sistemoje, ir bando kopti tais pačiais laiptukais, tad nesunku teigti jog dažniausiai susiduria ir su tomis pačiomis motyvacijos dingimo priežastimis. Dažni pokalbiai, apie tai jog šeima ar draugai vienaip ar kitaip atsiliepia apie jų dirbamą darbą ir siekius, tarp kolegų atskleidžia jog ši tema dažnai neigiamai veikia žmones. Bandymas nudirbti visus darbus priveda prie skundų ir apkalbų apie tuos kolegas kurie buvo paaukštinti nes dirbo protingiau ir nebijojo susidurti su naujais iššūkiais. Siekiant karjeros sėkmės, tai yra pagrindinės motyvacijos dingimo priežastys su kuriomis susidūrus karjeros kilimas gali sustoti ir visam laikui.

3. Karjeros sėkmės siekimo metodai

Aklas tikėjimas, kad kanors pasiekti užtenka nepritrūkti motyvacijos, vadovautis savo protu ir teisingai viską susidėlioti iš anksto, nenuves tiek toli kiek įmanoma, jei būtų pasikliaujama ir į darbą pasitelkiamą kitų žmonių uždirbta patirtis. Tam tikrų dėsningumų ir darbo metodų atradimu dalinasi mokslininkai, psichologai bei daug pasiekę žmonės, tad kai prieš akis stovi tiek karjeros laiptelių kiek per sunku suskaičiuoti, reikėtų pamiršti apie tai jog reiktų pasiekti visko vienam ir pasitelkti daugiau tokių metodų ir patarimų kaip Pareto taisyklė, kurią galima taikyti ir

darbe ir kasdieniniame gyvenime. Keli pasauliniu mastu pripažinti darbo efektyvumo didinimo pagalbininkai, kurie padės išspausti iš savęs visą naudą:

1. Aiškaus tikslo išsikėlimas.

Dažnai galvoje stovi paveikslas iš karibų salos kur gurdinami nesibaigiantys kokteiliai, o prabangios vilos garaže stovi Ferrari automobilis, tačiau šis paveikslas turi spragą. Jei jį laikytume tikslu, jis būtų per daug atitrūkęs nuo realybės ir nė kiek nepagelbėtų kažko siekiant, tačiau išskaidžius šį didelį tikslą į mažesnius, jau atsirastų progresas, kadangi vidutiniojo sluoksnio žmogaus smegenys nežino kur gauti Ferrari, tačiau susidėliojus viską į mažus žingsnelius, jau galima ieškoti nuo ko pradėti. Tai lyg asmens dabartinės būsenos („ką dabar turiu“) ir jo tikslų, norų, vertybių neatitikimas (5, 25), tačiau kartu su minimaliu planu. Tokio tikslo negalima išsižadėti lyg vaikystėje negavus norimo žaislo parduotuvėje, jis privalo stovėti akys vos prabudus su noru nuversti dėl jo kalnus.

2. Išlipimas iš komforto zonos.

Komforto zoną žmonės įsivaizduoja namie prie televizoriaus, o išlipimą iš jos tarkim kalbėjimą prieš 500 žmonių, tačiau tai nėra tikslas. Todėl šiai taktikai perprasti, yra nustatytos 3 zonos:

1. **Komforto zona** - tai yra sritis, kurioje veikiame mums įprastai. Tai yra vieta, kurioje mums lengva ir paprasta taikyti turimus įgūdžius bei gebėjimus. Tai mūsų kasdienės veiklos teritorija, prie kurios mes pripratę, o visos užduotys šioje zonoje yra pažįstamos.
2. **Panikos zona** - tai ta zona kur drovuoliui visgi tenka kalbėti prieš 500 žmonių. Jei buvote vadovo patarėjas ir visus darbus pristatydavote vienam žmogui – vadovui, o vadovui susirgus tektų viską pristatyti 500-ams žmonių, ši užduotis taptų nepažįstama ir bauginanti.
3. **Mokymosi zona** - tai yra plona riba, skirianti komforto ir mokymosi zonas. Jei panikos zonoje plaukti mokomasi įstumti į vandenį, tai mokymosi zonoje tai daroma palengva – pradžioje tektų įbristi, užsitikri, kad siekiamas dugnas ir saugiai pradėti nuo pagrindinių judesių. [4]

Šių trijų zonų atskleidimas iš dalies sugriauna mitą jog palikus komforto zoną, nežinoma ką daryti ir apima panika, tačiau tam skirta mokymosi zona. Joje galima pilnai pasiruošti iššūkiams laukiantiems panikos zonoje, o pilnai pasiruošus belieka tik tikėti savimi ir nerti į naujus iššūkius. JAV studijavęs prekybą, Amerikos lietuvis Rokas Beresniovas duodamas interviu žurnalui „Veidas“ sakė: kai esi jaunas, ambicingas, tų sunkumų nematai, nes neturi kito pasirinkimo, kaip tik siekti sėkmės. Tas užsispyrimas ir nenorėjimas būti komfortiškoje situacijoje man ir padėjo siekti naujų dalykų. [3] Pamiršus apie pasitenkinimą savo dabartine padėtinimi bei turimu darbu,

bei išsikėlus aiškius tikslus atsiranda galimybė jog visas nušvis kitomis spalvomis, tik reikia ją išnaudoti. Planas privalo būti kuo tikslesnis, bet reikia nepamiršti jog galima jo nukrypimai, tad nederėtų prie jo smarkiai prisirišti, o visas atsiradusias užduotis vadovaujantis planu, būtina vygydyti jau minėtu Pareto principu. Kadangi tai tikslas lipti karjeros laiptais, būtina kasdien tobulėti mokymosi zonoje ir pamažu lipti į panikos zoną pritaikant įgytas žinias.

Išvados

1. Pirmoji karjeros planavimo stadija prasideda labai anksti ir jos nevalia praleisti, nes ji yra visos karjeros pamatas, kadangi tobulėti srityje kuri netraukia, pernelyg sunku. Šios stadijos svarba yra atlikti „namų darbus“ laiku ir pasirinkti iš pirmo karto, o suklydus, kuo greičiau ištaisyti situaciją.
2. Motyvacijos dingimo priežasčių gali būti tiek kiek šiame pasaulyje yra žmonių, vien dėl to jog darbas asmeniui nebeatitinka jo paties vertybių, jis pasikeitė ir nori kažko kito. Dažniausiai pasitaikančios motyvacijos stokos priežastys lipant karjeros laiptukais: dirbama pernelyg sunkiai, bet nevisai protingai, susiduriama su krūva problemų kurios galiausiai palaužia ir taipogi gyvenama nepozityvioje aplinkoje kurioje niekas nevertina atliekamo darbo.
3. Suradus tinkamą sritį kurioje norima tobulėti, išsikeliamas tikslas ir kartu kuriamas planas, apibūdinantis kokioje srityje ką ir kaip norima pasiekti. Pirmiausia mokomasi naujų kompetencijų teorinių žinių, o tada prisiverčiama lipti į panikos zoną, kurioje niekas nėra pažystama, o naujas teorines žinias tenka pritaikyti naujoms, gaudinančioms problemoms spresti. Galiausiai didėjant kompetencijų ratui ir plėtėjant komforto zonai, žmogus tampa vis protingesnis ir užsivedęs kilti į viršų. Besinaudojant visais šiais patarimais, galima kasdien atlikti daugiau nei prašoma ir aplenkti bet kokius lūkesčius iš vadovų, o tai garantuoja judėjimą į priekį, paaukštinimus ir karjeros sėkmę.

Literatūra

1. JOKŠTAITĖ, Kristina; POČIŪTĖ, Birutė. Studentų įsipareigojimas profesijai: pasitenkinimo profesiniu pasirinkimu, karjeros aspiracijų ir karjeros adaptyvumo sąsajos. [interaktyvus]. *Psichologija / Psychology*, 2014, Vol.49 p.60-81, ISSN: 13920359. [žiūrėta 2018 m. sausio 26 d.]. Prieiga per EBSCO publishing duomenų bazę:
<http://web.a.ebscohost.com/ehost/pdfviewer/pdfviewer?vid=1&sid=25ae9f9e-211d-4909-8a26-8df5d7969da0%40sessionmgr4009>
2. JONAITYTĖ – KARALIENĖ, Agnė, *Kas šiandien darbuotojams yra karjera?* [interaktyvus]. Swedbank, 2016 m. balandžio 26 d. [žiūrėta 2017 m. lapkričio 28 d.]. Prieiga per internetą:
<https://www.swedbank.lt/lt/articles/view/2455/rss>

3. LAURINAITĖ – ŠIMELEVIČIENĖ, Jurgita, *Karjerą užsienyje padarę lietuviai: reikia kantrybės ir daug darbo* [interaktyvus]. Veidas, 2016 kovo 26 [žiūrėta 2017 m. gruodžio 4 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.veidas.lt/karjera-uzsienyje-padare-lietuviai-reikia-kantrybes-ir-daug-darbo>
4. MISIUKONIS, Tomas, *Išeik iš komforto zonos: o kas toliau?* [interaktyvus]. Koučingo Blogas, 2014 m. spalio 26 d. [žiūrėta 2017 m. gruodžio 16 d.]. Prieiga per internetą: <http://coachingblog.lt/autoriu-straipsniai/iseik-is-komforto-zonos-o-kas-toliau/>
5. VIDUOLIENĖ, Evelina. Savęs motyvavimo būdai. [interaktyvus]. Verslas Vadyba Vadovas, 2010, Nr. 10, p. 24-26. ISSN 2029-0861. [žiūrėta 2018 m. sausio 26 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.buhalteris.lt/get.php?f.306906>
6. *Tavo aplinka. Kaip mus paveikia draugai, artimieji? Jie mus motyvuoja tobulėti ar stabdo?* [interaktyvus]. Tobulėjimo Klubas, 2015 gruodžio 15 [žiūrėta 2017 m. gruodžio 4 d.]. Prieiga per internetą: <https://tobulejam.lt/tavo-aplinka-kaip-mus-paveikia-draugai-artimieji-jie-mus-motyvuoja-tobuleti-ar-stabdo/>

THE (NO)CHOICE OF THE CAREER

Summary

Planning is the first stage of career and it starts too early to recognize, but it's necessary to pay enough attention because of its importance as a groundwork of a whole career. The importance of this stage is to do homework at the right time and choose wisely with first try and if decision was wrong, it's necessary to correct as fast as it possible. There can be as much reasons to lack motivation, as in this world are people, just because of changed values or casual desires. By climbing the ladder of success, there's most common reasons of lacking motivation: working hard, but not smart, facing too many problems to handle and living in pessimistic environment where no one recognizes or praises the work is done. When suitable profession is chosen, it's time to set a goal and create a plan for it, which concludes a whole vision in that profession. Firstly, the plan starts with learning new skills and knowledge by rising competency, then it's important to successfully turn that into panic zone, where everything seems new, frightening and try to adapt new skills by practising it. In the end, by raising competency circle and flattening comfort zone, human becomes smarter and enthusiastic to keep climbing to the top. By using these advices, it's possible to do more work than required and outrun all expectations, so it almost guarantees moving forward, promotion and career success.

KARJEROS SĖKMĖ

Laneda Burbulytė

Mokslinė vadovė – lektorė Nijolė Kašėtienė

Vilniaus kolegija, Ekonomikos fakultetas

Išvadas

Kelias karjeros laiptais aukštyn tikrai nėra greitas ir lengvas. Šis kelias reikalauja iš kopiančiojo daug valios ir pastangų, ilgų darbo valandų, iššūkių. Kopiant patiriamas stresas, konkurencija, bet kartu ir laimėjimai, pripažinimas. O tai veda tolyn, motyvuoja. Svarbu žinoti, ko yra siekiama, tuomet ir kopimas yra lengvesnis, yra motyvacija, noras siekti aukštumų. Reikia suvokti, kad kelias aukštyn visad yra daug sunkesnis nei stovėjimas vietoje ar juolab ritimasis žemyn. Reikia mokėti atskirti darbą ir poilsį, sustyguoti savo darbą organizacijai ir pareigas šeimai. Balansas gyvenime svarbus ir sėkmingai karjerai ir sėkmingai šeimai. Svarbu suvokti, kad karjeros siekimas tai nesibaigiantis procesas ir palipėjus vienu laipteliu, visad atsiranda dar vienas – aukštesnis laiptelis, kurio turi būti siekiama. Todėl karjeros, darbo sritis turi būti mėgiama, atnešanti daugiau džiaugsmo nei blogų emocijų ir visad įdomi bei nustebinanti.

Straipsnio tikslas – išnagrinėti karjeros sėkmės prielaidas.

Straipsnio uždaviniai:

1. Išanalizuoti karjeros sampratą.
2. Apibrėžti motyvacijos sampratą.
3. Apibūdinti perdegimo darbe priežastis.

Darbo metodai: mokslinės teorinės literatūros ir kitų informacijos šaltinių analizė.

1. Karjera

Karjera – tai stimulus, verčiantis individą siekti geresnių darbo rezultatų ir besitęsiantis visą gyvenimą. Karjera dažnai siejama su sėkme. Tačiau, kalbant apie asmens karjerą organizacijose, ji suvokiama kaip įgūdžių ir kompetencijų plėtra, o asmens sėkmė yra individuali. Jeigu individas patenkintas savo darbu, niekas negali teigti, kad jo karjera nesėkminga. Ne visi trokšta vadovauti. Daugumai žmonių karjeros siekis – tai tam tikro tobulėjimo mėgstamoje srityje ar profesijoje planavimas (4,7).

Tradiciniu požiūriu laikomasi nuostatos, kad karjera gali būti plėtojama tik vienoje organizacijoje, kurios nariai tokią karjerą supranta kaip linijinį progresą iš apačios į viršų, kai pereinami visi galimi karjeros etapai. Todėl tradicinės karjeros sistemoje žmonės konkuruoja tarpusavyje dėl ribotų paaugstinimo galimybių. Karjeros sėkmės rodiklius, tokius kaip

paaukštinimas ir didėjantis atlygis, apibrėžia pati organizacija. Priešingai nei tradicinę karjerą, nepastovią/kintančią karjerą apibūdina santykiai, kuriuos kuria ne organizacija, bet individas ir kurie laiko atžvilgiu turi būti atnaujinami, nes kartais keičiasi tiek individas, tiek organizacija. Sėkmingą nepastovią/kintančią karjerą apibūdina psichologinė sėkmė, kuri kiekvienam yra unikali ir individuali, atitinkanti asmeninius individo laimėjimus, pasididžiavimo jausmą, pasiekimus ir šeimos džiaugsmą [2]. Tradicinė ir nepastovi/kintanti karjera skiriasi esminėmis vertybėmis, požiūriu, taip pat laisvės pojūčiu, atsakomybe ir sėkmingos karjeros veiksniais (žr. 1-ą lentelę).

1 lentelė

Tradicinės ir nepastovios/kintančios karjeros skirtumai

Problemos	Tradicinė karjera	Nepastovi/kintanti karjera
Kas atsakingas?	Organizacija	Individas
Esminės vertybės	Paaukštinimas	Augimo laisvė
Mobilumo laipsnis	Žemas	Aukštas
Sėkmės veiksniai	Pareigos, atlygis	Psichologinė sėkmė
Esminiai požiūriai	Lojalumas organizacijai	Pasitenkinimas darbu, lojalumas profesijai

Šaltinis: KORSAKIENĖ, Renata, SMALIUKIENĖ, Rasa. Šiuolaikinė karjera individo požiūriu: karjeros modeliai, jų sąsajos ir reikšmė. [interaktyvus].

Už tradicinę karjerą yra atsakinga organizacija, čia esminė vertybė yra paaukštinimas, o kaip pagrindiniai sėkmės rodikliai yra aukštos pareigos ir geras atlygis. Tuo tarpu nepastovioje/kintančioje karjeroje, už savo sėkmę atsakingas pats individas, kurio esminė vertybė siekiant karjeros yra savo paties augimo laisvė ir psichologinė sėkmė.

Karjerai įtaką daro sugebėjimas konstruktyviai mąstyti, savęs pažinimas, pasitikėjimas savimi, optimizmas, išsilavinimas, kitos savybės ir gebėjimai. Laisvos rinkos ir konkurencijos sąlygomis kiekvienam žmogui yra duota laisvė apsispręsti ir pasirinkti individualų karjeros kelią.

2. Motyvacija

Motyvacija tai vidinė varomoji jėga, veiklos, veiksmų ar elgesio paskata, kuri skatina žmogų eiti pirmyn, užsiimti jam įdomia bei naudinga veikla, gerai ir laiku atlikti pavestas užduotis. Motyvaciją gali skatinti įvertinimais, pagyrimais, taip pat motyvacija kyla ir teisingai bei sėkmingai pačiam įveikus vieną ar kitą užduotį, ypač, kai nebuvo tikėtasi ją atlikti sėkmingai. Tai pagrindinė jėga, verčianti žmogų atsikelti ryte ir būti produktyviam. Motyvacija gali kilti iš pačio žmogaus vidinio užsidegimo arba iš aplinkinių paskatų. Palaipsniui motyvacija gali būti slopinama, jei žmogus jaučiasi neįvertintas, jam nesiseka pavestos užduotys, taip pat jei dirbama nemiela veikla, jaučiamasi įkalintu.

Motyvaciją galima skirti į „motyvaciją link“ ir „motyvaciją nuo“. Pirmoji veda link pozityvių veiksmų, o antroji – tai tarsi bandymas išvengti bausmės [1], pavyzdžiui:

- 1) Jei aš sportuosiu – būsiu sveikas, turėsiu treniruotą kūną (teigiama motyvacija).
- 2) Jei aš nesportuosiu – turėsiu viršsvorį, blogai jausiuosi (neigiama motyvacija).

Dažniausia žmonės, kurie vadovaujasi neigiama motyvacija yra pasyvūs, inertiški, tarsi plaukiantys pasroviui. Maža to jie yra negatyvus, pesimistiški, nepatenkinti savo gyvenimu, bet ir keisti jame nieko nenorintys. Tuo tarpu, žmonės, kurie vadovaujasi teigiama motyvacija yra aktyvus, norintys išmokti daug naujo, patirti įspūdžių. Jie gyvena aktyviai, yra pozityvūs.

Galimi savęs motyvavimo būdai:

- 1) Aiškus noro nustatymas. Reikia tiksliai atsakyti į klausimą: "ką aš noriu daryti?", kad nieko neveikimo būseną pakeisti aktyviu gyvenimo būdu.
- 2) Aiškus tikslo nustatymas. Kuo aiškesnis bus tikslas, tuo lengviau, aiškiau jis bus pasiekiamas.
- 3) Savidisciplina. Ji padeda visad susikaupti darbui ar kitai veiklai.
- 4) Optimistiškas nusiteikimas. Motyvacija yra reakcija į išorės įvykius ar aplinkybes, kuri nustato tolimesnius pasirinkimus, todėl tas pats įvykis gali būti tiek stipri paskata judėti į priekį tiek ir atvirkščiai.
- 5) Poilsis. Svarbu jausti ribas ir būtinas poilsis neturi prailgti iki tinginystės ar ilgo nieko neveikimo.
- 6) Neatidėliojimas. Jei neatliktas darbas turi būti atliekamas paskutinę minutę, tai sukelia įtampą, stresą, sutrinka dienos ir nakties ritmas, pablogėja savijauta. Paskutinės minutės darbas paprastai nėra atliekamas gerai ir tinkamai, tad krenta kitų vadovų pasitikėjimas atliekamu darbu. Taip žlugdoma ir motyvacija dirbti ir sėkmingos karjeros siekimas.

3. Perdegimas darbe

Perdegimo sindromas apibrėžiamas, kaip kraštutinė profesinės nesėkmės išgyvenimo situacija, kai žmogus pajunta tris svarbius požymius [3]:

- 1) Emocinis išsekimas – gali būti fizinio ir emocinio nuovargio požymiai;
- 2) Depersonalizacija – jaučiasi šaltas ir nutolęs ir negali įsitraukti į emocinio ryšio reikalaujantį santykį su kitais;
- 3) Didelis nepasitenkinimas savo darbo rezultatais.

Ilgai vyraujantis perdegimo sindromas gali atsiliiepti ir asmeniniuose šeimos santykiuose. Taip pat gali būti pradėtas nesaikingai vartoti alkoholis, pradedama rūkyti ir net praleidinėti darbą be pateisinamų priežasčių. Bandoma bėgti nuo problemų keičiant darbą ar net profesiją.

Jei laiku būtų atkreiptas dėmesys į pirmuosius sindromo simptomus, rimto ir sveikatą žalojančio, įprasto gyvenimo ritmui bei jo kokybei stipriai įtaką darančio sutrikimo galima

išvengti. Gyvenimo būdo keitimas, prioritetų perkainavimas ir laikymasis bei psichologinės įtampos mažinimo ir įveikimo technikos gali būti kaip prevencija, padedanti išvengti perdegimo sindromo, taip pat laiku užkirsti jam kelią [5].

Kasdienę psichologinę įtampą ir stresą sumažina ir perdegimo padeda išvengti kokybiškas miegas, tinkamas, sveikas, maistas, aktyvus gyvenimo būdas, judėjimas, pozityvumas, bendravimas su aplinkiniais ir poilsis.

Perdegimas gali būti nemažėjančio streso rezultatas, bet tai ne tas pats, kaip pernelyg didelis stresas. Stresas atsiranda tada, kai yra per daug: per didelis spaudimas, per dideli fiziniai ir psichologiniai reikalavimai. Tačiau stresą patiriantys žmonės vis dar gali įsivaizduoti, kad, jei jie tik galėtų su viskuo susitvarkyti, jie pasijustų geriau. Tuo tarpu perdegimą parodo apatija, visiškas motyvacijos netekimas, abejingumas aplinkai ir darbams, džiaugsmo praradimas. Perdegimą išgyvenantys žmonės dažnai nemato jokios teigiamų pokyčių vilties. Jeigu pernelyg stiprus stresas yra panašus į skendimą atsakomybėse, perdegimas – tai „išdžiūvimas“.

Išvados

1. Karjera – tai stimulus, verčiantis individą siekti geresnių darbo rezultatų ir besitęsiantis visą gyvenimą. Tradiciniu požiūriu laikomasi nuostatos, kad karjera gali būti plėtojama tik vienoje organizacijoje, kurios nariai tokią karjerą supranta kaip linijinį progresą iš apačios į viršų. Čia karjeros sėkmės rodiklius, tokius kaip paaugstinimas ir didėjantis atlygis, apibrėžia pati organizacija. Priešingai nei tradicinę karjerą, nepastovią/kintančią karjerą apibūdina santykiai, kuriuos kuria ne organizacija, bet individas. Sėkmingą nepastovią/kintančią karjerą apibūdina psichologinė sėkmė. Karjerai įtaką daro sugebėjimas konstruktyviai mąstyti, savęs pažinimas, pasitikėjimas savimi, optimizmas, išsilavinimas, kitos savybės ir gebėjimai.
2. Motyvacija tai vidinė varomoji jėga, veiklos, veiksmų ar elgesio paskata, kuri skatina žmogų eiti pirmyn, užsiimti jam įdomia bei naudinga veikla, gerai ir laiku atlikti pavestas užduotis. Motyvaciją galima skirti į „motyvaciją link“ ir „motyvaciją nuo“. Pirmoji veda link pozityvių veiksmų, o antroji – tai tarsi bandymas išvengti bausmės.
3. Perdegimo sindromas apibrėžiamas, kaip kraštutinė profesinės nesėkmės išgyvenimo situacija. Ilgai vyraujantis perdegimo sindromas gali atsiliiepti ir asmeniniuose šeimos santykiuose. Perdegimas gali būti nemažėjančio streso rezultatas, bet tai ne tas pats, kaip pernelyg didelis stresas. Jei laiku būtų atkreiptas dėmesys į pirmuosius sindromo simptomus, rimto ir sveikatą žalojančio, įprasto gyvenimo ritmui bei jo kokybei stipriai įtaką darančio sutrikimo galima išvengti.

Literatūra

1. KAIRIŪNAITĖ, Agnė. Specialistai pataria, kaip save motyvuoti. 2015, Vilnius. [interaktyvus]. [Žiūrėta 2017-09-10]. Prieiga per internetą:
http://www.lrt.lt/naujienos/kalba_vilnius/32/118134
2. KORSAKIENĖ, Renata, SMALIUKIENĖ, Rasa. Šiuolaikinė karjera individo požiūriu: karjeros modeliai, jų sąsajos ir reikšmė. *Verslas: teorija ir praktika*, 2014, 15(1): 84-92, ISSN 1648-0627. [interaktyvus]. [Žiūrėta 2018-01-29]. Prieiga per EBSCO publishing duomenų bazę:
<http://web.b.ebscohost.com/ehost/detail/detail?vid=4&sid=03a3a77b-2dde-4ff0-b7b5-71eccc913cf6%40sessionmgr102&bdata=JnNpdGU9ZWwhvc3QtbGl2ZQ%3d%3d#AN=95740811&db=bth>
3. MAZALIAUSKIENĖ, Ramunė. Perdegimo sindromas - klausimai ir atsakymai. [interaktyvus]. [Žiūrėta 2017-10-01]. Prieiga per internetą:
<http://www.neuromeda.lt/perdegimo-sindromas-%E2%80%93-klausimai-ir-atsakymai/>
4. PETKEVIČIŪTĖ, Nijolė. Karjeros valdymas: organizacinė perspektyva, Kaunas, 2013. 224 p., ISBN 978-9955-12-973-8
5. VIDUOLIENĖ, Evelina. Perdegimas darbe. Kaip įveikti emocinį perdegimą. *Verslas Vadyba Vadovas*, 2012, Nr. 7-8, p. 35-38. ISSN 2029-0861

CAREER SUCCESS

Summary

The road to a successful career is not always easy and fast. This road requires strong will and effort, to complete all the challenges in it. To develop successful career one has to come across various challenges, competition but also achievement and recognition. And that motivates. It's important to know the aim. Only knowing what for is all this, it is easier to feel motivated to have power go forward to achieve set goals. Motivation is one of the principal key to the success in all parts of life so it is useful to know some motivational method. It must be realized that the road up is always much more complicated than standing upright or even falling down. The balance should be kept between work and family, rest. To cope with everyday stress rightfully will prevent from burn-out, will keep one's psychological state normal. The early stages of burn-out should be noticed to prevent serious psychological illness. The balance in life is important for a successful career and for a successful family. It must be realized that career advancement is a never-ending process and one step at a time, there is always one more - the higher step that must be achieved. Therefore, a career, a field of work should be liked, bringing more joy than bad emotions, and always interesting and surprising.

KROVINIŲ SRAUTŲ KLAIPĖDOS IR RYGOS JŪRŲ UOSTUOSE DINAMIKA

Lukrecija Kavaliauskaitė

Mokslinis vadovas – doc. dr. Saulius Lileikis

Lietuvos aukštoji jūrėivystės mokykla

Ivadas

Problemų aktualumas. Klaipėdos uostas – neužšalantis rytinės Baltijos jūros uostas, kuris yra labiausiai nutolęs į šiaurę. Tai svarbiausias ir didžiausias Lietuvos Respublikos transporto centras, kuriame susijungia jūros, sausumos ir geležinkelio keliai iš rytų ir vakarų (Klaipėdos uostas, 2017).

Laisvasis Rygos uostas – Dauguvos žiotyse įsikūręs uostas, kuris daro didelę įtaką visam Latvijos ekonomikos augimui. Rygos uostas yra neatsiejama Rygos miesto dalis, kuri stengiasi, jog uostas priimtų įvairių rūšių krovinius savo terminaluose (Freeport of Riga, 2017).

Krovinių srautai yra transporto veiklos pagrindas, o jų aptarnavimas – transporto produkcija, todėl srautų analizė yra svarbus rodiklis norint užtikrinti sklandžią veiklą. Krovinių srautai turi objektyvias vienareikšmiškai nusakomas charakteristikas (Belova, Mickienė, 2012):

- struktūrą,
- kiekinę išraišką,
- kitimo dinamiką.

Todėl šiuos duomenis galima panaudoti moksliniuose tyrimuose, hipotezių formulavimui. Vertinant uostų dinamiką, jų specializaciją ir terminalų pajėgumą, būtina atsižvelgti į uosto paslaugų paklausą ir jos poveikį. Tarptautinės jūrų prekybos pokyčiai sudaro galimybes daryti išvadas apie uosto paslaugų paklausas bei jų tendencijas (Belova, Mickienė, 2012).

Krovinių srautų jūrų uostuose dinamikos tyrimų svarbą iškelia daugelis autorių (Belova, Mickienė, 2012; Pletkauskaitė, Starodubcevaitė, 2013; Vasilis Vasiliauskas, 2013 ir kt.).

Tyrime apsibrėžta analizuoti 2008–2017 m. laikotarpį, nes 2008 metais prasidėjo globalioji finansų krizė ir galima stebėti šalių pokyčius atsistatant po krizės.

Straipsnio tikslas – atskleisti Klaipėdos ir Rygos jūrų uostų krovinių srautų dinamiką 2008–2017 metais.

Straipsnio uždaviniai:

1. Aptarti Klaipėdos ir Rygos jūrų uostų technoekonominę situaciją.
2. Išryškinti Klaipėdos ir Rygos jūrų uostų krovinių srautų pokyčius.

Tyrimo objektas – Klaipėdos ir Rygos jūrų uostų krovinių srautai.

Tyrimo metodai: mokslinės literatūros analizė, lyginamoji analizė, sintezė.

1. Klaipėdos ir Rygos jūrų uostų technoekonominė situacija

Klaipėdos uostas – neužšalantis Lietuvos uostas, kurį per metus aplanko apie 7000 laivų iš 50 skirtingų šalių. Laisvasis Rygos uostas – Latvijos uostas, įsikūręs Rygos įlankoje. Kiekvienas uostas ir jo susisiekimas yra aprašomi uosto infrastruktūros ir suprastruktūros elementais, kurie rodo ne tik uosto pajėgumus, bet ir šalies vyriausybės požiūrį į jūrinę transporto sistemą ir jos plėtrą (Pletkauskaitė, Starodubcevaitė, 2013).

Klaipėdos, kaip ir Rygos, uosto valdymo modelis yra uosto savininko (angl. *landlord port*). Uosto savininkas – uostą valdanti organizacija, kuri yra tik bazinės infrastruktūros (žemės ir pagrindinių priemonių, skirtų priėjimui prie uosto ir saugumo tikslams) savininkas (Belova, Mickienė, 2012). Savininkas perduoda šią nuosavybę operatoriams, o sau pasilieka reguliavimo funkcijas, dažniausiai ilgalaikių sankcijų pagrindu.

Nors Klaipėdos ir Rygos jūrų uostų teritorijos ir akvatorijos ploto duomenys skiriasi, uosto įplaukos kanalo gylis skaičiai yra vienodi (Freeport of Riga, 2017).

Klaipėdos ir Rygos jūrų uostų infrastruktūros palyginimas teikiamas 1 lentelėje.

1 lentelė

Klaipėdos ir Rygos jūrų uostų infrastruktūros palyginimas

UOSTAS	UOSTO TERITORIJA	AKVATORIJOS PLOTAS	VIDINIO KANALO GYLIS	UOSTO ĮPLAUKOS KANALO GYLIS
Klaipėda	538,7 ha	877,2 ha	15 m	15,5 m
Ryga	1 962 ha	4 386 ha	16 m	15,5 m

Bendra Klaipėdos jūrų uosto teritorija yra 538,7 hektaro, kas yra beveik 3,6 karto mažiau nei Rygos jūrų uosto. Rygos uosto akvatorijos plotas yra 4386 hektaro, o tai yra penkis kartus didesnis akvatorijos plotas už Klaipėdos. Klaipėdos uosto vidinio kanalo gylis yra vienu metru mažesnis nei Rygos (Klaipėdos uostas, 2017).

Klaipėdos ir Rygos uostuose sandėliavimo pajėgumai labai skiriasi. Rygos uosto dengtų sandėlių plotas generaliniams kroviniams yra beveik keturis kartus didesnis nei Klaipėdos valstybinio jūrų uosto. Klaipėdos ir Rygos uostų sandėliavimo pajėgumai pavaizduoti 2 lentelėje.

2 lentelė

Sandėliavimo pajėgumai Klaipėdos ir Rygos jūrų uostuose

UOSTAS	KLAIPĖDA	RYGA
Dengtų sandėlių plotas generaliniams kroviniams	99380 m ²	407036 m ²
Šaldytų krovinių sandėliavimo pajėgumai	66000 t	135000 t
Atvirų saugojimo aikštelių plotas	1045879 m ²	1740333 m ²
Rezervuarai, skirti skystų krovinių sandėliavimui	749000 m ³	517263 m ³

Šaldytų krovinių sandėliavimo pajėgumai Klaipėdos uoste yra du kartus mažesni nei Rygos uoste, tuo tarpu atvirų saugojimo aikštelių plotai yra pusantro karto mažesni nei Rygos. Klaipėdos valstybinio uosto rezervuarai, skirti skystų krovinių sandėliavimui, yra pusantro karto didesni nei Rygos uosto.

Klaipėdos uostas yra pastebimas ne tik dėl savo unikalios geografinės padėties, bet ir dėl unikalaus dizaino. Krantinės, prieplaukų išdėstymas ir jų pritaikymas yra neatsiejama dalis nuo apsauginių bangolaužių ir kitų hidrostatinių. Į Klaipėdos kanalą laivai atvyksta ir išvyksta šiaurės vakarų tiesia linija (Pletkauskaitė, Starodubcevaitė, 2013).

Ypatinga Klaipėdos uosto savybė – uosto vartų konstrukcija, kurios dizainas padeda apsaugoti uostą nuo bangų. Per audras stiprios bangos jaučiamos Danės upėje (apie 5 kilometrai nuo uosto vartų). Dėl uosto vartų Klaipėdos uostas yra vienas mažiausiai incidentų turėjęs uostas pasaulyje (Bagočius, Turskis, Zavadskas, 2013).

Švartavimas Klaipėdos uoste yra labai sudėtingas, itin patyrę kapitonai švartavimosi procedūrą palieka locmanams. Taip pat svarbu paminėti tų kapitonų gebėjimus, kurie dirba keltuose tarp Klaipėdos ir Neringos. Per dieną švartavimosi ypatybės gali pasikeisti 20 kartų (Karalius, Raupelytė, Zaicev, 2013).

Rygos miestas ir uostas pritraukia daugiau turistų nei Klaipėdos uostas. Iš visų trijų Baltijos šalių Latvijos sostinė yra arčiausiai uosto, todėl turizmo industrija Rygos uoste yra labiau išvystyta ir pritraukia didesnę kiekį turistų.

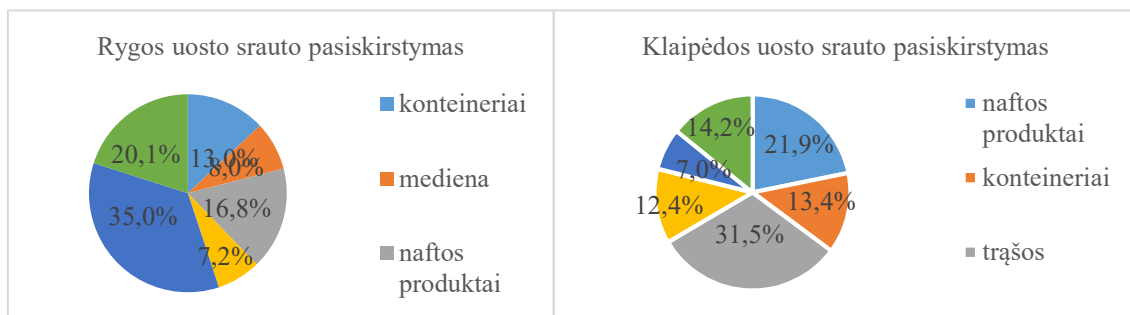
Rygos susisiekimo infrastruktūra yra itin gerai ištobulinta ir integruota į viešąjį transportą. Klaipėdos miestas yra mažesnis, todėl jo patrauklumas taip pat yra mažesnis, be to, Klaipėda nėra sostinė (Karalius, Raupelytė, Zaicev, 2013).

Klaipėdos valstybiniame jūrų uoste yra 14 krovos, 2 kruiziniai, 3 ro-ro ir 2 konteinerių terminalai. Rygos laisvasis uostas turi 34 krovos terminalus, kruizinių laivų, ro-ro laivų ir konteinerių terminalus (Harbours Review, 2017).

Tiesiogiai su Klaipėdos jūrų uosto veikla yra susiję daugiau kaip 800 įmonių, sukuriama per 58 tūkst. indukuotų darbo vietų bei 6,24 proc. viso Lietuvoje sukuriama BVP (Klaipėdos uostas, 2017). Klaipėdos uostas yra pagrindinis transporto koridorius tarp Rytų ir Vakarų Europos, dėl to yra poreikis uostą padaryti giliaavandeniui sudarant sąlygas įplaukti didesnės grimzlės laivams tenkinant ekonominius šalies poreikius. Rygos uostas taip pat vykdo projektus siekdamas skatinti uosto teritorijos plėtrą.

2. Klaipėdos ir Rygos jūrų uostų krovinių srautų pokyčiai

Pagrindiniai Rygos uosto kroviniai yra konteineriai, mediena, naftos produktai, o Klaipėdos uosto – naftos produktai, konteineriai, trąšos bei ro-ro kroviniai (1 pav.).

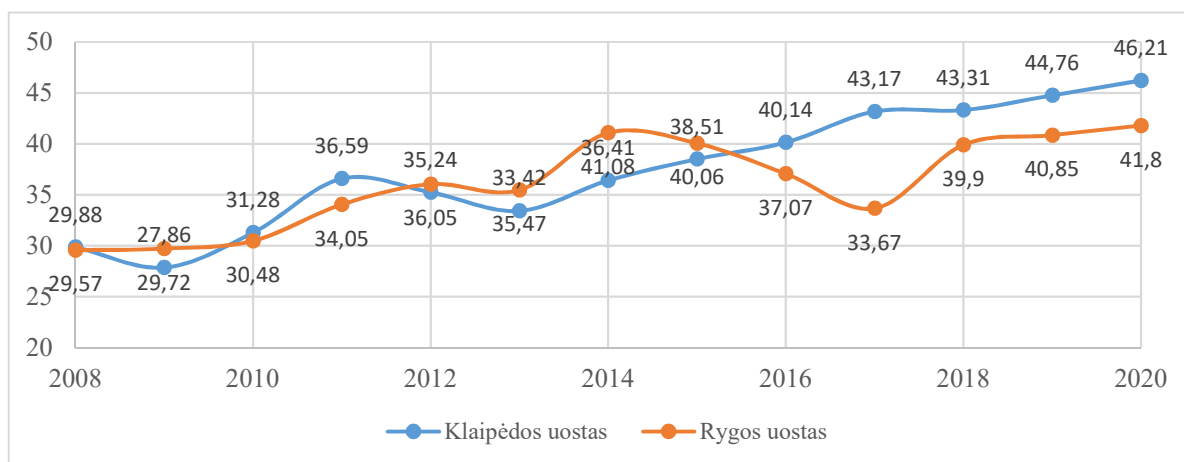

1 pav. Krovos Rygos ir Klaipėdos jūrų uostuose srautų pasiskirstymas
Šaltinis: Klaipėdos uostas. [interaktyvus]. [žiūrėta 2018-02-24]. Prieiga internetu: <http://www.portofklaipeda.lt>

Remiantis 2017 metų duomenimis Klaipėdos uostas krauna 0,4 % daugiau konteinerių nei Rygos uostas. Taip pat, naftos produktų Klaipėdos uoste yra perkraunama 5,1 % daugiau nei Rygos uoste. Rygos uostas atsilieka ir trąšų krovoje 24 procentais. Rygos uoste 8 % visų krovinių sudaro mediena, o Klaipėdos uoste 12,4 % visų krovinių sudaro ro-ro kroviniai. Krovinių srautų pasiskirstymas 2008-2017 metų periodu buvo visą laiką panašus.

Prie kitų krovinių priskiriama: metalo laužas, rūdos, statybinės medžiagos, melasa, cukraus žaliava, šaldyti kroviniai.

Klaipėdos ir Rygos jūrų uostų krovinių dinamika milijonais tonų ir 2018–2020 metų prognozė pavaizduota 2 paveiksle. Klaipėdos valstybiniame jūrų uoste 2008 metais buvo perkrauta 29,88 mln. t, tai 9,2 proc. daugiau nei 2007 metais. Rygos uostas perkrovė 29,57 mln. t krovinių, o tai yra 14 proc. daugiau nei 2007 metais, šį augimą paskatino išaugęs birių ir suverstinių krovinių perkrovimas jūrų uoste.

2 pav. 10 metų Klaipėdos ir Rygos uostų krovinių dinamika milijonais tonų ir 2018-2020 metų prognozė

2010 metais Klaipėdos uoste buvo perkrauta 31,3 mln. t krovinių, tai yra 12,2 proc. daugiau krovinių nei 2009 metais bei 4,7 proc. daugiau nei 2008 metais.

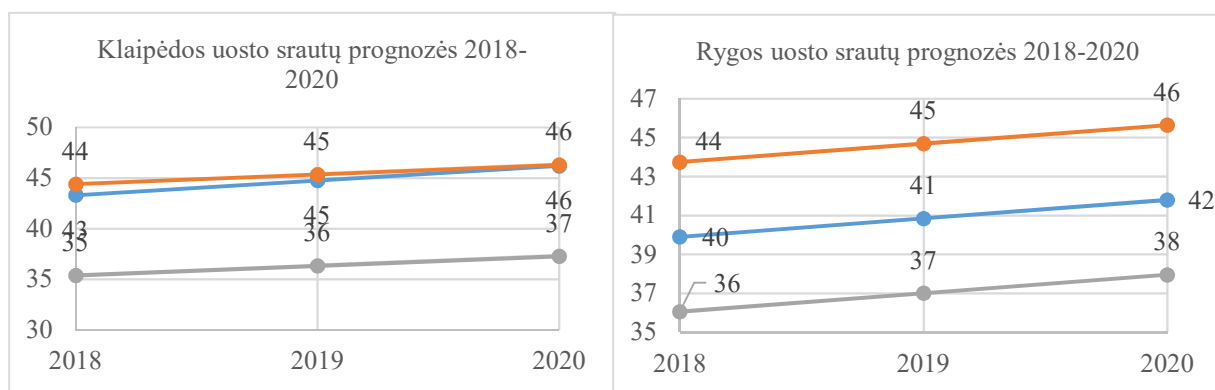
Eksportuojami kroviniai uoste sudarė 75,5 viso uosto krovos 2010 metais. Rygos uosto krova buvo mažesnė nei Klaipėdos – 30,48 mln. t, tai yra 2,5 proc. daugiau nei 2009 metais.

Klaipėdos srautai didėjo iki 2011 metų pasiekdami 36,59 milijonus tonų, o Rygos jūrų uosto srautai didėjo iki 2012 metų pasiekdami 35,24 mln. t.

Vėliau abiejuose uostuose krova mažėjo iki 2013 metų. Klaipėdos jūrų uosto krova (33,42 mln. t) buvo mažesnė nei Rygos (35,47 mln. t). Nuo 2013 metų Klaipėdos uoste krovinių srautai didėjo, Rygos uosto krova kilo iki 2014 metų (41,08 mln. t). Klaipėdos uosto krovos apyvarta 2014 metais augo 9 proc., iš viso krauta 36,41 mln. t, kas yra 3 mln. t daugiau nei 2003 metais. Rygos uoste 2014 metais buvo pastebimas spartus augimas – iš viso krauta 41,08 mln. t. Šiam augimui turėjo įtakos anglių krova, kuri padidėjo 6,4 proc., ir trąšų krova, kurios augimą nulėmė naujo Rygos trąšų terminalo atidarymas.

2015 metais Klaipėdos uosto krova, lyginant su 2014 metais, augo 5,8 proc. Iš viso krauta 38,51 mln. t. Žalios naftos perpylimai Būtingės terminale 2015 metais išaugo 18,4 proc. nei 2014 metais. Pats didžiausias skirtumas tarp uostų yra 2017 metais, kai Klaipėdos uosto krova siekė 43,17 mln. t, o Rygos uosto krova 33,67 mln. t.

Prognozuojant krovinių srautus 2018–2020 metais, abiejų uostų krova turėtų išaugti. Klaipėdos uosto prognozuojami krovinių srautai atitinkamais metais: 43,17; 44,76; 46,21 mln. t, o Rygos uosto prognozuojami srautai: 39,9; 40,85; 41,8 mln. t. Rygos uosto krova prognozuojamais metais nepasieks Klaipėdos valstybinio jūrų uosto prognozuojamos krovos (3 pav.).

3 pav. 2018–2020 m. krovinių srautų optimistinė, reali ir pesimistinė prognozė

Klaipėdos uosto optimistinė srautų prognozė beveik sutampa su realistine prognoze. Optimistinis skaičiavimas prognozuoja, kad Klaipėdos krovinių srautai 2018–2020 metais bus atitinkami: 44,4; 45,4; 46,3 milijonai tonų, pesimistinis prognozuoja: 43,7; 44,7; 45,6 milijonus tonų krovinių.

Rygos uosto visos trys (optimistinė, reali ir pesimistinė) prognozės nesutampa. Optimistinis skaičiavimas nurodo, jog Rygos uosto kroviniai 2018–2020 metais atitinkamai bus: 35,4; 36,3; 37,3 mln. t, pesimistinis skaičiavimas prognozuoja: 36,1; 37; 37,9 mln. t krovinių.

Optimistinės ir pesimistinės Klaipėdos uosto krovinių srautų prognozės yra didesnės nei Rygos uosto. Tačiau Rygos uoste krovinių srautai abejomis prognozėmis didės lyginant su 2017 metais, kurie Rygos uostui yra patys nesėkmingiausi nuo 2012 metų.

Išvados

1. Klaipėdos ir Rygos uostų vidinio kanalo ir uosto įplaukos gyliai yra panašūs, tačiau uosto teritorija ir akvatorijos plotas skiriasi. Labai panaši situacija yra ir sandėliavimo pajėgumuose. Nors sandėliavimo pajėgumai ir infrastruktūros elementai yra tobulinami, jie pilnai nėra išnaudojami dėl nepakankamų krovinių srautų.
2. Klaipėdos ir Rygos uostų krovos apimtys turėtų didėti, srautų augimą gali lemti šalies technoekonominė padėtis, kuri šiuo metu yra pritaikyta abiejuose uostuose dideliame krovinių augimui. Atlikus prognozavimą krovinių srautai optimistiniu skaičiavimu abiejuose uostuose sutaps (46 mln. t), pesimistiniu skaičiavimu Rygos uostas (38 mln. t) turėtų aplenkti Klaipėdos uostą (37 mln. t).

Literatūra

1. BELOVA Jelena, MICKIENĖ Rima. *Uosto veiklos valdymas: ekonominis aspektas*. Klaipėda, 2012. 228 p. ISBN 978-9955-18-644-1
2. BAGOČIUS, Vygantas, TURSKIS, Zenonas, ZAVADSKAS, Kaziemieras Edmundas. *Multi-Criteria Selection of a Deep-Water Port in Klaipėda* [interaktyvus]. 2013 [žiūrėta 2018-02-24]. Prieiga per internetą: <https://www.sciencedirect.com>
3. *Freeport of Riga* [interaktyvus]. [žiūrėta 2018-02-24]. Prieiga internetu: <http://www.rop.lv>
4. *Harbours Review* [interaktyvus]. [žiūrėta 2018-03-03]. Prieiga internetu: <http://harboursreview.com>
5. KARALIUS, Rokas, RAUPELYTĖ, Monika, VALIONIENĖ, Elena, ZAICEV, Paulius. *A comparison of peat handling dynamics in Klaipėda and Riga ports* [interaktyvus]. 2013 [žiūrėta 2018-02-24]. Prieiga internetu: <http://www.latja.lv>
6. *Klaipėdos uostas* [interaktyvus]. [žiūrėta 2018-02-24]. Prieiga internetu: <http://www.portofklaipeda.lt>
7. PLETKAUSKAITĖ, Gabrielė, STARODUBCEVAITĖ, Violeta, VALIONIENĖ, Elena. (2013). *Assessment of cruise shipping trends in Klaipėda and Riga ports* [interaktyvus]. 2013 [žiūrėta 2018-02-24]. Prieiga internetu: <http://www.latja.lv>
8. VASILIS VASILIAUSKAS, Aidas. (2013). *Krovinių vežimo technologija*. Klaipėda, 2013. 250 p. ISBN 978-9986-31-427-1

CARGO FLOWS DYNAMICS IN KLAIPĖDA AND RIGA SEAPORTS

Summary

The article raises the problem of the importance of dynamical research on freight flows in seaports. The purpose of the article is to reveal the dynamics of Klaipėda and Riga seaports cargo flows in 2008-2017. Klaipėda and Riga ports have very similar maximum permissible vessel draft by the berth, but the land of the port and port water area are strongly different. A very similar situation exists in storage capacity. Although storage capacities and infrastructure elements are being improved, they are not fully exploited due to insufficient freight flows. Both Klaipėda and Riga ports' handling volumes should increase and the growth of flows could be determined by the technical state of the country, which is currently applied in both ports for strong cargo growth. By forecasting cargo flows with optimistic calculations handling in both ports will be equal (46 million tons), pessimistic calculation shows that Riga port (38 million tons) should overtake Klaipėda port's handling volumes (37 million tons). Methods such as analysis of scientific literature, comparison and statistical analysis were used in the research.

LANKSTAUS DARBO LAIKO TAIKYMAS ORGANIZACIJOJE IR JŲ POVEIKIS DARBUOTOJŲ ELGSENOS FORMAVIMUI

Oksana Pavlova

Mokslinis vadovas – doc. dr. Ingrida Šarkiūnaitė

Vilniaus universitetas, Kauno fakultetas

Ivadas

Kiekviena organizacija siekdama aukščiausio tikslo pasitelkia didelę įvairovę skirtingų priemonių, bandydama išgauti maksimalų darbuotojų įsitraukimą į veiklos procesus. Darbuotojai savo ruožtu į vyraujančias bei naujai diegiamas priemones reaguoja priklausomai nuo jų pačių norų, tikslų, motyvų ar kitų aplinkybių. Tam, kad būtų pasiektas optimalus kompromisas ir abiejų šalių tikslai, tiek organizacijos vadovų tiek ir darbuotojų, susitapatintų reikalinga kurti tam palankią aplinką. Vienas iš sparčiai populiarėjančių būdų tokios aplinkos kūrimui yra lankstaus darbo laiko taikymas. Globalizacijos bei technologinės pažangos poveikis darbo rinkai pasireiškia pakitusiais darbuotojų poreikiais bei lūkesčiais. Vyraujanti X bei Y karta, atsisakiusi „kūdikių bumo“ kartos standartų, formuoja naują suvokimą bei požiūrį į darbo rinką, atsirado didelis poreikis lankstumui darbo sąlygų atžvilgiu. Dėl šios priežasties, norint didinti veiklos konkurencingumą, būtina atsižvelgti į darbuotojų poreikių pokyčius bei tirti galimas alternatyvas.

Straipsnio tikslas – ištirti, kokios pagrindinės lankstaus darbo laiko sąlygos yra taikomos organizacijose ir kokį poveikį jos turi darbuotojų elgsenos formavimui.

Straipsnio uždaviniai:

1. Ištirti lankstaus darbo laiko taikymo organizacijose galimybes.
2. Ištirti, koks yra lankstaus darbo laiko poveikis darbuotojų elgsenos formavimui.

1. Lankstaus darbo laiko taikymo organizacijose galimybės

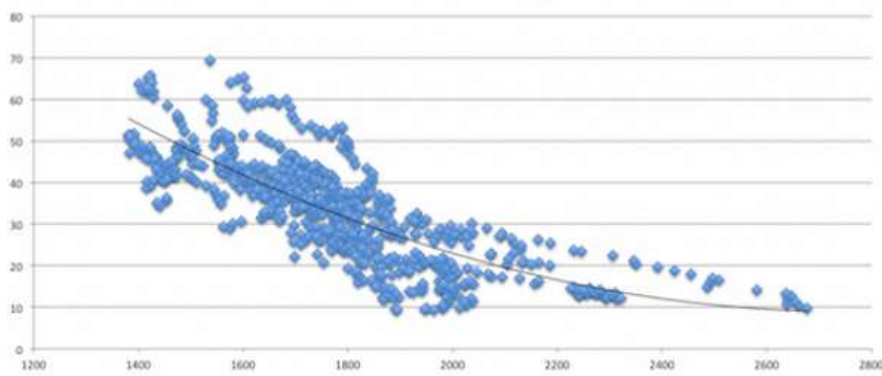
Šiuolaikinėje vadyboje matomi sisteminiai pokyčiai. Norint sutaupyti laiką bei biudžetą organizacijos imasi rizikingų priemonių ir globalaus pasaulio sukurtos prieigos puikiai tam tarnauja. Kaip teigia S. R. Barlei, B. A. Beki ir F. J. Millken (2017) naujoji dvidešimt pirmojo amžiaus vadybos sąvoka – atsitiktinis darbuotojas (*ang. contingent worker*), kurios reikšmė paaiškina šiuolaikinės vadybos požiūrį į verslą. Tokio tipo darbuotojai apima visą spektrą sąvokų, tačiau, visų pirma, jie yra lanksčios sistemos pavyzdys. Atsitiktinis darbuotojas arba dar kitaip rinkoje vadinamas panašus atitiktumu – laisvai samdomas darbuotojas, nestokoja atsakomybės, nes dažniausiai dirba remiantis konkrečių užduočių atlikimu ir atlygį gauna atlikus darbus. Jis gali vienu metu dirbti su keliomis skirtingomis įmonėmis ir nebūti įsipareigojęs nei vienai. Toks

darbuotojas savo darbo laiką planuoja atsižvelgdamas į asmenines aplinkybes, sutartas darbų pridavimo datas ir atieties planus, jis gali dirbti savaitgaliais arba vakarais taip kaip jis pats suplanuoja.

Atsitiktinio darbuotojo pavyzdys gali būti tarsi produktyvumo etalonas, kadangi stipri orientacija į tikslą yra pasiekama per didelį produktyvumą ir paties asmens sąmoningumą bei tuo remiantis formuojamą elgseną. Tad rinkoje kyla klausimas, kaip gali būti pasiektas maksimalus produktyvumas organizacijose. Remiantis minėtu modeliu galima teigti, kad darbuotojams reikalingas maksimalus lankstumas bei laisvė spręsti bei dėti darbo prioritetus savarankiškai. Europos komisijos duomenimis (2018), ne pilnos darbo dienos, laikinojo įdarbinimo arba terminuotos darbo sutarties pagrindu yra įdarbinama vis daugiau darbuotojų. Tai parodo, kad darbuotojų bei pačių darbdavių poreikis lankstumui yra padidėjęs. Lankstus darbo laiko taikymo galimybės organizacijoje priklauso daugumoje nuo vadovo bei vykdomos vidaus politikos. H. Seifer (2004) ragina atsisakyti tradicinės darbo laiko apskaitos ir taikyti lanksčias sąlygas arba net pritaikytas prie individualių žmogaus poreikių, darbuotojas galėdamas savarankiškai paskirstyti savo darbo laiką jaustų didesnę pasitenkinimą darbu ir mažesnę įtampą. M. Jarutaitis (2008) nagrinėdamas nestandartinius darbo santykius, XX a. prasidėjus rinkos transformacijai, kaip vieną iš priemonių taip pat išskiria darbo laiko lankstumo svarbą. Viena iš priemonių yra ne pilna darbo diena, kas įgalina darbuotojus orientuotis ne į darbo laiko praleidimą, o į užduočių atlikimą.

Taip pat, neišvengiamai, pastebimos lankstaus darbo laiko taikymo kritikų, kurie pastebi, kad taikant nestandartinį darbo laiką, darbdaviai galėtų manipuliuoti susiklosčiusia situacija bei sumažinti darbo užmokestį, tačiau mokslininkai pastebi, jog norint padidinti produktyvumą, darbo užmokestis privalo likti nepakitęs (Shiler, Lwlander, Rajaleid, 2017). Pastarųjų mokslininkų tyrimu buvo įrodyta, kad sumažinus darbo laiką 25 proc. : pailgėtų laikas skirtas miegui; sumažėtų patiriamo streso lygis; darbuotojai nesijaustų mieguisti darbo metu. Sumažinus darbo laiką, darbuotojams liko daugiau laiko atlikti savo asmeniniams poreikams, dėl ko jie galėjo anksčiau užbaigti savo dieną, eiti anksčiau miegoti ir į darbą ateiti žvalūs ir energingi. Tyrimo rezultatai atskleidė, jog pritaikius laiko sumažinimo strategiją, darbo produktyvumas padidėjo dėl sumažėjusio mieguistumo bei jaučiamo nuovargio. Šis modelis ypatingai pasiteisino asmenims, kurie augina mažamečius vaikus. Tyrimo autoriai, neatmesdami naudos, kritiškai vertina šios metodikos taikymą verslo kontekste, kadangi ne visi sektoriai pritaikydami šią strategiją gali pasiekti efektyvesnių rezultatų. Kai kurios paslaugų sritys yra tiesiogiai priklausomos nuo dirbamos dienos ilgumo, pavyzdžiui, įvairios techninio aptarnavimo klausimais besirūpinančios bendrovės turi užtikrinti, kad bet kuriuo paros metu, klientui bus suteikta konsultacija ar pagalba. Tokiu atveju bendrovės gali patirti nuostolį, kadangi naudojamas modelis galėtų sukelti žmoniškųjų išteklių trūkumą.

Remiantis tradiciniu požiūriu pastebima, kad daugelis verslo atstovų darbo produktyvumą sieja su ilgomis darbo valandomis, tačiau rinkos bei kartų nešami pokyčiai įpareigoja darbdavius pakeisti vyraujančią nusistatymą, norint būti lygiaverčiais rinkos žaidėjais. J. Pancevel (2014) atliktu tyrimu buvo tikrinama hipotezė, ar tikrai ilgos darbo valandos yra tolygu produktyviam darbui. Tyrimo rezultatus atspindi 1 pav., kuriame pavaizduota taikoma darbo dienos trukmė metams bei bendrasis BPV lygis (į skaičiavimus įėjo ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacijos šalys).

1 pav. Dirbamų valandų ir produktyvumo rodiklių sąsajos

Šaltinis: The economist (2014) Working hours. Proof that you should get a life. Pagal J. Pencavel (2014)

Mokslininkų įžvalgos pasitvirtino, 1 paveikslas atspindi pateiktos teorijos įrodymą: x ašyje yra išdėstytos darbo valandos dirbtos per metus, o y ašis atspindi bendrojo vidaus produkto (BVP) sukūrimą per valandą. Matoma, kad kuo didesnis darbo valandų skaičius tuo mažiau sukurama BVP, kas reiškia, kad darbo produktyvumas yra žemas dirbant ilgesnį darbo laiką. Tai taip nereiškia, kad darbo valandos turi būti sumažintos iki minimalaus skaičiaus. Kaip matoma grafike reikalingas balansas, o efektyviausias rezultatas yra kuomet taikoma 1400 - 1600 darbo valandų per metus. Šiuo metu Lietuvoje įprasta politika yra taikyti apie 1900 darbo valandų per metus, o sumažinus laiką 25 proc. šis skaičius būtų 1425 valandos per metus.

Apibendrinus mokslininkų įžvalgas, galima teigti, kad darbo valandų sumažinimas yra tinkama priemonė produktyvumo didinimui tuo atveju, kuomet atlikta kruopšti analizė ir apsvarstytos alternatyvos. Rezultatas nepagerės vien tik sumažinus darbo laiką, būtina išsiaiškinti, ko darbuotojams reikia ir kokios lankstumo sąlygos jiems yra tinkamiausios. Be to, kartu su pokyčiais reikalinga vykdyti sistemos kontrolę bei nuolat ją tobulinti vertinant ciklinius rezultatus.

2. Lankstaus darbo laiko poveikis darbuotojų elgsenos formavimui

1920 metai laikomi biheviorizmo pradžia, kuomet pradėti tirti sociologiniai bei psichologiniai veiksniai darantys poveikį darbo efektyvumui (Cialdini, Kallegren, Reno, 1991). Atsirado žmonių santykių koncepcija, kurios pradininkas buvo K. Levinas, tačiau daug

išsamesnius bei eksperimentinius žmonių santykių tyrimus atliko E. Mayo, kurio pagrindinis tikslas buvo išsiaiškinti kaip tam tikri darbo vietos pokyčiai keičia darbuotojų elgseną ir jų daromus sprendimus. Tiriamuoju atveju, pagrindinis pokytis yra lankstaus darbo laiko pritaikymas darbo aplinkoje ir organizacijoms taikančioms šią priemonę yra labai svarbu žinoti, kaip kinta darbuotojų elgsena įvedus pokyčius, kitu atveju būtų sudėtinga nustatyti tobulintinas sistemos vietas. Darbuotojų elgsenos formavimas pasitelkus lanksčias darbo laiko sąlygas yra organizacijos rezultatų gerinimo lūkesčių išraiška. Diegiant panašias naujoves norima pagerinti darbuotojų gerbūvį, suteikti daugiau sąlygų saviraiškai ir tokiu būdu tikimasi, kad tokie veiksmai bus naudingi organizacijai, nes sukaupta energija turėtų būti panaudojama darbo tikslams. D. Possenriende ir J. Plantenga (2014) atliktame tyrime išskirti trys pagrindiniai kintamieji, kurie dažnai naudojami organizacijose: lankstus darbo grafikas; lankstus darbo vietos pasirinkimas (galimybė dirbti namuose); lanksti darbo trukmė (ne pilna darbo diena). Kaip teigia tyrimo autoriai šios sąlygos pagerina darbuotojų gerbūvį, kas taip pat reiškia, kad šiomis priemonėmis siekiama formuoti darbuotojų elgseną. Rezultatai rodo, jog daugelis respondentų teigiamai vertina suteiktą laisvę, taip pat dalis jų kaip didelį privalumą išskiria galimybę dirbti iš namų nors kartą per savaitę. Suteikus tinkamas sąlygas bei aplinką organizacijos vadovai tuo pačiu sukuria pagrindą darbuotojų elgsenos formavimui, tačiau pastebima ir tai, kad dažnai diegiamos naujovės atneša darbuotojų pasipriešinimą. J. Zengmen ir J. Folkman (2015) išskiria tokius vadovų elgsenos ypatumus, kuriuos naudojanat, pasipriešinimo reakcija būtų sumažinta: gebėjimas įkvėpti, bet ne manipuliuoti ir ne įkyrėti; tikslus problemų įvardijimas; kolektyvinės vienybės siekimas; paslaptingo pašalinimas – aiškumo įvedimas; pasitikėjimo pasiekimas priimamais sprendimams; drąsos ir veržlumo parodymas. Pastarosios savybės implikuoja į etinės lyderystės vyravimą organizacijoje, kadangi būtent lyderio, kaip elgsenos etalono vaidmuo organizacijoje daro didelį poveikį darbuotojų elgsenos formavimui (de Oliveria, Aguiar, 2015). Apibendrinus mokslininkų įžvalgas galima teigti, kad norint formuoti darbuotojų elgseną nepakanka vien priemonių diegimo. Svarbu sukurti tinkamą aplinką, nuolat gerinti darbuotojų gerbūvį bei siekti sukurti etinės lyderystės, kaip elgesio etalono formą.

Išvados

1. Lankstus darbo laikas yra efektyvi priemonė darbo efektyvumo didinimui šiuolaikinėje organizacijoje. Vienas iš labiausiai tiriamų būdų yra darbo laiko sumažinimas 25 proc., t. y. šešių darbo valandų diena, kurios metu pasiekiamas didžiausias efektyvumas, o to priežastis yra ilgesnis laikas skirtas poilsiui, kuris veda į mažesnę mieguistumą darbo metu, didesnę streso toleranciją bei didesnę pasitenkinimą.

2. Formuojant darbuotojų elgseną pasitelkus lanksčias darbo laiko sąlygas, svarbu skirti pakankamai dėmesio tinkamos aplinkos sukūrimui, elgsenos etalonų formavimui kaip etinės lyderystės. Taip pat labai svarbu atsižvelgti į galimybes suteikti darbuotojams daugiau laisvės pasirinkti, koku laiku jie geriausiai jaučiasi ir gali dirbti.

Literatūra

1. BARLEY S. R., BECHKY B. A., MILLKEN F.J. (2017) *The Changing Nature Of Work: Careers, Identities, And Work Lives In The 21st Century*. [interaktyvus]. [žiūrėta 2018 03 15] Prieiga per internetą: <https://aom.org/uploadedFiles/Publications/AMD/CHANGING_NATURE_WORK.pdf>
2. Europos komisija. (2018) *Kitų rūšių darbo sutartys*. [interaktyvus]. [žiūrėta 2018 03 15] Prieiga per internetą: https://europa.eu/youreurope/business/staff/work-contracts/index_lt.htm
3. JARULAITIS M. (2008) Nestandartiniai darbo santykiai ir jų reguliavimas. [interaktyvus]. [žiūrėta 2018 03 15] Prieiga per internetą:<<https://www3.mruni.eu/ojs/jurisprudence/article/view/1825>>
4. SCHILLER H, LEKANDER M, RAJALEID K, HELLGREN C, (2017) *The impact of reduced worktime on sleep and perceived stress – a group randomized intervention study using diary data*. [interaktyvus] [žiūrėta 2018 03 15] Prieiga per internetą:<http://www.sjweh.fi/show_abstract.php?abstract_id=3610>
5. PENCAVEL J. (2014) *The Productivity of Working Hours*. [interaktyvus] [žiūrėta 2018 03 15] Prieiga per internetą:<<http://ftp.iza.org/dp8129.pdf#page=27&zoom=auto,-99,377>>
6. RENO R.R., CIALDINI R. B., KALLEGREN C. A. (1991) *A Focus Theory Of Normative Conduct: A Theoretical Refinement And Reevaluation Of The Role Of Norms In Human Behavior*. [interaktyvus] [žiūrėta 2018 03 15] Prieiga per internetą:<<http://www.influenceatwork.com/wp-content/uploads/2015/05/A-Focus-Theory-of-Normative-Conduct.pdf>>
7. POSSENRIENDE D., PLANTENGA J. (2014) *Temporal and Locational Flexibility of Work, Working-Time Fit, and Job Satisfaction*. [interaktyvus] [žiūrėta 2018 03 15] Prieiga per internetą:<<http://ftp.iza.org/dp8436.pdf>>
8. ZENGMEN J., FOLKMAN J. (2015) *6 Effective Ways to Change Your Employees' Behavior*. [interaktyvus] [žiūrėta 2018 03 15] Prieiga per internetą:<<https://www.inc.com/will-yakowicz/6-ways-you-can-influence-employee-behavior.html>>
9. OLIVERIA D., AGUIAR F. (2015) *The Effects of High Performance Work Systems and Leader-Member Exchange Quality on Employee Engagement*. [interaktyvus] [žiūrėta 2018 03

APPLICATION OF FLEXIBLE WORKING TIME IN THE ORGANIZATION AND THEIR IMPACT ON FORMATION OF BEHAVIOR OF EMPLOYEES

Summary

Nowadays flexibility in the working environment is a very important element as much as all working conditions and environment for employees. More flexibility provides employees with a greater productivity and efficiency level in the organization and that is one of the main goal for the managers. For achieving that goal, they need to concentrate not only on the possible flexible tools, but more on the whole process of leadership as a role models which shaping the employee behavior. Furthermore, organizations can use flexible working hours tool for shaping the employee behavior by expecting to enhance wellbeing which is causing the decreasing stress level at work. And there are more advantages which is related with the positive outcome like higher productivity level.

LAZDIJŲ IR DRUSKININKŲ SAVIVALDYBIŲ PASIRENGIMAS EKSTREMALIOMS SITUACIJOMS

Justina Gavinavičiūtė

Mokslinis vadovas – lektorius Ramutis Buckiūnas

Vilniaus kolegija, Ekonomikos fakultetas

Ivadas

Kiekvienas matome įvairias pasaulyje vykstančias nelaimes ir jaučiamės labai prislėgti matydami kito žmogaus nelaimę. Žinoma, visada galvojame, kad mums tai niekada nenutiks, nepakliūsime plėšikui į rankas, visada turėsime sveikus, ugnies, uragano ar kitos stichijos nepalietus namus, mūsų rūšio niekada neužlies vanduo ar kad neįvyks karas. Tačiau kada nors ramybę gali būti sudrumsta, ir gal būt net nežinosime kaip elgtis tokiose situacijose. Galbūt nebus kaimyno, giminaičio šalia, kai nutiks tokia nelaimė. Laimei, kiekviena savivaldybė turi parengusi planus, kaip elgtis tokiais atvejais, kaip padėti žmogui nelaimėje. Tačiau negalime pasikliauti tik savivaldybėmis, turime šiek tiek apie pagalbą sau žinoti ir patys. Kad padėtų žmogui, savivaldybės turi parengusi įvairius civilinės saugos planus, bet reikia ne tik juos parašyti, bet ir paskleisti koku nors būdu, kad kiekvienas žmogus nepasimestų kritinėje situacijoje ir žinotų kaip elgtis.

Straipsnio tikslas – ištirti Lazdijų ir Druskininkų savivaldybių pasirengimą ekstremaliai situacijai.

Straipsnio uždaviniai:

1. Gyventojų perspėjimo ir informavimo sistemos pasirinktose savivaldybėse.
2. Kolektyvinės saugos statiniai savivaldybėse.

1. Gyventojų perspėjimo ir informavimo sistemos pasirinktose savivaldybėse

Kiekviena savivaldybė yra atsakinga už visuomenės perspėjimą ir informavimą apie gresiančią ar susidariusią valstybės lygio ekstremaliąją situaciją, galimus padarinius, jų šalinimo priemones ir apsisaugojimo nuo ekstremaliosios situacijos būdus. Gyventojai perspėjami įjungus vietinio valdymo sirenas, kurios įrengtos ant valstybinių įstaigų, ūkio subjektų, visuomeninės paskirties pastatų, gyvenamųjų namų arba bokštų (stulpų).

Nuo 2012 m. rugpjūčio mėn. gyventojai gali būti perspėjami ir informuojami ne tik įjungus sirenas, bet ir panaudojant šiuolaikinę korinio transliavimo (*angl.* CellBroadcast) technologiją, siunčiant trumpuosius pranešimus tiesiogiai į gyventojų mobiliuosius telefonus. Ši galimybė atsirado departamentui įgyvendinus Europos Sąjungos projektą „Gyventojų perspėjimas ir informavimas, naudojant viešųjų judriojo telefono ryšio paslaugų teikėjų tinklą infrastruktūrą,

sistemos sukūrimas“. Korinio transliavimo technologija leidžia perduoti informacinius pranešimus pasirinktoje viešojo judriojo telefono ryšio tinklo teritorijoje. Priešingai nei perduodant trumpąsias žinutes (SMS), korinio transliavimo pranešimams nereikalinga abonentų paieška ir identifikavimas, t. y. pranešimai perduodami vienu metu visiems pasirinktoje teritorijoje esantiems ir savo mobiliajame telefone korinio transliavimo funkciją aktyviniusiems gyventojams, neatsižvelgiant į gyventojų skaičių ir neapkraunant viešojo judriojo ryšio tinklą. Pranešimai gali būti perduodami ne tik Lietuvos gyventojams, bet ir užsienio piliečiams, esantiems Lietuvos teritorijoje. Ši paslauga gyventojams – nemokama.

Vyriausiasis specialistas civilinei saugai vykdo valstybės deleguotą funkciją - organizuoja civilinę saugą Savivaldybės teritorijoje, ruošia Savivaldybės tarybos, mero potvarkių ir savivaldybės administracijos direktoriaus įsakymų projektus civilinės saugos ir mobilizacijos organizavimo klausimais, ruošia civilinės saugos planus, organizuoja ekstremalių situacijų komisijos darbą, užtikrina gerą civilinės saugos signalų, informacijos priėmimą ir perdavimą, renka duomenis apie Savivaldybėje esančių slėptuvių panaudojimą, kontroliuoja civilinės saugos būklę įmonėse, įstaigose, organizacijose, kontroliuoja Civilinės saugos įstatymo ir Savivaldybės vadovybės priimtų sprendimų civilinės saugos klausimais įgyvendinimą Savivaldybės teritorijoje, teikia metodinę pagalbą ūkio subjektams rengiant ekstremalių situacijų valdymo planus ir juos derina ir t.t.

Civilinės saugos specialistai:

Druskininkų savivaldybė: Vasario 16-osios g-vė 7, 12 kab., Druskininkai, vyriausiasis specialistas civilinei saugai Albinas Žaliaduonis;

Lazdijų savivaldybė: Administracijos direktorius Audrius Klėjus. Lazdijų rajono savivaldybė, Vilniaus g. 1, Lazdijai.

Kilus grėsmei ar susidarius šalyje ekstremaliajai situacijai, gyventojai yra perspėjami sirenomis ir trumpaisiais pranešimais į tuos mobiliuosius telefonus, kuriuose nustatyta korinio transliavimo funkcija. Perspėjimo sirenomis sistema yra perduodami šie civilinės saugos signalai: įspėjamasis garsinis signalas „Dėmesio visiems“, įspėjamieji balsu skelbiami signalai: „Cheminis pavojus“, „Radiacinis pavojus“, „Katastrofinis užtvindymas“, „Potvynio pavojus“, „Uragano pavojus“, „Oro pavojus“, „Perspėjimo sistemos patikrinimas“. Išgirdę kaukiančias sirenas, gyventojai turėtų įsijungti Lietuvos radiją ar televiziją ir išklausyti visą informaciją apie gresiančius pavojus ir patarimus, ką daryti, kad galėtų apsaugoti save, kitus ir turtą. Lazdijų r. Savivaldybėje yra 5 perspėjimo sirenos, o Druskininkų savivaldybėje – 4.

2. Kolektyvinės saugos statiniai savivaldybėse

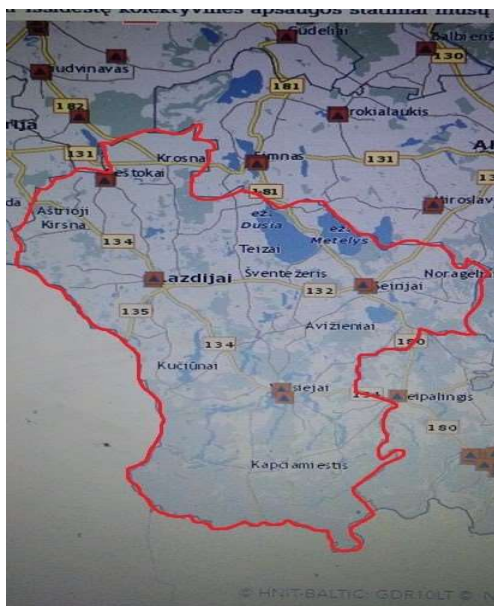
Ženklas kolektyvinės apsaugos statinys:

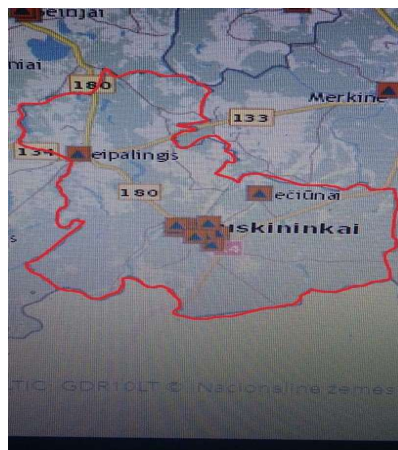
Ženklas yra lygiakraštis mėlynas trikampis oranžinio fono kvadrato, apibrėžtame mėlynos spalvos rėmeliu. Ženklo trikampio kraštinės 16 centimetrų ilgio, kvadrato 25 centimetrų, mėlynas rėmelis 1 centimetro pločio. Ženklas tvirtinamas virš įėjimo į kolektyvinės apsaugos statinį durų 2–2,5 metro nuo grindų aukštyje tinkamu regėjimui kampu, pakankamai apšviestoje ir matomoje vietoje. Nesant galimybės ženklą tvirtinti virš durų, jis tvirtinamas ant įėjimo durų 1,75 metro nuo grindų aukštyje.

Kolektyvinės apsaugos statiniai yra skirti laikinam gyventojų prieglobsčiui. Šie pastatai pažymėti specialiuoju ženklu – lygiakraštis mėlynas trikampis oranžinio fono kvadrato, apibrėžtame mėlynos spalvos rėmeliu. Įprastomis gyvenimo sąlygomis minimi statiniai naudojami įvairiems visuomenės poreikiams, o ekstremaliųjų situacijų metu juos galima pritaikyti gyventojams apsaugoti nuo atsiradusių gyvybei ar sveikatai pavojingų veiksnių. Dažniausiai tokie statiniai yra mokyklos, gimnazijos, kultūros, sporto centrai. Kiekviena savivaldybė rūpinasi savivaldybėje gyvenančių ir esančių žmonių apsauga ir iš anksto numato kolektyvinei apsaugai skirtus statinius.

Žiūrėkite žemiau esančiame žemėlapyje, kur išsidėstę kolektyvinės apsaugos statiniai mūsų šalyje.

1 pav. Lazdijų savivaldybės kolektyvinės apsaugos statiniai

2 pav. Druskininkų savivaldybės kolektyvinės apsaugos statiniai

Kolektyvinės apsaugos statiniai yra skirti laikinam gyventojų prieglobsčiui. Šie pastatai pažymėti specialiuoju ženklu – lygiakraštis mėlynas trikampis oranžinio fono kvadrato, apibrėžtame mėlynos spalvos rėmeliu. Įprastomis gyvenimo sąlygomis minimi statiniai naudojami įvairiems visuomenės poreikiams, o ekstremaliųjų situacijų metu juos galima pritaikyti gyventojams apsaugoti nuo atsiradusių gyvybei ar sveikatai pavojingų veiksnių. Dažniausiai tokie statiniai yra mokyklos, gimnazijos, kultūros, sporto centrai. Kiekviena savivaldybė rūpinasi savivaldybėje gyvenančių ir esančių žmonių apsauga ir iš anksto numato kolektyvinei apsaugai skirtus statinius.

Žiūrėkite žemiau esančiame žemėlapyje, kur išsidėstę kolektyvinės apsaugos statiniai mūsų šalyje.

Pagal pateiktus paveikslėlius, galiu teigti, jog nors Druskininkų savivaldybė yra daug mažesnė savo teritorija, bet yra geriau pasirūpinusi kolektyvinės apsaugos statiniais. Druskininkų savivaldybė turi 16, Lazdijų – 9 kolektyvinės apsaugos statinius.

Išvados

1. Kiekvienoje savivaldybėje yra korinis transliavimas ir perspėjimo sirenos. Už perspėjimo sistemas atsakingi tam tikri asmenys. Druskininkų savivaldybėje atsakingas vyriausiasis specialistas civilinei saugai Albinas Žaliaduonis. Lazdijų savivaldybėje atsakingas administracijos direktorius Audrius Klėjus.
2. Lazdijų rajono savivaldybė yra 1309 km² ploto su 21251 gyventojais. Savivaldybėje yra 9 kolektyvinės saugos statiniai. Druskininkų savivaldybėje yra 454 km² ploto su 20395 gyventojais. Savivaldybėje yra 16 kolektyvinės saugos statiniai.

Literatūra

1. Civilinė sauga tavo mieste [interaktyvus]. Lietuvos pasiruošimo ekstremalioms situacijoms svetainė [žiūrėta: 2018 m. sausio 24 d.] Prieiga per internetą: <http://www.lt72.lt>
2. Gyventojų perspėjimo ir informavimo sistema [interaktyvus]. Priešgaisrinės apsaugos ir gelbėjimo departamentas prie vidaus reikalų ministerijos [žiūrėta: 2018 m. sausio 26 d.] Prieiga per internetą: <http://gpis.vpgt.lt>
3. Lazdijų rajono savivaldybės gyventojų perspėjimo ir informavimo sistema [interaktyvus]. Lazdijai [žiūrėta: 2018 m. sausio 28 d.] Prieiga per internetą: <http://lazdijai.lt>
4. Druskininkų rajono savivaldybės gyventojų perspėjimo ir informavimo sistema [interaktyvus]. Kalvarija [žiūrėta: 2018 m. sausio 29 d.] Prieiga per internetą: <http://druskininkai.lt>

PREPERATION OF THE CIVIL PROTECTION IN THE LAZDIJAI AND DRUSKININKAI CITIES MUNICIPALITIES

Summary

We live in world and we think, that we always will be save, secure and protected. But wenever know, what is going to happen. Maby some foreign people, maby some natural disaster, like fire, tornado or something bad would take our home. But every municipality have decided a plan how to protect their comunity people and give temporary home for them if someone need them. They have theyr own system, how to take care of theyr comunity people. They have some places to stay for people, have some security plans, to help when there is some disaster. Olso, in every comunity there are some people, wich are responsible for every of people, there are some alertsystems, like sound sirens, cellbroadcast, to alert people about overcomig danger. This ir every comunity job to take care of them people, and as citizesn, we have to listen to our goverment, because most of the times they want to help as when we have some accident, to give as temporary home and make plans for evacuation if we really need that.

LENGVŲ NELAIMINGŲ ATSTITIKIMŲ DARBE DINAMIKA 2011-2016 METAIS

Diana Startaitė, Iveta Steponavičiūtė

Mokslinis vadovas – lektorius Ramutis Buckiūnas

Vilniaus kolegija, Ekonomikos fakultetas

Įvadas

Besikeičiančioje visuomenėje yra įvairaus pobūdžio darbo vietų, kuriose pasitaiko daug skirtingų nelaimingų atsitikimų. Daugėjant mirtiniams ir sunkiems nelaimingiems atsitikimams darbe, keičiasi lengvų nelaimingų atsitikimų dinamika. Šie įvykiai turi neigiamą įtaką darbuotojui ir darbdaviui.

Straipsnio tikslas - išanalizuoti lengvų nelaimingų atsitikimų dinamiką 2011 – 2016 metais

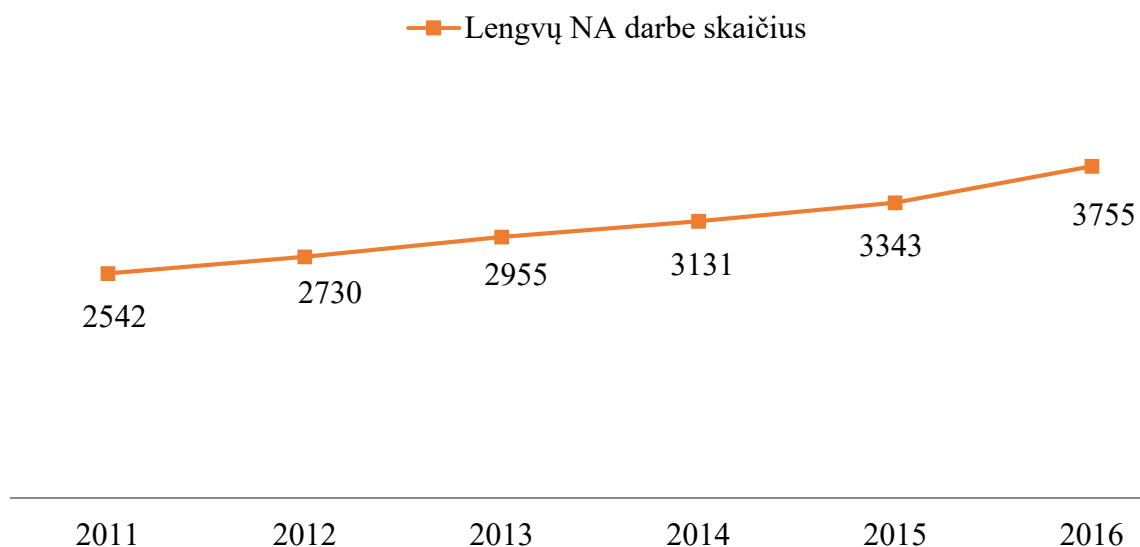
Objektas - lengvi nelaimingi atsitikimai darbe

Straipsnio uždaviniai:

1. Išanalizuoti statistinius skaičiaus dinamikos duomenis.
2. Išnagrinėti statistinius dažnumo dinamikos rodiklius.
3. Išanalizuoti lengvų nelaimingų atsitikimų dinamiką pagal įmonės dydį.

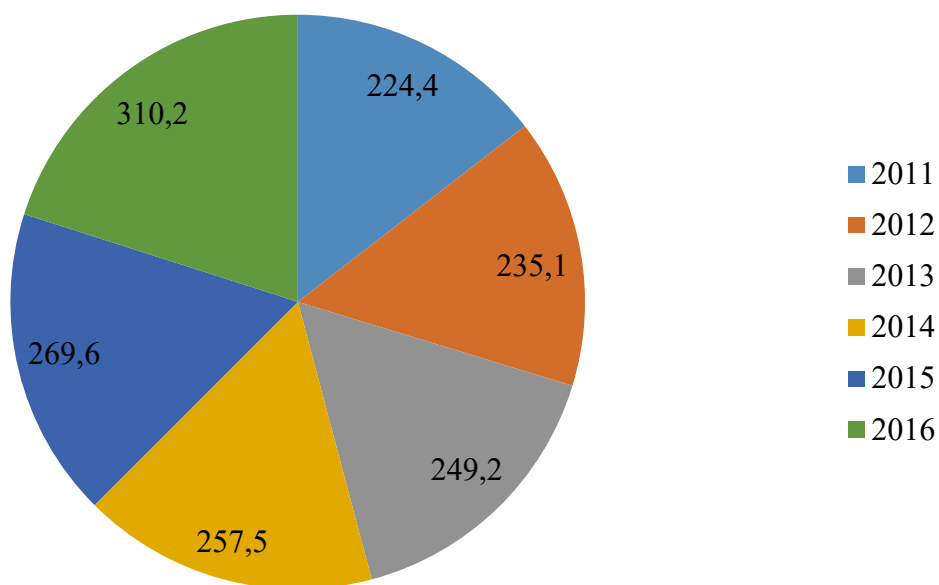
1. Lengvų nelaimingų atsitikimų dinamika

Nelaimingas atsitikimas darbe tai įvykis, kurio metu darbuotojas patiria traumą ar kaip nors kitaip pakenkia savo sveikatai. Kiekvienas darbdavys privalo garantuoti, kad darbuotojai darbo vietoje būtų saugūs ir naudotųsi apsaugos priemonėmis, jog apsaugotų savo sveikatą. Kai įvyksta nelaimingas atsitikimas, reikia išsiaiškinti teisiniu požiūriu visą situaciją, dėl ko įvyko atsitikimas, kokios priežastys tai lėmė, kas yra kaltas ir kas atsako už padarytus nuostolius. Taip pat įvykus nelaimingiems atsitikimams patiriami nuostoliai tokie kaip: galimas darbo laiko praradimas, gamybos efektyvumo sumažėjimas, galimos išlaidos įrenginių remontui ir darbo vietos sutvarkymui. Daugelyje įmonių įvyksta lengvų nelaimingų atsitikimų: darbuotojo pargriuvimas darbo vietoje, lengvo krovinio užvirtimas, smurtas, sukeltas stresas, įtampa, lengvas apsinuodijimas, lengva galvos trauma, per kuriuos darbuotojas praranda nedarbingumą bent vienai dienai.

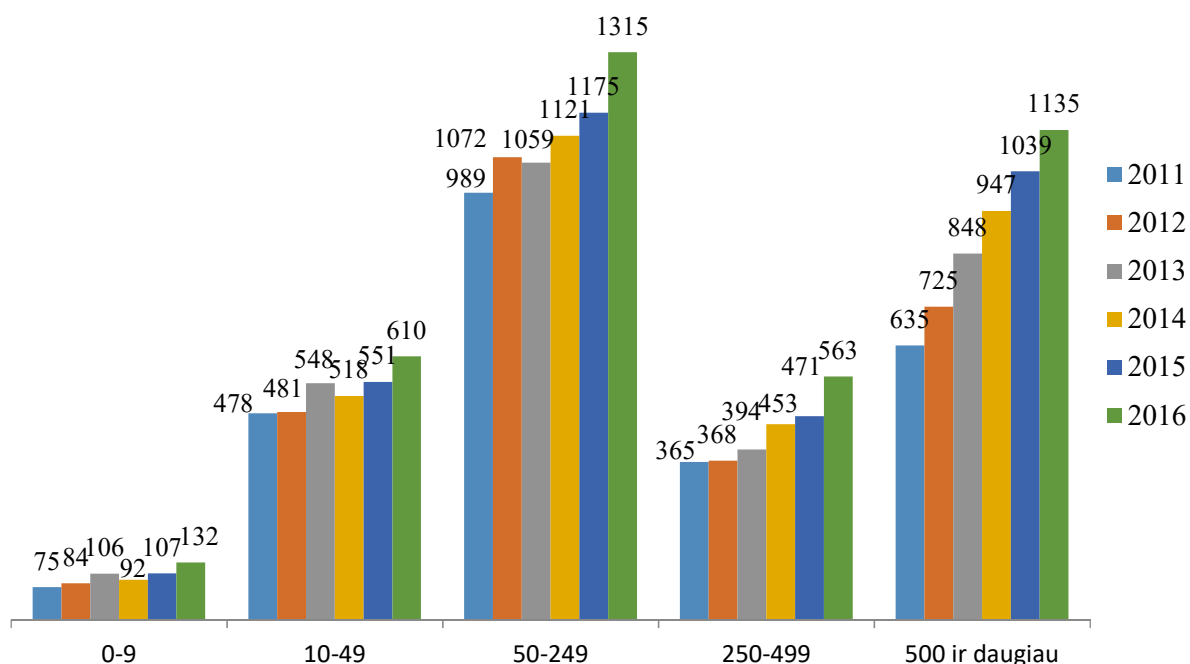
1 pav. Lengvų NA darbe dinamika 2011-2016 m.

Per 2011 – 2016 metus yra užregistruota nemažai lengvų nelaimingų atsitikimų. Išnagrinėjus lengvų nelaimingų atsitikimų darbe dinamiką 2011 – 2016 metais pagal skaičių, daroma išvada, kad skaičius nuo 2011 metų kryptingai didėja. O nuo 2015 metų padidėjo dvigubai. Galima teigti, kad tai lemia tobulėjanti ekonomika, darbo įrangos tobulinimas, darbuotojų neatsakingumas dirbant pavojingus sveikatai darbus. Galima pastebėti, jog šio rodiklio didėjimo reikšmės Lietuvos Respublikoje santykinai išlieka labai nedidelės, o tai sudaro nuomonę apie galimai neapskaitomą ženklių NA darbe skaičių.

2 pav. Lengvų NA darbe dažnumo dinamika 2011-2016 m

Išanalizavus lengvų nelaimingų atsitikimų darbe dažnumo dinamiką 2011 – 2016 metais galime daryti išvadą, kad nuo 2011 metų proporcingai didėjo iki 2015 metų. O nuo 2015 metų įvyko staigus padidėjimas iki 2016 metų. Tai reiškia, kad Lietuvoje nelaimingų atsitikimų dažnis yra ganėtinai didelis, lyginant skirtingus metus, ir jis vis didėja. Toks NA darbe dažnumo rodiklio didėjimas vertinamas teigiamai, nes nemirtinių nelaimingų atsitikimų darbe latentiško tendencija mažėja, tai nusikalstamumo mažėjimas.

3 pav. Lengvų NA darbe dinamika pagal įmonių dydį 2011-2016 m.

Išanalizavus lengvų nelaimingų atsitikimų darbe dinamiką pagal įmonių dydį 2011 – 2016 metais galima teigti, kad visuose įmonių grupėse nelaimingų atsitikimų skaičius nuosekliai augo. Lengvų NA darbe daugiausiai (1315 atvejų arba 35% visų lengvų NA darbe skaičius) įvyko įmonėse, kuriose dirba nuo 50 iki 249 darbuotojų, ir įmonėse (1135 atvejai arba 30% visų lengvų nelaimingų atsitikimų darbe skaičius), kuriose dirba 500 ir daugiau darbuotojų. O mažiausiai lengvų nelaimingų atsitikimų įvyksta įmonėse, kuriose dirba iki 9 darbuotojų. Galima teigti, kad šiems pokyčiams turėjo įtakos ekonominė plėtra. Mes manome, kad ekonomikai kylant padaugėjo lengvų nelaimingų atsitikimų darbe.

Išvados

1. Išanalizavus 2011 - 2016 metų lengvų nelaimingų atsitikimų skaičiaus dinamikos rodiklius, galime pastebėti, kad jie didėja. Tai rodo ekonomikos augimą nuo 2542 (2011 metais) iki 3755 (2016 metais). Tai sudaro apie 63 procentus.
2. 2015 metais lengvų nelaimingų atsitikimų dažnumo dinamikos pokytis buvo didesnis nei nuo 2011 iki 2015 metų, tam turėjo įtakos besivystanti ekonomika.
3. Apie lengvų nelaimingų atsitikimų dinamiką pagal įmonių dydį yra daroma išvada, kad daugiausiai nelaimingų atsitikimų įvyksta įmonėse, kuriose dirba nuo 50 iki 249, dėl neskiriamo dėmesio darbuotojų saugai ir sveikatai. Tai pat ir įmonėse, kuriose dirba daugiau kaip 500 darbuotojų, dėl fiksavimo nelaimingų atsitikimų.

Literatūra

1. *Darbų saugos teisiniai aktai kritiniu požiūriu* [interaktyvus] Vilnius [žiūrėta 2018 m. kovo 17 d.] Prieiga per internetą <https://repository.mruni.eu/pdfpreview/bitstream/handle/007/12052/1815-3709-1-SM.pdf?sequence=1>
2. *Darbuotojų socialinės saugos ir sveikatos įstatymo teisinės problemos* [interaktyvus] Vilnius [žiūrėta 2018 m. kovo 16 d.] Prieiga per internetą <https://repository.mruni.eu/pdfpreview/bitstream/handle/007/13161/2178-4652-1-SM.pdf?sequence=1>
3. *Lietuvos Respublikos sveikatos ir saugos įstatymas* [interaktyvus] Vilnius [žiūrėta 2018 m. kovo 17 d.] Prieiga per internetą <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.95C79D036AA4>
4. *Nelaimingų atsitikimų priežastys darbe* [interaktyvus] Vilnius [žiūrėta 2018 m. kovo 16 d.] Prieiga per internetą <http://www.statybajums.lt/temos/darbo-gaisrine-sauga/nelaimingu-atsitikimu-priezastys-darbe>
5. *Valstybinės darbo inspekcijos ataskaita* [interaktyvus] Vilnius [žiūrėta 2018 m. kovo 16 d.] Prieiga per internetą https://www.vdi.lt/Forms/Tekstas1.aspx?Tekstai_ID=114

DYNAMICS OF EASY NON-CURRENT ACCIDENTS IN 2011-2016

Summary

In Lithuania there are many different jobs, which have an impact on health and safety for employees. The workers have to comply with safety requirements and save. themselves. The data represents how exchange the dynamics of accidents the number, frequency and size of enterprises. Moreover all statistic indicators are increasing from 2011 to 2016. Talking about the size of company, many accidents occur in organizations with 50 to 249 employees. Taking everything into consideration the growth an increase in the number of accidents in a changing society.

LYDERYSTĖS VAIDMUO ORGANIZUOJANT LAIVO ĮGULOS VEIKLĄ

Julija Liebaitė

Mokslinis vadovas – doc. dr. Saulius Lileikis

Lietuvos aukštoji jūrėivystės mokykla

Ivadas

Problemų aktualumas. Šiuolaikinėje visuomenėje lyderystė egzistuoja visur ir yra labai svarbus dalykas bet kurioje organizacijoje. Daugelis laive vykstančių darbų yra kolektyvinė veikla, ir joje paprastai dalyvauja daugiau nei du įgulos nariai. Kalbant apie laivų įgulą, kuri yra suburta komanda, tai ją reikia šiuolaikiškai valdyti, veiklą koordinuoti. Laivuose svarbu žinoti, kaip suformuoti konkrečios veiklos komandą, ir kaip puoselėti kiekvieno nario asmenybę, kad būtų pasiektas komandos tikslas. Vadovaujantis taisyklėmis ir procedūromis, lyderis yra nominuotas pagal poziciją – asmuo, turintis aukštesnįjį rangą, laikomas komandos vadovu. Tačiau atliekamas darbas ir laipsnis nesuteikia vadovavimo įgūdžių. Jie turi būti pasiekti ir įrodyti (Hanzu-Pazara, Popescu, Versami, 2014).

Lyderystę jūrų sektoriuje analizavo daugelis autorių (Lileikis, 2015, 2014, 2014a, 2014b; Hanzu-Pazara, Popescu, Versami, 2014; Nielsen, Bergheim, Eid, 2013; Haughton, 2012; Лебедев, 2001 ir kt.).

Šiais laikais priimtina manyti, kad lyderis laivo įguloje yra laivo kapitonas, tačiau, kaip minėta, lyderio savybės nepriklauso nuo užimamos pozicijos. Būti lyderiu reiškia, kad kiti komandos nariai turi būti vertinami ir gerbiami. Lyderis mano, kad darbuotojai – tai komanda, partneriai, o ne samdiniai, siekiant organizacijos tikslų, ir atsakomybės prisiėmimas kartu. Nustatyta studijuojančių jūrininkų teiginių tendencija, jog lyderis laive – tai žmogiškas vadovas ir puikus specialistas (Lileikis, 2014, 2015).

Lyderystė moksliskai apibūdinta platesne koncepcija, pagrįsta visuotine ir natūralia visos asmenybės prigimtimi. Lyderystė jūroje neturėtų būti nuvertinta, kalbant apie lyderį, kuris galėtų atlikti savo darbą ekstremaliomis sąlygomis. Jūrininkas yra asmenybė, bet ne mašina ir ne eksperimentinis gyvūnas (Lileikis, 2014a).

Tarptautinės institucijos, kurios yra suinteresuotos sauga, daugiau dėmesio skiria komandos darbui ir vadovavimui. Taigi tampa vis svarbiau pažinti veiksnus, kurie lemia komandinį darbą ir lyderystę daugiakultūroje laivų įguloje.

Siekdama nurodyti lyderystės ir vadovavimo gebėjimų svarbą laivo veikloje, Tarptautinė jūrų organizacija įvedė specializuotus mokymus, kurie skatintų jūrininkų lyderystės gebėjimų ugdymą įvairiu valdymo lygiu. Dėl šios priežasties 2010 m. Manilos konferencijoje viena iš

svarbiausių temų buvo naujų reikalavimų, reikalingų mokyti žinių apie lyderystę ir komandinį darbą, įvedimas.

Nuo 2012 m. Tarptautinės jūrų organizacijos Jūrininkų rengimo, atestavimo ir budėjimo normų konvencijos (*STCW – Standards of Training, Certification and Watchkeeping for Seafarers*) Manilos pataisose reglamentuojami jūrininkų lyderystės mokymai ir taikymas laivų įgulose, kur laivybos saugumas siejamas su jūrų lyderystės taikymu.

Teigiama, kad tai politinis poslinkis greta technologinio pažinimo stiprinti žmogiškąjį veiksnį – jūrininko asmenybę, kuri lemia darbo laive procesus ir jų kokybę (Lileikis, 2014b).

Tyrimo objektas – lyderystė laivo įguloje.

Straipsnio tikslas – atskleisti lyderystės vaidmenį organizuojant laivo įgulos veiklą.

Straipsnio uždaviniai:

1. Teoriškai analizuoti lyderystės naudą organizuojant veiklą.
2. Charakterizuoti lyderystės reikšmę laivo įgulai.

Tyrimo metodai: mokslinės literatūros analizė, lyginamoji analizė, sintezė.

Tyrimo tipas – teorinis aprašomasis.

1. Lyderystės nauda organizuojant veiklą

Modernus požiūris į organizacijų valdymą akcentuoja ne vien vadovų, turinčių lyderio potencialą, svarbą. Akcentuojamas lyderystės kaip kompetencijos poreikis ne organizacijos, bet atskiro individo, ugdančio universalias, nepriklausančias nuo veiklos srities kompetencijas, atitinkančias jo asmeninius karjeros tikslus, lygmeniu. Toks dėmesio perkėlimas leidžia asmeniui užtikrinti sėkmingą integraciją į profesinę veiklą ilgalaikėje perspektyvoje. Lyderystės kompetencija pradėta priskirti organizacijos lygmeniu tiek vadovui, tiek ir darbuotojui, o individo lygmeniu – bet kuriam žmogui, kuris siekia savo asmeninių gyvenimo ir karjeros tikslų (Šilingienė, 2011).

Lyderystę pastaraisiais dešimtmečiais integruoja mažne visos visuomeninio gyvenimo sritys, ypač švietimo ir verslo sektoriai. Pažangi jūrinių technologijų lygmeniu, tačiau konservatyvi personalo valdymo požiūriu, tarptautinė jūrų politika, reguliuojanti globalų jūrų verslo sektorių, palaipsniui kinta – priimta lyderystės praktinė idėja, kuri yra aktuali šiai – postindustrinei – epochai, kurioje vadinamoji informacinė visuomenė, ypač išsivysčiusiose šalyse, vis labiau pasižymi ne vien materialine, bet ir nematerialine darbo motyvacija, susijusia su darbo prestižo, turinio ir pobūdžio, kūrybinės saviraiškos bei psichologinio klimato darbe svarba, profesinio augimo perspektyvomis (Lileikis, 2014b).

Lyderystė yra iššūkis ir galimybė išreikšti save daugumai žmonių, todėl lyderystė laikoma svarbiu įgūdžiu tiek įmonių vadyboje, tiek kitose srityse, kuriose normų bruožas yra įmonės ir

asmeninių vertybių suderinamumas. Lyderystė yra pagrįsta paties lyderio charizmos įtaka bei jo sekėjų dėmesiu, ateities perspektyvoms, radikalių pokyčių įgyvendinimu ir jų tęstinumo užtikrinimu. Lyderystė įmonių valdyme yra sėkmingos veiklos pagrindas, o ne pagrindinis procesas (Šilingienė, 2011).

Pasak psichologijos klasiko Adlerio, lyderiui valdymas nėra tikslas. Kuo menkesnė asmenybė, tuo labiau ji siekia vadovauti. Jeigu žmogaus asmenybė praturtinta vertybėmis, kilniu suvokimu ar požiūriu į gyvenimą, toks žmogus mažiau siekia vadovauti.

Žmonės, nepriklausomai nuo jų brandos ar intelekto, paprastai žino bendrąsias lyderystės prielaidas ir natūraliai jaučia jų poreikį (Lileikis, 2014b). Kiekvienas asmuo, nepaisant jo padėties, turi tam tikrų gebėjimų tapti lyderiu. Todėl galima sakyti, kad lyderystė leidžia nukreipti tam tikros organizacijos dėmesį į atskirą asmenį, kuris plėtoja savo vertybes, kurios yra universalios ir nepriklauso nuo jo veiklos srities bei atitinka jo asmeninius karjeros tikslus. Lyderis visų pirma turi būti lyderiu pats sau, tikėti savimi ir išlikti autentiška asmenybe.

2. Lyderystės reikšmė laivo įgulai

Laivybai aktualios lyderystės, pasireiškiančios tvarių santykiu su laivo įgula, vadovo moralinio ir dalykinio autoriteto (įgulai ugdyti ir komandiniam darbui laive organizuoti), profesinio altruizmo tarp įgulos narių, tarpusavio paramos ir palaikymo įguloje praktikos apraiškų aptinkama visoje jūreivystės istorijoje (Лебедев, 2001).

Jūrų lyderystė prasideda nuo to, kiek jūrininkas yra lyderis sau, t. y. savo gyvenimo, savo asmenybės turtinimo, savo santykių su savimi ir kitais, visos vidinės ir išorinės savo kultūros atžvilgiu. Ši savilyderystė drauge galioja kaip psichoterapinė kryptis sunkiose situacijose jūrininko darbe ir apskritai gyvenime – savarankiškumo priimant sprendimus, psichinės savireguliacijos ir, esant reikalui, drąsaus kreipimosi profesionalios psichologinės pagalbos požiūriu (Lileikis 2011).

Lyderystė – tai sugebėjimas organizuoti ir vadovauti žmonėms ir tinkamai parodyti savo gebėjimus bei geras manieras. Ne visi asmenys turi tokią pačią asmenybę ir vienodus gyvenimo principus, todėl lyderystės stilius priklauso nuo kiekvieno individo. Lyderystei būdingas komandos veiklos organizavimas priklausomai nuo komunikacijos tarp lyderio ir komandos lygio (Hanzu-Pazara, Popescu, Versami, 2014). Lyderiui, kaip komandos daliai, taikomos tos pačios asmenybės sąlygos. Tačiau lyderis turi sugebėti bendrauti su visais komandos nariais visose situacijose ir sugebėti vadovauti komandai sudėtingomis sąlygomis, nelaimės ar pavojingų manevrų metu.

Lyderis motyvuoja ir įkvepia įgulos narius, rodo pavyzdį, parodo pasitikėjimą ypač pavojingose situacijose, pavyzdžiui, audros ar piratų užpuolimo metu. Lyderis suteikia darbuotojams galimybę išlaikyti tinkamą tvarką ir drausmę. Jis atvirai bendrauja su įgulos nariais,

juos išklauso ir remia, skatina grupės sprendimus ir taiko komandinį požiūrį kaip veiksmingą konkurencingumo priemonę (Surugiu, Dragomir, 2014).

Kalbant apie laivo eksploataciją, galima pastebėti, kad kiekvienos operacijos, vykdomos laive, saugumas priklauso nuo lyderio asmenybės ir elgesio. Tai reiškia, kad laivo sauga gali priklausyti nuo asmenų, atsakingų už įvairių operacijų vykdymą laive. Vadovaujantis lyderio savybėmis, stiliumi, galima išanalizuoti, koks bus kiekvienos operacijos saugos lygis. Manant, kad laivo įgula yra komanda, o lyderis yra laivo kapitonas, galima kalbėti apie laivų saugumą kaip apie tiesioginę navigacijos saugumo pasekmę (Hanzu-Pazara, Popescu, Versami, 2014). Kuo aukštesnėje pozicijoje asmuo yra organizacinėje hierarchijoje, tuo didesnė galimybė įgyjama daryti įtaką organizacijos saugos rezultatams (Maritime Leadership and Demands for Change, 2013).

Kita vertus, lyderystę taikyti ekstremaliomis darbo sąlygomis jūroje yra ne tik aktualu, bet ir sudėtinga. Šiuo atveju pirmiausia vadovo moralinis ir dalykinis autoritetas darbuotojams galioja kaip svarbiausias psichologinis jų veiklos ramstis. Tiksliau, moralinio ir dalykinio autoriteto darna, kai moralinis pasireiškia dalykinio autoriteto realizavimo procese, ypač pamokant, paskatinant ar sudrausminant. Tačiau bendraujant su skirtingo sąmoningumo darbuotojais skirtingose konkrečios veiklos situacijose lyderystę taikyti tampa problemiška, nes vieno – iš anksto parengto ir garantuoto – sprendimo nėra (Lileikis, 2014b).

Lyderystė laive atneša didelę naudą tiek žmonėms, tiek verslui, nes padidina konkurencingumą. Kai kuriose jūrų pramonės įmonėse personalo tobulinimo mokymai yra įtraukti į pagrindines valdymo strategijas. Todėl yra manoma, kad jūrų verslo kompanijos turėtų sutelkti dėmesį į darbuotojų siuntimą į mokymo kursus, turinčius konkrečius profesinio tobulėjimo tikslus, tokius kaip bendrosios laivybos žinių gerinimas, teisės aktų ir laivų technologinių problemų pažinimo gerinimas, laivybos valdymo veiklos ir laivo įgulos įgūdžių, komunikacijos, lyderystės gebėjimų ir įgūdžių tobulinimas (Surugiu, Dragomir, 2014).

Lyderystė neturėtų būti suvokiama kaip naujas nustatytas nereikalingas įpareigojimas. Tai ne tik reikalavimas, kad įgula lankytų jūrų lyderystės kursus, bet tai taip pat yra skirta laivų pareigūnų ir lyderių, kurie gali darniai valdyti ir taikyti lyderystę, kompetencijų plėtrai laive. Įgula naudoja visomis savo kompetencijomis, kad veiksmingai ir efektyviai reaguotų į kylančius iššūkius. Visa tai susiję su lyderystės procesų įgyvendinimu: bendravimu, informacijos dalijimusi, bendradarbiavimu, pokyčių valdymu, mokymu, problemų sprendimu (Maritime Leadership and Demands for Change, 2013).

Išvados

1. Lyderystė daro didelę įtaką organizuojant įmonių veiklą, kuri per pastaruosius dešimtmečius pasireiškia beveik visose visuomeninio gyvenimo srityse, ypač švietime ir versle. Lyderystė nėra procesas, bet tai sėkmingos veikos pagrindas įmonių valdyme bei puiki galimybė išreikšti save.
2. Laivo įguloje lyderystė atlieka didelį vaidmenį, nes padeda įgulą valdyti, ugdyti ir organizuoti komandinį darbą. Lyderis laive turi motyvuoti, įkvėpti, rodyti pasitikėjimą visose situacijose ir išlikti pavyzdžiu kitiems.

Literatūra

1. HANZU-PAZARA, Ratlu, POPESCU, Corina, VARSAMI, Anastasia. *The role of teamwork abilities and leadership skills for the safety of navigation. Expanding frontiers - challenges and opportunities in maritime education and training* [interaktyvus]. 2014 [žiūrėta 2018-03-10]. Prieiga internetu: <http://iamu-edu.org>
2. LILEIKIS, Saulius. *Kultūrinės ir psichosocialinės jūrinės edukacijos metodologiniai metmenys*. 2011, Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla.
3. LILEIKIS, Saulius. Maritime leadership regarding psychological directions. *Journal of maritime transport and engineering*, 4 (1), 2015, p. 40-47.
4. LILEIKIS, Saulius. Supporting maritime leadership in regard to moral authority on board and pre-self-development of seafarers as psycho-educational factors improving their self-confidence at work. *Maritime Transport and Engineering*, 3 (1), 2014, p. 16-23.
5. LILEIKIS, Saulius. What kind of leadership do seafarers need in regard to their main emotional states caused by the physical and psychosocial maritime work environment? *Maritime Transport and Engineering*, 3 (2), 2014a, p. 24-34.
6. LILEIKIS, Saulius. Jūrų lyderystė – iššūkis mokslui ir praktikai: valdymo psichologijos strateginė perspektyva. *Vadyba*, 2 (25), 2014b, p. 43-49.
7. *Maritime Leadership and Demands for Change. Maritime Leadership*. [interaktyvus]. 2013 [žiūrėta 2018-03-10]. Prieiga internetu: <http://www.green-jakobsen.com>
8. SURUGIU, Felicia, DRAGOMIR, Cristina. *Leadership development training as method to increase seafarer competitiveness*. Annals of DAAAM and Proceedings. [interaktyvus]. 2014 [žiūrėta 2018-03-11]. Prieiga internetu: <http://www.freepatentsonline.com>
9. ŠILINGIENĖ, Violeta. Lyderystės kompetencijos raiška individualios karjeros kontekste. *Ekonomika ir vadyba*, p. 961-968. [interaktyvus]. 2011 [žiūrėta 2018-03-16]. Prieiga internetu: <http://web.b.ebscohost.com>

10. ЛЕБЕДЕВ, В. И. *Экстремальная психология. Психическая деятельность в технических и экологически замкнутых системах*. Москва: Юнити-дана, 2001

THE ROLE OF LEADERSHIP ORGANIZING THE ACTIVITIES OF THE SHIP CREW

Summary

The article raises the problem that in the modern society leadership exists everywhere and it is a very important thing in any organization. The object of the research - leadership in the ship's crew. The objectives of research: to theoretically analyze the benefits of leadership in organizing the activities, to characterize the importance of leadership to the ship's crew. The purpose of the article is to reveal the leadership role in organizing the activities of the ship's crew. The methods such as analysis of scientific literature, comparison and synthesis were used in the research.

LIETUVOS NE GYVYBĖS DRAUDIMO RINKOS ANALIZĖ

Ingrida Augustaitė

Mokslinė vadovė – lektorė Daiva Malakaitė

Vilniaus kolegija, Ekonomikos fakultetas

Šiuolaikiniame pasaulyje pelningas įmonių veiklos augimas tapo bene kiekvienos įmonės siekiamybe. Lietuvos draudimo rinka, palyginti su kitų šalių draudimo rinkomis, dar gana jauna rinka. Šiuolaikinės ekonomikos sąlygomis didėja draudimo produktų įvairovė, stiprėja konkurencija, verslo procesai tampa vis labiau standartizuoti, auga draudimo paslaugų vartotojų lūkesčiai. Dėl šių priežasčių didėja ir draudimo paslaugų paklausa. Didėjant paklausai, auga draudimo įmokos, bet kartu auga ir draudimo veiklos sąnaudos, nes pagrindinė draudimo įmonių veikla yra rizikos prisiėmimas ir valdymas.

Straipsnio tikslas – išanalizuoti Lietuvos ne gyvybės draudimo rinkos plėtros tendencijas.

Straipsnio uždaviniai:

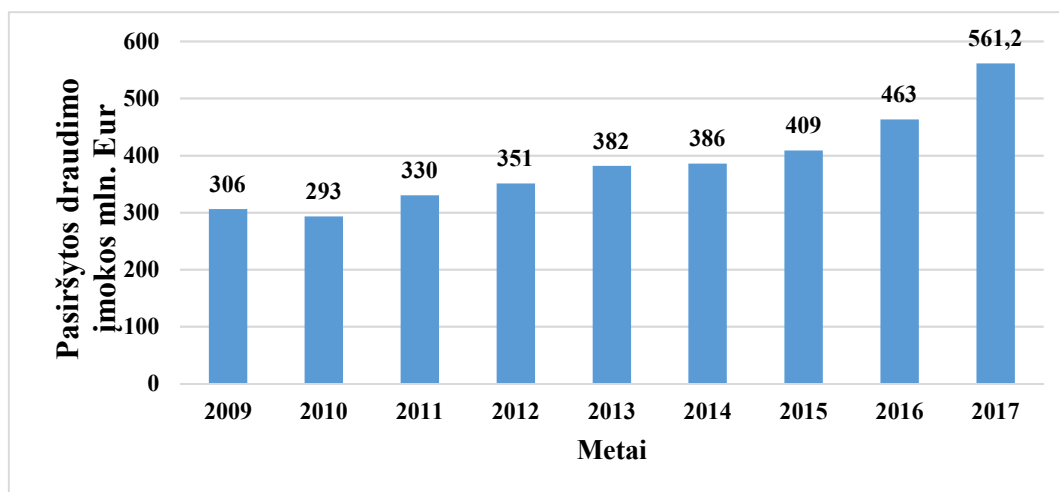
1. Apibrėžti draudimo rinką.
2. Išnagrinėti ir įvertinti Lietuvos ne gyvybės draudimo rinkos rodiklius.

Tyrimo metodai: informacijos šaltinių analizė, grafinis duomenų vaizdavimas.

Draudimo rinka - tai finansų rinkoje veikiantis mainų mechanizmas, suvedantis draudimo paslaugų pardavėjus ir pirkėjus, taip suformuojant draudimo paslaugų pasiūlą ir paklausą, kurią reguliuoja ypatinga piniginių santykių forma „draudimo įmoka – draudimo išmoka“ ir kuri leidžia abejiems šios rinkos dalyvių pusėms realizuoti savo tikslus bei kartu užtikrinti šalies ekonominės ir socialinės raidos tikslingumą bei efektyvumą. Lietuvos ne gyvybės draudimo paslaugų rinka turi didelį augimo potencialą.

Europos Sąjungos draudimo sektoriuje 2016 metų pradžioje įvyko esminiai pokyčiai, nes įsigaliojo nauja ES direktyva „Mokumas II“, kuri įpareigojo draudikus turėti pakankamai nuosavų lėšų padengti nenumatytus nuostolius, tokius, kurie atsirastų dėl katastrofų, investicijų nuvertėjimo, turto ir įsipareigojimų nesuderinimo, sąnaudų padidėjimo ar perdraudikų įsipareigojimų neįvykdymo. Pagal naujuosius reikalavimus draudimo įmonės kapitalo pakankamumo rodikliai turi būti apskaičiuojami įvertinus jos turto ir įsipareigojimų tikrąją vertę ir atsižvelgiant į visas draudimo įmonės veiklai galinčias kilti rizikas, dėl kurių gali susidaryti nenumatytų nuostolių. Pakankamas sukauptas kapitalas tiems nuostoliams padengti turėtų padėti draudikams atlaikyti įvairius galimus veiklos sukrėtimus, finansų rinkų nuosmukius ir laiku įvykdyti įsipareigojimus draudėjams.

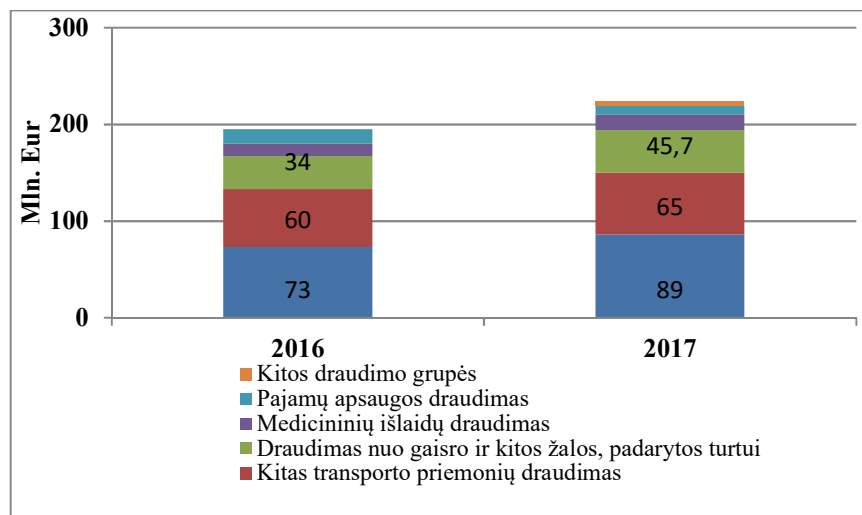
Per 2017 m. draudimo rinka sparčiai augo. Draudimo įmokos viršijo 792,6. Eur. Nuo metų pradžios ne gyvybės draudimo sektorius tolygiai augo 20 proc. augimo tempu. Ne gyvybės draudimo rinkoje sparčiausiai augo transporto draudimo įmokos. Dideliu tempu, t.y. 19,4 proc. augo ir draudikų draudėjams, apdraustiesiems ir naudos gavėjams išmokėtos sumos dėl draudžiamųjų įvykių. 2017 metais pelningai dirbo visos Lietuvos ne gyvybės draudimo įmonės. Visos draudimo įmonės yra mokios ir tenkina Mokymas II reikalavimus dėl mokumo kapitalo normatyvų vykdymo.

1 pav. Ne gyvybės draudimo pasirašytų įmokų pokytis Lietuvoje 2009-2017 m.
Šaltinis: sudaryta autorės remiantis LB duomenimis

Pagrindinis draudimo rinkos plėtros skatinamasis veiksnys tiek pernai, tiek šiemet - daugiau nei du trečdalius visos rinkos sudaranti ne gyvybės draudimo šaka. Šios šakos draudimo įmokų suma 2017 metais padidėjo daugiau nei penktadaliu ir sudarė 561,2 mln. Lietuvos bankas prognozuoja, kad 2018 metais šalies draudimo rinka pagal pasirašytas įmokas augs 8-9 proc. Tai lėtesnis augimas nei pernai - preliminariais duomenimis 2017 metais rinka išaugo 11,7 proc. Šiemet ne gyvybės draudimo rinka turėtų padidėti 10-12 proc.

Draudimo rinkos išmokų apimtys neatsiliko nuo draudimo įmokų augimo – per 2017 metus draudimo rinkoje išmokėta 367 mln. Eur draudimo išmokų, arba 22,4 proc. daugiau nei prieš metus.

2 pav. Ne gyvybės draudimo išmokėtos išmokos Lietuvoje 2016-2017 m.
Šaltinis: sudaryta autorės remiantis LB duomenimis

Ne gyvybės draudimo išmokų dalis sudarė 73,4 proc. visų išmokų. Beveik 68 proc. išmokų buvo sietinos su transporto priemonių draudimu. Pagal TPVCA draudimo sutartis buvo išmokėta 18,5 proc. daugiau išmokų ir tai sudarė 87,8 mln. Eur. Nepaisant to, kad kasko draudimo sutarčių skaičius sumažėjo, išmokos vis dėlto išaugo 6 proc. ir sudarė 66,7 mln. Eur. Ataskaitiniu laikotarpiu reikšmingai (29,7 proc) išaugo išmokos pagal turto draudimo sutartis ir sudarė 45,7 mln. Eur. Tokį augimą lėmė dalinė išmoka žuvų perdirbimo įmonei dėl antrąjį ketvirtį kilusio gaisro ir didelė išmoka kiaulių auginimu užsiimančiai įmonei, kurioje buvo užfiksuotas afrikinio kiaulių maro židiny. Dėl draudžiamųjų įvykių, įvykusių pagal kitų draudimo grupių sutartis, išmokos išaugo 139 proc. – iki 5,3 mln. Eur. Toki augimą lėmė 3 stambūs įvykiai kredito ir laidavimo draudimo grupėse, bendra jų išmoka sudarė 3,5 mln. Eur.

Visos draudimo įmonės vykdė mokumo atsargos reikalavimus. 2017 m. rugsėjo 30 d. ne gyvybės draudimo įmonių mokumo rodiklis buvo 1,48. Tai parodo, kad draudimo įmonės buvo mokios, turėjo pakankamai tinkamų nuosavų lėšų mokumo kapitalo reikalavimui ir minimalaus kapitalo reikalavimui padengti.

Ne gyvybės draudimo rinkos plėtrai įvertinti svarbus tiesioginis rodiklis – pasirašytos draudimo įmokos. Pasirašytos draudimo įmokos – įmokos, kurias draudėjas moka draudikui, pirkdamas tam tikrą draudimo produktą, t. y. pasirašydamas draudimo sutartį. Įmokų dydis nurodytas draudimo polise. Sutarties galiojimo pradžioje pasirašytos įmokos dydis gali nesutapti su gauta draudimo įmoka, pavyzdžiui, jei draudimo įmokos mokamos ne iš karto, o kas mėnesį arba kas ketvirtį. Pasirašytos įmokos yra pagrindinis draudimo įmonių pinigų srautų šaltinis.

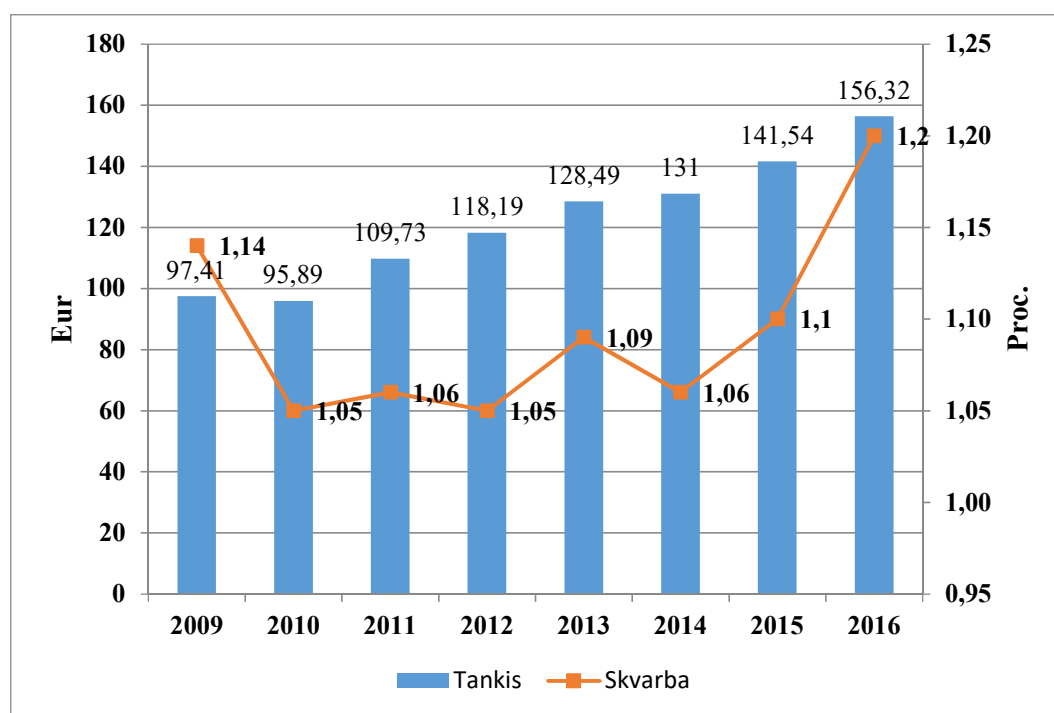
Ne gyvybės draudimo rinka Lietuvoje 2009-2017 m.

Metai	Pasirašytos įmokos (mln. Eur)	Pokytis (%)
2009	306,47	-27,29
2010	293,18	-4,34
2011	329,86	12,51
2012	351,53	6,57
2013	382,15	8,71
2014	385,81	0,96
2015	409,14	6,05
2016	463	13,2
2017	561,2	21,2

Šaltinis: sudaryta autorės remiantis LB duomenimis

Finansų krizė sustabdė ne gyvybės draudimo plėtrą. 2009 m. rinka smuko 27,29 proc., smukimas tęsėsi ir 2010 metais. Ne gyvybės draudimo rinka pradėjo augti tik po dviejų metų, po krizinio laikotarpio. 2014 metais ne gyvybės draudimo rinka augo labai nežymiai t.y. tik 0,96 proc., ir tik po metų rinkos plėtra tapo spartesnė.

Svarbūs draudimo rinkos išsivystymo rodikliai yra draudimo tankis ir draudimo skvarba. Draudimo tankis parodo, kokia bruto įmokų dalis tenka vienam šalies gyventojui. Draudimo prasiskverbimo rodiklis padeda palyginti draudimo veiklos svarbą šalies ekonomikoje, stebėti draudimo sektoriaus plėtrą.

3 pav. Ne gyvybės draudimo tankis ir skvarba Lietuvoje 2009-2016 m.

Šaltinis: sudaryta autorės remiantis LB duomenimis

Lietuvos ne gyvybės draudimo rinkos tankis analizuojamu laikotarpiu kito nežymiai ir palaipsniui nuolat augo. 2016 metais tankis siekė 156,32 Eur vienam Lietuvos gyventojui.

Draudimo prasiskverbimo rodiklis Lietuvoje pastaraisiais metais taip pat augo. Norint tinkamai įvertinti šiuos du rodiklius verta Lietuvos draudimo rinkos situaciją palyginti su kitais pasaulio regionais.

2 lentelė

Ne gyvybės draudimo rinkos tankis ir prasiskverbimas 2009-2016 m.

Tankis (USD)	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Pasaulis	264,2	253,9	263	283	283,1	294	276	285
Šiaurės Amerika	2133,2	2061,7	2013,5	2118	2219,5	2330	2322	2382
Europa	799,8	750,6	739,6	802	728,3	764	647	658
D. Britanija	1276,7	1051,2	1060,2	1188	1094,4	1186	1067	1030
Vokietija	1572,7	1518,7	1501,6	1578	1505,3	1617	1381	1397
Lietuva	183,85	139,30	127,53	141,56	154,83	157,19	162,13	171
Skvarba (%)	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Pasaulis	2,90	3,00	2,90	2,81	2,80	2,70	2,77	2,8
Šiaurės Amerika	4,60	4,50	4,50	4,46	4,30	4,30	4,22	4,3
Europa	2,90	3,10	3,00	2,84	2,80	2,70	2,73	2,7
D. Britanija	2,90	3,00	2,90	2,84	2,80	2,80	2,44	6,6
Vokietija	3,50	3,70	3,70	3,82	3,60	3,40	3,36	3,4
Lietuva	1,29	1,14	1,05	1,05	1,09	1,06	1,08	1,2

Šaltinis: sudaryta autorės remiantis Swiss Re statistiniais duomenimis.

Lietuvos ne gyvybės draudimo rinka tiek Europos, tiek pasaulio kontekste dar yra sparčiai besivystanti rinka. Pateikti duomenys rodo, kad Lietuvos ne gyvybės draudimo rinkos tankis nuo pasaulinio draudimo rinkos analogiško rodiklio atsilieka 2 kartus. Labiausiai Lietuva atsilieka nuo išsivysčiusių Vakarų Europos šalių (pvz., Vokietijos, Didžiosios Britanijos). Galima teigti, kad Lietuvos ne gyvybės draudimo rinka pasižymi gana dideliu augimo potencialu. Lietuvoje veikiantys draudikai net finansų krizės metu išliko mokūs ir vykdė visus su draudimo sutartimis susijusius įsipareigojimus. Tai parodo, kad draudimo sektorius Lietuvoje yra stabilus, o įmonės disponuoja pakankama kapitalo atsarga.

Išanalizavus ne gyvybės draudimo rodiklius galima teigti, kad Lietuvos ne gyvybės draudimo rinka ir toliau sparčiai auga, viršydama ankstesnių metų apimtis, tačiau verta paminėti, kad dar didesniu tempu augo ir draudikų išmokėtos išmokos pagal ne gyvybės draudžiamuosius įvykius. Per 2017 metus draudimo įmokos, palyginti su tuo pačiu 2016 m. laikotarpiu, augo 20 proc. iki 792,6 mln Eur. Ne gyvybės draudimo įmokų suma išaugo penktadaliu ir sudarė 561,2 mln. Eur. Išmokų 2017 metus išmokėta 367 mln. Eur, arba beveik 22,4 proc. daugiau nei prieš

metus. Po itin spartaus augimo ekonomikos pakilimo laikotarpiu draudimo sektorius susitraukė net 27 proc., kai ypač skaudžiai smogė krizė. Ją atlaikiusi rinka 2010 m. stabilizavosi, o 2011 m. vėl pradėjo augti. Draudikai per krizę išliko mokūs ir vykdė visus su draudimo sutartimis susijusius įsipareigojimus. Tai rodo, kad Lietuvoje draudimo sektorius yra stabilus, turi pakankamą kapitalo atsargą bei šį turtą efektyviai valdo.

Išvados

1. Lietuvos draudimo rinka, palyginti su kitų šalių draudimo rinkomis, dar gana jauna. Šiuolaikinės ekonomikos sąlygomis didėja draudimo produktų įvairovė, stiprėja konkurencija, procesai tampa vis labiau standartizuoti, auga draudimo paslaugų vartotojų lūkesčiai. Draudimo rinka finansų rinkoje veikia, kaip mainų mechanizmas, suvedantis draudimo paslaugų pardavėjus ir pirkėjus, taip suformuojant draudimo paslaugų pasiūlą ir paklausą.
2. Per 2017 metus draudimo įmokos, palyginti su tuo pačiu 2016 m. laikotarpiu, augo 20 proc. iki 792,6 mln Eur. Ne gyvybės draudimo įmokų suma išaugo penktadaliu ir sudarė 561,2 mln. Eur. Išmokų 2017 metus išmokėta 367 mln. Eur, arba beveik 22,4 proc. daugiau nei prieš metus. Visos draudimo įmonės vykdė mokumo atsargos reikalavimus. Finansų krizė sustabdė ne gyvybės draudimo plėtrą Lietuvoje, tačiau nuo 2011 metų rinkos augimas tęsėsi. Net finansų krizės metu Lietuvoje veikiančios draudimo įmonės išliko mokios ir vykdė visus su draudimo sutartimis susijusius įsipareigojimus. Lietuvos ne gyvybės draudimo rinkos tankis pastaruoju laikotarpiu kito nežymiai ir palaipsniui nuolat augo. 2016 metais tankis siekė 156,32 eurų vienam Lietuvos gyventojui. Draudimo prasiskverbimo rodiklis Lietuvoje pastaraisiais metais taip pat augo. Lietuvos ne gyvybės draudimo rinka tiek Europos, tiek pasaulio kontekste dar yra sparčiai besivystanti rinka. Išanalizavus ne gyvybės draudimo rinkos rodiklius galima teigti, kad esant palankioms ekonominėms sąlygoms ne gyvybės draudimo rinka Lietuvoje augs gana sparčiu tempu.

Literatūra

1. DIENA.LT. *Draudimo rinkoje pirmauja „Lietuvos draudimas“ ir „Swedbank Life Insurance“*. [interaktyvus]. [žiūrėta 2017 m. gruodžio 16 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.diena.lt/naujienos/verslas/ekonomika/draudimo-rinkoje-pirmauja-lietuvos-draudimas-ir-swedbank-life-insurance-835766>>
2. *Šiuolaikinė draudimo rinka ES šalyse ir Lietuvoje: analizė ir perspektyvos*. [interaktyvus]. [žiūrėta 2017 m. gruodžio 16 d.]. Prieiga per internetą:

- <<http://etalpykla.lituanistikadb.lt/fedora/get/LT-LDB-0001:J.04~2008~1367177766641/DS.002.0.01.ARTIC>>
3. *Baltijos šalių draudimo rinkos tyrimas*. [interaktyvus]. [žiūrėta 2017 m. gruodžio 16 d.]. Prieiga per internetą: <<http://etalpykla.lituanistikadb.lt/fedora/get/LT-LDB-0001:J.04~2010~1367173642236/DS.002.0.01.ARTIC>>
 4. OECD.ORG. *Insurance markets in figures*. [interaktyvus]. [žiūrėta 2017 m. gruodžio 16 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.oecd.org/daf/fin/insurance/Insurance-Markets-in-Figures-2017.pdf>>
 5. OECD.ORG. *Insurance markets in figures*. [interaktyvus]. [žiūrėta 2017 m. gruodžio 16 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.oecd.org/daf/fin/insurance/Insurance-Markets-in-Figures-2017.pdf>>
 6. LIETUVOS BANKAS. *Šalies draudimo sektoriaus augimo tempą padeda išlaikyti rekordiškai augusi ne gyvybės draudimo dalis*. [interaktyvus]. [žiūrėta 2017 m. gruodžio 16 d.]. Prieiga per internetą: <<https://www.lb.lt/lt/naujienos/salies-draudimo-sektoriaus-augimo-tempa-padede-islaikyti-rekordiskai-augusi-ne-gyvybes-draudimo-dalis>>
 7. LIETUVOS BANKAS. *Nauji mokumo reikalavimai draudimo įmonėms – didžiulis žingsnis saugesnės draudimo rinkos, efektyvesnės priežiūros ir geresnės vartotojų apsaugos link*. [interaktyvus]. [žiūrėta 2017 m. gruodžio 16 d.]. Prieiga per internetą: <<https://www.lb.lt/lt/naujienos/nauji-mokumo-reikalavimai-draudimo-imonems-didziulis-zingsnis-saugesnes-draudimo-rinkos-efektyvesnes-prieziuros-ir-geresnes-vartotoju-apsaugos-link>>
 8. LIETUVOS BANKAS. *Lietuvos draudimo rinkos apžvalga 2016 m. IV ketvirtis* [interaktyvus]. [žiūrėta 2017 m. gruodžio 16 d.]. Prieiga per internetą: <<https://www.lb.lt/lt/leidiniai/lietuvos-draudimo-rinkos-apzvalga-2016-m-iv-ketv>>
 9. SWISS RE. *SIGMA 3/2017: WORLD INSURANCE* [interaktyvus]. [žiūrėta 2017 m. gruodžio 16 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.swissre.com/library/publication-sigma/sigma_3_2017_en.html>
 10. LIETUVOS DRAUDIKŲ ASOCIACIJA. *Draudimo rinka ir toliau sparčiai auga, viršydama ankstesnių metų apimtį*. [interaktyvus]. [žiūrėta 2017 m. gruodžio 16 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.draudikai.lt/lt/naujienos/draudimo-rinka-ir-toliau-sparciai-auga-virsydama-ankstesniu-metu-apimti>>
 11. OESD.STAT. *General insurance statistics* [interaktyvus]. [žiūrėta 2017 m. gruodžio 16 d.]. Prieiga per internetą: <<https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=PT1>>

12. BNS. *Beveik penktadaliu augančių draudimo rinką skatina sparti ne gyvybės draudimo plėtra*. [interaktyvus]. [žiūrėta 2017 m. gruodžio 16 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.bns.lt/topic/1912/news/53418697/>>
13. DRAUDIMO IR RIZIKOS VALDYMO INSTITUTAS. *Financial stability of the eu's insurance companies*. [interaktyvus]. [žiūrėta 2017 m. gruodžio 16 d.]. Prieiga per internetą: <<https://www.draudimas.com/biblioteka/financial-stability/>>
14. LIETUVOS DRAUDIKŲ ASOCIACIJA. *Po šuolio pirmąjį pusmetį draudimo sektorius šiomet toliau sparčiai augs*. [interaktyvus]. [žiūrėta 2017 m. gruodžio 16 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.draudikai.lt/lt/naujienos/po-suolio-pirmaji-pusmeti-draudimo-sektorius-siemet-toliau-sparciai-augs>>
15. MUNICH RE. *Insurance Market Outlook for 2017/2018* [interaktyvus]. [žiūrėta 2017 m. gruodžio 16 d.]. Prieiga per internetą: <<https://www.munichre.com/topics-online/en/2017/04/outlook-2017-2018>>
16. LIETUVOS BANKAS. *Mėnesio statistika* [interaktyvus]. [žiūrėta 2018 m. kovo 31 d.]. Prieiga per internetą: <https://old.lb.lt/menesio_statistika_3>

REVIEW OF LITHUANIA'S NON-LIFE INSURANCE MARKET

Summary

Over of 2017 the insurance market still exhibited strong growth, with its insurance premiums of above €792,6 million. Market growth was driven by the non-life insurance sector, which has been growing at a steady 20 per cent rate since the beginning of the year. The amount of non-life insurance premiums grew by 21,2 per cent, to €561,2 million. No significant changes occurred in the composition of contracts concluded: even 97.4 per cent of total contracts were concluded within the non-life insurance market. Volumes of claims paid within the insurance market did not lag behind growth in insurance premiums: EUR 367 million in claims was paid within the insurance market over, an increase of 22,4 per cent year on year. All insurance undertakings complied with solvency margin requirements. After calculating capital requirement and evaluating the amount of own funds available, all insurance undertakings turned to be solvent, i.e. held sufficient own funds to cover the minimum capital requirement. As at 30 September 2017, the solvency ratio of non-life insurance undertakings was – 1.48.

METHOD OF CALCULATION OF THE MAXIMUM RAINWATER FLOW IN CENTRAL LATVIA

Sergejs Jakovlevs

*Department of Architecture and Building, Faculty of Environmental and Civil Engineering,
Latvia University of Agriculture, Latvia*

Abstract

Altogether, the assumption (hypothesis) that the maximum intensity of rain ($i_{\max}$) is revealed within the first 20-30 minutes proved to be false (Jakovlevs S., Gusta S. & Tilgalis E., 2017).

The actual rain intensity ($5\div 6\div 7 \text{ mm} \cdot \text{min}^{-1}$) for certain 3-hour periods is 30 to 115 minutes, and it can occur with a $3\div 4\div 5$ multiple repetitions of the maximum intensity peaks, see Figure 1 (1; 2; 3; 4). The period of rain, where the maximum intensity peaks of precipitation can recur several times, usually leads to the flooding of the territories. The author believes that the existing method of calculation given in LBN 223-15, SNiP 2.04.03-85 and TPC 45-4.01-57-2012 (02250) and based on the data of maximum intensity of a 20-minute rain period provide no longer a practical and effective result, which is proved by regular floods in the recent years.

It is proposed to apply the formula that takes into account the maximum precipitation amount within a 3-hour rain period. Today, the Latvian Environment, Geology and Meteorology Centre measures precipitations with a multiplicity of 3 hours.

Introduction

The 1994 to 2004 data were paper files from the Latvian Environment, Geology and Meteorology Centre. Since 2005, the data were collected and processed with an electronic database at the website of the Latvian Environment, Geology and Meteorology Centre (LEGMC, 2016).

The maximum precipitation amount of a three-hour rain in Riga (47.2 mm) was registered on July 30, 2005, from 18:00 to 21:00. In Jelgava, the maximum amount of three-hour rain precipitation (68.7 mm) was registered on August 20, 2011, from 06:00 to 09:00. In Bauska, the 54.2 mm rainfall was registered on July 12, 1998, from 00:00 to 03:00. In Dobeles, the maximum amount of three-hour rain precipitation (44.2 mm) was registered on July 18, 2010, from 15:00 to 18:00. In Jurmala, heavy rainfall of 68.7 mm was registered on September 5, 2000, in the night. Ogre saw 49.4 mm of rainfall on July 28, 2011, from 18:00 to 21:00. (LEGMC, 2016).

1. Materials and methods

The proposed method of calculation of the maximum precipitation amount of rainwater was developed based on the climatic conditions of the Baltic region and the urban areas similar in the surface relief and buildings.

In this paper, the following research methods are used: statistical analysis of research data and their processing, the development of curves for the maximum precipitation duration with different probability periods, as well as expert's interviews and opinions.

Based on the analysis of the results of the **previous** studies (Jakovlevs S., Gusta S. & Tilgalis E., 2017) and for a more accurate calculation of the **maximum rainwater flow** Q_{MAX} , ($m^3 \cdot min^{-1}$) in the central part of Latvia, we hereby propose the following formula:

$$Q_{MAX} = I \cdot F \cdot \psi \cdot T^{-1} ; \quad \text{where} \quad (1)$$

I - is an amount of possible maximum precipitation within a three-hour rain period taken according to

Table 2, $mm \cdot 3h^{-1}$;

F - is an estimated drainage area, ha;

ψ - is a ratio corresponding to the surface flow type taken according to the Table 1 (which corresponds

to Table 18, LBN 223-15, page 25);

T - is a three-hour rain period in minutes (180 min).

Table 1*

Surface Flow Ratio ψ depending on the Surface Type

No.	Surface type	ψ
1.	Roofs	1
2.	Asphalt and similar surface (black coatings)	0.9
3.	Pavements (including gravel roadway covering)	0.6
4.	Stone pavements	0.45
5.	Gravel surfaces (not treated with a binder)	0.4
6.	Garden soil and park lanes	0.3
7.	Ground coatings	0.2
8.	Lawn and grass	0.1
9.	In case the surface cannot be definitely classified	0.4

* Table 18, "Construction standards of Latvia (LBN 223-15)"
"Sewer constructions", Riga, June 30, 2015, page 25.

In order to calculate the residual volume (m^3) of rainwater on the “land” surface Q_{RES} , it is necessary to subtract the total amount of precipitation at a given area, the amount of precipitation absorbed into the soil, the amount of precipitation drained to the rainwater basins, pipes, network collectors filling reservoirs of pumping stations (if any) and the amount of precipitation drained into reclamation channels, fast flowing drains and ponds (if any) from the precipitation volume. According to the recommended formula (2):

$$Q_{RES} = Q_{ACT} - Q_1 - Q_2 - Q_3 - Q_4; \quad \text{where} \quad (2)$$

Q_{RES} - is the residual volume of rainwater on the "land" surface, m^3 ;

Q_{ACT} - is the total volume of precipitation for a given area, m^3 ;

Q_1 - is the volume of precipitation to wet the surface, m^3 ;

Q_2 - is the volume of precipitation absorbed into the soil, m^3 ;

Q^3 - is the volume of precipitation drained to the rainwater basins, pipes, network collectors filling reservoirs of pumping stations (if any);

Q^4 - is the volume of precipitation drained into reclamation channels, fast flowing drains and ponds (if any), m^3 .

Table 2

The % probability of the possible amount of a three-hour rainfall in mm for cities in the central part of Latvia.

No.	Probability, %	City					
		Riga	Jelgava	Bauska	Dobele	Jurmala	Ogre
1	0.01	63.0	108.7	99.1	62.4	146.1	77.9
2	0.05	59.1	96.5	85.7	58.4	124.2	70.5
3	0.1	57.4	91.0	79.9	56.5	114.7	67.2
4	1*	50.5*	72.4*	60.2*	49.4*	82.9*	55.4*
5	3	46.4	62.7	50.3	45.3	67.4	49.2
6	5	44.2	58.0	45.5	43.0	60.1	46.0
7	10	40.9	51.1	38.9	39.7	50.0	41.4
8	20	36.8	43.7	31.9	35.7	39.7	36.1
9	25	35.3	41.1	29.5	34.1	36.3	34.2
10	30	33.9	38.9	27.5	32.7	33.5	32.5
11	40	31.4	35.1	24.2	30.2	28.8	29.6
12	50	29.1	31.7	21.3	27.9	25.1	27.1
13	60	26.7	28.7	18.8	25.6	21.9	24.6
14	70	24.2	25.7	16.6	23.1	19.2	22.1
15	75	22.8	24.1	15.3	21.8	17.9	20.8

16	80	21.2	22.6	14.3	20.2	16.6	19.4
17	85	19.4	20.7	12.9	18.4	15.2	17.7
18	90	17.1	18.7	11.7	16.2	13.9	15.8
19	95	13.8	16.1	10.1	12.9	12.3	13.2
20	97	11.5	14.5	9.2	10.7	11.7	11.5
21	99	7.3	12.1	8.0	6.7	10.9	8.7
22	99.9	0.1	9.0	6.9	-0.2	10.4	4.5

* **Possible** maximum rainfall precipitation within a 3-hour period (at a probable single occurrence of one time in a hundred years), mm · 3h⁻¹.

To calculate the total area (ha) for the precipitation collection F_{PC} , it is recommended to divide the area under estimation (1 ha) into sectors of different surface types (roofs and roofing materials [tile, bitumen, "chips", sheet steel, etc.], lawns, pavements, roads and their surface types [cobblestones, asphalt, pavers, concrete, etc.] and playgrounds), and then to summarize them taking into account the surface drain factor (ψ). The proposed formula (3) is as follows:

$$F_{PC} = \Sigma (F_i \cdot \psi_i^*); \quad \text{where} \quad (3)$$

$F_i \cdot \psi_i$ - is the product of the area of a given type of surface by the surface drainage coefficient of a

given surface material, ha;

* - the ratio corresponding to the surface drainage type taken according to Table 1 (which corresponds

to Table 18, LBN 223-15, page 25).

2. Results and discussion

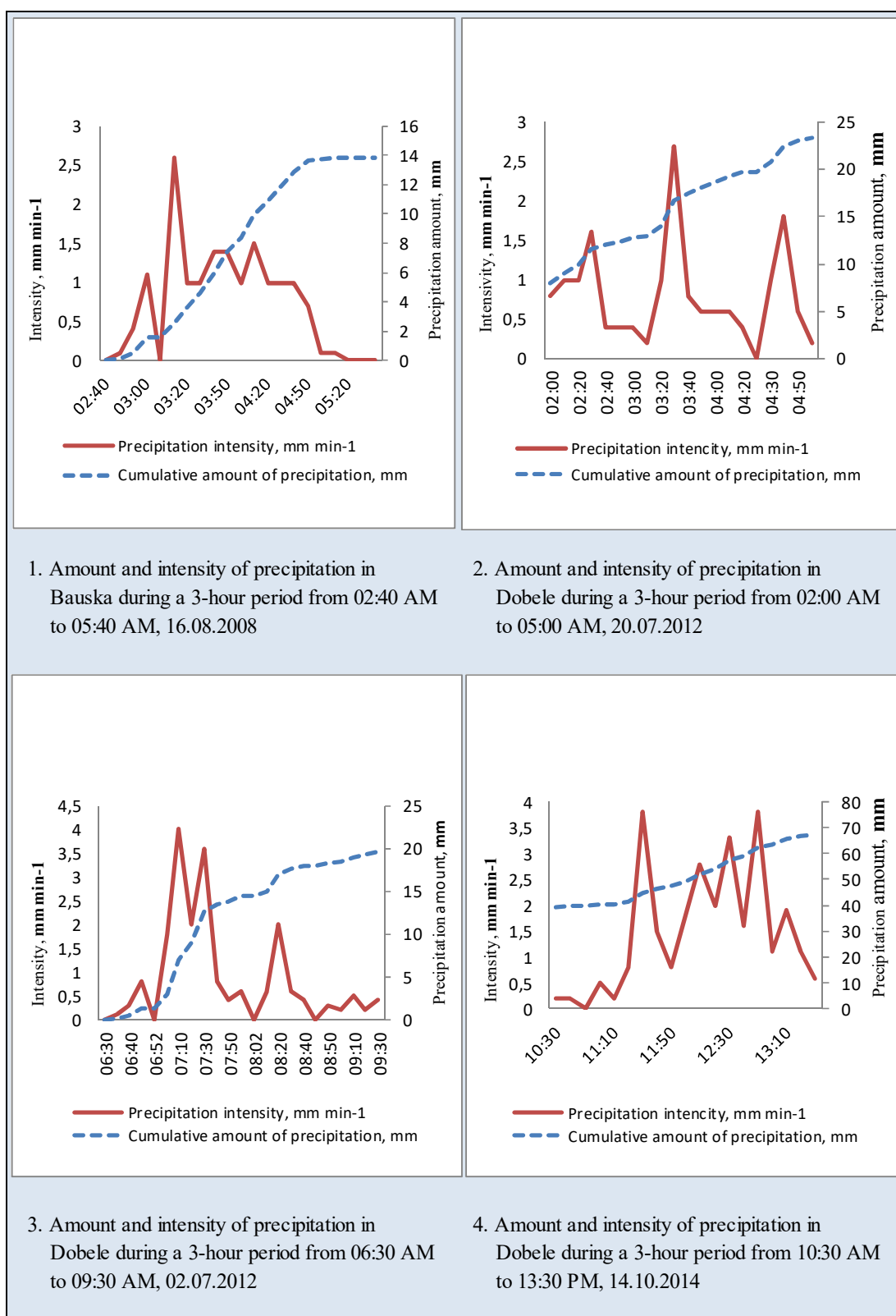

Figure 1 (1;2;3;4). The amount and intensity of precipitation according to the hydrograph data in the cities of Bauska and Dobeles in a three-hour period from 1996 to 2016 (LEGMC, 2016).

According to diagram 1 (1), duration of rain within the considered three-hour period was 150 minutes (from 2:40 to 05:10), and the second greatest intensity period was 115 minutes (3:05 to 05:00). The maximum intensity peak was $2.6 \text{ mm} \cdot \text{min}^{-1}$ at 03:10.

Diagram 1 (2) shows a 3-hour rain period (02:00 to 05:00) in the city of Dobeles on July 20, 2012. During this period, three maximum peaks of intensity were registered with a pluviograph: at 02:30, 03:30 and 04:40 the intensity was $1.6 \text{ mm} \cdot \text{min}^{-1}$, $2.7 \text{ mm} \cdot \text{min}^{-1}$ and $1.8 \text{ mm} \cdot \text{min}^{-1}$, correspondingly.

Diagram 1 (3) shows the 3-hour rain period (06:30 to 09:30) in Dobeles on July 2, 2012; here, we can see that the maximum intensity peak within a 58-minute period (06:52 to 07:50) with peaks of $4 \text{ mm} \cdot \text{min}^{-1}$ at 07:10 and $3.6 \text{ mm} \cdot \text{min}^{-1}$ at 07:30.

Diagram 1 (4) shows the maximum rainfall intensity within a three-hour period (10:30 to 13:30) lasting 100 minutes (11:20 to 13:00) and four peaks of 3.8, 2.8, 3.3 and $3.8 \text{ mm} \cdot \text{min}^{-1}$.

Conclusions

1. A greater danger may not be the amount of precipitation falling out within a short period of time, but their constantly varying intensity with large peaks ($5\div 6\div 7 \text{ mm} \cdot \text{min}^{-1}$) repeated up to $3\div 4\div 5$ times within a very short time ($30\div 60\div 90 \text{ min}$) during a 180-minute rain.
2. The importance of this method of calculation of probable maximum precipitation amount during a 180-minute rain is not the calculation formula (it is simple), but the attached calculated data table showing probable repetitions of rain precipitation peaks (from once a year to once in ten thousand years) calculated according to the existing data (LEGMC, 2016) for the six cities in the central part of Latvia over the last 21 years (1996 to 2016).
3. This calculation method can be used to calculate the probable maximum amount of precipitation for other regions of Latvia, as well as for the nearby Baltic regions such as Lithuania, Belarus, the Western part of the Russian Federation and Estonia. Yet, provided that there are previously studied and processed data resulting in a table of possible repetitions of maximum rainfall in certain regions within the three-hour period over the past few decades.
4. This calculation method will be useful in solving problems in both civil and military aviation, in the rural and industrial sectors, as well as in industrial and civil activities.

References

1. Latvian Environment, Geology and Meteorology Centre (LEGMC), September 2016, [www.meteo.lv](http://meteo.lv/meteorologija-datu-meklesana/?nid=461), from <http://meteo.lv/meteorologija-datu-meklesana/?nid=461>.
2. Latvian Building Code LBN 223 – 15 “Structures of Sewage”, Riga, 30th June 2015.
3. Jakovlevs S., Gusta S. & Tilgalis E. (2016), VESTNIK, Pskov State University, series “Technical Science”, COMPARISON OF MAXIMAL RAINWATER FLOW CALCULATION METHODS, pp. 95-100, Pskov, 2016, 108 pages.
4. Ziemelnieks R., Tilgalis E. Calculation method of rainfall flow rate. **In:** Research for rural development 2009: Annual 15th International Scientific Conference Proceedings, 20-22 May, 2009, Jelgava, Latvia. Jelgava: Latvia University of Agriculture, pp. 315-319.
5. Ratnaweera Harsha C., Norwegian University of Life Sciences (NMBU), Es, Norway, MATERIALS 5th International Water Forum «Water Resources and Climate», Part 1, October 5–6, 2017, Minsk, Republic of Belarus, pp. 19-23.
6. Jakovlevs S., Gusta S. & Tilgalis E. (2017), VESTNIK, Pskov State University, series “Technical Science”, ANALYSIS OF MAXIMUM PRECIPITATION IN THE CENTRAL PART OF LATVIA, pp. 83-90, Pskov, 2017, 94 pages.
7. СНиП 2.04.03-85 Строительные нормы и правила, „Канализация. Наружные сети и сооружения”, Госстрой СССР. - М.; Дата введения (1986-01-01).
8. ТЕХНИЧЕСКИЙ КОДЕКС УСТАНОВИВШЕЙСЯ ПРАКТИКИ ТКП 45-4.01-57-2012 (02250), Системы дождевой канализации, Строительные нормы проектирования, Минск, 2012.; (Дата введения 2012-12-01).

METHOD OF CALCULATION OF THE MAXIMUM RAINWATER FLOW IN CENTRAL LATVIA

Summary

This paper develops a method of calculation of the maximum rainwater flow using measurements of precipitation within a three-hour period. Here, the authors analyse the intensity of maximum precipitation in the central part of Latvia. The paper uses data of observations of the Latvian Environment, Geology and Meteorology Centre on the maximum amount of precipitation within a three-hour period.

MOTYVACIJA IR SAVIMOTYVACIJA

Austa Čebanauskaitė

Mokslinė vadovė – lektorė Nijolė Kašėtienė

Vilniaus kolegija, Ekonomikos fakultetas

Įvadas

Motyvacija – psichologinė savybė, lemianti asmenį įsipareigojimo laipsnį. Tai vidinis jausmas, postūmis, siekis atlikti veiksmus, kurie leidžia pasiekti tam tikrą tikslą. Būtent poreikiai yra konkrečių žmonių veiksmų motyvai. Motyvai yra veiklos stimulai, susiję su individo poreikių tenkinimu: individo aktyvumą skatina ir jo veiklos kryptį lemia aplinka arba vidinis postūmis. Motyvacijai suprasti ir į ją įsigilinti buvo nagrinėjamos motyvacijos teorijos.

1. Motyvacijos teorijos

Mokslinėje literatūroje, motyvacijos teorijos skirstomos į dvi pagrindines grupes:

1. Poreikių, arba turinio, teorijas. Poreikių teorijose aptariama, poreikių ir motyvų prigimtis bei aiškinamasi, kokia jų struktūra, kodėl atsiranda motyvacija ir kas ją sąlygoja;
2. Proceso teorijų dėmesio centre – žmogaus, dėl atsiradusių motyvų patenkinusio asmeninius poreikius, elgesio atitinkamoje situacijoje kaita. Šios teorijos nekelia užduoties paneigti poreikius, o tik aiškina, jog žmogaus elgesio priežastimi galima įvardyti kitą asmenį, situacijos suvokimą ir numanomas pasekmes, t. y. paaiškina, kaip veikia motyvacija, kaip ji vystosi ir lemia žmonių elgesį. Galima teigti, kad nepatenkinti poreikiai sukelia neigiamą būseną, o individas proceso metu (pastangomis, vykdymu) šią problemą stengsis pašalinti, kad asmenybės sukelta motyvacija patenkintų poreikius. (4,59). Pasak A. Maslow, nepatenkintas sukelia įtampą ir skatina žmogaus paskatas. Šios paskatos sužadina konkrečius tikslus, kurie yra įgyvendinami. Kai poreikis patenkinamas, jis daugiau nestimuliuoja veiklos, kol neatsiranda naujas deficitas. Pažymėtina, kad organizacijų darbuotojai dabartiniu metu turi pakankamai nepatenkintų poreikių. F. Herzberg (1959), atlikęs tyrimus apie darbuotojų pasitenkinimą ir nepasitenkinimą darbu, išskyrė dvi veiksmų grupes: higienos ir motyvavimo. Veiksnius, kurie gali pašalinti nepasitenkinimą darbu, jis pavadino higieniniais, o veiksmus, turinčius įtakos pasitenkinimui pavadino motyvacijos veiksniais (4,62). V. Vroom motyvaciją aprašė kaip jėgą, susidedančią iš trijų kintamųjų: 1) lūkesčių, t.y. darbuotojo jaučiamo ryšio tarp savo pastangų ir pasiekimo. Tai išreiškiama tikimybe (pvz., ar aš tai galiu?) ir yra pagrįsta nuomone apie savo sugebėjimus, sėkmės galimybes konkrečioje situacijoje; 2) instrumentalumo, t.y. ryšio tarp pasiekimų dydžio ir

laukiamo atlyginimo (pripažinimas, premija, vidinis pasididžiavimas ir kt.). Instrumentalumas taip pat išreiškiamas tikimybėmis, kad elgesys leis pasiekti tokį atlyginimą; 3) valentingumas – tai vertė, kurią individas priskiria atlyginimui. Valentingumas priklauso nuo kiekvieno individo vertybių sistemos. Tai laukiamas atlyginimo reikšmingumas individui. Nors vienam dydžiui (lūkesčiai, instrumentalumas ir valentingumas) esant nuliniam, rezultatas taip pat yra lygus nuliui. Darbuotojas, dedantis pastangas ir pasiekiantis gerų rezultatų, bet neturintis vilčių būti pripažintu, gali būti visiškai demotyvuotas. Kiekvienas individas įvertina siekiamą rezultatą ir atlyginimą už jį prieš imdamasis bet kokių veiksmų. Darbuotojo subjektyvi nuomonė ir vadovo gebėjimas gerai suprasti darbuotojus gali būti išnaudotas organizacijos labui. (2,36).

2. Darbuotojų motyvacijos sistemos

Visuotinai pripažįstama, kad darbuotojai yra skirtingų charakterių. Egzistuoja nevienodi veiklos ir elgsenos motyvai, todėl reikalingos ir skirtingos motyvavimo priemonės, kurios užtikrintų pasitenkinimą darbu. Parinkti efektyvias motyvavimo priemones vadovams yra sudėtinga, nes nevisos priemonės teigiamai veikia. Įvairūs autoriai siūlo skirtingas motyvavimo priemonių klasifikacijas. Yra žinomos ekonominės, teisinės, psichologinės motyvavimo priemonės, nepiniginės, piniginės ir materialinės bei demotyvuojančios, piniginės ir socialinės, formalios, neformalios, piniginės ir moralinės. Remiantis minėtomis klasifikacijomis, motyvavimo priemonės autorė suskirstė į dvi grupes: materialines ir psichologines žr. 1-ą lentelę.

Lentelė

Lietuvos įmonių darbuotojų motyvavimo priemonės

<i>Materialinės motyvavimo priemonės</i>		<i>Psichologinės motyvavimo priemonės</i>
<i>Piniginės</i>	<i>Nepiniginės</i>	
Dalyvavimas pelno padalijime, užmokestis, kraustymosi, telefono ir kt. išlaidų kompensavimas, paskolos iš kaupiamųjų fondų nekilnojamajam turtui įsigyti, premijos, sutaupytų lėšų padalijimas.	Vertingos dovanos, nuolaidos įsigyjant įmonės gaminamą produkciją, sporto klubų abonementai, kelialapiai poilsiui, laisvalaikio renginiai įmonės lėšomis, stažuotės, valdiškas automobilis.	Darbo įvertinimas, darbo sąlygos, darbo turinys, sprendimų priėmimo laisvė, padėkos raštai, kvalifikacijos tobulinimas, palankus psichologinis klimatas, drausminių nuobaudų panaikinimas, pasitenkinimas darbu, pasitikėjimas ir atsakomybė, nusiskundimų analizė, saviraiškos galimybės, užimtumo garantijos, racionalūs valdymo stiliai.

Šaltinis: sudaryta darbo autorės pagal MARCINKEVIČIŪTĖ, Lina. Teoriniai ir praktiniai darbuotojų motyvavimo modeliai. Organizacijų vadyba: sisteminiai tyrimai: 2005. p.81

Ankstesniais istoriniais periodais buvo taikomos tik atskiros darbuotojų motyvavimo priemonės. Šiandien motyvavimo priemonių įvairovė didesnė, todėl darbuotojų motyvavime turėtų būti taikomi jungtiniai kelių motyvavimo priemonių deriniai (3,81). Skirtingiems darbuotojams, skirtingose situacijose turi būti taikomos skirtingos motyvavimo priemonės. Be to, motyvacija yra situacinis dalykas, t. y. kintant situacijai, ji turi kisti. Darbuotojų motyvavimo

sistema turi būti tinkama ir organizacijai, ir darbuotojams. Dabartinėmis gamybos sąlygomis darbuotojai nėra visiškai patenkinti savo darbu. Toks požiūris sietinas su nepakankamu darbuotojų motyvavimu. Įmonių vadovai, atsižvelgdami į darbuotojų motyvaciją dirbti bei norėdami ją paveikti, turi taikyti pagrįstą motyvavimo priemonių sistemą: mokėti darbo užmokestį, premijas ir kitus priedus, užtikrinti socialines garantijas, gerinti darbo aplinką ir įmonės kultūrą, organizuoti grupinį darbą, įtraukti darbuotojus į sprendimų priėmimą, sudaryti profesinės karjeros bei kvalifikacijos tobulinimo galimybes, daugiau užduočių bei atsakomybės deleguoti darbuotojams, teikti darbuotojams informaciją apie jų darbo tikslus, vietą įmonės rezultatuose bei darbo kokybę, vertinti darbuotojus. Ši darbuotojų motyvavimo priemonių sistema atitinka autorių siūlomus darbuotojų motyvavimo modelius. Ne visais atvejais gali būti taikomos tos pačios paskatos, jų pasirinkimas priklauso nuo įmonės darbo specifikos, vidaus taisyklių, darbuotojų tarpusavio bendradarbiavimo santykių ir kitų veiksnių. [5].

3. Darbuotojų motyvacijos reikšmė

Šiandieninėje verslo aplinkoje žmogiškieji ištekliai yra vienas svarbiausių konkurencinio pranašumo įgijimo šaltinių. Akcentuotina tai, kad būtina suderinti atskiro darbuotojo ir verslo įmonės tikslus, siekiant išlaikyti darbuotojus, įgyvendinti verslo strategiją ir sėkmingai gyvuoti rinkoje. Tik darbuotojų žinios, patirtis ir kūrybiškumas gali tapti sėkmingu įmonės strateginio atsinaujinimo ir inovacijų šaltiniu, didinančiu jos vertę rinkoje. Straipsnyje pirmiausia aptariami darbuotojų motyvacijos ir motyvavimo proceso, darbuotojų kaitos ypatumai, o galiausiai išryškinamos darbuotojų kaitos ir motyvavimo proceso įmonėje sąsajos teorinių ir praktinių tyrimų plotmėje. Darbuotojų žmogiškųjų išteklių valdymo procese labai svarbus vaidmuo tenka darbuotojų motyvavimo procesui, atitinkančiam vadovo lūkesčius, kai sukuriamos sąlygos, skatinančios kokybišką darbo atlikimą, atsižvelgiant tiek į vadovo suvokiamą motyvavimo proceso esmę, tiek į verslo įmonės resursus. Darbo jėgos skatinimas įvairiomis motyvavimo priemonėmis atlikti darbą kokybiškai ir efektyviai leidžia greičiau ir lengviau pasiekti verslo įmonės iškeltus tikslus. Vis labiau įsitikinama, kad organizacijų veiklos sėkmė priklauso nuo pavaldinių sugebėjimo bei noro atlikti užduotis, jų turimos informacijos, įtakos kitiems darbuotojams. Todėl vadovams yra labai svarbu, kad pavaldiniai suprastų, ką ir kodėl jie turi daryti. Ypatingą reikšmę įgauna bendradarbiavimo santykių, pagrįstų abipusiu pasitikėjimu, susiformavimas, auga reikalavimai žmonių bendrajam ir profesiniam pasiruošimui, kvalifikacijos kėlimui, jų sugebėjimų, kūrybiškumo ir iniciatyvos vystymui bei plėtojimui.[1].

4. Savimotyvacijos būdai

Motyvacijos paskirtis – skatinti darbuotojų veiklą. Motyvacija yra vidinis jausmas, postūmis, siekis atlikti veiksmus dėl užsibrėžto tikslo. Šis vidinis jausmas gali būti išreiškiamas kaip siekis gauti vidinį pasitenkinimą atlikus tam tikrus darbus. Tačiau kiekvienas žmogus motyvaciją supranta ir priima skirtingai. Dėl to kiekvienas turėtų ieškoti tinkamiausio motyvacijos stimulo, kuris priverstų norėti, susikoncentruoti ir suprasti, kad nori daryti tai, ką reikia. Žmogus, jeigu negauna pakankamai išorinės motyvacijos, turi imtis savimotyvacijos, kad išliktų energingas, tikslų siekiantis.[6]. Yra daugybė savimotyvacijos būdų, kuriuos tinkamai pasirinkus ir pritaikius sau, greitai galima pajusti jų poveikį: pasikeičia nuotaika, atsiranda naujos energijos antplūdis, pajuntamas trumpas atokvėpis, sugrįžta jėgos tolimesnei ar naujai veikai, suprantama tikslo reikšmė iš naujo ir kimbama su dideliu noru prie darbo. Paprasti, veiksmingi, įdomus bei greitai įgyvendinami savimotyvacijos būdai: įsivaizduoti, kaip jausitės, kai tai bus padaryta; savęs tobulinimas; tikslo nusistatymas; minčių lietus; kvapų terapija; aplinkos pakeitimas; pasirinkimas su kuo bendrauti ir kiti.[7].

Išvados

1. Mokslinėje literatūroje, motyvacijos teorijos skirstomos į dvi pagrindines grupes: poreikių ir proceso. Vidinė motyvacija stipresnė ir patvaresnė nei išorinė. Elgesys, kuris remiasi vidine motyvacija, mažiau priklauso nuo išorinių sąlygų. Ir atvirkščiai – veikiant išorinei motyvacijai, elgesys kontroliuojamas išorinių priežasčių ir visiškai nuo jų priklausoma.
2. Darbuotojų žmogiškųjų išteklių valdymo procese labai svarbus vaidmuo tenka darbuotojų motyvavimo procesui. Darbo jėgos skatinimas įvairiomis motyvavimo priemonėmis atlikti darbą kokybiškai ir efektyviai leidžia greičiau ir lengviau pasiekti verslo įmonės iškeltus tikslus.
3. Egzistuoja daug savimotyvacijos būdų, kuriuos tinkamai pasirinkus ir pritaikius sau, greitai galima pajusti jų poveikį: pasikeičia nuotaika, atsiranda naujos energijos antplūdis, pajuntamas trumpas atokvėpis, sugrįžta jėgos tolimesnei ar naujai veikai.

Literatūra

1. DISKIENĖ, Danuta. Darbo motyvacija viešajame sektoriuje: iššūkiai ir tikrovė. [interaktyvus]. *Viešasis sektorius ir socialinė raida: naujos tendencijos*, 2014, p.34-40 [žiūrėta 2017 m. rugpjūčio 9d.]. Prieiga per EBSCO publishing duomenų bazę: <http://web.b.ebscohost.com/ehost/detail/detail?vid=0&sid=014fe8f3-6b2a-4026-8f72-69e4f5fdb51b%40sessionmgr103&bdata=JnNpdGU9ZWwhvc3QtbGl2ZQ%3d%3d#AN=36676542&db=a9h>

2. PALIDAUSKAITĖ, Jolanta. Motyvacijos unikalumas valstybės tarnyboje. Viešoji politika ir administravimas Nr.19, 2007.33–45 p. ISSN 1648-2603.
3. MARCINKEVIČIŪTĖ, Lina. Teoriniai ir praktiniai darbuotojų motyvavimo modeliai. *Organizacijų vadyba: sisteminiai tyrimai*: 2005. 77–92 p. ISSN 1392–1142.
4. MARCINKEVIČIŪTĖ, Lina, PETRAUSKIENĖ, Rūta. Motyvacijos teorijų dėsningumai žemės ūkio bendrovėse. *LŽŪU Mokslo darbai*. 2007. N r. 77 (30). Socialiniai mokslai, 59-66 p. ISSN 1648-116.
5. KLUPŠAS, Feliksas. Gamybos darbuotojų motyvacijos stiprinimo aktualijos besikeičiančiomis sąlygomis. [interaktyvus] *Vadybos mokslas ir studijos – kaimo verslų ir jų infrastruktūros plėtrai*. 2009. Nr. 19 (4).36-45 p. Mokslo darbai. [žiūrėta 2018 m. sausio 3d.]. Prieiga per EBSCO publishing duomenų bazę:
<http://web.a.ebscohost.com/ehost/detail/detail?vid=7&sid=e80cc9ad-8d97-4f07-943e-d73af0dd01a3%40sessionmgr4009&bdata=JnNpdGU9ZWwhvc3QtbGl2ZQ%3d%3d#AN=47188807&db=bth>
6. *How to Be Self Motivated*. [interaktyvus, žiūrėta 2017 m. rugpjūčio 9d.]. Prieiga per internetą: <http://www.wikihow.com/Be-Self-Motivated>
7. *Selfmotivation: How to motivate yourself*. [interaktyvus, [žiūrėta 2017 m. rugpjūčio 9d.].Prieiga per internetą: <http://www.lifeoptimizer.org/2008/10/22/self-motivation-how-to-motivate-yourself/>

MOTIVATION AND SELF-MOTIVATION

Summary

In the scientific literature, motivation theories are divided into two main groups: the needs and processes. Internal motivation is stronger and more durable than external. Behavior that is based on self-motivation, less dependent on external conditions. And vice versa - by extrinsic motivation, behavior controlled by external causes, and completely dependent on them. Employee human resource management processes are crucial for staff motivation process. Labor force promoting various measures of motivation to do the work quality and efficiency makes it faster and easier for businesses to reach its objectives. There are a lot of self-motivation techniques that properly selecting and applying yourself quickly can feel their effects: mood changes, there is a new influx of energy, felt a brief respite, returning power to further or new actors.

OPPORTUNITIES AND THREATS OF CREATING ONE'S OWN BUSINESS

Irina Chlebopašnikova

Scientific supervisor – lecturer Ingrida Galkauskienė

Vilniaus kolegija/University of Applied Sciences, Faculty of Economics

Introduction

Many people dream of becoming a famous and rich entrepreneur like Steve Jobs or Bill Gates. Lots of them want to work without a despotic boss, who says them what to do. Unfortunately the reality doesn't look so beautiful – having own business is hard work. It is a very special, responsible and risky thing to do. Today we will talk about the most important steps of creating own business.

Tasks of article

1. The idea for successful business.
2. Evaluate your idea.
3. Where to find financing sources?
4. Successful startup. The most popular in Lithuania.

Nowadays the word “business” is very popular. It is used everywhere: in communication tied with commercial deals, in mass media, in modern books and films, in scientific and educational context. Sometimes business is equated to trade, but it is a broader phenomenon including all the institutes and relations associated with entrepreneurship – not only goods sale and purchase, but also various services (for example, financial or consulting ones), the banking system, marketing, business etiquette. Business is a main instrument and basis of the market that forms the economy.

The most widespread type of this global thing is the small business. Today every full age person wants to create one's own business, but it is not so easy as it looks. So let's talk about how to start own business and what difficulties can be met on this way.

1. The idea

In order to start your own business you have to think about your business idea. What do you want to do? What type of business do you want to set-up? This stage of creating a business is very important because of the wrong choice of a niche of future business, 70% of all newly created companies are already bankrupt after the first 3 months. But do not be afraid of this figure. If you do everything deliberately and carefully, you will succeed.

Your business idea should be so interesting that other people should want to participate in it or invest money in it. If this is not so, the chances of losing one's own, credit or investors money are more than high.

2. Evaluate your idea

In order to run a successful business, you should love what you do! Examining available business ideas and picking up the most appropriate is necessary. You need to be aware of the current and the long-term trends that could impact your business. Before starting your business it is recommended to evaluate your possible results and risks. You have to check all the market in area where you want to start your business. Try to understand needs of your future customers. Count how much it can cost to realize your business idea. What losses can be there and how much profit you expect.

3. Find financing sources

To start a successful business is not enough to have only good intentions and ideas. Every good enterprise needs financing. But in most cases, beginning entrepreneurs do not know where to get enough capital to start their own business. There are several ways to get financial sources for your trade.

To start with, you can borrow some money from your friends and relatives. Of course, you will not be able to take a big amount of money, but still it is better than nothing. On the other hand, if your business does not succeed and you could not return borrowed money to relatives and friends, there will be a high risk of quarreling with them.

Another way to get money is your own savings. It is the easiest way to get capital for your business, but also the most risky, until this business becomes profitable. You will have to give up some of your needs to save bigger amount of money.

Also, you can use financing platforms, it is a modern and helpful fundraising tool for those who want to start their own business but have not got enough savings. How it works? Co-funded platforms are sites where a future enterpriser can communicate with a large team of sponsors. He/she represents them his/her business idea and if sponsors like it they can give money to realize it. When business becomes successful, an enterpriser pays some money for sponsors who helped start his/her business. So, as we can see there are different ways of getting finances for your business.

4. Successful startup

Let's talk about successful startups, one of the most successful startup in Lithuania is a mobile program "Trafi". The "Trafi" platform is the most modern urban transport project

connecting public transport, shuttle service and car sharing services. This project is one of the most successful starters in the country. Up to now, "Trafi" has invested more than \$ 14 million in its operations and has been attracted by more than four million people in Latvia, Estonia, Turkey, Brazil, Indonesia and other countries. Martynas Gudonavičius the director of a company, which attracted incredible investment, says that from the beginning it was just a hobby for some young people. Only after some time when programme became more popular the founders came to the investors at Practica Capital, where they received the first 1.5 mln. Litas investment. Now it is a well known product that grows annually.

The stories of successful business always motivate and give hope that you can create your own business too and will become a successful enterprise.

Conclusion

To sum up, starting a business is a challenging but beneficial idea. You should be ready to resist numerous challenges and work hard for the protection and development of your business. You must think carefully about your business idea, find financing sources that help you to realize your idea and of course believe in your strengths. Only diligence and patience will help everyone to achieve high results and become successful businessman.

References

1. Vieno sėkmingiausių šalies startuolio „Trafi“ variklį užkūrė ES investicijos. Access through internet: <https://www.15min.lt/verslas/naujiena/geronomika/vieno-sekmingiausiu-salies-startuolio-trafi-varikli-uzkure-es-investicijos-129-554361>
2. "Trafi": visos miesto transporto paslaugos mobiliajame telefone“. Access through internet: <https://sputniknews.lt/society/20170925/3954769/lietuvoje-pradedas-veikti-mobilioji-programele-trafi.html>
3. Versli Lietuva website. Access through internet: <https://www.verslilietuva.lt/verslauk/idejos-paieskos/>
4. Iš kur gauti pinigų verslui. Access through internet: <https://www.vz.lt/smulkusis-verslas/2015/08/14/5690/is-kur-gauti-pinigu-verslui-kurti>
5. Как начать бизнес с нуля: первые шаги на пути к успешному делу. Access through internet: <https://www.kp.ru/guide/biznes-s-nulja.html>

OPPORTUNITIES AND THREATS OF CREATING ONE'S OWN BUSINESS

Summary

Many people dream of becoming a famous and rich entrepreneur, but unfortunately, having own business is hard work. It is very special, responsible and risky thing to do. Before starting your own business you should think about your business plan. Also, you should love what you do. Moreover, you should have enough money to realize your business. The examples of other successful business motivates and gives hope that you can create your own business too and what you need is only diligence and patience to achieve high results.

OPPORTUNITIES AND THREATS OF CREATING ONE'S OWN BUSINESS IN UKRAINE

Yana Us

Scientific supervisor – Ph.D., Senior Lecturer Tetyana Pimonenko

Sumy State University, Ukraine

Introduction

It is important to emphasize that one of the Ukrainian strategy goals is the adaptation of existing national rules and norms in accordance with EU requirements. The speed and prospects of EU integration rely heavily on the international level of competition of country and the presence or absence of the components which formulate this competition, as well as the patterns of structural changes arisen from entry into EU economic space. Moreover, as shown by the international experience, an important condition of increasing competition of the national economy is the entrepreneurship based on the small and medium-sized enterprises (SME). Given that SME provides the acceleration of economic restructuring, increasing of the organizational effectiveness in using of the national investment resources, the development of innovative activity, and formulation of middle class as well as solving other social and economic issues.

The main part. SME is the basis of European economy and considered to be the most mass, flexible and dynamic form of management that promotes the significant creation of new workplaces, formulation of the competitive market environment, providing of the sustainable development of regional economy, stimulating of the technological innovations and general economic development. In this context, it should be emphasized that in 2015 almost 23 million of SMEs accounted for 99,8% of all nonfinancial organizations of EU where almost 67% of persons were engaged and created 57,4% total added value (European Small, 2017).

It means, European commission considers the support of SME and entrepreneurial activity to be necessary condition for economic growth, implementation of the innovation, creating new workplaces and social integration into EU (Index of economic, 2016).

According to the EU legislation, SME is presented with enterprises which amount to less than 250 employees. In addition, an annual turnover and an annual balance sheet of such enterprises don't exceed €50 million and €43 million respectively (table 1). It should be noted that there are three types of SMEs: micro-SMEs with less than 10 employees, small SMEs with 10 to 49 employees and medium SMEs with 50 to 249 employees (The EU, 2018).

Table 1. The main classification features of SME in EU and Ukraine

	Number of employees		Annual turnover		Annual balance	
	EU	Ukraine	EU	Ukraine	EU	Ukraine
Micro	< 10	< 10	≤ €2 mln	≤ €700 ths	≤ €2 thousands	≤ €350 ths
Small	< 50	< 50	≤ €10 mln	≤ €8 mln	≤ €10 mln	≤ €4 mln
Medim	< 250	< 250	≤ €50 mln	≤ €40 mln	≤ €43 mln	≤ €20 mln

*Source: systematized by the authors on the basis of the literature source (European Small, 2017).

Regarding the Ukrainian legislation, it should be noted, that in March 2012 the amendments to the Commercial Code of Ukraine were made with the Law “On development and state support for SME in Ukraine” dated 22 March 2012 as a result of which a new definition of small business has been introduced, which more corresponds to EU standards. Furthermore, for the first time the micro-enterprises classified to be SME (The Law, 2012).

Hence, in accordance with above law all enterprises regardless of their form of ownership are divided into four categories: micro-SMEs, small SMEs and medium SMEs. In addition, according to the Law of Ukraine dated 5 October 2017 №2164-VIII “On amendments to the Law “On the accounting and financial reporting in Ukraine”” the small enterprises are the enterprises whose indicators at the date of the annual financial statements for the year before the reported year, correspond to at least two of those criterions: the book values of assets is within the framework from €350 ths to €4 mln; net income from the sale (products, services) – from €700 ths to €8 mln; the average number of employees – from 10 to 50 persons (The classification, 2018).

According to the statistical data in 2016 in the overall structure Ukrainian enterprises, 99.2% were the SMEs. However, in 2016 in comparison with 2010 the general share of small has decreased almost by 15% (State statistic service of Ukraine). Despite of it the share of SME on volume sales in overall structure increased from 61% in 2010 to 64% in 2016 (Fig. 1). Thus, in recent years the macroeconomic situation in Ukraine has significantly deteriorated. Ukraine faced a number of great problems which, first of all, are connected with a military conflict in the eastern part of the country and the reformist calm. In addition, since 2012 Ukrainian economy had been stagnating, and since 2014 has fallen into deep recession. The domestic small enterprises experienced the negative consequence of high inflation, devaluation of the national currency, lending contraction, strict control over the capital movements, and limiting budgetary capabilities to provide targeted state support.

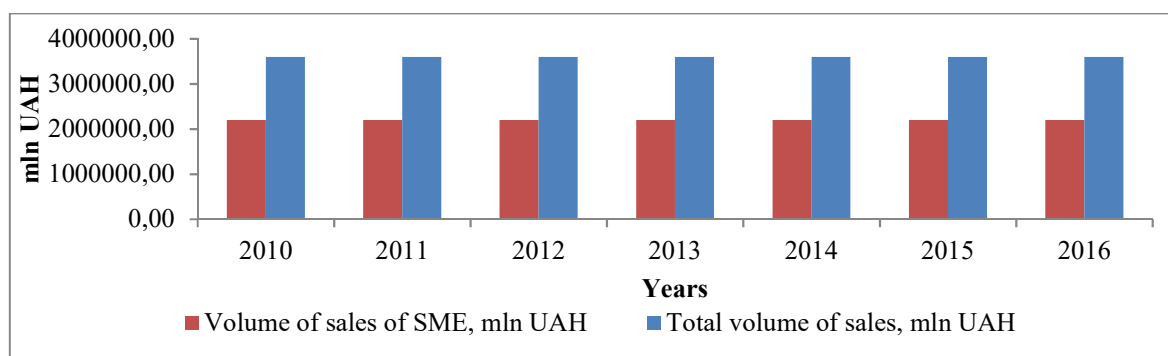

Figure 1. The share of Ukrainian volume sales*

*1 UAH = 0.0308 EUR dated on 19.03.2018

*Source: created by the authors on the basis of the literature source (State statistic service of Ukraine, Minfin)

The results of analyzing showed that SME in Ukraine is developing. From the other side, the EU process upon new challenges and opportunities for EU. Firstly, SME should adopt for new rules and requirements according to EU principles. Secondly, Ukrainian SME should be competitive on the EU market. Thus, in this direction, the well-known fact that EU market can be characterize as the biggest, perspective and attractive in the world, but the entrance and rules of working are very difficult. From the other side, Ukrainian business should keep the occupied niche on the national market, because EU integration opens boundaries for both sides.

It should be emphasized, that the signing of the Association agreement between EU and Ukraine is an important event for Ukraine, because it opens a new way for Ukrainian export to a large market, creates the favorable conditions for increasing the investment flows, detects the new “windows of opportunities” for Ukrainian entrepreneurs (Fig. 2).

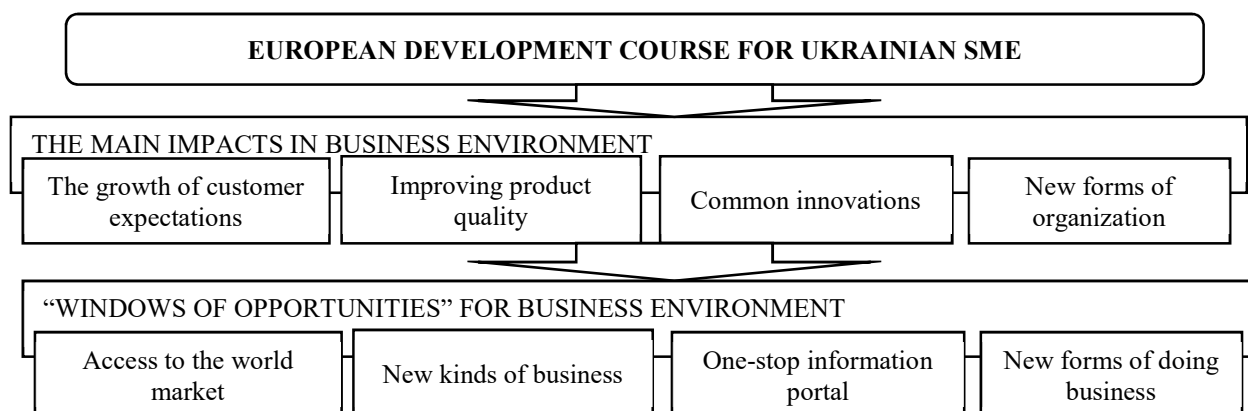

Figure 2. “Windows of opportunities” for Ukrainian business environment

*Source: created by the authors on the basis of the literature source (Pimonenko, 2016)

It is worth mentioning, that chosen European development course of Ukraine necessitates the reformation and solving internal problems of country. In its turn, in Ukraine a large-scale program of deregulation is realized and the important steps are taken to simplify the registration procedures of organizations, which lead to expand the list of electronic services, actively develop the entrepreneurship, optimize vocational training, and remove the technological obstacles to trade

and adoption of EU standards. However, Ukraine needs a comprehensive strategy of development, which is able to provide increasing sales of goods and services on the EU market. Thus, taking into account the statistical data, we can surmise that in 2016 compared to 2013 the export to EU countries has decreased by 21%, while the import – by 37.4% (Fig. 3).

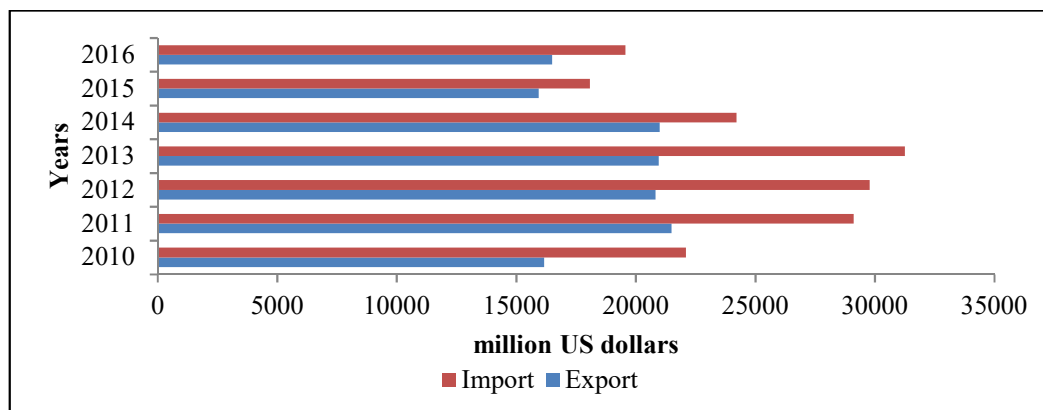

Figure 3. The dynamics of external trade in goods and services between the EU and Ukraine

*Source: created by the authors on the basis of the literature source (State statistic service of Ukraine)

The analysis Ukrainian entrepreneurial activity shows, that SME are in need of the effective financial support both at the national and regional levels. The development of small business is hampered by the imperfect state policy, high taxes, the restrictions on certain types of activity, administrative barriers, and a bureaucratic system for obtaining licenses. As the world practice of development and protection on the entrepreneurship submits the available source of financing of small business is the government repayment guarantees in case of the insolvency of small enterprises. Thus, it decreases the credit risks and removes the main obstacle on the way of lending for the entities of small business, especially the small business start-ups (Cherep, 2013).

Consequently, the development of domestic entrepreneurship is one of the fundamental directions, which should significantly contribute to the effective realization of the domestic economic potential, optimize the participation of Ukraine in the international division of labor, strength competitiveness of the national economy. The Association agreement consists of many important provisions that can and should be used to maximize the implementation of the integrated strategy of SME development in Ukraine. In particular, the Article 379 of the Agreement provides the cooperation of the parties to implement SME development strategy upon the principles of the European Charter of the small enterprises, improvement of the SME regulatory policy, implementation of the experience of the innovative entrepreneurship and cluster development (European association, 2015).

These provisions of the Agreement give grounds for expanding the contacts between the relevant agencies of Ukraine and EU and individual EU countries, especially new members,

acquaintance with European experience, training of management personnel, organizing training sessions and internships for business representatives, attracting methodological support for creating institutional support for facilitation SMEs (funds, service, advisory institutions), expansion of contacts between private enterprises of Ukraine and the EU, etc.

This research was funded by the grants from the Ministry of Education and Science of Ukraine (No. g/r 0117U003932).

Conclusion

Based on the foregoing for the realization positive potential of the Association agreement it is very important to synchronize Ukrainian policy of deregulation and support of SME development according to European one taking into account the priorities of Ukraine at the current stage. Thus, the definition of the priorities of the SME development specific to Ukrainian interests will allow to propose appropriate program principles of attraction such assistance.

References

1. Cherep, O., Polyakova, A. (2013). The current state and development perspectives of entrepreneurship in Ukraine. Retrieve from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Fkd_2013_1_14
2. European association and new opportunities for development of small business in Ukraine. (2015). Retrieve from <https://zn.ua/macrolevel/evroassociaciya-i-novye-vozmozhnosti-dlya-razvitiya-malogo-biznesa-v-ukraine-.html>
3. European Small Business Finance Outlook (2017). Retrieve from http://www.eif.org/news_centre/publications/eif_wp_43.pdf
4. Index of economic policy in the field of SME: Eastern Partner Countries (2016). Retrieve from http://platforma-msb.org/wp-content/uploads/2016/03/SME_Policy_Index_Eastern_Partners_2016_Russian-1.pdf
5. Minfin. Retrieve from <https://index.minfin.com.ua/exchange/nbu/>
6. Pimonenko, T., Chortok, Y., Us, Y. (2016). Prospects for the Development of Small Business in Ukraine under the Fourth Industrial Revolution on the Experience of the EU. Retrieve from http://mer.fem.sumdu.edu.ua/content/articles/issue_31/Yuliia_V_Chortok_Tetiana_V_Pimonenko_Yana_O_UsProspects_for_the_Development_of_Small_Business_in_Ukraine_Under_the_Fourth.pdf
7. State statistic service of Ukraine. Retrieve from <http://www.ukrstat.gov.ua>
8. The classification of enterprises (2018). Retrieve from <https://www.buh24.com.ua/klasifikatsiya-pidpriyemstv-z-1-sichnya-2018-r/>

9. The EU and Small Businesses (2018). EuroNet. Retrieve from <http://www.erionet.org/>
10. The Law of Ukraine “On the development and state support of small and medium entrepreneurship in Ukraine” (2012). Retrieve from <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/4618-17>

OPPORTUNITIES AND THREATS OF CREATING ONE’S OWN BUSINESS IN UKRAINE

Summary

The analysis of the state of Ukrainian small and medium business at the current stage of development is described in the article. On the base of it, the main problems and threats influencing on the development of small and medium business are identified. Moreover, based on the experience of doing small and medium business in EU, under the article the main opportunities of development Ukrainian small and medium entrepreneurship in the frame of cooperation with EU are considered. Thus, according to the conducted research it was identified that Ukrainian small and medium entrepreneurship in need the effective support both at the national and international levels.

PERFORMANCE MEASUREMENT IN CUSTOM ADMINISTRATIONS

Darya Selezen

Scientific supervisor – Senior Lecturer Elena Pilgun

Belarusian State University, Minsk, Belarus

Introduction

Everyone is measuring performance. Public managers are measuring the performance of their organizations, their contractors, and the collaboratives in which they participate. State legislatures and city councils are insisting that executive-branch agencies periodically report measures of performance. Journalists like nothing better than a front-page bar chart that compares performance measures for various jurisdictions – whether they are average test scores for the city's schools or crime statistics. Moreover, public agencies are taking the initiative to publish compilations of their own performance measurements. But the idea is that traditional financial accounting measures like return-on-investment and earnings-per-share can give misleading signals for continuous improvement of activities in today's competitive environment. We have often heard about the innovative way to measure – performance measuring, but what does it mean in the context of Customs authorities?

The term “performance measurement” usually refers to the continuous gathering of data from specific functional areas. It concerns the ongoing monitoring and reporting of a Customs administration's progress towards reaching its organizational goals. It is made up of an internal system that collects, collates and reports on workflows, outputs and outcomes. A key challenge for all Customs administrations is obtaining good quality information which is valid, reliable and timely. Due to the variety of others methods using by members of WCO this challenge is not a challenge anymore. But first we should understand how different the purposes of performance measurement are.

1. Purposes for Measuring Performance

It's become a cliché that the private sector is managed better than the public sector, the kinds of financial ratios the business world uses to measure a firm's performance are not appropriate for the public sector. The idea is the private sector measures performance mostly to compete. But why should public agencies measure? A variety of commentators offer a variety of purposes:

– In their case for performance monitoring, Wholey and the Urban Institute's Harry Hatry note that "performance monitoring systems are beginning to be used in budget formulation and resource allocation, employee motivation, performance contracting, improving government services and improving communications between citizens and government", as well as for "external accountability purposes".

– "Performance measurement may be done annually to improve public accountability and policy decision making," write Wholey and Newcomer, "or done more frequently to improve management and program effectiveness".

– The Governmental Accounting and Standards Board suggests that performance measures are "needed for setting goals and objectives, planning program activities to accomplish these goals, allocating resources to these programs, monitoring and evaluating the results to determine if they are making progress in achieving the established goals and objectives, and modifying program plans to enhance performance".

– Performance measurement, write David Osborne and Peter Plastrik in *The Reinventor's Fieldbook*, "enables officials to hold organizations accountable and to introduce consequences for performance. It helps citizens and customers judge the value that government creates for them. And it provides managers with the data they need to improve performance".

As we can see performance measures can be used for multiple purposes. It clarifies the organization's results and related accountability; it promotes synergy between agencies; it encourages transparency by requiring reporting of results. Moreover, different actors have their own special purposes. Legislators have different purposes than journalists. Stakeholders have different purposes than public managers. Consequently, customs performance measurement is most effective when it takes into account the aims unique to the Customs service and the specific political, social, economic and administrative conditions in the respective country. But all the same the idea is that performance measurement should be considered as a contributory tool for successful modernization, an effective tool for decision making. Also on the one hand Customs need to use it to allocate resources more effectively due to some budget constraints. On the other hand the interest is in efficiency. It means to find the balance between the results of Customs agencies activity and the costs of technological means they applied. Some administrations are also using performance measurement to develop transparency and customers-oriented policy in order to comply with global values. One more variant is to evaluate work of officials as part of the human resource management system. Performance management can be also a tool to combat corruption since corrupt practices means weaker performance of customs functions. This is why they are using performance measurement both for "organizational" and "individual" measurement.

2. The methods of performance measurement

When developing a performance measurement management system, it is important to capture baseline information from the outset. Baseline information or baseline data is the initial collection of data, which is then used to compare the same data collected/reported in future years. The baseline performance measure data provides the basis for assessing improvements (or change) over time. Without baseline data to establish the pre-reform and modernization situation, it is difficult to demonstrate to government, stakeholders or donors whether or not progress at the “outcome” level can be shown to have taken place. Over time, the baseline data will evolve into simply being a component of the historical performance data that accumulates. The performance reports are used weekly, monthly and annually for decision-making and may ultimately evolve for use as a benchmark. Benchmarking can improve Customs performance by identifying best practices of other administrations that perform similar activities, such as Customs release times or effective risk management techniques, for example. Benchmarking can also be used internally, for example, to compare when there are two or more port operations in a country that are similar in size and perform similar activities. The objective of benchmarking is to find examples of superior performance and to understand the processes and practices driving that performance. Companies then improve their performance by tailoring and incorporating these best practices into their own operations. There are numerous others methods to measure organizational performance. For example most Customs organizations still prefer pretty simple measure performance in terms of effectiveness and efficiency. Effectiveness refers to the extent to which the organization is achieving the outcome. Efficiency refers to the ratio of relevant outputs to relevant inputs and can include costs, steps in a process or time, for example.

To get in deeper into the customs performance measurement the methods with the short descriptions – models favored by a number of WCO Members will be discussed. Common to these models are that they premised on the existence of organizational goals and regularly monitoring of progress towards those goals. The intention for each is that the process of collection and reporting becomes integrated into the overall management system of the organization. All of the models listed below can improve organizational performance provided that they are implemented comprehensively and remain focused on organizational results. The list below is not exhaustive. Many of the administrations from which examples of performance measurement have been gathered, have customized their approach (Table 1).

Table 1: Organizational Performance Measurement Methods

The methods of performance measurement	The models of usage
Balanced Scorecard	Focuses on four perspectives, including customer perspective, internal-business processes, learning and growth and financials, to monitor progress towards the organization's strategic goals
Benchmarking	Uses standard measurements in a service or industry for comparison with other organizations in order to gain perspective on organizational performance. In and of itself, this is not an overall comprehensive process assured to improve performance; rather, the results from benchmark comparisons can be used in more overall processes. Benchmarking is often perceived as a quality initiative
Business Process Reengineering	Aims to increase performance by radically redesigning the organization's structures and processes, including by starting over from the ground up
ISO9000	Is an internationally recognized standard of quality, and includes guidelines to accomplish the ISO9000 standard. Organizations can be optionally audited to earn ISO9000 certification
Knowledge Management	Focuses on collection and management of critical knowledge in an organization to increase its capacity for achieving results. Knowledge management often includes extensive use of computer technology. In and of itself, this is not an overall comprehensive process assured to improve performance. Its effectiveness towards reaching overall results for the organization depends on how well the enhanced, critical knowledge is applied in the organization.
Management by Objectives	Aims to align goals and subordinate objectives throughout the organization. Ideally, employees get strong input to identifying their objectives, time lines for completion, etc. Includes ongoing tracking and feedback in process to reach objectives. MBO is often perceived as a form of planning.
Total Quality Management	Set of management practices imposed throughout the organization to ensure that it consistently meets or exceeds customer requirements. Strong focus on process measurement and controls as a means of achieving continuous improvement.

To summarize each method has its own focus on management processes. But only when using the methods in complex the Customs authorities can achieve the high quality performance measurement. To be open to different new approaches, and be willing to try different methods is the best way to see how to reveal the most accurate data, and reveal what's most important in terms of organization's goals.

Conclusions

Continuing pressures for improved accountability and greater value for money performance have prompted governments at all levels to recognize the need for program performance measurement. But in our reality performance measurement is still greeted with skepticism. For some, it is just a "bean counting" exercise, offering little in terms of program planning and performance improvement. The skeptics might have a point if performance

measurement is implemented as a stand alone information system, used primarily for accountability reporting of past performance.

To be successful, performance measurement must be more than score keeping. Managers will be responsible for timely and accurate data collection and reporting, and they will be the ones with the greatest potential to use the measures to improve program effectiveness and efficiency. Performance measurement must therefore become an integral part of managing government programs, and it ought to be used in as many decision making applications as possible.

The development of a performance measurement system holds the key to increasing customs performance. We should remember that Customs performance measurement is most effective when it takes into account the aims unique to the Customs service and the specific political, social, economic and administrative conditions in the respective country. There is no one magic performance measure method that public managers can use for all of their purposes. The leaders of a public agency should not go looking for their one magic performance measure. Instead, they should begin by deciding on the managerial purposes to which performance measurement may contribute. Only then can they select a collection of performance measures with the characteristics necessary to help them (directly and indirectly) achieve these purposes.

References

1. Behn, Robert D. 1991. Why Measure Performance. Different Purposes Require Different Measures. Cambridge, MA: Harvard University Press, 2003. *Public Administration Review* 63(5): 586-606.
2. Ireland, R., Cantens, T. and Yasui, T. 2011. An Overview of Performance Measurement in Customs Administrations: WCO Research Paper No. 13, WCO, Brussels. Available from http://wcoomdpublishings.org/downloadable/download/sample/sample_id/130/ [accessed 20 February 2018].
3. Modell, S., 2001, Performance measurement and institutional processes: a study of managerial responses to public sector reform, *Management Accounting Research*, Vol 12, pp. 437–464.

PERFORMANCE MEASUREMENT IN CUSTOMS ADMINISTRATIONS

Summary

The paper examines the reasons for using performance measurement by government agencies. The idea that performance measurement should not be seen as a score keeping system is discussed. This article provides the concept that strategic planning, operational planning and control, also program evaluation are all processes that work much more effectively with performance measures. Accountability, resource allocation and communication with the public will also be strengthened through the usage of performance measures. Performance measures must be clearly linked to and support these processes. Then the article shows how the methods of performance measurement can be used in a variety of management processes.

PERSPECTIVES FOR DEVELOPMENT OF THE EASTERN EUROPE CONSULTANCY MARKET

Katsiaryna Miadzvedzeva

Scientific supervisor – dr., assoc. prof. Inessa Stefanovich

Belorussian State University, Minsk, Belarus

Introduction

The emergence and development of consulting was initially connected with the dynamics of the main industries, which this type of activity was designed to serve. But over the past decades, the consultancy market has become an independent, one of the most mature areas of professional services.

Research object – Eastern European consultancy market.

Objective of the article – analyze the main perspectives and trends of Eastern European consultancy market and locate national economies on it.

Tasks of the article:

1. Research the Eastern European consultancy market structure
2. Discover the main trends on the market
3. Explore the role of particular states

1. Numerical characteristics of the EE consultancy market

The total volume of the world market of consulting services is estimated at about \$ 250 billion today. Recovery from the crisis and economic revival allows companies to budget for significant expenses on the services of consultants. Europe represents the largest segment of the EMEA regional consulting market (the region including Europe, Africa and the Middle East) and represents more than 95% of it, but only about 10% of this market belongs to Eastern Europe. Nevertheless, the Central and Eastern Europe (CEE) consulting industry is characterized by 2 times higher growth rates than the West European part [1].

Since 2012, when the consulting market in Eastern Europe was valued at 912 million euros, it demonstrates steady growth rates. Growth rates of 7.6% and 5.3% allowed the regional market to overcome the barrier of € 1 billion in 2014, while in 2016 the total revenue of consulting companies in Eastern Europe already amounted to 1.2 billion euros [1]. In CEE countries, such segments as operating (42%), financial (20%) and technological (17%) consulting predominate [3].

The market of consulting services in Eastern Europe is characterized by high degree of divergence. The largest centers of Eastern European consulting are Poland (with the market share of 39%), Romania (17%), Czech Republic (15.5%), Hungary (11.6%), Slovakia (6.9%), and Russia, whose market is considered separately.

In addition, there are no net exporters and net importers of consulting services in the CEE market: some countries are close to the position of net exporter (Russia and Poland) and net importer (Hungary).

2. Outsourcing trends of the consultancy market

The urgency of the development of consulting companies in the region is due to the high need of small and medium-sized businesses in professional consulting services. Small business is characterized by creative type of economic behavior, good controllability, the speed of information transfer and the lack of the need for large investments. On the other hand, small businesses have a high degree of risk, low ability to accumulate capital and difficulty in obtaining loans. Thus, consulting services become inaccessible to most small firms because of their high cost. The way out is to distribute ready-made document formats that contain generalized experience in solving a number of problems in the field of management consulting, recruitment, marketing, sales, etc.

Based on the analysis of data from the rating agencies Source, Mindbench, The Consultant, the author identifies such tendencies of Eastern European consulting as development of offshoring, onshoring and nearshoring as various forms of consulting services outsourcing and localization of their production in the proximity to the final consumer.

1) Offshoring means transferring orders to foreign countries in order to reduce production costs. For example, a company from Western Europe transfers an order for a consulting project to India, thereby using highly qualified but less highly paid labor of Indian specialists. The disadvantages of this scheme are: the distance between the countries involved, language barrier and remoteness of cultures, lack of personal contact between the customer and the external collaborator, lack of control over the progress of the project, as well as the threat of fraud and theft of intellectual property.

2) Onshoring means outsourcing business processes to another company located in the same country as the customer. This type of outsourcing is associated with fewer risks, but it isn't beneficial in terms of cost reduction.

3) Nearshoring means outsourcing business processes, especially information and technology processes, to companies in neighboring countries that most typically border the target country of the project [2]. Its difference from offshoring lies in the fact that outsourcing is carried out within the same region in the broad sense of the word. This model is especially popular in

Western Europe, where companies prefer to transfer certain tasks and entire projects to companies from Eastern European countries. The largest Eastern European centers for nearshoring are the Czech Republic, Hungary, Slovakia, Romania, Bulgaria, Lithuania, Latvia and Belarus. Among the larger economies, Poland, Ukraine and Russia can be distinguished. So far using nearshoring as an outsourcing model is characteristic of IT consulting.

The characteristic feature of nearshoring in the countries of Eastern Europe is its multi-leveledness. In particular, typical countries considered the most popular nearshoring destinations for companies based in Germany are Poland and the Czech Republic. And for companies located in Poland, Lithuania and Belarus are a promising direction for nearshoring. The escalation of the cost of skilled labor in Eastern Europe allows the peripheral countries of the region to be involved in the division of labor, to gain access to know-how and technology. Thus, the developing countries of Eastern Europe have a competitive advantage over far-abroad countries for the consulting company that makes a decision to outsource business processes in order to reduce costs.

3. Nearshoring to Eastern Europe – economic effects

Nearshoring to the countries of Eastern Europe has a number of advantages:

- cultural and geographical proximity;
- highly skilled labor;
- real-time cooperation;
- relatively low labor costs;
- the proximity of financial systems and legislation;
- data security.

The main economic effects of nearshoring to the Eastern European consulting industry for contributing countries include reduction of costs by using cheaper consulting services, increasing production efficiency due to optimization of business processes. For recipient countries, it is possible to participate in the international division of labor, equalize the level of wages, gain access to know-how and Western experience and technology.

As negative consequences of nearshoring to Eastern Europe can be named an increase in the level of competition for the national consulting companies. Not having access to the international experience, they may fail to be decent rivals to the international companies present at the market in the form of onshoring and nearshoring.

Conclusion

Therefore, different types of outsourcing, namely onshoring and nearshoring are considered perspective directions of development on the Eastern European consultancy market.

The existing trend in using such types of outsourcing already created several centers of nearshoring in Eastern Europe (including Belarus and Lithuania). Creating conditions for the development of consultancy nearshoring infrastructure should be priority for the national governments in order to strengthen the participation of the countries in the international division of labor and their technological endowment.

References

1. Eastern European consulting industry grows 5% to €1.1 billion // Consultancy.uk. [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.consultancy.uk/news/12776/eastern-european-consulting-industry-grows-5-to-11-billion>. – Date of access: 31.03.2018.
2. Podcast: The Eastern Europe Consulting Market in 2016 // SourceGlobalResearch [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.sourceglobalresearch.com/media/2834/podcast-the-eastern-europe-consulting-market-in-2016>. – Date of access: 31.03.2018.
3. Зачем белорусскому бизнесу консалтинг: мнение Даниэля Крутцинны // Пробизнес [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://probusiness.by/markets/1913-zachem-belorusskomu-biznesu-konsalting-mnenie-danielya-krutcinny.html>. – Дата доступа: 31.03.2018.

PERSPECTIVES FOR DEVELOPMENT OF THE EASTERN EUROPE CONSULTANCY MARKET

Summary

Consultancy market has grown from an auxiliary industry to one of the most developed and mature areas of professional services with the total volume of about \$ 250 billion. The market share of Eastern Europe within EMEA region does not exceed 10% in terms of consulting, its market is characterized by multileveledness and high level of divergence. The clearest trend in the EE consultancy market is applying different types of outsourcing (offshoring, onshoring, nearshoring). Nearshoring, as the most perspective one, implies positive economic effects on both sides involved: participation in international division of labor and technology transfer, costs reduction, etc.

PLANAVIMO FUNKCIJA

Greta Jatkauskaitė

Mokslinė vadovė – lektorė Nijolė Kašėtienė

Vilniaus kolegija, Ekonomikos fakultetas

Įvadas

Nuo senų senovės jau buvo žinoma, kokią didelę reikšmę pasisekimui ir sklandžiai veiklai turi planavimas. Kaip teigia kinų filosofas Si-ma Cjenas, klausyti patarimų – tai kiekvieno ketinimo pagrindas, o planuoti – sėkmės garantas. Dabartiniame pasaulyje, kuriame vyrauja didžiulė konkurencija visose srityse, norint pasiekti užsibrėžtų tikslų ir pasisekimo, planavimas yra neatsiejama dalis.

Straipsnio tikslas – išanalizuoti planavimo funkcijos organizacijoje principus.

1. Planavimo funkcijos samprata

Planavimas – įvairių įmonės veiklos sričių (finansų, darbo jėgos, medžiagų panaudojimo ir pan.) siektinų ir perspektyvinių rodiklių plano sudarymas. [1].

Sėkmingoje įmonės veikloje planavimas neatsiejama dalis. Sėkmingo vadymo esmė susideda iš keturių pagrindinių funkcijų: planavimo, organizavimo (teisingų sprendimų priėmimo) jų vykdymo ir kontrolės. Planavimas yra svarbiausia valdymo funkcija. Visų sprendimų priėmimas ir operacijų sėkmė didžiąja dalimi priklauso nuo šios funkcijos vykdymo kvalifikuotumo. Planavimas - tai procesas, vykstantis prieš imantis konkrečių veiksmų ir padedantis priimti sprendimus dabartiniu metu galvojant apie ateitį. Tačiau, kad ir koks svarbi planavimo funkcija, tai yra tikrai sėkmingos veiklos pradžia. Organizacija, sudaranti daugybę įvairiausių planų, bet neturinti išsamios jų realizavimo struktūrinės schemos, pasmerkta nesėkmei. Taip yra todėl, kad planavimo ir organizavimo funkcijos glaudžiai susijusios tarpusavyje. Planavimas ir organizavimas tam tikru požiūriu yra bendras procesas. Planavimas formuoja bazę tam, kad būtų realizuoti organizacijos tikslai (organizuoja sistemos struktūrą, sukuria aparatą, kuris dirbs šioje bazėje), o organizavimas, kaip valdymo funkcija, formuoja struktūrą, kurio pagrindinis komponentas yra žmogus. (2,82)

Apibendrinant galima teigti, jog visa organizacijos veikla prasideda nuo planavimo. Tai procesas, padedantis priimti sprendimus šią akimirka, galvojant apie ateitį ir nurodantis kokius tolimesnius veiksmus atlikti.

2. Planavimo modeliai

N. Paliulis ir E. Chlivickas išskiria tris planavimo modelius (2,158):

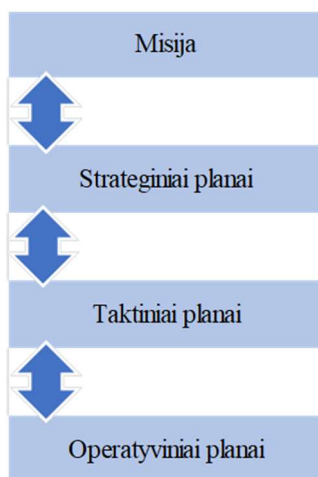
1. Strateginis planavimas (yra atliekamas aukščiausiu valdymo lygiu);
2. Taktinis planavimas (vidutiniu lygiu);
3. Operatyvinis planavimas (žemesniu lygiu).

Aukščiausio lygio vadovai sukuria strateginius planus ir apibrėžia pagrindinius organizacijos tikslus. Strateginiai planai gali būti skirti keleriems metams, o gal net ir dešimtmečiams. Lietuvoje tik 2000 metais pritarta strateginio planavimo sistemos diegimui. Strateginio planavimo metodika tuomet buvo parengta ypač sparčiai – per tris mėnesius, nors kitose pažangiose valstybėse strateginis planavimas diegiamas jau seniai. [5] Strateginis planavimas duoda pagrindą visiems valdymo sprendimams. Kitos valdymo funkcijos, kaip organizavimas, motyvacija, kontrolė tik padeda sudaryti strateginius planus. Bet visų pirma prieš strateginį plano kūrimą reikia vizijos. Vizija apibrėžia pageidaujamą konkrečios veiklos plėtotės laipsnį, todėl ji gali tarnauti orientyru, nustatant strateginio planavimo siekių lygmenį. [4] Turint viziją, ar kitaip tariant – misiją, galima pradėti kurti ir strateginį planą.

Taktinis planavimas yra strateginio plano įgyvendinimo priemonė. Jeigu strateginio plano pagrindinis tikslas yra numatyti, ko nori pasiekti įmonė ateityje, tai taktinis planas turi atsakyti, koku būdu tą tikslą įmonė pasieks. Taktinius planus kuruoja ir už juos yra atsakingi vidutinio valdymo lygio vadovai. Jie realizuoja aukščiausios valdžios suformuotos organizacijos funkcionavimo politiką ir yra atsakingi už užduočių perdavimą žemiausiam valdymo lygiui, taip pat už jų atlikimą.

Operatyvinis planas – numato uždavinius ir konkrečią veiksmų seką taktinių planų įgyvendinimui. Šio lygio vadovai yra žemiausi iš atsakingų asmenų, tačiau taip pat turi atsakomybių ir privalo vykdyti visus planus.

Misija, strateginiai planai, taktiniai planai, bei operatyviniai planai yra neatsiejami vienas nuo kito (žr. 1-ą paveikslą).

1 pav. Planavimo modelių sąryšis.

Šaltinis: sudaryta darbo autorės pagal PALIULIS, Nerimantas, CHLIVICKAS, Eugenijus, PABEDINSKAITĖ, Arnoldina. *Valdymas ir informacija*. Vilnius: VGTU leidykla „Technika“ 2004, P. 50

Planavimo funkciją sudaro trys modeliai: strateginis planavimas, žemesnis lygis – taktinis planavimas, žemiausias – operatyvinis planavimas. Visi šie trys modeliai yra neatsiejami vienas nuo kito, kadangi strateginiam planui įgyvendinti reikalingi taktiniai planai, o visus veiksmus atlieka operatyvinių planų pakopos organizacijos dalyviai.

3. Tikslai ir planai

Joks gaminyš nebus pradėtas gaminti, jokia paslauga nebus teikiama, jeigu nebus siekiama kokių nors konkrečių tikslų. Taip elgiasi visos operacinės sistemos (valstybinės institucijos ir įstaigos, visuomeninės organizacijos, įmonės ir kt.). Jos visos kuriamos siekiant konkrečių tikslų ir konkrečioms funkcijoms atlikti. Tikslai – tai kiekybiškai išreikšti norimi rezultatai, kurie turi būti pasiekti per tam tikrą laiką (3,195).

Bendriausiu požiūriu, įmonė gali siekti:

- to, ko šiuo metu neturi;
- išlaikyti tai, ką turi pasiekusi.

Kad tikslą būtų galima laikyti tikslu, o ne svajone ar noru, jis turi atitikti būtinąs charakteristikas:

- Realus. Siekiamas tikslas turi būti įmanomas pasiekti apskritai.
- Pasiekiamas. Tikslai turi būti įmanomi pasiekti su turimais konkrečios organizacijos ištekliais.
- Konkretus ir išmatuojamas. Tikslai turi būti formuluojami su konkrečiomis skaitinėmis išraiškomis.
- Apibrėžto laiko ir erdvės. Keliant tikslą privalu numatyti laiko ribą. Lygiai taip pat svarbu apibrėžti ir tikslo pasiekimo erdvę arba aplinką. (3,195)

Tikslai orientuoja planus ir sprendimus. Tikslų suformulavimas padeda palengvinti sprendimų priėmimą bei planavimo eigą. Tikslai svarbūs mažiausiai dėl 4 priežasčių:

- Tikslai suteikia krypties pojūtį;
- Tikslai sutelkia žmonių pastangas;
- Tikslai kaupia pelnus ir sprendimus;
- Tikslai padeda įvertinti pažangą. (3,191)

Apibendrinant galima teigti, jog tikslas nuo plano yra vienas nuo kito neatsiejami veiksniai, kadangi nuo tikslų kyla planai tiems tikslams pasiekti. Įvertinus tikslų realistikškumą, pasiekiamumą, galima formuluoti planą žingsniams tikslo link įgyvendinti.

4. Planavimo funkcijos svarba organizacijoje

Svarbiausią valdymo funkciją galima laikyti planavimą, o paskirtimi – atskirų veiklos sričių suderinimą. Planinės veiklos patirtis rodo, kad tikslų nuoseklumo hierarchijos rinkos ekonomikos sąlygomis idėja padeda sėkmingai sujungti ūkinę jos veiklą ir pagrindinių akcininkų interesus. Būtent tikslinis planavimo metodas reikalauja atitinkamo dydžio virtualios specifinio poveikio priemonių parengimo ir įgyvendinimo, kad būtų pasiektas nuoseklus tikslų įgyvendinimas. Tik nuosekliai sudaryta tikslų sistema gali sujungti visus įmonės gamybos lygmenis ir jų padalinius. Planavimo efektyvumas vertinamas pagal tai, kaip įgyvendinami verslo įmonės tikslai. Pavyzdžiui, esant gaminamų prekių paklausai, būtina didinti gamybos apimtį, perkaičiuoti ir pakeisti įmonės veiklos planinius rodiklius, pakoreguoti tikslus. Todėl galima teigti, kad planavimas – ne tik valdymo funkcija, bet ir veiklos efektyvumo garantas.

Pagrįsti planavimo poreikį nėra sunku, jį sąlygojančios priežastys yra šios:

- planavimas leidžia turėti aiškesnį vaizdą to, ką reikia daryti;
- planavimas geriau apibrėžia veiksmų kryptį, kurios reikia laikytis;
- planavimas leidžia numatyti užduoties atlikimo laiką;
- planavimas suteikia galimybę įvertinti kaštus;
- planavimas leidžia pasiruošti netikėtumams, kurie gali kilti;
- planavimas leidžia išvengti veiklų dubliavimo ir prastovų;
- kiekvienas organizacijos narys, įtrauktas į planavimą, aiškiai suvoks savo vaidmenį ir be papildomų pastangų žinos savo atsakomybę;
- planavimas savaime negarantuoja sėkmės, tačiau veda į ją;
- tinkamai organizuotas planavimas yra viena iš darbuotojų įtraukimo į valdymą formų motyvuojantis veiksnys;
- planas kartu yra kontrolės instrumentas;

- neplanuodami darbuotojai mato menkesnę savo darbų vertę;
- planas disciplinuoja darbuotojus. (3,192)

Išvados

1. Planavimas yra svarbiausia valdymo funkcija. Nuo planavimo priklauso visa tolimesnių veiksmų eiga, sprendimų priėmimas bei tikslų siekimas. Planavimas negarantuoja sėkmės, tačiau teisingai sudeliojus tikslus bei planus, tai yra kelias pasisekimo link.
2. Planavimo funkciją sudaro trys modeliai: strateginis planavimas, žemesnis lygis – taktinis planavimas, žemiausias – operatyvinis planavimas. Visi šie trys modeliai yra neatsiejami vienas nuo kito, kadangi strateginiam planui įgyvendinti reikalingi taktiniai planai, o visus veiksmus atlieka operatyvinių planų pakopos organizacijos dalyviai.

Literatūra

1. Ekonomikos terminai. E-terminai.lt. [interaktyvus] [žiūrėta 2017 m. gruodžio 28 d.] Prieiga per internetą: <http://e-terminai.lt/ekonomika/planavimas>
2. PALIULIS, Nerimantas, CHLIVICKAS, Eugenijus, PABEDINSKAITĖ, Arnoldina. *Valdymas ir informacija*. Vilnius: VGTU leidykla „Technika“ 2004, p. 358. ISBN 9986-05-743.
3. SMILGA, Edmundas, VASILIAUSKAS, Aleksandras. *Organizacijų vadyba*. Vytauto Didžiojo universitetas, 2001, p. 432. ISBN 978-9955-12-738-3
4. ADRIUŠČENKA, Jonas. Strateginės vadybos procesas: strateginių nuostatų formulavimo paradigma [interaktyvus]. *Management Theory & Studies for Rural Business & Infrastructure Development*, 2006, p. 23-27. ISSN 1822-6760 [žiūrėta 2018 m. sausio 5 d.]. Prieiga per EBSCO publishing duomenų bazę: <http://web.a.ebscohost.com/ehost/detail/detail?vid=0&sid=3e9189a5-75c7-49e0-b348-8cd071f39873%40sessionmgr4007&bdata=JnNpdGU9ZWZWhvc3QtbGl2ZQ%3d%3d#db=bth&AN=23720579>
5. ARIMAVIČIŪTĖ, Malvina. Profesionalių organizacijų strateginio planavimo modeliai užsienio šalyse. [interaktyvus]. *Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development, Scientific Journal*, 2013, p5-12. 8p. 1 Chart. ISSN 1822-6760. [žiūrėta 2018 m. sausio 6 d.]. Prieiga per EBSCO publishing duomenų bazę: <http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=iih&db=a9h&db=l0h&db=bth&db=e000xww&db=nlebk&db=eric&db=hev&db=8gh&db=hxh&db=hch&db=lxh&db=f5h&db=>

cmadm&db=nfh&db=bwh&db=trh&bquery=Profesionali%b3+organizacij%b3+strateginio+planavimo+modeliai+u%b3+besienio+%b3+analize&type=1&site=ehost-live

SCHEDULING FUNCTION

Summary

In the current world where there is huge competition in all areas, planning is an integral part of achieving goals and success. Given the plan and the specific deadlines for the work to be done, it takes a much more serious look at its performance and creates some sort of commitment, due to the necessary time attendance, as well as the planning of decreasing mistakes that have an advantage over the company in the management of the company. Planning is the most important management function. It is a process that helps you make decisions at this moment, thinking about the future. It is important to clarify the structure of the planning function because all decision making and the success of operations largely depend on the qualification of the execution of this function.

POILSIO ZONOS POREIKIS AUKŠTOSIOSE MOKYKLOSE: STUDENTŲ POŽIŪRIS

Eligija Bakšaitytė, Augis Bražėnas, Deividas Kurlavičius, Edita Šileikytė

Mokslinė vadovė – lektorė Rūta Puidokaitė-Savickienė

Utenos kolegija

Ivadas

Temos aktualumas: Daugelis įmonių, organizacijų, mokymo įstaigų turi įsirengusios poilsio erdves, kuriose darbuotojai pertraukų metu gali atsitraukti nuo darbų, pailsėti, pavalgyti, pabendrauti su kolegomis. Mokymo institucijose tokių poilsio vietų reikia studentams ir mokiniams. Dažnai poilsio vieta tampa valgykla, biblioteka ar kita vieta. Utenos kolegijoje biblioteka ir kavinukė yra kituose pastatuose. Studijuodami Utenos kolegijos Verslo ir technologijų fakultete pirmo kurso studentai pastebėjo, kad studentai neturi ramios erdvės, kurioje galėtų praleisti laisvalaikį: išgerti arbatos, pasiklausyti muzikos, pasišildyti maistą, pažaisti stalo žaidimus.

Tyrimo objektas: studentų poilsio zonos poreikis Utenos kolegijoje Verslo ir technologijų fakultete.

Tyrimo tikslas: išanalizuoti poilsio zonos poreikį Utenos kolegijoje Verslo ir technologijų fakultete studentų požiūriu.

Tyrimo uždaviniai:

1. Apibūdinti poilsio zonas aukštosiose mokyklose.
2. Išnagrinėti studentų nuomonę dėl poilsio zonos poreikio Utenos kolegijoje Verslo ir technologijų fakultete.

Tyrimo metodai: internetinių šaltinių analizė, anketinė apklausa, statistinė duomenų analizė.

Tyrimas atliktas taikant anketinės apklausos metodą. Tyrimas atliktas 2018 metų vasario mėnesį. Apklausoje dalyvavo 55 respondentai.

1. Poilsio zonos aukštosiose mokyklose

Psichologai ne kartą yra teigę, kad visiems dirbantiems ir besimokantiems būtina pailsėti ir atgauti jėgas. Daugelis įmonių turi įsirengusios poilsio erdves, kuriose darbuotojai pertraukų metu gali atsitraukti nuo darbų, pailsėti, pavalgyti, pabendrauti su kolegomis. Mokymo įstaigos įrengia poilsio zonas: vieni jose žaidžia įvairius žaidimus, kiti skaito, tretie paprasčiausiai ilsisi. Kiekviena mokykla mažiau ar daugiau skiria dėmesio poilsio zonoms. Mokymo institucijose tokių

poilsio vietų reikia ir dėstytojams, ir studentams. Dažnai poilsio vieta tampa valgykla, biblioteka ar kita vieta.

Galima rasti poilsio zonų pavyzdžių kitose šalyse arba kituose Lietuvos miestuose įvairiose mokymo įstaigose. Vienos aukštosios mokyklos turi atskiras poilsio zonas, kitos turi jaukias bibliotekas, kurios gali puikiai pasitarnauti kaip poilsio erdvės. Pavyzdžiui OSAD universitete yra įrengta mokymosi zona, kuri yra skaitykloje. Šioje zonoje vyksta ne tik skaitymas, bet ir programavimo užsiėmimai, seminarai, parodos².

1 pav. OSAD universiteto skaitykla

Vilniaus Gedimino technikos universitetas (VGTU) turi Kūrybiškumo ir inovacijų centrą „LinkMenų fabrikas“. Tai nauja ir šiuolaikiška erdvė studentų kūrybiškumui ugdyti, sukurta remiantis geriausių užsienio universitetų pavyzdžiu. Centro tikslas – suteikti galimybę mokytis kuriant, brandinant ir įgyvendinant idėjas čia įkurtose laboratorijose, komandinio darbo ir kūrybinio įkvėpimo erdvėse. Jis įkurtas siekiant ugdyti būsimų specialistų kompetencijas, skatinti kūrėjų, mokslininkų ir verslo bendradarbiavimą bei prisidėti prie inovacijomis grįstos Lietuvos ekonomikos augimo³.

Vilniaus universitete (VU) įrenginėjamos poilsio zonos. Šalia Filosofijos skaityklos esančiame poilsio kambaryje galima pavalgyti ir išgerti arbatos. Poilsio kambarys nėra skirtas mokymuisi ar ilgoms diskusijoms. Kambaryje galima naudotis bibliotekos indais, stalo įrankiais, indų plovikliu, mikrobangų krosnele, virduliu⁴. Poilsio erdvėje reikalingi sėdmaišiai, mikrobangų krosnelės, kavos ar saldinių aparatai, informacinės lentos (flip chart), žaidimų ir kitas inventorių, kuris padėtų studentams pailsėti⁵.

Pirmo kurso studentai neseniai atėję iš gimnazijų, kuriose jie turėjo poilsio erdves, ieško tokių galimybių ir aukštosiose mokyklose. Kaip pavyzdį galima paminėti Utenos „Dauniškio“

² <https://www.ocadu.ca/services/Library/about-the-library/learning-zone.htm>

³ VGTU poilsio zona <http://www.vgtu.lt/universitetas/naujienos/gruodi-duris-atveria-vgtu-linkmenu-fabrikas/26672?nid=105647> (2015)

⁴ VU poilsio zona skaitykloje. <https://biblioteka.vu.lt/mokslui-ir-studijoms/kitos-bibliotekos-erdves#poilsio>

⁵ VU poilsio zona <https://vusa.lt/lt/parama> (2017)

gimnazijoje 2017 metais įkurtą poilsio zoną mokiniams. Mokyklos mokinių taryba padariusi mokinių apklausą nusprendė, kad reikia surasti patalpą mokinių poilsui pertraukų metu. Parašę projektą ir gavę finansavimą mokinių tarybos nariai įgyvendino poilsio zonos įkūrimą gimnazijoje. Šioje poilsio zonoje galėjo ne tik pailsėti pertraukų metu, bet ir žaisti įvairius stalo žaidimus, pasišildyti maistą mikrobangų krosnelėje, pasidarysi kavos ar arbatos, klausyti muzikos. Taip mokiniai puikiai praleisdavo laiką ir pailsėdavo.

2. Studentų nuomonės tyrimas dėl poilsio zonos poreikio Utenos kolegijoje Verslo ir technologijų fakultete

Tyrimo metodika ir organizavimas. Anketinė apklausa atlikta, siekiant išsiaiškinti poilsio zonos poreikį Utenos kolegijos Verslo ir technologijų fakultete.

Tyrimui atlikti buvo parengta 13 klausimų anketa, kuri buvo patalpinta www.apklausa.lt tinklapyje ir išplatinta Facebook socialiniame tinkle Utenos kolegijos Verslo ir technologijų fakulteto studentams.

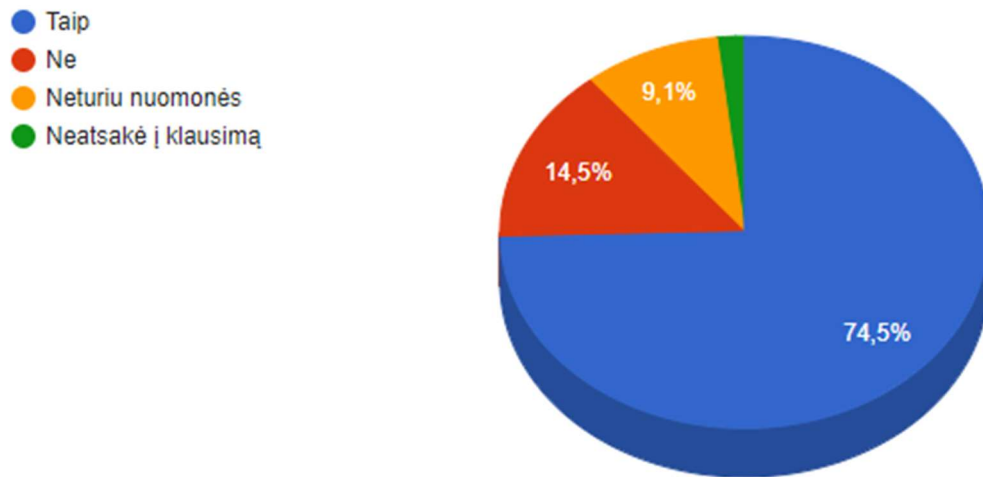
Tyrimo laikas – apklausa vykdyta 2018 m. vasario mėnesį.

Tyrimo imtis – apklausoje dalyvavo 55 studentai.

Tyrimo rezultatai apdoroti matematinės statistikos metodu, naudojant SPSS programą, sumuojant rezultatus, skaičiuojant statistinius rodiklius.

Apklaustos rezultatai. Studentų buvo klausta dėl poilsio (chill) zonos įkūrimo Utenos kolegijoje Verslo ir technologijų fakultete. Didžioji dalis (74,5%) respondentų pritarė poilsio zonos įkūrimui, nedidelė dalis (9,1%) respondentų neturėjo nuomonės ir 14,5% studentų nepritarė (poilsio) zonos įkūrimui (žr. 2 pav.).

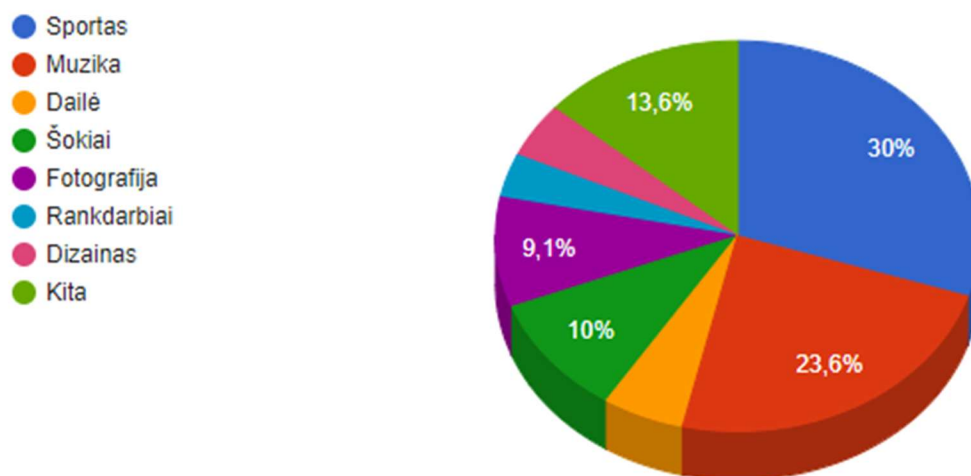
Studentai pateikdami atsakymus, kur praleidžia savo laisvalaikį pertraukų metu, dauguma respondentų nurodė, kad savo laisvą laiką praleidžia koridoriuje, bendraudami su kitais studentais arba tiesiog sėdėdami auditorijoje, todėl dauguma norėtų poilsio zonos Verslo ir technologijų fakultete.

2 pav. Studentų nuomonė dėl poilsio zonos įkūrimo

Anketoje buvo klausiama, kokie yra studentų pomėgiai ir kokių veiklų jie norėtų poilsio zonoje. Daugiausiai atsakiusių teigė, kad jų didžiausias hobis yra sportas (30%) , muzika (23,6%), mažiau atsakiusių - dailė, šokiai ir fotografija (žr. 3 pav.).

Atsižvelgiant į šiuos atsakymus, galima organizuoti veiklas susijusias su sporto šakomis, studentai galėtų atsinešti muzikinius instrumentus ir džiuginti kitus muzika. Galima organizuoti dailės bei fotografijos darbų parodas. Ateityje galima planuoti ir daugiau veiklų.

3 pav. Studentų nuomonė dėl mėgstamų veiklų, kuriose norėtų dalyvauti poilsio (chill) zonoje

Apklausoje metu, paklausus, ar studentai norėtų būti organizatoriais, rengiant poilsio (chill) zonos renginius, beveik pusė (49,1%) respondentų atsakė neigiamai, tačiau dalis – 27,3% atsakė teigiamai.

Utenos kolegijos Verslo ir technologijų fakultete nėra vietos, kurioje būtų galima nusipirkti maisto, nuspręsta apklausti respondentus, ar jiems reikalinga virtuvėlė poilsio zonoje. Didžioji dalis apklaustųjų studentų (58%) pritarė virtuvėlės idėjai.

Nustatytas statistiškai reikšmingas ryšys – studentai pageidaujantys poilsio (chill) zonos dalyvauti poilsio erdvėje rengiamose veiklose (koreliacijos koeficientas $r=0,406$, $p\leq 0,01$). Studentai, norintys poilsio zonos, norėtų ir virtuvėlės, kurioje būtų mikrobangų krosnelė, virdulys (koreliacijos koeficientas $r=0,418$, $p\leq 0,01$).

Tyrimo rezultatai leidžia teigti, kad respondentams patinka organizuojamos veiklos ir jie norėtų dalyvauti poilsio zonos veiklose: žaisti stalo žaidimus, lankyti parodas, dalyvauti protų mūšiuose, mugėse, susiburti po paskaitų.

Apklaustieji norėtų, kad poilsio zonoje būtų šie dalykai: sėdmaišiai, staliukai, virdulys, kur būtų galima pasidaryti kavos ar arbatos ir visada skambėtų ne per garsi muzika.

Apibendrinus rezultatus, galima teigti, kad studentai pageidauja poilsio (chill) zonos Utenos kolegijos Verslo ir technologijų fakultete.

Išvados

1. Apibūdinus poilsio zonas aukštosiose mokyklose, išsiaiškinta, kad poilsio zonos mokymosi įstaigose yra naudingos ir reikalingos, todėl kad visi gali atsikvėpti bei pailsėti po paskaitų, įdomiau praleisti laisvą laiką.
2. Išanalizavus studentų anketinės apklausos rezultatus, galima teigti, kad respondentai pritaria poilsio zonos įkūrimui Utenos kolegijos Verslo ir technologijų fakultete, kurioje būtų sukurta jauki aplinka, reikalingos priemonės bei organizuojamos veiklos.

Literatūra

1. Learning Zone. Prieiga internete: <https://www.ocadu.ca/services/Library/about-the-library/learning-zone.htm>, žiūrėta 2018-02-15.
2. Gruodį duris atveria VGTU LinkMenų fabrikas. Prieiga internete: <http://www.vgtu.lt/universitetas/naujienos/gruodi-duris-atveria-vgtu-linkmenu-%20fabrikas/26672?nid=105647>, žiūrėta 2018-02-15
3. Vilniaus universiteto biblioteka. Prieiga internete: <https://biblioteka.vu.lt/mokslui-ir-studijoms/kitos-bibliotekos-erdves#poilsio> (2017)
4. VU poilsio zona Prieiga internete: <https://vusa.lt/lt/parama>, žiūrėta 2018-02-15

RECREATION AREA NEEDS IN HIGHER SCHOOLS: STUDENT'S APPROACH

Summary

Every company or organization needs a space, where employees can get away from work, relax, eat, talk with colleagues, and so on. These chill zones are also needed in educational institutions. The aim of the article is to analyze the need for chill zone in higher education institutions. The results of the research show that there is a need for chill zone in higher education institutions.

POTENTIAL DANGERS OF RECENT AND UPCOMING TECHNOLOGICAL DISRUPTIONS

Rūta Malkovaitė

Scientific supervisor – lecturer Ingrida Galkauskienė

Vilniaus kolegija/University of Applied Sciences, Faculty of Economics

Introduction

In the era of intense globalisation and Internet technologies, we endure a period of ever-changing environment. Pace and instability are the key words that we can use to describe the realities of our everyday lives. Technology carries a great promise to us. A promise of cured seemingly incurable diseases, of greater comforts, of bigger opportunities. It seems that we are looking towards a bright future and living in perhaps the most interesting period we have ever experienced. Yet, there are also a lot of insecurity about the changes that happen today and those that will happen tomorrow. In advanced and rich societies that face globalisation forces at its full power, growing dissatisfaction with technologisation can be observed. People generally fear radically new demands that technologies place upon their shoulders and new work-related and even free time responsibilities that limits old and stable nature of human condition. Indeed, it is becoming increasingly difficult to define what it means to be a human being. Our ways of nurturing relationships, of developing a career, of raising children – our main points of existence have been transformed. Transformed by innovators, disruptors etc.

The aim of article – to discuss the most important recent and upcoming technological disruptions that are potentially dangerous to society.

The objectives of article:

1. To reveal loss of employment as one of the most pressing issues of technological disruptions;
2. To expose the advantages the rich have over the poor and how it affects the world;
3. To show the impact that Internet, its technologies and devices has on society;
4. To bring the awareness about the possible dangers of CRISPR/Cas9 technology;
5. To reveal the dark side of developing artificial intelligence.

In this article, some questionable aspects of selected recent and upcoming technological disruptions will be discussed. If we ignore growing concerns of those people who have real insecurities about technology, our society will suffer greatly. Therefore, this task is important if we want to know how to address the issues that are arising every day.

1. Striving to be useful

Primarily, there is one issue that receives a proper amount of attention in the media. It can be speculated that it is because it touches one of the main points of our lives here and now. This issue has to do with changing industries and job markets overall. Currently, it can be argued that we live in times of high employment. Usability of working forces in the world is in pretty high levels. Especially in developed countries, the current situation of employability is not the top priority in policymakers minds. However, this window of good employability could be a really narrow one. A growing body of scientific predictions tell that by 2030 more than third of all job positions could be automatized, or given up in favour of using artificial intelligence. Admittedly, new professions and job positions can and will be introduced but it is only a matter of time when these new additions will be taken out of human hands as well. In a lot of cases, developers of automated systems only need to introduce a new addition to the existing system and a need to fill new job position would be satisfied and humans will be left with destroyed job opportunities with nothing in return. As we can see, loss of employment is one of the most pressing issues of technological disruptions and this time it does not look like old jobs will be replaced by new ones. This can create a lot of societal insecurities and anxieties. These radical job market changes have been happening for some time and its intensity will only increase. What is more, even if in short-term work force will experience a number of new job positions, there is another problem – a need of upskilling. Upcoming young workforce will meet increased starting requirements, so it will be difficult to find their first serious job. For existing workforce, it will be required to increase their employability by upgrading their skills or even changing their field of employment altogether. One way or another, it will be increasingly difficult to find a job, to stay at a job and to predict your career even in short-term future. Talking about long-term situation, there is no guarantee that there will even be any job markets to talk about.

2. Social/economic inequality

Tensions are growing inside communities as well. Perhaps we will see another wave of machine-destroying workers. Still, that does not mean machines will take all the blame for radical transformations of human lives. Global differences between the poor and the rich are growing deeper with every year. If one looks at the statistics in the Internet that tells the story of the gap between material classes, one could be easily shocked. The rich is having wonderful opportunities and huge corporations have enormous advantages while the poor tends to be left behind all the progress and small business struggles to achieve good results. It is understandable that unfortunate groups of societies can feel sad and angry. That sadness and anger can be directed towards those in power or with enormous wealth. Sadly, the gap is predicted to widen because of loss of

employment, especially in the low-paid, and increasing demand for highly-skilled specialists. Those, who have, will get even more while those, who lack, will stay in the same place or worse. One of the current tools that could cure the situation are taxing roboted/automated equipment. Yet, it will take strong political will to accomplish such policies. In the meantime, rich people and robots have the potential to receive a lot of hate.

3. Tools for us or the other way around

The third huge issue with technologies is steadily growing human dependence to Internet, its technologies, and devices. There's no denying the fact that the Internet itself and the devices that are designed to use web power, was first built with the idea of simplifying our everyday lives. It is amazing to think of the vast networks of information accessible to us all. What is more, now we do not even need a computer to access databases. An average human being now has a supercomputer in his or her pocket. Smartphones truly revolutionized our daily lives. The irony is... those phones are not tools. Instead, they are addicting little machines. They create responsibility to stay connected, to answer, to communicate, to constantly check, to be interrupted. Those miracle devices, in most cases, do not free us but enslave us. It distracts us from deeper connections, more fulfilling tasks and activities. A few studies even concluded that the more we use electronic devices without pure need, the sadder we become. Paradoxically, there is not so much an average person can do about it. Sometimes, even when we are ready for a drastical attitude change towards our devices, our social and professional circles keep us enslaved in order to stay connected. Indeed, social media is especially good at attracting us and forcing us to stay where we are. For example, Facebook has experienced many various scandals over the last 12 months. Its userbase was very angry, threatened to leave this social network. However, more often than not, users understood Facebook's importance in their lives and how many different services use Facebook as their access points. After many calm years, people awakened with a realisation that social media is a digital trap – when you get inside, it is very hard to leave without experiencing some serious costs to careers, relationships and Internet usability. It is a trap, along with all Internet technologies mostly, that is going to suck us in perhaps even deeper in upcoming years.

4. Genetic promise

Biology and medicine, as it is the case with all sciences, are making huge strides. Advancements are made in various areas. Perhaps the most promising of all is the ability to sequence human genome and edit it. This concept is pretty old, but two years ago scientific community started to talk about it more seriously than ever. Thanks to CRISPR/Cas9 technology, we now can not only get the picture of specific genome very cheaply and quickly but edit it with accuracy. Yes, for the first time in human history, we can pick out individual genes in the whole

sequence and just change any value we desire. That way, when this technology is available to wider public, it will be possible to stop genetic and autoimmune diseases. CRISPR/Cas9 is applicable not only to humans but to plants. Imagine opportunities to create agricultural plants that withstand extreme cold, lack of water or sunlight etc. Therefore, it can be used not only to save lives, but to feed them. As with all mentioned technologies, the dark side of this is evident. What if this technology will be unregulated or accessible only to the rich? In the latter case, wealthy individuals would practically guarantee their eternal domination, security and advantage over the poor. They would be able to use this technology to create ultra-intelligent children or make themselves invulnerable to certain conditions. Talking about regulation, what about the chance for some crazy government to create a new super virus that would threaten the entire humanity?

5. Evil artificial intelligence – far away but watch out

Finally, artificial intelligence has already been mentioned. Artificial intelligence is an incredibly unpredictable instrument. When the day comes for the artificial intelligence to be truly intelligent, its potential to suddenly become independent, take control of itself and do whatever it wants too fast for any human to comprehend will be a very dangerous possibility. A true artificial intelligence is not a simple computer which we control. This technology should be developed extremely carefully because one serious mistake can end the world we know, according to some scientists, in a matter of minutes. It is more dangerous than any nuclear bomb, any disease simply because of its ability to act incredibly fast and in mysterious ways. That is why we should watch out for it.

In the end, technology in itself is not bad or good. All depends on our intentions. But even if we have the best of intentions, remember that the path to Hell is made of good intentions. Sometimes, it seems that there should be some kind of discussion before applying big life-changing innovations. If we do not discuss anything and look at the results only after implementation, we can end up in potentially harmful situations. As a rule, policymakers and society as a whole should consider disruptions before they happen and should not rule out any bad possibilities just because bad intentions are not visible. Side effects leads every decision, every innovation. We must not forget that.

Conclusions

1. As more than third of all job positions could be automatized in the future, people must upgrade their skills in order to get a job and stay in it.
3. Wealthy people and corporations have enormous advantages while the poor and small business struggles to achieve good results.

4. Social media is a digital trap and is rather hard to leave without experiencing damage in careers or/and relationships.
5. If not regulated, CRISPR/Cas9 technology may guarantee eternal domination of the rich.
6. For the sake of humanity, artificial intelligence has to be carefully considered before applied.

References

1. Mahdawi, Arwa. What jobs will still be around in 20 years? Read this to prepare your future. The Guardian, June 2017. [žiūrēta 2018 m. kovo 26 d.] Prieiga per internetą: <https://www.theguardian.com/us-news/2017/jun/26/jobs-future-automation-robots-skills-creative-health>
2. Danielle Paquette. Bosses believe your work skills will soon be useless. The Washington Post, May 2017. [žiūrēta 2018 m. kovo 24 d.] Prieiga per internetą: https://www.washingtonpost.com/news/wonk/wp/2017/05/03/what-are-humans-good-for-bosses-worry-about-the-workforce-of-tomorrow/?utm_term=.ea603567532b
3. Zanny Minton Beddoes. For richer, for poorer. The Economist, October 2012. [žiūrēta 2018 m. kovo 25 d.] Prieiga per internetą: <https://www.economist.com/node/21564414>
4. Kellie Ell. Ex-Google employee calls tech addiction an ‚existential threat‘ and calls for regulation. CNBC, February 2018. [žiūrēta 2018 m. kovo 27 d.] Prieiga per internetą: <https://www.cnbc.com/2018/02/07/ex-google-employee-calls-tech-addiction-an-existential-threat.html>
5. Mercola Shercola. The Very Real Dangers of New Gene-Editing Technology. Dr. Mercola, June 2017. [žiūrēta 2018 m. kovo 26 d.] Prieiga per internetą: <https://articles.mercola.com/sites/articles/archive/2017/06/13/crispr-gene-editing-dangers.aspx>
6. Paige Leskin. A.I. Could Be the "Worst Thing Ever to Happen to Humanity," Stephen Hawking Says. Inverse, November 2017. [žiūrēta 2018 m. kovo 21 d.] Prieiga per internetą: <https://www.inverse.com/article/38198-stephen-hawking-artificial-intelligence-danger>

POTENTIAL DANGERS OF RECENT AND UPCOMING TECHNOLOGICAL DISRUPTIONS

Summary

In this article, the most debated disruptions of today's technologies were analysed. Automation/robotization effects to job markets, growing social/economic inequality, humanity's dependence on Internet and its devices/services, difficulty of controlling scientific advances and probability of out-of-control artificial intelligence are or should be on the agenda of policy makers and on the minds of societies' members. Only then the unexpected and serious consequences can be avoided.

PROBLEMS OF ORGANIZATION OF MARKETING POLICY OF BELARUSIAN MANUFACTURERS IN MODERN CONDITIONS

Anastasiya Korzun

Scientific supervisor – Assoc. prof. Sviatlana Naskova

Belarusian State Agricultural Academy, Horki, Belarus

Introduction

An important role in the successful functioning of Belarusian producers in a competitive environment belongs to the proper organization of the marketing policy. The issues of using modern forms and methods of working in the market taking into account the influence of external and internal factors acquire special relevance and significance for effective marketing policy.

The reasons of marketing in domestic organisations

In the prevention of crisis phenomena in the activities of domestic producers, the use of modern forms and methods of working in the market, one of which is marketing, is of particular importance. The relevance of marketing for Belarusian manufacturers is determined by the general market requirements and the need to adapt to them. We are talking about deep saturation of the market with goods, exceeding supply over demand and strengthening competition for the buyer's attention.

The need for marketing in domestic organizations can be explained by the following reasons:

- loss of stable sales markets;
- insufficient competitiveness of Belarusian goods;
- reduction of the purchasing power of the population;
- increasing competition in traditional and potential markets;
- increasing competition of brands and intermediaries;
- the need for management of organizations in the current market information.

With the development of the market in Belarus, conditions for targeted and integrated marketing activities are formed. Correctly formed marketing policy presupposes an effective marketing policy of the manufacturer, since successful sales decisions depend on the successful sale of products in the domestic and foreign markets. Belarusian manufacturers are increasingly confronted with a complex of problems associated with the organization of sales, the provision of services for maintenance, repair, etc.

The most common problems in the sales of domestic organizations are the following:

- the discrepancy between the structure of sales departments requirements of the consumer market;
- the absence of diagnostics of problems arising with marketing (identification of symptoms, determination of the causes and conditions of their occurrence);
- inconsistency in the activities of marketing and sales units, which can be expressed, for example, in the refusal of sales staff to collect information about the market;
- inconsistency of strategic and operational sales plans;
- short-term nature of marketing planning on the basis of the "from achieved" principle;
- the lack of a unified procedure for analyzing, processing and implementing commercial offers of clients;
- the lack of flexible effective technologies for working with customers in the face of mutual settlements, prepayments, deferred payments, lending, use of securities, leasing operations;
- the lack of methods for analyzing, evaluating, forecasting and selecting options for the sale of products;
- imperfection of information support of marketing activities;
- the lack of motivation among sales staff to increase sales efforts [1, p. 256].

In connection with the presence of the listed problems in the organization of the activity of marketing divisions, there is a need to change approaches to the organization of sales, to implement a system of measures to improve its efficiency.

The sales department from a simple contractor of consumer orders should become a coordinator and consultant of production, service units, trade intermediaries. In order to achieve planned sales and profit targets, improvement of planning and management of sales operations is required.

The most common directions of improving the marketing activities of domestic producers in the conditions of economic reform are the following:

- the creation of a rational organizational structure of sales departments, ensuring their effective interaction with the marketing department, production and other departments and services;
- increasing the efficiency of sales operations;
- improvement of information support for the activities of sales units.

The sales information system should contain the data necessary for the strategic and operational planning processes; control over the execution of plans; analysis of the activities of

units engaged in the sale of products; making operative decisions taking into account changes in the market situation [1, c. 257].

An important condition for increasing the efficiency of marketing products for domestic organizations is the use of modern marketing tools and technologies. The results of implementation directly depend on a comprehensive study of the market and market opportunities of the product or service provided. The need for marketing, strategically, tactically and technologically related to sales, lies in the fact that it acts as a mechanism to maintain the adequacy of the organization's activities in relation to the processes developing on the market. When developing an organization's marketing strategy, it is necessary to take into account the conditions and factors that influence the level of the organization of the marketing policy. Sales of products are influenced by various external and internal factors.

External factors include the factors determining the market policy associated with public instruments that have a social orientation. External factors include political, economic, natural-climatic, socio-demographic, environmental, scientific, technical, cultural. These factors should not only be studied, analyzed and adapted to their actions, but also be able to smooth out negative factors, maximizing the benefits of positive factors.

Factors that are determined by the state include the current legislation regulating the activities of business entities; tax policy; laws relating to banking activities in the field of lending, as well as cash and non-cash settlements between business entities; insurance. For a normal sales activity, you need a moderate tax system, a stable political environment and legal protection of the interests of the seller and the buyer. The establishment of high tax rates does not contribute to the development of production and the expansion of sales markets, while the revenue and profits of the organization are reduced. Ultimately, this is the loss of the object of taxation itself. This does not benefit either the state budget, the producer, or the consumer.

The market factors that affect on sales of products include the following:

- the demand of the population for this product;
- availability and volume of commodity markets;
- the presence of competitors in the production of similar products;
- cost and change in prices for raw materials and materials necessary for production;
- availability of vehicles, tariffs and rates for transportation, etc.

Social factors of the environment (traditions and customs of the region, sex and age composition, cash incomes of the population, tastes and preferences, etc.) should also be taken into account when planning and organizing the marketing of products.

Along with external factors, a special place in the study of the influence on the sale of products belongs to internal factors. Internal factors are factors of the organization's commercial

success. The organization can directly influence them. Internal opportunities should be constantly studied, it is necessary to identify the strong and weak positions of the manufacturer in the market in comparison with competitors. On strong positions, each manufacturer must build his strategy.

The following factors primarily concern internal factors:

- training of the organization's personnel;
- selection and placement of personnel of relevant specialties and qualifications;
- the level of service, the speed and quality of the order, the compulsory execution of the order;
- delivery of goods to the buyer;
- determination of optimal payment terms;
- price policy of the organization;
- the level of technological and production equipment, the ability to quickly update the nomenclature, the development of new products;
- selection of commodity circulation channels;
- availability of own sales network (firm stores, stalls, kiosks);
- development of advertising and information activities, etc.

Internal factors also include the development priorities chosen by the organization, which are reflected in the strategy of its activity; the existing relations with this institution with state institutions, banks, buyers, the media, the public, suppliers, as well as the possibility of entering the international market [2, p. 23].

When developing a marketing policy, it is important to analyze the following factors that can have some influence on marketing activities:

- the maintenance of the material and technical base of the organization;
- level of use of inventions of scientific and technical progress;
- staff potential;
- social and demographic factors;
- market conditions;
- volume, dynamics and structure of supply and demand;
- the level of prices and their dynamics;
- quality of goods and services;
- degree of use of marketing elements in the management of marketing activities;
- investment policy of the organization;
- availability of supply contracts, quality of their implementation;
- level of service;
- image of the organization;

- total costs for bringing the goods from the producer to the consumer;
- customs policy;
- legal and regulatory framework;
- tax policy;
- credit policy;
- convertibility, stability of the national currency.

Thus, the sales force is influenced by factors that are independent of the organization, as well as internal factors that the organization can exert a certain influence on. In this connection, for the Belarusian manufacturers, the issues of creating effective marketing units acquire special urgency and importance; preparation of highly qualified specialists with professional competence in the field of marketing. In addition, for the development of marketing in industrial enterprises of the Republic of Belarus, it is necessary that the marketing department has a sufficiently high status in the enterprise, so that its proposals are actually taken into account in practical activities. Today we need "working" methods of marketing research, a system of training and retraining of personnel. The marketing service should establish constant monitoring (monitoring) of the state of the external environment in order to timely adapt the enterprise to its changes. The main attention should be paid to monitoring of the legislative environment, competitors, customers and suppliers [2, c. 24].

Conclusion

The main tasks of the marketing service of Belarusian manufacturers should be the following: collection, processing, analysis of information about the marketing environment of the organization (customers, competitors, suppliers, intermediaries, contact audiences, economic, political, scientific, technical, cultural environment), including intra-firm; preparation of recommendations for the adoption of correct strategic decisions. Further SWOT-analysis allow to develop a marketing plan in the business plan for product. Designing the necessary marketing service for Belarusian manufacturers based on these priorities should be the main objective in improving the effectiveness of marketing policy and ensuring competitiveness in the market.

References

1. Marketing activity of an industrial enterprise: theory and practice issues / TN Baybardina [and others]; Ed. TN Baybardina. - Gomel: ZIIR, 2009. - 391 p.
2. Supply and marketing activities: training. manual / TN Baybardina [and others]. - Minsk: Technoprospect, 2004. - 319 p.

PROBLEMS OF ORGANIZATION OF MARKETING POLICY OF BELARUSIAN MANUFACTURERS IN MODERN CONDITIONS

Summary

The article deals with the modern aspects of the organization of the marketing policy of Belarusian producers in modern conditions, problems and development priorities.

REKONSTRUOJAMO KELIO ALTERNATYVIŲ PRALAIĐŲ ĮRENGIMO SPRENDIMŲ ANALIZĖ

Mantas Žižiūnas

Mokslinės vadovės – lektorės Regina Motienė, Violeta Medelienė

Kauno technikos kolegija

Santrauka

Straipsnyje analizuojami trys galimi vandens pralaidos įrengimo variantai, kurie yra naudojami rekonstruojant kelią. Norint priimti racionalų pralaidos įrengimo inžinerinį sprendimą buvo tarpusavyje palygintos galimų pralaidos įrengimo variantų vertinimo kriterijų skaitinės reikšmės. Kadangi alternatyvių projektinių sprendimų atskiri įvertinimo kriterijai yra nevienodai svarbūs, todėl vertinime atsižvelgta į kriterijų svarbą, o racionaliam sprendimui nustatyti taikytas daugiakriterinis metodas.

Išvadas

Augant ekonomikai, didėja efektyvesnio transporto poreikis (dideli greičiai, patikimumas, eismo saugumas). To patenkinti natūralūs keliai negali, todėl juos reikia rekonstruoti arba tiesti naujus. Padidėjus inžinerinėms galimybėms, šios problemos yra lengvai sprendžiamos.

Naudojant kelių priežiūros ir plėtros programos ir ES paramos lėšas modernizuojami Lietuvą kertantys automobilių transporto koridoriai. Pastaraisiais metais prioritetai buvo skiriami tarptautinių transporto koridorių plėtrai, įdiegiant saugaus eismo priemones. Gerinant eismo sąlygas krašto ir rajoniniuose keliuose, tokiems kelių ruožams tvarkyti bus skiriama daugiau dėmesio. (www.transp.lt).

Kadangi rekonstruojamas kelias kerta Kriausupio upelį būtina įrengti pralaidą. Norint parinkti tinkamiausią pralaidą, reikia tarpusavyje palyginti galimus pralaidos konstrukcijų variantų vertinimo kriterijų skaitines reikšmes. Šiam būdai geriausiai tinka daugiakriteriniai metodai. Todėl būtina atlikti galimų pralaidos konstrukcijų sprendimų analizę ir daugiakriterinį jų vertinimą, esant skirtingam vertinimo kriterijų reikšmingumui.

Tyrimo objektas - Pralaidų įrengimo sprendimai.

Tyrimo tikslas – atlikti rekonstruojamo kelio alternatyvių pralaidų įrengimo sprendimų analizę ir vertinimą.

Tyrimo uždaviniai:

1. Nustatyti alternatyvius pralaidų įrengimo variantus.

2. Atlikti alternatyvių vandens pralaidų įrengimo variantų vertinimą ir nustatyti racionalų sprendimą.

1. Alternatyvių vandens pralaidos įrengimo konstrukcijų sprendimų analizė

Išanalizavus informacijos šaltinius, realią kelio situaciją, techninius ir kitus norminius reikalavimus, rekonstruojamam keliui pasirinkti trys galimi vandens pralaidos įrengimo variantai,

1. Apvali gelžbetoninė vandens pralaidos konstrukcija.
2. Metalinė vandens pralaidos konstrukcija.
3. Plastikinė vandens pralaidos konstrukcija.

Apvali gelžbetoninė vandens pralaidos konstrukcija (1 variantas). Apvalių gelžbetoninių vandens pralaidų konstrukcijoms taikomos statant valstybinės ir vietinės reikšmės keliuose. Šių gelžbetoninių pralaidų statybos ypatumai yra tokie, kad gelžbetoninėms vandens pralaidoms apsaugoti nuo transporto neigiamo poveikio užpilamo grunto sluoksnio storis nuo pralaidos viršaus iki kelio dangos viršaus turi būti ne mažesnis kaip 0,8 m (tipinėse nuovažuose ir įvažuose ne mažesnis kaip 0,5 m). Šiam projektuojamam keliui siuloma parinkti vandens pralaidos angą 1,00 m. Ø.

Gelžbetoninės pralaidos yra ilgaamžės, jos atlaiko didelias apkrovas, todėl jos dažniausiai yra montuojamos didelio intensyvumo keliuose kur didžiąją dalį sudaro sunkusis transportas, tačiau gelžbetoninių pralaidų įrengimas reikalauja daug lėšų, kadangi šioms pralaidoms montuoti reikia daugiau darbo jėgos negu įprastai, taip pat nepigios medžiagos bei transportavimo išlaidos. Montuojant šias pralaidas šlaitai sutvirtinami gali būti keliais būdais pvz.: (betono mišiniu, betoninėmis plytelėmis, betoninėmis plokštėmis, akmenimis ir t.t.) tokiu būdu yra užtikrinama, kad vykstant deformacijoms dėl automobilių srauto, bei lietaus padarinių, šlaitai bei pralaida išliks savo vietoje ir galės efektyviai atlikti savo funkcijas. Taip pat montuojant gelžbetonines pralaidas, reikia įrengti pamatų blokus, patiesti hidroizoliacinę dangą, pvz.: iš bituminės emulsijos, bei naudoti sandariklius.

Metalinės vandens pralaidos konstrukcija (2 variantas). Metalinių vandens pralaidų konstrukcijoms taikomos statant valstybinės ir vietinės reikšmės keliuose, taip pat įrengiant paviršinių nuotekų tinklus autotransporto apkrovų veikiamuose plotuose. Šios pralaidos yra dažniausiai naudojamos kelių tiesimo praktikoje. Šių metalinių pralaidų įrengimo ypatumai yra tokie, kad metalinėms vandens pralaidoms apsaugoti nuo transporto apkrovų poveikio užpilamo grunto sluoksnio storis nuo pralaidos viršaus aukščiausio taško iki kelio dangos viršaus turi būti ne didesnis kaip 9,0 m ir ne mažesnis kaip 0,6 m. Šiam projektuojama keliui siuloma parinkti vandens pralaidos angą 1,00 m. Ø

Metalinias vandens pralaidas yra paprasta suprojektuoti įvairiems kelio variantams. Šios pralaidos atlaiko didelias apkrovas, jas naudinga montuoti didelio intensyvumo keliuose. Šių pralaidų nedidelė kaina, kadangi nėra sudėtingas montavimas, konstrukciją galima surinkti per keletą dienų, transportavimas taip pat nėra brangus. Metalinės vandens pralaidos turi savybę, jog galima montuoti įvairiomis klimato sąlygomis, net ir neigiamoje temperatūroje. Šios pralaidos turi ir trūkumų, bėgant laikui arba netinkamai prižiūrint, jas gali paveikti korozija ir pralaida neatliks kokybiškai savo funkcijų. Montuojant metalines pralaidas griovių ir šlaitu tvirtinimas yra toks:

Įtekamasis antgalis: pylimo šlaitų ir griovio dugno bei šlaitų tvirtinimui konstrukcijos variantai tokie, kad tvirtinamas monolitiniu betonu su armatūros tinklu (ne didesniais kaip 1,5x1,5m dydžio kvadratais); tvirtinamas betoniniais blokais (0,49x0,49x0,10 m); tvirtinamas monolitiniu betonu (be armatūros tinklo) ant skaldos sluoksnio įtvirtintose 8cm aukščio korio pavidalo gardelėse (koriaplastyje).

Ištekamasis antgalis: pylimo ir griovio šlaitų konstrukcijos variantai tokie, kad tvirtinamas monolitiniu betonu su armatūros tinklu (ne didesniais kaip 1,5x1,5m dydžio kvadratais); tvirtinamas betoniniais blokais (0,49x0,49x0,10 m); tvirtinamas monolitiniu betonu (be armatūros tinklo) ant skaldos sluoksnio įtvirtintose 10cm koriaplastyje.

Plastikinė vandens pralaidos konstrukcija (3 variantas). Plastikinių vandens pralaidų konstrukcijoms taikomos statant valstybinės ir vietinės reikšmės keliuose, taip pat plastikinės pralaidos yra gausiai naudojamos bendros paskirties bei lietaus surinkimo tinklams. Šių plastikinių pralaidų įrengimo ypatumai yra tokie, kad pastikintoms vandens pralaidoms apsaugoti nuo transporto apkrovų poveikio užpilant grunto sluoksnio storis nuo pralaidos viršaus aukščiausio taško iki kelio dangos viršaus turi būti ne didesnis kaip 9,0 m., bet ne mažesnis kaip AM, I kategorijos keliuose ir Europos transporto koridoriuose 0,9 m, II-V kategorijos keliuose 0,75 m. Šiam projektuojamam keliui siuloma parinkti vandens pralaidos angą 1,00 m. Ø

Plastikinės vandens pralaidos yra skirtos mažesnio intensyvumo keliuose, kadangi jos atlaiko mažesnius kiekius transporto, negu metalinės ar gelžbetoninės pralaidos, tačiau jas labai lengva montuoti, nereikalauja didelios darbo jėgos išnaudojimo, jas yra nesunku transportuoti dėl nedidelio jų vamzdžių svorio, bei yra ekonomiškiausias iš pateiktų variantų kainos atžvilgiu. Plastikinės vandens pralaidos pasižymi cheminiu bei terminiu atsparumu, geras mechaninis atsparumas neigiamoje temperatūroje. Montuojant plastikines pralaidas griovių ir šlaitu tvirtinimas yra toks:

Įtekamasis antgalis: pylimo šlaitų ir griovio dugno bei šlaitų tvirtinimui konstrukcijos variantai tokie, kad tvirtinamas monolitiniu betonu su armatūros tinklu (ne didesniais kaip 1,5x1,5m dydžio kvadratais); tvirtinamas betoniniais blokais (0,49x0,49x0,10 m); tvirtinamas

monolitiniu betonu (be armatūros tinklo) ant skaldos sluoksnio įtvirtintose 8cm aukščio koriaplastyje.

Ištekamasis antgalis: pylimo ir griovio šlaitų konstrukcijos variantai tokie, kad tvirtinamas monolitiniu betonu su armatūros tinklu (ne didesniais kaip 1,5x1,5m dydžio kvadratais); tvirtinamas betoniniais blokais (0,49x0,49x0,10 m); tvirtinamas monolitiniu betonu (be armatūros tinklo) ant skaldos sluoksnio įtvirtintose 10 cm koriaplastyje.

2. Alternatyvių vandens pralaidos įrengimo konstrukcijų sprendimų vertinimas

Rekonstruojant kelią vandens pralaidų įrengimo konstrukciniams sprendimams įvertinti pasirinktas daugiakriterinis naudingumo vertės metodas, siekiant įvertinti galimus variantus pagal kokybinių ir techninių ekonominių kriterijų sistemą. Vertinimo kriterijai yra išreikšti skaičiais, turi matavimo vienetus ir reikšmingumą. Kriterijų reikšmingumas nustatomas, taikant ekspertinį porinio palyginimo metodą.

Vertinimo kriterijų sistemos parinkimas ir jų reikšmių skaičiavimas. Vandens pralaidų konstrukcijos sprendimams įvertinti sudaryta tokia vertinimo kriterijų sistema: pralaidos kaina (vieno metro) (K1); darbų atlikimo trukmė (dienomis) (K2); ilgaamžiškumas (K3) darbų mechanizavimo lygis (procentais %) (K4); darbininkų kvalifikacijos lygis (K5).

Pralaidos kaina (K1), 1 metro kaina eurai - tai vienas iš svarbiausių kriterijų užsakovui pasirenkant vandens pralaidos konstrukcijos variantą. Šio kriterijaus skaitinės reikšmės paimtos pagal Lietuvos Respublikos rinkos kainą.

Darbų atlikimo trukmė (K2), dienomis - tai kriterijus, kuris parodo variantų vandens pralaidos konstrukcijos įrengimo trukmę. Skaitinės reikšmės priimtos remiantis sąmatiniais skaičiavimais.

Ilgaamžiškumas (K3), metais - tai kriterijus, parodantis vandens pralaidos konstrukcijos tinkamą eksploatacijos trukmę. Jo skaitinės reikšmės paimtos remiantis pagal STR 1.03.02:2002 ir STR 2.06.02:2001. Nustatant kelio kategoriją, nurodant vandens pralaidų vamzdžių tinkamumą automobilių keliams ir jų taikymo sąlygas (pamatai, leidžiamos laikinos ir nuolatinės apkrovos, didžiausi ir mažiausi užpilamų gruntų sluoksniai). Vandens pralaidoms gali būti nustatomi 10, 15, 20 metų projektiniai naudojimo laikotarpiai.

Darbų mechanizmų lygis (K4), procentais - tai kriterijus, parodantis kaip našiai procentais gali dirbti mechanizmai sudėtingomis darbo sąlygomis, išnaudojamos geriausios mechanizmų savybės, kurios palengvina bei paspartina darbų eigą. Jo skaitinės reikšmės paimtos pagal darbo, medžiagų ir mechanizmų sąnaudų statyboje normatyvai.

Darbininkų kvalifikacijos lygis (K5), kategorija - tai kriterijus, kuris parodo reikalingą darbininkų kvalifikaciją, vandens pralaidų konstrukcijos darbams atlikti. Jo skaitinės reikšmės

paimtos pagal darbo, medžiagų ir mechanizmų sąnaudų statyboje normatyvai. Gautos kriterijų skaitinės reikšmės pateiktos 2.1 lentelėje.

2.1 lentelė. Kriterijų skaitinės reikšmės

Kriterijai	K₁	K₂	K₃	K₄	K₅
Alternatyvūs sprendimai	Kaina, 1metro, Eur.	Darbu atlikimo trukmė, dienomis	Ilgamžiškumas, (metais)	Darbu mechanizmų lygis, (%)	Darbininkų kvalifikacijos lygis, (vidutinė kategorija)
Apvali gelžbetoninės vandens pralaidos konstrukcija 1,00 m. Ø	310	15	20	42	4,6
Metalinė vandens pralaidos konstrukcija 1,00 m. Ø	256	12	15	40	4,1
Plastikinė vandens pralaidos konstrukcija 1,00 m. Ø	158	9	10	38	3,8
Optimalumas	min	min	max	max	max

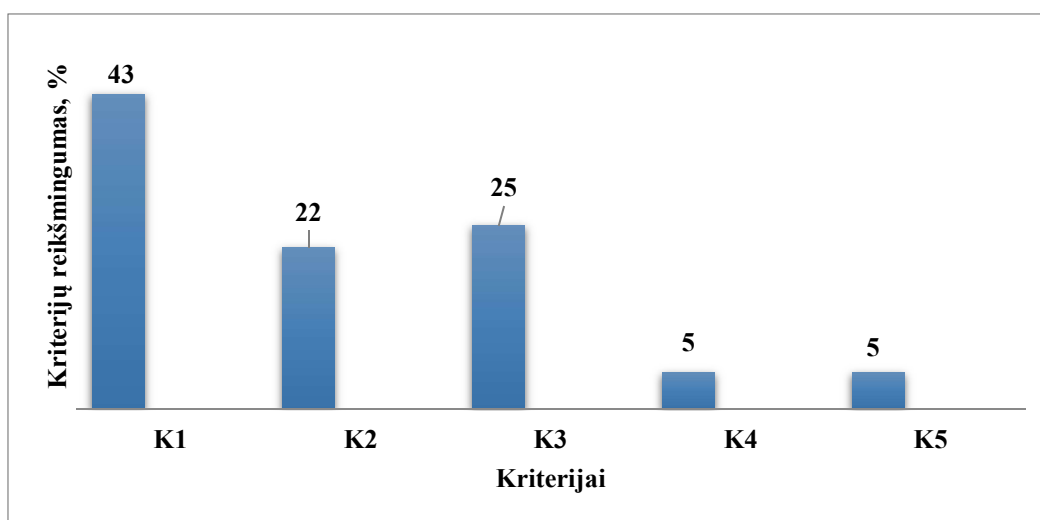
Subjektyvaus kriterijų reikšmingumo nustatymas, taikant ekspertinį porinio palyginimo metodą. Sekančiame etape nustatysiu vandens pralaidų konstrukcijos alternatyvių projektinių sprendimų vertinimo kriterijų subjektyvų reikšmingumą, taikant porinio palyginimo metodą.

Nustatau vandens pralaidų konstrukcijų alternatyvių projektinių sprendimų vertinimo kriterijų subjektyvų reikšmingumą, taikydamas porinio palyginimo metodą, pagal užsakovo pateiktą kriterijų prioritetų eilutę: $K_1 > K_3 > K_2 > K_4 = K_5$. Kriterijai yra surašomi į matricą, kiekvienam kriterijui yra priskiriamas balas iš intervalo (0;2) skaičius. Pildant matricą

svarbiausiam kriterijui yra priskiriama skaičius 2 lyginant jį su kitu kriterijum, o kitam kriterijui priskiriama skaičius 0. Jeigu abu kriterijai yra vienodai svarbūs jiems abiem skiriama po 1 balą. Gauti rezultatai pateikti 2.2 lentelėje.

2.2 lentelė. Vertinimo kriterijų subjektyvus reikšmingumas

Kriterijai	K ₁	K ₂	K ₃	K ₄	K ₅	Σ	q _j	%
K ₁	-	2	2	2	2	8	0,43	43
K ₂	0	-	0	1	2	3	0,22	22
K ₃	0	1	-	2	1	4	0,25	25
K ₄	0	0	0	-	1	1	0,05	5
K ₅	0	0	0	1	-	1	0,05	5
						17	1	100

2.2 pav. Subjektyvus kriterijų reikšmingumas, %

Nustačius vandens pralaidos konstrukcijų alternatyvių projektinių sprendimų subjektyvų reikšmingumą, galiu spręsti jog nagrinėtų vandens pralaidos konstrukcijos svarbiausias kriterijus kaina, kurios reikšmingumas yra 43%, antroje vietoje ilgaamžiškumas, kurio reikšmingumas yra 25%, trečioje vietoje pagal svarbą darbų atlikimo trukmė, kurios reikšmingumas yra 22%, o vienodai svarbūs kriterijai, tai mechanizmų lygis ir darbininkų kvalifikacija, kurių reikšmingumas yra po 5%.

Racionalaus sprendimo nustatymas, taikant daugiakriterinį naudingumo vertės metodą. Taikant šį metodą racionalus inžinerinis sprendimas nustatomas, tokia eiga:

Parengiama pradinė duomenų matrica P į kurią surašomi nustatyti kriterijų duomenys (2.5 lentelė). Panaikinamos matavimo dimensijos ir suvienodinamas duomenų intervalas. Normalizavimas atliekamas, taikant tiesinį normalizavimą naudojant šias formules:

Kai kriterijus maksimizuojamas naudojama ši formulė $P_{ij} = \frac{X_{ij}}{\max_{ij}}$

(1.1)

Kai kriterijus minimizuojamas naudojama ši formulė $P_{ij} = \frac{\min_{ij}}{X_{ij}}$

(1.2)

čia P_{ij} -normalizuojamos matricos narys; X_{ij} -Pradinės duomenų matricos narys kuris normalizuojamas; $\max_{ij}, \min_{ij}$ - maksimali arba minimali normalizuojamo kriterijaus reikšmė (2.6 lentelėje). Nustatant kiekvieno kriterijaus naudingumo vertę, pasirenkama skalė [0:100], pagal kurią didžiausiai kriterijaus skaitinei reikšmei normalizuotoje skalėje skiriama maksimali balų suma 100. Atitinkamai kitos reikšmės apskaičiuojamos pagal proporciją. Skaičiavimo rezultatai pateikiami (2.3, 2.4, 2.5 lentelėse).

2.3 lentelė. Pradinių duomenų matrica

Matrica P				Kriterijų optimalumas (min ar max)	Geriausia reikšmė
Alternatyvos Kriterijai	A1	A2	A3		
K₁	310	256	158	min	158
K₂	15	12	9	min	9
K₃	20	15	10	max	20
K₄	42	40	38	max	42
K₅	4,6	4,1	3,8	max	4,6

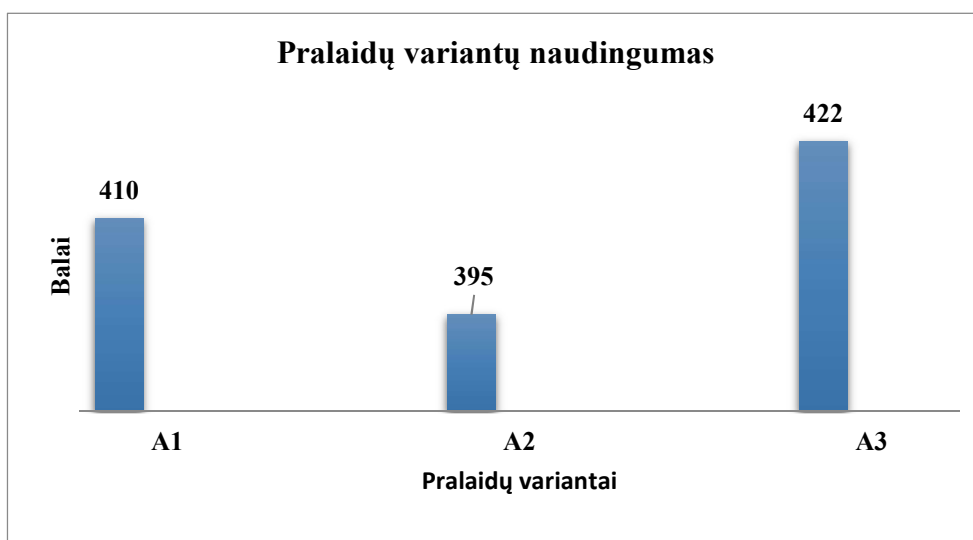
2.4 lentelė. Normalizuotos kriterijų reikšmės

Matrica $\bar{P}$			
Alternatyvos Kriterijai	A1	A2	A3
K₁	0,50	0,61	1
K₂	0,6	0,75	1
K₃	1	0,75	0,5
K₄	1	0,95	0,90
K₅	1	0,89	0,82

2.5 lentelė. Kriterijų naudingumas (balais)

Matrica C			
Alternatyvos Kriterijai	A1	A2	A3
K ₁	50	61	100
K ₂	60	75	100
K ₃	100	75	50
K ₄	100	95	90
K ₅	100	89	82
Σ	410	395	422

Rezultatai pavaizduojami grafiškai (2.3 pav.).

2.3 pav. Sprendimų naudingumas, kai neįvertintas kriterijų reikšmingumas

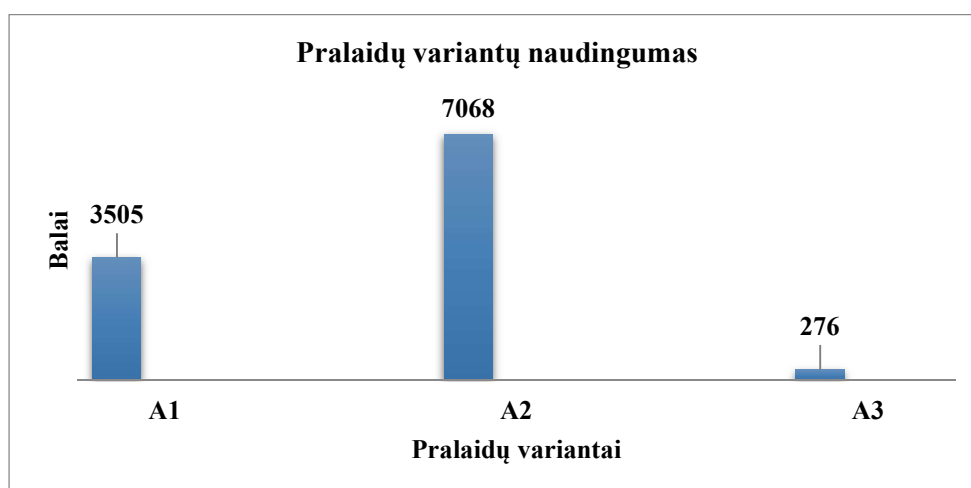
Taikant daugiakriterinį naudingumo vertės metodą ir kriterijų teorinį reikšmingumą, kai svarbiausi kriterijai buvo ilgaamžiškumas ir kaina, nustatyta, jog racionaliausias vandens pralaidos konstrukcijos projektinis sprendimas yra trečiasis variantas - kelio plastikinė vandens pralaidos konstrukcija. Sekantis pagal naudingumą buvo pirmasis variantas - apvali gelžbetoninė vandens pralaidos konstrukcija ir mažiausiai naudingas buvo antrasis sprendimas - metalinė vandens pralaidos konstrukcija.

Norint įvertinti nustatytą subjektyvų kriterijų reikšmingumą, sudaroma matrica C_{xq} (žr. 2.8 lentelę).

2.8 lentelė. Vandens pralaidos konstrukcijų sprendimų naudingumas, kai įvertinamas subjektyvus kriterijų reikšmingumas

Kriterijai	Kriterijų subjektyvus reikšmingumas $\bar{q}, \%$	Matrica $\bar{C} * \bar{q}$		
		A1	A2	A3
K ₁	43	2150	2623	43
K ₂	22	1320	1650	22
K ₃	25	25	1875	125
K ₄	5	5	475	45
K ₅	5	5	445	41
Σ		3505	7068	276

Pagal gautus skaičiavimo rezultatus, galima užrašyti tokią vandens pralaidos konstrukcijų sprendimų prioritetų eilutę: A₂>A₁>A₃. Grafiškai rezultatai pavaizduojami 2.4 pav.

2.4 pav. Vandens pralaidų konstrukcinių sprendimų naudingumas, kai įvertinamas subjektyvus kriterijų reikšmingumas

Išvados

1. Išanalizavus informacijos šaltinius, techninę, norminę ir kitą dokumentaciją, rekonstruojamam keliui nustatyti ir parinkti trys galimi pralaidų įrengimo variantai: apvali gelžbetoninė vandens pralaida; metalinė vandens pralaida; plastikinė vandens pralaida.
2. Atlikus daugiakriterinį vandens pralaidų įrengimo konstrukcinių sprendimų vertinimą, kai įvertintas subjektyvus kriterijų reikšmingumas, kur svarbiausi kriterijai kaina,

ilgaamžiškumas ir įrengimo trukmė, nustatytas racionalus pralaidos sprendimas - metalinė vandens pralaida. Šią pralaidą ir rekomenduojama naudoti rekonstruojamam keliui.

Literatūra

1. Automobilių kelių metalinių ir plastikinių vandens pralaidų kartotiniai konstrukciniai sprendimai. ST188710638.07:2004.
2. Automobilių kelių apvalių gelžbetoninių vandens pralaidų kartotiniai konstrukciniai sprendimai. **ST 8871063.01:2002.**
3. Čygas D., Žilionienė D., Vitkienė J. (2009) Automobilių kelių projektavimas.
4. Čėsna B., Bagdžiūnaitė-Litvinaitienė .L, Jakubavičius A. (2011). Moksliniai tyrimai ir inovacijos inžinerijoje.
5. Leonovič I., Laurinavičius A., Čygas D. (2014). Keliai ir klimatas.
6. Zavadskas E.,K., Kaklauskas A., Banaitienė N. (2001). Pastato gyvavimo proceso daugiakriterinė analizė.
7. Zavadskas E.,K., Simanauskas L., Kaklauskas A. (1999). Sprendimų paramos sistemos statyboje (Monografija).

ANALYSIS OF DEVELOPMENT SOLUTIONS FOR RECONSTRUCTIVE ROAD ALTERNATIVE DEVICES

Summary

The article analyzes three possible variants of water runoff, which are used for reconstruction of the road. In order to make a reasonable solution to the construction of a skidding installation, the numerical values of the criteria for estimating the possibilities for the construction of the permits were compared. Since the individual assessment criteria for alternative design decisions are not equally important, the evaluation takes into account the importance of the criteria and the multi-criteria approach used to determine the rational solution.

SAUSUMOS TRANSPORTO PRIEMONIŲ VALDYTOJŲ CIVILINĖS ATSAKOMYBĖS PRIVALOMOJO DRAUDIMO KAINŲ PALYGINAMOJI ANALIZĖ LIETUVOS NE GYVYBĖS DRAUDIMO RINKOJE

Evelina Dorniak

Mokslinė vadovė – lektorė Daiva Malakaitė

Vilniaus kolegija, Ekonomikos fakultetas

Draudimo įmokų dydžius nustato draudikas. Šios draudimo paslaugos kaina rinkoje priklauso nuo kelių rizikos faktorių. Tokiais rizikos faktoriais draudikai paprastai laiko:

- automobilio savininko amžių,
- vairavimo stažą,
- transporto priemonės rūšį,
- automobilio variklio darbinį tūrį,
- anksčiau sukeltų autoįvykių skaičių,
- transporto priemonės savininko gyvenamąją vietą.

Straipsnio tikslas - išanalizuoti transporto priemonių valdytojų civilinės atsakomybės privalomojo draudimo kainas Lietuvos ne gyvybės draudimo rinkoje.

Straipsnio uždaviniai:

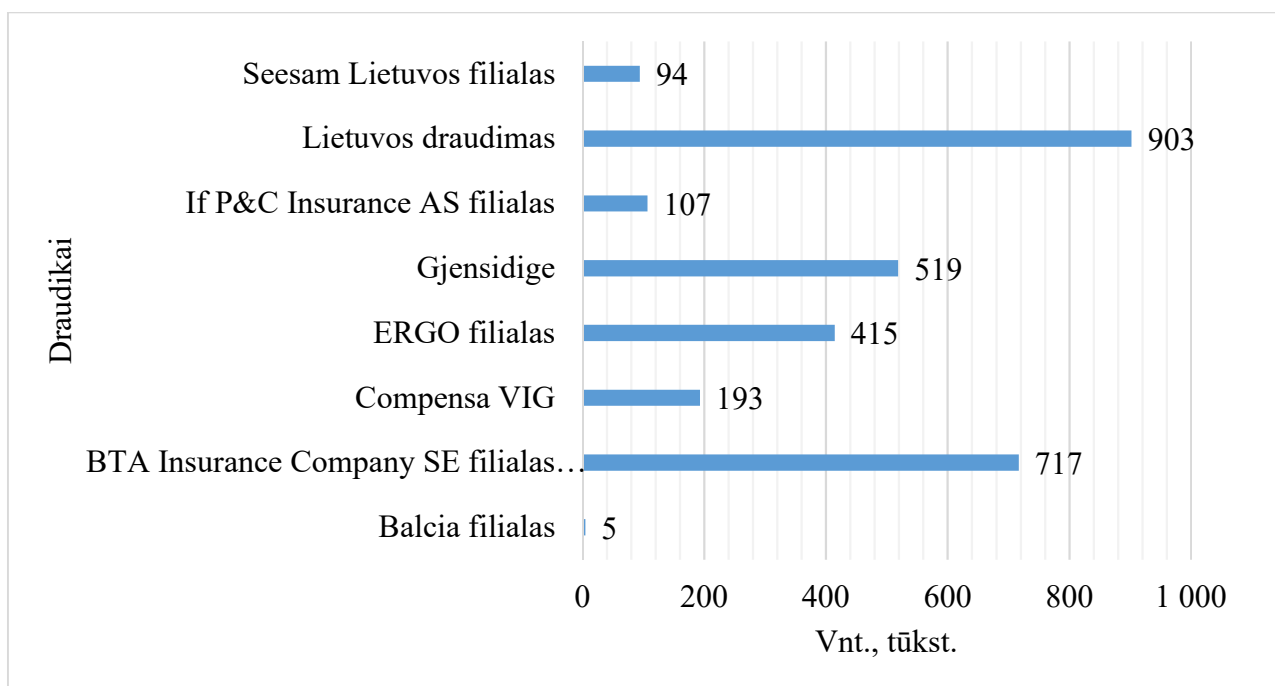
1. Apibrėžti rizikos faktorius, įtakančius TVPCA draudimo kainą.
2. Nustatyti rizikos faktorių poveikį draudimo paslaugos kainą.

TPVCA draudimas – tai sausumos transporto priemonių valdytojų civilinės atsakomybės privalomasis draudimas. Šiuo draudimu draudžiama civilinė transporto priemonės valdytojo atsakomybė prieš trečiuosius asmenis. Jei teisėtas transporto priemonės valdytojas dėl savo kaltės sukelia autoįvykį, tai draudimo įmonė, apdraudusi transporto priemonės valdytojo civilinę atsakomybę, padengia nuostolius nukentėjusiems asmenims ir tų asmenų turtui.

Įprastinė draudimo sutartis sudaroma 12 mėnesių terminui. Draudikas išduoda draudėjui įprastinės draudimo sutarties sudarymą ir suteikiamą draudimo apsaugą patvirtinantį draudimo liudijimą. Jame nurodomas draudimo liudijimo galiojimo laikotarpis, ne trumpesnis kaip vienas mėnuo, už kurį sumokėta draudimo įmoka. Draudimo sutarties galiojimo laikotarpiu gali būti išduodami keli draudimo liudijimai.

Jauni vairuotojai dažniau sukelia eismo įvykius bei padaro didesnius nuostolius, todėl jauniems vairuotojams šio draudimo kaina ženkliai didėja. Dažniausiai solidi vairavimo patirtis mažina tikimybę sukelti draudžiamąjį įvykį, todėl kuo didesnis transporto priemonės savininko vairavimo stažas, tuo draudimo įmonės nustatoma draudimo kaina yra mažesnė. Lengvąjį

automobilį vairuojantis asmuo dažniausiai padaro mažesnes žalas, nei pavyzdžiui vilkiką vairuojantis asmuo, todėl komercinių automobilių ir sunkiasvorių transporto priemonių, o ypač užsienio šalių kelių eisme dalyvaujančių transporto priemonių valdytojų, civilinės atsakomybės draudimo kaina būna didesnė. Galingesnė, galinti greičiau važiuojanti transporto priemonė yra rizikingesnė, nes potencialiai gali padaryti daugiau žalos, todėl asmenys, turintys didesnio variklio darbinio tūrio automobilius, už privalomąjį transporto priemonių valdytojų civilinės atsakomybės draudimą moka brangiau. Draudimo įmokos didėjimui turi įtakos tik tie eismo įvykiai, kurių kaltininku vairuotojas buvo pripažintas. Jeigu asmens vardu registruota transporto priemonė sukėlė eismo įvykį ir padarė realių nuostolių nukentėjusio asmens automobiliui ar tame automobilyje važiuvusiems asmenims, kitą kartą už draudimą reikės mokėti daugiau. Draudžiamųjų įvykių dažnį įtakoja ir eismo intensyvumas. Kuo dažniau transporto priemonė yra eksploatuojama vietovėse, kuriose eismo intensyvumas didelis, tuo didesnė eismo įvykio tikimybė, todėl didžiuosiuose miestuose registruoti transporto priemonių savininkai už TPVCA privalomąjį draudimą moka daugiau.

1 pav. Lietuvos ne gyvybės draudimo rinkoje sudarytų TPVCA privalomojo draudimo sutarčių skaičius 2017 m.

Šaltinis: sudaryta autorės, remiantis Lietuvos banko duomenimis.

Galima teigti, kad palankiausios vartotojams sąlygos yra akcinėje bendrovėje „Lietuvos draudimas“, kadangi 2017 metais būtent ši bendrovė sudarė daugiausiai sutarčių. Sudarytų TPVCA draudimo sutarčių skaičius siekė net 902 535 vnt. Antra draudimo rinkoje pagal sudarytų TPVCA draudimo sutarčių skaičių buvo BTA draudimo bendrovė, ji sudarė 717 076 vnt. sutarčių.

TPVCA draudimo kainos Lietuvos ne gyvybės draudimo rinkoje gana ženkliai skiriasi atskiroms transporto valdytojų grupėms, nes skiriasi tų grupių rizikos faktoriai. Vyresni ir didesnį vairavimo stažą turintys vairuotojai moka gerokai mažesnes privalomojo draudimo įmokas nei jauni ir mažą vairavimo stažą turintys vairuotojai. Nors visi rizikos faktoriai įtakoja privalomojo draudimo įmokos dydį, tačiau vairuotojo amžius ir vairavimo stažas paprastai labiausiai didina arba mažina draudimo kainą. Palyginimui buvo naudoti 22-jų metų bei 67-erių metų vairuotojų duomenys. Automobiliai palyginimui paimti panašūs - Audi A6, 103 kW, 1996 metų ir Audi A6, 85 kW, 1997 metų. Lyginant šių draudimo sutarčių kainas įtakančius rizikos faktorius labiausiai skiriasi transporto priemonių savininkų amžius, o automobilių parametrai labai panašūs.

1 lentelė

22-jų metų vairuotojui siūlomo TPVCA draudimo kainos

Draudikas	Draudimo laikotarpis	Metinė kaina, EUR
BTA	12 mėn.	325
Lietuvos draudimas	12 mėn.	367
Gjensidige	12 mėn.	274
IF	12 mėn.	743
Seesam	12 mėn.	420
Compensa	12 mėn.	330
Ergo	12 mėn.	321

Šaltinis: sudaryta autorės

Pastebima, kad to paties produkto kainos varijuoja nuo 274 iki 743 eurų per metus, tai priklauso nuo draudimo bendrovės pasirinkimo. Nustatyta, kad mažiausią TPVCA draudimo kainą vartotojui siūlo Gjensidige draudimo bendrovė (274 eurai). Gana nedidelę kainą pasiūlė ir BTA draudimo bendrovė (325 eurai), bet vartotojui reikia papildomai žalios kortelės, o šis draudiko siūlo ją už papildomą mokestį. Akcinė bendrovė „Lietuvos draudimas“ siūlo vidutinę šio rinkos segmento kainą, į kurią įeina žalia kortelė bei techninės pagalbos kelyje paketas. Didžiausią kainą siūlo IF draudimo bendrovė (743 eurai), kadangi pagal taikomus tarifus didelę riziką turinčiam vairuotojui smarkiai padidėja mokesčiai dengiantys draudėjo veiksmus. Nurodytos draudimo sutarties kainos galioja su sąlyga, kad automobilis bus eksploatuojamas tik Lietuvos respublikos teritorijoje. Vidutinė siūloma TPVCA draudimo rinkos kaina metams yra 397 eurai.

67-erių metų vairuotojui siūlomo TPVCA draudimo kainos

Draudikas	Draudimo laikotarpis	Metinė kaina, EUR
BTA	12 mėn.	124
Lietuvos draudimas	12 mėn.	170
Gjensidige	12 mėn.	76
IF	12 mėn.	139
Seesam	12 mėn.	79
Compensa	12 mėn.	82
Ergo	12 mėn.	69

Šaltinis: sudaryta autorės

Vyresnio amžiaus draudėjui Lietuvos ne gyvybės draudimo rinkoje didžiausią TPVCA draudimo kainą siūlo akcinė bendrovė „Lietuvos draudimas“ (170 eurų). Vieną didžiausių kainų rinkoje šis draudikas galėjo pasiūlyti todėl, kad vairuotojas prieš metus buvo patyręs smulkų autoįvykį, nors ir draudėsi šioje įmonėje jau 5 metus iš eilės. Gana didelę TPVCA draudimo kainą pasiūlė ir IF draudimo bendrovė (139 eurai). Mažiausią kainą pasiūlė Ergo draudimo bendrovė (69 eurai) papildomai suteikiant techninės pagalbos kelyje paketą, nepaisant to, kad vartotojas šioje įmonėje neturi draudimo sutarčių. Atsižvelgiant į visų draudimo bendrovių pasiūlymus galima teigti, kad vidutinė TPVCA draudimo sutarties kaina rinkoje yra 106 eurai.

Lyginant 22-jų metų asmeniui siūlomas TPVCA draudimo kainas ir 67-erių metų asmens TPVCA draudimo kainas galima teigti, kad kuo ilgesnis vairavimo stažas, tuo mažesnė draudimo kaina. Jaunam vairuotojui vidutinė rinkos kaina yra 397 eurai, o vyresniam asmeniui - 106 eurai. Tai reiškia, kad jaunam draudėjui kaina yra 3,8 karto didesnė nei vyresniam, o tai sudaro 74 procentų skirtumą.

Atlikus TPVCA draudimo sutarties kainų palyginamąją analizę galima teigti, kad kainų svyravimas yra labai didelis, nes šie vairuotojai yra priskiriami skirtingoms rizikos grupėms, todėl taikomi skirtingi draudimo tarifai. Renkantis draudiką reikia išnagrinėti, kokias papildomas sąlygas siūlo draudimo bendrovė už konkrečią kainą nieko nemokant papildomai.

Išvados

1. TPVCA privalomojo draudimo įmokos dydis Lietuvos ne gyvybės draudimo rinkoje priklauso nuo automobilio savininko amžiaus, vairavimo stažo, transporto priemonės rūšies, automobilio variklio darbinio tūrio bei transporto priemonės savininko anksčiau sukeltų autoįvykių skaičiaus.
2. TPVCA draudimo kainos Lietuvos ne gyvybės draudimo rinkoje gana ženkliai skiriasi atskiroms transporto valdytojų grupėms, nes skiriasi tų grupių rizikos faktoriai. Vyresni ir didesnę vairavimo stažą turintys vairuotojai moka gerokai mažesnes privalomojo draudimo įmokas nei jauni ir mažą vairavimo stažą turintys vairuotojai. Nors visi rizikos faktoriai įtakoja privalomojo draudimo įmokos dydį, tačiau vairuotojo amžius ir vairavimo stažas paprastai labiausiai didina arba mažina draudimo kainą. Jaunam vairuotojui vidutinė rinkos kaina Lietuvoje yra 397 eurai, o vyresniam asmeniui 106 eurai. Jaunam vairuotojui draudimo kaina yra 3,8 karto didesnė nei vyresniam.

Literatūra

1. LIETUVOS BANKAS. *Veiklos rodikliai*. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.lb.lt/lt/draudikai-veiklos-rodikliai>
2. MANO DRAUDIMAS. *Privalomasis vairuotojų civilinės atsakomybės draudimas*. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: http://www.manodraudimas.lt/draudimo_paslaugos/automobilio_draudimas/privalomasis_vairuotoju_civilines_atsakomybes_draudimas/
3. LIETUVOS RESPUBLIKOS DRAUDIMO ĮSTATYMAS. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.8447F63760E9/fBLgDYrhKm>
4. LIETUVOS RESPUBLIKOS TRANSPORTO PRIEMONIŲ VALDYTOJŲ CIVILINĖS ATSAKOMYBĖS PRIVALOMOJO DRAUDIMO ĮSTATYMO PAKEITIMO Į S T A T Y M A S. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: https://www.ld.lt/sites/default/files/LR%20Transporto%20priemoni%C5%B3%20valdytoj%C5%B3%20civilin%C4%97s%20atsakomyb%C4%97s%20privalomojo%20draudimo%20%C4%AFstatymas_0.pdf
5. BTA. *TPVCA draudimo skaičiuoklė*. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.epolisas.lt/automobilio-draudimas/draudimo-pasiulymai>
6. LIETUVOS DRAUDIMAS. *TPVCA draudimo skaičiuoklė*. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://draudimas.ld.lt/draudimas-internetu/automobilio-draudimas-internetu/automobilio-paieska/960237>

7. GJENSIDIGE. *TPVCA draudimo skaičiuoklė*. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.gjensidige.lt/privalomasis-draudimas/isigykite-privalomaji-draudima>
8. IF. *TPVCA draudimo skaičiuoklė*. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://web.if.lv/B52LT/if/policies/Mtpl/entry.aspx>
9. SEESAM. *TPVCA draudimo skaičiuoklė*. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://esales.seesam.lt/automobilio-draudimas/>
10. DRAUDIMAS.LT. *Skirtingų draudikų TPVCA draudimo skaičiuoklės*. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.draudimas.lt/vehicles/insurance/step3>

THE LEGITIMATE OWNERS OF THE VEHICLES AND THE COMPULSORY AGAINST CIVIL LIABILITY INSURANCE PRICE ANALYSIS OF NON-LIFE INSURANCE MARKET IN LITHUANIA

Summary

In the article is referred to about the distribution of the insurance market in accordance with the underwriters. Insurance premium also has an importance role in insurance business, because the policy holder want to buy insurance with a good price. So influence for price is policy holder years, driving careers, the car's power, year of manufacture of the car, the number of accidents and other what is related to the vehicle. Prices is very different. Comparison of the person proposed for insurance prices for 22 years and 67 years of personal insurance prices, it is concluded that the longer the driving length, the lower the insurance cost. The young driver, the average market price shall be 397 euros, the older person average market price is 106 euros. This means that the price for young person is 74 percent bigger than the older person.

SELECTED PROBLEMS OF YOUTH UNEMPLOYMENT AND EMPLOYMENT

Klaudia Rogalska

Scientific supervisor – Dr. Małgorzata Zajdel

University of Science and Technology, Bydgoszcz, Poland

Introduction

All countries in the world are struggling with the problem of unemployment. This article focuses on the situation of the level of unemployment in Poland among the younger generation, and more specifically in the Kuyavian region. The study aims to show how to deal with the problem of unemployment among young people and how to prevent it. Entering the structure will allow for a more detailed analysis of the situation, in order to better use the perspectives of preparing graduates of higher education to work in certain professions in the future. The analysis indicates the occupations that are most in demand on the labor market and how the regional authorities help to ensure that the potential employee is more attractive to the future employer. The study used a method with secondary data. For this purpose, the public statistics of the Central Statistical Office were used. In addition, for the province in Kuyavian-Pomeranian, programs supporting young people in the labor market were presented. The survey indicates that the initiatives taken to combat unemployment are becoming effective. People participating in activation programs have an easier career path. Support programs do not, however, show the cause of unemployment. Therefore, it is important to constantly analyze the labor market, which allows to show a wider picture of the unemployment problem. It should focus on this, and it would allow for better management of human resources in the given region, which could be extended to further positions, namely the province, and then the country.

1. The structure of Unemployment in Poland

According to surveys of the Central Statistical Office, in 2016, young people under the age of 24 constitute 13.4% of the total unemployed, while people aged 25-34 constitute as much as 27.7%.

Chart 1 The structure of unemployed aged 24 years and less in total in Poland [%]

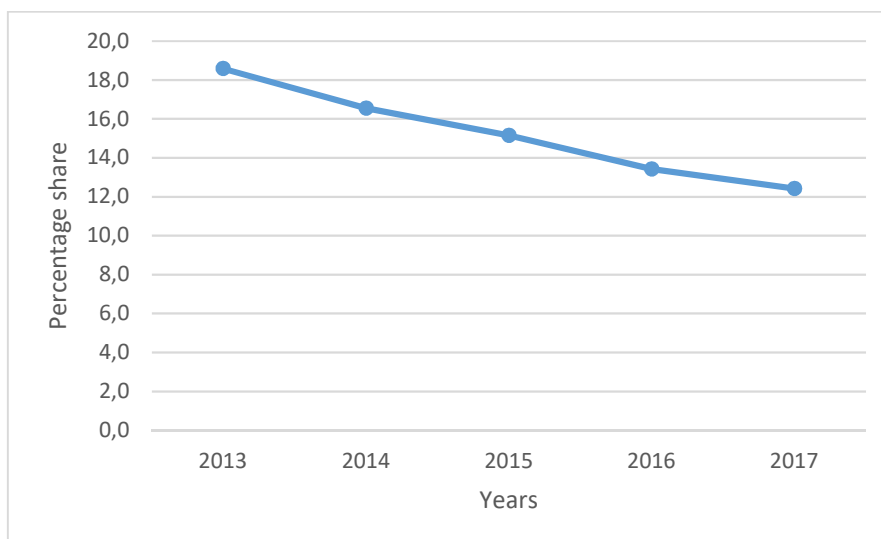

Figure 1: Own elaboration based on bdl.stat.gov.pl/BDL/dane/podgrup/tablica

Chart 2 The share of unemployed people aged 25-34 in total in Poland [%]

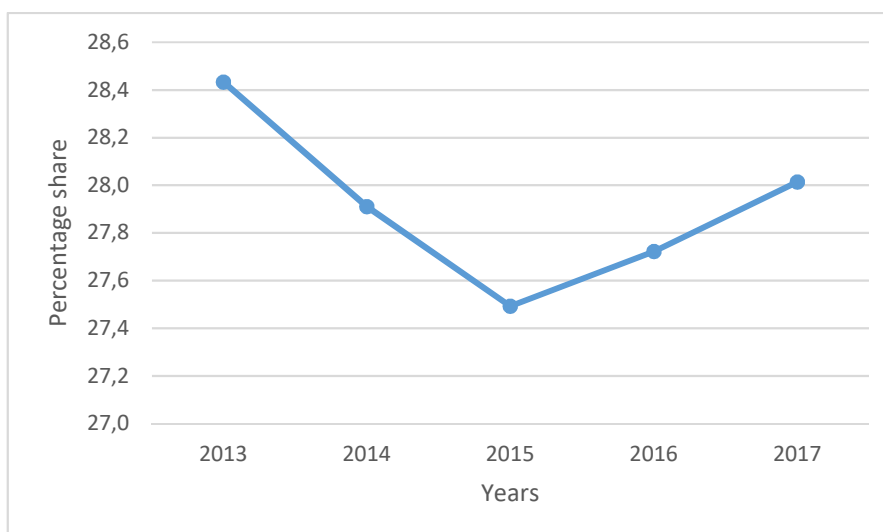

Figure 2: Own elaboration based on bdl.stat.gov.pl/BDL/dane/podgrup/tablica

It was observed that the level of unemployment of people aged 24 and less gradually decreased, while at the age of 25-34 it increased violently. This proves that people with higher education after graduating cannot find a job in the profession, hence the high share of unemployed people in this age is high. Young people under the age of 24 constitute a smaller percentage of general unemployment because they are interested in casual jobs and are not specifically oriented to work in the profession. The presented statistics describe the situation in Poland in general. The focus was on the Kuyavian-Pomeranian province and the methods realized by the voivodship authorities, in particular the county of Bydgoszcz in connection with the struggle against unemployment of university graduates.

2. The structure of Unemployment in Kuyavian-Pomeranian Province and Bydgoszcz County

Chart 3 The share of unemployed people aged 25-34 in Kuyavian-Pomeranian province [%]

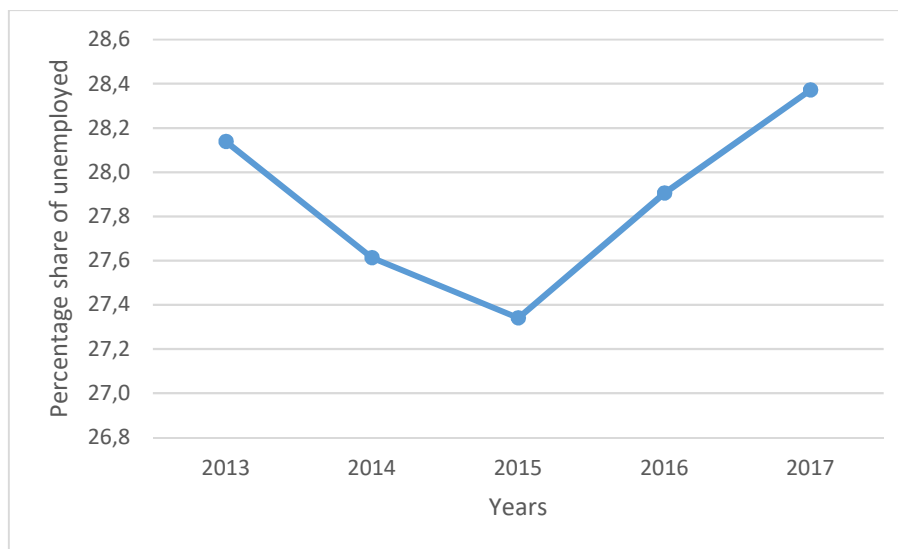
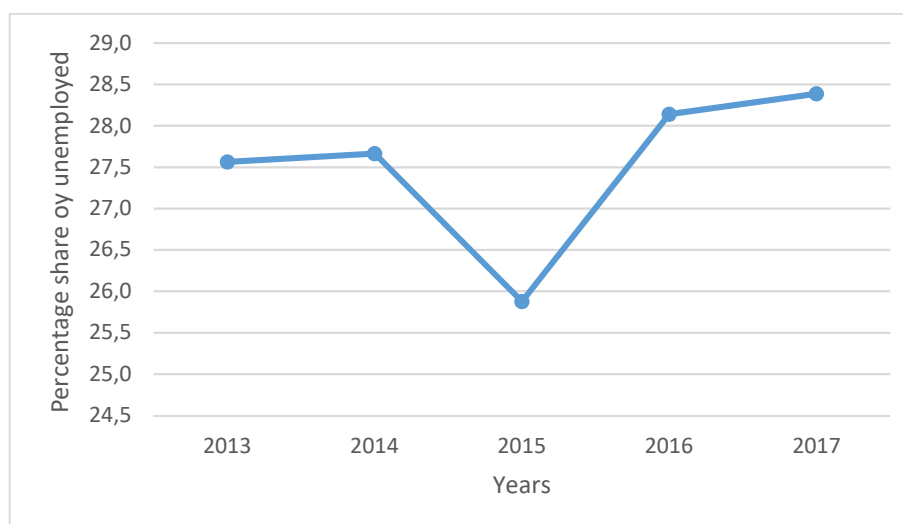

Chart 4 The share of unemployed people aged 25-34 in Bydgoszcz county [%]

It was observed that in 2015 the level of unemployment of people aged 25-34 dropped significantly. This is due to the fact that in 2015, the number of workplaces increased and larger amount people registered in the employment office were employed. With time, in 2016-2017, this trend was decreasing and unemployment began to increase because workplaces were not able to meet the needs of, among others, university graduates. A common question that students who are at the end of their education ask themselves is what fields of study provide us with a certain job after graduation. The difference between science and humanities is as follows. A thorough education can provide a gross salary of PLN 4,800 and a humanistic education PLN 3,800 (data from 2016)

Below is the ranking of the most desired employees graduating from higher studies indicated by the author of the interviewme.pl website of Piotr Sosnowski:

- financiers, in particular statutory auditors and financial risk analysts,
- IT specialists, in particular programmers,
- engineers,
- lawyers,
- logisticians,
- transport specialists.

These are occupations that are sought by potential employers. However, for a graduate of a higher education institution to find a job, there must be additional development opportunities to make the employee more attractive on the labor market.

3. Programs Supporting Youth Unemployed People

In the Kuyavian-Pomeranian province it is run in the period 2014-2020. Operational Program Knowledge Education Development, under which "the program supports the activation of young people under 30 unemployed, higher education, social innovation, mobility and transnational cooperation, as well as reforms in the areas of employment, social inclusion, education, health and good governance . "Supports young people up to 30 years of age without work, including help in defining the career path, training and examinations, internships, practices, subsidized employment, subsidies for starting a business. A distinguishing part of supporting young people is „Youth Employment Initiative”. This program is a great solution to support people who have completed their studies to facilitate their development, including in the field of business creation and participation in internships and practices that guide and create a career path.

One should also mention the programs realized in the county of Bydgoszcz. As part of the county, there are two leading programs in the field of activating young people.

- "Activation of young people who are unemployed in Bydgoszcz and the Bydgoszcz country (III)" - The aim of the project is to increase the employment opportunities for young people up to 29 years of age. As part of the project, for each participant, a specific offer of vocational activation will be preceded by an analysis of the skills, predispositions and professional problems of a given participant. The psychological profile of a potential employee will allow the County Labor Office to properly choose the services and instruments of the labor market referred to in the „Act on employment promotion and labor market institutions”.

- "Administrator network - reliable work, better start! Transnational mobility program "- The aim of the project is to gain or strengthen professional competences in the IT industry by people aged 18-35 from the Kuyavian-Pomeranian province.

Conclusions

1. It was observed that the region of Kuyavian-Pomeranian deals with the problem of unemployment among young people, however, to ensure a reduction in the level of unemployment in this age group, a broader range of programs should be offered, including skills in various fields, as there is a demand for at least five professions and programs supporting young people mainly general soft skills or computer science. After the above analysis of the situation of young people on the labor market, a beneficial solution would be to provide a program with a training package and courses in various fields.
2. The program would contain 6 modules in the field of the above-mentioned professions sought after on the labor market. Each module would have its own training package, which would deal with general familiarization with the basic(elemental) departments in the profession, for example module I with the leading title Finance would include training in the basics of accounting, financial analysis, management and public finances. The above trainings would take place in cyclical continuity for a specific group of people selected by way of applications to the County Labor Office. Preceding this program should begin with the analysis of interest in training in the aforementioned range.

References

- 1.bardzokulturalnie.pl/2016/06/06/najbardziej-oplaczalne-kierunki-studiow-polsce-przewodnik-zarobkach
- 2.bdl.stat.gov.pl
- 3.bydgoszcz.praca.gov.pl/rynek-pracy/programy-aktywizacyjne-i-projekty/
- 4.www.infor.pl/prawo/nawosci-prawne/723055,Spadek-bezrobocia-w-Polsce.html
- 5.https://interviewme.pl/blog/kierunki-studiow
- 6.www.money.pl/gospodarka/wiadomosci/artikul/bezrobocie-w-woj-pomorskim-coraz-mniejsze,129,0,1685633.html
- 7.www.power.gov.pl
- 8.www.praca.fm/najbardziej-oplaczalne-zawody/

SELECTED PROBLEMS OF YOUTH UNEMPLOYMENT AND EMPLOYMENT

Summary

The article aimed to describe the problem of unemployment among young people, to determine the cause-and-effect relationship and to show alternatives to make the potential employee attractive in the labor market.

SHARING ECONOMICS

Mantas Juknius, Ugnė Grigutytė

Scientific supervisor – lecturer Ingrida Galkauskienė

Vilniaus kolegija/University of Applied Sciences, Faculty of Economics

Introduction

The sharing economy holds an exceptional position in the economies of developed countries. First of all, the sharing economy not only has a significant impact on the country's economic situation, but is also a basic form of improving living conditions. Of course sharing economics let us to including using information technology to provide individuals with information that enables the optimization of resources through the mutualization of excess capacity in goods and services. A common premise is that when information about goods is shared (typically via an online marketplace), the value of those goods may increase for the business, for individuals, for the community and for society in general.

The aim of article - the paper is to analyze the division of economics in Lithuania.

Work tasks:

1. To discuss the prevailing economy in Lithuania and to mention the main economic systems
2. Explore the participative economy
3. Give examples of participation economics, Uber ', Taskrabbitt ', Blablacar "
4. Discuss the pluses and minuses of the participative economy

Methods of work - analysis of scientific theoretical literature and other informational sources.

The Lithuanian economy is based on the principles of a capitalist free market. Of course, Lithuania has own Economics systems, for example. The economy is divided into three main systems: net capital economy; team economy; mixed economy.

Capitalism

The system of net capitalism has the following features. The entire economic system is based on private property. The system is dominated by economic freedom of subjects;

Market mechanism and price system coordinate and manage economic activity and manage it. Each element of the economy seeks to maximize its revenue and benefits to itself, based solely

on its own individual decisions and interests. State bodies do not interfere in the functioning of the economy.

Team economy

In the framework of the team economy system, all the decisions are made by one center. The main features of such a system are State property; Centralized economic planning. The central government carries out the functions that the market mechanism, competition and price system perform in a pure capitalist system.

Mixed economy

The most commonly used countries are the hybrid economic system, which features: Private property prevails; Economic freedom prevails; Personal interests and benefits as a motive for behaviour; Competition prevails; Market and price system as a mechanism for economic functioning and regulation; Partial state regulation.

About Sharing Economy

Sharing economy is an umbrella term with a range of meanings, often used to describe economic activity involving online transactions. Originally growing out of the open-source community to refer to peer-to-peer based sharing of access to goods and services, the term is now sometimes used in a broader sense to describe any sales transactions that are done via online market places, even ones that are business to business (B2B), rather than peer-to-peer. For this reason, the term sharing economy has been criticised as misleading, some arguing that even services that enable peer-to-peer exchange can be primarily profit-driven.

Sharing Economy examples:

BlaBlacar is an online marketplace for: carpooling, - Its website and mobil: apps, connect drivers and passengers willing to travel together between cities and share the cost of the journey. The service is available in 21 countries, almost all which are in Europe – countries include; Spain, Portugal, France, Italy, Belgium, Luxembourg, Holland, Poland, UK, Russia, Ukraine, Germany, India, Turkey, Hungary, Croatia, Serbia, Romania, Slovakia, Mexico and Brasil.

The company does not own any vehicles it is which receives a 12% commission from every booking.

Uber Technologies Inc. is a peer to peer ridesharing, food delivery, and transportation network company headquartered in San Francisco, California, with operation in 633 cities worldwide. Its platforms can be accessed via its websites and mobile apps. The name „Uber” is a

referene to the common word ‘‘uber’’ meaning ‘‘topmost’’ or ‘‘super’’, and having its origins in the Germany word uber, meaning ‘‘above’’ Uber has been prominent in the sharing economy, so much so that the changes in industries as a result of it have been referred to as Uberisation.

TaskRabbit is an online and mobile marketplace that matches freelance labor with local demand, allowing consumers to find immediate help with everyday tasks, including cleaning, moving, delivery and handyman work. Founded in 2008 by Leah Busque, the company has received \$37.7 million in funding to date and currently has tens of thousands of vetted, background-checked "Taskers" available to help consumers across a wide variety of categories. Busque founded TaskRabbit when she had no time to buy dog food, basing it on the idea of "neighbors helping neighbors".

Sharing Economy- it is information technology created helping thing,in which people are trafficked, hired, exchanged between services and goods. It is most prevalent in economy sectors such as housing, transportattion, financing, rental of goods.

Sharing economics business models are based on the principles of multiplatform platforms. Traditional retail chains, markets bring together manufacturers and buyers. On-line websites attract customers from different countries due to low IT costs and high geographic coverage, and the cost of such exchanges is significantly reduced. The rise of social networks contributes to the sharing of the economy, as platforms for sharing services and objects are becoming a kind of social networking.

Advantages in sharing economy

With a sharing economy, private owners can offer their vehicles as a means of transportation to others for a fee. Same goes for an unused room in a home owner can aublet it to other people as and added income. With this type of exchange, unused items and possessions are not put to waste.

People can now work from home writing for websites or offering other servies online with more flexibility and can sell used items online. Moreover, people of the community are encouraged to be more productive by sharing their time as well as unused items at home.

Disadvantages in sharing economy

Opponents of the sharing economy point out that people who work under a shared economy are deprived of the benefits accorded to full time employees such as paid leaves, sick pay and bonuses, not to discount the fact that they are often underpaid. Another setback of the sharing economy critics posit is the potential loss of tax revenues for the government. Not all who earn an inome pay taxes from their earnings online which should have been added to government’s tax

revenue. By selling and buying products and services online, the buyers and sellers are not totally protected from fraud especially if there is intent to mislead. It is simply a new form of capitalism – provide a venue for people to access services and products they need and in the end, the capitalists and players are the ones who benefit the most not the individuals who offer their services and products through these websites.

Conclusion

So we all realized that the sharing economy is one of the sectors of the economy that is very popular in the current society. Which is expanding across Europe, this business will ultimately be included in the political regulatory and social contexts that are more in line with the values of justice, sustainability, openness and cooperation. As we all know, the shared economy has fueled the glamorous new technology. In this invention, people can easily now easily connect, share information and collaborate, that's fine.

References

1. JULIET SCHOR. Debating the sharing economy
2. RUSSELL BELK. You are what you can access: sharing and collaborative consumption online, 2014
3. <https://www.investopedia.com/terms/s/sharing-economy.asp>
4. <https://www.uber.com/lt/cities/> [viewed 2018 March 20]
5. <https://www.blablacar.com/> [viewed 2018 March 25]
6. <https://www.taskrabbit.com/> [viewed 2018 March 26]

SHARING ECONOMY

Summary

In the article report about sharing economy. Firstly, there is discussed economics systems and how does it work. Secondly, there is written that sharing economy is economy involving online transactions. Moreover, there are some examples of sharing economy and one of them is blablacar, it is app that helps to connect with other drivers and travel together to another city. Uber also is used by app and this program also help to get from one place to another and give drivers flexible working hours. The last example is TaskRabbit, it allows to find workers that could help customers to do everyday tasks. Flexible working hours and easy way to use this type business is the main advantages in sharing economy. Not all people pay taxes, for this reason countries economy falling down.

SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF AGRICULTURAL ORGANIZATIONS AS PART OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF AGRICULTURAL AREAS

Yauheni Nikifarau

Scientific supervisor – Assoc. Prof. Sviatlana Naskova

Belarussian State Agricultural Academy, Horki, Belarus

Introduction

The current socioeconomic situation in the countryside and the level of agricultural development in Belarus are characterized by reduction in the resource potential, by decreasing in purchasing power and by increasing of credit accounts of rural commodity producers, as a result of which the sustainability of most enterprises has decreased. Organizations operate in a low-profit or loss-making manner, many of them went bankrupt. State agricultural supporting measures adopted in recent years, such as the financial rehabilitation of agricultural organizations, subsidizing interest rate credit, the development of leasing, allowed to halt the decline in production, but there were no radical changes in improving of financial and economic activities of agricultural producers.

The aim of the study is to study the theoretical foundations for the sustainable development of agricultural enterprises.

Methods of economic were used during the research. The materials of periodicals, Internet resources and educational publications were the sources of information.

Sustainable development of agricultural organizations as part of sustainable development of agricultural areas

The word "stability" and discussions about ways to achieve it have increasingly appeared in scientific reports, development strategies for individual territories and whole states. Before searching of ways of sustainable development of the agro-industrial complex in general and agricultural enterprises in particular we need to note that the agro-industrial complex of the Republic of Belarus is the largest production complex of the country's economy.

The organizational structure of the agroindustrial complex includes three areas:

1. Farms produce food and raw materials for the processing industry.
2. Industries producing means of production for the agroindustrial complex. The means of production are the set of labour objects and instruments of labour. The labour objects

are all human activity is directed at. Instruments of labour - this is all man uses to influence over labour objects.

3. Industries providing the delivery of agricultural products to consumers - harvesting, processing, warehousing, transportation and sale of agricultural products. These industries include food, meat, dairy, fish, feed industries, as well as consumer goods industry that produce goods from agricultural materials and food trading industry

Agricultural enterprises are a collective of workers armed with instruments of labour and producing agricultural products in relation to the state laws, contracts and internal needs.

There are three principles of the formation of agricultural enterprises:

1. Voluntary formation and freedom in choosing partners.
2. Transfer of the land use system to private property or lifelong inheritance.
3. Full economic responsibility for the results of economic activity.

One of the elements that necessary for the development of agricultural enterprises is a high level of infrastructure. Infrastructure includes such elements as increasing the potential of the social infrastructure at the enterprise, enterprise performance indicators, industrial infrastructure of enterprises. The infrastructure is divided into production and social. The production infrastructure includes: a system of delivering to consumers (wholesale depots, warehouses), transport and communications, a logistics system (spare parts, fuel and lubricants, fertilizers), a material and technical supplies service system (electricity, water, gas).

The social infrastructure includes pre-school institutions, educational and scientific institutions, health, sports and environmental institutions, housing and communal services, etc. [2]. Modern policy in the area of market economy does not allow the agricultural complex to work at full strength. This fact is largely due to the uniqueness of agricultural production and its product. In addition, agricultural prices and incomes of agrarians considerably lag behind prices and incomes in the economic system of the country as a whole. It is these factors that are the reason for the emergence of a tendency to reduce motivation for entrepreneurial activities in the agricultural sector.

The key feature of the agricultural complex is the use of land and natural resources as an object of production. Land, in fact, is the main labour instrument in the agro-industrial complex. The basis of production in the agricultural sector is the use of natural biological factors, which are animals and plants. Summarizing the above, the production rhythm of agriculture largely depends on natural biological laws. This is what determines the territorial dispersion of agricultural producing.

It should also be said that the means of forming agricultural funds are own products, to a much greater extent than in other branches of the industrial and economic sector.

Conclusions

Providing sustainable development of rural areas on the basis of regional economic growth and strengthening of state support to the rural economy within the framework of this strategy will allow to slow down the processes of depopulation and stabilize the demographic situation in rural areas, to increase the employment of able-bodied rural residents, to reduce the share of rural population with incomes are below the subsistence level, modernize the social infrastructure, improve the access of villagers to public services and level of improvement of rural settlements.

Priorities for achieving an economic effect in the implementation of the strategy of sustainable organizations development:

1. Compliance with direct dependence of the level of state financial support on certain economic criteria for the activities of producers, such as the productivity of land and farm animals. If the established level of the presented criteria is not achieved, then the size of support should be substantially reduced.
2. Encouraging the most effective and progressive forms and types of production that provide agricultural producers with the necessary revenues for sustainable economic activity and extended reproduction.
3. Concentration of financial resources on the most important, "strategic directions", i.e. in those branches of agrarian production, where one can count on a relatively rapid increase in the production of goods, the maximum profit (production of vegetables, fruits, fodder, livestock products, fish farming, etc.).
4. Reducing the channels (types) of spending state support, moving from the "sectoral" principle of financing to "territorial".

References

1. Gotskij, G. Transformation of agricultural and management / G. Gotskij. – Minsk: Publishing house of BSEU, 2007. – 110 p.
2. Gusakov, V. The main ways of of improvement agricultural strategy and policy / V. Gusakov. – Minsk: Publishing house of BSEU, 2007. – 124 p.
3. Dadalko, V. Governmental regulation of agricultural development: international experience / Science center of marketing researches PKK "Armita". – Minsk., 2011. – 111 p.

SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF AGRICULTURAL ORGANIZATIONS AS PART OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF AGRICULTURAL AREAS

Summary

The article deals with theoretical principles of sustainable development of agricultural organizations and it's necessity for sustainable development of agricultural areas.

ŠIAULIŲ MIESTO SAVIVALDYBĖS PASIRENGIMAS CIVILINEI SAUGAI

Miglė Burneckytė

Mokslinis vadovas – lektorius Ramutis Buckiūnas

Vilniaus kolegija, Ekonomikos fakultetas

Ivadas

Kiekvienas ne tik Lietuvos, bet ir pasaulio miestas turi panašias, bet kartu ir skirtingas rizikas. Jos gali būti įvairios: potvyniai, žemės drebėjimai, ugnikalnio išsiveržimai, transporto sutrikimai ir kita. Skirtingi pavojai savivaldybėse verčia skirtingai ruoštis jiems. Pasiruošimas pavojams svarbus, kad rizikos metu nekiltų panika ir nežinia, kad žmonės žinotų, ką reikia daryti ir kur reikia eiti pavojaus grėsmės ar nelaimės atveju. Todėl pasirengimas civilinei saugai savivaldybėse atlieka svarbią funkciją rizikos metu.

Straipsnio tikslas - išanalizuoti Šiaulių miesto savivaldybės pasirengimą civilinei saugai.

Straipsnio uždaviniai:

1. Išanalizuoti civilinės saugos pasirengimą Šiaulių miesto savivaldybėje.
2. Ištirti Šiaulių miesto savivaldybės pasirengimą maudymosi sezonui.
3. Išnagrinėti civilinės saugos signalus ir jų panaudojimo tvarką Šiaulių miesto savivaldybėje.

Civilinė sauga tai konkreti visų žmonių vykdoma veikla, pasižyminti kompleksiskumu ir daugialypiškumu. Civilinė sauga apima veiksmus, kurie daromi siekiant išvengti nelaimių ar sušvelninti padarinius bei veiksmus, kurie atliekami gresiant ar įvykus nelaimėms. Ši veikla nukreipta į viešojo saugumo užtikrinimą. Civilinė sauga atsirado kaip atsvara civilinei gynybai, kai atsirado suvokimas, kad pasirengimas branduolinei grėsmei nebuvo tinkamas visų tipų nelaimėms, kad didelio masto nelaimės – katastrofos – tampa vis labiau kompleksinės ir persipynusios, o jų valdymas reikalauja lankstumo. Be to, augant visuomenės pažeidžiamumui ir priklausomybėms, tradicinių pavojų sąrašas pasipildė ir „moderniais“ pavojais (telekomunikacijų tinklų, transporto sutrikimai). Civilinė sauga apima tokias sritis, kaip prevencija, parengtis, reagavimas, galimų pavojų rizikos vertinimas ir atstatymas. [1]

1. Civilinės saugos pasirengimas Šiaulių miesto savivaldybėje

Lietuvoje kasmet įvyksta apie 20 tūkst. įvykių, kurie būna gamtiniai arba dėl neatsargios ir neatsakingos žmogaus veiklos kylantys techniniai, ekologiniai ar socialiniai įvykiai, keliantys pavojų gyventojų gyvybei ar sveikatai, turtui arba aplinkai. Ekstremalus įvykis laikomas tada, kai

jis viršija arba pasiekia Lietuvos Respublikos Vyriausybės nustatytus kriterijus. Šiaulių miesto savivaldybėje 2017 metais įvyko 7 ekstremalūs įvykiai. Šeši iš jų, tai nuo II – tro pasaulinio karo rasti sprogmenys, ir užfiksuotas vienas atvejis, kai gyvenamojoje aplinkoje nustatyta tarša gyvsidabrio garais.[3]

2017 metais Šiaulių miesto savivaldybė įvykdė 67 prevencijos priemones, kurių sudėtis - techninės ir organizacinės priemonės, kurios sudaro galimybę išvengti staigių, netikėtų nelaimių ar tragiškų įvykių, ekstremaliųjų situacijų, o susidarius ekstremaliajai situacijai – sušvelninti jos padarinius. Taip pat, vyko mokymo įstaigų pratybos, kurių metu mokiniai ir švietimo įstaigų darbuotojai mokėsi elgtis ekstremalios situacijos metu. Tokių pratybų buvo imtasi net 60 skirtingose miesto mokyklose, apie 50% pratybų tema buvo susijusi su evakavimo organizavimu kilus ir išplitus patalpose gaisrui. Remiantis Šiaulių miesto savivaldybės gyventojų civilinės saugos 2018 metų švietimo renginių grafiku, paaiškėja, kad 2018 metais kiekvieną mėnesį planuojama įvykdyti net iki 10 prevencinių renginių skirtų savivaldybės gyventojams. [4]

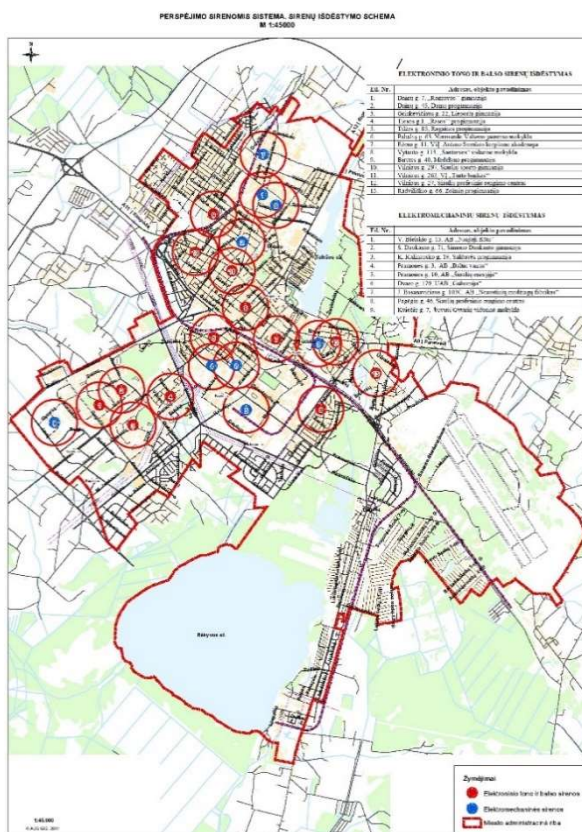
Šiaulių mieste gyventojams kyla itin didelis pavojus dėl pastatų, statinių gaisrų ar gaisrų avarijos vietose. Tokių įvykių, kaip gaisrai, pagal Šiaulių miesto savivaldybės pateiktus duomenis, savivaldybės teritorijoje pasitaiko dažniausia. Taip pat didelį pavojų gyventojų sveikatai kelia užkrėčiamosios ligos. Be viso to, savivaldybėje yra didelė tikimybė uraganų, smarkaus snygio, stipraus šalčio reiškinių, avarijų objektuose, kuriuose yra pavojingų medžiagų. Kilus grėsmei ar susidarius ekstremaliajai situacijai, gyventojai perspėjami sirenomis ir trumpaisiais pranešimais į mobiliuosius telefonus, kuriuose nustatyta korinio transliavimo funkcija. Išgirdus ar gavus pranešimus, Šiaulių miesto savivaldybės gyventojai turėtų įsijungti Lietuvos radiją ar televiziją ir išklausti visą informaciją. [2]

2. Šiaulių miesto savivaldybės pasirengimas maudymosi sezonui

Šiaulių miesto savivaldybėje yra vandens telkinių, kuriuose šiltuoju metų laiku maudosi ir žaidžia vaikai ar suaugusieji. Kad išvengti ar sumažinti nelaimingų atsitikimų prie vandens skaičių, Šiaulių miesto savivaldybėje prieš prasidedant maudymosi sezonui įvyko Ekstremalių situacijų komisijų posėdžiai, kuriuose svarstytos prevencijos priemonės, užtikrinančios žmonių saugumą paplūdimiuose bei savivaldybių teritorijose esančių vandens telkinių priežiūrą. Nustatytos tokios prevencinės priemonės: kuriami barjerai, ugdomi plaukimo ir saugaus elgesio vandenyje įgūdžiai ugdymo įstaigose. Labai svarbi vaikų priežiūra prie vandens telkinių, gelbėjimosi lėmenių valtyse devėjimas, vietovės apžiūrėjimas prieš einant maudytis. Taip pat įvairiose įstaigose atlikti mokymai pirmos pagalbos suteikimui krante, žmonių gaivinimui bei skęstančiųjų gelbėjimui.

3. Civilinės saugos signalai ir jų panaudojimo tvarka

Civilinės saugos signalai skirti gyventojams ir visoms institucijoms perspėti apie gresiančią ar susidarančią ekstremaliąją situaciją. Išskiriami dviejų rūšių garsiniai signalai, tai įspėjamieji garsiniai ir įspėjamieji, balsu skelbiami signalai. Remiantis 2015 metų Priešgaisrinės apsaugos ir gelbėjimosi departamento prie Vidaus reikalų ministerijos direktoriaus įsakymu Nr. 1-244 patvirtintais duomenimis, Šiaulių miesto savivaldybė, vienintelė visoje šalyje turi net 13 modernių elektroninių akustinių sirenų. Jos skleidžia ne tik kaukimą, bet ir transliuoja pranešimą. Garsinės arba kitaip elektromechaninės sirenos, nors modernizuotos, bet gana senos, skaičiuoja 30–40 metų, ir jų mieste yra 9. [5]

1 pav. Pavojaus sirenų išsidėstymas Šiaulių miesto savivaldybėje

Pagal Šiaulių miesto savivaldybės pateiktą garsinių sirenų išsidėstymo planą, galima teigti, kad nutikus pavojui, maždaug pusė savivaldybės ploto užimančios dalies gyventojų nesužinos apie pavojų. Rėkyvos ir Medelino seniūnijų gyventojai, taip pat Sodų bendrijose gyvenantys šiauliečiai neturi galimybės būti laiku ir tinkamai informuoti. Sodų bendrijose vis dažniau žmonės statosi gyvenamosius namus, norėdami atitrūkti nuo miesto šurmulio. Todėl, miesto savivaldybei reiktų įdiegti trūkstantas pavojaus sirenas Rėkyvos ir Medelino seniūnijose.

Nepaisant fakto, kad Šiaulių miesto savivaldybės seniūnijose nėra garsinių sirenų, pozityvo gyventojų saugos klausimu suteikia 2017 metų sirenų patikrinimo metu gauti rezultatai. Mieste perspėjimo sistemos sirenų gausmas pasiekė 81 procentą visų gyventojų, kai tuo metu šalies vidurkis – 51,5 procento. [6]

Išvados

1. Išanalizavus civilinės saugos pasirengimą Šiaulių miesto savivaldybėje 2017 metais, galima teigti, kad ir pavojaus atvejų nebuvo daug - 7, prevencinės priemonės ir mokymai ekstremaliųjų situacijų metu yra labai svarbūs visiems savivaldybės gyventojams. Tikimasi, kad 2018 metų prevencijos ir civilinės saugos pasiruošimo mokymai padės miesto gyventojams pasiruošti ir išmokti elgtis ekstremaliųjų situacijų metu.

2. Ištyrus savivaldybės pasirengimą maudymosi sezonui paaiškėja, kad Ekstremaliųjų situacijų komisijos posėdžiuose priimti sprendimai pasiteisino, nes tuo laikotarpiu Šiaulių miesto savivaldybėje nenuskendo nei vienas žmogus.

3. Išnagrinėjus civilinės saugos signalus ir jų panaudojimo tvarką, nustatyta, kad Šiaulių miesto savivaldybė yra pasiruošusi informuoti gyventojus apie gresiantį pavojų, vadovaujasi galiojančiu ir Vidaus reikalų ministerijos direktoriaus įsakymu Nr. 1-244 patvirtintu garsinių perspėjimo signalų planu. Modernios elektroninės akustinės sirenos esančios savivaldybėje veikia ir gali perspėti net tris ketvirtadalius miesto gyventojų.

Literatūra

1. BANIULIENĖ Renata, MONKELIŪNIENĖ Janina, PAŠKEVIČIŪTĖ Alina, JAKAVONIS Donatas, MISIŪNAS Algirdas, DUMČIENĖ Miglė, VILKELIENĖ Daiva. *Civilinė sauga*, 2014. Psl. 8-12, 20-26. ISBN 978-9955-772-56-9.

2. *Civilinės saugos sistema*. [interaktyvus]. Civilinė sauga. Prieiga per internetą: <https://www.civsauga.lt/apie-civiline-sauga/civilines-saugos-sistema/>

3. *Civilinės saugos veiklos 2017 metais analizė*. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://gaisrine.siauliai.lt/civiline-sauga/civilines-saugos-sistemas-bukle/>

4. *Civilinės saugos mokymai*. [interaktyvus] Šiaulių miesto savivaldybė, 2018. Prieiga per internetą: <http://www.siauliai.lt/lit/CS-mokymai/471/6/198>

5. *Gyventojų perspėjimas*. [interaktyvus]. Šiaulių miesto savivaldybė, 2017. Prieiga per internetą: <http://www.siauliai.lt/lit/Gyventoju-perspėjimas/466/6/194>

6. KVEDERYTĖ, Simona. *Nelaimės perspėjimai pasieks ne iš karto*, 2015. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://www.skrastas.lt/?data=2015-10-28&rub=1141817778&id=1445448611>

PREPERATION OF THE CIVIL PROTECTION IN THE SIAULIAI CITY MUNICIPALITY

Summary

Municipal preparedness for civil protection is very important. Every citizen of the city must be familiar with civil protection features. Also, citizens should be informed where to look for information and what to do in case of misfortune. The municipality of Siauliai is ready for civil security. Preparations for the swimming season are taking place every year. Civil safety training is carried out in educational establishments, in which not only students but also teachers and school personnel learn how to deal with a fire or other disaster.

THE CURRENT STATE OF THE LABOUR MARKET IN THE REPUBLIC OF BELARUS

Angzhelika Gurinovich, Diana Golovach

Scientific supervisor – assoc. prof. Oksana Telyak

Polessky State University, Pinsk, Belarus

Introduction

The labor market is one of the most important indicators of the country's economic development. The labor market reflects the state of society, the development of social and economic relations and its effective functioning. The labor market is an institution or mechanism that brings together buyers and sellers of individual goods and services.

Labor is the basis of human existence, determines its place in society, and is also one of the most important forms of self-expression.

Research object – a labor market of the Republic of Belarus.

The aim of article – to study the labor market, its condition and the prospects of development, and also features of functioning in Republic of Belarus.

Tasks of article:

1. To reveal theoretical bases and specificity of the labor market in the economy of the Republic of Belarus.
2. To study the peculiarities of the social and economic development of the labor market in the Republic of Belarus and to make a comparison with Lithuania.
3. Analyze the ways of improvement and prospects for the development of the labor market in the Republic of Belarus.

1. Employment

At the present stage, the economy cannot develop without productive employment. To analyze the standard of living of the population it is necessary to study its employment. Productive employment creates the necessary goods and services for the development of society and provides the population with sufficient income for its existence. After all, employment is the basis of any income.

Employment is formed by the working-age population. In the Republic of Belarus, this category of population includes men aged 16-59 years, women – 16-54 years.

Let's analyze the number of economically active population at the beginning of the 2015-2017 years. From the general population in this category maximum number of employees is

observed at the beginning of the 2015 – 1 089,3 thousand persons, and the minimum at the beginning of 2017 – 1 065,9 thousand people. So employment of the economically active population during the last three years has decreased by 23,4 thousand persons or 0.5%. Including the number of men among the employed population on January 1, 2016 compared to 2015 decreased by 10,9 thousand people (or 0,7%), and at the beginning of 2017 for 6,9 thousand people (or 0,1 %). And the number of women during the same period increased by 1,6 thousand people (or 0,4%), and then decreased by 7,2 thousand people (or 0,1 %) [2].

It should be noted that the largest number of the population of the Republic of Belarus is employed in industry – 1027,1 thousand people, and the smallest – in financial and insurance activities – 72,7 thousand people. A few years ago, the demand for doctors was 76 times more than the supply, and the need for employers in economists is 19 times less than in doctors.

It should be noted that the number of employed population decreases every year. After analyzing the data of the national statistical Committee of the Republic of Belarus, it can be assumed that the number of employed population will decrease every year. These insights can also be done based on the assumptions of scientists, which were made in December 2015. They concluded that in the next five years (2016-2020) the number of employed people will decrease by 225 thousand people. It is possible to assume that the number of the employed population will decrease because of dissatisfaction of workers with a salary, working conditions, i.e. people will look for the most favorable offers from employers.

2. Unemployment

Along with the employment of the population in the Republic of Belarus there is the problem of unemployment, an important indicator of which is its level. Consider the level of registered unemployment, shown in figure 1.

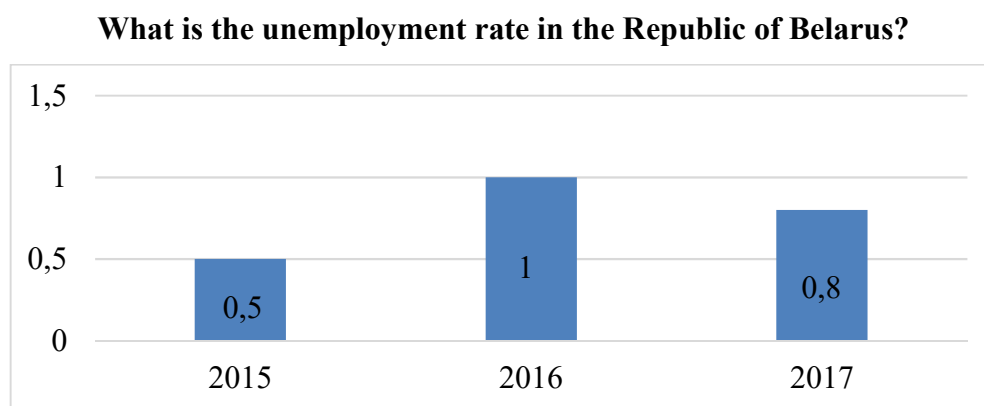

Figure 1. The level of registered unemployment in the Republic of Belarus for 01.01 2015 -2017, in percent of the able-bodied population

According to the figure, the number of unemployed in 2016 compared to 2015 increased by 2 times, and in 2017 there was a decrease in the number of unemployed by 1,25 times. But it should be borne in mind that this is only officially registered unemployment, in addition, there is also a hidden one.

The average data given in the Statistical collection for 2016 show that in 2015 the number of registered unemployed was 43,3 thousand people, and unregistered unemployed persons – 230,2 thousand were classified as "persons who do not have a job, are actively looking for it and are ready to take it on". The level of unregistered (hidden) unemployment in relation to the total number of economically active population of the Republic of Belarus was 5,2% [3].

Despite the decline in the unemployment rate, the citizens of the Republic of Belarus are moving to other countries in search for better working conditions. So, according to doctor of economic sciences Iryna Ivakhnyuk, a member of Global Association of Migration Policy experts (GMPA), about 1 million Belarusian citizens work in Russia. Another 0,5 million – in other countries, especially in Poland, Lithuania, Kazakhstan, USA, Norway, Finland. As for Lithuania, according to the website DELFI in 2017 57,2 thousand people emigrated there, which is 6,9 thousand (13,8%) more than in 2016. One out of two emigrated men or women was between the ages of 20 and 29.

We will analyze the number of unemployed in the Republic of Belarus, registered in the agencies of labor, employment and social protection by age groups. The lowest number of unemployed citizens is tracked between the ages of 16 and 17. As on January 1, 2015 the number of unemployed persons aged 16-17 was at the level of 1%, and by the beginning of 2017 the level decreased to 0,8 %.

On the basis of statistical data, it is possible to trace the tendency of decrease in the number of unemployed citizens aged 16 to 39 years and the increase in the age of 40-50 years and older. The largest number of unemployed people is observed at the age of 50 years and older, which amounted to 23,5% in 2015, and 29,7% in 2016. This is quite logical, since men retire at 60,5 years, and women – at 55,5. And also it can be connected with the fact that skills and knowledge of people become obsolete over the years, and in this connection they can't find a new place of work. Thus, youth, as well as people at the pre-retirement age, are most vulnerable to unemployment.

Table 1

Number of unemployed by age groups (percent)

At the beginning:	Age, years								
	16-17	18-19	20-24	25-29	30-34	35-39	40-44	45-49	50 and over
2015	1,0	2,8	12,1	11,7	12,3	12,1	12,5	12,0	23,5
2016	0,6	2,8	10,9	10,2	11,2	11,7	12,6	13,2	26,8
2017	0,8	2,3	9,7	9,0	10,5	11,5	12,8	13,7	29,7

Source: National statistical Committee of the Republic of Belarus

In the Republic of Belarus at the beginning of 2016 unemployment was 1,0% of the labor force, and by the beginning of 2017 – 0,8%; in Lithuania at the beginning of 2016, this figure was at the level of 8,2%, and decreased to 7,7%. As you can see, the unemployment rate in Lithuania is higher than in Belarus, but in both countries there is a reduction in the number of the unemployed.

History shows that long-term unemployment leads to rapid social and political changes in the state. Therefore, the state is trying to reduce unemployment rates in order to protect itself and society from social explosions. However, in the context of the global financial and economic crisis, there was a sharp decline in production both in our country and in our partner countries, consumer demand decreased, debts on payments increased, which led to significant deterioration in the working conditions of domestic enterprises. Some of them went bankrupt, which directly affected the number of jobs. Many enterprises were forced to switch to a reduced work schedule, which was one of the main reasons for hidden unemployment in our country.

Clear examples are the largest industrial enterprises of the country – BelAZ, Minsk bearing plant, Brest Electromechanical plant and others, in which more than 270 thousand people or 83,4% of all workers work part-time or are at home [1].

Conclusions

1. Thus, the deepening of the economic crisis has had a negative impact on the employment of the population and has significantly increased the number of the unemployed and forced part-time workers in the Republic of Belarus. Despite the decline in the unemployment rate, hidden unemployment remains high and is constantly increasing, which adversely affects the labour market in the Republic of Belarus. These problems can also be added by the outflow of the population abroad in search for new jobs. As in Belarus there is an oversupply of certain professions and a shortage of others.

2. In order to improve the employment situation in our view we are to reassess the set of entrants in educational institution: a set of specialties for which demand is stable or increases, we should leave in the same amount, or increase, and set on specialties that are not in demand, to reduce to the minimum required size. Thus, it will be possible to obtain one of the main identities in the labor market – the equality of supply and demand.

3. As for unemployment, in this case it is necessary to improve working conditions – to find reserves to increase the real wages of workers. If state intervention in the economy will increase wages, high wages will attract workers into the industry, and, therefore, it is possible to provide a higher level of employment. It is also necessary to review the system of workers' incentives, as well as to improve the system of benefits. All these measures should have a positive impact not only on the reduction of unemployment, but also lead to a decrease in the level of hidden unemployment, as well as reduce the outflow of citizens of the Republic of Belarus abroad.

References

1. *Helpiks.org* [interactive]. [looked 23th of February, 2018]. Access through internet: <http://helpiks.org/7-69496.html>
2. *Национальный статистический комитет Республики Беларусь* [interactive]. [looked 23th of February, 2018]. Access through internet: <http://www.belstat.gov.by>
3. *Новости TUT.BY* [interactive]. [looked 23th of February, 2018]. Access through internet: <https://finance.tut.by/news556725.html>
4. Решетников, А. В. Маркетинг персонала: целесообразность и внешние факторы / А. В. Решетников, О. А. Курачева // *Кадровик. Управление персоналом.* – 2016. – №2 (242).– С. 59.

THE CURRENT STATE OF THE LABOUR MARKET IN THE REPUBLIC OF BELARUS

Summary

In general, the Republic of Belarus is characterized by a decrease in the level of employment. At the same time, in recent years, under the influence of adverse foreign economic factors (decrease in the volume of Belarusian exports, especially to Russia, drop in world oil prices, etc.), the country has seen a decrease in demand for labor, part-time employment, an increase in tensions in the labor market and, as a result, an increase in the number of citizens' appeals to the employment service for assistance in employment. The development of the labor market in the future will be formed under the influence of the growing shortage of labor force due to the decline in the population of working age. Oddly enough, the level of employment in the Republic of Belarus is one of the highest among the countries with transformational economy, so the possibilities of its further increase are limited [4].

The analysis of the current state of the labor market has revealed significant problems, as well as it indicates the need for a number of reforms in the field of employment and unemployment. This would improve the efficiency of the economy.

THE DEVELOPMENT OF INVESTMENT ATTRACTIVENESS OF THE UKRAINIAN REGIONS

Alyona Bulka

Scientific supervisor – assoc. prof. Liudmyla Shapoval

Kremenchuk Mykhailo Ostrohradskyi National University, Ukraine

In recent years, the processes of globalization and regionalization have greatly influenced the significance of the investment attractiveness of the region. It's because this aspect is the key to creating an attractive investment climate of the state. One of the most important arrangements for ensuring the investment attractiveness of the regions is the using of a cluster approach, which involves the creation of specific organizational structures. The specialty of them is that they are flexible enough to adapt to a dynamic external environment, but at the same time they are stable to provide joint realization of the large projects. At the core of the investment attractiveness of the region is the maintenance of the effective functioning of its production, trading, human, innovative and investment capital. Using the clusters as a form of cooperation between regional enterprises and organizations will increase the efficiency of capital use.

The cluster approach is still new to the practice of Ukrainian government. At the same time in the world clusters have a special role for the regional development and investment attractiveness. The cluster theory has been actively developing since the 1990s. The founder of the cluster theory is M. Porter. According the theory, cluster is a geographic concentration of interconnected businesses, suppliers, and associated institutions in a particular field. Clusters are considered to increase the productivity with which companies can compete, nationally and globally [3].

The study investigates this issue by creating the cluster on the example of the Poltava region – one of the most investment-attractiveness regions of Ukraine (Fig. 1).

The choice of the region was also caused by the fact that Poltava region has got all the conditions for the creation and development of clusters, first of all, in mining and oil refining industries [2].

The core of the cluster is Transnational financial and industrial oil company "Ukrtatnafta", the single operating at this time oil refinery in Ukraine, which is important as one of the sources of strategic oil stocks.

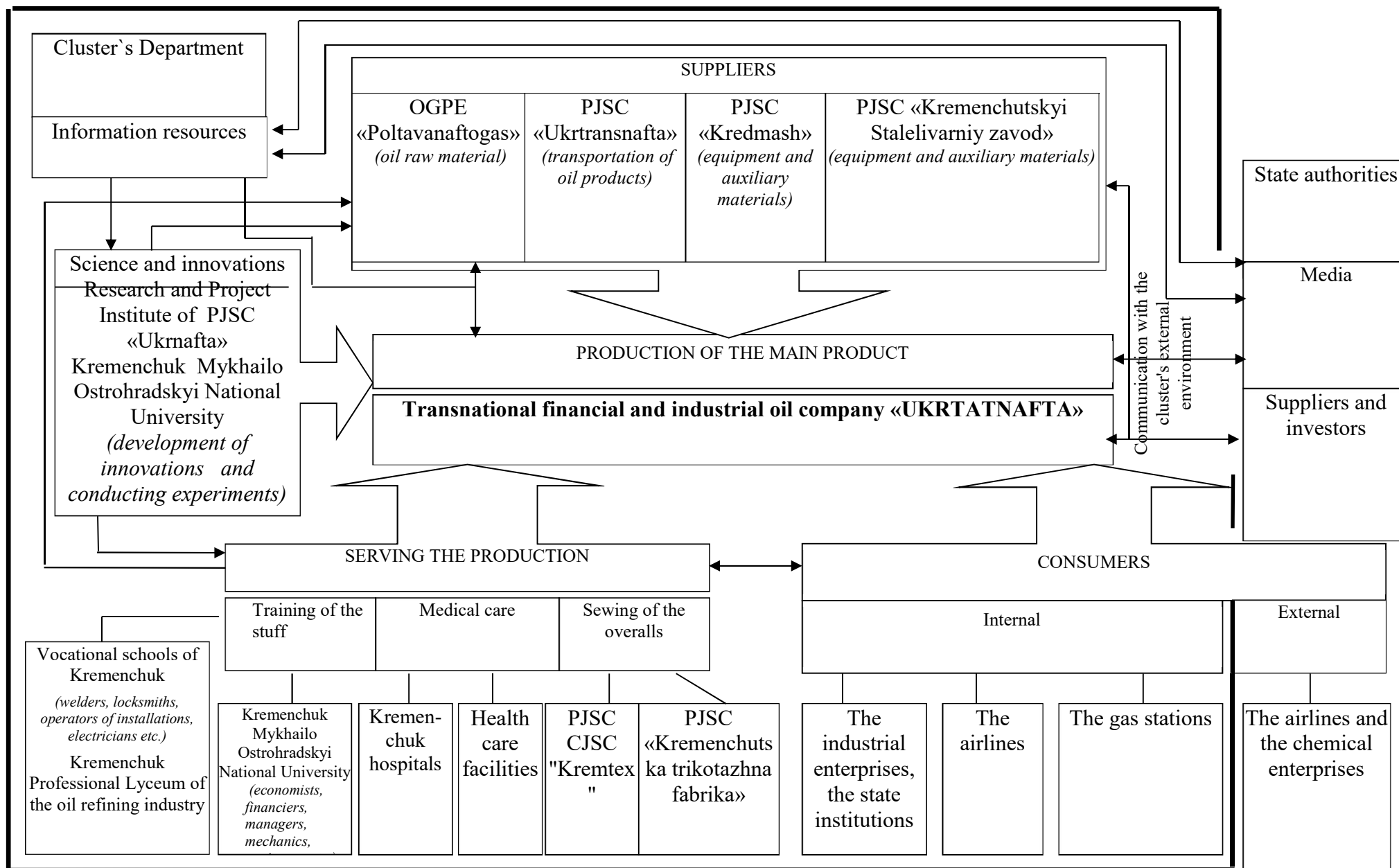

Fig. 1. The structure of the oil industry cluster in the Poltava region

PJSC "Ukratnafta" produces a wide range of high-quality finished products, in particular, environment friendly gasoline and diesel fuel compliant with Euro-5 standard. Products of PJSC "Ukratnafta" have enjoyed the best references from customers and are well-known in Ukraine and abroad.

The Poltava region is industrially oriented, that's why services for supplying and servicing for production of oil products can be provided mainly by enterprises that locate in the region.

According to the cluster, the main supplier of oil raw material is OGPE "Poltavanaftogas", one of the leading oil and gas productions in Ukraine. Transportation of oil products is carried out by PJSC "Ukrtransnafta". The suppliers of equipment and auxiliary materials are PJSC "Kredmash" and PJSC "Kremenchutskyi Stalelivarniy zavod".

The training of skilled workers and administrative staff can be imposed to the vocational schools of Kremenchuk and the Kremenchuk Mykhailo Ostrohradskyi National University. A quality education in the field of oil refining is provided by the Kremenchuk Professional Lyceum of the oil refining industry. Kremenchuk hospitals and health care facilities will carry out the medical care for the staff. Cooperation with the largest sewing factories in Kremenchuk will allow to receive qualitative overalls at a price much lower than the imported one.

The scheme also lists the main enterprises and institutes, which will provide innovations and optimize the production process.

The main consumers of oil products will be:

- on the internal market – the industrial enterprises, the state institutions, the airlines and the gas stations;
- on the external market – the airlines and the chemical enterprises.

The functions of the cluster's department are:

- implementation of the analytical information;
- coordination work among the members of the cluster association;
- organization of forums and meetings among the cluster participants.

Communication with the cluster's external environment is realized by cooperation with state authorities, media, suppliers and investors.

Creating a powerful but flexible business combination will increased efficiency of capital use. It opens new opportunities for the cluster (Table 1).

It has been found that the proposed structure of the cluster of the oil refining industry will allow the region to accelerate the pace of adaptation to the dynamic market conditions, will increase

the innovation and the efficiency of competition. It will get additional opportunities for attracting the investments.

Table 1

Opportunities that arise as a result of increasing the efficiency of using capital

Type of the capital	Opportunities
Production	– acceleration of renewal of fixed assets; – development of the new types of activities that increase the cluster's capabilities; – increase productivity by using innovations in the technological and organizational spheres; – reducing the cost of services that provided by partners.
Trading	– stability of the relations among the cluster participants, which increases the competitiveness of products; – formation of export niches on the world market; – creation of the new types of products; – flexible adaptation to changible market conditions.
Human	– creation of additional opportunities for the training of the new skilled workers and advanced training; – possibilities of redistribution of skilled personnel among the members of the cluster association; – social infrastructure of cluster is servicing the workers. This is significantly increases the quality of their lives and the productivity of labor.
Innovate	– inclusion to the cluster the research laboratories, the innovation institutions, the universities, the research institutes; – support of the scientific developments in the cluster; – stimulation of communication "economy-science-production"; – exchange of know-how and technological developments among the members of the cluster.
Investment	– ability to confront the external factors and reduce risks for investors; – access to participation in government investment programs; – possibility to entering to the global network of TNCs; – creating an image of the stable and effective association.

The cluster operation will contribute more efficient use of the capacity of participating companies, increase the productivity, reduce costs and increase profits. These effects will accelerate the return on investment in innovative developments, it's will make the cluster attractive for the investors.

As much as the investment attractiveness of the region is a guarantor of the creating an attractive investment climate of the state, so clustering of priority economy sectors of the other Ukrainian regions is favorable with using the example of the Poltava region.

References

1. Bezuhla V. O. Suchasni aspekty formuvannia rehionalnoi konkurentospromozhnosti. Monohrafia [Modern aspects of regional competitiveness] / Bezuhla V. O., Shapoval L. P., Latishev K. O. – Kremenichuk: Vydavnistvo PP Shcherbatykh O. V., 2010. – 285 p.
2. Official site of the Poltava Administration, available at: <http://www.adm-pl.gov.ua/>
3. Porter M. Konkurentsia [Competitive strategy]. – Moskow, 2000. – 495 p.

THE DEVELOPMENT OF INVESTMENT ATTRACTIVENESS OF THE UKRAINIAN REGIONS

Summary

The article provides and justifies using the cluster approach as a key mechanism for providing investment attractiveness of the Ukrainian regions. An example of the Poltava region, the cluster structure of the oil refining industry was constructed and described. The created cluster considering the peculiarities of the region's economic development and its competitive advantages.

Key words: investment attractiveness, cluster, competitive advantages, oil refining industry, region.

THE HISTORICAL DEVELOPMENT OF ECONOMIC SCIENCE IN THE CONTEXT OF GLOBALIZATION

Nikita Zhuravkov

Scientific supervisor – assoc. prof. Galina Gavrillo

Belarussian State University, Minsk, Belarus

Introduction

“Globalization” is one of the most popular words which is used by social media, politicians, scientists and experts today. It is not surprising because globalization as a process permeating the world has been crucial since the Second World War. In addition, there are a lot of arguments if globalization is a positive or negative tendency, so it is deeply controversial.

However, it is better to figure out the definition of globalization first and then analyze its characteristics. Globalization is the process of integration among the nations and people, countries and governments, cultures, companies and corporations. It has affected all spheres of our modern life: economy, politics, culture, national aspects etc. The process is not new, as many people think, because it began hundreds years ago. The first examples of the phenomenon of globalization are connected with economy or, to be more precise, with trade ways. Globalization in other fields began later.

Great global processes which people nowadays define as globalization started to spread very quickly after the Second World War (*in this meaning this word will be used later in the article*), as it has already been mentioned above. Economy has remained to be the main sector like in the beginning. Fundamental changes have been permeating into national and international economic relations for 60 years. Trade as the initial form of world economy’s establishment was completed with physical capital in conditions of competition, which led to the consolidation of international communications and reorganization of the world community into a system. International economic relations evolved from the second to the first place. Free movement of goods, capital, human resources, foundation of transnational companies and banks are considered to be the results of these processes.

It is common knowledge that all sciences and theories need to be transformed and developed together with their objects, as there is no other way to keep their importance. Economic science is not an exception. A lot of theories have been said to be ineffective because of economic crises and destabilization. But the basic problem which becomes the reason for the earlier mentioned unpleasant phenomena is that the existing doctrines have been unable to develop according to the requirements of time. In our case these requirements of time are the context of globalization.

As we are limited in the size of article, it is impossible to analyze the historical development of all economic theories in the context of globalization, so two theories will be investigated: monetarism (Friedman M.), institutionalism and neo-institutionalism (Galbraith J.). The theories have been chosen, as they are modern, relevant and widespread. In addition, during the investigation they will be divided into macroeconomics (monetarism) and microeconomics (institutionalism and neo-institutionalism).

1. Institutionalism and neo-institutionalism

During the end of XIX century a number of neoclassical works were published (for example: Marshall A., “Principles of Economics” (1890); Menger C. “The Theory of Capital” (1888) etc.). This marked the beginning of the generation of a new economic school. Neoclassical economics (the term was officially coined in 1900) was the combination of two theories: classical political economy and marginalism. Rational choice theory, perfect competition and abstraction from non-economic factors were the main neoclassical concepts. Almost at the same time alternative ideas began to spread among a certain circle of economists. They tried to represent not only formal models and logical schemes in economic theory. They wanted to criticize neoclassical rationalism by means of showing the influence of other spheres which were labeled as social institutes. Therefore, this conception was named “institutionalism” by Hamilton W. in 1918. Veblen T., Commons J. are the main names which are usually spring to mind when someone mentions the theory.

In the middle of the XXth century the interests of institutionalists were combined with the interests of traditional scholars. It is how neo-institutionalism appeared. The cause of this was the fact that institutionalism (has been named as traditional institutionalism since the foundation of the new theory) did not gain any popularity among a number of scientists because of some disadvantages.

This historical preamble has the aim to show the transformation of economic science in the XXth century, when traditional institutionalists took into consideration the acceleration of global processes. The principal conception was the influence of integrated social processes and institutes on economic conjuncture. In addition, the scholars insisted on the sciences’ consolidation (social science, first of all) in analyzing economy. Neo-institutionalists expanded these ideas in the context of modern globalization.

John K. Galbraith is the economist of traditional institutionalism whose works with revolutionary theories were bestsellers in 1950 – 2000. The crisis of perfect competition was the pivotal one, because the “the initiative concerning what is necessary to produce is not the one of an independent consumer. It emanates from huge corporations which wants to take control of the markets” [12, *my translation from Russian into English*]. These “huge corporations” were named as

transnational (multinational) corporations after 1967 (the year when Galbraith's work was first published). The famous economist pointed out a new level of monopolies: corporations which started the occupation of world's markets. Today, when TNC own hundreds of different companies and brands, the relevance of monopolization is even bigger, so we can see that the classical paradigm of perfect competition had to be varied. Microeconomic theory has been adapted to this need and can partly explain how corporations are doing business, when macroeconomics cannot boast the same, however.

The microeconomics' adaptation can be recognized as an adaptation in the form of integration with management science, as an example. Today a firm's success often depend on its leaders and how they communicate with the personnel. Economic strategies go together with the managers' strategies and complement each other. It obviously shows that in some sectors we cannot use exclusively economic theory. To explain it more narrowly, I'd like to mention the transaction cost theory (Coase R., Williamson O.) and principal-agent theory (Jensen M., Meckling W.). The former is the part of the firm's theory which analyzes economic interactions in the form of a deal, contract. The latter researches how relations between a principal (someone who sets tasks) and an agent (someone who performs tasks) are built in the context of hierarchy and awareness.

Monopolies are not the only factor why consumers lose their freedom and power. We are living in the consumer society. It is not a secret that the main source of its vitality is advertising. We often buy things which are useless or too expensive for us, but advertisement has done the trick and makes us blind. Famous brands compel consumers to move the demand curve according to the interests of their companies-producers. The science which researches advertisement and its influence on the consumer's behavior is marketing. So we can say that one more science has contributed to economics during the era of globalization.

To sum up, the theory has given an insight into the impact of globalization. Besides a classical for institutionalism and neo-institutionalism concept of the influence of social institutes, one of the examples, which is described in the article, there is the consolidation of the sciences in the form of the triplicity "economy-management-marketing" which is relevant for microeconomic theory today.

2. Monetarism

Monetarism is a macroeconomic theory which appeared in the 1950s. According to the theory, the quantity of money in circulation is the most relevant factor of economic development. Friedman M. (the founder), Brunner C., Schwartz A. are the main scholars of monetarism, who have figured out the next postulates of their theory:

- Market economy tends to stabilize with the help of prices. All destabilizing processes arise because of external interventions.
- Monetary instruments and monetary policy has a priority in analyzing macroeconomic processes.
- The necessity of studying economic behavior of people.

We are interested in the parts of the postulates which are not based mostly on mathematical methods and graphic models, as the scholars investigated globalization and its impact on economy without using mathematical formula, models etc.

Milton Friedman mentioned the influence of a typical phenomenon which appeared as a result of globalization and the Information society: almost unlimited power of mass media. Today it helps to spread any information instantly. Ever since markets appeared prices have been the most informative element. Therefore, mass media and other sources of communication help subjects of a market to adapt themselves as fast as they can when the former inform them about prices. “The review of financial quotes which are published in specific trade journals is a very interesting pastime. These prices illustrate what is happening in the world almost immediately”, wrote M. Friedman [3, *my translation from Russian into English*].

Balance of Payments (BOP) is a macroeconomic indicator which is very susceptible to globalization too. The ways of its calculations and analysis is always changing. I am going to write about the next BOP components: export-import, investments and currency, as they were the most popular among monetarists, when the scholars studied them in the context of globalization.

Monetarists have worked a lot on the interrelation between a government and credit-monetary relations (moreover, they have worked on the whole problem of a government’s intervention in economy). Controlling currency exchange tightly is a very effective way to make economy of a country authoritarian with the a number of consequences. Although, we can see discourses on the advantages of this control and how it influences export-import, national reserves etc. in a positive way. As for international organizations and regional trade integrations (The European Union, The World Trade Organization, The International Monetary Fund etc.), they are said to be a factor, which is impossible to ignore in BOP policy. Relations between them and national economies are hard to be evaluated either negatively or positively, so the scholars pay much attention to this problem.

In addition, the BOP components can be partly related to the research into the impact of information, but in this case, the government is a subject which has to operate primarily in the context of the circumstances. To summarize, the theory takes into consideration globalization in the cases of working out a policy in B.O.P and studying the behavior of firms, people and other market subjects.

Conclusions

1. World and national economies were changed fundamentally during the XXth century under the influence of globalization. Every science needs to be developed if its object has been transformed, so the evolution of economic science is natural and necessary.
2. Institutionalism and neo-institutionalism emphasize the consolidation of sciences (the triplicity “economy-management-marketing”) and the impact of social institutes as the main results of globalization for economic theory.
3. Information, constant communications, international organizations and regional trade organizations have transformed the structure of economy, so economic science needs to develop its methods, especially in analyzing markets and calculating BOP

References

1. Dragoljub, S.; Pavle, J. Economic science in the trap of globalization. *Ekonomski pregled*, Vol.64, No.5, 2013. 447-473 p.
2. Friedman, M. *Capitalism and freedom*. Moscow: Novoe izdatelstvo, 2005. 236 p.
3. Friedman, M.; Friedman, R. *Free to choose: personal statement*. Moscow: Novoe izdatelstvo, 2007. 354 p.
4. <http://www.economicportal.ru/ponyatiya-all/monetarism.html>
5. http://www.economicportal.ru/ponyatiya-all/neoclassical_economics.html
6. <http://www.globalization101.org/what-is-globalization/>
7. <http://www.grandars.ru/student/nac-ekonomika/institucionalizm.html>
8. <https://www.britannica.com/topic/neoinstitutionalism>
9. <https://www.investopedia.com/terms/n/neoclassical.asp>
10. <https://www.libertarianism.org/publications/essays/using-market-social-development>
11. Galbraith, J. K. *The economics of innocent fraud: truth of our time*. Moscow: Europe, 2009. 86 p.
12. Galbraith, J. K. *The new industrial state*. Moscow: AST Transitskniga, 2004. 602 p.
13. Lemeschenko, P. *Theoretical economy: structure, classical traditions and new tendencies*. Minsk: BSU, 2001. 304 p.
14. Robertson, R. *Globalization: social theory and global culture*. London: Sage, 1992. 205 p.
15. Rutherford, R.; Springer, T.; Yavas, A. Conflicts between Principals and Agents: Evidence from Residential Brokerage. *Journal of Financial Economics*, 2005. 627—665 p.
16. Simon, H. Theories of decision making in economics and behavioural science. *American Economic Review*, Vol. 49, No. 3, 1959. 253 – 283 p.

THE HISTORICAL DEVELOPMENT OF ECONOMIC SCIENCE IN THE CONTEXT OF GLOBALIZATION

Summary

Globalization has changed the world's economic structure. Consequently, economic science needs to be developed in a proper way. Two modern economic theories (monetarism, institutionalism and neo-institutionalism) have taken into consideration this fact. Monetarism investigates how quickly spreading information, international organizations and integrations influence on macroeconomic indicators. Institutionalism and neo-institutionalism consider the impact of social institutes and describe that microeconomic theory cannot work productively in the context of globalization without the consolidation of sciences.

THE IMPORTANCE OF HARD AND SOFT SKILLS IN NOWADAYS LABOR MARKET

Ieva Čekanskytė

Scientific supervisor – lecturer Ingrida Galkauskienė

Vilniaus kolegija/University of Applied Science, Faculty of Economics

Introduction

For many people today, a career for life is no longer an option. Most people will hold jobs with a variety of employers and move across different employment sectors through their working life. We all need to be flexible in our working patterns and be prepared to change jobs or sectors if we believe there are better opportunities elsewhere. In order to be flexible we need a set of 'transferable skills' – skills that are not specific to one particular career path but are generic across all employment sectors. During the job application and interview process, employers look for applicants with two skill sets: hard skills and soft skills. So let's talk about what is the difference between these types of skills, and which type of these are more important nowadays.

The aim of article – is to investigate the most needed hard and soft skills in nowadays labor market.

Tasks of the article:

1. To describe each type of skills;
2. To determine which type hard of soft skills is more important nowadays;
3. What is the importance of changes in most needed skills?

1. Hard skills

Hard skills are teachable abilities or skill sets that are easy to quantify. Typically, you'll learn hard skills in the classroom, through books or other training materials. In other words hard skills include the specific knowledge and abilities required for success in a job.

Examples of hard skills includes:

- Computer programming
- Web design
- Typing
- Accounting
- Finance

- Writing
- Maths
- Legal and other quantifiable skills that are included in the requirements for a job.

So these skills are most commonly used during the hiring and interview process to compare candidates for employment. In some industries, employers may even test candidates' hard skills, to make sure that they can really do what their resume claims they can do. Once you have the job, your employer may evaluate your hard skills again, if you're up for a promotion or a transfer.

2. Soft skills

Soft skills are the personal attributes, personality traits, inherent social cues, and communication abilities needed for success on the job.

Soft skills include:

- Attitude
- Communication
- Creative thinking
- Work ethic
- Teamwork
- Networking
- Decision making
- Positivity
- Time management
- Motivation
- Flexibility
- Problem-solving
- Critical thinking
- Conflict resolution.

So these skills characterize how a person interacts in his or her relationships with others. Unlike hard skills that are learned, soft skills are similar to emotions or insights that allow people to “read” others. These are much harder to learn, at least in a traditional classroom. They are also much harder to measure and evaluate.

3. Top 7 skills employers seek in job applicants nowadays

Here are some of the skills that employers consider as most important when hiring employees. In order to get your application noticed be sure to incorporate the skills you have that are required for the position for which you are applying in your resume and cover letter. Also, you should highlight your most relevant skills during job interviews.

1. Analytical

Employees need to be able to figure things out, so you will need to have some analytic skills to succeed in the workplace. The skills you need and the level of skills required will vary depending on the job and the industry. In conjunction with being able to analyze, employees are expected to be able to organize, plan and prioritize effectively.

2. Communication

The ability to communicate effectively, both verbally and in writing, is essential, no matter what job you have or industry you work in. You will need to be able to communicate effectively with employees, managers, and customers in-person, online, in writing and on the phone.

3. Interpersonal

Interpersonal skills, also known as people skills, are the skills you use to interact and engage with people. Your interpersonal skills will be evaluated during your job interviews, so it's important to prepare for the interview so you are as comfortable and confident as possible when interviewing.

4. Leadership

When companies hire for leadership roles they seek employees who can successfully interact with employees, colleagues, clients and others. Even if you're not applying for management jobs, leadership is a valuable skill to bring to the employer.

5. Positive Attitude

Attitude might not be everything, but it's extremely valuable. Employers want employees who are positive, even in stressful and challenging situations. They want to hire applicants with a “can do” attitude, who are flexible, dedicated and who are willing to contribute extra, if necessary, to get the job done.

6. Teamwork

Regardless of the job, employers want to hire people who are team players who are cooperative and work well with others. They don't want employees who are difficult to work with. When you are interviewing be sure to share examples of how you worked well on a team.

7. Technical

The technical skills you need will vary, of course, depending on the job. However, most positions require at least some technical skills. For example: Big data analysis, documentation, programming, project management, social media experience.

1 table

Top 10 employability skills in 2020

1.	Complex problem solving
2.	Critical thinking
3.	Creativity
4.	People management
5.	Coordinating with others
6.	Emotional intelligence
7.	Judgement and decision making
8.	Service orientation
9.	Negotiation
10.	Cognitive flexibility

As we can see in the lists of most needed skills today and in near future, soft skills are dominating. In this case, I think that labor market today requires creative, self-motivated and brave people, who are interested in many different things, and who are ready to learn something new every single day. And I firmly believe that changes of the most needed set of skills nowadays can affect the employment trends. I mean today there's latest work trend called portfolio workers. And the portfolio worker's are people who have a variety of different clients that they offer different services to, or they may work part-time for a company and have their own business as well. That's obviously requires a big set of soft skills if you want to adapt in different works spheres properly.

Also portfolio working describes people who work on a number of projects for different organisations or individuals sometimes combining this with permanent full or part-time work. Others describe themselves as freelancers, but even they may have the occasional fixed term contract for an employer. It means that portfolio workers needs a specific interpersonal skills, and ability to communicate with lots of professionals in different areas. So new trends in labor market also proves that soft skills really matters.

All things considered in nowadays labor market you have to update (renew) your set of skills almost yearly. This is the century of innovations and new-technologies, so you have to be curious and try to learn something new almost everyday. Also, everyone should keep in mind, that these days,

there's lots of people who can get a diploma or certificates in various industries so you have to work hard on your personal (soft) skills if you want to look attractive in today's labor market.

Conclusions

So be brave and move forward to achieve your goals. The conclusions of the article are:

1. In today's labor market skills are divided in hard and soft (personal skills).
2. Many surveys show that soft skills are more valuable today, because there is a huge competition between people who have diploma, so your well-developed personal skills are big advantage to you.
3. After analysing this article we can emphasize that the changes of most needed skills create new trends in labor market.

References

1. <https://www.weforum.org/agenda/2016/02/what-skills-do-graduates-need-to-get-a-job/>
2. <https://www.thebalance.com/what-are-soft-skills-2060852>
3. <https://www.thebalance.com/technical-skills-list-2063775>
4. <https://www.forbes.com/sites/janbruce/2017/03/10/why-soft-skills-matter-and-the-top-3-you-need/#48d10c1576f3>

THE IMPORTANCE OF HARD AND SOFT SKILLS IN NOWADAYS LABOR MARKET

Summary

The whole article is about the difference between hard and soft skills, and about the importance of each in today's labor market. At the beginning the examples and meaning of hard skills is described. Furthermore there is definition of soft skills, and examples of it. Moreover, some important surveys are presented about what skills are important nowadays, and there is a list of most popular skills in near future – 2020. What is more, I emphasized that the changes of most needed skills create new trends in labor market and there's an example of it in the article. As a conclusion I highlighted the importance of improving ourselves everyday, because we have to be confident and courageous to make our goals happen.

THE INFLUENCE OF STATE SUPPORT ON THE BIOTECHNOLOGY DEVELOPMENT

Mikhail Zelianouski

Higher School of Economics, Moscow, Russia

Scientific supervisor – prof. PhD. Yelena Semak

Belarusian State University, Minsk, Belarus

Introduction

The “care for environment” principles are now influencing all the modern economy. It leads to the introduction of innovations in existing industries and to the emergence of new directions in economic activity. One of the most innovative “green” areas is biotechnology. However, as all eco-innovative activities do, biotechnologies are mainly developed with the state support.

Research object – national biotechnology industries.

The aim of the article – analyze the main trends and features of biotechnology market and research the role of state support to provide the national governments with the stimulation instruments for the biotech industry development.

Tasks of the article:

1. Research the present situation and the existing trends on biotech market
2. Discover the main factors influencing the development of the observed industry
3. Explore the role of the state support on the national biotechnology sector development

1. Trends on biotechnologies market

Biotechnology is “...the exploitation of biological processes for industrial and other purposes, especially the genetic manipulation of microorganisms”. They are implemented in such branches as agriculture, pharmaceutical, chemical industries etc.¹

The biotechnology market faces great arise nowadays. Total income of European joint-stock companies engaged in biotechnology amounted to \$25 bl. in 2015. Total income of such companies in the world is estimated at \$157 bl.⁵ The largest companies on this market are US Pfizer, Merck&Co, Johnson&Johnson, swiss Novartis and Roche, french Sanofi⁴.

The largest market for biotechnologies is the US (\$ 71.9 bl. in 2013), followed by European markets (\$ 21 bl.) However, in terms of the amount of companies engaged in this industry, the US are only the second country with more than 2,600 companies after Spain with more than 2,900 firms. The top list also includes France, South Korea and Germany³.

The leader in the field of R&D is Germany, as well as it is Europe's largest market for biotechnology, whose turnover grew by 8% in 2015 and by 4% in 2016, reaching \$3.4 bl. The structure of its market is similar to the European and global: the largest share is occupied by biopharmaceuticals and biomedicine (about 50%)³.

2. Biotechnologies development features

After the years of biotechnology market existence, some general patterns of their development could be discovered. The progress of biotechnology was preceded by fundamental research in the relevant sciences (biology, genetics). However, nowadays there is still lack of cheap tools for developing an “IT start-ups” model. Hence, the return on capital invested will be positive only in a long-term period due to the huge amounts of capital necessary for pre-product researches.

It leads to, that on the biotech market there are still no such powerful consumer-oriented projects as Facebook. However, large world companies (Roche, Illumina) are taking big steps in this direction, buying up promising start-ups based on venture capital. Moreover, large companies are growing not only due to M&A, but also due to a combination of a good initial idea, management and success in attracting investments (Nanopore)⁷.

As for financial sources for small and medium-sized biotech companies, the main investors can be experienced biotechnologists (following the example of the IT market). Unfortunately, the community of such professionals in the field of biotechnology business has not been formed yet, and mainly the ordinary experienced businesspersons and business angels support biotech start-ups. A significant achievement for a small firm could become an interest from a large pharmaceutical corporation. These companies turn to small flexible firms as the main source of innovation due to the large required expenditure on R&D in biotech sphere⁷.

However, most biotech companies are not able to work on the venture model with a high speed of growth. It causes a large number of investors necessary. A long time of waiting can provoke any large of them to withdraw capital from the firm before the product will be launched on the market. That may entail the withdrawal of other investors and the destruction of the idea-product chain. For biotech companies, the long-term investments (up to several tens of years) are vital. This should be taken into account when attracting investments, and when investing. The positive moment is the profit that will be extremely high after this period.

3. The role of state support in the biotech sector development

The problems of the long-term return on investment, lack of scientific knowledge and the initial stage of biotech consumption culture are the main reasons for the high role of the state in the development of this sector. The main stimulating measures are the financial support of R&D projects

in universities and scientific institutions, creating special conditions for the techno-parks, for biotech communities and clusters of biotechnology producers, participation in the equity of investments funds supporting projects in the field of biotechnology. An important aspect of the policymaking is the maintenance of overall macroeconomic stability including stable exchange rate, low interest rates and the level of inflation, and the high rates of economic growth. Positive dynamics in these indicators will become an additional incentive for venture investments in the biotech industry in a particular country.

The world's largest biotech research centers are Stanford University (USA), Medicon Valley (Denmark-Sweden), scientific clusters of Germany and Great Britain, the Chinese network of biotechnoparks⁸. The development models of these countries could be considered quite different, but they all aim one economic target: competitiveness improvement and sustainable development. The general outline of the impact of the development of biotechnology on the economy may look as follows (figure 1).

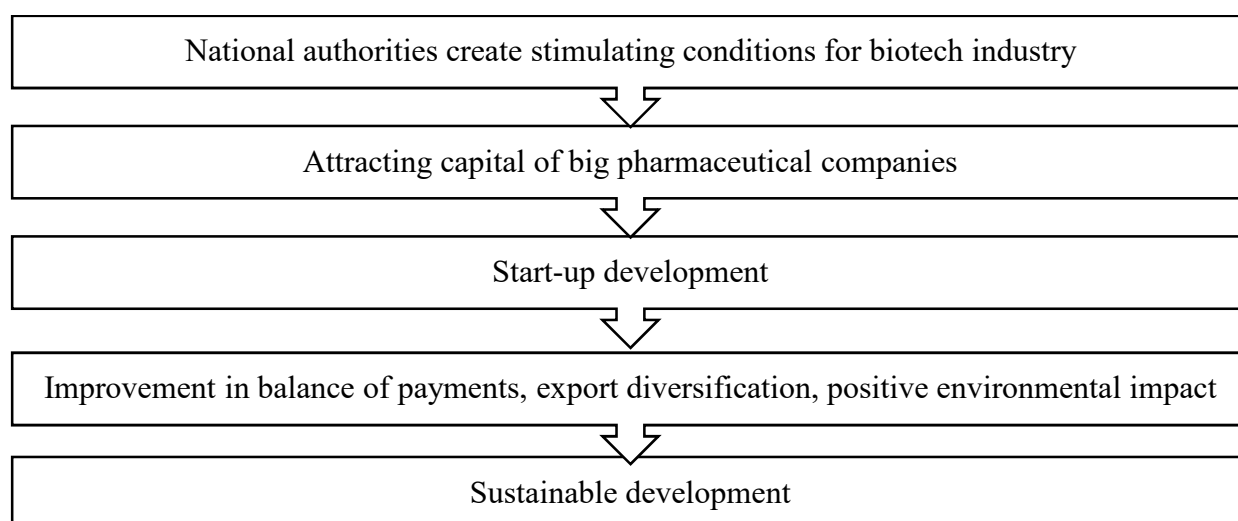

Figure 1. Connection between biotech development and sustainable development

Note: designed by author

Growing attractiveness of biotechnology industry leads to the capital inflow of pharmaceutical corporations, as well as promotes the development of start-up activity in the country. Then, successful start-ups and R&D outcomes are redeemed by large firms, that increases the inflow of foreign currency into the country. Thereafter, the existence of special regime for biotech producers stimulates more and more manufactures to be opened. In turn, that leads to an increase in the overall country's competitiveness level. In the middle-term period, the effect of investing in biotechnology will give an additional incentive to economic growth due to high profitability and high export potential. In the long-term period, this will allow the country to carve out a niche in the emerging global biotechnology market and ensure national sustainable development.

In the modern world, there are already some barriers to the distribution of genetically modified foods due to the people's fears and lack of information on the possible consequences of eating such products. Therefore, together with the stimulating measures, the state should pay great attention to public dialogue and institutional reforms:

- Monitor the study of long-term effects of biotechnology usage in order to ensure public safety and reduce social bias against biotechnology.
- Provide dialogue in the society about the use of biotech by organizing consultations, platforms for expression and discussion of public opinion, etc.
- Create an efficient system of state biotech licensing (could be done with the help of private laboratories) to ensure the safety of the new products and methods for human health, as it is done with the medicines.
- Carry out an appropriate educational policy both for the purpose of staff training to use and develop biotechnologies, and for the general education of objective public opinion about the usage of such technologies.
- Pursue consistent reforms in all areas of legislation to bring national standards to the international, taking into consideration foreign experience in biotechnology development.

Also, while developing the state policy, it should be taken into account that the most successful research centers were created in the form of special regions, with the maximum geographic concentration of universities, industries, markets and biotech parks (Silicon Valley in the USA, Medicon Valley in Øresund region in Denmark and Sweden, etc.) Therefore, the state needs to develop an optimal legal and regulatory framework for the successful existence and cooperation of all components.

All above should be taken into consideration, but it should not be an obstacle while taking decision whether to start a biotechnology support program in a developing country.

Conclusion

In conclusion, the development of biotechnologies requires a certain institutional environment and appropriate qualified staff. Specialized biotechnoparks, in which universities, manufactures and research centers function in close interrelation, provide the best performance of national biotech industry. The attractiveness of biotechnological projects for investors is based on the high profit margins, which means that investors are also interested in the overall economic situation in the country to ensure the reliability of future cash flows.

Creating conditions for the successful development of the biotechnology industry in the context of growing markets and environmental changes should become a priority for the economic

authorities of all countries, including the EAEU, to ensure national and, subsequently, global sustainable development.

References

1. Definition of biotechnology // English Oxford living dictionaries <<https://en.oxforddictionaries.com/definition/biotechnology>> (date of access: 21.01.2018).
2. Juma, C. Biotechnology In The Global Economy: Beyond Technical Advances and Risks // Agbioforum, 2017. № 2. <<http://agbioforum.org/v2n34/v2n34a12-juma.pdf>> (date of access: 21.01.2018).
3. Key biotechnology indicators // OECD, 2017. <<http://www.oecd.org/sti/biotech/keybiotechnologyindicators.htm>> (date of access: 21.01.2018).
4. Pharm Exec's Top 50 Companies 2017 // Pharmexec, 2017 <<http://www.pharmexec.com/pharm-execs-top-50-companies-2017>> (date of access: 21.01.2018).
5. Statistics and facts about the biotech industry // Statista <<https://www.statista.com/topics/1634/biotechnology-industry/>> (date of access: 21.01.2018).
6. Traxler, G. The Economic Impacts of Biotechnology-Based Technological Innovations // FAO online-resources <<http://www.fao.org/3/a-ae063t.pdf>> (date of access: 21.01.2018).
7. Волчков, П. Почему биотехнологии - это новое IT // Forbes, 2016. <<http://www.forbes.ru/mneniya/idei/325543-pochemu-biotekhnologii-eto-novoe-it>> (date of access: 21.01.2018).
8. Зеленовский, М.А. Особенности экоиновационной политики Дании // Сборн. тезисов 73-й науч.-практич. конфер. студ., магистр. и аспирант. БГУ в 3 ч. Ч. 2; Гл. управл. науки; отв. за выпуск С.Г. Берлинская. Минск: БГУ, 2016. С. 351–355.

THE INFLUENCE OF STATE SUPPORT ON THE BIOTECHNOLOGY DEVELOPMENT

Summary

“Green economy” principles are now influencing all the modern economy. One of the most innovative “green” areas is biotechnology. Nowadays total income of biotech companies is estimated at \$157 bl. Biotechnologies attract investors due to the high profit margins. But the problems like long-term return on investment, lack of scientific knowledge should be a state concern. The main stimulating measures are R&D support, special conditions for biotech communities, investments funds financing. Positive dynamics in macroeconomic indicators will be an additional incentive for venture investments. Stimulating biotech development should become a priority for the economic authorities to ensure national sustainable development.

THE INSTITUTIONAL SPECIALTY OF THE DEVELOPMENT OF POST-SOVIET COUNTRIES

Artem Potapov

Scientific supervisor – Anastasiya Belonovskaya

Russian State University of Humanity, Moscow, Russia

Introduction

The evaluation criteria will include the efficiency of the bureaucracy, the efficiency of business cooperation, the efficiency of civil society, the level of democracy, the quality of the judicial system, the level of anti-corruption control and the level of freedom of access to information. For the comparative analysis of the evaluation will be used of the institutional models of the Russian Federation, the former Soviet republics, and the worldwide institutional model.

1. Comparative institutional analysis

The main task of modern economic science is the development of justification for dividing the countries of the world, based on indicators of their development, with a view to formulating a socio-economic policy that will satisfy the characteristics of the country. The construction of a national development model can be carried out according to different classification criteria, but in fact, it is impossible to characterize a socio-economic system by one criterion, it is necessary to study various aspects of development.

In Russia, the transition period of development - the change in the socio-economic model - is primarily connected with the building of a market economy and the democratization of the political regime. The main problem of this situation is that these phenomena are independent of each other. It means that the process of democratization does not need to go parallel with the process of the formation of a market economy, but exactly this has happened. In connection with the lack of a definition and rules for conducting an economic transition, the state of the Russian economy refers to a transitional model. To simplify the perception some scientists call countries with a transitional economy former socialist countries, which include the former Soviet republics in Asia and part of Eastern Europe. All these countries can be conditionally combined into one group because of the same economic problems left after the socialist past. The main barrier in their way of successful development is the absence of serious institutional reforms, the problem of building new social and economic institutions. It is necessary to consider the characteristics that were listed above to understand the process of economic transition. It should be noted in advance that countries of Eastern Europe are considered more successful in terms of institutional development and economic growth.

Table 1

Economic growth and institutional factors in the period 2001-2010								
Countries	Index							
	GDP per capita Dol.	The efficiency of the bureaucracy	The efficiency of business associations	The efficiency of civil society	Level of democracy	Quality of the judiciary	Level of anti-corruption control	Level of access to information
World	8933,3	49,9	49,9	62,5	60,7	49,9	50	30,3
Russia	12134,4	42,0	43,7	33,3	21,7	31,9	31,8	34,6
Eastern Europe	8 589,0	41,4	43,3	47,7	41,9	38,6	37,4	29,4
BRICS	3975,2	53,0	50,6	60,8	64,2	47,0	46,5	50,6

Source: Kornai Ya. What does "Change of the System" mean? 2008

Countries with a transitional economy are those states where going processes of forming a market and the formation of a development strategy of its own, which mean the implementation of economic reforms to rebuild the national economy. The main criteria determining the transition between types of economies is the growth of the national economy. In analyzing of the institutional factors of growth, studying of country associations as a method of simplifying the achievement of the goal will have particular importance. As the main reasons why groups of countries of Eastern Europe and the BRICS countries are considered to be a perspective association, we can call the fact that these countries possess significant economic, military and political power resources. They want to play a more important role in international relations and actively interact with each other. At the same time we can admit high rates of economic growth in the BRICS countries but without institutional development, unlike the countries of Europe. There is one more fact that the level of development of the Russian Federation in relation to the BRICS countries is extremely low. Also, the socio-economic and scientific spheres in Russia are less developed than the majority of the transitional countries.

Thus, the main tasks at this stage of the study are comparison the institutional and economic dynamics in a Russia, on average for a group of European countries, for the BRICS group, and also for the world average. According to the World Bank, for ten years the Russian Federation has been producing GDP per capita, exceeding the world average (8933.3 Dol.), which is the closest to Russia (12134.4 Dol.) and the average for the countries of the former USSR (5419.3 Dol.) and BRICS countries (3975.2 Dol.). If we consider the economic dynamics (GDP per capita growth rate), the Russian model of economic growth (5.2% per year) is closer to the countries of Europe than to the BRICS countries (7.5 % per year) or the world average. In the institutional hypothesis of economic growth, it is assumed that the fundamental cause of economic dynamics are the institutions, so the

proximity of the value of GDP the per capita to the world average could be caused by the dependence on the global conjuncture, and the proximity to the former Soviet republics in terms of the growth rate of this indicator is similar to the institutional development. Indicators developed by the World Bank, Freedom House, and the United Nations are used to quantify institutional factors.

The values of the efficiency of the bureaucratic apparatus for Russia (42.2 points) and for the post-Soviet countries of Europe (41.4) are very close to each other and are inferior to the world (49.9) and the BRICS group (53.0) average. At the same time, the analysis of the growth rates of the values of this factor shows the proximity of the Russian Federation (-0.2%) primarily to the BRICS countries (0.0), secondary to the world average trends (0.1) and only then to the countries of Eastern Europe (1.5). The values of the efficiency factor of business associations for Russia (43.7) and the countries of the former USSR (43.3) are tenfold below the values shown on average for the world (49.9) and in the BRICS countries (50.6). That again confirms the thesis advanced above. At the same time, the growth rates of the efficiency factor of cooperation in business for the Russian Federation (-0.4) make the Russian model of economic growth closer to the BRICS model (-0.1) than to the world average (0.1) or Eastern Europe (1.4). According to the index of the civil society efficiency of the Russian Federation (33.3 points), it is significantly inferior to the world average (62.5), the average level of the BRICS countries (60.8) and the countries of Eastern Europe (47.7). The analysis of the growth rates of the institutional efficiency of civil society shows that for Russia they are don't rise above zero percent (0.0%), that is also significantly lower than the similar indicators for the BRICS countries (0.8), which are again the closest in terms of growth rates of the former Soviet republics 1.5), as well as world average values (1.0). The values of the level of democracy for the Russian Federation are at extremely low positions (21.7 points) and tend to decrease (the rate of growth is -5.6%). The rate of increase in the values of this factor in the countries of Eastern Europe also has a downward trend (-0.8), in contrast to the situation in the BRICS countries (0.0) and global trends (0.0).

At the same time, the level of democracy in countries in the post-Soviet space (41.9) is significantly inferior to the level observed in the BRICS countries (64.2), as well as the world average (61.7). An analysis of the quality factor of the judicial system confirms the closeness of the Russian institutional model of economic growth (31.9 points) to the model of countries from Eastern Europe (38.6) compared with the BRICS (47.0) and the world average (49.9) models if judged by the indicators of the statics of this factor. However, in fact of the growth rates of its values, the Russian model (0.8%) is similar to both the former Soviet republics (1.2) and the BRICS countries (0.4) but differs significantly from the world average model (0.2). The level of anti-corruption control in the BRICS countries (46.5 points) is lower than the world average (50.0), but exceeds the average value of this indicator in the post-Soviet countries (37.4); the result of Russia (31.8) is still at a lower level. According to this parameter, the Russian model is closer to the model of post-Soviet states (in terms

of statics). In terms of growth rates, the Russian model (-1.1%) is closer to the BRICS model (-0.3), both models have negative growth rates, unlike the world average trends (0.1) and models of the former Soviet republics (0.6). Indicators of the level of information openness shows that Russia in the statics (34.6 points) is closer to the world average model (30.3), rather than to the models of former Soviet republics (29.4) and BRICS countries (50.6). At the same time, Russia (15.9%) is closer to the indicators of the group of post-Soviet states (16.9) in terms of growth rates than to the world average (3.6) and BRICS (-5.8).

According to the index of freedom of economy among the countries which were part of the USSR, Estonia topped the 16th place, ahead of Finland, Sweden, and Germany. Russia occupied the 144th place in this list. By the level of democracy, Russia is on the 93rd place (5.2 points out of 10) and inferior to Western democracies by the majority of the parameters (from 6.85 to 10), but from the post-Soviet countries it is higher in Russia in the ranking of Lithuania, Ukraine, Latvia, Estonia, Armenia, Moldova, below - Azerbaijan, Belarus, Kazakhstan, Kyrgyzstan, Uzbekistan, Georgia, Tajikistan, and Turkmenistan. Russia is on the 55-73th place, post-Soviet countries above Russia - Estonia, Lithuania, Latvia (33-44 places) in list of life quality index. In the list of countries ranked by the index - the institutional foundations of democracy, Russia is in 93rd place (5.2 points out of 10). By the majority of parameters, Russia is inferior to Western countries (from 6.85 to 10). Post-Soviet countries - Lithuania, Ukraine, Latvia, Estonia, and Armenia are higher in ranking than Russia.

Conclusion

Thus, the institutional modeling of the Russian Federation as a country of a transitive type only partially explains Russian institutional development. In terms of statics of institutional factors, the Russian model is close to the model of Eastern Europe, and in terms of growth rates - to the model of the BRICS countries. It means that in the period of planning institutional reforms it is necessary to take into account various aspects of the country's development and use comprehensive approach for the analysis of institutional indicators, stick to the experience of many states, and take into account the unique features of the Russian economy.

References

1. Beck T., Laeven L. Institution Building and Growth in Transition. *Journal of Economic Growth*. 2006.
2. Hurrell A. Hegemony, Liberalism and Global Order: What Space for Would Be Great Powers? *International Affairs*. 2006.
3. Kornai Ya. What does "Change of the System" mean? 2008

4. Levkin N. V. Typology of Socio-Economic Systems from the Standpoint of Integral Psychology: the Power of Ideas and Images 2012.
5. Libman A.M. The second transformation 2007
6. Lobanov V. V. Modernization of Public Administration: Problems and Solutions 2010.
7. Tereshenko D. S. The meaning of institutional factors for economic growth transitive country 2013
8. Tereshchenko D. S. Economic Growth in the BRICS Countries: the Role and the Impact of Institutional Factors 2012.
9. Yadov V. A. Transformation of post-Soviet countries 2014
10. Yasin E., Snegovaya M. Russia's Institutional Problems in the Global Context 2010.

THE INSTITUTIONAL SPECIALTY OF THE DEVELOPMENT OF POST-SOVIET COUNTRIES

Summary

In this paper assessment of the model of economic growth of the transitional countries of Eastern Europe is carried out against the backdrop of the Russian model of economic growth from the point of view of institutional factors system.

THE MAIN ISSUES OF YOUTH EMPLOYMENT IN UKRAINE

Inna Hula

Scientific supervisor - Dr.Sc., Prof. Nataliia Marynenko

Ternopil Ivan Puluj National Technical University, Ternopil, Ukraine

Introduction

Today's youth tends to get rid of the parental care and become independent. Own money help to feel this freedom. Many students and pupils are working formally or informally. A lot of young professionals that have just recently graduated from higher education institutions are faced with some problems of employment. At a young age a person does not have sufficient experience, so many companies do not willingly want to employ them. Because of the lack of experience and required work skills young people have low competitiveness on the labor market. Such problems are connected with an active development of the market economic system.

1. The labour market

The labour market is crowded with staff now, so actively going on job cuts but while new ones are not being created. The reason for this is insufficiently effective combination of economic reforms and employment policy. These problems require development of the labor market and the creation of a high employment level of the population as a whole and for youth in particular. Therefore, the consideration of problems of young people employment is quite important, because youth creates the future state and produces new ideas.

The majority of young people socialize to 30 years. Therefore, it is considered that the boundaries of the concept "youth" are 16-29. However, there are also separate groups through significant differentiation of groups: 14-15 years, 16-17 years, 18-20 years, 21-24 years, and 25-29 years. Each of these groups has its own problems and peculiarities of employment.

Among the economic factors that should be taken into account when formulating employment policy, we should also consider structural changes. The shift in the economy of Ukraine should provide increased employment and improve the efficiency of the workforce. One of the main reasons for the shortage of young professionals is the lack of motivation to work in the enterprise, low wages and unsatisfactory working conditions. Probably very few people want to work for old machines and old technology at any enterprise. So, in this situation the following main problems should be distinguished:

- the government does not provide safeguards to ensure workplaces for young professionals;
- not concluded employment contracts in the employment of minors, as provided by law;

- employment policy does not take into account the migration of young professionals abroad;
- state regulation does not create necessary conditions for normal work of young people.

The issue of youth employment is considered at the state level. The main law that regulates this issue is the Law of Ukraine “On promoting social formation and development of youth in Ukraine”. In accordance with this, the state must guarantee a youth the right to work on a level with other citizens, to provide all necessary conditions for work, remuneration of labor, its registration and medical examination of workers. The Ukrainian government is obliged to create the necessary youth job centers, organizations for promoting the employment of young professionals, opportunities to increase skill level and improve the level of professional skills. However, the government does not create mechanisms which would attract young people to work. I think this is the main problem, for which Ukrainians do not end up realizing their full potential and creative possibilities, and therefore trying to realize themselves outside the country.

Also, the government does not build the awareness of pupils about demanded professions in Ukraine and the situation on the labor market in general, which results in an incorrect definition of the future profession. This is also a reason of youth unemployment.

The legislation of Ukraine, of course, is to ensure jobs for young people, however, in practice all provisions of laws and regulations are not performed. So now there is such situation:

- the legislation does not provide responsibility for not providing jobs to young specialists;
- there is no guarantee that the College students will work in the specialty after graduation;
- the employment is not legally responsible to a young employee.

2. The Problems in the Labour Market

These statements are proved by the real state of affairs. According to a survey of students of Ukrainian universities, only 40 % of respondents have said that after graduation they will work by the specialty. Each year the universities “produce” new professionals who face the problem of unemployment alone. The government does not practically regulate this issue. Therefore, labor market imbalances are created between demand and supply of labor. The government should predict the number of jobs in a particular industry and give young people the right guidance that would help to choose a specialty and avoid similar problems in the labor market. Making the right career choice is sometimes difficult even for adults, not to mention the person that just recently came out from under parental guardianship. Applicants must possess a profession that is in demand in the labor market. This will greatly simplify the problem of employment after graduation.

It is also worth noting that the government must provide young people with opportunities for the necessary level of education, because this is one of the most important characteristics the employers pay attention to. An important issue is also the fact that the average wage of young

professionals is less than half of the average in Ukraine, but it does not stimulate young people to productive work.

Today there are quite quickly decreasing social standards, rising inflation and rising food prices. Many workers are faced with the problem of arrears in wage payments. It becomes the reason for the inability to meet their own material needs, which leads to an increase in migration of young forces abroad. There are enough opportunities in Ukraine for implementation of professional forces. The Ukrainian government should make efforts to ensure young Ukrainians were confident in their future, because in this rate, in a few years the progressive part of Ukrainian society will immigrate abroad. This has a negative impact on the economy of Ukraine and its future in general. So, today, concerning this issue all the organizations that provide jobs to young people should work to help realize the full potential of the Ukraine, not somewhere in other countries.

Thus, the main measures for reduction of unemployment will be an outreach and educational activities. To do this it is necessary to:

- create an International labor exchange;
- conduct ongoing research regarding what skills and abilities a young professional must have;
- create the necessary projects in different organizations, where young professionals will be able to gain experience and practical skills in various industries;
- include in the curricula of universities required internship of students;
- conduct specific training that would teach the youth to look for different employment opportunities;
- inform unemployed youth about the situation on the labor market and demanded professions;
- increase state funding of the young professionals and create the necessary conditions for the normal performance of work;
- arrange meetings with people who have successfully started their own business and become successful;
- create courses on establishing and running your own business in educational institutions;
- develop exchange programmes for students and young specialists with foreign universities and organizations.

Conclusions

Thus, after the analysis provided it became clear that the main problems are a small amount of marketing research of the labor market and demand for specialists in various fields. To address these issues it is needed to use a structured and coordinated action by governments and organizations at various levels. So, let up hope that the government will increase the level of social protection. It is

worth considering that the state should increase the level of social protection of young people and provide certain guarantees regarding employment. Also, there is a need to review and refine the legislative base which governs the resolution of problems with workplaces among beginners and develop a system of incentives in order to stimulate them to active work. Hence, it is significant for legislation to be improved, complemented and took into account those requirement which are applied to inexperienced young specialist.

THE MAIN ISSUES OF YOUTH EMPLOYMENT IN UKRAINE

Summary

The features and state of affairs of the modern labor market in Ukraine are presented in the article. The current problems the youth is faced with while looking for jobs are discussed. The main measures for reduction of youth unemployment are identified and offered.

THE PROBLEMS OF YOUTH UNEMPLOYMENT AND EMPLOYMENT IN LITHUANIA

Adriana Javniškytė

Scientific supervisor – lecturer Ingrida Galkauskienė

Vilniaus kolegija/University of Applied Sciences, Faculty of Economics

Introduction

The labor market is the system of economic relations of the labor force selling and purchasing, in which labor supply and demand and the price of labor are formed. Thus, the labor market is described as an integral part of a market economy. Young people are a social group that ensures transition and development in society. Work is central to most of our lives, that enables us to get by in the world, but also the key to how we define ourselves and to our sense of self-worth. In Lithuania the unemployment rate stands at 7,1% now and from the figures 13.3% are between ages 15-24 and was 1.2 percentage points lower than in 2016.

Research object – Youth unemployment in Lithuania

The aim of article – is to analyze the problem of youth employment in the labor market.

Tasks of article:

1. Describe the concepts of labor market and youth.
2. Review the literature on youth employment opportunities and ways to solve this problem.
3. To analyze the main problems of the Lithuanian labor market, prevailing trends and specific problems in the youth age group.

Methods: analysis of scientific theoretical literature and other information sources.

1. Youth unemployment

Youth unemployment – is defined as people from 15–24 years old who do not have a job but are actively seeking for a work. To qualify as unemployed for official and statistical measurement, the individual must be without an employment, willing and able to work, of the officially designated 'working age' and actively searching for a position. Youth unemployment rates tend to be higher than the adult rates in every country in the world. The number of the long-term unemployed was 38.7 thousand, or 37.6 percent of the total number of the unemployed. Compared to 2016, the number of the long-term unemployed decreased by 5.8 thousand.

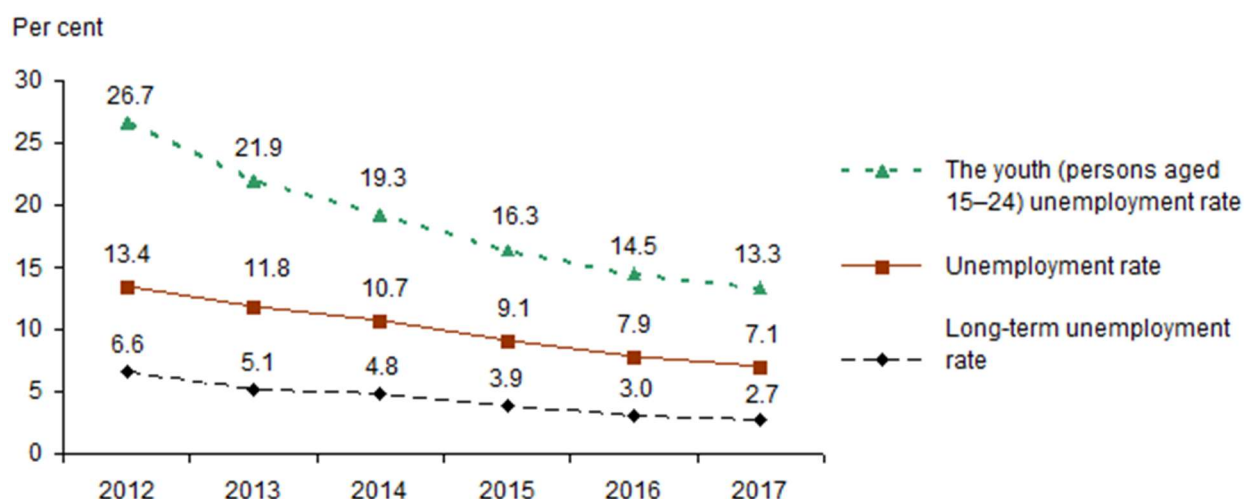

Figure 1. Unemployment rate in 2012–2017

Work is central to most of our lives, that enables us to get by in the world, but also the key to how we define ourselves and to our sense of self-worth. In Lithuania the unemployment rate stands at 7,1% now and from the figures 13.3% are between ages 15-24 and was 1.2 percentage points lower than in 2016. Almost one in four young people in Lithuania are unable to find a job. Youth employment has become a long-term problem in the Lithuania, with over a 15 thousand young people have been looking for work for a year or more. Moreover, low decrease of youth unemployment slows down the speed of Lithuanian economic recovery and development.

Although the youth employment rate is increasing and the unemployed are decreasing, the current government focuses more on the neutralization of the consequences rather than on the fundamental social goal of any state, the material well-being of the young people. The state should first take care to ensure that students can ensure that they do not need state aid. The most effective measure is to eliminate barriers to study and work. In this way, the general objectives of social policy should be narrowly focused on education and workplace taxation for those who are studying and working.

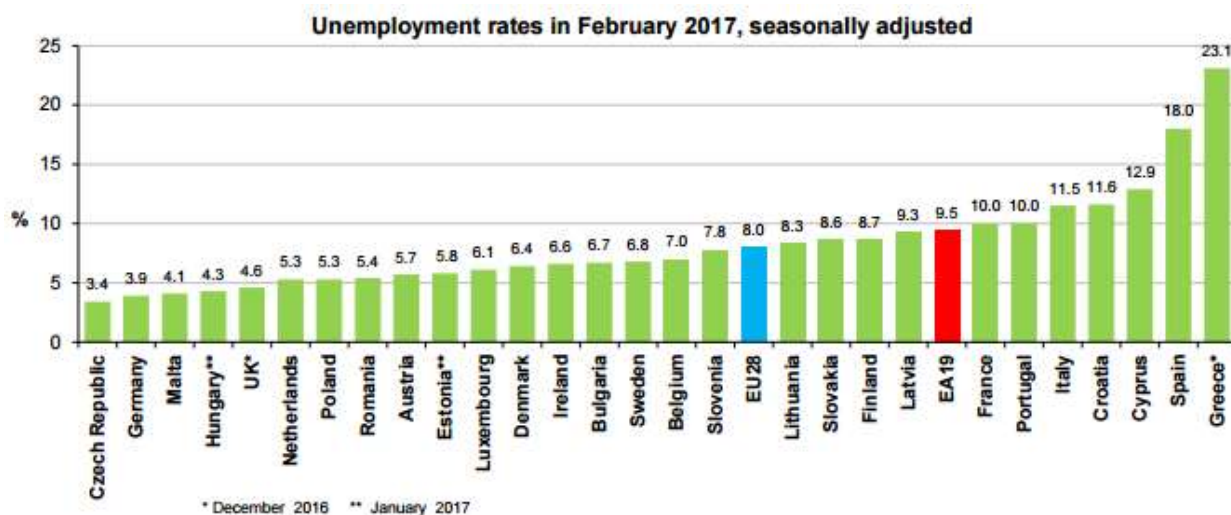

Figure 2. Unemployment among the youth in other EU countries

In EU countries the unemployment among the youth is commonly associated with various problems like high crime rate among the youth and riots. But in Lithuania youths have remained unemployed because of various social challenges. Young generation influences the rest of our Lithuanian society. They also face a lot of challenges starting from education system to labor market, financial status and family creation. At the beginning of independent life, young people make important decisions: change their living place, moving from the villages/small towns to the cities, even to the other countries. Therefore, significant changes are happening in the society: population decreasing in rural areas, while population increasing in urban areas, economy of the country decreases because of emigration of youth and increases when young people enter the labor market successfully. While changes in society could be affected because of young generation, youth could also be affected by these changes. Therefore, it is very important in a public policy to react quickly to all changes in the society and make changes in youth policy to create more opportunities for young people in educational system and employment.

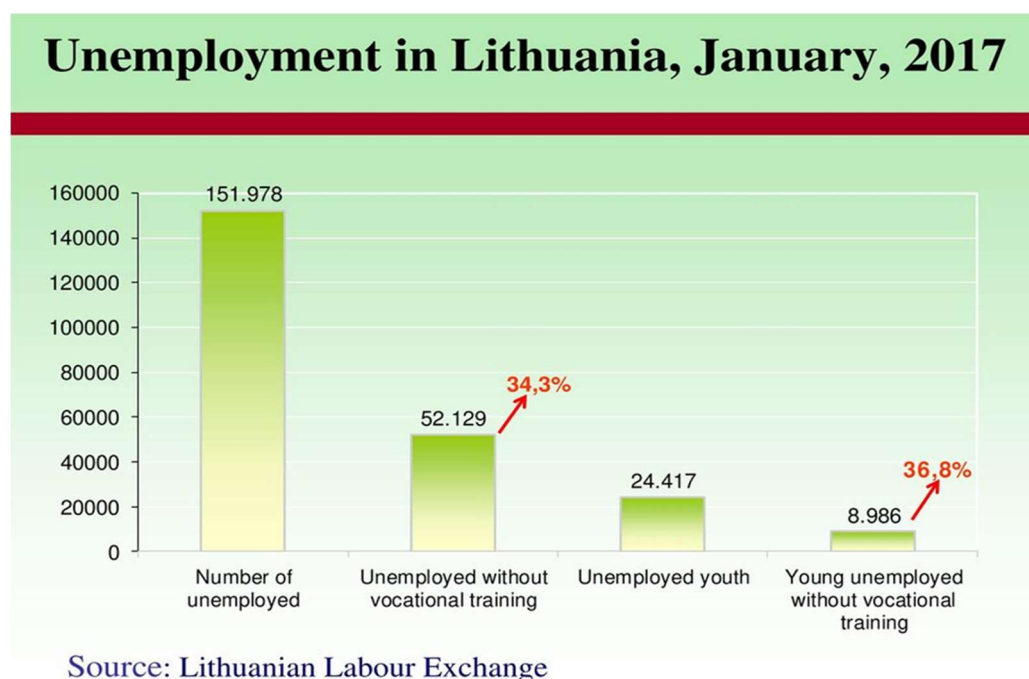

Figure 3. Economic activity of persons aged 15 and older

Youth face a lot of difficulties when trying to enter the labor market. It is because of lack of experience, insufficient vocational education, inadequacy between professional education and requirements of specialists in labor market. Moreover, employers usually do not trust young people who are entering labor market for the first time, because young people tend to change working places until they find the best position for the career opportunities. Therefore, companies prefer to hire more experienced employees, who are already more acquainted with realities of labor market and have more constructive self-evaluation skills. According to the sociological researches young people, who are entering the labor market at the first time, lack constructive and adequate self-esteem, expect to

get high salaries, without realizing their lack of experience, required working position. At the same point, according to trends and changing aspects in the current educational system, employers usually have doubts about young person's qualification level and motivation in studying profession, while professional prestige becomes crucial aspect among young persons in our modern societies. Moreover, difficulties in youth employment could also be related with social problems of young people, such as delinquent behavior, lack of motivation, reluctance in seeking for education, alcohol or drug addiction.

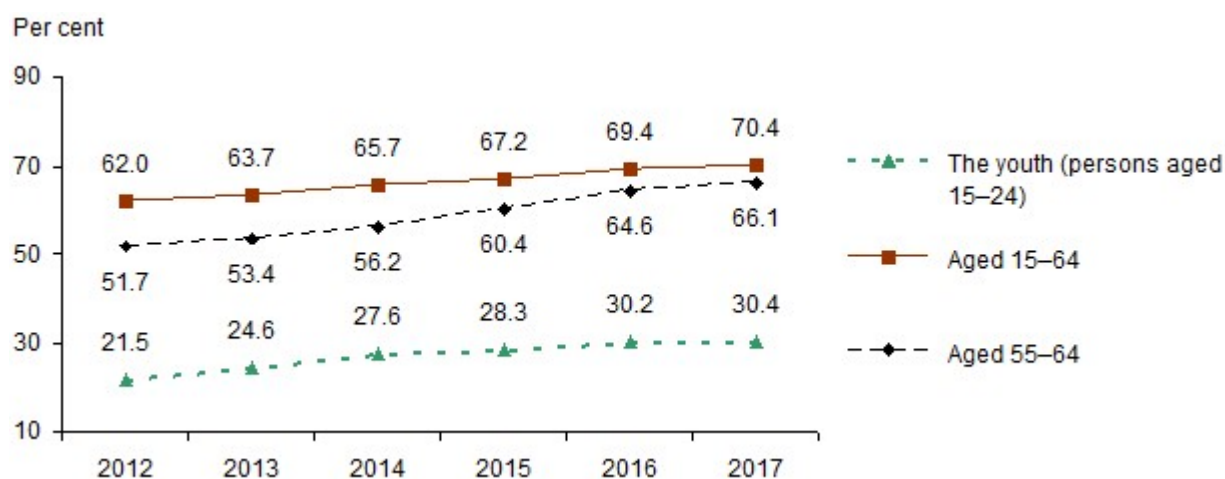

Figure 4. Unemployment rates in 2012–2017

These fundamental outcomes of unemployment could result in the social breakdown when they reach unmanageable levels. Joblessness remains the fundamental cause of the social evils commonly associated with high unemployment levels. These social problems cannot be predicted when they will occur, but they certainly will occur when the unemployment becomes uncontrollable. The youth unemployment can be defined as a time bomb waiting to explode. These imminent problems associated with unemployment present a significant challenge to many governments in seeking to provide solutions to the problem of unemployment. The fundamental approach utilized by Lithuania's government remains the creation of jobs within the informal sector. Other than the creation of jobs that ensure the individuals become directly absorbed into the labor market, other approaches are also utilized by different governments around the world. Lithuanian youth employment policies should be intended to promote entrepreneurship of young people, according to EU recommendations.

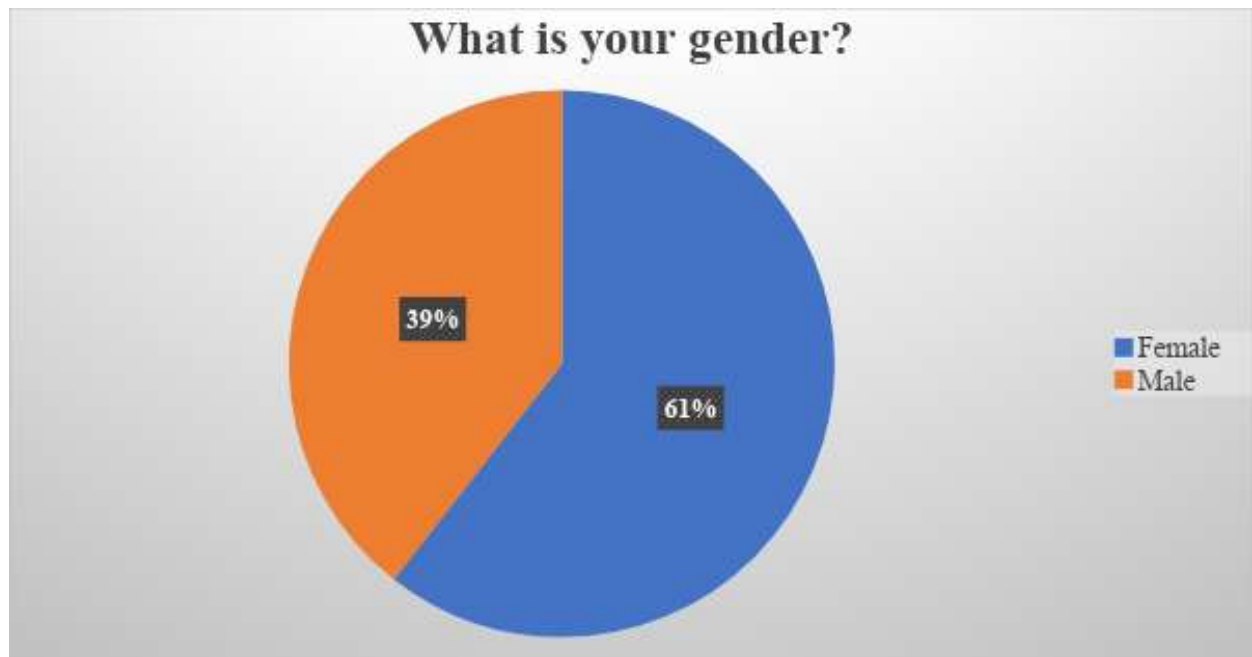
Solutions are that we need to create a support system for youth who decide to start own business. Internship should be started to implement in early stage of schooling and prolonged during the studies in high school to provide possibility for young people to gain more working experience before entering the labor market and improve their professional skills. Collaboration between educational system and labor market should be strengthened by following EU recommendations and good practices. Labor market system should become more flexible to let young people to get some

working experience in their professional field during the studies. Possibilities should be provided for youth to work qualified part-time jobs in more flexible hours.

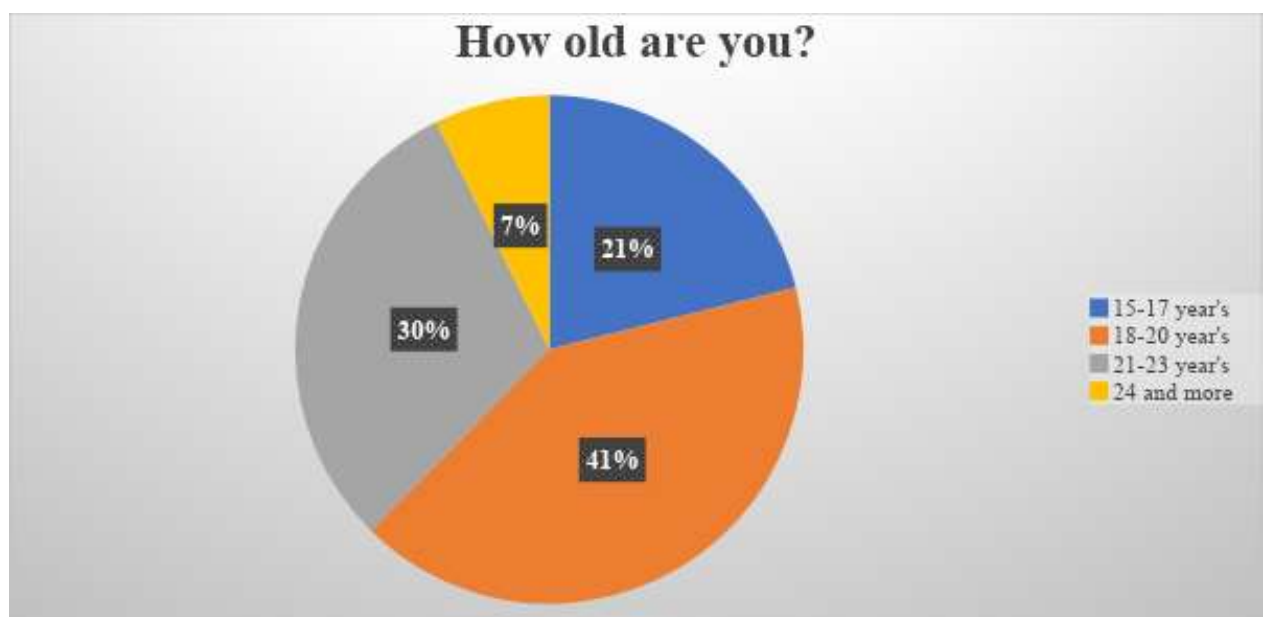
2. Analysis of the survey

A hundred nine of young people were questioned to find out what they think about youth unemployment and employment problems.

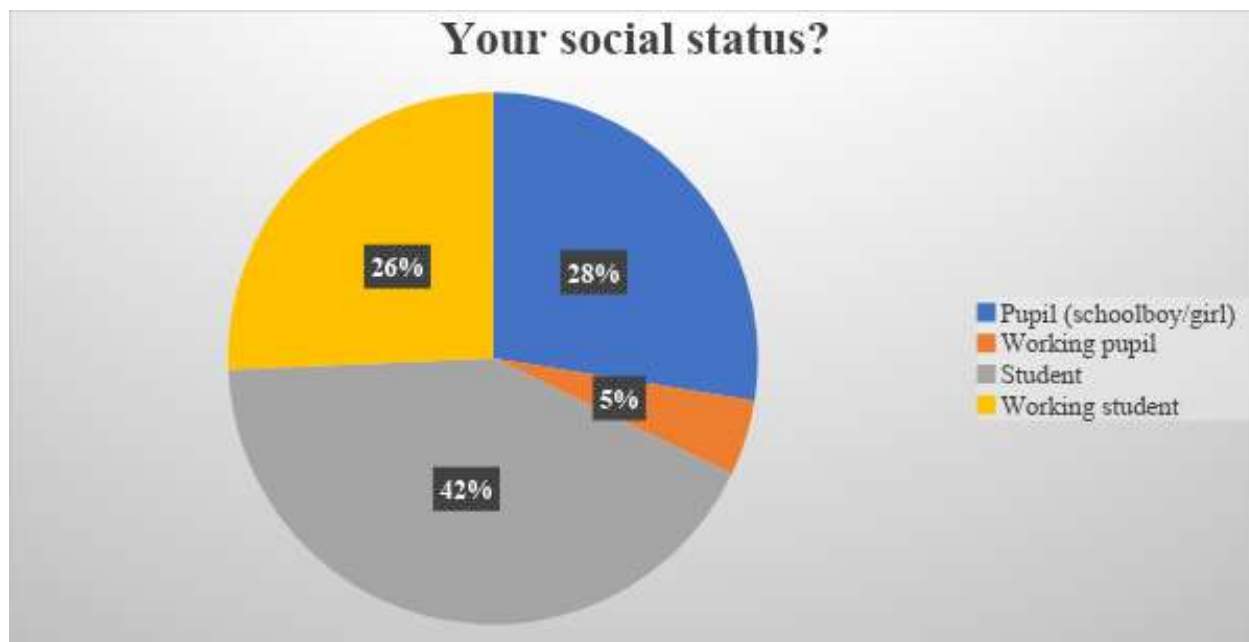
The first question was about the gender. It showed that from 109 of people who participated in the survey 39% were male and 61% female.

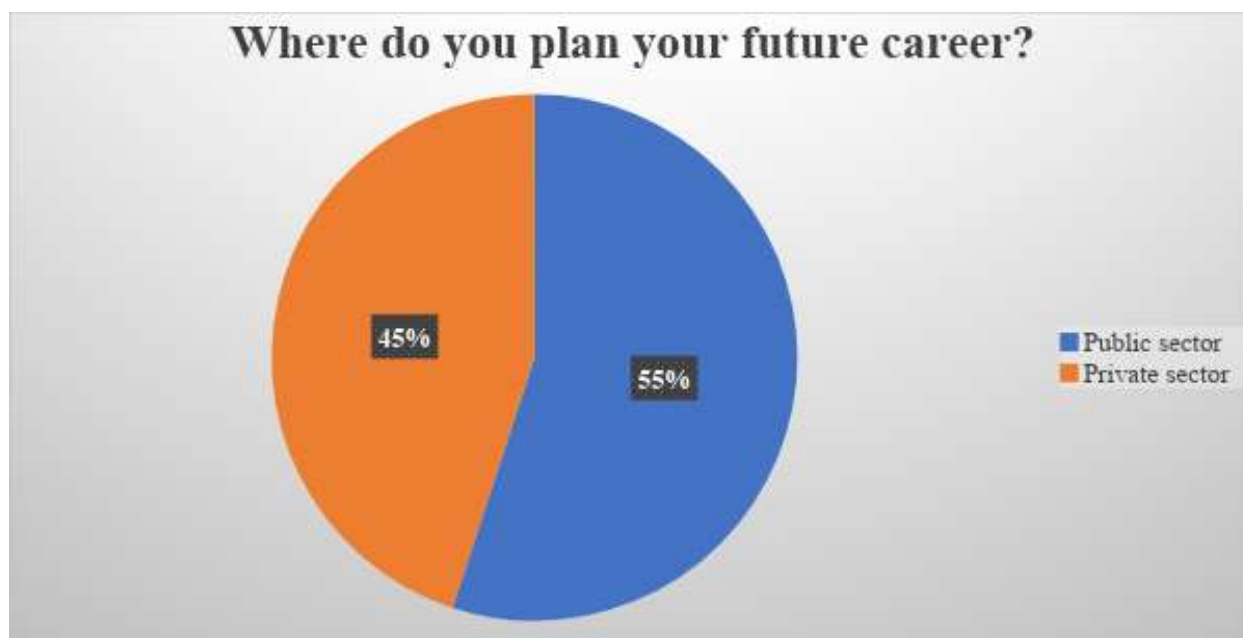
The second question was about the age groups. The group of 15-17 consists 21%, group of 18-20 consists 41%, group of 21-23 consists of 30% and the last group 24 and more consists only 8%.

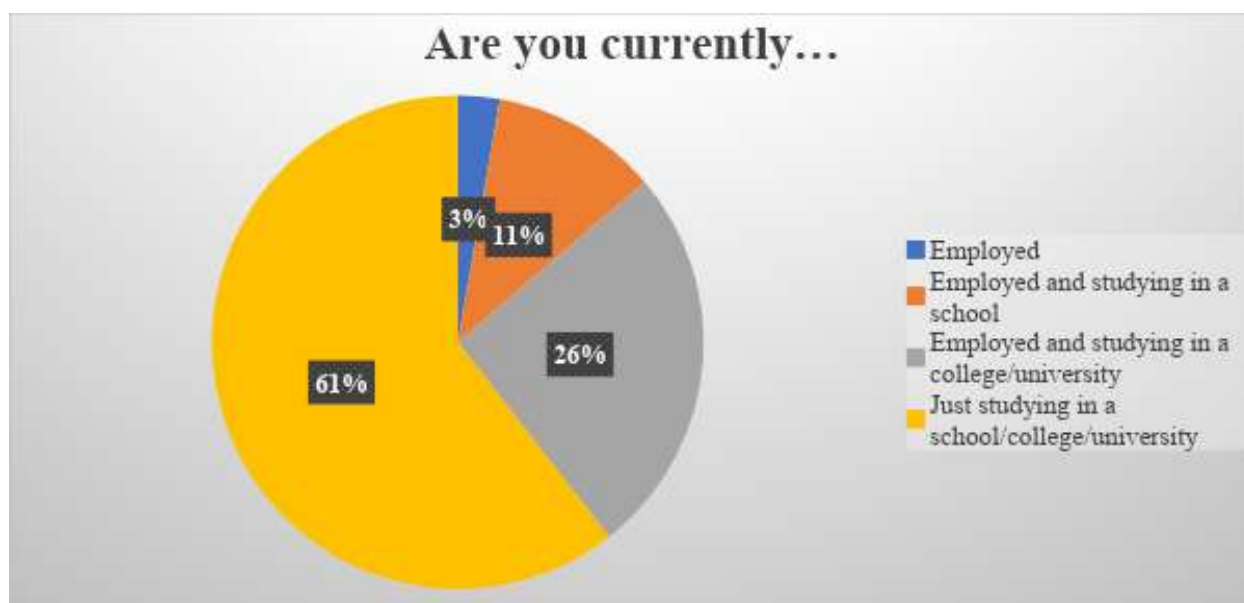
The third question was about their social status. The survey showed that 42% of respondents are students, 27 % studying at a school, 26 % are working students and the minority 5% are working pupils.

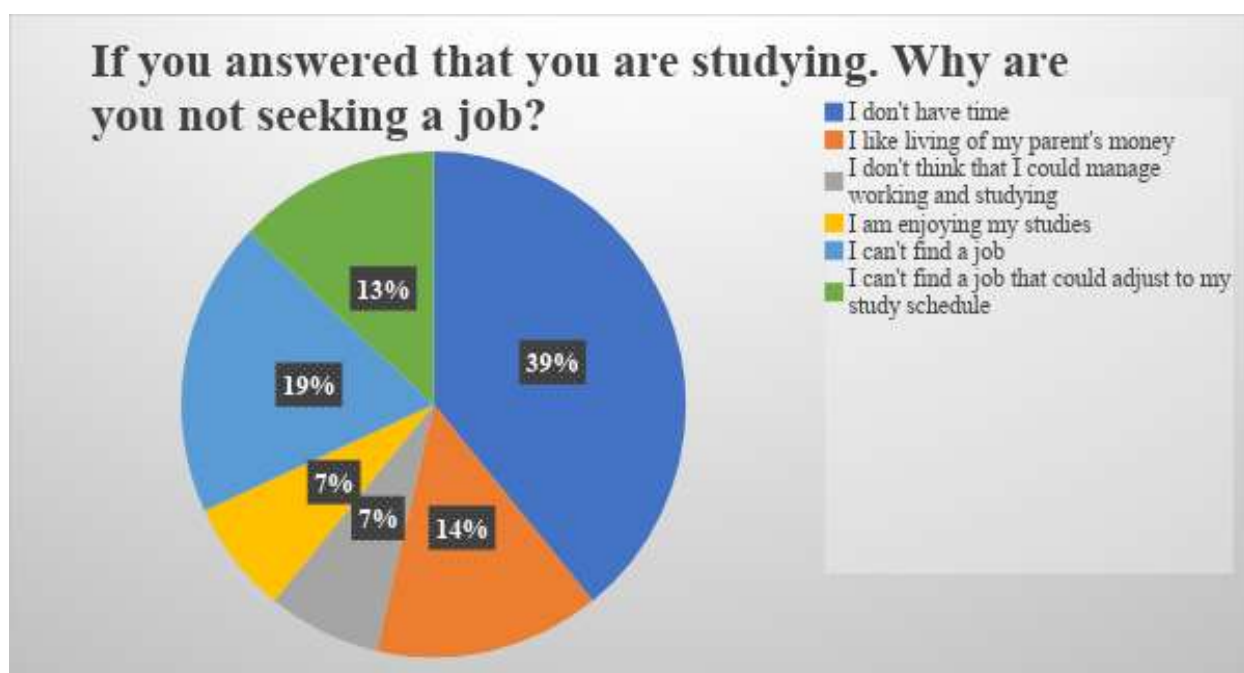
The fourth question was about where our respondents like to work in the future. From the chart we can see that 55% answered that would prefer on having a job in a private sector, others 45 % would prefer working in a public sector.

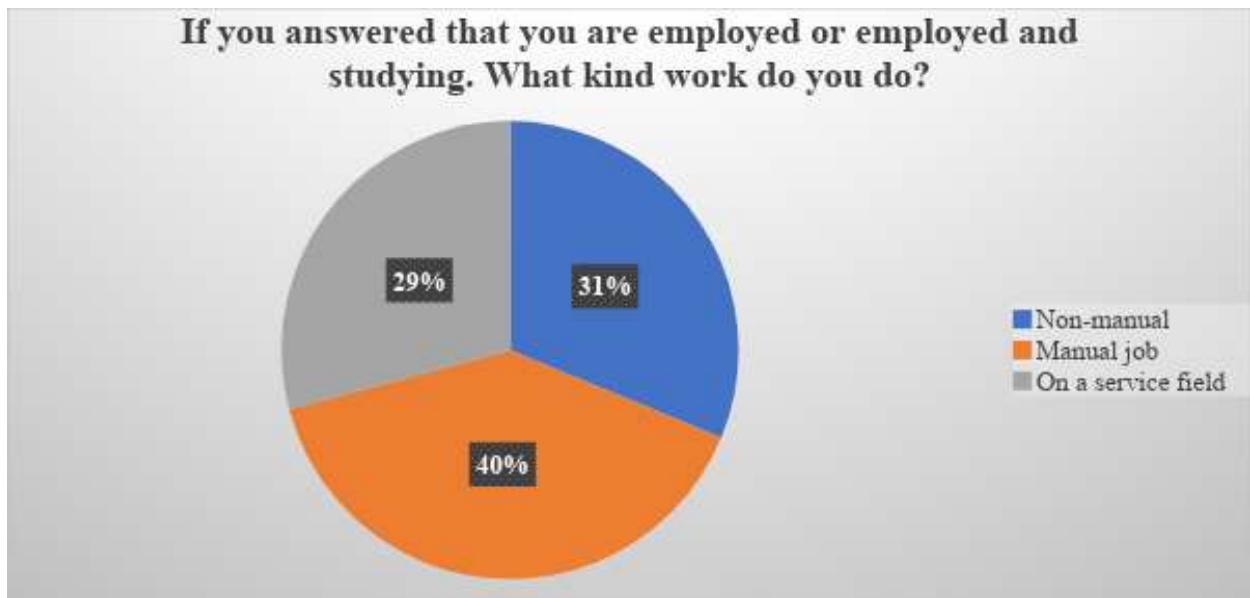
The fifth question was about what the young people are currently doing in their life. This survey showed that 60% of respondents are just studying at a school/college/university, 26% are currently employed and studying at a college/university, 11% are employed and studying at a school only 3% are just working.

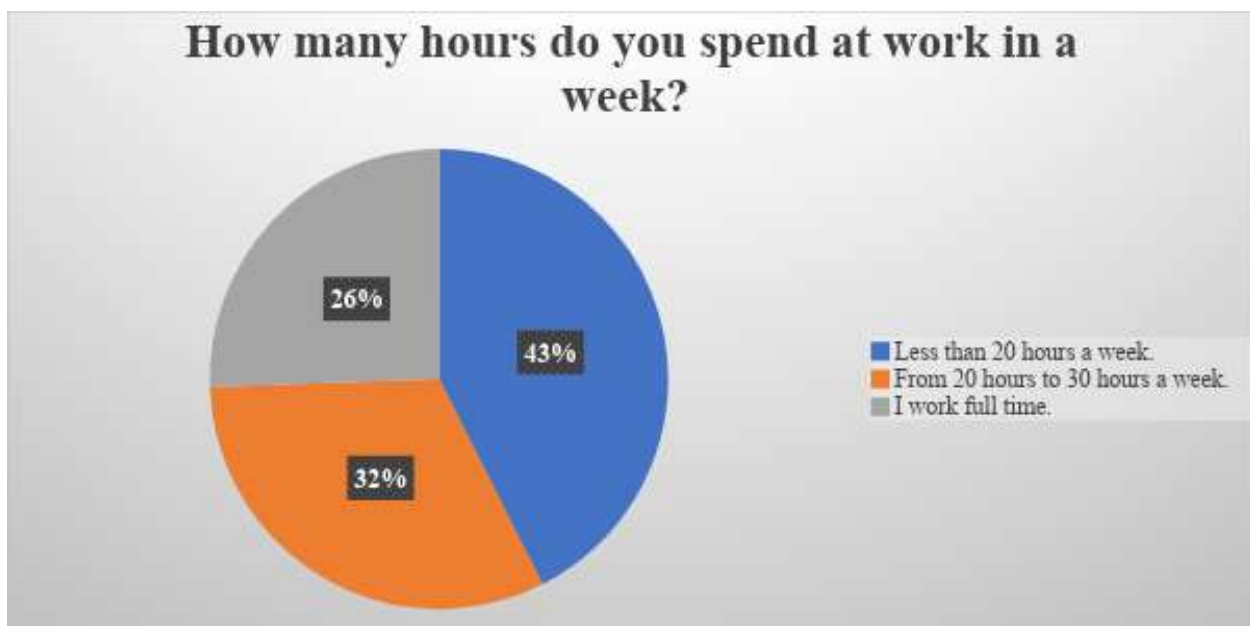
The sixth question was about the reasons of why students don't want to work while studying. In this chart we see that most of them 39% don't have time, 19% can't find a job, 15% like living care free, 13% are struggling to find a job that could adjust to their study schedule and the minority 7% can't manage it or are enjoying their studies.

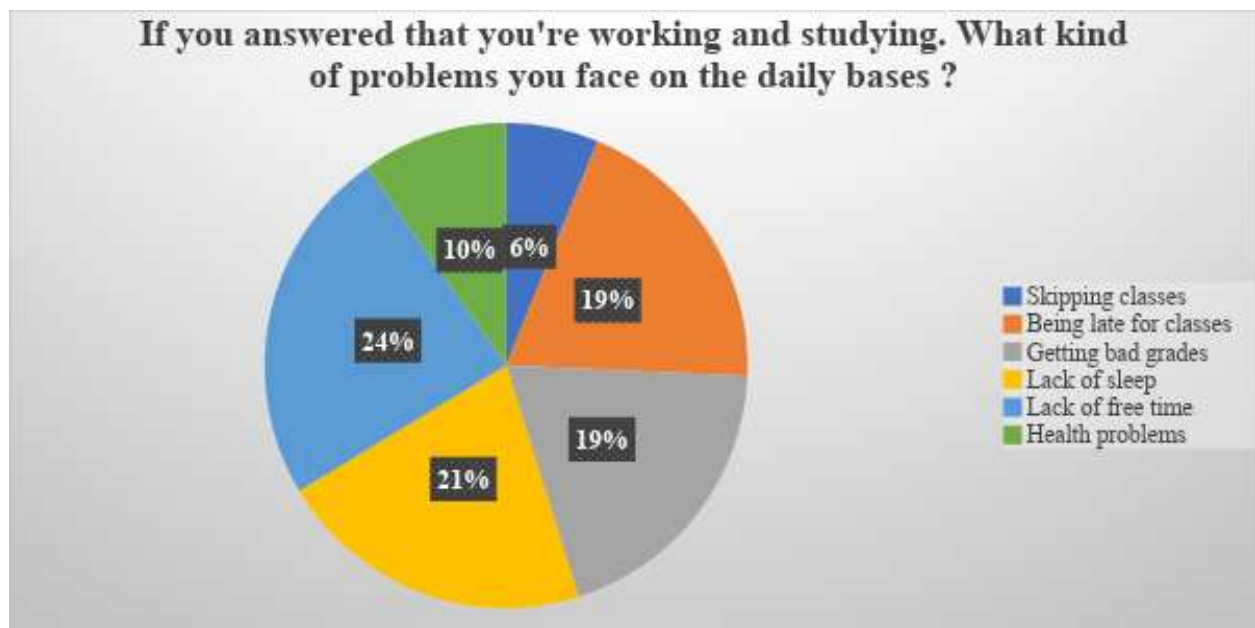
The seventh question was about where students are working these days. In this chart we see that most of them 40% are doing a non-manual job, 31 % have a manual job, 29% are working on a service field.

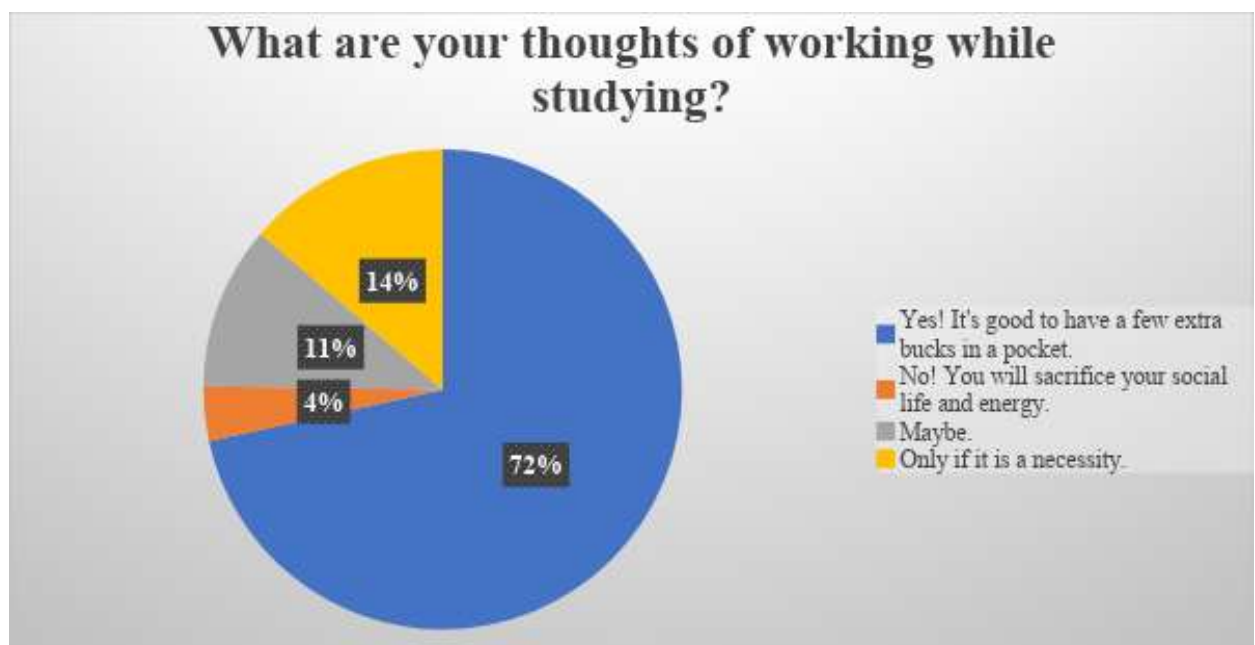
The eight question was about the time spent at work in a week. This survey showed that 43% of respondents work less than 20 hours a week, 32% work from 20 hours to 30 hours a week, 25% answered that they work full time.

The ninth question was about the disadvantages of being a hired student. This survey showed that 24% of respondents advocated for lack of free time fear of being outsourced, 21% for lack of sleep, 20% are being late for classes, 19% are getting bad grades, 10% answered that they got health problems, 6% are skipping classes.

The last tenth question the respondents answered about their thoughts of working while studying. The chart showed that 71% advocated for yes, 14% only if it's a necessity, 11% for maybe, 4% for no.

Conclusions

1. The labor market is the system of economic relations of the labor force selling and purchasing, in which labor supply and demand and the price of labor are formed. Thus, the labor market is described as an integral part of a market economy. Young people are a social group that ensures transition and development in society.
2. The process of youth employment opportunities consists of certain social and economic consequences of which youth integration into the labor market depends. However, in general, the

integration of young people into the labor market is linked to youth employment to find long-term job prospects. The main reasons for non-employment of young people are related to lack of education, vocation or lack of conformity with labor market needs.

3. The fundamental approach utilized by Lithuania's government remains the creation of jobs within the informal sector. Other than the creation of jobs that ensure the individuals become directly absorbed into the labor market, other approaches are also utilized by different governments around the world. Lithuanian youth employment policies should be intended to promote entrepreneurship of young people, according to EU recommendations.

Labor market system should become more flexible to let young people to get some working experience in their professional field during the studies. Possibilities should be provided for youth to work qualified part-time jobs in more flexible hours.

References

1. <http://www.bernardinai.lt/index.php/straipsnis/2017-10-04-nedarbo-lygis-mazeja-bet-ilgalaikiai-bedarbiai-nepajudinami/164512>
2. <http://www.studijoms.lt/nedarbas-lietuvoje-3.htm>
3. <http://www.jaunimogarantijos.lt/lt/naujienos/naujienos/jaunimo-nedarbas-mazeja-motyvacijos-dirbti-atranda-ir-y-karta/216>
4. <https://osp.stat.gov.lt/informaciniai-pranesimai?articleId=5582532>
5. <https://tradingeconomics.com/lithuania/youth-unemployment-rate?continent=europe>
6. <https://apklausa.lt/f/the-problems-of-youth-unemployment-and-employment-mxhd9hq.fullpage>

THE PROBLEMS OF YOUTH UNEMPLOYMENT AND EMPLOYMENT IN LITHUANIA

Summary

Youth unemployment - is defined as people 15–24 years old who do not have a job but are actively seeking work. Almost one in four young people in Lithuania are unable to find a job. Youth employment has become a long-term problem in the Lithuania, with over a 15 thousand young people have been looking for work for a year or more. Moreover, low decrease of youth unemployment slows down the speed of Lithuanian economic recovery and development. Therefore, internship should be started to implement in early stage of schooling and prolonged during the studies in high school to provide possibility for young people to gain more working experience before entering the labor market and improve their professional skills. Collaboration between educational system and labor market should be strengthened by following EU recommendations and good practices. Lastly, I done a survey about the problems of youth unemployment and employment in Lithuania. In this survey, I questioned a hundred and nine young people age groups from 15-24 years found out that although a lot of them would like to find a job while studying in a private sector but a lot of them are afraid that they will start skipping classes and getting bad grades. Also, I asked why they are not seeking a job, most of them answered that they don't have the time and can't find a job. The survey showed that a lot are afraid of stress and for having responsibilities but think that it is good to for student to have a job and earn a few extra bucks. In conclusion labor market system should become more flexible to let young people to get some working experience in their professional field during the studies. Possibilities should be provided for youth to work qualified part-time jobs in more flexible hours.

THE SHARING ECONOMY

Laura Zdanevičiūtė

Scientific supervisor – lecturer Ingrida Galkauskienė

Vilniaus kolegija/University of Applied Sciences, Faculty of Economics

Introduction

Sharing economy is market where rental of goods or services take place through different platforms on the Internet. This market is growing rapidly and nowadays *one fifth of the Lithuanian population participates in the sharing economy [2]*. Researchers anticipate that in the future, the sharing of economic platforms will change and become even more popular.

Research object – sharing economy.

Research aim – determine advantages and disadvantages of the sharing economy.

Research methods – scientific, theoretical literature and other sources of information analysis.

Research tasks:

1. To interpret the conception of sharing economy.
2. To provide the examples of sharing economy platforms.
3. To sum up advantages and disadvantages of sharing economy.

1. The conception of sharing economy

The sharing of resources has started to play a major role in today's economic environment. Sharing is in the nature of human behavior. In addition, the sharing economy is accelerating thanks to advanced technologies, smartphones and other options, sharing economy's market is increasing due to the rapid advancement of technology as well as development of smartphone apps and online platforms.

The sharing economy is an alternative way of both earning and saving. In other words, you can earn by providing services as well as selling your personal resources or saving on purchasing goods from ordinary people. The sharing economy is based on the peer to peer approach. This means that the exchange of resources takes place directly between users. *The gig economy is a collection of markets that match suppliers to consumers on a gig (or job) basis in support of on-demand commerce. In the basic model, gig workers enter into formal agreements with on-demand companies (e.g. Uber) to provide services to the company's clients [1,1]*. Prospective clients request services through an Internet-based technology platform or smartphone application that allows them to search for providers or to specify jobs. Providers are given by the demand service and are paid for the jobs. Renting an item instead of buying it is becoming a popular trend. This means that consumers'

ownership rights changes the access rights or, in other words, seeking a temporary benefit. As far as the economic benefits are concerned, it is safe to say that the sharing economy deliberately exploits excess resources, satisfies the growing needs of consumers, and reduces the price of consumption.

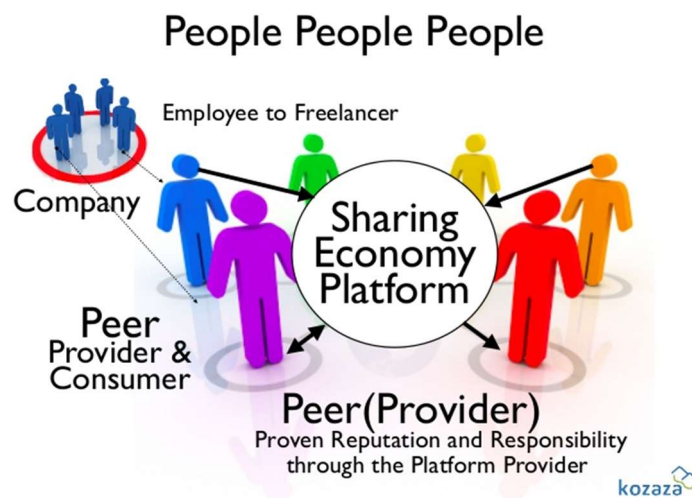

Figure 1. The main idea of sharing economy

One of the major aspects of the division of the economy is the identification of surplus resources. The exchange of non-used items and the provisioning of services has made it easier for online platforms to emerge. These platforms make it easier to connect and quickly combine offers with searchers, to reduce swap costs and also not to require apartment rental costs. The exchange process requires features such as trust, collaboration and accountability, so the main goal is to create a platform for consumers to trust.

To sum up, the sharing economy is a fast-moving market, which helps to improve self-realization and makes it easier to buy things or services. It's a silent revolution that brings users together to share among themselves.

2. Examples of sharing economy platforms

We already know that the main advantage of sharing economy is the use of over-exploitation of resources, but what are the most commonly shared items and services? There are a lot of things to trade from cars to pieces of clothing. People also sell services such as accommodation or giving a lift. Financing and money lending platforms are also becoming popular among ordinary people.

One of the most common sectors is the residential sector. The essence of it is to provide accommodation in your own residence, for example, in an uninhabited room. In other words, to effectively use your house space do a favour and earn money in the process. An example of such a platform is Airbnb. It is a private American company that allows people to offer short-term rent of their own housing. Airbnb operates in 192 countries, including Lithuania. This platform partially

changed hotel services due to the fact to its much lower prices to rent a room. The service fee is small and ranges from 0-20 percent, depending on the rental price. Also, this type of service gives you the opportunity to experience more authenticity to have a closer look at a country's history as well as its people.

Another very popular division of the economy is the transport sector. It's a service that offers people to get from point A to point B. The principle of this operation is quite simple: some offer to give a lift, others are looking for someone who can give a lift. This collaboration combines and simplifies a particular platform or apps. They draw a bridge between the bidder and the user while both participants use a widget in which they perform a consensus operation. An example is the "Uber" and "Taxify" services operating in Lithuania. "Uber" is an American company founded in 2009 in 58 countries, while "Taxify" was founded by an Estonian student in 2013, which now operates in 20 countries. In Lithuania, these apps have become very popular and often replace taxi services. "Uber" and "Taxify" allow you to earn money while driving, or you can easily and quickly get to your destination with the help of smart gadgets. By establishing mutual trust, the gadget allows you to track where the driver is, to find his contact details and to rate the driver at the end of the trip. From the economic perspective, people can use their free time to provide services to others while earning money. This business model of sharing economy stimulates development and provides greater opportunities for advancing this type of economic activity.

The final popular area is financing and lending. The bottom line is borrowing money between ordinary people, in other words peer to peer, excluding financial institutions. One of the main causes for such platforms is the decrease of confidence in banks and credit institutions after the crisis. People prefer to borrow from ordinary people for lower interest rates that are in line with market interest and do not require other taxes that banks pocket to make a profit. An example of this is the "Savy.lt" platform, founded by the British company "New Chartered Limited". The service allows you to invest money or get a loan after taking into account your personal credit history and risk, thus creating confidence in each other.

To sum up, the fact that such platforms facilitate people's lives, promote economic efficiency and allow them to make additional flexible schedules can be argued because they do not commit to working in a strict regime. As the generation of technology grows such platforms will grow with it.

3. Advantages and disadvantages of sharing economy

The fact that the sharing economy is growing acknowledges that this sector of the economy has many positive benefits, but the deficiency of it is also highlighted in other aspects. Therefore, the purpose of this article is to find out if the sharing economy is potentially beneficial to our country, or, as a result, threatens the economic development.

The first positive fact that the sharing economy is reducing pollution is the undisputable. Non-used items are sold for a second lifespan, so they do not need to be disposed of. In this way, the excess resources become fully exploited, so the cost of their use is lower. Additionally, the consumers are offered a wider range of services. A bigger variety of choices and a faster delivery of services allows customers to choose more appealing services. In other words, a higher ration of consumer needs is satisfied. A person having his needs satisfied works more efficiently, so in a way, it is economically beneficial. Another benefit of sharing the economy is the new ways of earning. These are non-traditional jobs supported by employment contracts. This is the opportunity for people to work on their own schedule and terms. Most of the sellers' goods or services are involved in the division of economic platforms as supplementary activities and additional earnings.

On the other hand, the sharing economy lacks legal regulations. In order to protect the users from poor quality services, it is necessary to introduce at least a minimum of regulation and a legal basis. Entrepreneurs are displeased that business-sharing economies are not subject to high requirements. They do not need special licenses, hygiene and safety requirements. Another disadvantage is that the sharing of economic platforms is that they are not good for the elderly. They lack knowledge of the information and are more conservative in their use of services. For this reason, not everyone can make use of cheaper services.

To sum up, the sharing economy has more positive than negative qualities and is therefore a viable branch of the economy. Having evaluated all aspects, and in order to positively assess this economic area, the issue of legal regulation needs to be resolved.

Conculsions

1. The sharing economy is fast-growing. The operating principle is based on a peer-to-peer model. This means that there are three parties: the seller, the buyer and the platform. The exchange of services and goods takes place among ordinary people, thus reducing consumer spending and increasing accessibility.
2. Platforms such as Uber or Taxify provide broad access to logistics services and enable you to travel more quickly and cheaply, but also to earn additional funds in the role of carrier, because anyone can work. Meanwhile, financing platforms, like Savy.It, allow not only to borrow with lower interest but also to employ money by borrowing others'. And the well-known Airbnb platform offers the opportunity to exploit unused home space and rent it for tourists, while the ones looking for a hotel service can easily find a much cheaper alternative and rent an apartment or room through Airbnb.

References

1. DUGAN, Patricia. The Sharing (aka Gig) Economy. Overview, issues and perspectives [interactive]. *Economic issues, problems and perspectives*. New York : Nova Science Publishers, Inc. 2016, p. 225. Access via EBSCOhost database: <http://web.b.ebscohost.com/ehost/detail/detail?nobk=y&vid=6&sid=10cdc9ca-0e67-4604-8af0-5162b899c0a8@sessionmgr104&bdata=JnNpdGU9ZWZWhvc3QtbGl2ZQ==#db=e000xww&AN=1385341>
2. PILINKIENĖ, Vaida. *Dalijimosi ekonomikos bumai: kokios galimybės atsiveria?* [interaktyvus]. 2017 m. birželio 8 d. Access through internet: <https://verslas.lrytas.lt/izvalgos-ir-nuomones/2017/06/08/news/dalijimosi-ekonomikos-bumas-kokios-galimybes-atsiveria--1605643/>

THE SHARING ECONOMY

Summary

This article's main idea is that we are living in an ever-expanding world, which is dominated by smart technologies that also mean economic change. The main objective is to familiarize the reader with the concept of sharing economy, its positive features, such as decreasing pollution, wider supply of services, as well as the ability to work flexibly, as well as negative aspects such as poor regulatory and elderly people's inability to use smart platforms. The peer-to-peer model encourages the creation of platforms where people can contact to exchange goods and services. Airbnb provides rental services for various platforms, such as Uber, Taxify, Airbnb provides rental services, and Savy.lt offers financial assistance and the ability to borrow.

THE STRATEGY OF THE RETAIL BANKING SERVICES MARKET DEVELOPMENT IN THE CONDITIONS OF CUSTOMER CONFIDENCE LOSS

Olena Kuziv

Scientific supervisor – Assoc. Prof. Inna Khovrak

Kremenchuk Mykhailo Ostrohradskyi National University, Ukraine

Introduction

In current conditions, there is continuous improvement methods and techniques of banking competition and expand the range of banking services, especially in the segment of providing retail banking services. The main retail banking services provided by commercial banks are lending, deposit, payment cards, cash and settlement services, money transfers, utility payments, individual deposit safe boxes, Internet banking, securities transactions and other services. The activities of commercial banks in the retail market requires the following principles [4]: the principle of standardization (observance of a certain technology for the implementation of banking processes, recorded in the internal banking documents); the principle of homogeneity (to segment retail clients of a banking institution into groups for homogeneous characteristics, taking into account their individual requirements for certain banking products).

As the banking system is one of the important components of the financial infrastructure of the state and the driving force behind the country's economic development, we consider it expedient to bring the factors of the retail banking services market in Ukraine [5]: wide assortment and high quality of services, effective marketing, application of advanced technologies, high level informing clients about new technologies and services.

1. Creating a culture of trust

Given the current state of development of the retail banking services market and the intensification of competition, the urgent need to revise the principle approaches to developing a strategy for its development is already over. It is worth adding that the growing loss of customer confidence in the banking system of the country. The main factors influencing the formation of a culture of trust are [6]: the economic situation in the country as a whole, as well as in the banking and insurance sectors; macroeconomic imbalances; political instability; crisis of confidence at different levels of socio-economic relations; asymmetric information on the current state and prospects of banking and insurance sectors development; unsatisfactory level of financial literacy of the population; the system of deposit guarantee, as well as the amount of compensation established by

the state and the availability of real funds for payments; brand ratings, information transparency and openness of their activities, as well as diversity, clarity and availability of services.

Scientists are focusing on the following dimensions of trust in society [3, c. 312]:

- personal (with direct interpersonal relations),
- positional (trust in professions and social functions),
- commercial (extends to the sphere of relations with customers),
- technological (directed on various technical systems),
- institutional (characterizes the trust in a certain type of organizations, institutions),
- systemic (in relation to the whole social system).

In the conditions of a loss of confidence of consumers of banking services to banking institutions, there is a need for rethinking values, development priorities and approaches to the provision of services. After all, the banking institution is an open system that actively interacts with the environment in the process of activity [2], bearing high social and social responsibility. It is important to establish long-term and mutually beneficial cooperation in the system of business partnership. Therefore, it is advisable for banking institutions to monitor the customers' tastes and preferences in order to develop and deliver services that are most capable of meeting their needs.

In our opinion, it is advisable to use the concept of corporate social responsibility (Figure 1) when creating a high level of trust not only for clients but also for other stakeholders (staff, partners, mass media, society, etc.).

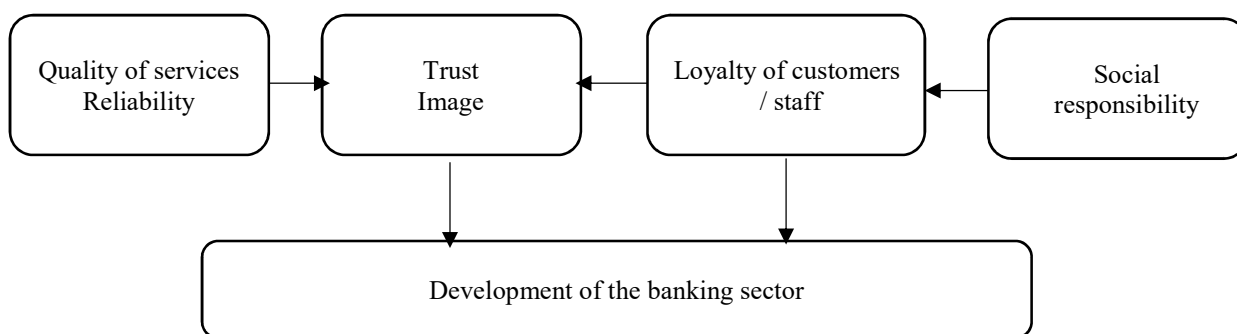

Fig. 1. Application of the strategy of corporate social responsibility as a tool for building a culture of trust*

* based on the source [6]

2. Minimizing reputational risks

We believe that neglecting the interests of our clients can lead to reputational risks. According to the definition of the Basel Committee [1], the reputation risk of the banking institution arises from the negative perception of buyers, counteragents, shareholders, investors and regulators, which can lead to an increase in lending, market and legal risks, liquidity risks, and also affect the ability of the

bank institutions to maintain existing or establish new business relationships and obtain long-term access to funding sources.

To form an effective system for managing the reputation risk of a banking institution, it is necessary to take into account the effect of internal and external factors, the main of which is shown in Fig. 2.

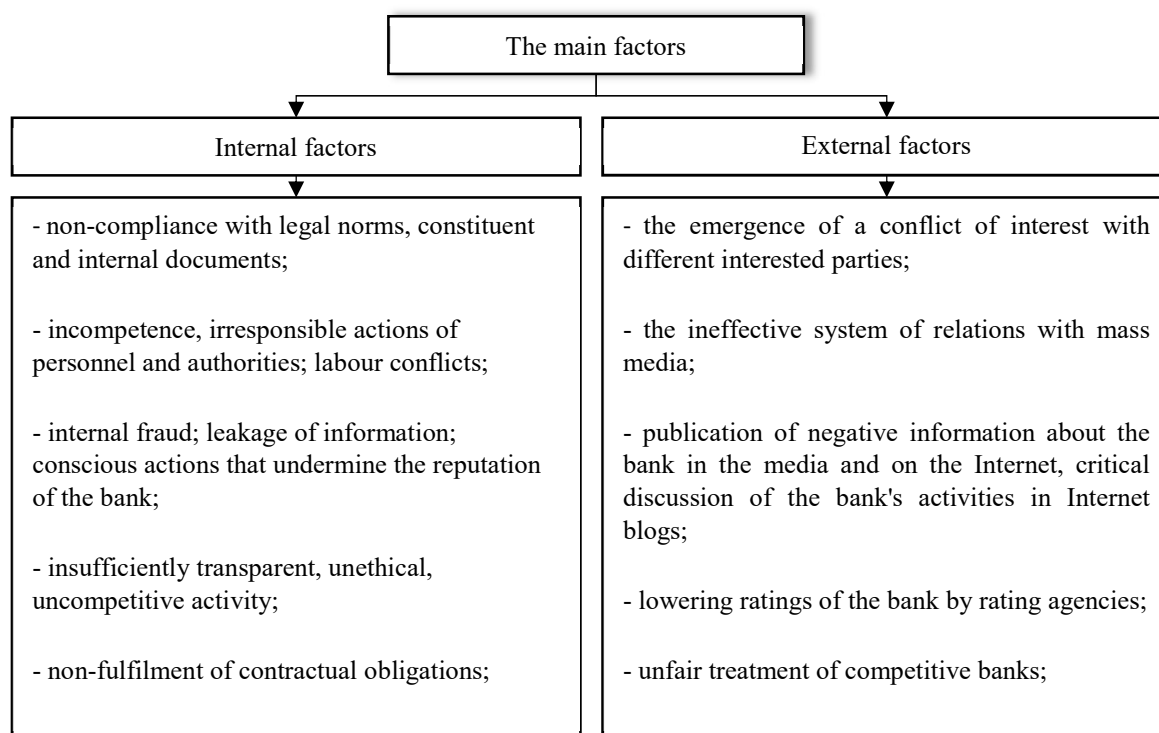

Fig. 2. The main internal and external factors of occurrence and strengthening of reputation risk of the bank

In assessing the risks affecting the formation of reputational capital, it is necessary to take into account both the potential impact of public opinion and the influence of opinion within the banking institution itself. Therefore, a banking institution should form a system of internal control over reputational risks. In the first place, it is necessary to develop and implement ethical standards, to appoint responsible public relations personnel; to develop procedures for the official, consistent and timely consideration of customer complaints, etc.

3. Market development strategy

Consequently, given the importance of building a culture of trust and the need to reduce reputational risks, the banking institution should take care of developing a strategy for the development of retail services market.

It should be noted that the process of developing a strategy for the development of retail banking services is influenced by a number of institutional and economic factors (Figure 3). In our

opinion, the above factors have a significant relationship and require consideration when developing a strategy.

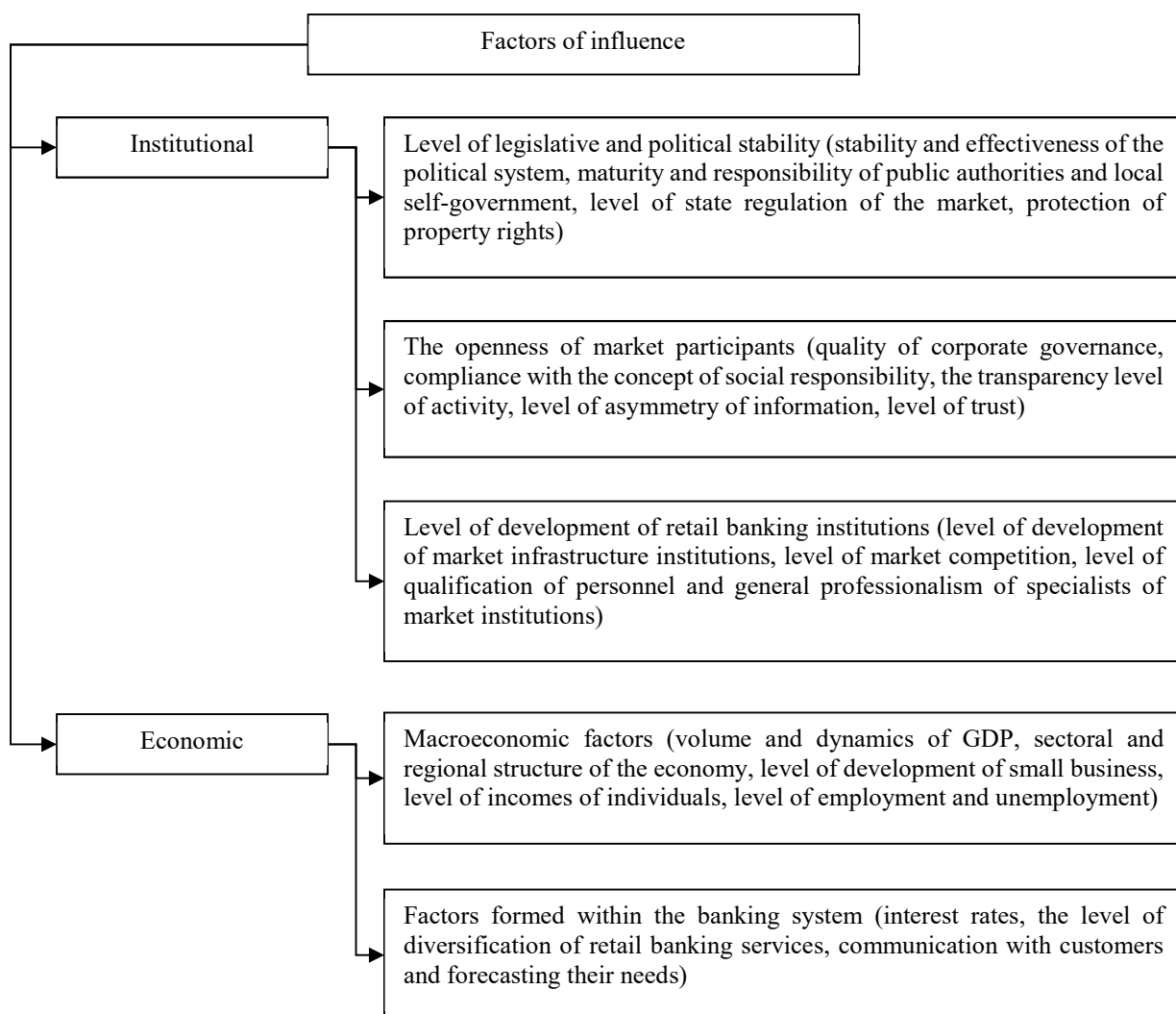

Fig. 3. Factors influencing the formation of the strategy of retail banking market development*

* based on the source [7, c. 249-252]

Conclusion

Thus, the development of a strategy for the development of the market for retail banking services in a context of a loss of trust requires a comprehensive consideration of world trends in the industry, identifying the needs of customers and forecasting them.

References

1. Basel Committee on Banking Supervision (2009). Consultative Document. Proposed Enhancements to the Basel II Framework [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bis.org/publ/bcbs150.pdf>.
2. Khovrak I. Estimating the level of financial safety in banking institutions / I.V. Khovrak, M. Petchenko // Актуальні проблеми економіки. – № 2 (164). – 2015. – С.347-354.
3. Sztompka P. Socjologia: Analiza społeczeństwa. – Kraków: Znak, 2002.
4. Музичка О.М. Удосконалення кредитної діяльності банків у сфері роздрібного бізнесу / О.М. Музичка // Науковий вісник НЛТУ України. – 2013. – Вип. 23.18. – С. 205-211.
5. Пірог В.В. Розвиток роздрібного банківського бізнесу в Україні / В.В. Пірог, Л.В. Слободян // Глобальні та національні проблеми економіки. – 2016. – Випуск 9. – С. 689-692.
6. Ховрак І. В. Побудова культури довіри у банківському та страховому секторах / І. В. Ховрак // Финансовые услуги. – 2017. – №3. – С.3-6.
7. Школьник І.О. Фінансовий ринок України: сучасний стан і стратегія розвитку: монографія / І.О. Школьник. – Суми: ВВП «Мрія-1» ЛТД, УАБС НБУ, 2008. – 348 с.

THE STRATEGY OF THE RETAIL BANKING SERVICES MARKET DEVELOPMENT IN THE CONDITIONS OF CUSTOMER CONFIDENCE LOSS

Summary

In current conditions, there is continuous improvement methods and techniques of banking competition and expand the range of banking services, especially in the segment of providing retail banking services. The main factors of retail banking market development are wide assortment and high quality of services, effective marketing, application of the latest technologies, high level of informing of clients about new technologies and services. However, in today's conditions, the loss of customer confidence in the banking system of the country is increasing, which hinders the development of the retail banking market. Therefore, the article presents the relationship between the culture of trust, reputational capital and the strategy of retail banking market development.

Key words: banking services, culture of trust, reputational capital, strategy, market development.

THREATS OF CREATION OF BUSINESS IN THE CONTEXT OF THE INTELLECTUAL PROPERTY ACCOUNT

Viktoriya Labunets

Scientific supervisor – Svetlana Stupchuk

The Bohdan Khmelnytski National University of Cherkasy, Ukraine

Introduction

The world economic system has entered this stage of its development, when the leading role in the activities of enterprises is occupied by intangible assets, which are based on scientific knowledge, ideas and innovations. In the twenty-first century, intellectual activity and its legally established results - intellectual property - have gained a high priority. This type of socially-beneficial activity determines the strategy and tactics of social and economic progress of Ukraine and refers to the most important factors that should be taken into account in the process of improving the accounting system of enterprises.

Among the domestic scientists, certain aspects of intellectual property as a possible intangible asset are highlighted in the writings of such scholars as G.O. Androschuk and S.A. Davimuk, V.D. Bazilevich, OB Butnyk-Seversky, MV Дискант, B.C. Drobyazko, O. O. Strizhak. However, intellectual property is considered by Ukrainian science from the legal, philosophical and macroeconomic point of view, leaving out its accounting component. Among foreign scientists should be noted works of R. Reilly and R. Schweiss, G.V. Smith and RL Parra, D. R. Hitchenera; from Russian - Yu.B. Leontyev, N.Yu. Puzina, E.V. Shipova At present there are a number of monographic studies, manuals, articles devoted to the evaluation of rights to intellectual property objects. They paid attention to the development of intellectual potential in its various aspects, in a generalized form the problems of estimation, accounting and financing of intellectual property are presented.

1. Presenting main material

Creating a business and its success depends on accounting for intangible assets. Intangible assets are accounted for using the same rules as material, depreciation rates are applied to them and their write-off is carried out. In accounting, it is assumed that costs should be expanded, and their amount is the total result of different costs. But some elements of intellectual capital are not additive (equal to the sum of values of quantities corresponding to its parts, regardless of how the object is divided), therefore, standard accounting methods are not used for them. Therefore, many intentions to measure all components of intellectual capital, using standard accounting methods, do not give the

expected result. In this regard, according to V. Makarov and A. Kozyrev, accounting generally can not solve the problem of accounting for intellectual capital - the disadvantages can be reduced, but not overcome. Therefore, accounting information remains one of the most important sources of information, but it should be supplemented by other forms of accounting or changed the very ideology of accounting [3].

It is necessary to emphasize that in the accounting of intellectual capital it is impossible to apply a value concept, because in the accounting according to the current methodology it is allowed to reflect only the property of the enterprise, and some components of intellectual capital are not the property of the enterprise. According to experts, 90-100% of intangible assets are not recorded in accounting and reporting, and the share of accounted TAs in Ukraine does not exceed 1%, but in the USA this figure is 13% [1].

There is a significant gap between the reflected book value of the firm and its market price because of the company's reluctance to reflect all assets in the balance sheet. And the reflection of intellectual capital in financial reporting is important for the value of the enterprise and gradually becomes one of the most important criteria for assessing the performance of the entity, affecting the decision making by users. The solution to existing problems is to expand the range of intangible assets of intellectual capital, which requires the increase and replenishment of the new content of known accounting objects in order to take into account the costs for obtaining benefits in the future, and not only expenses that are equal to current income. Avoid most of the loss of accounting information, which is very important for business and investment decision making.

Off-balance sheet accounts can also be entered to reflect individual elements of intellectual capital, which would contain information to explain the large gap between the book value and market value of the firm. This would increase the market value of the enterprise, reduce the tax base of income tax through the mechanism of depreciation, determine the value of the enterprise in the case of purchase and sale, and so on.

However, off-balance sheet accounts need to be used in conjunction with intellectual property reports. The report shows users the direction of the company from its current state to what it can and should be. The disadvantages of the off-balance sheet account are manifested mainly in the nature of some elements of intellectual capital. So, if it is unclear whether the data elements of the firm (for example, customer loyalty, brand reputation, etc.) belong to the firm, then their accounting will be either significantly complicated and fragmented or impossible. Also, there may be a mismatch between the asset and the liability, because the amount of investment in intellectual capital may not correspond to the benefits created.

In Ukraine and Russia there is not a sufficient legislative and regulatory framework that would ensure the use of intellectual property and other TAs in economic activities, which is why the actions

of law enforcement and controlling authorities to combat the illicit production, distribution and sale of audio and video products, CDs and other objects of intellectual property needs further deepening and improvement aimed at increasing the efficiency of the work of these bodies.

The ever-increasing importance of intangible assets in generating profits and intangible assets in the assets of enterprises has led to the need to develop common standards for the accounting and valuation of non-tangible assets, including intellectual property. There are several ways to implement standardization of accounting and evaluation of intellectual property:

1. Formation and correction of a single conceptual apparatus for the accounting and evaluation of intellectual property.
2. Implementation at the international level of standardization of the legal field for the exchange and use of intellectual property.
3. Creation of accounting standards and valuation of intangible assets (international, state).

In order to harmonize the standards of valuation activities at the national, European and world level, associations of self-regulated organizations of appraisers are created. Currently, the most authoritative of such organizations is [4]:

- International Standards Committee (IVS), which combines leading European and American appraisers: the organization of 35 full member states and 14 other countries at different different levels;
- European Group of Appraisers Associations (ETAGO, or TEGoVA - The European Group of Valuers Association), which brings together about 40 professional structures of appraisers from European countries.

Both types of standard IVSC (International) and TEGoVA (European) are developed in close co-ordination with each other. These standards summarize the experience of applying national standards of professional practice in a number of industrialized countries (Codex of Professional Ethics of Appraisers), which contains specific recommendations regarding procedures and methodological approaches to the valuation of property, including intellectual property. ISCO develops and regularly publishes amendments and modifications to international valuation standards (IOS), on the basis of which self-regulated organizations in different countries develop their own standards. Orientation to valuations is one of the main features of current standards, which are performed for the purpose of financial and accounting reporting in accordance with the adopted European legislation. However, at the same time, it indicates the possibility of spreading their actions and other types of assessments that are carried out with socially important goals.

Current standards are a benchmark from the standpoint of a private appraiser and client-customer of valuation services that sets the minimum acceptable quality level of boiling the valuation due to the status and qualifications of the appraiser, the availability of evaluation and evaluation

reports, and the methodological approaches that apply to assessments in specific situations [2].

Mandatory, the current ECO is not available to members of the organization, but is recommended for use as being of the best experience designed to incorporate the acts of the European Union into the relevant regulations and give impetus to reflection in Europe and throughout the world. In the event of discrepancies and evidence of this, the TEGoVA Standing Committee will review the circumstances and take steps to improve compliance with standards [3]. It is recognized that the evaluation technique implies the standard provisions, and for this reason, the document for the first time includes a section on the assessment methodology. In the process of adopting standards and practices, the TEGoVA supports and promotes the concept of clarity, economic reality and transparency in reporting [3].

Conclusions

1. Zagro incorrect assessment of individual objects of intellectual capital leads to the loss of a large part of the accounting information, misinterpretation of the results economic activity, making incorrect managerial decisions relative to real value the company and its assets, which reduces the competitiveness of the enterprise as a whole.

2. Thus, in order to create a successful business, intellectual property registration can be improved by expanding the range of intangible assets of intellectual capital, displaying certain elements of intellectual capital, and reducing the tax base on profit tax through the mechanism of depreciation.

References

1. Drobyazko V.C. Intellectual Property Right [Electronic Resource]. - Access mode: http://adhdportal.com/book_788.html
2. Legenchuk S.F. Intellectual property in the accounting system / S.F. Legenchuk, Y..A. Semenova [Electronic resource]. - <https://conf.ztu.edu.ua/wp-content/uploads/2018/01/275.pdf>
3. Stupchuk S.M. Features of accounting of intellectual property / SM Stupchuk, V.O. Labunets [Electronic resource]. - Mode of access: <http://elar.khnu.km.ua/jspui/bitstream/123456789/5387/1/Labunets2.pdf>
4. European Standards for Evaluation [Electronic Resource]. - Access mode: <http://old.appraiser.ua>

THREATS OF CREATION OF BUSINESS IN THE CONTEXT OF THE INTELLECTUAL PROPERTY ACCOUNT

Summary

In the scientific work are considered the features of accounting and tax accounting of intellectual property. The main approaches to intellectual property registration in Ukraine and abroad are analyzed. Given the existing environment of business entities and the changing regulatory framework, which is one of the factors affecting the efficiency of activities, there is an urgent need to improve the accounting of intellectual property objects in accordance with foreign standards.

THREATS, CHALLENGES AND OPPORTUNITIES OF HAVING YOUR OWN BUSINESS

Skaistė Ustilaitė, Agnieszka Tomasevic

Scientific supervisor – lecturer Viktorija Prapraitė

Vilniaus kolegija/University of Applied Sciences, Faculty of Economics

Introduction

A lot of people think having your own business is a real challenge. Moreover, entrepreneurs get stuck in the early process because they face with many financial problems.

Problem of the article: Is it hard to have your own business?

Aim of the work: To analyze market of startup's in Lithuania

Research goals: Analysis of having own business

Research methods: Online survey

1. Starting a business

A lot of people think having your own business is a real challenge. Moreover, entrepreneurs get stuck in the early process because they face with many financial problems. Most startup's have a good idea, the right amount of capital and the creativity but they take a risk. However, the patience, determination and ability to plan are the issues to focus on. It's easy to become overwhelmed in the early stages of starting a business. The solution of problem is having a work plan to lean on. There are primary steps to start your own business, for example: However, successful businessman said: *"I am constantly reminded of the things I wish I had known. Owning a small business is a challenge, but here are six tips that will make the road to success easier."*

1. Follow your passion and don't let go. Your business probably stems from something you're passionate about, but over time, the day-to-day running of the business makes it hard to keep that passion alive.

2. Cash is king. Running a business is an art and a science. The art is your passion. The science is your business model. Make sure you understand your own business model. It's not something to abdicate to someone else. Understanding money-in, money-out, is critical to business success. Ignorance is not bliss. If you know how your business is doing at every moment, you can celebrate your success or plan for how to get more cash.

3. Hire smart. Hiring a team is thrilling but also scary. Take time to hire the right people for the right job. Fire them quickly if it doesn't go well. As a small business owner, you can do anything but you can't do everything! Hire people who love to do what you hate to do so you can focus on your dream and evangelize your passion.
4. Communicate with partners. Partners can be a great way to bring complementary talent to grow your business but, just like a marriage, it's critical to communicate values and expectations. Create a business "pre-nup" to set expectations for the partnership.
5. Protect yourself from the unexpected. Think about roadblocks you might hit along the way. Expect the best but prepare for those unexpected hiccups.
6. The buck stops with you, but... You don't have to be alone! As a small business owner, it can be lonely making all of the decisions. Ask for help. Not everyone has the courage to start a business but most people want to help and support you. Therefore, find other entrepreneurs to learn from. Someone a few years ahead of you can provide invaluable advice. Someone just starting can bring energy and creative ideas. The best advice I ever received came from other entrepreneurs. It takes a village.

Moreover, running your own business is one of the most exciting, and challenging, adventures you will embark upon. Take care of yourself as you set the tone and culture of your growing business. Protect yourself to ensure the business will survive the ups and downs. Running your business can be fun with a little bit of planning and with processes to make things run smoothly. Take time to set it up right so you can get back to doing what you love.

2. Know Your Strengths

Take some time to consider what you believe are the strengths of your business. These could be seen in terms of your staff, products, customer loyalty, processes, or location. Evaluate what your business does well; it could be your marketing expertise, your environmentally-friendly packaging, or your excellent customer service. It's important to try to evaluate your strengths in terms of how they compare to those of your competitors. For example, if you and your competitors provide the same prompt delivery time, then this cannot be listed as a strength. However, if your delivery staff is extremely polite and helpful, and your competitor's staff has very few customer-friendly attributes, then you should consider listing your delivery staff's attitude as a strength. It is very important to be totally honest and realistic. Try to include some personal strengths and characteristics of your staff as individuals, and the management team as individuals. Whatever you do, you must be totally honest and realistic: there's no point creating a useless work of fiction.

3. Recognize Your Weaknesses

Try to take an objective look at every aspect of your business. Ask yourself whether your products and services could be improved. Think about how reliable your customer service is, or whether your supplier always delivers exactly what you want, when you want it. Try to identify any area of expertise that is lacking in the business. as you can then take steps to improve that aspect. For example, you might realize that you need some more sales staff, or financial help and guidance. Don't forget to think about your business's location and whether it really does suit your purpose. Is there enough parking, or enough opportunities to attract passing trade? Your main objective during this exercise is to be as honest as you can in listing weaknesses. Don't just make a list of mistakes that have been made, such as an occasion when a customer was not called back promptly. Try to see the broader picture instead and learn from what happened. It may be that your systems or processes could be improved so that customers are contacted at the right time, so work on boosting your systems and making that change happen rather than looking about for someone to blame. It's a good idea to get an outside viewpoint on what your weaknesses are as your own perceptions may not always marry up to reality. You may strongly believe that your years of experience in a sector reflect your business's thorough grounding and knowledge of all experience as an old-fashioned approach that shows an unwillingness to change and work with new ideas.

4. Analyze Your Opportunities

External opportunities can include the misfortune of competitors who are not performing well, providing you with the opportunity to do better. There may be technological developments that you could benefit from, such as broadband arriving in your area, or a new process enhancing your products. There may be some legislative changes affecting your customers, offering you an opportunity to provide advice, support, or added services. Changes in market trends and consumer buying habits may provide the development of a niche market, of which you could take advantage before your competitors, if you are quick enough to take action. Another good idea is to consider your weaknesses more carefully, and work out ways of addressing the problems, turning them around in order to create an opportunity. For example, the pressing issue of a supplier who continually lets you down could be turned into an opportunity by sourcing another supplier who is more reliable and who may even offer you a better deal. If a member of staff leaves, you have an opportunity to reevaluate duties more efficiently or to recruit a new member of staff which brings additional experience and skills with them.

Analyzing the threats to your business requires some guesswork, this is where your analysis can be overly subjective. Some threats are tangible, such as a new competitor

moving into your area but others may be only intuitive guesses that result in nothing. Having said that, it is much better to be vigilant because if potential threat becomes a real one, you will be able to react faster. Also you will have to consider your options already and hopefully also put some contingency planning into place.

Think about the worst things that could realistically happen, such as losing your customers to major competitor. To sum up, SWOT analysis will provide ways to deal with the threats.

Conclusion

To sum up, you should know primary steps to start your own business. Therefore, knowing your strengths and your weaknesses recognition may lead you to successful beginning of business. Moreover, analyzing your opportunities may bring your additional experience and skills.

References

1. PAGE, Susan. *The power of business process improvement* New York, 2010. 338 p. ISBN-13: 978-0-8144-1478-1
2. RAMSAY, Paul; MATIER, Pat; PRICE, Geraldine. *Study skills for business and management students* England, 2010. 445 p. ISBN: 978-1-4082-3699-4
3. PROJECT MANAGEMENT INTITUTE, *Business analysis for practitioners a practice guide* United States, 2015. 206 p. ISBN: 978-1-62825-069-5

THREATS, CHALLENGES AND OPPORTUNITIES OF HAVING YOUR OWN BUSINESS

Summary

A lot of people think having your own business is a real challenge because they face with many financial problems. Therefore, there are some startup's which have a good idea, the right amount of capital and the creativity but they take a risk. For example, follow your passion and don't let go, communicate with partners and protect yourself from the unexpected. Moreover, if you will take some time to consider what you believe are the strengths of your business. Whatever you do, you must be totally honest and realistic: there's no point creating a useless work of fiction. Also, try to identify any area of expertise that is lacking in the business. as you can then take steps to improve that aspect. However, another good idea is to consider your weaknesses more carefully, and work out ways of addressing the problems, turning them around in order to create an opportunity. Also you will have to consider your options already and hopefully also put some contingency planning into place.

TRENDS AND DEPENDENCE OF TRANSPORT SYSTEMS DEVELOPMENT FROM USING MODERN TECHNOLOGIES IN THE WORLD

Bohdan Cherniavskyi

Higher Socio-Economic School in Pshevorsk, Pshevorsk, Poland

Scientific supervisor – dr. hab., prof. Tetiana Cherniavska

State University of Applied Sciences in Konin, Konin, Poland

Introduction

The state and prospects of integrating artificial intelligence, additive, information and communication technologies, as well as blockchain-technologies into transport systems, are examined by the example of existing companies from around the world. The tendencies of the development of the world economic system in the near future are determined.

Today, technologies have a tremendous impact on all sectors of the economy, businesses and the government. They generally change people's understanding of trade, property, and the interaction of market entities.

1. New technological order "Industry 4.0"

Development and expansion incorporation artificial intelligence, addition, information and communication, "green" technology, biotechnology, and blockchain technologies confirm the importance and inevitability of their leadership in relation to the activities of traditional approaches. There is no doubt, that in the modern world will benefit only those companies, which will have a flexible vision, equipment and technology that can instantly rearrange, adapt to new conditions and challenges. We are talking about the birth of the new technological order "Industry 4.0".

Studying the problems of the impact of the development and expansion of the scale of modern innovative technologies are actively engaged in domestic and foreign scientists: A.L. Andreev, D. Bell, W. Beck, D.R. Belousov, Bauman, Immanuel Wallerstein, E.D. Vilhovchenko, A. Highlanders, P. Drucker, D. Efremenko, M. Castells, P. Collins, A.D. Kulakov, Y. Muler Bintang, B. Polre, R. Reich, S.A. Tolkachev, A. Touraine, I.E. Frolov, Francis Fukuyama, N.A. Hawk and others. However, the exponential growth of new and emerging technologies, the complexity of predicting the results of their implementation stipulate further research.

It should be noted that entry the international community in an era of globalization "mixed" economy, has changed the approach to the concept of state sovereignty, destroyed border for finance and information. B this context it should be mentioned more about Additive Manufacturing (AM)

technologies and advanced capabilities of their future use. Savings in raw material can reach the AM 75%. The unique capabilities of additive technologies provide the following benefits:

- reducing the time and cost of launching products into production by eliminating the need for specialized tooling;
- the possibility and economic feasibility of small-scale production;
- the economic feasibility of the production of a customized product;
- the possibility of operating project adjustments at the production stage;
- reducing the losses and waste production;
- possibilities for simplifying logistics, reducing delivery times, reducing the volume of stocks.

For example, additive technology can solve such pressing problems as the transport and storage of spare parts. The defective part will be easy to scan and print directly on board of the ship, and printing materials will be stored on board in a compact form. Thus, it helps reduced supply chain, reduce excess capacity and to increase living space of the ship. Leading shipbuilders (e.g., Hyundai) investing in serial 3D-printing parts. The company CJR Propulsion (UK), which is engaged in manufacturing of customized hardware and steering propellers - one of the many shipyards that print finished products and test models prototypes by means of 3D printers [1].

Significant impact on the economy of the future will use artificial intelligence. The range of its application, at the moment, is wide enough. Already now it is applied in various fields, even including atomic and nuclear physics. In particular, it is necessary to note the revolutionary changes associated with the use of artificial intelligence in the service sector. Google announced an algorithm able to learn to drive a car in exactly the same way as a person does, i.e. through experience. According to Business Insider, there will be 10 million autonomous cars on the roads by 2020. The authors of Stanford University report write that unmanned vehicles will not only be personal means of transport. "We will see unmanned aerial vehicles and cargo vehicles" [2].

Written above suggests, that the permanent improvement of information and production technologies, developing mechanization and automation of production inevitably entails a reduction in the number of staff, which is responsible for routine manufacturing operations of material production. Together with this increasing demand for highly qualified personnel capable program and service work mechanisms and information systems. Thus, according to the World Economic Forum, due to the rapid development of new technologies, such as robotics and additive technology, up to 2020 about 7 million jobs could be replaced by "machines".

Social and economic development today has come to the emergence of elements of the future development paradigm, for which the main value will be intelligence systems, that can independently make decisions based on multiple factors interact with the environment and man.

2. Blockchain-technologies

Major corporations and businesses are starting to take an active interest Blockchain-technologies. According participants of one of the recent World Economic Forum polling, blockchain technology will be actively used in the sphere of state services by leading world powers as late as in 2023. More importantly, about 10% of global GDP (according to OECD forecasts) will be generated by means of blockchain technology direct application. According to Credit Suisse, about \$ 62 trillion of gross value added will be generated by the mid-2020s with this technology application [7]. Using blockchain technology for automatic execution and audit contracts led to the emergence of so-called smart contracts or just smart contracts. These contracts are issued in the form of a code, and then stored in the system, where their implementation is monitored by a computers network managing the blockchain. Smart contracts allow for the exchange of assets, without resorting to the services of intermediaries. To make a technological breakthrough in the logistics industry by establishing a transparent system of interaction between all participants allows you to create a decentralized logistics platform QUASA, which offers innovative solutions based on the introduction of blockchain technology in supply chain management.

The functionality of the system is designed to protect cargo and freight using blockchain technology and smart-contracts to eliminate the problem of trust, information barriers and court costs [5].

Intel, demonstrated blockchain platform operation to establish seafood supply surveillance, stands out among the other institutions. The resource is specialized in control over marine products harvesting establishing, as well as its accounting accuracy and reliability increasing. The process regulation starts with the harvest and up to the product storage conditions according to the sanitary rules observance [6].

The blockchain platform developed with IBM Blockchain and IBM Watson subsidiaries participation will enable road freighters location and status, as well as transported goods tracking.

Shipping leader Maersk in conjunction with IBM, having conducted an experiment on blockchain in cross-border global supply chain application, demonstrated that even companies of such level are ready for innovation if it is profitable for them. In the company of Maersk, which has started testing the technology on several container line routes, are already preparing to receive billions of dollars in savings for the successful implementation of blockchain technology.

Panoramic view of revolutionary discoveries and scientific and technological achievements outlines a concept of the service sector substantial ongoing transformation in the present time and its further development prospects.

Conclusion

Thus, the rapid development and introduction of innovative technologies described defines a prototype of our near future. Major corporations and leaders of 3D printing, artificial intelligence, smart contracting, as well as blockchain-technologies planned consolidation confirms importance and inevitability their leadership relative to traditional approaches. Therefore, you have to be ready for a radical change in the configuration of the global economic system.

References

1. 3D-технологии в судостроении. URL: <http://blog.iqb-tech.ru/additive-technologies-shipbuilding>
2. 10 million self-driving cars will be on the road by 2020. URL: <http://www.businessinsider.com/report-10-million-self-driving-cars-will-be-on-the-road-by-2020-2015-5-6?IR=T>
3. Bell D. The Coming of Post-Industrial Society: A Venture in Social Forecasting New York: Basic Books, 1973.
4. LongH. Stephen Hawking: Technology Is Making Inequality Worse // CNN. Money [Site]. October 12, 2015. URL: <http://money.cnn.com/2015/10/12/news/economy/stephen-hawking-technology-inequality>
5. QUASA - первая открытая блокчейн-платформа для грузоперевозок. URL: <http://www.quasa.io/src/assets/pdf/whitepaper.pdf>
6. Блокчейн и IoT: перспективы развития. Часть II. URL: <https://baksman.org/news/blokchejn-i-iot-perspektivy-razvitija-chast-ii.html>
7. Боги блокчейна: технология может разрушить бюрократию государств. URL: <http://www.forbes.ru/tehnologii/344141-bogi-blokcheyna-tehnologiya-mozhet-razrushit-byurokratiyu-gosudarstv>
8. Кастельс М. Информационная эпоха: экономика, общество и культура / Пер. с англ.; под науч. ред. О.И. Шкаратана. М.: ГУ ВШЭ, 2000.
9. Толкачев С. А., Кулаков А. Д. Неоиндустриализация как технотронная новая экономика (на примере роботизации промышленности США) // Мир новой экономики. 2015. № 4. С. 69-77.
10. Фукуяма Ф. Наше постчеловеческое будущее. Последствия биотехнологической революции. М.: АСТ, Люкс, 2004.

TRENDS AND DEPENDENCE OF TRANSPORT SYSTEMS DEVELOPMENT FROM USING MODERN TECHNOLOGIES IN THE WORLD

Summary

The article is devoted to the study of the development of transport systems in the world in the framework of the introduction of the latest technologies. The estimation of the possibility of using the economic potential in the context of attracting a new technological order "Industry 4.0" is given. The basic tendencies of development of transport systems of the countries of the world are analyzed.

TRIUKŠMO LYGIO NUSTATYMAS IR PREVENCINĖS PRIEMONĖS JAM SUMAŽINTI PRIVAČIOSE VALDOSE AUTOSTRADOJE KAUNAS – VILNIUS, TIES VIEVIU IR KAIŠIADORIAIS

Gabija Šilingaitė

Mokslinė vadovė – lektorė Rita Baltušnikienė

Kauno technikos kolegija, Kaunas

Santrauka

Šiame pranešime aptariami akustiniai parametrai, nusakantys transporto triukšmą. Nustatytas triukšmo lygis privačiose valdose ties Vieviu ir Kaišiadoriais. Išanalizuotas triukšmo mažinimo užtvarų panaudojimas, apsvaistytos ir kitos triukšmo slopinimo galimybės, tokios kaip aplinkkeliai, porėtos kelių dangos, automobilių judėjimo greičio mažinimas.

Pagrindiniai žodžiai: automobilių eismo sukeltas triukšmas, triukšmo lygis dBA, efektinis aukštis, ekranas, garso užtvaros, triukšmo prevencija, triukšmo šešėlis.

Išvadas

Šiuolaikiniai automobilių keliai yra labai sudėtingi inžinieriniai statiniai. Jie sudaro palankias sąlygas automobilių eismui. Tokie keliai projektuojami taip, kad automobiliai galėtų realizuoti savo dinamines savybes. Dėl to jie sukelia triukšmą. Didėjant eismo intensyvumui, aplinkos klausimų suvokimas verčia ieškoti triukšmo mažinimo galimybių. Gyventojai, gyvenantys arti kelių, pageidauja ir tikisi, kad projektuotojai atsižvelgs į triukšmo mažinimo ir panaikinimo galimybes.

Pastaruoju metu Europos Sąjungoje nuolat reikalaujama, kad autotransporto keliamas triukšmas ir su juo susijusios problemos būtų sprendžiamos efektyviai ir racionaliai. Triukšmas pagal galimybes turi būti sumažintas iki minimumo.

Europos šalyse triukšmo mažinimo klausimai sprendžiami įvairiai. Todėl keliuose galima sutikti įvairiausių rūšių triukšmo mažinimo užtvarų. Visais atvejais yra nagrinėjamos konstrukcijos estetiškos, vizualinės, akustinės bei techninės savybės, vertinant galimus prioritetus.

Tyrimo problema: kaip efektyviai ir racionaliai spręsti automobilių eismo sukulto triukšmo problemas.

Tyrimo objektas – automobilių eismo sukeltas triukšmas ties Vieviu ir Kaišiadorimis, autostradoje Kaunas – Vilnius.

Tyrimo tikslas – nustatyti triukšmo lygį privačiose valdose šalia autostrados Kaunas – Vilnius, Vievyje ir Kaišiadoryse. Numatyti akustines priemones triukšmo lygio sumažinimui iki 55dB dienos metu ir iki 45dB nakties metu.

Tyrimo uždaviniai:

- 1) apžvelgti akustinius reikalavimus, nusakančius transporto triukšmą;
- 2) nustatyti transporto priemonių sukulto triukšmo šaltinius bei išanalizuoti triukšmo lygio nustatymo būdus;
- 3) nustatyti eismo intensyvumą, vidutinį automobilių judėjimo greitį, kelio nuolydį, sunkiųjų transporto priemonių skaičių procentais autostradoje Kaunas –Vilnius, ties Vievyje ir Kaišiadoryse esančiose privačiose valdose;
- 4) triukšmo lygio nustatymui panaudoti Lietuvos automobilių kelių direkcijos tyrimo metodą;
- 5) nustatyti triukšmo lygį šalia kelio tankiai apgyvendintoje teritorijoje ir numatyti triukšmo mažinimo priemones.

Triukšmo mažinimo užtvarų panaudojimas yra šio pranešimo kertinis akmuo, bet tai nėra vienintelė galima triukšmo slopinimo priemonė. Prieš nusprendžiant panaudoti užtvarą, reikėtų apsvarstyti ir kitas triukšmo slopinimo galimybes. Triukšmas matuojamas decibelais (dB). Žmogaus ausis nevienodai jaučia skirtingų dažnių triukšmą. Mažiausiai jaučiami žemi dažniai, o labiausiai - viduriniai dažniai. Dėl šios priežasties triukšmo matavimo įrangoje įtaisomas filtras, padedantis imituoti žmogaus ausies jautrumo dažninę priklausomybę. Jis vadinamas A-filtru ir vartojamas visada, nepriklausomai nuo to, kuriuo požiūriu bebūtų nagrinėjamas eismo keliamas triukšmas. Kad yra panaudoti A-filtrai, nurodoma dB(A) ženklų. Girdimumo riba, priklausomai nuo sveikatos, amžiaus ir kt., yra apie 0 dB, o skausmo riba -120-140 dB.

Kelio eismo sukeltas triukšmas beveik visada yra nusakomas triukšmo, koreguoto pagal A dažninę charakteristiką, suvidurkinto per tam tikrą laiko intervalą energetiniu ekvivalentu.

Tipiškas triukšmo lygis keliuose yra tarp 40 dB ir 75 dB. Kaip žmogus reaguoja į triukšmą bendruoju atveju galima nusakyti šitaip:

- Mažiausias triukšmo lygio pokytis, kurį skiria žmogaus ausis yra 1 dB ir tai tik tada, kai du lygiai girdimi tuoj pat vienas po kito;
- 5 dB pokytis yra aiškiai girdimas;
- 8 - 10 dB pokytis yra suvokiamas kaip triukšmo lygio padvigubėjimas arba sumažėjimas pusiau.

Decibelų skalė yra logaritminė, nes žmogaus ausis reaguoja į triukšmą logaritmine skale. Tai reiškia, kad negalima taikyti įprastinių aritmetikos taisyklių. Pavyzdžiui, padidinus transporto srautą nuo 10.000 iki 20.000 automobilių, triukšmo lygis padidės 3 dB.

Triukšmo, generuojamo dėl padangų ir kelio paviršiaus sąveikos (toliau – sąveikos triukšmas), lygis priklauso nuo:

1. Važiavimo greičio.

Padangų tipo (protektoriaus rašto, padangos pločio, gumos plastiškumo). Platinant, žeminant padangas, mažinant gumos plastiškumą, sąveikos triukšmas didėja.

2. Kelio paviršiaus savybių (absorbcinių savybių, šiurkštumo, nelygumų).

klimato sąlygų (temperatūros, drėgmės). Aplinkos triukšmo lygį galima nustatyti dviem būdais:

1. Matavimo būdu. Matavimai atliekami, kai reikia nustatyti tikslų faktinį triukšmo lygį. Triukšmo lygis matuojamas pagal Lietuvos standartų LST ISO 1996-1 ir LST ISO 1996-2 reikalavimus.

Akustinio modeliavimo būdu. Naudojami automobilių eismo triukšmo skaičiavimo metodai pateikti Lietuvos standartuose LST ISO 1996-1:2005 [5.6] ir LST ISO 1996-2 [5.7]. Modeliuojant triukšmo lygį yra įvertinami pokyčiai kelių tinkle:

- 1) eismo intensyvumo;
- 2) eismo srauto sudėties;
- 3) kelio dangos; greičio.

Pasirenkame akustinio modeliavimo metodą.

Atliktas tyrimas privačių valdų teritorijoje Vievyje 30m atstumo nuo kelio vidurio ir Kaišiadoryse 50m atstumu nuo kelio vidurio.

1 variantas Nustatysime triukšmo lygį Vievio privačiame rajone, 2m aukštyje, ties pastato fasadu, 30m atstumu nuo kelio vidurio

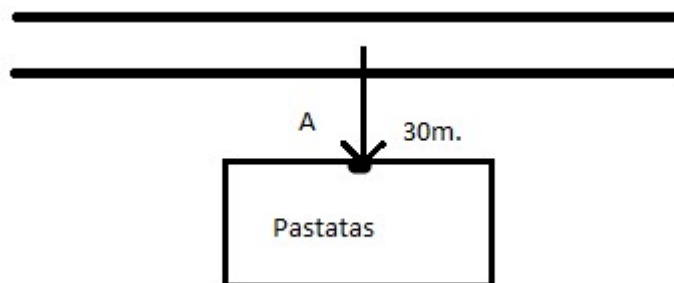
Kelio nuolydis 0,5%, vietovės paviršius yra absorbuojantis. Vidutinis pastato aukštis -4,5m.

Eismo duomenys:

VPEI Vievyje- 25469 transporto priemonių,

12% sudaro sunkiosios transporto priemonės,

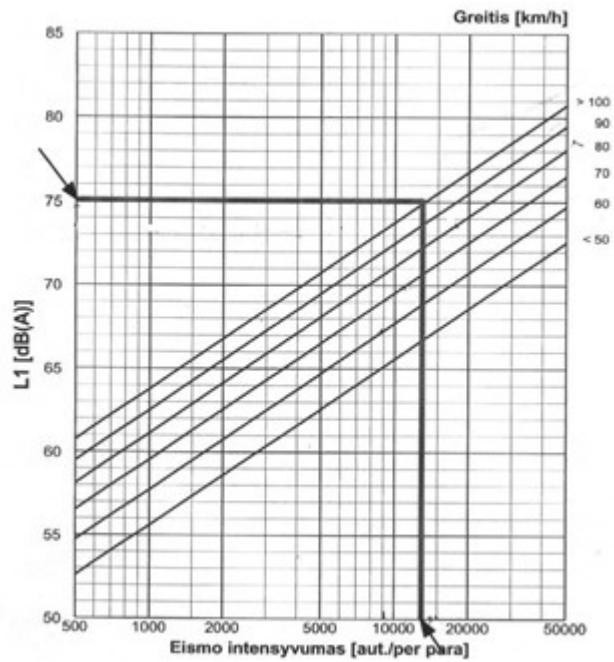
vidutinis greitis 110km/h.,

1 pav. Gyvenamosios vietos, kurioje atliekamas tyrimas, reali situacija

1 etapas.

Iš 2 pav. randame, kad: $L_1 = 78\text{dB}$ (prie Vievio) ir $L_1 = 77\text{dB}$ (prie Kaišiadorių)

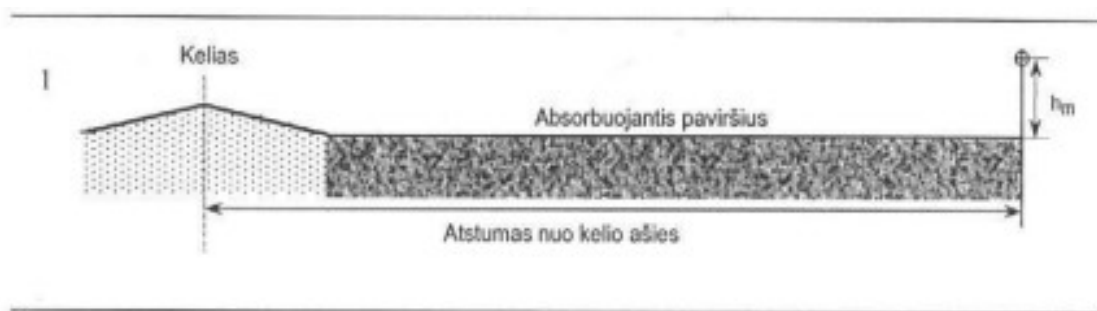

2 etapas.

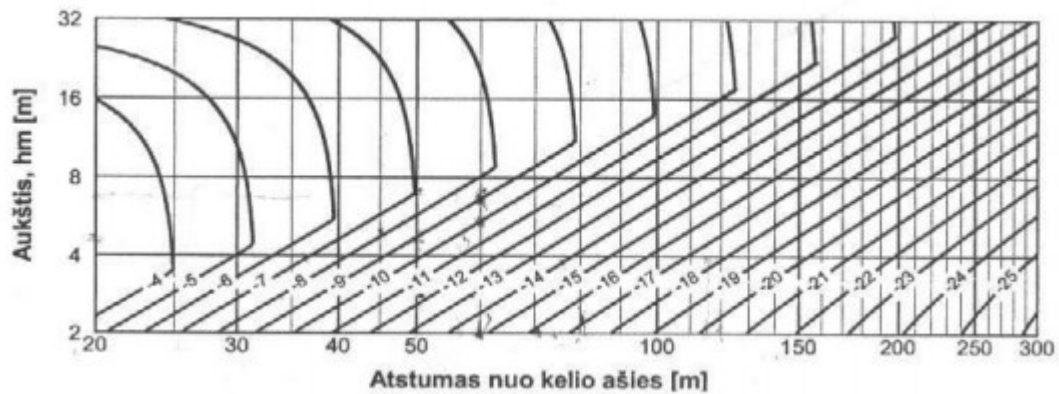
Esamą padėtį Vievio gyvenamajame rajone, atspindi vietovės skersinis profilis Nr. 1. Matome, kad, kai priėmimo taško aukštis yra 2m, $\Delta L = -8,5\text{dB}$, 30 m atstumu nuo kelio vidurio.

3 etapas.

Matomumo kampas yra 180° taške A pataisos dydis $C_1 = 0\text{ dB}$. Kelio nuolydis yra 0,5%. Lentelėje 2 nurodyta, kad taške A, pataisos dydis $C_2 = +1\text{ dB}$. Lentelėje 3 nuorodyta, kad $C_3 = 0\text{ dB}$

2 pav. Standartinis vietovės profilis

2 variantas

Nustatysime triukšmo lygį Kaišiadorių privačiame rajone, 3m aukštyje, ties pastato fasadu, 50m atstumu nuo kelio vidurio

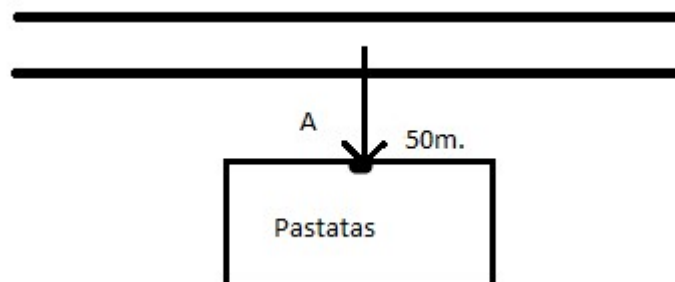
Kelio nuolydis 0,8%, vietovės paviršius yra absorbuojantis. Vidutinis pastato aukštis -4,0 m.

Eismo duomenys:

VPEI Kaišiadoryse- 24419 transporto priemonių,

12% sudaro sunkiosios transporto priemonės,

vidutinis greitis 110km/h.,

3 pav. Gyvenamosios vietos, kurioje atliekamas tyrimas, reali situacija

Esamą padėtį Kaišiadorių gyvenamajame rajone, atspindi vietovės skersinis profilis Nr. 3. Matome, kad, kai priėmimo taško aukštis yra 3m, o atstumas nuo kelio vidurio 50 m, triukšmo lygio sumažėjimas $\Delta L = -12$ dB.

3 etapas.

Matomumo kampas yra 180° taške A pataisos dydis $C_1 = 0$ dB. Kelio nuolydis yra 1,2%. Lentelėje 2 nurodyta, kad taške A, pataisos dydis $C_2 = +2$ dB. Lentelėje 3 nurodyta, kad $C_3 = 0$ dB

Matomumo kampas p laipsniais	Pataisos dydis C [^]
160-180°	0dB
140-160°	-1 dB
100-140°	-2dB
80-100°	-3dB
50-80°	-4dB
30-50°	-6dB

1 lentelė Matomumo kampo pataisos dydis

Nuolydis, %	Pataisos dydis C ₂
>0,5	0dB
0,5-1,0	+1 dB
1,0-2,0	+2dB
2,0-4,0	+3dB

2 lentelė Nuolaidaus kelio pataisos dydis

Sunkiųjų transp. priem. sudėtis, %	Pataisos dydis C ₃
0-5	-2dB
5-10	-1 dB
10-20	0dB
20-30	+1 dB

3 lentelė Sunkiųjų transporto priemonių sudėties pataisos dydis

Naudosimės formulėmis:

$$L_{dienq} = L_1 + 1,3\text{dB} + \Delta L + C_1 + C_2 + C_3$$

$$L_{naktj} = L_1 - 5,2\text{dB} + \Delta L + C_1 + C_2 + C_3$$

Taške A prie Vievio:

$$L_{dienq} = 78 + 1,3 - 8,5 + 1 = 71,8 \approx 72\text{dB}.$$

$$L_{naktj} = 78 - 5,2 - 8,5 + 1 = 65,3 \approx 65\text{dB}.$$

Taške A prie Kaišiadorių:

$$L_{dienq} = 77 + 1,3 - 12 + 1 = 67,3 \approx 67\text{dB}.$$

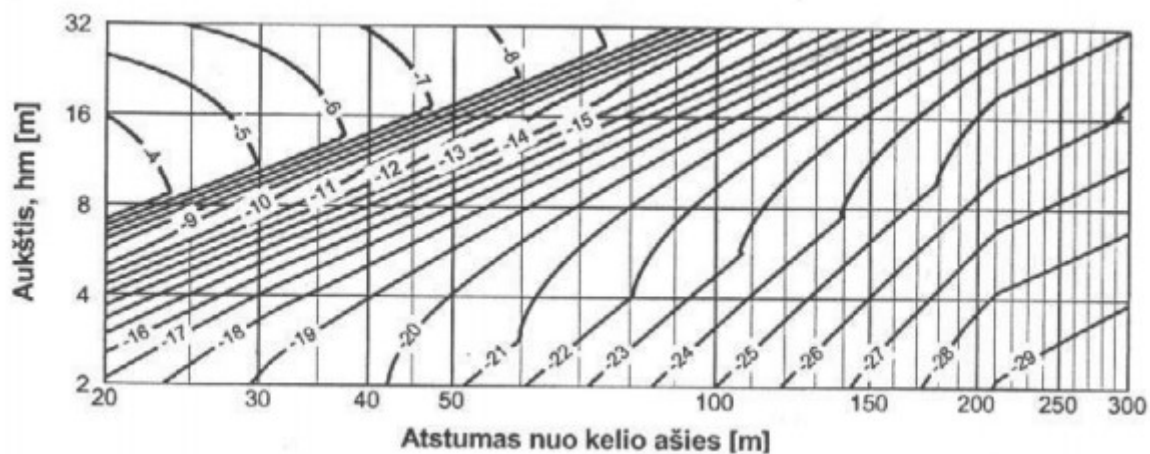
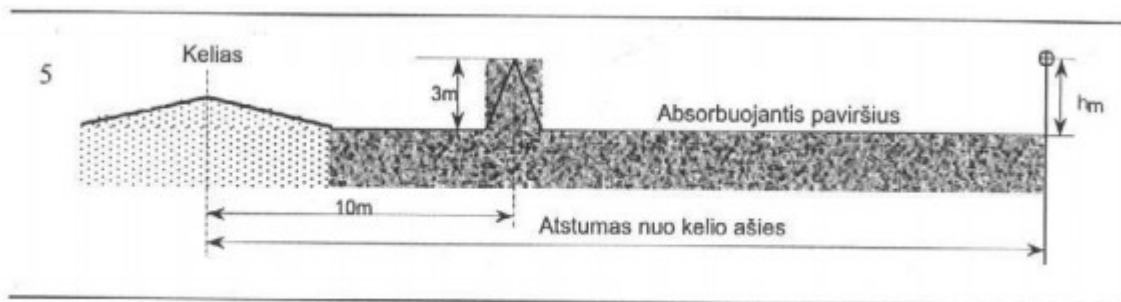
$$L_{naktj} = 77 - 5,2 - 12 + 1 = 60,8 \approx 61\text{ dB}.$$

Kadangi higienos normos reikalauja, kad gyvenamuosiuose rajonuose triukšmo lygis dienos metu neturi viršyti 55dB, o nakties metu 45dB, tai modeliuosime variantą su garso užtvara.

Taške A gyvenamajame rajone, Vievyje. Priimsime vietovės skersinį profilį Nr. 5, kada garso užtvara – 3m aukščio ir įrengta 10m atstumu nuo kelio vidurio, kelio nuolydis 0,5%.

$$L_{dieną} = 78 + 1,3 - 19 - 6 + 1 - 1 = 54,3 \approx 54 \text{ dB.}$$

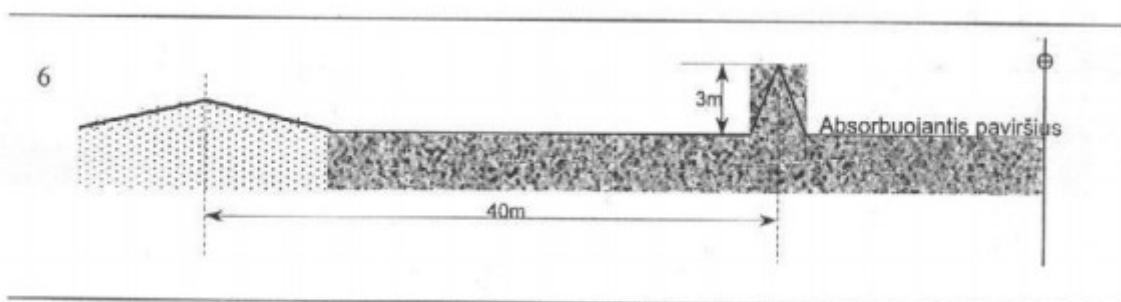
$$L_{naktį} = 78 - 5,2 - 19 - 6 + 1 - 1 = 47,8 \approx 48 \text{ dB}$$

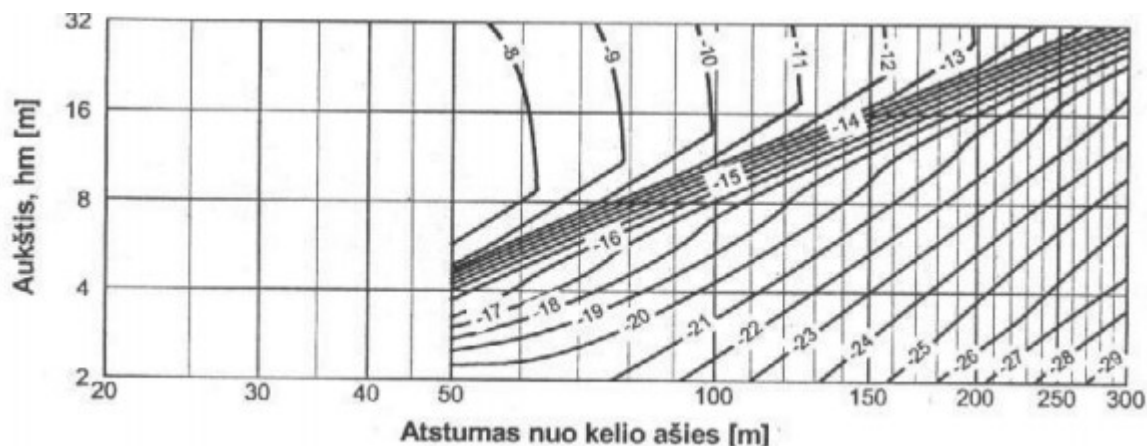

Taške A prie Kaišiadorių: Priimsime vietovės skersinį profilį Nr. 6, kada garso užtvara 3m aukščio ir įrengta 40m atstumu nuo kelio vidurio, kelio nuolydis 1,2%.

$$L_{dieną} = 77 + 1,3 - 19 - 6 + 1 = 54,3 \approx 54 \text{ dB}$$

$$L_{naktį} = 77 - 5,2 - 19 - 6 + 1 = 47,8 \approx 48 \text{ dB.}$$

Matome, kad 3m užtvara, netenkina higienos normų reikalavimų, nakties metu, nes $48\text{dB} > 45\text{dB}$, dienos metu tenkina, nes $54\text{dB} < 55\text{dB}$, norint sumažinti triukšmo lygį iki norminio nakties metu, rekomenduotina padidinti užtvaros aukštį iki 4m.

Triukšmo sklaida priklauso nuo natūralių ir dirbtinių kliūčių sklidimo kelyje. Tai – išraiškingas reljefas, želdiniai, statiniai, triukšmo užtvaros. Reljefas yra svarbus veiksnys triukšmo sklidimo kelyje. Natūralios kliūtys atspindi, sugeria, užstoja triukšmo sklaidimą. Želdiniai absorbuoja ir išsklaido garso bangas taip pat iš dalies sulaiko ir sugeria triukšmą.

Pavyzdžiui, 500 Hz dažnio garso bangos, patekusios į medžių arba krūmų lajas, susiduria su akustine kliūtimi, nuo kurios atsimuša apie 32 % garso energijos, o kita dalis – 68 % – susigeria, nes įvairiomis kryptimis orientuoti lapai išsklaido garso bangas, o elastingi lapkočiai silpnina garso bangų energiją

Kelio dangų akustinės savybės.

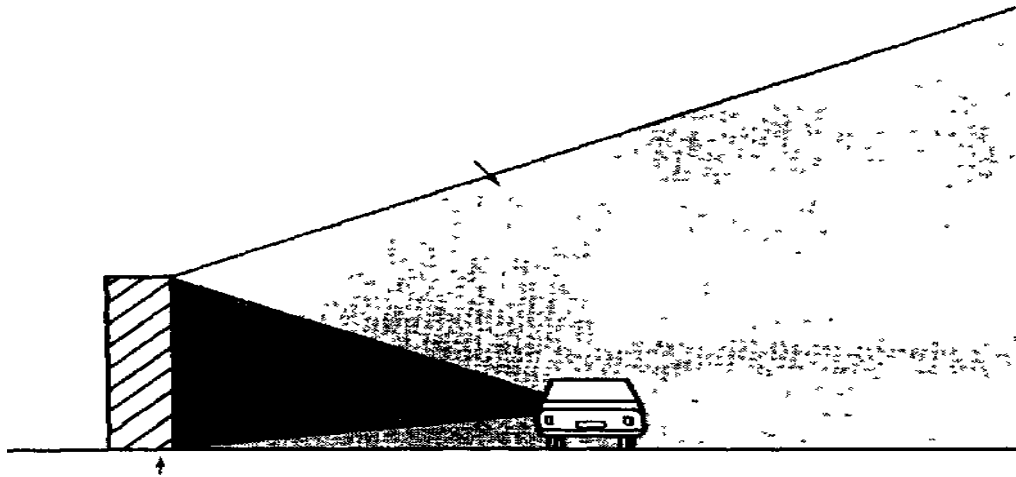
Netriukšmingos dangos yra skirstomos į du tipus:

1. Dangos su optimizuota tekstūra. Tai 20–40 mm storio, dažniausiai karštų mišinių, kurių mineralinės medžiagos stambiausios dalelės dydis yra 5–8 mm. Tai dangos su netolydžios granulimetrinės sudėties mineralinių medžiagų karkasu, turinčiu santykinai didelį kiekį oro tuštymų, kurios užpildytos bitumu ar mastika.

Dangos su dideliu tarpusavyje susijusių oro tuštymų kiekiu (poringasis asfaltas). Poringojo asfalto (PA) dangos – labiausiai Europoje paplitusios triukšmą mažinančios dangos. PA mišiniai susideda iš stambiųjų aukšto PSV mineralinių medžiagų, mikro užpildo ir rišiklio (polimerais modifikuoto bitumo). Šioms dangoms būdingas didelis tarpusavyje susijusių oro tuštymų kiekis ($> 20\%$). Naudojamos vieno ir dviejų sluoksnių poringojo asfalto dangos. Vieno sluoksnio PA danga yra 3–5 dBA, dviejų sluoksnių PA danga 4–8 dBA tylesnė nei įprasta asfaltbetonio (AC 11) danga. PA dangų oro tuštymės linkusios užsikimšti, todėl prastėja jų triukšmo mažinimo efektyvumas. Poringojo asfalto dangų triukšmingumas dėl nusidėvėjimo ir oro tuštymų nuo lengvojo autotransporto padidėja apie 0,4 dBA per metus, o nuo sunkiojo autotransporto – apie 0,2 dBA per metus.

Dviejų sluoksnių poringojo asfalto (PA) danga yra 4–8 dBA mažiau triukšminga nei asfaltbetonio danga. Šios dangos konstrukcijos įrengimo kaina yra iki 200 % didesnė nei įprastinė kaina.

Triukšmo lygiui sumažinti Vievyje panaudosime garsą sugeriančią užtvaram, nes abipus kelio yra privatūs gyvenamieji namai. Aktualu triukšmo nepadidinti kitoje kelio pusėje. Dėl garso bangų atspindžio triukšmo lygis kitoje kelio pusėje gali padidėti 3dB, o tai reikštų aiškiai suvokiamą triukšmo padidėjimą, kuris sudarytų diskomfortą gyventojams.

4 pav. Dėl atspindžio triukšmo lygis kitoje kelio pusėje padidėtų 3dB

Dvi lygiagrečios atspindinčios užtvartos abiejose kelio pusėse gali padidinti aplinkos triukšmo lygį ir sumažinti viena kitos efektyvumą.

Triukšmo sumažėjimo dėl ekranavimo dydis priklauso nuo užtvartos efektinio aukščio. Triukšmo užtvartos efektyvumas priklauso nuo:

- padėties (pozicijos);
- matmenų (ilgio, aukščio);
- akustinių savybių (garso atspindėjimo, absorbavimo)

Efektinis aukštis - tai trumpiausias atstumas tarp užtvartos viršaus ir tiesės jungiančios tašką esantį 0,5 metro aukštyje virš kelio paviršiaus su tašku, kuriame priimamas triukšmas. Užtvartos efektyvumas mažėja, didėjant imtuvo aukščiui ir atstumui nuo užtvartos iki imtuvo. Paprastai užtvaram triukšmo negalima sumažinti daugiau, kaip 15 dB. Aukšti pastatai arba aukšti pylimai gali triukšmą sumažinti 20 dB ar net daugiau.

Pastačius triukšmo užtvaram, tiesioginis triukšmo sklaidos kelias nuo šaltinio iki priėmėjo yra užtvėriamas (žr. 2 paveikslą). Kadangi garso užtvaram yra garsą sugerianti ir padengta perforuota metaline danga, tai dalis garso bangų atsispindi, o didesnioji dalis sugeriama. Kita dalis prasiskverbia ir užlinksta (vyksta difrakcija) užtvartos viršuje ir galuose.

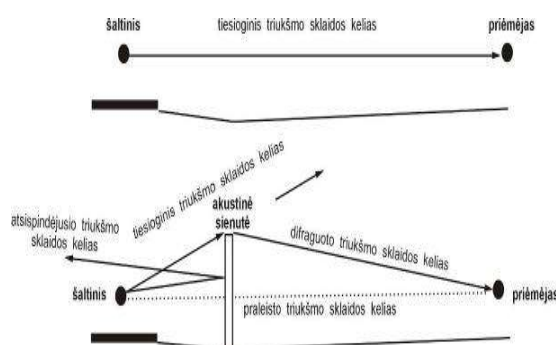
Dvi lygiagrečios atspindinčios užtvartos abiejose kelio pusėse gali padidinti aplinkos triukšmo lygį ir sumažinti viena kitos efektyvumą.

Triukšmo sumažėjimo dėl ekranavimo dydis priklauso nuo užtvartos efektinio aukščio. Triukšmo užtvartos efektyvumas priklauso nuo:

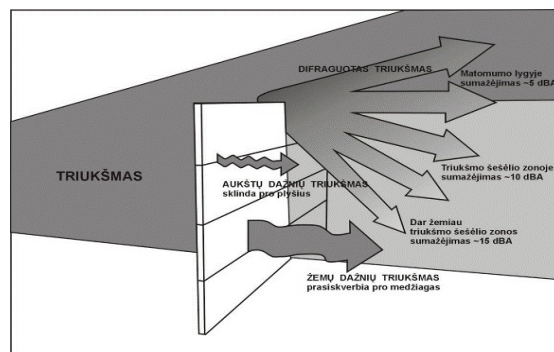
- padėties (pozicijos);
- matmenų (ilgio, aukščio);
- akustinių savybių (garso atspindėjimo, absorbuojimo)

Efektinis aukštis - tai trumpiausias atstumas tarp užtvartos viršaus ir tiesės jungiančios tašką esantį 0,5 metro aukštyje virš kelio paviršiaus su tašku, kuriame priimamas triukšmas. Užtvartos efektyvumas mažėja, didėjant imtuvo aukščiui ir atstumui nuo užtvartos iki imtuvo. Paprastai užtvarta triukšmo negalima sumažinti daugiau, kaip 15 dB. Aukšti pastatai arba aukšti pylimai gali triukšmą sumažinti 20 dB ar net daugiau.

Pastačius triukšmo užtvartą, tiesioginis triukšmo sklaidos kelias nuo šaltinio iki priėmėjo yra užtvartas (žr. 2 paveikslą). Kadangi garso užtvarta yra garsą sugerianti ir padengta perforuota metaline danga, tai dalis garso bangų atsispindi, o didesnioji dalis sugerinama. Kita dalis prasiskverbia ir užlinksta (vyksta difrakcija) užtvartos viršuje ir galuose.

1 pav. Triukšmo užtvarta – kliūtis triukšmo sklaidos kelyje

2 pav. Triukšmo sklaidimo keliai iki priėmėjo, pastačius triukšmo užtvartą

Šaltinis: Prieiga per Internetą: <[www. Triukšmo šaltinių prevencija](http://www.Triukšmo šaltinių prevencija)>

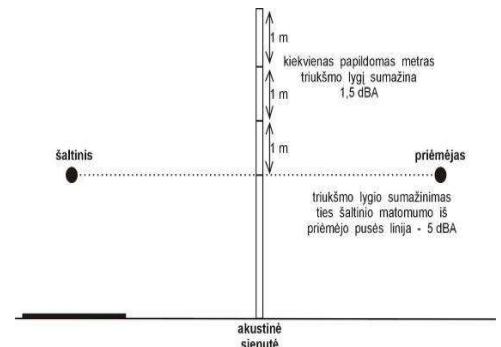
Už užtvartos susidaro akustinis šešėlis, kurio zonoje fiksuojamas didžiausias triukšmo lygio sumažėjimas (žr. 12 paveikslą). Akustinio šešėlio plotas yra nustatomas modeliavimo būdu.

Akustinio šešėlio zonoje užtvarta triukšmo lygį gali sumažinti 10–15 dBa. Maksimalus (dažniausiai teorinis) triukšmo lygio sumažinimas – 20 dBa. 20 dBa ar net daugiau triukšmo lygį gali sumažinti aukšti pastatai arba aukšti pylimai. Triukšmo lygiui sumažėjus 10 dBa, juntamas dvigubai mažesnis eismo triukšmas.

Triukšmo atspindys priklauso nuo užtvartos paviršiaus. Viečio gyvenvietėje aktualu pasirinkti garsą sugeriančią užtvartą, nes kitoje kelio pusėje taip pat privačių valdų teritorija, kurioje nepageidautinas triukšmo lygio padidėjimas dėl atspindžio. Triukšmą sugeriantis paviršius gaunamas, kai bent viena iš konstrukcijos sudedamųjų dalių yra garsą sugerianti medžiaga, pvz. mineralinė vata.

Mineralinės vatos sluoksnis turi būti atkreiptas į kelią. Maždaug iki 70% paviršiaus padengsime apsauginėmis plieninėmis skylėtomis plokštėmis su tolygiai paskirstitomis kiaurymėmis. Naudosime standžią mineralinę vatą, kuri bus atspari vabzdžiams – kenkėjams ir kuri bus hidrofobinė. Akustinei sieniei pakankamas mineralinės vatos storis 50mm. Užtvoros montavimui naudosime aliuminį profilį

Kiek triukšmo užtvara efektyvi, nustatysime skaičiavimais

4 pav. Triukšmą absorbuojančių triukšmo užtvarų detalių pavyzdžiai 5 pav. Užtvoros aukščio modeliavimas

Šaltinis: Prieiga per Internetą: <[www. Triukšmo šaltinių prevencija](http://www.Triukšmo šaltinių prevencija)>

Akustiniai projektiniai triukšmo mažinimo užtvoros parametrų reikalavimai yra gana paprasti:

- Užtvara turi būti visiškai sandari ir be kiaurymių;
- Neturi būti plyšių tarp grunto ir užtvoros;
- Užtvoros masė turėtų būti ne mažesnė kaip 20 kg/m^2

Atitvaros aukštis. Jei užtvoros atstumas nuo kelio yra fiksuotas, padidinus užtvoros aukštį 1 m, triukšmo lygis sumažinimas $\sim 1,5 \text{ dBA}$. Jei užtvara, žiūrint iš priėmėjo pusės, užstoja triukšmo šaltinio zoną (jos aukštis yra iki regėjimo linijos), triukšmo lygis sumažinamas $\sim 5 \text{ dBA}$. Didinant jos aukštį po 1 metrą, triukšmo lygį galima papildomai sumažinti po $\sim 1,5 \text{ dBA}$ (iki maksimalaus bendro triukšmo lygio sumažinimo 20 dBA).

Triukšmo užtvara negali efektyviai apsaugoti aukščiau už ją išsidėsčiusių pastatų ar aukštų pastatų, kurie iškyla virš jos. Aukštų triukšmo užtvarų ($> 5 \text{ m}$) trūkumai:

- sukuria reikšmingą neigiamą vizualųjį poveikį;
- meta ilgą šešėlį. Tai svarbu gyvenamiesiems pastatams, žemės ūkio naudmenoms vegetacinio laikotarpio metu, saugiam eismui.

Užtvoros aukščio sumažinimo rekomendacijos:

- užtvoros aukštį galima keisti per visą jos ilgį. Aukščiausia ji turi būti ties priėmėju, kitur ji gali žemėti, ypač užtvoros pradžioje ir pabaigoje. Taip kartu sušvelninamas ir galimas monotoniškas ilgos užtvoros vaizdas bei vėjo turbulencijos efektas;

- taikomi įvairūs triukšmo užtvarų viršaus sprendiniai. Efektyviau sumažinti triukšmo lygį galima, sudarius daugiau sąlygų difrakcijos reiškiniui užtvoros viršuje.

Išvados

1. Pritaikius triukšmo lygio nustatymo modelį, įvertinome realią situaciją autostradoje ir atsižvelgėme į Higienos normų reikalavimus.

2. Nustatyti transporto priemonių sukulto triukšmo šaltiniai: lengvosios ir sunkiosios transporto priemonės, kelio dangos kietumas, bei tankis, kelio nuolydis. Triukšmas pradeda dominuoti jau esant 15 – 35 km/h greičiui ir didėjant greičiui triukšmo lygis tik didėja, platinant ir žeminant padangas, bei mažinant gumos plastiškumą, triukšmas didėja; dangos nelygumai, plyšiai, lopai didina sąveikos triukšmą.

3. Nustatytas eismo intensyvumas Vievėje -25469, Kaišiadoryse – 24169 automobiliai per parą. Vidutinis automobilių judėjimo greitis 110km/val., kelio nuolydis ties Vievė 0,5%, ties Kaišiadorymis – 0,8%, sunkiųjų transporto priemonių skaičius procentais autostradoje Kaunas – Vilnius, ties Vievėje ir Kaišiadoryse esančiose privačiose valdose - 12%.

4. Triukšmo lygio nustatymui panaudotas Lietuvos automobilių kelių direkcijos tyrimo metodas.

5. Nustatytas triukšmo lygis šalia kelio tankiai apgyvendintoje teritorijoje Vievėje $L_{dieną} \approx 72\text{dB.}$; $L_{naktį} \approx 65\text{dB.}$ ir Kaišiadoryse $L_{dieną} \approx 67\text{dB.}$; $L_{naktį} \approx 61\text{ dB.}$ Numatyta garsą sugerianti užtvara. Vievėje – 3m aukščio ir nutolusi nuo kelio 10m, Kaišiadoryse-. 4m aukščio 40m atstumu nuo kelio vidurio. Užtvaros montavimui naudosis aliuminį profilį, tarp profilių -5cm, atspari vabzdžiams, hidrofobinė mineralinė vata, kurios paviršių padengsime apsauginėmis plieninėmis perforuotomis plokštėmis. Pastačius užtvaras, triukšmo lygis sumažėja iki higienos normų reikalavimų, t.y $L_{dieną} \approx 54\text{dB.}$; $L_{naktį} \approx 45\text{dB.}$

Ateityje, darant kelio rekonstrukcijos darbus, rekomenduojama poringa kelio danga.

Literatūra

1. Lietuvos automobilių kelių direkcija. Triukšmo mažinimo užtvarų vadovas. 2002: 75
2. prieiga per Internetą: <www. Triukšmo šaltinių prevencija>.
3. <http://lakd.lrv.lt/lt/atviri-duomenys/vidutinio-metinio-paros-eismo-intensyvumo-valstybines-reiksmes-keliuose-duomenys-2016-m>
4. http://lakd.lrv.lt/uploads/lakd/documents/images/Eismo_intensyvumas/EI_2016_bendras.jpg
5. <http://www.keliuzemelapis.lt/atstumai.php>

NOISE LEVEL MEASUREMENT AND PREVENTIVE MEASURES FOR ITS REDUCTION IN PRIVATE PROPERTY IN KAUNAS - VILNIUS MOTORWAY AT VIEVIS AND KAIŠIADORYS

Summary

With this article we discuss about the acoustical parameters which describe the traffic noise. Most analysis is about noise barriers, however, we consider and other noise reduction options, such as bypass, porous pavement and reduction of vehicles speed.

VALDYMO FUNKCIJOS

Tomas Debesis

Mokslinė vadovė – lektorė Nijolė Kašėtienė

Vilniaus kolegija, Ekonomikos fakultetas

Išvadas

Daugumos sėkmingų organizacijų raktas į sėkmę slypi valdyme. Lygiai tas pats ir su pelno siekiančiomis įmonėmis – sėkmė ir pelnas dažniausiai priklauso nuo įmonės valdymo. Norint įkurti klestinčią įmonę būtina žinoti, kad įmonei gyvybiškai svarbūs aspektai yra veiklos planavimas, organizavimas, geras vadovavimas ir kontrolė. Dauguma verslų iš pat pradžių koncentruojasi į materialius dalykus, o ne į patį valdymą. To pasėkoje patiriama nebūtinų išlaidų bei nepastebima spragų valdyme, kurios trukdo efektyviai veikti. Siekiant to išvengti būtina žinoti šias keturias valdymo funkcijas ir suprasti, kad kiekviena iš jų yra gyvybiškai svarbi organizacijai. Vis tik planavimas, kaip valdymo funkcija, sudaro pagrindą kitoms funkcijoms ir laikoma svarbiausia iš jų. Tačiau nederėtų nuvertinti ir kitų. Kitos funkcijos orientuojamos į taktinių ir strateginių organizacijos planų vykdymą.

Straipsnio tikslas – parodyti valdymo funkcijų svarbą.

Objektas – valdymo funkcijos.

Straipsnio uždaviniai:

1. Išnagrinėti vadovavimo sampratą;
2. Išanalizuoti valdymo funkcijas.

Metodai: Mokslinės, teorinės literatūros ir kitų informacijos šaltinių analizė.

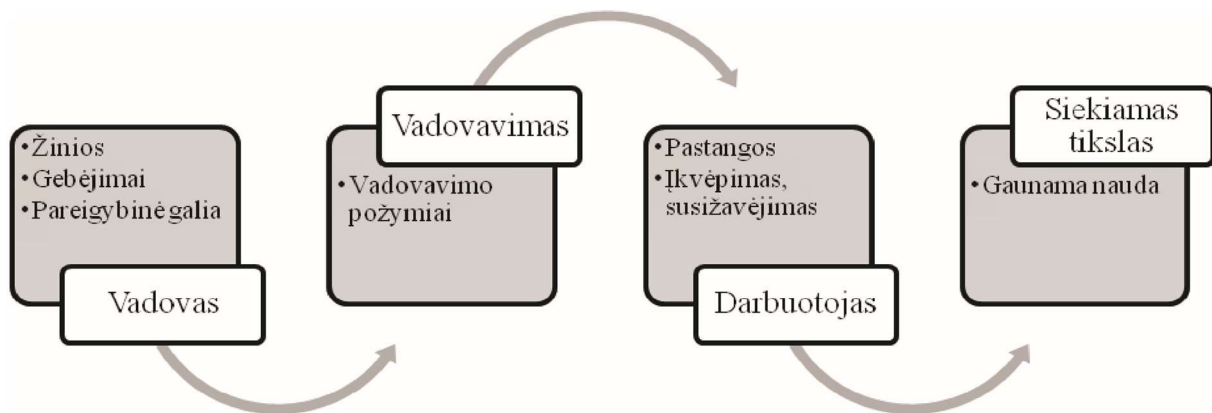
1. Vadovavimo koncepcija

Įvairios įmonės nuolat ieško būdų, kaip išlikti esamoje rinkoje ir kuria kryptimi toliau vystytis. Šiuolaikiniame pasaulyje neaišku, kokie ekonominiai sprendimai gali užtikrinti nuoseklų vystymąsi. Ekonominis nestabilumas, nuolat kintančios sąlygos, politiniai sprendimai lemia pokyčius organizacijose. Dauguma organizacijai reikšmingų sprendimų priima vadovas, todėl galima teigti, kad valdymo procese ypatingai svarbus vaidmuo tenka vadovui. Tai yra asmeniui realizuojančiam visas pagrindines vadybos funkcijas. Vadovas turi numatyti kas ir kaip bus pasiekama, bei kokią naudą tai duos organizacijai.

Reikia pripažinti, kad ne kiekvienas žmogus nori ir gali būti vadovu. Ši veikla specifinė, reikalaujanti ne tik ypatingų žinių, pasirengimo, patyrimo, bet ir tam tikrų įgimtų savybių. O greta

įgimtų žmogaus savybių būtinos ir sąlygos, kurios leistų toms savybėms išryškėti, bręsti ir lavėti. vadovavimas – tai gebėjimas paveikti grupę, kad ji įgyvendintų iškeltus tikslus. (4, 168)

Vadovavimas – darbuotojų nukreipimas reikiama linkme, daroma įtaka, siekiant, kad jie atliktų būtinus užduotis.

1 pav. Vadovavimo schema

Šaltinis: PETRULIS, Arnoldas. Teorinės vadovavimo požymių įžvalgos [interaktyvus]. *Regional Formation & Development Studies*. 2016. Issue 18, p. 126. ISSN 2351-6542.

Vadovavimas kaip vadovo pagrindinė funkcija yra neatskiriamas nuo planavimo ir organizavimo. Nors vadovavimui svarbiausia žmonių santykiai ir laikas, vadovavimas nebus efektyvus, jeigu jis nesirems lyderiavimu, kuris pasireiškia vadovo sugebėjimu sutelkti žmones sėkmingam tikslų realizavimui. Lyderiavimas artimai susijęs su vadovavimu ir yra jam svarbus, tačiau lyderiavimas ir vadovavimas nėra ta pati sąvoka. Iš tiesų, žmogus gali būti efektingas vadovas: geras planuotojas ir puikus administratorius, bet jam gali trūkti lyderiui būtinų sugebėjimų. Kiti gali būti efektyvūs lyderiai, bet jie nesugebės įžiebt kitų žmonių entuziazmo ir pasišventimo darbui, jiems gali trūkti vadovo įgūdžių sužadintą kitų žmonių energiją nukreipti norima linkme. Lyderiavimas yra svarbi tema vadovams, nes lyderiai vaidina lemiamą vaidmenį, užtikrindami organizacijos darbo efektyvumą. Iš tikrųjų, vadovavimas glaudžiai sieja vadovą su visais kitais jam dirbančiais žmonėmis. Vadovai bando įtikinti darbuotojus telktis ir kartu siekti rezultatų. Nors lyderiavimas yra labai svarbus vadovavime, tačiau ir silpnas lyderis gali būti geras vadovas, jeigu sugeba gerai planuoti ir organizuoti. Verta pabrėžti, jog organizacijos sėkmė priklauso ne tik nuo vadovo profesinių sugebėjimų ar žinių, bet ir nuo jo sugebėjimo ir patirties taikyti tuos sugebėjimus organizacijos viduje. Be gero vadovo organizacijos veikloje gali jaustis pasimetimas. Darbuotojai bus linkę simuliuoti, vyraus mažas darbo našumas. Tinkamai valdomoje organizacijoje darbuotojai bus laimingesni, darbas vyks greičiau, bei tikėtina, kad kaštai bus mažesni lyginant su prasčiau valdoma organizacija.

2. Valdymo stadijos

Prie pagrindinių valdymo stadijų, dar vadinamų funkcijomis yra priskiriamos šios: planavimas, organizavimas, vadovavimas ir kontrolė. Kiekviena iš jų yra gyvybiškai svarbi organizacijai. Planavimas yra laikoma svarbiausia iš jų, kadangi sudaro pagrindą kitoms funkcijoms. Tuo tarpu organizavimo, vadovavimo, bei kontrolės funkcijos orientuojamos į taktinių ir strateginių organizacijos planų vykdymą.

Planavimas – tai tikslų nustatymas ir priemonių tiems tikslams pasiekti pasirinkimas.

Tai nėra vienkartinis veiksmas su aiškia pradžia ir pabaiga. Planavimas yra nenutrūkstamas procesas, atspindintis aplinkos pokyčius ir prisitaikymą prie jų. Planavimas reiškia, kad vadovai apgalvoja savo tikslus bei veiksmus iš anksto ir jų veiksmas remiasi kokia nors taisykle, planu, logika, o ne atliekami spontaniškai. Planavimo svarba yra tame, kad yra nurodoma, ką daryti, kaip daryti, kada daryti ir kas tai turi daryti. Galima sakyti, jog planavimas – būsimos veiklos sumanymas, glaudžiai susijęs su valdymo apskaita, prognozavimu ir sprendimų priėmimu. Ši funkcija ne be reikalo yra laikoma pačia svarbiausia. Be plano vadovai nežino, kaip efektyviai organizuoti žmones ir tvarkyti išteklius. Jie net negali aiškiai įsivaizduoti, ko yra siekiama. Be plano tiek vadovai, tiek kiti darbuotojai turi labai mažai galimybių pasiekti tikslą ar žinoti, kada ir kur nuklydo nuo tikslo. Todėl galima teigti, kad be planavimo visos kitos funkcijos tampa beprasmės. Planavimo sistemą sudaro: Operatyviniai planai (iki 1 metų); Taktiniai planai (1-2 metai); Vidutinės trukmės planai (2-3 metai); Ilgalaikis strateginis planavimas (daugiau kaip 5 metai). Pats planavimas apima tokius dalykus kaip: Ilgalaikių tikslų formulavimą; Tikslų detalizavimą konkrečiam planuojamam laikotarpiui; Tikslų pasiekimo būdų ir priemonių numatymą; Tikslų įgyvendinimo eigos kontrolę.

Organizavimas – darbo, valdžios ir išteklių paskirstymo tarp organizacijos narių ir jų suderinimo procesas, leidžiantis pasiekti organizacijos tikslus.

Išskiriami keturi esminiai organizavimo proceso elementai: darbo pasidalijimas, struktūrinių grandžių formavimas, hierarchija ir koordinavimas. Darbo padalijimas organizacijoje apima darbo suskirstymą į užduotis, kurias galės atlikti darbuotojai individualiai arba grupėmis. Darbo padalijimas sąlygoja tai, kad, darbuotojas bus atsakingas ne už visos užduoties atlikimą, tačiau už tam tikros dalies. Dalies, kuriai atlikti jis turi daugiausiai žinių bei įgūdžių. Efektyvus užduočių sujungimas, darbuotojų bei jiems pavestų užduočių grupavimas – tai struktūrinių grandžių formavimas, kuris taip pat reikšmingas organizavimo procese. Hierarchijos elementas svarbus tuo, kad organizuodamas darbą vadovas privalo aiškiai apibrėžti, kas organizacijoje kam turi atsiskaityti, t. y. sudaro aiškia hierarchinę struktūrą. Koordinavimas – toks organizavimo proceso elementas, kurio metu atskirų skyrių veikla jungiama į visumą, kontroliuojant šio jungimosi vyksmą ir efektingumą.

Vadovavimas – tai žmonių nukreipimas ir jų motyvavimas siekti tam tikro tikslo.

Šiais laikais vadovavime svarbų vaidmenį vaidina ne tik vadovo žinios ir gebėjimai, bet ir tai, kaip vadovas elgiasi su pavaldiniais, kaip ir koku lygiu suteikia įgaliojimus. Vadovavimo stilius – tai vadovo poveikio pavaldiniui būdas, siekiant daryti jam įtaką ir skatinant jį siekti organizacijos tikslų.

Populiariausi vadovavimo stiliai:

Autokratinis stilius – pasižymintis stipria valdymo centralizacija. Kitaip tariant visos valdžios koncentracija vienos rankose.

Demokratinis stilius – pasižymintis valdžios pasidalijimu. Šį valdymo stilių propaguojantys vadovai įtraukia pavaldinius į valdymą ir sprendimų priėmimą.

Liberalus stilius – pasižymintis minimaliu vadovo kišimusi į pavaldinių veiklą.

Pagrindinės motyvavimo priemonės yra:

1. Materialinis skatinimas. Daugumai žmonių motyvas jungtis į veiklos organizacijas ir įtemptai dirbti jose yra už tą darbą gaunama pinigų suma. Tad įvairūs priedai ir premijos už papildomai padarytus darbus yra vienas paprasčiausių būdų motyvuoti darbuotoją.
2. Netiesioginis materialinis skatinimas. Darbuotojus galima skatinti ne tik tiesiogiai duodant jiems pinigų. Populiarumą įgauna tokios skatinimo priemonės kaip: išlaidų transportui apmokėjimas, maitinimas organizacijos lėšomis, gyvybės draudimo programos ir atskaitymų į pensijų fondus programos. Dauguma darbuotojų tikrai įvertins šitokią įmonės gestą.
3. Moralinis skatinimas. Įmonės darbuotojas gali skirti daug laiko darbui, bet prie viso šito reikia atminti, kad jis bus suinteresuotas dirbti su visa energija tik tada, kai jaus balansą tarp asmeninės ir darbo veiklos. Todėl nereikėtų vadovautis tik materialiniais skatinimo elementais, bet pasikliauti ir nepiniginiais. Darbuotojus skatinti galima: papildomais laisvadieniais, lanksčiu darbo grafiku, galimybe pasirinkti atostogų laiką, padėkos raštais, bei socialinėmis ir kultūrinėmis programomis.

Kontrolė – tai bet kurios veiklos srities tikrinimas, priežiūra ir stebėjimas. Teisingas šios funkcijos atlikimas padeda apriboti klaidų skaičių, minimizuoti sąnaudas, adaptuotis pasikeitus aplinkai ir susitvarkyti su vidaus problemomis.

Kontrolės sistemą sudaro trys jos rūšys:

Pradinė kontrolė – problemų nuspėjimas ir pašalinimas. Pradinė kontrolė vykdoma iki darbo pradžios, jos metu patikrinama ar yra tam tikros taisyklės, nuostatai, instrukcijos.

Tarpinė kontrolė – proceso tikrinimas ir reguliavimas. Tarpinės kontrolės taikymas reikalingas tikrinant pavaldinius ir jų atliekamą darbą, siekiant, kad visi tikslai būtų įgyvendinami.

Galutinė kontrolė – rezultatų tikrinimas, mokymasis iš praeities klaidų. Galutinė kontrolė informuoja apie tai, ką reikėtų keisti, kad visas darbas ateityje būtų atliekamas dar geriau.

Išvados

1. Vadovavimas – tai žmonių nukreipimas ir jų motyvavimas siekti tam tikro tikslo. Vadovavimą būtina traktuoti kaip ciklą, susidedantį iš konkrečių vadybininko darbo sričių, vadinamų valdymo funkcijomis.
2. Esminės valdymo funkcijos yra: planavimas, organizavimas, valdymas ir kontrolė. Didžiausią vaidmenį iš visų keturių atlieka planavimas. Jis yra visų kitų funkcijų pagrindas. Organizavimas apibendrina darbo pasiskirstymą, o valdymas darbuotojų motyvavimą. Didele reikšmę organizacijos veikloje atlieka kontrolės funkcija, nes atliekant ją stebima organizacijos veikla bei šalinamos klaidos. Kiekviena iš šių funkcijų yra labai svarbi ir tik jų visuma gali lemti įmonės teigiamus rezultatus judant užsibrėžtų tikslų link.

Literatūra

1. DAFT, Richard. *Management*. Boston, 2016. 767 p. ISBN 978-1-285-86198-2
2. *Kaip tinkamai motyvuoti ir įkvėpti darbuotojus?* [interaktyvus]. 2017, birželio 15 d. [žiūrėta 2017m. gruodžio 19d.] Prieiga per internetą:
<http://www.ve.lt/naujienos/ekonomika/ekonomikos-naujienos/kaip-tinkamai-motyvuoti-ir-ikvepti-darbuotojus-1560433/>
3. PETRULIS, Arnoldas. Teorinės vadovavimo požymių įžvalgos [interaktyvus]. *Regional Formation & Development Studies*. 2016. Issue 18, p. 126. [žiūrėta 2018 sausio 31 d.]. ISSN 2351-6542. Prieiga per EBSCO publishing duomenų bazę:
<http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=bth&AN=114537512&site=bsi-live>
4. ROBBINS, Stephen. *Organizacinės elgsenos pagrindai*. Kaunas, 2006. 376 p. ISBN 9789986850465

MANAGEMENT FUNCTIONS

Summary

This article is about management functions. Every author has his own opinion about these functions and describes them differently. However, all of them agree on the fact that they are supposed to coordinate, fix and tie up various economic activities together. Also they must ensure that these functions interact with each other. Organization management is purposeful social, economical and psychological influence to a working group while organizing and coordinating its work for most effective results. In this article I will reveal the importance of management functions.

VALSTYBĖS SKOLOS VERTYBINIŲ POPIERIŲ PASKIRTIS IR REIKŠMĖ

Karolina Jasiulytė

Mokslinė vadovė – lektorė Romualda Urniežienė

Vilniaus kolegija, Ekonomikos fakultetas

Išvadas

Ekonomikos mokslo tyrinėtojai teigia, kad finansų sektoriaus plėtra yra labai svarbi ekonomikos vystymosi laikotarpiu: neįvertinus to, ekonomikos plėtra sulėtėja, visų pirma dėl finansinių išteklių stokos. Bendrai finansinio sektoriaus plėtrai suaktyvinti valstybė, naudodamasi savo skolinimosi teise, galėtų skolinimosi instrumentus kartu panaudoti ne vien einamosioms finansinėms problemoms spręsti, bet kartu procesą pakreipti šalies VP rinkos aktyvinimo link bei prisidėti prie bendro ekonomikos skatinimo. Tokiu būdu taipogi padidėtų įmonių galimybės pritraukti papildomą kapitalą. Todėl valstybės finansinio sektoriaus, pirmiausia vertybinių popierių rinkos, plėtojimo panaudojant valstybės skolinimosi mechanizmą prielaidos pereinamojo tipo ekonomikos šalyse yra aktuali ir spręstina mokslinė problema.

Iki šiol valstybės skolinimosi tyrimai Lietuvoje yra negausūs. Kadangi Lietuvoje valstybės skolinimasis šiuo metu aktyviai naudojamas sprendžiant ekonomines problemas, todėl panašių tyrimų reikšmė yra didesnė. Maža to, per kelerius paskutiniuosius metus labai pasikeitė Lietuvos finansų rinkos aplinka, todėl tyrimai, siejantys valstybės skolinimąsi ir VP rinką, tampa reikšmingesni. Tai skatina nagrinėti valstybės skolinimosi įtaką šalies VP rinkos plėtojimui. Šių dviejų dedamųjų (valstybės skolinimosi ir finansų rinkos dalies – VP rinkos) gretutinė analizė sudaro galimybę gauti moksliniu ir praktiniu požiūriu naujų rezultatų.

Straipsnio tikslas – išanalizuoti valstybės vertybinių popierių paskirtį ir reikšmę.

Straipsnio uždaviniai:

1. Nustatyti valstybės skolos ir VP rinkos vaidmenį ekonomikoje.
2. Nustatyti vertybinių popierių paskirtį;
3. Aptarti vertybinių popierių klasifikavimą;
4. Sužinoti valstybės skolos vertybinių popierių reikšmę 2017 metais.

1. Valstybės skolos ir VP rinkos vaidmuo ekonomikoje

Valstybės skolinimasis, ypač pereinamosios ekonomikos šalyse, pasitarnauja šalinant ūkio disproporcijas, plėtojant VP rinką, reguliuojant pinigų rinką, išplečiant rinkos operacijų mastą ir efektyviau panaudojant šalies finansinius aktyvus. Efektyvesnis panaudojimas čia suprantamas ne tik

kaip bendras ekonomikos augimo efektas, bet ir kaip didesnis rinkos likvidumo, finansų rinkos stabilumo kūrimas. Valstybės vaidmens VP rinkoje tyrimai padeda nustatyti efektyvios VP rinkos, sąlygojančios ekonominį augimą, plėtros kryptis. Tenka pripažinti, kad valstybės vaidmuo ir vieta ekonomikoje yra ypatinga. Dėl to efektyvus naudojimas valstybės skolos mechanizmo teikiamomis galimybėmis gali užtikrinti ilgalaikę valstybės ekonomikos plėtrą. Ekonomika yra sudėtinga dinamiška sistema, ir valstybės skolos sąsajos su kitais makroekonomikos elementais valstybės skolos mechanizme turi principinę ryšį. Be to, universalių taisyklių valstybės skolos valdymui nėra, todėl tik priemonių visuma, jų kompleksinis ir sisteminis pritaikymas leidžia nustatyti tokius parametrus, kurie laiduotų šalies ekonominį augimą.

Valstybės skolinimasis šalies viduje gali atlikti svarbų vaidmenį šalinant ūkio disproporcijas ir kartu vystant VP rinką. Tuo tarpu VP rinkos vystymasis labai veikia realių investicijų augimą ir abi šios formos viena kitą papildo, o ne konkuruoja tarpusavyje. VP biržos finansų rinkose yra viena iš grandžių, užtikrinančių sukauptų lėšų perleidimą jų stokojančiesiems. Išsivysčiusiose šalyse VP biržų mechanizmas užtikrina sklandų, saugų ir maksimaliai patikimą investicinių srautų judėjimą. VP rinka yra ekonomikos indikatorius, kuris jautriai reaguoja į ekonominį šalies gyvenimą. Taigi, valstybė, valdydama savo skolos instrumentus, kartu gali aktyvinti šalies VP rinką bei taip prisidėti prie didesnio ekonomikos skatinimo.

Siekiant atskleisti valstybės skolos valdymo mechanizmo galimą pritaikomumą didinant VP rinkos gylį ir plotį, nustatyti priemones, padedančias pritraukti finansinius išteklius į šalies ekonomiką ir užtikrinti ilgalaikį teigiamą šių priemonių poveikį ekonomikai, yra tikslinga analizuoti ne tik valstybės skolos mechanizmo ir VP rinkos funkcionavimą atskirai, bet ir jų tarpusavio sąveiką. Siekiant sėkmingai pasinaudoti valstybės skolinimosi mechanizmo galimybėmis, būtina nustatyti valstybės skolos ir makroekonominių rodiklių sąryšį. Tokios analizės rezultatai parodo valstybės skolinimosi kaip instrumento ekonomikos problemoms spręsti panaudojimo efektyvumą, kartu, atsižvelgiant į tendencijas, leidžia nustatyti tokio mechanizmo panaudojimo ribotumą.

2. Vertybinių popierių apibrėžtis

Vertybinių popierių (toliau – VP) atsiradimas sietinas su vėlyvųjų viduramžių periodu. Po didžiųjų geografinių atradimų, smarkiai išsiplėtus tarptautines prekybos apimtims, išaugo kapitalo poreikis naujoms veiklos sritims finansuoti. Naujų rinkų užkariavimas dėl finansinio stygiaus neretai pasirodydavo sunkiai įgyvendinamas tikslas pavieniams prekybininkams, kurie ilgai ėmė jungtis į sąjungas – pirmąsias akcines bendroves. VP atsirado būtent kaip juos išleidusių subjektų veiklos finansavimo priemonė. Pirmieji atsirado skolos vertybiniai popieriai – juos išleidusių asmenų skoliniai įsipareigojimai šių dokumentų turėtojams. Tai taip pat buvo pirmieji VP, kuriais aktyviai

prekiauta to meto biržose. Vėliau atsirado nuosavybės VP – akcijos, kurios dėl savo funkcinio panašumo su skolos finansiniais instrumentais taip pat buvo priskirtos VP kategorijai.

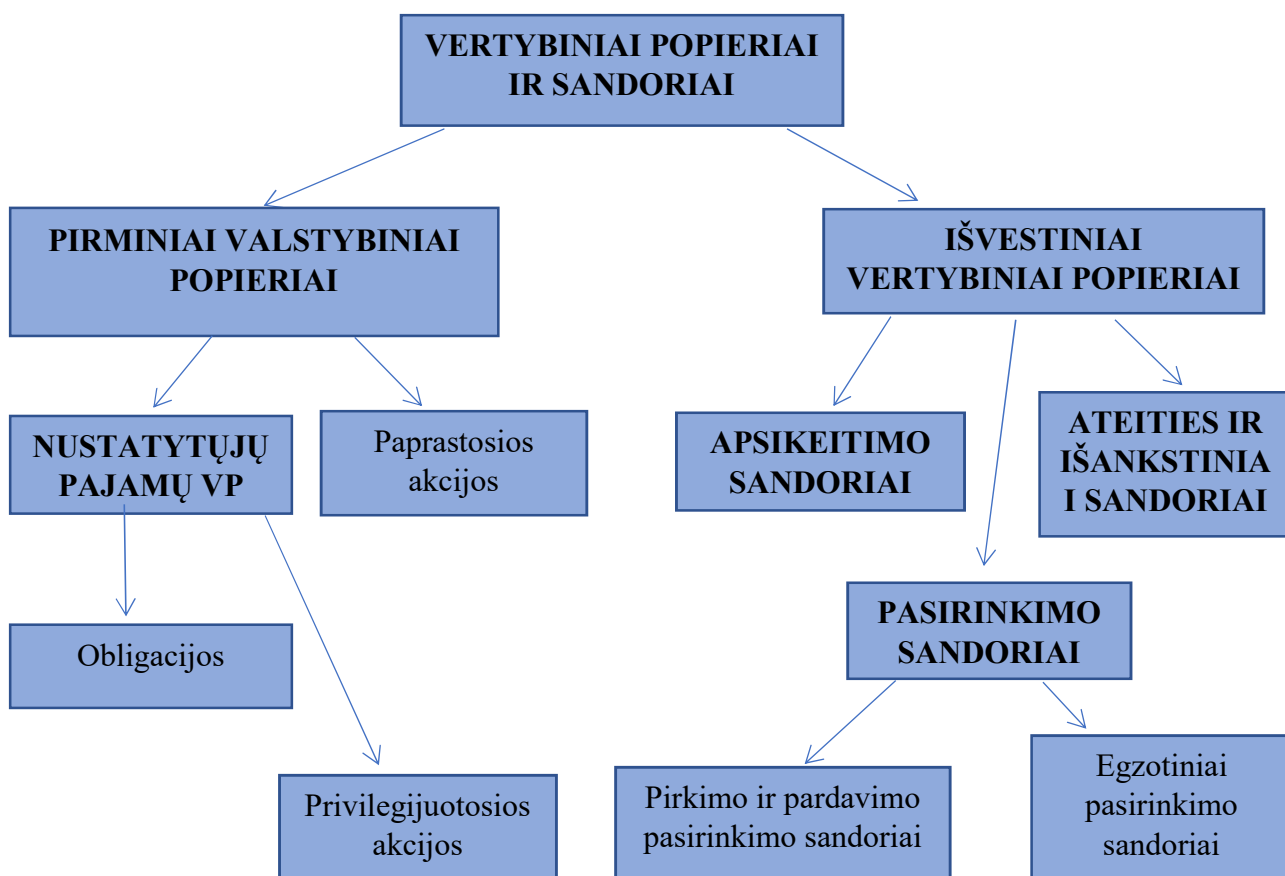
Tikėtina, kad pirmieji skolos finansiniai instrumentai vertybiniais popieriais pradėti vadinti dėl savo reikšmės skoliniuose santykiuose (angl. security, -ies). Terminas „security“, verčiamas pažodžiui, reiškia tam tikrą garantiją, saugumą ir užtikrinimą šio dokumento turėtojui. Tarptautinė akcijų rinkos enciklopedija minėtą terminą apibūdina kaip įkeistą turtą, apsaugantį skolininko interesus. Tokią prasmę VP turėjo pačioje jų atsiradimo pradžioje, kuomet skolininkas, užstatydamas jam nuosavybės teise priklausančią turtą, patvirtindavo savo skolinį įsipareigojimą. Ilgainiui toks dokumentas tapo tarsi „perleidžiamas“ kreditoriaus interesas, turintis finansinę vertę. Šią finansinę vertę atspindi ir lietuviškasis „vertybinių popierių“ terminas.

Dabartinės lietuvių kalbos žodyne terminas „vertybinis“ apibrėžiamas kaip turintis tam tikrą vertę, grindžiamas vertybe, verte. LR Civilinis kodeksas, kurio 1.101 straipsnio 1 dalyje yra nustatyta, kad VP, kaip civilinių teisų objektas, yra dokumentas, patvirtinantis jį išleidusio asmens (emitento) įsipareigojimus šio dokumento turėtojui. Tačiau atsižvelgiant į dabartinius finansų rinkos vystymosi tempus, tokios VP sąvokos, deja, negalima laikyti pakankamai išsamia. Visų pirmą, nereiktų VP tapatinti su dokumentais, nes, kaip jau buvo minėta, vienas iš pagrindinių šiuolaikinės VP rinkos požymių yra jų dematerializacija, o savininko teisės patvirtinamos įrašais asmeninėse VP sąskaitose. Antra vertus, toks VP apibrėžimas vertintinas kaip pernelyg platus, galintis apimti dokumentus, kurie paprastai nelaikomi VP. Nesant išsamaus apibrėžimo, sprendimas šiuo atveju būtų vadovautis minėto LR CK straipsnio antrąja dalimi, kuri įtvirtina galimybę įstatymais nustatyti kitokį VP apibrėžimą, jeigu tai reikalinga investuotojų apsaugos bei kapitalo rinkos priežiūros ir reguliavimo tikslais. Kitaip tariant, įstatymų leidėjas pagrįstai pasilieka galimybę, esant būtinybei, nustatyti kitokį VP apibrėžimą.

Akivaizdu, kad VP savininko interesas yra ne pats vertybinis popierius, o jo finansinis aktyvas, kurį sudaro VP suteikiamos teisės. Dėl to VP dažnai vadinami finansiniais instrumentais arba finansiniu turtu. Finansinio instrumento sąvoka apima ir visą kitą finansinį turtą, kaip antai pinigines lėšas, indėlius bankuose ir pan. Kartu VP yra ir jų emitentų veiklos finansavimo priemonė (akcijos, obligacijos), tačiau ne visi. Ekonomikos mokslų žinynuose ir vadovėliuose pateikiamos pakankamai plačios VP sąvokos, apibūdinančios VP kaip finansinius instrumentus (žr. 1-ą paveikslą), pasireiškiančius įvairiomis teisinėmis formomis (akcijos, obligacijos, kt.). Finansinių instrumentų klasifikacijos schema atskleidžia svarbiausius vertybinių popierių ir finansinių sandorių tipus. Vertybiniai popieriai nuo kitų finansinių instrumentų skiriasi daugiausia tuo, kad turi antrinę rinką.

Vadinasi, ne kiekvieną išvestinį sandorį galima vadinti VP. Finansinių instrumentų schema rodo, kad bendriausia prasme VP ir sandoriai skirstomi į pirminius ir išvestinius. Bei piniginių-kreditinių santykių sistemoje ypatingą vietą užima operacijos su vertybiniais popieriais, teikiančiais

fiksuotas einamąsias pajamas palūkanų ar dividendų pavidalu. Akcentuojant grynai finansinę, ekonominę VP reikšmę, jie dažnai nurodomi tiesiog kaip VP savininko teisiniai reikalavimai į ateities pinigų srautą, t.y. investicijos.

1 pav. Finansinių instrumentų klasifikacija

Apibendrinant pateiktą schemą galima teigti, jog VP palengvina kapitalo vartotojoms koncentruoti kapitalą, o kapitalo tiekėjams sudaro galimybes išsklaidyti turimas investicijas ir sumažinti su jomis susijusią riziką. Vertybinių popierių mainai vykdomi VP rinkoje, kur finansinis turtas perkamas ir parduodamas rinkos kaina.

3. Vertybinių popierių rūšys

Kalbant apie vertybinių popierių rinką neišvengiamai būtina susipažinti su pačių vertybinių popierių rūšimis, kurie figūruoja vertybinių popierių rinkoje. Tarptautinėje finansų sistemoje vertybiniais popieriams atstovauja akcijos, obligacijos, vekseliai, depozitų (indėlių) sertifikatai ir išdo vekseliai. Paprasčiausias skolos dokumentas – tai irgi vertybinis popierius, kuris nustato, kad jo savininkas turi teisę į tam tikrą vertę, dažniausiai į pinigus.

Šiuolaikinės rinkos ekonomikos sąlygomis svarbus vaidmuo tenka vertybiniais popieriams. Vertybinių popierių rūšys: akcijos, obligacijos, hipotekos lakštai, vekseliai, išvestinės finansinės priemonės (pasirinkimo, ateities bei apsigyventojimo sandoriai, konvertuojamieji vertybiniai popieriai, varantai).

LR Vertybinių popierių rinkos įstatymas prie vertybinių popierių priskiria ir:

- Depozitoriumo pakvitavimas dėl akcijų – vertybinis popierius, patvirtinantis jo turėtojo teisę iš emitento gauti pajamas, kurių dydis priklauso nuo emitento pajamų iš kito emitento akcijų, ir pakeisti pakvitavimą į akcijas;
- Kolektyvinio investavimo subjekto vertybiniai popieriai – vertybiniai popieriai (investicinio fondo investiciniai vienetai ir investicinės kintamojo kapitalo bendrovės akcijos), patvirtinantys jų turėtojo teisę į kolektyvinio investavimo subjekto turto dalį bei teisę bet kada pareikalauti juos išpirkti;
- Daugiabalsiai vertybiniai popieriai – atskirai klasei priskiriami vertybiniai popieriai, kurių kiekvienas suteikia daugiau kaip vieną balsą visuotiniame akcininkų susirinkime.

Vertybiniai popieriai gali būti trumpalaikiai (iki vienerių metų) ir ilgalaikiai (ilgesniam laikui), be to, gali būti skolų vertybiniai popieriai (obligacijos, vekseliai) ir nuosavybės vertybiniai popieriai (paprastosios, privilegijuotosios akcijos). Akcijos ir obligacijos labiausiai paplitusios pasaulio finansų rinkose. Kitaip tariant, įsigyti vertybinių popierių – tai tas pats, kas įdėti laisvus pinigus į rinką. Vertybiniai popieriai padeda firmoms ir valstybinėms kompanijoms apsirūpinti piniginiiais aktyvais, kurie būtini, plečiant gamybą arba paaštrėjus konkurencinei kovai.

4. Lietuvos valstybinių popierių rinkos infrastruktūra

Vertybinių popierių rinkos infrastruktūrą Lietuvoje sudaro tokios sudėtinės dalys:

NASDAQ OMX Vilnius VP birža; viešos apyvartos tarpininkai (finansų maklerio įmonės ar banko specializuoti finansų maklerio padaliniai, investicijų valdymo ir konsultavimo įmonės); Lietuvos centrinis vertybinių popierių depozitoriumas (pagrindinė VP saugykla, kurioje saugomi visi Lietuvoje išleisti VP); Kliringo bankas (užtikrinanti piniginius atsiskaitymus už sandorius su VP); Emitentai, investuotojai ir klientai; VP rinkos priežiūros institucija.

Institucijos, užtikrinančios vertybinių popierių rinkos funkcionavimą bei dalyviai yra glaudžiai tarpusavyje susijusios ir bendrai veikdami garantuoja stabilumą vertybinių popierių rinkoje. Klientas, norėdamas pirkti ar parduoti vertybinius popierius, kreipiasi į finansų maklerio įmonę. Finansų makleris parengia pavedimą ir pateikia jį biržai, kuri pagal paklausą ir pasiūlą bei minėtus principus nustato kainą. Jei biržoje patenkinami pavedimai, operacija įregistruojama Centriniam depozitoriume ir pinigai pervedami į Kliringo banką.

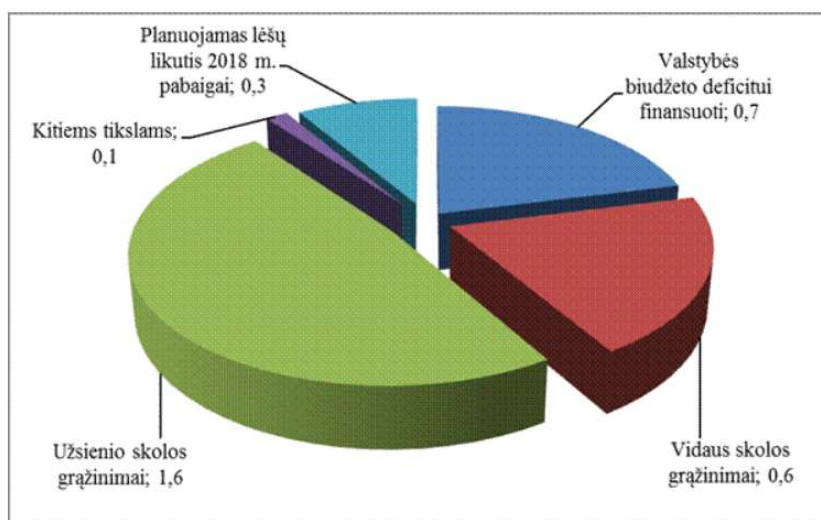
5. Vyriausybės vertybinių popierių 2017 metų apyvartos apžvalga ir 2018 metų valstybės skolos prognozė

Vidaus rinkoje leidžiami Vyriausybės vertybiniai popieriai 2017 metų pabaigoje valstybės skola už vidaus rinkoje išleistus Vyriausybės vertybinius popierius (toliau tekste – VVP) sudarė 3.683,65 mln. Eur. Valstybės skola už aukciono būdu vidaus rinkoje išplatintus VVP 2017 metų pabaigoje, lyginant su 2016 metų pabaiga, padidėjo 245,79 mln. Eur. 2017 m. gruodžio 31 d. vidaus rinkoje aukciono būdu išleistų VVP neišpirkta dalis nominalia verte sudarė 3.359,73 mln. Eur. Šią neišpirktą VVP dalį sudarė vien obligacijos. Finansų ministerija 2017 metais paskelbė 50 Vyriausybės vertybinių popierių aukcionus: 10 metų trukmės obligacijų – 11 aukcionai; 7 metų trukmės obligacijų – 11 aukcionai; 5 metų trukmės obligacijų – 12 aukcionų; 3 metų trukmės obligacijų – 16 aukcionų. 2017 metų pabaigoje apyvartoje buvo 19 neišpirktų aukciono būdu išleistų VVP emisijų. Visas šias emisijas sudarė obligacijos.

2017 metų pabaigoje užsienio investuotojų įsigytų Lietuvos VVP dalis, palyginti su 2016 metų pabaiga, padidėjo nuo 17,25 proc. iki 18,85 proc. nuo visų esančių apyvartoje vidaus rinkoje išleistų VVP. 2017 metų pabaigoje pagrindiniais užsienio investuotojais išliko Latvijos (354,02 mln. Eur vertės VVP) ir Estijos (318,69 mln. Eur vertės VVP) investuotojai. Jungtinių Amerikos Valstijų investuotojai buvo įsigiję 11,96 mln. Eur vertės VVP. Tarp vietos investuotojų pagrindinė dalis vidaus rinkoje apyvartoje esančių VVP priklausė indėlius priimančioms bendrovėms (išskyrus Lietuvos banką) bei namų ūkiams (32,31 proc.). 2017 metais, palyginus su 2016 metais, draudimo korporacijų ir pensijų fondų turimų VVP dalis nežymiai sumažėjo nuo 13,24 proc. iki 13,03 proc., o indėlius priimančių bendrovių turimų VVP dalis sumažėjo nuo 26,32 proc. iki 23,18 proc. 2018 metais planuoja skolintis apie 1,44 mlrd. eurų. Didžiausią lėšų dalį planuojama pasiskolinti vidaus rinkoje išleidžiant Vyriausybės vertybinius popierius (toliau – VVP) – apie 1,08 mlrd. eurų. Taip pat apie 0,36 mlrd. eurų planuojama pasiskolinti iš tarptautinių finansinių institucijų. Papildomai valstybės biudžeto išlaidos 2018 metais bus finansuojamos iš 2017 metais sukaupto lėšų likučio – apie 1,51 mlrd. eurų bei iš grįžtančių į valstybės išdo bendrąją sąskaitą ankstesniais metais Lietuvos įstaigoms ir įmonėms perskointų lėšų 0,02 mlrd. eurų.

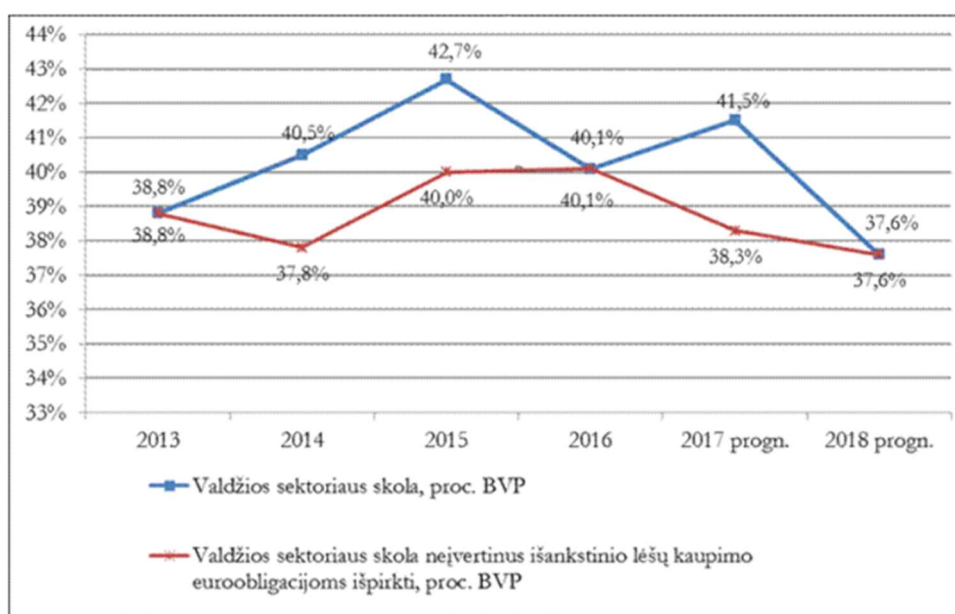
Vyriausybės skolinimosi ir skolos valdymo gairėse numatyta plėtoti ir palaikyti vidaus VVP rinką. 2018 metais investuotojams numatoma pasiūlyti įvairios trukmės – 3 metų, 4–6 metų ir 7–10 metų – obligacijas. Valstybės biudžeto srautams valdyti gali būti skolinamasi išleidžiant išdo vekselius. Didžiausia lėšų dalis 2018 metais bus skirta skolai grąžinti – prognozuojama apie 2,22 mlrd. eurų, iš jų užsienio skolai grąžinti bus skirta apie 1,57 mlrd. eurų, iš kurių 1,33 mlrd. eurų skirta euroobligacijų emisijai 2018 m. pradžioje išpirkti. Bendram biudžeto deficitui finansuoti numatyta apie 0,41 mlrd. eurų, iš jų valstybės biudžeto deficitui finansuoti numatyta apie 0,69 mlrd. eurų, o Europos Sąjungos paramos lėšų balansas bus teigiamas – apie 0,28 mlrd. eurų. Kitiems tikslams

numatyta skirti apie 0,05 mlrd. eurų. Taip pat apie 0,3 mlrd. eurų bus skirta 2019 metų pradžios valstybės piniginių išteklių srautams užtikrinti.

2 pav. Vyriausybės lėšų (mlrd. eurų) poreikio struktūra 2018 metais

Prognozuojama, kad valdžios sektoriaus skola 2018 metų pabaigoje sudarys apie 16,3 mlrd. eurų, arba 37,6 procento bendrojo vidaus produkto. Prognozuojamas grynasis skolinių įsipareigojimų pokytis siekia (neigiamas skaičius) -782 mln. eurų, tačiau įvertinus rizikas, susijusias su finansinio užstato pateikimu pagal išvestinių finansinių priemonių sandorius – 186 mln. eurų, su numatomu perfinansavimo rizikos priemonių poveikiu apie 70 mln. eurų ir išlaidų dėl Europos Sąjungos bendrojo pertvarkymo fondo poreikiu – 25 mln. eurų, nustatomas (neigiamas skaičius) -501 mln. eurų grynojo skolinių įsipareigojimų pokyčio limitas. Numatomas bendras valstybinių aukštųjų mokyklų ir valstybinių profesinio mokymo įstaigų pagal 2018 ir ankstesniais metais pasirašytas paskolų sutartis ir kitus įsipareigojamuosius skolos dokumentus limitas – 18 mln. eurų.

3 pav. Valdžios sektoriaus skolos ir bendrojo vidaus produkto kitimas 2013–2018 m.

Prognozuojama, kad 2018 metais valstybės garantuotos skolos ir BVP santykis sudarys apie 1,2 proc. prognozuojamo BVP ir nekels rizikos valstybės finansams.

Išvados

1. Nors vertybiniai popieriai atlieka daug funkcijų, rinkos ekonomikos sąlygomis pagrindinės yra šios: galimybė palankiausiomis sąlygomis pritraukti kapitalą, būtiną investicinių projektų finansinių lėšų reikmei padengti; vertybiniai popieriai ne tik skatina rinkos dalyvius aktyvinti lėšų bei kapitalo cirkuliavimą tarp rinkos subjektų, bet ir sukuria bendrovių akcininkų nuosavybės pridėtinę vertę.
2. Vertybinių popierių funkcijos rinkos ekonomikoje daugelio autorių tapatinamos su vertybinių popierių rinkos atliekamomis funkcijomis. Būtina pabrėžti, jog vertybinis popierius – tai objektas, kuriuo išreiškiami subjektų – rinkos dalyvių – susitarimai. Vertybinių popierių rinka – tai erdvė, kurioje šie susitarimai įteisinami. Dėl to vertybinių popierių rinkos funkcijas reikia nagrinėti laikantis platesnio makroekonominio požiūrio, nei iki šiol aprašytuose tyrinėjimuose.
3. Vertybinių popierių rinkos aktyvumas glaudžiai susijęs su galiojančiais įmonių įstatymais, Europos Sąjungos regionine politika, kapitalo judėjimu, Europos Sąjungos konkurencine aplinka, konkrečios Europos Sąjungos pramonės šakos politika.
4. Atlikus mokslinės literatūros ir empirinių tyrimų analizę galima teigti, kad valstybės skola yra neatskiriamas makroekonominės politikos elementas, kuris sukelia teigiamus ir neigiamus padarinius šalies ekonomikos augimui.

Literatūra

1. Lietuvos Respublikos finansų ministeriją [interaktyvus]. Vilnius. Prieiga per internetą <https://finmin.lrv.lt/lt/veiklos-sritys/valstybes-skolos-valdymas/skolinimosi-programa-2018>
2. LR valstybinių popierių išleidimas [interaktyvus]. Vilnius. Prieiga per internetą <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.485A06264266>
3. J. ČIBURIENĖ, M. POVILAITIS. Valstybės skolos poveikis ekonomikai. Vilnius, 2005 m. Nr. 33: 23–36.
4. Eimutis VALAKEVIČIUS. Investavimas finansų rinkose. Kaunas, 2011m., 30 psl., ISBN 978-9955-25-556-7.
5. Aldona JUOZAPAVIČIENĖ. Išvestiniai instrumentai tarptautinėse finansų rinkose. Kaunas, 2011 m., 28-35 psl., ISBN 978-609-02-0852-6.

PURPOSE AND VALUE OF GOVERNMENT DEBT SECURITIES

Summary

The transition economies provide scientifically new, less researched, and scientifically relevant problem areas. One such market interconnection between government borrowing and securities (hereinafter referred to as "securities"). The transition economy type allows us to better understand and assess economic phenomena and to identify the peculiarities of such phenomena. The transitional economy is characterized by its stronger dynamism. The changing economic environment and the growing knowledge of that environment determine this. Researchers in economics say that the development of the financial sector is very important for the period of economic development: without considering this, economic development is slowing down, due to lack of financial resources.

To activate the general financial sector development, the state, using its borrowing power, could use borrowing instruments together not only to solve current financial problems, but also to tilt the process towards the activation of the country's securities market and contribute to the promotion of the general economy. This would also increase the ability of companies to raise additional capital. Therefore, a scientific problem is a relevant and solvable precondition for the development of the financial sector of the state, the securities market, using the state borrowing mechanism in transition economies.

So far, government borrowing research in Lithuania is scarce. Since state borrowing is currently actively used in solving economic problems in Lithuania, the value of similar studies is higher. Moreover, over the last few years, the Lithuanian financial market environment has changed considerably, therefore, studies that are related to state borrowing and securities market become more significant. It encourages consideration of the influence of state borrowing on the development of the securities market of the country. The collateral analysis of these two components (government borrowing and financial market share - market share) enables us to obtain new results from a scientific and practical point of view.

VIRTUALI VALIUTA BITCOIN: KAS TAI IR KAIP TAI VEIKIA

Eglė Grušauskaitė, Adriana Javniškytė

Mokslinė vadovė – lektorė Sigita Juzėnienė

Vilniaus kolegija, Ekonomikos fakultetas

Ivadas

Virtuali valiuta – Bitkoinas tampa nuolatinio diskusijų objektu tarp investavimo praktikų ir teoretikų. Vieni teigia, kad tai perspektyvi investavimo kryptis, jos naudojamos technologijos ateityje gali tapti atsiskaitymo priemonių pagrindu ir drąsiai į ją investuoja. Kiti yra nusiteikę skeptiškai ir abejoja dėl šios kriptovaliutos patikimumo bei teigia, kad tai burbulas, kuris greitai subliuks.

Straipsnio tikslas – išanalizuoti virtualią valiutą Bitcoin ir apibendrinti Bitcoin veikimo principus.

Straipsnio uždaviniai:

1. Susisteminti informaciją iš įvairių literatūros šaltinių apie Bitcoin kriptovaliutos raidą;
2. Išnagrinėti Bitcoin virtualios valiutos veikimo principus;
3. Išsiaiškinti Bitcoin gavybos būdus.

1. Virtuali valiuta Bitcoin ir jos atsiradimo istorija

Nuo to laiko, kai atsiskaitymui už prekes buvo pradėti naudoti popieriniai ir metaliniai pinigai, pastarieji stipriai pakeitė savo formą ir panaudojimo sritį. Dabar pinigus galima įsivaizduoti ne tik kaip monetas pagamintas iš brangių metalų ar banknotus turinčius tam tikrą nominalią vertę, bet ir kaip elektroninę (skaitmeninę) formą turinčias atsiskaitymo priemones. Sparčiai tobulėjant informacinėms technologijoms pinigai įgijo skaitmeninę formą, jie atlieka visas standartinių pinigų funkcijas. Plačiau kalbant apie virtualiąsias valiutas (kriptovaliutas) - tai yra skaitmeniniai pinigai, kurių nereglamentuoja, neleidžia į apyvartą ir negarantuoja Centrinis Bankas. Nepaisant to, virtualios valiutos gali būti kaip atsiskaitymo priemonė, kuria galime atsiskaityti ne tik socialiniuose tinkluose, kompiuteriniuose žaidimuose, tačiau, pastaraisiais metais išaugus skaitmeninių pinigų populiarumui, atsiranda galimybės atsiskaityti ir už įprastines kasdienes paslaugas, prekes, pavyzdžiui restoranuose, viešbučiuose, atsiskaityti už kompiuterio ar kitų prekių pirkimą. Pirmoji ir šiuo metu populiariausia virtuali valiuta arba dar kitaip vadinama kriptovaliuta yra Bitcoin. Šią valiutą 2009 metais sukūrė žmogus ar grupė žmonių, tikėtina programuotojų, pasivadinusi – Satoshi Nakamoto. Deja, tikslus ar tikslūs šios idėjos autorių ir įgyvendintojų vardai niekam nėra žinomi. Atsiradus šiai valiutai dauguma žmonių tai priėmė kaip savotišką žaidimą, pramogą, nes 2012 metais 1 Bitcoiną galima buvo įsigyti viso labo už 10 dolerių. Taigi, žmonės daug negalvoję apie šios kriptovaliutos

ateities perspektyvas, paprasčiausiai turimas dešimtis Bitcoinų išleisdavo maistui ar kitoms smulkmenoms.

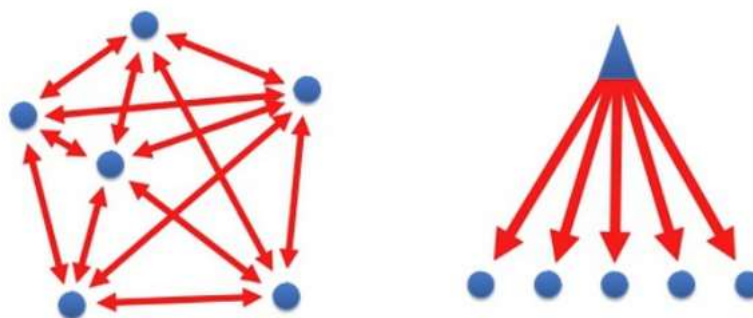
2. Bitcoin valiutos veikimo principai

Šios valiutos veikimas yra paremtas „*BlockChain*“ technologija. Tai yra P2P (peer-to-peer) principu veikianti ryšio technologija. Operacija vyksta tiesiogiai tarp vartotojų turinčių lygias teises, susijungusių į tinklą, vengiant bet kokios trečiosios šalies įsikišimo.

Visos piniginės operacijos bankuose vyksta dalyvaujant trimis asmenims: pinigų gavėjui, pinigų siuntėjui ir bankui. Bankas saugo informaciją apie atliktą finansinę operaciją, tačiau tą informaciją gali pakeisti pats bankas arba tas, kas įsilaužia į sistemą.

Bitcoin valiuta veikia panašiu principu, tik paprasčiau – nėra trečiojo asmens (tarpininko), šiuo atveju – banko. Informacija apie operaciją saugoma kodo grandinėje (blockchain). Būtent virtualios valiutos naudotojai sudaro visą sistemą/tinklą (angl. blockchain / liet. kodo grandinę), kurioje saugoma informacija. Tad, jeigu kažkas norėtų įsilaužti į virtualios valiutos sistemą, tuomet jis turėtų įsilaužti praktiškai į visų vartotojų kompiuterius.

Kiekvieno vartotojo kompiuteryje esanti programinė įranga iš kodo grandinės gautus duomenis realiu laiku sutikrina sulyginama jas su savo turima sąrašo kopija. Transakcijos, kurios bando išleisti neegzistuojančius (tinklo dalyvių turimose sąrašo kopijose) pinigus, atmetamos (daugumos tinklo). Įvykusiomis laikomos tos transakcijos, dėl kurių sutaria didžioji tinklo (kodo grandinės, angl. blockchain) dalis. Tam, kad vienas žmogus negalėtų susikurti milijono vartotojų ir gauti milijono balsų, naudojama proof-of-work sistema – „balsų“ skaičius suteikiamas ne už vartotojų kiekį, bet už vartotojo paskirtų (bitcoin tinklui) kompiuterio resursų kiekį (šis transakcijų patvirtinimo procesas vadinamas „kasimu“, o tai atliekantis vartotojas vadinamas anglišku pavadinimu „miner“).

1 pav. Kairėje pusėje – peer to peer decentralizuotas valdymas, dešinėje – centralizuotas, kai serveris valdo tam tikrą kiekį sistemų

3. Bitcoin „kasimo“ proceso veikimas

Tam, kad būtų pervestas Bitcoinas ar jo dalis (Satoshis) iš vienos sąskaitos į kitą, reikalingi galingi kompiuteriai, kurie ir atlieka šį darbą sprenddami sudėtingus algoritmus, kurie ir garantuoja transakcijos saugumą ir anonimiškumą. Iš esmės Bitcoin valiutos nebūtų, jeigu nebūtų galingų kompiuterių, kurie tvirtina transakcijas, taip pat Bitcoin taip nepopuliarėtų jeigu neplistų transakcijų skaičius.

Į transakcijų tvirtinimo kompiuterius, dar taip vadinamas **Bitcoin** kasyklas, yra investuojama milijardai dolerių, kasyklų savininkai perka galingus kompiuterius, kurie pagal numatytas taisykles sprendžia nuolat sudėtingesnius uždavinius Bitcoin transakcijoms patvirtinti. Už transakcijų tvirtinimą, kasyklų savininkai sukuria Bitcoinus ir gauna juos į savo sąskaitas. Seniau Bitcoin kasimas buvo gana paprastas, nes nebuvo taip plačiai naudojamas, buvo galima naudoti namie turimą kompiuterį, laikyti jį įjungus ir kasti Bitcoinus. Didėjant algoritmų sudėtingumui, kyla reikalavimai kompiuterinei įrangai, kuri turi išspręsti vis sudėtingesnius uždavinius. Yra sakoma, kad pradėti Bitcoin kasimo verslą, kuris būti pelningu reikia bent 5 mln. JAV dolerių. Yra paskaičiuota, kad šiai dienai norint sukurti vieną Bitcoiną reikia išleisti daugiau nei \$1000 (kai šiuo metu BTC kaina \$4000). Puikus verslas kasyklų savininkams. Bitcoin taisyklėse ir algoritmuose yra numatytas Bitcoinų kasimo maksimalus skaičius, t. y. 21 mln. Bitcoin, o šiuo metu yra iškasta daugiau nei 16 mln. Bitcoinų. Taigi, yra paskaičiuota, kad likusius 5 mln. Bitcoinų, naudojant vis tobulėjančias kompiuterines technologijas iškas iki 2020-2030 metų, nes algoritmai vis sudėtinges.

Išvados

1. Bitcoin yra virtuali valiuta (kriptovaliuta), kuri buvo sukurta kaip alternatyva standartinėms atsiskaitymo priemonėms, tačiau dėl savo spartaus vertės didėjimo yra dažniau naudojama kaip investicinė priemonė, kuri buvo sukurta 2009 m., tačiau itin plačiai pradėta naudoti tik apie 2017 m.
2. Bitcoin išsiskiria iš kitų atsiskaitymo būdų tuo, kad naudoja decentralizuotą valdymo sistemą, kuomet sistemą valdo visi jos naudotojai tarpusavyje tvirtinantys vykdomas transakcijas. Transakcija laikoma įvykdyta tada, kai jai pritaria didžioji dauguma vartotojų.
3. Bitcoin pervedimui iš vienos sąskaitos į kitą, reikalingi galingi kompiuteriai, kurie ir atlieka šias operacijas sprenddami sudėtingus algoritmus, kurie ir garantuoja transakcijos saugumą ir anonimiškumą, kaip atlygis už tai, yra pervedama tuo metu nustatyta kriptovaliutos dalis algoritmus sprendžiančio kompiuterio savininkui.

Literatūra

1. *Bitkoinas* [interaktyvus]. Verslo žinios [žiūrėta 2018 m. kovo 25 d.]. Prieiga per internetą: <http://zodynas.vz.lt/bitkoinas>
2. *Bitcoin Price* [interaktyvus] Bitcoin.com [žiūrėta 2018 m. kovo 27 d.]. Prieiga per internetą: <https://charts.bitcoin.com/chart/price>
3. *Bitcoin istorija, kasyklos, kainos pokyčiai, ateitis* [interaktyvus]. Bankai.lt [žiūrėta 2018 m. kovo 28 d.]. Prieiga per internetą: <https://www.bankai.lt/valiutos/valiutu-naujienos/bitcoin-istorija-kasyklos-kainos-pokyciai-ateitis-1241.html>
4. *5 priežastys, kodėl Bitcoin nėra burbulas. NASDAQ išvalgos* [interaktyvus]. Apie investavimą paprastai [žiūrėta 2018 m. kovo 28 d.]. Prieiga per internetą: <https://www.aipt.lt/5-priezastys-kodel-bitcoin-nera-burbulas-nasdaq-izvalgos/>
5. *Why do Bitcoins have value?* [interaktyvus]. Investopedia [žiūrėta 2018 m. kovo 28 d.]. Prieiga per internetą: <https://www.investopedia.com/ask/answers/100314/why-do-bitcoins-have-value.asp>
6. *Bitcoin* [interaktyvus]. Investopedia [žiūrėta 2018 m. kovo 28 d.]. Prieiga per internetą: <https://www.investopedia.com/terms/b/bitcoin.asp>
7. *Peer to peer tinklo veikimas* [interaktyvus] Bitcoinlt.org [žiūrėta 2018 m. kovo 28 d.]. Prieiga per internetą: <http://bitcoinlt.org/>
8. *VŽ paaiškina: kas yra „blockchain“* [interaktyvus]. Verslo žinios [žiūrėta 2018 m. kovo 28 d.]. Prieiga per internetą: <https://www.vz.lt/sektoariai/informacines-technologijos-telekomunikacijos/2016/05/24/vz-paaiskina-kas-yra-blockchain>

VIRTUAL CURRENCY BITCOIN: WHAT IT IS AND WHAT IT WORKS

Summary

Lately virtual currency became the constant object of discussion between investment practitioners and theorists in the modern world. Some argue that this is viable investment direction, and technologies used by it in the future may become the basis for settlement and courageous investment. Others are skeptical and question the credibility of this crypt currency, and they say it's a bubble that's going to pop sooner or later. Bitcoin is a virtual currency, which has been developed as an alternative to standard billing tools, but due to its rapid increase in value, is more often used as an investment mean that was created in 2009, but very widely used only in 2017. Bitcoin distinguishes itself from other payment methods by using a decentralized management system, when the system is managed by all its users, interconnecting executed transactions, the transaction is considered executed when it is accepted by the clear majority of the users. To transfer a Bitcoin from one account to another requires powerful computers that perform these operations in solving complex algorithms that guarantee transaction security and anonymity as a reward for it, the algorithms for the part of the cryptanalysis algorithm currently assigned to the host computer are transferred.

VISUOMENĖS POŽIŪRIS Į KRIPTOVALIUTĄ

Austėja Javaišytė

Mokslinė vadovė – lektorė Inga Pašiušienė

Vilniaus kolegija, Ekonomikos fakultetas

Išvadas

Žodis „kriptovaliuta“ pastaruoju metu viešojoje erdvėje skamba dažnai. Jo populiarumas nuolat didėja, kaip ir su juo susiję paslaptiniai žodžiai – „kasimas“, „blokų grandinės“ ir kiti. Debatai internete nesibaigia: kriptovaliutų entuziastai tiki, kad ateis diena, kai jos galės pakeisti įprastas valiutas, o skeptikai sako, kad tai – tik burbulas, XXI a. aukso karštligė, kuri vieną dieną sprogs. Skaičiai rodo, jog iš dabartinių 7,5 mlrd. pasaulio gyventojų tik iki 0,077 proc. naudojami šiomis technologijomis. Peršasi tik viena logiška išvada – mes esame labai ankstyvojoje rinkos stadijoje: nors apie tai šnekančiųjų daug, bet realiai tai dar toli iki visuotinio „viruso“. Pasaulyje ši virtuali valiuta plinta, todėl nenuostabu, kad ir apie ją žinančiųjų daugėja. Daug ir nuomonių. Todėl įdomu, kaip šį naują atsiskaitymo būdą priima įvairaus amžiaus visuomenės nariai.

Pagal patvirtintą Lietuvos banko poziciją, finansų rinkos dalyviai neturėtų užsiimti virtualiųjų valiutų pardavimu, neturėtų sudaryti sąlygų klientams atsiskaityti virtualiosiomis valiutomis jų išduotomis mokėjimo priemonėmis (pavyzdžiui, išankstinio apmokėjimo, debeto ar kredito kortelėmis), nevykdyti jokių operacijų virtualiosiomis valiutomis, taip pat neužsiimti jų keitimo ar kita panašia veikla. Tai rizikinga ir anonimiška, skatinanti terorizmą bei aferą veikla.

Straipsnio tikslas – pateikti informaciją apie virtualią valiutą, išskirti jos teigiamas ir neigiamas puses, išanalizuoti atliktos apklausos duomenis.

Straipsnio uždaviniai:

1. Aptarti kriptovaliutos sąvoką bei pirkimo eigą;
2. Atskleisti virtualių valiutų privalumus ir trūkumus;
3. Išanalizuoti atliktos apklausos duomenis.

1. Kas yra ta kriptovaliuta?

Kriptovaliuta – tai skaitmeninė arba virtuali valiuta, leidžianti anonimiškai atlikti internetinius mokėjimus tiesiogiai tarp vartotojų nesinaudojant bankais ar kitais tarpininkais. Kriptovaliutos neturi fizinės išraiškos – nėra jų monetų ar banknotų, kuriuos būtų galima pačiupinėti. Jos egzistuoja tik virtualiame pasaulyje: nuo valiutos, naudojamos internetinių kompiuterinių žaidimų aplinkoje ir socialiniuose tinkluose, iki atsiskaitymo priemonės, kurią galima naudoti ne tik internete arba realiame gyvenime. Šiuo metu atsiranda vis daugiau galimybių virtualia valiuta atsiskaityti už prekes

ir paslaugas, perkamas iš mažmenininkų, restoranuose ir pasilinksminimo vietose. Paprastai tokiems sandoriams netaikomos rinkliavos ar mokesčiai, nes juose nedalyvauja bankai. Šių kriptovaliutų galima įsigyti kriptovaliutų biržose, o jų vertę nustato paklausos– pasiūlos dėsnis. Kuo daugiau žmonių nori įsigyti kriptovaliutos, tuo jos vertė yra didesnė, ir atvirkščiai. Šiuo metu terminas „skaitmeninės valiutos“ daugumai žmonių pirmiausia reiškia *bitkoiną*. Jis susikūrė sau gerą vardą, nes buvo novatoriškas ir pirmasis rinkoje, todėl ir išliko populiariausias. Vienas bitkoinas šiuo metu kainuoja apie 8522 eurus, o bendra visų apyvartoje esančių bitkoinų vertė siekia apie 143 mlrd. eurų (2018 metų sausio 26 d. duomenimis).

1 pav. Bitkoino simbolis

Antroji pagal populiarumą valiuta yra „*Ethereum*“. Jos vieneto vertė yra apie 812 eurų (2018 metų sausio 26 d. duomenimis). Tačiau skirtingų kriptovaliutų egzistuoja per tūkstantį, daugelio jų vienetų vertė yra pora eurų ar netgi dar mažesnė.

Pirkimo eiga: asmuo, norintis įsigyti kriptovaliutos, susikuria virtualią tos kriptovaliutos piniginę. Tada jis gauna savo asmeninę ir viešą sąskaitos numerius. Jie kiekvienam asmeniui yra unikalūs (žr. 2-ą paveikslą).

Kaip pradėti prekiauti?	Atidaryti naują sąskaitą / Prisijungti
Norint prekiauti Bitmarket.lt biržoje, būtina turėti Misterlango mokėjimų sąskaitą. Prekyba vykdoma šioje sąskaitoje esančiomis lėšomis. Sąskaitą atsidaryti paprasta - užtruksite vos 5 minutes. Jų metu bus tvirtinama Jūsų asmens tapatybė, todėl pasirašykite asmens dokumentą bei interneto kamerą. O prieš prekiaujant įsitikinkite, kad turite pakankamą likutį sąskaitoje.	Įveskite savo el. paštą Įveskite slaptažodį Atidaryti Pamiršote slaptažodį?

2 pav. Registracijos langas bitmarket.lt

Asmeninis sąskaitos numeris yra naudojamas prisijungimui prie sistemos, o viešą reikia nurodyti norint gauti pinigus. Asmeninę sąskaitos numerį galima palyginti su elektroninės

bankininkystės slaptažodžiu, o viešą – su banko sąskaitos numeriu. Tačiau, skirtingai negu elektroninės bankininkystės atveju, praradus ar pamiršus asmeninį sąskaitos numerį, kriptovaliutos sąskaitoje laikomų jos vienetų susigrąžinti neįmanoma.

2. Virtualių valiutų privalumai ir trūkumai

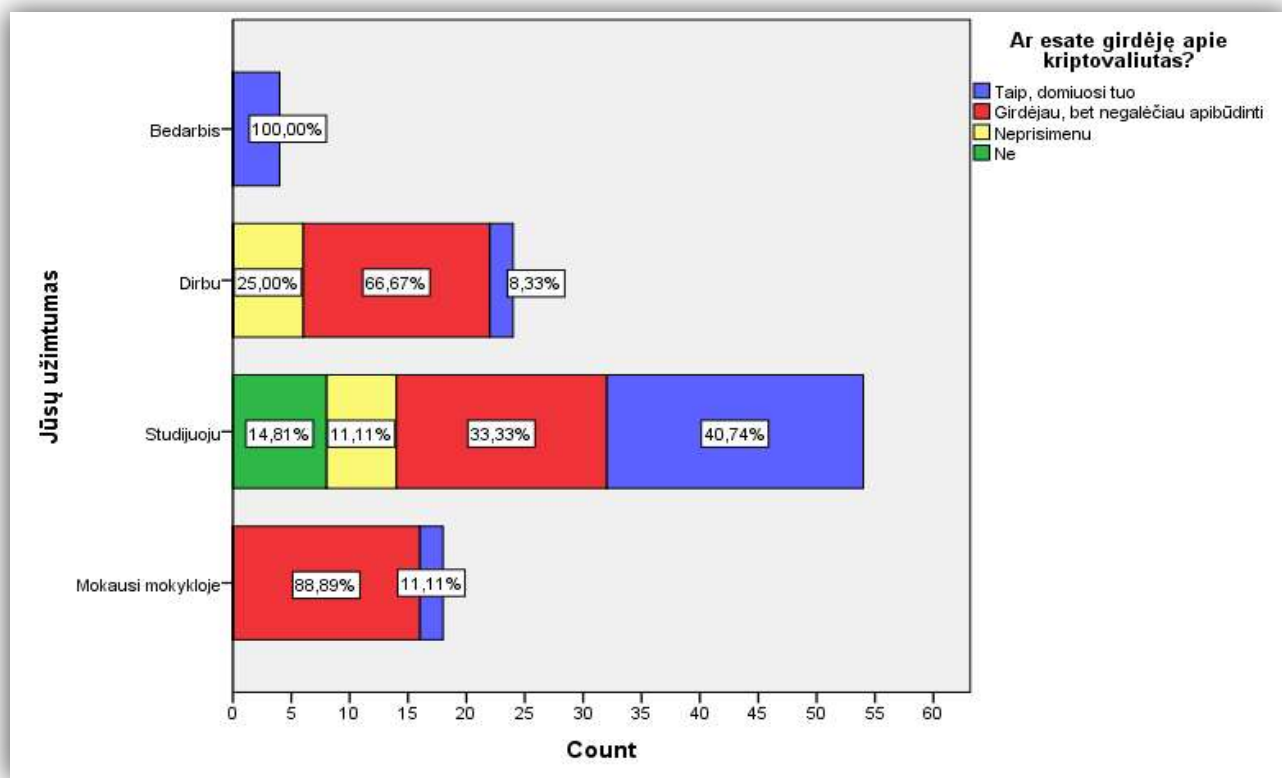
Viskas turi gerąją ir blogąją medalio pusę. Kaip jau buvo minėta prieš tai, kriptovaliutų didžiausias privalumas – privatumas. Nereikia jokio trečiojo asmens, dažniausiai banko, kuriam būtų mokami mokesčiai už pavedimus, o ypač už dideles sumas. Valiutos pervedimas greitas, nes nesvarbu į kurią šalį ar kokią sumą pervedi, ji pasieks gavėją per kelias minutes. Taip pat kriptovaliutos yra apsaugotos nuo infliacijos, nes jų kiekis yra ribotas, o, pavyzdžiui, prispausdinant papildomo dolerio, krenta jo vertė. Bitkoinų yra 21 mln. vienetų ir šis skaičius niekada nekinta, todėl jie negali kristi dėl infliacijos. Virtualios valiutos priklauso nuo žmonių, nes kuo daugiau asmenų nori įsigyti kriptovaliutos, tuo jos vertė yra didesnė. Skirtingai negu įprastos valiutos, tokios kaip doleriai ar eurai, kriptovaliutos nėra išleidžiamos centrinių bankų ir nėra prižiūrimos jokios šalies valdžios institucijų. Kriptovaliutų vienetai sukuriama vykstant technologiniam procesui, vadinamam „kasimu“ (panaudojus kompiuterių resursus galima kriptovaliutų įgyti nemokamai – išsprendus matematines problemas, stebint, kad procesai vyktų sklandžiai ir skaidriai).

Tačiau vienas pagrindinių kriptovaliutų privalumų – anonimiškumas, kelia daugiau nerimo nei vertės. Iš vienos pusės, tai yra tiesa, nes kiekvienas kriptovaliutos turėtojas gali matyti kiek, kada ir kokia elektroninė pinigine persiuntė virtualiąją valiutą. Tačiau tai dar nereiškia, kad galima identifikuoti, kokiam asmeniui priklauso ta pinigine ir iš kur jis gavo pinigus. Niekas netrukdo tam pačiam žmogui turėti šimtus ar tūkstančius nežinomų elektroninių piniginių, atlikti dešimtis pervedimų tarp savo paties piniginių ir taip paklaidinti pinigų kilmę. Tuomet tampa neįmanoma susekti tą, kuris gavo kriptovaliutą iš nelegalios veikos ir tą, kuris nori pakeisti virtualią valiutą į tikrus pinigus, net jeigu galutinis gavėjas yra identifikuotas kriptovaliutos keitykloje. Iš tiesų, nusikaltėliams net nereikia išsigryninti kriptovaliutos, nes su ja jie gali nusipirkti ginklų, narkotikų ar tiesiog atsiskaityti už legalias paslaugas ar prekes. Taip pat jiems nereikia naudotis valiutų keityklomis, nes jie tiesiog juos gali išsikeisti su kitais žmonėmis. Tad net ir keityklų reguliavimas neužkirstų kelio nusikalstamai veiklai ir terorizmo finansavimui. Kadangi kriptovaliutos nėra niekaip reglamentuotos, traktuojama, jog tokia atsiskaitymų ir mokėjimų veikla nepatenka į Lietuvos teisės aktais reglamentuojamą sritį, gautų pinigų nereikia deklaruoti, jie neprižiūrimi jokios institucijos.

3. Apklausos „Požiūris į kriptovaliutas“ rezultatai

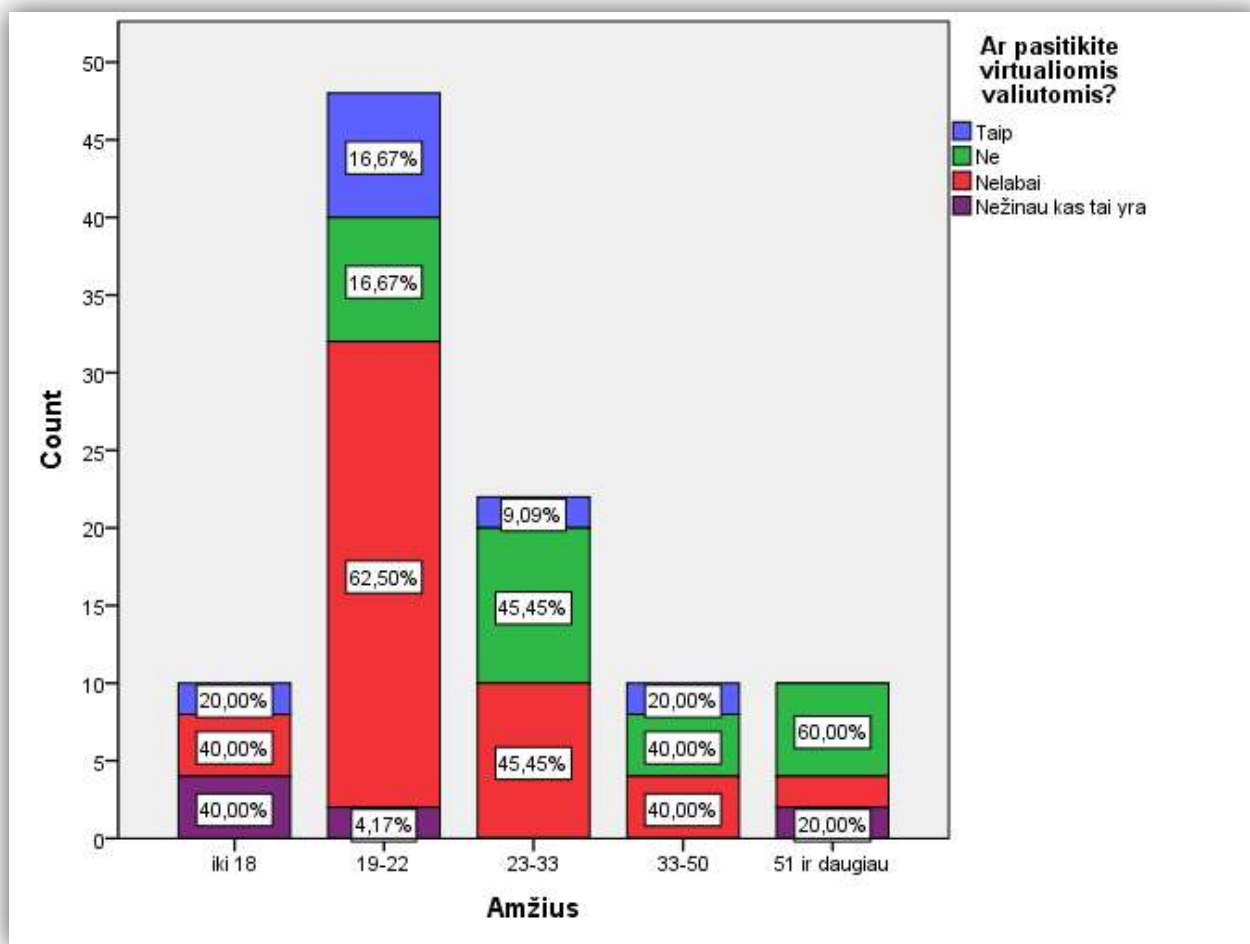
Norint sužinoti visuomenės nuomonę apie kriptovaliutą, 2018 m. sausio 15–31 d. atlikta anoniminė internetinė apklausa „Požiūris į kriptovaliutas“. Apklausa atlikta internetinėje aplinkoje, joje dalyvavo 100 žmonių. Anketoje buvo pateikti 8 klausimai. Respondentų amžius nuo 17 iki 53 metų. Statistiniam tyrimo duomenų apdorojimui buvo naudojamos Microsoft Excel ir SPSS programos.

Žiniasklaidoje vis daugėja informacijos apie naująją valiutą, todėl nenuostabu, kad į klausimą „Ar esate girdėję apie kriptovaliutas?“, 80 proc. atsakė teigiamai. Pusė respondentų yra apie tai girdėję, bet tiksliai apibūdinti negalėtų, o 30 proc. yra girdėję ir domisi tuo. 20 proc. atsakė, kad nėra visai girdėję arba neprisimena. Šiuos atsakymus palyginus su respondentų veikla (užimtumu), matyti, kad labiausiai kriptovaliutomis domisi studijuojantys asmenys. Įdomu pastebėti, kad visi apklausoje dalyvavę bedarbiai (nors jų buvo tik 4) taip pat kriptovaliutomis domisi. (žr. 3-ią paveikslą).

3 pav. Atsakymai į klausimą „Ar esate girdėję apie kriptovaliutas?“ pagal respondentų užimtumą

Du trečdaliai apklaustųjų (66 proc.) nežino kaip ir kur galima panaudoti virtualias valiutas. Kriptovaliutomis pasitiki tik apie 14 proc. apklaustųjų, beveik 80 proc. nelabai pasitiki arba nepasitiki visai (28 proc.). Vyresni respondentai virtualiomis valiutomis nepasitiki labiau: tarp vyresnių nei 51 metai respondentų net 60 proc. atsakė, kad nepasitiki, kai tarp asmenų iki 18 metų amžiaus, tokių neatsirado visai. (žr. 4-ą paveikslą).

4 pav. Pasitikėjimas virtualiomis valiutomis pagal respondentų amžių

Virtualių valiutų galimybės vis populiarėja, todėl anketoje buvo pateiktas klausimas, ar pats apklaustasis nebijotų rizikuoti ir galėtų pradėti naudotis jomis. Panagrinėjus šio klausimo atsakymus, galima matyti ryšį su atsakymais į klausimą apie virtualių valiutų panaudojimą (net 66 proc. nežino kur ir kaip jos naudojamos): 54 proc. respondentų atsakė, kad neišdrįstų, tik 26 proc. surizikuotų pabandyti.

Visiems diskutuojant apie XXI a. aukso karštligę – kriptovaliutas, paskutiniai anketos klausimai buvo būtent apie jų ateitį. Kad jos bus dar populiareesnės ir plačiau naudojamos atsakė 76 proc. atsakiusiųjų. 46 proc. apklaustųjų mano, kad kriptovaliutų pagalba galima lengvai praturtėti.

Išvados

1. Kriptovaliuta – tai skaitmeninė valiuta, leidžianti anonimiškai atlikti internetinius mokėjimus tiesiogiai tarp vartotojų nesinaudojant bankais ar kitais tarpininkais. Ši naujovė daugeliui kelia abejonių dėl jos patikimumo.

2. Greitas šios valiutos vertės kritimas ar kilimas per parą neatrodo labai patikimai ir stabiliai. Kriptovaliutų didžiausias privalumas – privatumas, o vienas pagrindinių kriptovaliutų privalumų – anonimiškumas, kelia daug nerimo.

3. Atlikus apklausą, pastebima, jog pusė respondentų yra girdėję apie kriptovaliutą, tačiau daugiau apie ją papasakoti negalėtų. Tai rodo, jog visuomenė dar nėra labai gerai informuota, todėl didesniąją dalis nerizikuotų pradėti naudotis kriptovaliuta. Skaitmeninėmis valiutomis labiau pasitiki studijuojantys nei vyresnio amžiaus žmonės. Tačiau jomis nepasitikint, visgi tikima sėkminga jos ateitimi.

Literatūra

1. *15min paaiškina: kas yra kriptovaliutos, kur slypi jų galimybės ir grėsmės?* [interaktyvus]. 15min, 2017. [žiūrėta 2018 m. sausio 25 d.] Prieiga per internetą <<https://www.15min.lt/verslas/naujiena/finansai/15min-paaiskina-kas-yra-kriptovaliutos-ir-kaip-jos-veikia-662-871380>>.

2. *Bitcoin Charts*. [interaktyvus]. CoinMarketCap, 2018. [žiūrėta 2018 m. sausio 26 d.] Prieiga per internetą <<https://coinmarketcap.com/currencies/bitcoin/#charts>>.

3. *Ethereum Charts*. [interaktyvus]. CoinMarketCap, 2018. [žiūrėta 2018 m. sausio 26 d.] Prieiga per internetą <<https://coinmarketcap.com/currencies/ethereum/#charts>>.

4. *Kas yra kriptovaliutos, kaip pradėti ir kokie pavojai laukia?* [interaktyvus]. Bankai.lt, 2017. [žiūrėta 2018 m. sausio 25 d.] Prieiga per internetą <<https://www.bankai.lt/valiutos/valiutu-naujienos/kas-yra-kriptovaliutos-kaip-pradeti-ir-kokie-pavojai-1219.html>>.

5. *Tamsioji kriptovaliutų pusė, arba ką nutyli jos šalininkai*. [interaktyvus]. Verslo žinios, 2017. [žiūrėta 2018 m. sausio 28 d.] Prieiga per internetą <<https://www.vz.lt/rinkos/2017/10/12/tamsioji-kriptovaliutu-puse-arba-ka-nutyli-jos-salininkai>>.

RESIDENT OPINION ABOUT CRYPTOCURRENCY

Summary

Cryptocurrency is a digital currency that allows anonymous online payments to be made directly between users without the use of the banks or other users and this innovation raises many doubts about its reliability. The rapid decline in the value of this currency in a day seems very reliable and stable. Surveys show that half of the respondents have heard of cryptocurrency but could not tell more about it. This shows that the public is not yet very well informed, so the majority would not risk using the cryptocurrency. The virtual currency is no longer trusted by older people, more interesting students. Not trusting the virtual currency is still believed to succeed in its future.

VISUOMENINIO PASTATO IŠORINIŲ SIENŲ RACIONALIAUS INŽINERINIO SPRENDIMO NUSTATYMAS

Agnė Pangonytė

Mokslinės vadovės – lektorė Birutė Požėrienė, doc. Violeta Medelienė

Kauno technikos kolegija

Anotacija. Vieni iš pagrindinių reikalavimų, keliamų naujai projektuojamiems pastatams yra šių pastatų energetinis ir ekonominis efektyvumas. Todėl pagrindinės pastatų konstrukcijos- sienos, turi būti šiuolaikinės ir ilgalaikės, atitikti šiluminius, techninius, ekonominius, estetinius, ir kitus reikalavimus. Jų pasirinkimas yra labai didelis. Straipsnyje analizuojami visuomeninių pastatų išorinių sienų konstrukciniai sprendimai ir pateikiamas daugiatis jų vertinimas, leidęs nustatyti racionalų sprendimą.

Pagrindiniai žodžiai: visuomeninis pastatas, išorinės sienos, konstrukciniai sprendimai, vertinimo kriterijai, daugiatis vertinimas.

Ivadas

Išorinės sienos saugo pastatus nuo šalčio, kritulių, stiprių vėjų, triukšmo ir ugnies. Tinkamas išorės sienų konstrukcinis sprendimas ir parinkta šilumos izoliacija sukuria sveiką ir malonų vidaus patalpų mikroklimatą. Todėl teisingas šio sprendimo pasirinkimas yra labai svarbus pastato energetiniam ir ekonominiam efektyvumui. Kadangi rinkoje yra didelis šių medžiagų pasirinkimas, projektuotojams sunku iš karto priimti teisingą sprendimą. Tyrime formuluojama **problema** – kuris išorinių sienų konstrukcinis sprendimas būtų racionalus naujai projektuojamam visuomeniniam pastatui.

Tyrimo tikslas – išanalizuoti galimus išorinių sienų sprendimus ir atlikti daugiatis šių sprendimų vertinimą.

Tyrimo uždaviniai:

1. Nustatyti galimus visuomeninio pastato išorinių sienų sprendimus.
2. Sudaryti vertinimo rodiklių sistemą išorinių sienų sprendimams įvertinti ir apskaičiuoti jų reikšmingumą.
3. Atlikti daugiatis sprendimų vertinimą ir nustatyti racionalų visuomeninio pastato išorinių sienų variantą.

Tyrimo objektas – visuomeninio pastato išorinių sienų konstrukcinių sprendimų vertinimas.

Tyrimo metodika: informacijos šaltinių analizė, kurios metu nustatyti galimi išorinių sienų konstrukcinių sprendimų variantai; teoriniai ir ekspertiniai kriterijų reikšmingumo nustatymo

metodai, kurių dėka nustatyta rodiklių svarba; daugiatisliai vertinimo metodai, kuriuos naudojant atliktas išorinių sienų sprendimų vertinimas ir nustatytas racionalus jų sprendimas.

1. Išorinių sienų konstrukcinių sprendimų analizė

Sienos yra veikiamos sudėtingo komplekso veiksnių: savosios masės, laikinųjų ir vėjo apkrovų, oro drėgmės ir t.t. Projektuojant pastatą reikia atsižvelgti į A++ kategorijos pastatų reikalavimus, kurių sienų varža turi būti ne mažesnė negu 10 W/m²K.

Atlikus informacijos šaltinių analizę projektuojamam pastatui atrinkti devyni galimi išorinių sienų variantai su skirtingais laikančiosios dalies gaminiais (skirtingų medžiagų blokeliais ir plytomis), skirtinga termoizoliacine medžiaga ir skirtingu apdailiniu sluoksniu. Kiekvienam variante parinktas toks šilumos izoliacinis sluoksnis, kuris užtikrina A⁺⁺ kategorijos pastatų reikalavimus. Išanalizuoti tokie galimi sienų konstrukcinių sprendimų variantai: Fibo blokelių siena su Finnfoam F-300 šilumos izoliacija (A1); Fibo blokų ir apdailinių plytų trisluoksnis mūras su mineraline vata (A2); FIBO siena Vėdinamo fasado sistema su metaliniu karkasu ir mineraline vata (A3); FIBO blokelių siena su akmens vatos plokštėmis FRONTROCK MAX E(A4); Bauroc ECOTERM+ 375 mm blokelių siena su akmens vatos plokštėmis FRONTROCK MAX E ir fasadinių plokščių apdaila (A5); Mūro sienos šiltinimo tinkuojama sistema(A6); Mūro sienos šiltinimo tinkuojama sistema su keramikos plytelių apdaila(A7); Trisluoksnio mūro siena (A8); Mūro sienos šiltinimo vėdinama sistema (tvirtinimas OSB ir plieno elementais(A9) (žr. 1 lentelę).

1 lentelė. Išorinių sienų konstrukcinių sprendimų variantai

A1

Fibo blokelių siena su Finnfoam F-300 šilumos izoliacija

Fibo blokai	- 250
Ekstruzinio polistirenio putplasčio Finnfoam F-300 plokštės	- 100
Straipsni 1 PM	- 50
Gręžinėties stiklo audinio tinklas su 100 mm žiedais	- 10
Klijavimo ir armavimo mišinys putplasčiui Ceresit ZU	- 5
Grindų pabarantis gruntas Ceresit CT 17	- 5
Silikatinis silikonas tinkas Ceresit CT 175	- 6

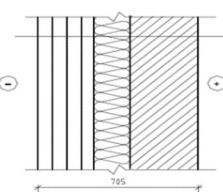
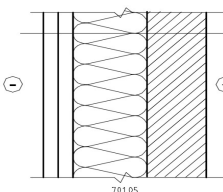
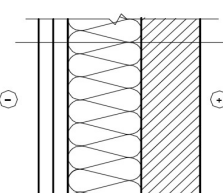
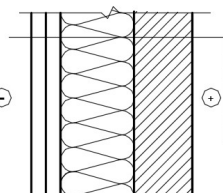
FIBO blokai - $\lambda_{pi}=0,23$ W/mK; Finnfoam F-300 - $\lambda_{pa}=0,037$ W/mK;

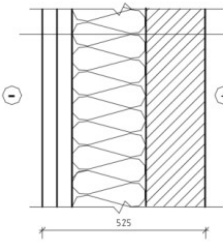
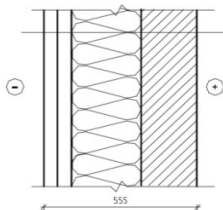
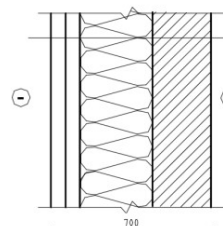
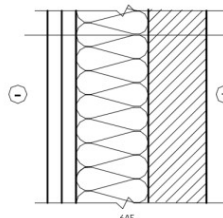
Kiti sluoksniai dėl labai mažos šiluminės varžos neįvertinti (stiklo, garo izoliacija ir t.t.)

Visuminė šiluminė varža gauta įvertinus kiekvieno sluoksnio šiluminę varžą :

$R_t = R_{si} + R_1 + R_2 + R_3 + R_{se} = 0,13 + 1,08 + 2,70 + 0,04 = 3,95$
 $m^2 \cdot K/W.$

Tuomet sienos šilumos perdavimo koeficientas bus lygus: $U = 1/R_t = 1/3,95 = 0,25$ W/ $m^2 \cdot K$

A2	Fibo blokų ir apdailinių plytų trisluoksnis mūras su mineraline vata <table><tr><td>Fibo blokai</td><td>- 250</td></tr><tr><td>Šilumos izoliacija ISOVER KL-33 (lankstūs ryšiai: 5cm/m2)</td><td>- 275</td></tr><tr><td>Vėjo izoliacija ISOVER RKL-31 Facade (sildes klaujamoms lėmnia juosta):</td><td>- 30</td></tr><tr><td>Vėdinamas oro tarpas</td><td>- 30</td></tr><tr><td>Keraminių pilnavidurių fasado apdailos plyta Lode Cameleo</td><td>- 120</td></tr></table>	Fibo blokai	- 250	Šilumos izoliacija ISOVER KL-33 (lankstūs ryšiai: 5cm/m2)	- 275	Vėjo izoliacija ISOVER RKL-31 Facade (sildes klaujamoms lėmnia juosta):	- 30	Vėdinamas oro tarpas	- 30	Keraminių pilnavidurių fasado apdailos plyta Lode Cameleo	- 120	FIBO blokai - $\lambda_{pi}=0,23$ W/mK; Šilumos izoliacija ISOVER KL-33 - $\lambda_{pa}=0,033$ W/mK; Kiti sluoksniai dėl labai mažos šiluminės varžos neįvertinti (stiklo, garo izoliacija ir tt.) Visuminė šiluminė varža gauta įvertinus kiekvieno sluoksnio šiluminę varžą : $R_t = R_{si} + R_1 + R_2 + R_3 + R_{se} = 0,13 + 1,08 + 8,33 + 0,04 = 9,58 \text{ m}^2 \cdot \text{K/W}.$ Tuomet sienos šilumos perdavimo koeficientas bus lygus $U = 1/R_t = 1/9,58 = 0,10 \text{ W/m}^2 \cdot \text{K}.$								
Fibo blokai	- 250																			
Šilumos izoliacija ISOVER KL-33 (lankstūs ryšiai: 5cm/m2)	- 275																			
Vėjo izoliacija ISOVER RKL-31 Facade (sildes klaujamoms lėmnia juosta):	- 30																			
Vėdinamas oro tarpas	- 30																			
Keraminių pilnavidurių fasado apdailos plyta Lode Cameleo	- 120																			
A3	FIBO siena.Vėdinamo fasado sistema su metaliniu karkasu ir mineraline vata <table><tr><td>Fibo blokai</td><td>- 250</td></tr><tr><td>Šilumos izoliacija ISOVER KL-33</td><td>- 300</td></tr><tr><td>mCon plėtimui atsparus karkaso sistema</td><td>- 30</td></tr><tr><td>ISOVER RKL-31 Facade mineralinės vatos plokštės</td><td>- 0,05</td></tr><tr><td>Lipni juosta ISOVER VARIO KB 3</td><td>- 0,05</td></tr><tr><td>Stieptas Epsol STRU 2G 355</td><td>- 50</td></tr><tr><td>Vėdinamas oro tarpas</td><td>- 71</td></tr><tr><td>Klinkerinės plytos NF-19 Adelaida</td><td>- 71</td></tr></table>	Fibo blokai	- 250	Šilumos izoliacija ISOVER KL-33	- 300	mCon plėtimui atsparus karkaso sistema	- 30	ISOVER RKL-31 Facade mineralinės vatos plokštės	- 0,05	Lipni juosta ISOVER VARIO KB 3	- 0,05	Stieptas Epsol STRU 2G 355	- 50	Vėdinamas oro tarpas	- 71	Klinkerinės plytos NF-19 Adelaida	- 71	FIBO blokai - $\lambda_{pi}=0,23$ W/mK; ISOVER KL-33 - $\lambda_{pa}=0,033$ W/mK; Kiti sluoksniai dėl labai mažos šiluminės varžos neįvertinti (stiklo, garo izoliacija ir tt.) Visuminė šiluminė varža gauta įvertinus kiekvieno sluoksnio šiluminę varžą : $R_t = R_{si} + R_1 + R_2 + R_3 + R_{se} = 0,13 + 1,08 + 9,09 + 0,04 = 10,34 \text{ m}^2 \cdot \text{K/W}.$ Tuomet sienos šilumos perdavimo koeficientas bus lygus: $U = 1/R_t = 1/10,34 = 0,10 \text{ W/m}^2 \cdot \text{K}.$		
Fibo blokai	- 250																			
Šilumos izoliacija ISOVER KL-33	- 300																			
mCon plėtimui atsparus karkaso sistema	- 30																			
ISOVER RKL-31 Facade mineralinės vatos plokštės	- 0,05																			
Lipni juosta ISOVER VARIO KB 3	- 0,05																			
Stieptas Epsol STRU 2G 355	- 50																			
Vėdinamas oro tarpas	- 71																			
Klinkerinės plytos NF-19 Adelaida	- 71																			
A4	FIBO blokelių siena su akmens vatos plokštėmis FRONTROCK MAX E <table><tr><td>Fibo blokai</td><td>- 250</td></tr><tr><td>Kijia Weber therm 405</td><td>- 5</td></tr><tr><td>Akmens vatos plokštė FRONTROCK MAX E</td><td>- 280</td></tr><tr><td>Stieptas vės tinklo Epsol STRU 2G 315</td><td>- 2</td></tr><tr><td>Stiklo audinio tinklo 200 g/m2 armavimo mėtinio sluoksnyje</td><td>- 2</td></tr><tr><td>Armavimo mėtinis Weber therm 410</td><td>- 20</td></tr><tr><td>Klijų plytelės C2 TE S1 klasės Weber xerm 852 arba Weber Easy Fix</td><td>- 10</td></tr><tr><td>Apdailos plytelės</td><td>- 71</td></tr><tr><td>Spalvotas novėjimo mėtinis Weber mix RM arba glaistas plytelių tarpams Weber fug 877</td><td>- 5</td></tr></table>	Fibo blokai	- 250	Kijia Weber therm 405	- 5	Akmens vatos plokštė FRONTROCK MAX E	- 280	Stieptas vės tinklo Epsol STRU 2G 315	- 2	Stiklo audinio tinklo 200 g/m2 armavimo mėtinio sluoksnyje	- 2	Armavimo mėtinis Weber therm 410	- 20	Klijų plytelės C2 TE S1 klasės Weber xerm 852 arba Weber Easy Fix	- 10	Apdailos plytelės	- 71	Spalvotas novėjimo mėtinis Weber mix RM arba glaistas plytelių tarpams Weber fug 877	- 5	FIBO blokai - $\lambda_{pi}=0,23$ W/mK; FRONTROCK MAX E - $\lambda_{pa}=0,036$ W/mK; Kitų sluoksniai dėl labai mažos šiluminės varžos neįvertinti (stiklo, garo izoliacija ir tt.) Visuminė šiluminė varža gauta įvertinus kiekvieno sluoksnio šiluminę varžą : $R_t = R_{si} + R_1 + R_2 + R_3 + R_{se} = 0,13 + 1,08 + 7,77 + 0,04 = 9,02 \text{ m}^2 \cdot \text{K/W}.$ Tuomet sienos šilumos perdavimo koeficientas bus lygus: $U = 1/R_t = 1/9,02 = 0,11 \text{ W/m}^2 \cdot \text{K}.$
Fibo blokai	- 250																			
Kijia Weber therm 405	- 5																			
Akmens vatos plokštė FRONTROCK MAX E	- 280																			
Stieptas vės tinklo Epsol STRU 2G 315	- 2																			
Stiklo audinio tinklo 200 g/m2 armavimo mėtinio sluoksnyje	- 2																			
Armavimo mėtinis Weber therm 410	- 20																			
Klijų plytelės C2 TE S1 klasės Weber xerm 852 arba Weber Easy Fix	- 10																			
Apdailos plytelės	- 71																			
Spalvotas novėjimo mėtinis Weber mix RM arba glaistas plytelių tarpams Weber fug 877	- 5																			
A5	Bauroc ECOTERM+ 375 mm blokelių siena su akmens vatos plokštėmis FRONTROCK MAX E ir fasadinių plokščių apdaila <table><tr><td>bauroc ECOTERM+ 375 blokai</td><td>- 375</td></tr><tr><td>Akmens vatos plokštė FRONTROCK MAX E</td><td>- 150</td></tr><tr><td>mCon plėtimui atsparus karkaso sistema</td><td>- 0,05</td></tr><tr><td>Lipni juosta ISOVER VARIO KB 3</td><td>- 30</td></tr><tr><td>Vėdinamas oro tarpas</td><td>- 30</td></tr><tr><td>Riešės apdaila, fasadinės plokštės EQUITONE (MATERIA)</td><td>- 5</td></tr></table>	bauroc ECOTERM+ 375 blokai	- 375	Akmens vatos plokštė FRONTROCK MAX E	- 150	mCon plėtimui atsparus karkaso sistema	- 0,05	Lipni juosta ISOVER VARIO KB 3	- 30	Vėdinamas oro tarpas	- 30	Riešės apdaila, fasadinės plokštės EQUITONE (MATERIA)	- 5	Bauroc ECOTERM+ 375 blokai - $\lambda_{pi}=0,072$ W/mK; FRONTROCK MAX E - $\lambda_{pa}=0,036$ W/mK; Kiti sluoksniai dėl labai mažos šiluminės varžos neįvertinti (stiklo, garo izoliacija ir tt.) Visuminė šiluminė varža gauta įvertinus kiekvieno sluoksnio šiluminę varžą : $R_t = R_{si} + R_1 + R_2 + R_3 + R_{se} = 0,13 + 5,20 + 4,16 + 0,04 = 9,53 \text{ m}^2 \cdot \text{K/W}.$ Tuomet sienos šilumos perdavimo koeficientas bus lygus: $U = 1/R_t = 1/9,53 = 0,10 \text{ W/m}^2 \cdot \text{K}.$						
bauroc ECOTERM+ 375 blokai	- 375																			
Akmens vatos plokštė FRONTROCK MAX E	- 150																			
mCon plėtimui atsparus karkaso sistema	- 0,05																			
Lipni juosta ISOVER VARIO KB 3	- 30																			
Vėdinamas oro tarpas	- 30																			
Riešės apdaila, fasadinės plokštės EQUITONE (MATERIA)	- 5																			

A6	Mūro sienos šiltinimo tinkuojama sistema <table><tr><td>Vidaus apdaila - tinkas</td><td>-10</td></tr><tr><td>Akytojo betono blokelių mūras</td><td>-180</td></tr><tr><td>Klijų sluoksnis</td><td>-5</td></tr><tr><td>PAROC Linio 80</td><td>-320</td></tr><tr><td>Išorės apdaila - išorinis sudėtinės tinkuojamos sistemos sluoksnis</td><td>-10</td></tr></table>	Vidaus apdaila - tinkas	-10	Akytojo betono blokelių mūras	-180	Klijų sluoksnis	-5	PAROC Linio 80	-320	Išorės apdaila - išorinis sudėtinės tinkuojamos sistemos sluoksnis	-10	Akyto betono blokeliai PREFBET - $\lambda_{pl}= 0,11$ W/mK; PAROC Linio 80 - $\lambda_{pa}=0,040$ W/mK; Kiti sluoksniai dėl labai mažos šiluminės varžos neįvertinti (stiklo, garo izoliacija ir tt.) Visuminė šiluminė varža gauta įvertinus kiekvieno sluoksnio šiluminę varžą : $R_t=R_{si}+R_1+ R_2+ R_3+ R_{se}=0,13+1,63+8+0.04=9,8m^2K/W$ Tuomet sienos šilumos perdavimo koeficientas bus lygus: $U=1/R_t =1/9,8=0.10$ W/m²*K.						
Vidaus apdaila - tinkas	-10																	
Akytojo betono blokelių mūras	-180																	
Klijų sluoksnis	-5																	
PAROC Linio 80	-320																	
Išorės apdaila - išorinis sudėtinės tinkuojamos sistemos sluoksnis	-10																	
A7	Mūro sienos šiltinimo tinkuojama sistema su keramikos plytelių apdaila <table><tr><td>Vidaus apdaila - tinkas</td><td>-10</td></tr><tr><td>Keramzitetono blokelių mūras</td><td>-200</td></tr><tr><td>Klijų sluoksnis</td><td>-5</td></tr><tr><td>PAROC Linio 80</td><td>-320</td></tr><tr><td>Šilumos izoliacijos tvirtinimo elementas</td><td>-5</td></tr><tr><td>Armuojantis sluoksnis su tinkeliu</td><td>-5</td></tr><tr><td>Plytelių klijai</td><td>-5</td></tr><tr><td>Išorės apdaila - keraminės plytelės</td><td>-10</td></tr></table>	Vidaus apdaila - tinkas	-10	Keramzitetono blokelių mūras	-200	Klijų sluoksnis	-5	PAROC Linio 80	-320	Šilumos izoliacijos tvirtinimo elementas	-5	Armuojantis sluoksnis su tinkeliu	-5	Plytelių klijai	-5	Išorės apdaila - keraminės plytelės	-10	Fibo keramzitiniai blokeliai Weber- $\lambda_{pl}= 0,97$ W/mK; PAROC Linio 80 - $\lambda_{pa}=0,040$ W/mK; Kiti sluoksniai dėl labai mažos šiluminės varžos neįvertinti (stiklo, garo izoliacija ir tt.) Visuminė šiluminė varža gauta įvertinus kiekvieno sluoksnio šiluminę varžą : $R_t=R_{si}+R_1+R_2 R_3+ R_{se}=0,13+0,20+8+0.04=8,37m^2K/W$. Tuomet sienos šilumos perdavimo koeficientas bus lygus: $U=1/R_t =1/8,37=0.11$ W/m²*K
Vidaus apdaila - tinkas	-10																	
Keramzitetono blokelių mūras	-200																	
Klijų sluoksnis	-5																	
PAROC Linio 80	-320																	
Šilumos izoliacijos tvirtinimo elementas	-5																	
Armuojantis sluoksnis su tinkeliu	-5																	
Plytelių klijai	-5																	
Išorės apdaila - keraminės plytelės	-10																	
A8	Trisluoksnio mūro sienos <table><tr><td>Vidaus apdaila - tinkas</td><td>-10</td></tr><tr><td>Keraminis plytų mūras</td><td>-250</td></tr><tr><td>Tinkas</td><td>-10</td></tr><tr><td>PAROC eXtra / PAROC eXtra plus</td><td>-275-30</td></tr><tr><td>Šilumos izoliacijos tvirtinimo elementas su fiksalatorium</td><td>-30</td></tr><tr><td>PAROC Cortex</td><td>-30</td></tr><tr><td>Vėdinamas oro tarpas</td><td>-50</td></tr><tr><td>Plytų mūras</td><td>-65-120</td></tr></table>	Vidaus apdaila - tinkas	-10	Keraminis plytų mūras	-250	Tinkas	-10	PAROC eXtra / PAROC eXtra plus	-275-30	Šilumos izoliacijos tvirtinimo elementas su fiksalatorium	-30	PAROC Cortex	-30	Vėdinamas oro tarpas	-50	Plytų mūras	-65-120	Fibo Keraminės skylėtos plytos KSP-88 „Palemono Keramika „- $\lambda_{pl}= 0,34$ W/mK; PAROC eXtra - $\lambda_{pa}=0,036$ W/mK; PAROC eXtra plus - $\lambda_{pa}=0,034$ W/mK; Kiti sluoksniai dėl labai mažos šiluminės varžos neįvertinti (stiklo, garo izoliacija ir tt.) Visuminė šiluminė varža gauta įvertinus kiekvieno sluoksnio šiluminę varžą : $R_t=R_{si}+R_1+R_2+R_3+R_{se}=0,13+0,73+7,63+0,88+0.04=9,41m^2K/W$. Tuomet sienos šilumos perdavimo koeficientas bus lygus: $U=1/R_t =1/9,41=0.10$ W/m²*K
Vidaus apdaila - tinkas	-10																	
Keraminis plytų mūras	-250																	
Tinkas	-10																	
PAROC eXtra / PAROC eXtra plus	-275-30																	
Šilumos izoliacijos tvirtinimo elementas su fiksalatorium	-30																	
PAROC Cortex	-30																	
Vėdinamas oro tarpas	-50																	
Plytų mūras	-65-120																	
A9	Mūro sienos šiltinimo vėdinama sistema (tvirtinimas OSB ir plieno elementais) <table><tr><td>Vidaus apdaila - tinkas</td><td>-10</td></tr><tr><td>Blokelių bauroc ACOUSTIC</td><td>-150</td></tr><tr><td>Tinkas</td><td>-10</td></tr><tr><td>PAROC eXtra / PAROC eXtra plus</td><td>-300+30</td></tr><tr><td>Šilumos izoliacijos tvirtinimo elementas su fiksalatorium</td><td>-30</td></tr><tr><td>PAROC Cortex</td><td>-30</td></tr><tr><td>Vėdinamas oro tarpas</td><td>-50</td></tr><tr><td>Išorės apdaila - keraminės plytelės</td><td>-25</td></tr></table>	Vidaus apdaila - tinkas	-10	Blokelių bauroc ACOUSTIC	-150	Tinkas	-10	PAROC eXtra / PAROC eXtra plus	-300+30	Šilumos izoliacijos tvirtinimo elementas su fiksalatorium	-30	PAROC Cortex	-30	Vėdinamas oro tarpas	-50	Išorės apdaila - keraminės plytelės	-25	Blokeliai bauroc ACOUSTIC - $\lambda_{pl}= 0,15$ W/mK; PAROC eXtra / PAROC eXtra plus- $\lambda_{pa}=0,036$ W/mK; PAROC cortex- $\lambda_{pa}=0,033$ W/mK; Kiti sluoksniai dėl labai mažos šiluminės varžos neįvertinti (stiklo, garo izoliacija ir tt.) Visuminė šiluminė varža gauta įvertinus kiekvieno sluoksnio šiluminę varžą : $R_t=R_{si}+R_1+R_2+R_3+R_{se}=0,13+1+8,33+0,9+0.04=10,4m^2K/W$. Tuomet sienos šilumos perdavimo koeficientas bus lygus: $U=1/R_t =1/10,4=0.10$ W/m²*K.
Vidaus apdaila - tinkas	-10																	
Blokelių bauroc ACOUSTIC	-150																	
Tinkas	-10																	
PAROC eXtra / PAROC eXtra plus	-300+30																	
Šilumos izoliacijos tvirtinimo elementas su fiksalatorium	-30																	
PAROC Cortex	-30																	
Vėdinamas oro tarpas	-50																	
Išorės apdaila - keraminės plytelės	-25																	

2. Alternatyvių išorinių sienų konstrukcinių sprendimų vertinimas

Statybos inžinerinių sprendimų vertinimui dažniausiai naudojami vienkriteriniai, daugiakriteriniai, ekonominio efektyvumo įvertinimo metodai. Naudojant vienkriterinius sąmatinių ekonominių skaičiavimų metodus sprendimai palyginami pagal atskirus kriterijus. Tačiau realiai

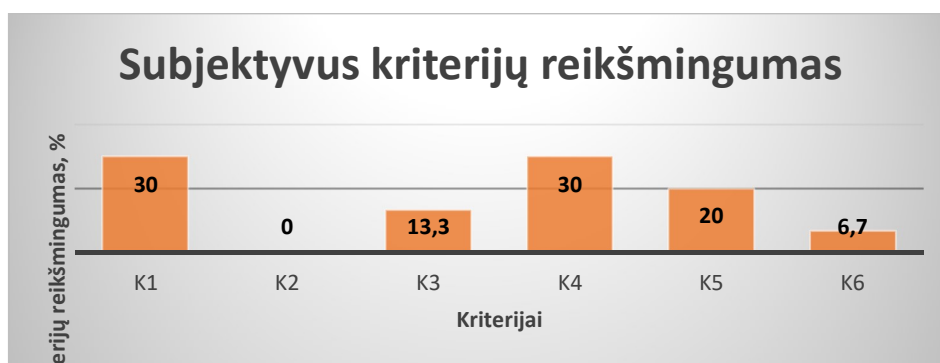
kiekvienas statybos inžinerinis sprendimas turi kelis ar net keliolika vertinimo aspektų, pagal kuriuos geriausiais sprendimais gali būti vis kiti variantai. Todėl naudojant šiuos metodus racionalų sprendimą nustatyti sunku. Tam geriausiai tinka daugiakriteriniai metodai, kurie leidžia įvertinti inžinerinius sprendimus pagal sudarytą vertinimo rodiklių sistemą bei šių rodiklių reikšmingumą. Tyrime išorinių sienų sprendimams vertinti pasirinktas daugiatis naudingumo vertės metodas, o rodiklių reikšmingumui nustatyti naudoti ekspertiniai metodai.

Vertinimo rodiklių sistemos sudarymas ir jų reikšmių skaičiavimas. Vertinant išorinių sienų sprendimus, labai svarbūs yra techniniai, ekonominiai, technologiniai, estetiniai rodikliai. Tyrime išorinių sienų sprendimams įvertinti parinkti 6 rodikliai: sąmatinė kaina, sienos storis, estetiškas vaizdas, ilgalaikiškumas, darbo sudėtingumas ir garso izoliacija, kurių skaitinės reikšmės pateiktos 2 lentelėje.

2 lentelė. Pradiniai alternatyvių projektinių sprendimų duomenys

Kriterijai Alternatyvūs sprendimai	K1 Kaina, (Eur/m ²)	K2 Sienų storis, (mm)	K3 Estetiškas vaizdas, (balais)	K4 Ilgalaikiškumas, (ciklais)	K5 Darbo sudėtingumas, (kategorija)	K6 Garso izoliacija, (db)
A1	249,26	431	8	50	3,5	52
A2	297,66	705	9	50	3,32	52
A3	297,66	701,05	9	50	3,40	61
A4	292,82	639	10	50	3,25	61
A5	286,77	561,05	10	50	3,15	52
A6	185,13	525	8	25	3,5	49
A7	281,93	555	8	50	4,0	52
A8	320,65	700	8	25	3,5	55
A9	272,25	605	8	50	3,32	52
<i>Optimalumas</i>	min	min	max	max	min	max

Vertinimo rodiklių reikšmingumo nustatymas taikant ekspertinį porinio palyginimo metodą. Ekspertinis porinio palyginimo metodas leidžia nustatyti rodiklių reikšmingumą atsižvelgiant į subjektyvią suinteresuotų grupių nuomonę. Tyrimo metu apklausti ekspertai, o rodiklių prioritetams nustatyti naudotas ekspertinis rangavimo metodas. Gauta tokia rodiklių prioritetų eilutė: K1=K4>K5>K3>K6>K2, kuri rodo, kad ekspertų nuomone svarbiausi rodikliai kaina ir ilgalaikiškumas, toliau seka darbo sudėtingumas, estetiškas vaizdas, garso izoliacija ir mažiausiai svarbus sienos storis. Rodiklių skaitiniam reikšmingumui nustatyti taikomas ekspertinis porinio palyginimo metodas, kur rodikliai lyginami poromis, svarbesniam kriterijui skiriant 2 balus, atitinkamai mažiau svarbiam- 0 balų. Jei kriterijai vienodai svarbūs, jiems skiriama po vieną balą. Subjektyvaus reikšmingumo skaičiavimo rezultatai pateikti 2 paveiksle.

1 pav. Subjektyvus kriterijų reikšmingumas, nustatytas, taikant ekspertinį porinio palyginimo metodą

Racionalaus išorinių sienų konstrukcinio sprendimo nustatymas, taikant daugiakriterinį naudingumo vertės metodą. Norint nustatyti racionalų išorinių sienų konstrukcinį variantą yra lyginami sienų vertinimo rodikliai, naudojant daugiakriterinį naudingumo vertės metodą. Racionalus sprendimas yra tas sprendimas, kurio rodikliai naudingiausi. Skaičiavimo rezultatai pateikti 3 lentelėje.

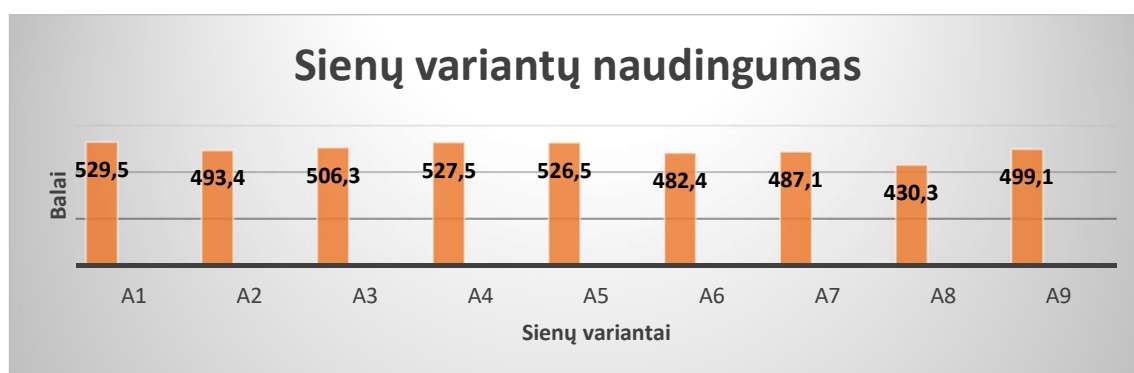
3 lentelė. Išorinių sienų variantų naudingumas

Matrica P (pradiniai duomenys ir rodiklių optimalumas)										Kriterijų optimalumas	Geriausia reikšmė
Alternat. Kriterijai	A1	A2	A3	A4	A5	A6	A7	A8	A9		
K ₁	249,26	297,66	297,66	292,82	286,77	185,13	281,93	320,65	272,25	min	185,13
K ₂	431	705	701,05	639	561,05	525	555	700	605	min	431
K ₃	8	9	9	10	10	8	8	8	8	max	10
K ₄	50	50	50	50	50	25	50	25	50	max	50
K ₅	3,5	3,32	3,40	3,25	3,15	3,5	4,0	3,5	3,32	min	3,15
K ₆	52	52	61	61	52	49	52	55	52	max	61

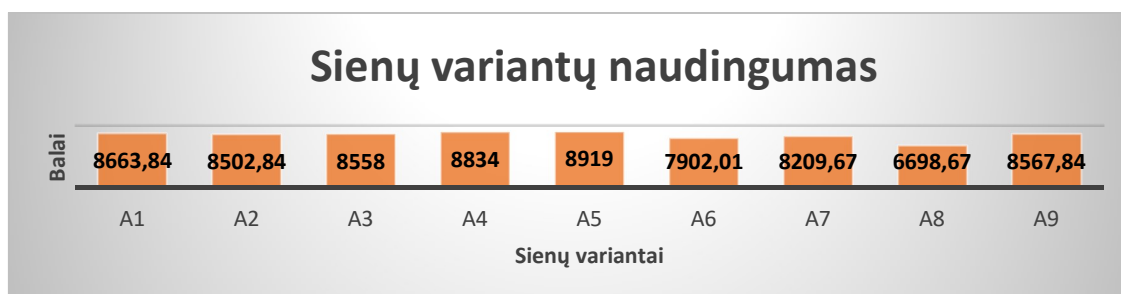
Matrica C (vertinimo rodiklių naudingumas, neįvertinus reikšmingumo)										
Alternatyvos Kriterijai	A1	A2	A3	A4	A5	A6	A7	A8	A9	
K ₁	74,3	62,3	62,3	63,2	64,5	100	65,6	57,7	67,9	
K ₂	100	61,1	61,4	67,4	76,8	82,1	77,6	62,5	71,2	
K ₃	80	90	90	100	100	80	80	80	80	
K ₄	100	100	100	100	100	50	100	50	100	
K ₅	90	94,8	92,6	96,9	100	90	78,7	90	94,8	
K ₆	85,2	85,2	100	100	85,2	80,3	85,2	90,1	85,2	
Σ	529,5	493,4	506,3	527,5	526,5	482,4	487,1	430,3	499,1	

Kriterijai	Kriterijų subjektyvus reikšmingumas $\bar{q}, \%$	Matrica $\bar{C} * \bar{q}$ (vertinimo rodiklių naudingumas, įvertinus subjektyvų reikšmingumą)								
		A1	A2	A3	A4	A5	A6	A7	A8	A9
K1	30	2229	1839	1839	1896	1935	3000	1968	1731	2037
K2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
K3	13.3	1064	1197	1197	1330	1330	1064	1064	1064	1064
K4	30	3000	3000	3000	3000	3000	1500	3000	1500	3000
K5	20	1800	1896	1852	1938	2000	1800	1574	1800	1896
K6	6.7	570.84	570.84	670	670	570.84	538.01	603.67	603.67	570.84
Σ		8663.84	8502.84	8558	8834	8919	7902.01	8209.67	6698.67	8567.84

Grafinis skaičiavimo rezultatų vaizdas pateiktas 2 ir 3 pav.

2 pav. Išorinių sienų variantų naudingumas, kai neįvertintas rodiklių reikšmingumas

3 pav. Išorinių sienų variantų naudingumas, kai įvertintas subjektyvus rodiklių reikšmingumas

Išvados

Atlikus visuomeninio pastato išorinių sienų konstrukcinių sprendimų vertinimą nustatyta, kad neįvertinus rodiklių reikšmingumo geriausias sprendimas yra Fibo blokelių siena su Finnfoam F-300 šilumos izoliacija (A1). Įvertinus subjektyvų rodiklių reikšmingumą, kai svarbiausi rodikliai buvo kaina ir ilgaalaikiškumas, geriausias visuomeninio pastato išorinių sienų sprendimo variantas Bauroc ECOTERM+ 375 mm blokelių siena su akmens vatos plokštėmis FRONTROCK MAX E ir fasadinių plokščių apdaila (A5).

Šį išorinių sienų sprendimą ir galima rekomenduoti projektuojamam visuomeninės paskirties pastatui.

Literatūra

1. Blokeliai bauroc ACOUSTIC išsiskiria savo puikiomis akustinėmis savybėmis. [žiūrėta 2018 02 01]. Prieiga <https://bauroc.lt/product/blokeliai-acoustic/>
2. Dvitankės fasadinės plokštės. [žiūrėta 2018 02 01]. Prieiga per internetą <http://www.rockwool.lt/gaminiai-ir-panaudojimas/frontrock-max-e-2/>
3. Fibo blokai - geriausias pasirinkimas A klasės namui. [žiūrėta 2018 02 01]. Prieiga per internetą <https://www.weber.lt/fibo-produkcija.html>
4. Keramzitbartonio blokeliai nekaupia savyje drėgmės ir puikiai džiūsta. [žiūrėta 2018 02 01]. Prieiga per internetą <http://lt.lt.allconstructions.com/portal/categories/95/1/0/1/article/12530/fibo-blokeliu-montavimas>
5. Klinkerinės plytos NF-19 Adelajda - lygios, burgundiškos spalvos, atsparios šalčiui, rūgštims ir šarmams. [žiūrėta 2018 02 01]. Prieiga per internetą <https://lemora.lt/statybos-fasadas-aplinka/fasadas/apdailos-plytos/696-klinkerines-plytos-nf-19-adelajda>
6. Nedegi, šilumą ir garsą izoliuojanti mineralinės vatos plokštė. [žiūrėta 2018 02 01]. Prieiga per internetą <https://www.isover.lt/products/isover-kl-33>
7. Plonasluoksnis dekoratyvinis tinkas, skirtas naudoti pastatų viduje ir išorėje. [žiūrėta 2018 02 01]. Prieiga per internetą <http://www.ceresit.lt/pagrindinis-puslapis/produktai/etics/fasadinis-tinkas/ct-175-silicate-silicone-plaster-woodworm-like-structure-grain-2-0-mm.html>
8. PAROC Linio 80 nedegi akmens vatos plokštė. [žiūrėta 2018 02 01]. Prieiga per internetą <http://www.paroc.lt/gaminiai/-statybines-konstrukcijos/tinkuojamu-fasadu-plokstes/paroc-linio-80>
9. Skylėtos lygaus paviršiaus apdailos plytos – skirtos pastatų fasadams. Jomis apmūryti fasadai ilgai išliks estetiškai atrodantys ir tvarkingi. [žiūrėta 2018 02 01]. Prieiga per internetą <http://www.lode.lt/lt/apdares-kiegeli/skyletos-apdailos-plyta-CAMELEO>
10. Ugnies ir karščio atsparumas (A1 degumo klasė) didelių gabaritų fasadinės plokštės. [žiūrėta 2018 Zavadskas E., K., Kaklauskas A., Banaitienė N. Pastato gyvavimo proceso daugiakriterinė analizė. Vilnius, Technika, 2001, 379 p.
11. Zavadskas E. K., Simanauskas L., Kaklauskas A. Sprendimų paramos sistemos statyboje. (Monografija). Vilnius, Technika, 1999, 235 p.
12. Prieiga per internetą <http://www.linea.lt/fasadai>

DETERMINATION OF THE RATIONAL ENGINEERING SOLUTION OF EXTERNAL WALLS OF A PUBLIC BUILDING

Summary

One of the main requirements for newly constructed buildings is the energy and economical efficiency of these buildings. Therefore, the main constructions of buildings - walls, must be modern and durable, meet the thermal, technical, economical, aesthetical, and other requirements. Their choice is very wide. The article analyzes the structural solutions of the external walls of public buildings and gives a multi-purpose evaluation of them, which allows to find a rational solution.

Key words: public building, outside walls, structural solutions, evaluation criteria, multi-purpose evaluation.

WAYS OF IMPROVEMENT ASSESSMENT METHODS OF THE CREDITWORTHINESS OF ENTERPRISE BORROWER IN UKRAINE

Serhii Rylieiev, Olha Shchavinska

*Chernivtsi Institute of Trade and Economics of Kyiv National University of Trade and Economics,
Ukraine*

Introduction

Actuality. Management of credit risk which would comply European Union plays a significant role in Ukrainian banks development. Whereas financial and economic crises trends in modern Ukrainian reality are observed.

One of the most efficient tools of credit risk identification, measurement and management is analysis of borrower solvency. It contains the estimation of financial stability, solvency and profitability coefficients etc. It's important to take into consideration macroeconomic indicators of social and economic development of the country in general.

Object of the study: analysis of the process of assessing the creditworthiness of a borrower by a commercial bank. Subject of evaluation: the effectiveness and disadvantages of domestic methods and models of assessing the creditworthiness of a borrower - a legal entity commercial bank, world experience, its features.

Purpose: to determine the effectiveness of methods for assessing the borrower's creditworthiness by commercial banks and their modernization with the help of proposed measures and approaches for improvement.

Objectives:

1. To assess the current state of creditworthiness in Ukraine.
2. To analyze and compare Ukrainian and foreign methods for assessment the creditworthiness.
3. To offer improved ways of domestic methods to estimate the creditworthiness.

Methods of study: statistical methods, methods of analysis and synthesis and performance analysis.

1. The current state of creditworthiness in Ukraine

Creditworthiness is the ability of the borrower to accumulate cash flows sufficient for timely repayment of debt obligations in accordance with a pre-agreed schedule of refunding and payment of interest (Tereshchenko, 2012).

The lack of effective methods of enterprise analysis of creditworthiness and qualified

specialists has led to the deterioration in the quality of the banks' loan portfolio. According to American analysts, 30-40% of overdue loans arise as a result of inadequate analysis of the financial condition of the borrower at the first stage of the negotiations (Chaykovskyy, 2014). In turn, this leads to a deterioration in the solvency of these financial institutions-creditors, or even using legal procedure of bankruptcy.

During 2016, 17 banks were declared insolvent, and another 4 were liquidated by the decision of shareholders, according to official report of the National Bank of Ukraine (Banking sector review, 2016). In 2017, 14 banks left the market, of which four became financial companies and one merged with another one. In early 2017, these banks accounted for 1.7 % of net sector assets (Banking sector review, 2017).

A detailed estimation of creditworthiness serves as the basis for financial and economic stability of both banks itself and the borrowing company. In this case, the main purpose of the analysis of creditworthiness is to obtain a bank qualitative assessment of the borrower.

2. Ukrainian and foreign methods for assessment the creditworthiness

In Ukraine, the creditworthiness analysis of a business entity is carried out by determining its rating class, depending on the value of the integral indicator. It also takes into account the size of the enterprise (large, medium or small). It is based on the methods of discriminatory analysis method, which is widely used in the world practice for credit risk assessment.

Calculations of the integral index of the financial condition of the enterprise are carried out using a multi-factor discriminant model according to the following formula:

$$Z = a_1 * K_1 + a_2 * K_2 + ... + a_n * K_n - a_0, \quad (1)$$

Where Z – integral index;

$K_1, K_2 ... K_n$ – financial ratios, which are determined, based the company's accounting financial statements;

$a_1, a_2, ... a_n$ – parameters that are determined taking into account the weight and severity of financial ratios and are updated annually by the National Bank of Ukraine on the basis of data of financial statements of debtors;

a_0 – free element of a discriminator model (Smoleva, 2014).

Due to the value of the integral index, the enterprise belongs to a certain range of values of possible default, which corresponds to a particular class.

In world practice the following basic methods of assessing the creditworthiness of the borrower are used (picture 1) (Vasylchak, 2012).

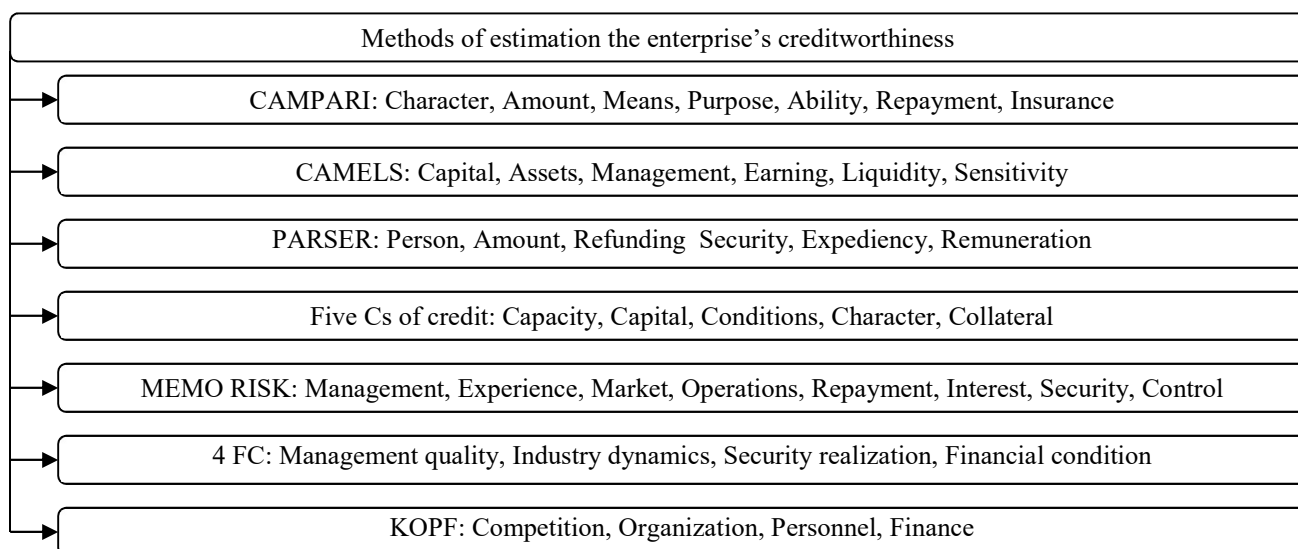

Figure 1. Methods of estimation the enterprise creditworthiness

The 5 Cs and 4 FC are the most efficient methods because they take into account economic macroeconomic performance. The main disadvantage of complex method data is the complexity of their adaptation in Ukraine. They do not take into account domestic conditions in which the entities operate, namely: peculiarities of public financial reporting according to national standards and not always its fairness, even after the confirmation of an audit company; imperfection of tax legislation; significant level of corrupt government structures; specificity of doing business, etc.

Previously, in practice, in order to assess the financial position of a borrower-legal entity, 10 indicators and one-level logistic discriminant model have been used. From January 1, 2017, 16 indicators and a two-level logistic discriminator model (Regulation 351 of National Bank of Ukraine, 2016) are used. Such an increase of the formal approach to assess the borrower's credit risk leaves without answer the question of the adequacy of a strictly formalized approach to assess the financial condition of the borrower – a legal entity and its credit risk.

Conclusions

Ukraine analyzes the creditworthiness of the borrower company by calculating the integral indicator and provides the use of a discriminant model based on the principles of the Basel Committee on Banking Supervision. Instead, in foreign practice, complex methods are predominantly used: CAMELS, PARSEL, MEMO RISK, etc. Their significant advantage over the methods used in Ukraine is the calculation of a wide range of qualitative indicators, namely: business reputation of the borrower; the quality of enterprise management; state of affairs and level of development of market infrastructure, dynamics of economy branches of, etc.

Nowadays in Ukraine, according to the approval of the relevant legal acts, there is an improvement in the methodology for assessment the creditworthiness of the borrowing companies.

However, conducted analysis has shown that there is a need for its further harmonization with international standards taking into account national characteristics. First, this concerns the deepening of the scientific substantiation of the process of determining the classes of borrowing enterprises. Secondly, it concerns the introduction of quality indicators evaluation and their transfer to quantitative equivalents. Thirdly, further optimization of individual indicators used in the system of assessing financial condition of borrowing companies.

References

1. Chaykovskyy Ya. (2014) Areas of improvement of the method of analysis of the creditworthiness of the debtor-legal entity. *Ukrainian science: past, present, future*, 19 (1), 176-188. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Un_msm_2014_19%281%29__25 (in Ukrainian).
2. National Bank of Ukraine. (2017). *Banking sector review for 2016*. February, 2017, from : <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=43633516> (in Ukrainian).
3. National Bank of Ukraine. (2018). *Banking sector review for 2017*. February, 2018, from : <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=64939167> (in English).
4. Regulation 351 of National Bank of Ukraine: definition of credit risk size from active banking operations by Ukrainian banks. (2016). Kyiv, National Bank of Ukraine. Retrieved June 30, 2016, from: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/v0351500-16> (in Ukrainian).
5. Smoleva, T. (2014) Modern methods of assessing the creditworthiness of borrowers by Ukrainian banks. *Finance, accounting, banks*, 1 (20), 241-245. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Fub_2014_1_36 (in Ukrainian).
6. Syrchyn, O. (2017) Modern peculiarities of definition of the legal entities credit risk level. *Socio-Economic Research Bulletin of Odessa National University of Economics*, 1 (62), 187-194. dspace.oneu.edu.ua/jspui/handle/123456789/6139 (in Ukrainian).
7. Tereshchenko, O. (2012) Assessment of credit risks: compliance of innovations of the National Bank of Ukraine with international practice. *Bulletin of the National Bank of Ukraine*, 9, 4-8. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnbu_2012_9_4 (in Ukrainian).
8. Vasylchak, S. & Demus, L. (2012) Assessment of the borrower's creditworthiness as one of the methods for ensuring the bank's economic security. *Scientific Bulletin of Ukrainian National Forestry University*, 22.1, 154-161. http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvnltu_2012_22.1_30 (in Ukrainian).

Information about the authors

Serhii Rylieiev. Ph.D., Associate Professor at the Department of Accounting and Taxation of the Chernivtsi Institute of Trade and Economics of Kyiv National University of Trade and Economics. Scientific interests: Ways of improving the theory and practice of analytical support for the adoption

of operational, tactical and strategic management decisions. E-mail address: ryleev76@gmail.com

Olha Shchavinska. Bachelor student, Chernivtsi Institute of Trade and Economics of Kyiv National University of Trade and Economics. Scientific interests: analysis of active and passive banking operation. E-mail address: oliashchavinska@gmail.com

WAYS OF IMPROVEMENT ASSESSMENT METHODS OF THE CREDITWORTHINESS OF ENTERPRISE BORROWER IN UKRAINE

Summary

The determination of creditworthiness and the main goal of its assessment were explained in the study. The state of banking development depends on quality estimation the creditworthiness methods. The analysis of methods has showed the differences in domestic and foreign approaches. Main advantages of foreign methods are highlighted over Ukrainian ones. The following research describes different means of definition of credit risk size from active banking operations by Ukrainian banks. The scientific novelty of the work is to develop proposals for the use of new tools and approaches to improve existing methods of assessing the borrower's creditworthiness by domestic commercial banks. A number of recommendations to improve the process of assessment the creditworthiness of enterprise borrower in Ukraine have been provided.

Keywords: creditworthiness, solvency, creditor, borrower-legal entity, rating estimation, complex method, model of calculation of integral index.

**Proceedings of the International Student Scientific-Practical Conference
Economics. Business. Management – 2018
ISBN 978-609-436-052-7**